TIETOLIPAS 285 | SKS

Margit Rahkonen

Margaret Kilpinen

Pianisti, pedagogi, puoliso

Tietolipas 285

Margit Rahkonen

Margaret Kilpinen

Pianisti, pedagogi, puoliso

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura | Helsinki | 2023

VERTAISARVIOITU TIEDEKIRJA
SKS
TIETOLIPAS

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

unesco
Inscribed on
the National Register
Memory of the World

Tietolipas 285

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokokelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

Sarja-asu: Markus Itkonen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Kannen kuva: Atelier Universal / Universal, 1937. CC BY 4.0.
Taitto: Sisko Honkala
Hakemisto: Kati Hitruhin
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-858-3 (nid.)
ISBN 978-951-858-859-0 (EPUB)
ISBN 978-951-858-860-6 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)
ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI https://doi.org/10.21435/tl.285

TEHTY SUOMESSA
PRODUCERAD I FINLAND

Hansaprint Oy, Turenki 2023

Sisällys

Lukijalle

Kiinnostus pianomusiikin ja pianistien historiaan tarttui minuun lopullisesti Franz Lisztin ansiosta. Jo ennen viittä Lisztin musiikkiin keskittynyttä tohtorikonserttiani olin potenut jonkinasteista lisztomaniaa, eli joutunut sekä hänen kiehtovan persoonansa että elämän koko kirjoa kuvastavan musiikkinsa lumoihin. Valmistaessani Sibelius-Akatemiassa taiteellista tohtorintutkintoani soitin Lisztiä sekä luin ja kirjoitin Lisztistä, pianonsoitosta ja pianisteista. Jouduin tarkistamaan omia käsityksiäni. Kohtasin uusia ajatuksia ja minulle uusia historian henkilöitä, joiden joukossa oli paljon naispuolisia pianisteja ja säveltäjiä. Kirjoitin myös Lisztin vaikutuksesta suomalaisen pianismin vaiheisiin, ja hieman myöhemmin siitä ainoasta suomalaisesta pianistista, jonka voidaan sanoa olleen hänen oppilaansa, vaikkakin vain lyhyesti, Alexandra (Alie) Lindbergistä (1849–1933). Kurkistus suomalaisen pianismin juuriin ja vaiheisiin paljasti nopeasti, että aihetta on tutkittu hämmästyttävän vähän. Tietojen kartuttamiseksi ja dokumentoimiseksi Sibelius-Akatemian DocMus-tohtorikoulussa perustettiin Pianonsoiton historiaa Suomessa -symposiumi, jonka merkeissä joukko suomalaisia tutkijoita, pianisteja ja pedagogeja on vuodesta 2014 lähtien kokoontunut viidesti vuoden 2023 loppuun mennessä. Jokaisesta symposiumista julkaistaan artikkelikirja nimellä *Kartanoista kaikkien soittimeksi*. Kokoontumisia ja tutkimusten julkaisemista on tarkoitus jatkaa edelleen. Margaret Kilpisen biografia on tästä projektista kasvanut verso.

Margaret Kilpinen (1896–1965) oli pianonsoiton opettajani Sibelius-Akatemiassa yhdeksän vuoden ajan. Tulin hänen oppi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

laakseen seitsemänvuotiaana kahden vuoden pianonsoitto-opintojen jälkeen Lahdesta, jonka musiikkiopisto vielä silloin toimi Viipurin Musiikkiopiston nimellä. Hän otti minut siipiensä suojaan tavalla, josta olen hänelle kiitollinen. Minun näkökulmastani hän oli henkilö, jota voin yksinkertaisesti kuvata hyväksi ihmiseksi.

Kahta ensimmäistä etunimeään – Margaret ja Darling – hän käytti kautta elämänsä, vaihtelevasti eri yhteyksissä. Yksinkertaisuuden vuoksi kutsun häntä tässä kirjassa lähes aina Margaretiksi, vaikka lapsuusvuosina ja myöhemminkin läheisten piirissä hän yleensä olikin Darling, ja käytti tätä nimeä alkuaikoina myös esiintyjänä. Oppilailleen hän oli Darling tai Darling-täti. Kirjelähteitä merkitessäni olen käyttänyt lyhennettä MK silloinkin kun lähettäjä on vielä ollut sukunimeltään Alfthan ja allekirjoittanut kirjeensä Darling.

Muistikuvani Margaretin aviomiehestä, säveltäjä Yrjö Kilpisestä (1892–1959) ovat hyvin hataria. Lähinnä mieleeni on jäänyt kerta, jolloin kävimme pikaisesti tervehtimässä säveltäjää hänen sikarinsavulla kyllästetyssä työhuoneessaan. Käydessäni läpi lapsuudenaikaisia päiväkirjojani olen todennut tavanneeni hänet useita kertoja eri yhteyksissä, vaikken kokenut hänen olemassaolonsa tuolloin vaikuttaneen elämääni juuri mitenkään.

Kävin soittotunneilla Sibelius-Akatemiassa Pohjoisella Rautatiekadulla, mutta hyvin usein myös Kilpisten kodissa Meilahdessa. Koska alkuvuosina tulin koulun jälkeen junalla ja bussilla toiselta puolelta kaupunkia, tunnit alkoivat usein kysymyksellä ”Nauttisimmeko ensin hiukan hedelmää?” tai jotakin muuta herkkua, josta en taatusti koskaan kieltäytynyt. Nämä pienet sokeritasapainoon vaikuttavat välipalat olivat luultavasti Margaret Kilpisellekin tarpeen hänen terveydentilansa vuoksi.

Perheeseemme kuuluivat minun lisäkseni äiti ja minua kymmenen vuotta vanhempi veljeni, joka soitti viulua. Elimme hyvin vaatimattomissa oloissa. Äiti työskenteli konttoristina, tietysti myös lauantaisin, kuten silloinen työviikko edellytti. Kesälomia hän ei yleensä pitänyt, vaan otti lomien ajaksi tilapäistöitä saadakseen lisäansioita. Äitini oli äärimmäisen herkkä, suorastaan allerginen, kaikenlaiselle hienostelulle ja alentuvuudelle. Näitä ominaisuuksia

https://doi.org/10.21435/tl.285

ei Margaret Kilpisessä ollut havaittavissa lainkaan, ja niinpä nämä kaksi hyvin erilaisen taustan omaavaa ihmistä tulivat mainiosti toimeen keskenään. Äiti ei myöskään mielellään ottanut vastaan apua keneltäkään. Sitäkin merkittävämpää on, että hän suhtautui kiitollisesti kaikkeen siihen, mitä minä sain opettajaltani. Opetuksen ja muun musiikillisen eteenpäin johdattamisen lisäksi se tarkoitti nuotteja, esimerkiksi Bachin ja Beethovenin pianoteosten *Urtext*-laitoksia, kirjoja, muistamisia syntymäpäivinä ja tuliaisia matkoilta. Ensimmäisen rannekellonikin sain opettajaltani. Muiden Margaret Kilpisen oppilaiden kirjeitä lukiessani ja muisteluita kuunnellessani olen todennut, etten suinkaan ollut ainoa, johon hän suhtautui tällä tavoin. Lahjaksi saamissani kirjoissa oli yleensä jokin ”Jumalan siunausta” -tyyppinen omistus. Oli selvää, että luottamus taivaan isään oli oleellinen osa opettajani maailmankatsomusta, mutten muista hänen koskaan tyrkyttäneen uskonnollisuutta millään tavoin.

Kilpisten huvilassa Meilahdessa vieraili paljon koti- ja ulkomaisia taiteilijoita. Tarjoilut ja vieraiden ylöspidot järjestettiin ilman suuria apujoukkoja huvilassa, jossa ei ollut juoksevaa vettä, erillinen sauna sijaitsi ylempänä mäellä ja ulkohuonekin tietysti ulkona. Käyttövesi tuotiin taloon hevosella suuressa tynnyrissä, josta se jaettiin apukeittiön saaveihin. Kilpisillä ei ollut ympärillään suurta palveluskuntaa, mutta apulainen heillä tiettävästi aina oli, kiireisimpinä vuosina kaksikin. Kilpisten lisäksi talossa asui vuosikymmenten aikana myös vuokralaisia ja sukulaisia, kuten Yrjö Kilpisen Ida-äiti ja veljet Jalmari ja Juho. Suuren talon käytännön pyörittäminen ja siihen liittyvien asioiden hoitaminen oli Margaret Kilpisen vastuulla, olipa mies kotona tai matkoilla. Margaret Kilpisen arkistoon on päätynyt muutamia pikku lappusia, joita hän on opettamaan lähtiessään jättänyt Yrjölle: ”Kaapissa on voileipiä” tai ”Muista viedä Pörri ulos!”. Pörri oli yksi lukuisista Kilpisten vuosien mittaan omistamista koirista, jotka olivat Margaretille rakkaita. Kilpisten vävy kertoi Margaretin itse muun muassa pitäneen aamuisin huolen tulen sytyttämisestä kaikkiin huvilan kymmeneen tulisijaan. Talvisin piisit oli lämmitettävä kahdesti päivässä. Vasta Margaret

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kilpisen kuoltua ja talon siirryttyä kaupungin omistukseen siihen rakennettiin sähkölämmitys ja vesijohdot.

Lukuisten vieraiden joukossa oli maailmankuuluja taiteilijoita, esimerkiksi pianotaiteilija Wilhelm Kempff, joka joskus konserttimatkoillaan asui Meilahden huvilassa. Margaret Kilpinen antoi minun tavata Kempffin, ja sain myös soittaa hänelle. Kempff harrasti valokuvausta, ja hänen minusta ja opettajastani ottamansa valokuva henkii opettajan huolehtivainen ja lämmin asenne silloin kymmenvuotiasta oppilasta kohtaan. Minut vietiin laulajatar Marian Andersonin konserttiin: ”Se oli niin suurenmoista, ettei sitä kannata edes yrittää kuvata”, kirjoitin päiväkirjaani 1961. Konserttia seuraavana päivänä pääsin veljeni kanssa lounaalle Andersonin, tämän säestäjän Franz Ruppin ja Margaret Kilpisen seurassa. Lounaspaikkana oli silloin Keskuskadulla sijainnut kalevalaishenkinen ravintola Kestikartano.

Useana kesänä vietin vähintään viikon verran Margaret Kilpisen omistamassa kesäpaikassa Sipoon saaristossa Kamsholmenilla. Sinne matkustaminen saaristolaislaiva Svealla oli jännittävää, sillä olin ollut hyvin vähän tekemisissä veneiden kanssa. Myös saaristoluonto hiekkarantoineen ja kasveineen oli minulle uutta. Usein kanssamme saaressa oli myös minua muutamaa vuotta nuorempi Kilpisten tyttären Siipin tytär Marjaana. Päivittäin pidettiin pianotunteja, mutta aikaa riitti myös rannalla istuskeluun, uimiseen, saunomiseen, metsämansikoiden poimimiseen ja soutuveneellä retkeilyyn. Darling-tädin valmistamista kasvisaterioista jäi erityisesti mieleen herkku, voisulaan kastettavat ja hampaiden välissä riivittävät keitetyt herneet, sekin minulle uusi tuttavuus.

Lapsena olin kerännyt nimikirjoituksia musiikkihenkilöiltä, esimerkiksi kapellimestareilta, joiden johdolla soitin muutamissa kaupungeissa – ja siinä sivussa myös monilta muilta muuten vain asioihin vaikuttaneilta tärkeiltä tahoilta, kuten vaikkapa vahtimestarilta. Ällistykseksni näin nyt, että joukossa oli myös Irene Erdmannin nimikirjoitus ”Zur Erinnerung an unser Beisammensein in Kamsholmen im Juni 1960”.[1] Tämä Margaret Kilpisen saksalainen ystävä, pianisti Eduard Erdmannin puoliso ja itsekin pianisti, tuli

https://doi.org/10.21435/tl.285

minulle tutuksi kuitenkin vasta nyt vuosikymmeniä myöhemmin Margaretin ja Irenen välistä kirjeenvaihtoa lukiessani.

Sittemmin tietooni tuli opettajastani ja hänen elämästään monia asioita, jotka eivät mitenkään koskettaneet minua oppilasaikanani. Aikuistuessani ymmärsin, että valoisan ja lempeän oloinen Margaret Kilpinen joutui kohtaamaan myös murhetta ja ristiriitoja. Kuulin kertomuksia Yrjö Kilpisen naisseikkailuista ja hänen saksalaismielisyydestään. Kuten suurella osalla suomalaista sivistyneistöä, myös Margaretin suvulla oli vanhastaan kulttuuri- ja liikeyhteyksiä Saksaan. Perheen jäsenet matkailivat paljon, ja avioiduttuaan Yrjö ja Margaret matkustivat yhdessä ulkomailla. Yhteiset matkat Saksaan alkoivat pari vuotta heidän avioitumisensa jälkeen vuonna 1920. Monien muiden suomalaisten taiteilijoiden tavoin he kävivät siellä esiintymismatkoilla myös natsihallinnon aikana.

Suomessa Yrjö Kilpinen tunnistettiin merkittäväksi säveltäjälupaukseksi jo 1920-luvulla. Seuraava vuosikymmen oli Kilpisen liedien kansainvälisen tunnetuksi tulemisen ja suosion kulta-aikaa. 1930-luvun puolivälissä Margaret Kilpinen levytti miehensä liedejä merkittävän saksalaisen baritonin Gerhard Hüschin kanssa Lontoossa ja Berliinissä. Keväällä 1937 Margaret teki Saksassa konserttikiertueen sellotaiteilija Paul Grümmerin kanssa, pistäytyi seuraavana vuonna pikaisesti Kööpenhaminasta tervehtimässä lähellä Tanskan rajaa asuvaa Eduard Erdmannin perhettä ja osallistui 1939 Erdmannin kurssille Berliinissä. En ole löytänyt todisteita siitä, että Margaret olisi vieraillut Saksassa tämän jälkeen ennen 1950-lukua. Yrjö Kilpinen matkusti Saksaan kerran vuodessa tai useammin vuosien 1929 ja 1944 välisenä aikana, useimmiten pitkähköille, eri paikkakunnille suuntautuneille vierailuille. Yrjön Saksan-matkat jatkuivat jälleen 1950-luvulla, ja Margaretkin uusi matkustuslupansa Saksaan heti sodan loputtua.

Päädyin pohtimaan, miten se Darling-täti, jonka itse tunsin lapsi- ja teiniaikojeni yhdeksänä vuotena ja se Margaret Kilpinen, jota en kohdannut, limittyivät toisiinsa. Henkilökohtaiset kokemukseni perustuvat omaan opettaja–oppilassuhteeseeni. Nyt tarkastelen näitä kokemuksia eläkeikään ehtineen ihmisen aikaperspektiivistä

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja myös oman pianistin- ja pedagogintyöni kautta. Kirjoittaessani halusin selvittää, minkälainen ihminen minulle hahmottuisi arkistossa olevista aineistoista ja löytyisikö mitään selitystä sille, millä keinoin Margaret selviytyi oman elämänsä ristiriitojen paineessa. Halusin avartaa ja tarkentaa kuvaa ihmisestä, joka oli minulle tärkeä. En tiennyt kovinkaan paljon hänen omista opinnoistaan enkä myöskään hänen aviomieheen liittymättömästä taiteellisesta toiminnastaan. Muistan Meilahdessa flyygelin päällä olleen suurehkon valokuvan miehestä, jota Margaret Kilpinen kutsui viisaaksi ja jota hän tuntui kunnioittavan suuresti. Sittemmin olen tunnistanut kuvan henkilön Margaretin opettajaksi pianotaiteilija Eduard Erdmanniksi. Muistan hänen myös puhuneen jollain tavoin kaipaavasti ystävästään kirjailija Maila Talviosta, jonka nimi ei lapsena kuitenkaan merkinnyt minulle mitään.

Kumpikaan puolisoista ei nykynäkökulmasta katsoen elänyt erityisen vanhaksi. Yrjö oli kuollessaan 67-vuotias, Margaret 69. Kilpisten avioliitto kesti 41 vuotta, Yrjön kuolemaan 1959 asti. Näyttää kuitenkin siltä, että sodan aikana ja sen jälkeen puolisoiden toiminta eriytyi aiempaa enemmän omille tahoilleen. Opettamisesta tuli yhä keskeisempi asia Margaret Kilpisen elämässä. Myös tyttärentytär, joka vietti paljon aikaa isoäitinsä, "Mumin", kanssa, oli hänelle tärkeä. Miehensä sävellystyön tukijana ja edistäjänä Margaret Kilpinen pysyi loppuun asti, vaikka hänen merkityksensä tämän teosten esittäjänä väheni vuosikymmenien mittaan.

Tutkijoiden kiinnostuksen keskittyessä Yrjö Kilpisen kontroversiaaliin henkilöön ja hänen sävellystyöhönsä hänen vaimonsa saattaa helposti tulla kokonaan sivuutetuksi tai käsitellyksi vain eräänlaisena miehensä taustatukena ja kodin hengettärenä; tämähän on perinteisissä tulkinnoissa ja elämäkerroissa usein ollut aviovaimojen kohtalo. Pyrin alun perin kirjoittamaan Yrjö Kilpisestä vain niiltä osin, joilta hän liittyi olennaisesti Margaretin ammatillisiin tekemisiin. Hyvin nopeasti tehtävä osoittautui oletettuakin vaikeammaksi, koska kysymyksessä oli tiiviisti yhdessä toiminut taiteilijapari. Margaret asetti aina miehensä työn kaiken muun edelle. Jälleen kerran eräällä Saksan-matkalla viipyvälle miehelleen hän kirjoitti 11.9.1953:

https://doi.org/10.21435/tl.285

”Säveltäjällä täytyy olla vastakaikua ja kosketusta sekä taiteilijoihin että myös yleisöön – ainakin joskus. Sitten tulee taas ajanjaksoja, jolloin Sinulla voi olla tarvis vetäytyä omaan työhösi; ja sitten kun Sinusta tuntuu, että kaipaat omiin suojiisi, niin tiedät, että täällä ne odottavat, siivottuina ja järjestettyinä ja että yksi Sydän Sinua ymmärtää aina – olit Sinä sitten siellä tai täällä. – Järjestä siis vain niin kuin Sinusta parhaiten tuntuu!”

En ole pystynyt löytämään moniakaan Margaret ja Yrjö Kilpisen aikuisiällään henkilökohtaisesti tunteneita henkilöitä tai saanut kosketusta heihin. Joidenkin seuraavan sukupolven edustajien kanssa olen saanut käydä keskusteluja. Heillä on ollut omia muistoja tai vanhempiensa kokemuksia kerrottavana. Äärimmäisen kiitollinen olen Kilpisten perillisten minua kohtaan osoittamasta luottamuksesta, siitä, että olen saanut luvan tutustua Margaret ja Yrjö Kilpisen arkistoon jo nyt ennen sen avautumista kaikille kiinnostuneille. Ilman näitä aineistoja tämän kirjan kirjoittaminen olisi ollut mahdotonta. Kiitän lämpimästi myös kaikkia muita suvun edustajia sekä lukuisia kollegoita, ystäviä, uusia ja vanhoja tuttavia, arkistojen ja kirjastojen hoitajia ja muita henkilöitä, joihin olen ottanut yhteyttä milloin mistäkin asiasta. He ovat olleet kullanarvoisia yksityiskohtien tarkistamisessa ja jotkut heistä myös keskeneräisen tekstin osien koelukemisessa. Yksinäisessä tutkijan ja kirjoittajan työssä sain paljon iloa ja tukea keskusteluista väitöskirjatutkija Susanna Waldén-Antikaisen kanssa. MuT, dosentti Kati Hämäläinen valotti historiaa vanhan musiikin osalta ja teki arvokkaan työn koko kirjan tekstiasun tarkistamisessa.

Helsingissä 1.11.2023
Margit Rahkonen

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tunnettu saksalainen valokuvaaja Erna Lendvai-Dircksen kuvasi Yrjöä mahdollisesti jo tämän Berliinin-opintomatkan aikana 1913 ja kumpaakin aviopuolisoa useasti 1920- ja 1930-luvuilla. Lendvai-Dircksenille tunnusomaisissa upeissa muotokuvissa puolisot näyttäytyvät tyypiteltyinä sankarina ja madonnana.

Yrjö Kilpisen kuva: Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. Margaret Kilpisen kuva: Margit Rahkosen yksityisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

I Johdanto

Margaret Kilpisen elämäkerta sijoittuu musiikin historian- ja naistutkimuksen kentälle. Elämäkerran kautta tuon esiin yhden aikanaan suomalaista musiikkielämää rakentaneista naisista ja selvitän hänen merkitystään tuossa rakennustyössä. Tutkin sitä minkälaisen ammattiroolin hän pystyi musiikin piirissä luomaan itselleen aikana, jolloin naisen itsenäistä toimijuutta omassa ammatissa rajoittivat vielä niin lait kuin ylemmissä yhteiskuntaluokissa naiselle yleisesti hyväksytyt mallit ja toimintatavat.[2] Margaret Kilpisen elämässä yhdistyivät taiteilijuus ja pedagoginen työ. Hän oli myös aktiivisen, merkittäväksi arvioidun ja vahvasti saksalaismielisen säveltäjän puoliso. Mitkä tekijät auttoivat häntä pitämään yllä omaa taiteilijuuttaan voimakastahtoisen säveltäjän puolisona? Tarkastelen Margaret Kilpisen roolia miehensä teosten ja liedpianismin edistäjänä, hänen osuuttaan vanhan musiikin nousun alkuvaiheisiin Suomessa sekä hänen työtään ja asemaansa pitkäaikaisena pianonsoiton pedagogina Sibelius-Akatemiassa. Mukaan liittyy myös mikrohistoriallinen näkökulma: henkilö Margaret Kilpinen, johon luodun katseen kautta paljastuu näkymiä yleisiin asenteisiin ja käytäntöihin hänen aikansa suomalaisessa kulttuuri- ja musiikkielämässä.

Kirjan *Toisten elämät* alkuluvussa Maarit Leskelä-Kärki pohtii elämäkertakirjoittamisen monitahoisuutta ja ongelmia, joita elämäkerran kirjoittaja kohtaa. Hän toteaa, että biografia on tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta ollut problemaattinen laji, ja että ”erityisesti taiteen- ja kirjallisuudentutkimuksessa suhde elämäkertaan on ollut mutkikas, koska se on liittynyt kysymykseen tekijästä ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

tekijän merkityksestä taideteoksen synnyssä". Margaret Kilpisen kohdalla oman lisämutkansa asiaan tuo se, että kysymyksessä on esittävä taiteilija. Leskelä-Kärki huomauttaa myös psykologisoinnin vaarasta: "Yksilöpsykologisointi on todennäköisesti nähty yhtenä elämäkertatutkimuksen heikkoutena."[3] Hataraan psykologisoitiin lankeaminen vaanii todellakin jokaisen nurkan takana, mutta psykologisoinnin totaalinen välttäminen on mahdotonta kirjoittajan yrittäessä hahmottaa syy- ja seuraussuhteita yhden ihmisen toiminnassa. Elämäkerran hankaluuskerrointa lisää sekin, että Margaret Kilpisen elinaika sijoittuu suurelta osin hyvin vaikeisiin vaiheisiin Suomen historiassa. Ensimmäisen maailmansodan puitteisiin asettuva sisällissota ja Suomen natsiyhteydet toisessa maailmansodassa ovat edelleen arkoja aiheita, jotka syystäkin nostattavat tunteita ja mielipiteitä. Näistä ja monista muista vaaroista ja heikkouksista tietoisena ja niistä huolimatta olen ryhtynyt Margaretin elämän kertojaksi. Eräänlaisena lohtuna voinee pitää Leskelä-Kärjen muistutusta "Yhden ihmisen elämän voi kirjoittaa yhä uudestaan, kuten historiankin, eikä se koskaan kuitenkaan ole sama."[4]

Elämäkerta on perinteisesti ollut "historian merkittävien yksilöiden ja miesten laji".[5] Näin myös musiikin kentällä, jossa lisäksi vallitsee monia kysymyksiä esiin nostava jako luovaan ja esittävään säveltaiteeseen. Historiallisten esitysten tärkeimmät ensikäden lähteet puuttuvat kokonaan, koska taiteen tulosta, esitystä, ei enää ole olemassa. Esittäminen on viime vuosikymmeninä noussut musiikin tutkijoiden huomion kohteeksi, mutta historiallista tutkimusta suomalaisista esittäjistä klassisen musiikin kentällä on kaiken kaikkiaan tehty vähän. Suomalaisista musiikkimiehistä, ennen kaikkea säveltäjistä ja kapellimestareista, on silti 2000-luvulla ilmestynyt useita kymmeniä elämäkertoja. Naisten osalta tilanne on toinen. Esille on kuitenkin tuotu jonkin verran laulajattaria – esimerkiksi Mirjam Helin (Lampela 2000), Liisa Linko-Malmio (Sajakorpi 2003), Inkeri Laes (Konkka 2006), Karita Mattila (Kinnunen 2016), Hanna Granfelt (Leponiemi 2018), Ritva Auvinen (Strömberg 2022) ja Elli Forssell-Rosentale (Vaherjoki-Honkala 2023), mutta huo-

https://doi.org/10.21435/tl.285

mattavasti vähemmän soitintaiteilijoita, kuitenkin muiden muassa viulutaiteilija Anja Ignatius (Karttunen 2004) sekä pianistit Alie Lindberg (Rahkonen 2004) ja Ritva Lehtelä-Relander (Relander 2021). Joitakin yleisesityksiäkin on: juuri ennen vuosituhannen vaihtumista julkaistun Carita Björkstrandin ruotsinkielisen väitöskirjan aihe on naisen asema suomalaisessa musiikkiyhteisössä (1999), naispuolisia säveltäjiä käsittelevä *Musiikin toinen sukupuoli* ilmestyi jo 1994 (Moisala & Valkeila). Susanna Välimäen ja Nuppu Koivisto-Kaasikin laatima *Sävelten tyttäret*, jossa esitellään yli 120 historiallista suomalaista säveltävää naista, julkaistiin elokuussa 2023. Monet kirjan naisista olivat myös esiintyjiä. Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa 2014 perustetussa toistuvassa Pianonsoiton historiaa Suomessa -symposiumissa ja julkaisuissa on kartoitettu ja dokumentoitu suomalaisen pianotaiteen, erityisesti esittämisen ja tulkitsijoiden historiaa.

Kaikkein vähimmälle huomiolle suomalaisessa klassisen musiikin historiassa ovat luultavasti jääneet soitonopettajat, pedagogit, joista suuri osa on historiallisista syistä ollut naisia. Suomen osalta naisten laajamittainen opetustyö, jossa pianonsoiton opetuksella on ollut keskeinen asema, voidaan todeta esimerkiksi Sibelius-Akatemian ja sen edeltäjien vuosikertomuksista ja opettajaluetteloista.[6] Vasta viime vuosina esiin nostettuihin harvalukuisiin opettajahahmoihin kuuluvat Selma Kajanus, jonka päätyöksi voidaan ehkä nimetä toimiminen pianonsoiton yksityisenä opettajana (Koivisto-Kaasik 2017, 2018, 2020), Kansankonservatoriossa opettanut Mary Gallen-Kallela (Ruuska 2021) ja Ingeborg Hymander, suomalaisen pianopedagogiikan pitkäaikainen johtohahmo, joka lisäksi opetti menestyksekkäästi pianonsoittoa Sibelius-Akatemiassa sen varhaisina vuosikymmeninä (Konttori-Gustafsson 2019). Näillä naisilla oli myös muita tehtäviä musiikin parissa. Margaret, jonka pedagogin työ Sibelius-Akatemiassa jatkui yli neljäkymmentä vuotta (1922–1965), kuului tähän opettajajatkumoon, ja siihen voin lukea myös itseni, tosin hieman lyhyemmän opetusajan (1980–2016) ja monipuolisemman työnkuvan puitteissa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Taiteilijapari, perhe ja romanttisen rakkauden ihanne

Avioliittoa on miespuolisten muusikkopäähenkilöiden elämäkerroissa usein käsitelty vain sivuseikkana tai eräänlaisena taiteilijapersoonan tyypittelykeinona: esimerkiksi säveltäjämies perhedynastian päänä, yksinäisenä naimattomana, avioliitossa kärsivänä, ikuisesti kaipaavana ja niin edelleen. Naisen rooli klassisen musiikin historiassa on muotoutunut varsin erilaiseksi kuin miehen, sillä naimattomuus tai vastaavasti avioituminen on mitä suurimmassa määrin määritellyt hänen toimintamahdollisuuksiaan.[7] Kilpisten kaltaisessa taiteilijaparissa luovaksi (säveltäjä) ja toisintavaksi (tulkitsija, esittävä taiteilija) mielletyt toimijat on helposti asetettu hierarkkiseen järjestykseen toisiinsa nähden, varsinkin kun säveltäjä tässäkin tapauksessa oli mies ja esittäjä nainen. Asetelman osapuolet eivät välttämättä itsekään kyseenalaistaneet tätä ajattelua, eikä se edelleenkään ole poistunut keskuudestamme. Olisikin syytä tarkastella säveltäjän työn toisintavia ja esittävän taiteilijan työn luovia aspekteja uudesta näkökulmasta.[8]

Margaret Kilpisen kaltaisen henkilön valitseminen kirjoittamisen kohteeksi tuo mukanaan kysymyksen siitä, miten tarkastella häntä itsenäisenä toimijana. Lähivuosien aikana Suomessa on ilmestynyt kolme aviopareista kirjoitettua elämäkertaa, joissa vaimon rooli on nostettu esiin uudella tavalla: elämäkerrat presidenttipari Ester ja K. J. Ståhlbergista (M. ja S. Hentilä 2021), Mary Gallen-Kallelasta ja hänen kuvataiteilijamiehestään Akselista (Ruuska 2021) sekä aviopari Ellan ja Albert Edelfeltistä (Vainio-Kurtakko 2023). Kirjailija Ester Ståhlberg työskenteli myös lastensuojelun parissa, mutta tunnetaan nykypäivänä lähinnä presidentin puolisona. Aino Sibeliuksesta, josta on kirjoitettu aiemminkin, julkaistiin uusi elämäkerta (Konttinen 2019). Mary Gallen-Kallelan (1868–1947) elämässä musiikki näytteli tärkeää roolia, Aino Sibeliuksen (1871–1969) elämästä se oli erottamaton osa. Mary ja Aino ovat nousseet mielenkiinnon kohteiksi tunnettujen taiteilijamiestensä kautta. Samaa voisi ehkä olettaa Margaret Kilpisestä, mutta impulssi tämän kirjan syntymiseen on toisaalla: kirjoittajan ja kohteen oppilas-opettajasuhteessa. Ainosta

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja Marysta Margaret eroaa muun muassa siinä, että hänellä oli perusteelliset musiikin alan opinnot ja niiden jälkeen oma, vuosikymmenien mittainen ammattiura sekä esiintyjänä että Suomen ylimmän tason musiikkioppilaitoksen, Sibelius-Akatemian, opettajana.

Taiteilijapariskunta Irene ja Eduard Erdmannista tuli Margaret Kilpiselle tärkeä kontakti, joka syventyi vuosikymmenten mittaan ystävyydeksi. Vaimot keskustelivat kirjeissä siitä, mitä merkittäväksi tunnistetun ja omaan taiteeseensa keskittyvän miehen rinnalla eläminen käytännössä tarkoitti. Oman musiikkisuhteen ja taiteellisen toiminnan ylläpitäminen ei ollut helppoa. Kodin, lasten ja lähisukulaisten asioiden hoitaminen jäi vaimon huoleksi samoin kuin miehen työhön liittyvät aputehtävät. Varsinkin Margaretin ajankäyttöä määritteli myös miehen työtä edistävien sosiaalisten suhteiden ylläpito- ja huoltotyö.

Kuten tutkijat ovat todenneet jo 1990-luvulla: ”Naisten tutkiminen erillään miehistä, ikään kuin tyhjiössä, on teoreettisesti tuhoon tuomittua ja mahdollinen lähde historian väärinymmärtämiselle. [– –] [Miesten ja naisten väliset suhteet] eivät ole jotakin muuttumatonta vaan sosiaalinen konstruktio, joka on jatkuvasti uudelleen määrittelyn kohteena.”[9] Kilpiset muodostivat yksikön, jossa puolisot toimivat itsenäisesti omilla musiikin aloillaan – Margaret pedagogina, mutta myös taiteilijana – mutta varsinkin avioliiton alkuvuosikymmeninä myös tiivistä yhteistyötä tehden. Musiikin taiteilijapariskuntien välisestä dynamiikasta ei juuri löydy tutkimuskirjallisuutta, vaikka vielä 2000-lukuakin koskevan naistutkimuksen piirissä on tunnistettu, että kummankin aviopuolison toimiessa taiteen alalla naisen oma työ yleensä väistää perheen edun ollessa kyseessä.[10]

Kirjoituksissa, joissa käsitellään samalla alalla työskenteleviä taiteilijapariskuntia, nainen on lähes aina sijoittunut taka-alalle. Tämä näkyy selkeästi myös Margaret ja Yrjö Kilpisen konserttimatkojen esittelyissä, konserttien kritiikeissä ja heistä kertovissa kirjoituksissa. Varhaisimmassa suomalaisiin esittäviin taiteilijoihin keskittyneessä teoksessa *Suomalaisia musiikin taitajia* (1958) esitellään yksittäisten esittävien taiteilijoiden ohella kaksi taiteilijapariskuntaa:

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sigrid ja Georg Schnéevoigt sekä Eevi ja Erik Cronvall.[11] Koska kirjan kohteena ovat nimenomaan esiintyjät, eivät säveltäjät, Margaret Kilpinen on saanut oman artikkelinsa, joka sekin kuitenkin kietoutuu myös Yrjö Kilpisen ympärille. Toivo Haapanen ei mainitse Margaret Kilpistä *Suomen säveltaide* -kirjassaan (1940), mutta *Musiikin tietokirjassa* (1948) hän on saanut oman lyhyen katsauksensa samoin kuin *Otavan isossa musiikkitietosanakirjassa* (1978). *Suomen musiikin historian* osassa Esittävä säveltaide (2002) Margaret mainitaan yhtenä Sibelius-Akatemian opettajista ja viitataan lyhyesti hänen toimintaansa miehensä laulujen esittäjänä sekä vanhan musiikin ja cembalonsoiton harrastajana. Elämäkerta- tai muutakaan tutkimusta hänestä ei ole. Margaret on jäämässä historiaan lähinnä miehensä teosten esittäjänä, mikä varmasti onkin hänen suurin saavutuksensa, jos häntä tarkastellaan pelkästään aviomiehen säveltäjyyden kautta. Kirjassani lähestyn Margaretia myös muista näkökulmista ja edellisiä kirjoituksia laajemmin: taiteilijana, ihmisenä ja opettajana. Tuon esille hänen Yrjöstä riippumatonta musiikillista toimintaansa ja pyrin hahmottamaan taiteilijaparin välistä dynamiikkaa ensisijaisesti Margaretin kautta.

Kirjan *Perheen jäljillä* (2021) artikkelit kartoittavat perhemallin muuttumista ja perhesuhteita aina keskiajalta nykypäivään. Perheen määritelmät, perheen ja suvun yhteiskunnalliset merkitykset ja jopa tilastoinnin tavat ovat muuttuneet (Danielsbacka & Tanskanen; Dahlberg). Ydinperhe oli keskeinen ihanne 1800-luvulla, jolloin perheen merkityksestä ja yhteiskunnallisesta roolista käytiin keskustelua. Todellisuudessa perhemallit olivat varsin monenlaisia, ja ydinperhe osoittautui vallitsevaksi vasta 1900-luvulla.[12] Margaret eli ydinperheessä, mutta hänen aikanaan laajemman perhekäsityksen monet piirteet ja käytännöt vaikuttivat vielä jokapäiväisessä elämässä.

Riitta Jallinoja (2000) näkee perheen rakentuvan erilaisten vaiheiden kautta. Parisuhteen lisäksi rakentumiseen vaikuttaa ”kolmas” – tekijä, joka voi olla ”lapsi, työ, alkoholismi, köyhyys, sairaus, kotityö, rakastaja, ystävät tai mikä tahansa, joka vie huomion toisaalle [parisuhteesta]. Perhe rakentuu tällaisten tunkeutujien

https://doi.org/10.21435/tl.285

huokoistaessa parisuhteen. Perhe ei siis ole vain äiti, isä ja lapset, vaan paljon muutakin."[13] Yrjö Kilpisen työ, hänen uransa huikea nousu ja sen varjopuolet, lapsen syntymä, Yrjön ilmeinen kiinnostus naissukupuolta kohtaan, sota ja poliittiset käänteet olivat niitä kolmansia, jotka huokoistivat tätä avioliittoa. Nuorta paria ympäröi kummankin puolelta sukulaisten sankka joukko, joka tarjosi turvaa kummallekin puolisolle yksilönä, mutta myös haasteita parisuhteelle. Pariskunnan ja sittemmin myös lapsen muodostama ydinperhe pysyi silti koossa erilleen repivien voimien paineessakin. Yrjön ja Margaretin kirjeiden lukijalle muodostuu käsitys, että olennainen perheen koossa pitäjä oli Margaret, joka asetti miehen hyvinvoinnin ja tämän sävellystyön omaksikin prioriteetikseen. Tässä suhteessa asetelma on lähes uuvuttavan tuttu monista suurmieselämäkerroista.

Ajatus avioliiton perustumisesta romanttiseen rakkauteen yleistyi länsimaissa 1800-luvulla ja pitää pintansa edelleenkin. Alkuperäisessä merkityksessä romanttisesti rakastuneet yrittivät itsepintaisesti yhdistää sitä, mikä sääty-yhteiskunnassa oli tarkoitettu pidettäväksi erillään: eri asemaan syntyneiden ei ollut sopivaa sekoittua keskenään. Alempisäätyiselle sulhaselle saatettiin vanhoissa tarinoissa asettaa tehtäviä, joista selviäminen todisti hänen kohoamisestaan ylemmän tason arvoiseksi.[14] Margaretin vanhempien vastustus ja myöhempi hyväksyntä Yrjön menestyessä säveltäjänä voidaan nähdä tässä valossa. Emme tosin voi tietää varmasti, mitkä syyt vaikuttivat vanhempien vastustukseen, eikä Margaretin äiti ilmaise suoraan syitä siihen keskusteluissa tyttärensä kanssa. Margaretin ja Yrjön nuoruuden kirjeenvaihto on täynnä vahvaa uskoa esteiden ylittämiseen nimenomaan rakkauden avulla. Ensimmäisessä säilyneessä suomenkielisessä kirjeessään Margaretille 9.8.1917 Yrjö kirjoitti: "Meidän ainoa aseemme on rakkautemme ja sillä me voitamme vielä kylmimmätkin ihmiset puolellemme."

Kilpiset avioituivat vuonna 1918. Kysymyksessä oli perinteisestä näkökulmasta katsottuna "epäsäätyinen" avioliitto: Margaretilla oli sekä äitinsä että isänsä puolelta vankka ja varakas ruotsinkielinen sivistyneistö-, jopa aatelistausta, Yrjön taustalla oli eteenpäin

https://doi.org/10.21435/tl.285

pyrkivä työnväenluokka ja porvaristo. Margaretin vanhemmat olivat rohkaisseet häntä ajattelemaan itsenäisesti ja myös hankkimaan ammattitasoista koulutusta musiikin parissa niin pitkälle kuin halusi. Aviopuolison valinnassa Margaret oli järkähtämätön. Morsiamen vanhemmat yrittivät jarruttaa seurustelua parhaansa mukaan ja vastustivat avioliittoa, mutta sovinnaisuussääntöjä uhmaten Margaret piti päänsä. Pariskunnan seurustelun ja avioitumisen vaiheita verrattiinkin usein romantisoiden Clara ja Robert Schumannin avioliiton alkuaikoihin. Kirjeistä päätellen nuoripari rakastui toisiinsa päätä pahkaa. He tunsivat olevansa kaikin tavoin sukulaissieluja ja kuuluvansa yhteen. Kummallakin olisi tässä rakkaus- ja kumppanuusavioliitossa paikkansa ja tehtävänsä, musiikki yhteisenä elämäntehtävänä.

Perinteiset romanttiset ilmaisut ykseyden tunteesta, sielujen sukulaisuudesta ja toistensa tuntemisesta jo aikojen alusta toistuvat Yrjön ja Margaretin varhaisessa kirjeenvaihdossa. Paria yhdistivät heidän elämänihanteensa, näkemys avioliitosta ja näkemys taiteesta. Romanttisen rakkauden ideaali saattoi useinkin kärsiä kolhuja kohdatessaan arkielämän ja ulkopuolisesta maailmasta syntyvät paineet. Silti ainakin joistakin sen teeseistä oli mahdollista pitää kiinni ja vahvistaa niitä noudattamalla tuohon ideaaliin eri aikoina liitettyjä toimintatapoja. Parin osapuolten roolit muotoutuivat ympäröivän yhteiskunnan sallimissa puitteissa heidän omien ratkaisujensa mukaisiksi. Margaret noudatti pitkälti omaksumaansa ideaalia miehestä avioparin ”ensimmäisenä”, jonka asemaa ei ainakaan kodin ulkopuolella koskaan horjutettu. Kirjeissään Yrjölle hän ajoittain kyseenalaisti tämän päätöksiä ja toimintaa, mutta ei koskaan suoraan asettunut vastustamaan niitä.

Säveltäjien vaimot Aino Sibelius ja Margaret Kilpinen

Jean ja Aino Sibeliuksen välinen kirjeenvaihto (Talas 2003 ja 2007) ja Riitta Konttisen kirjoittama Ainon elämäkerta (2019) tarjoavat heijastuspintaa Margaret Kilpisen elämänvaiheiden pohtimiseen.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret tosin kuului Ainoa nuorempaan sukupolveen ja olisikin ikänsä ja aikakautensa puolesta ollut paremmin verrattavissa Sibeliusten Katarina-tyttäreen (1903–1984). Yhteiskunnalliset murrokset ja toimintatapojen muutokset eivät kuitenkaan tapahdu selkeästi leikaten, vaan ylittävät helposti yhden ja useammankin sukupolven rajat. Margaretia seitsemän vuotta nuorempi Katarina oli hänkin taitava pianisti, mutta jätti mahdolliset konsertointihaaveet avioiduttuaan.

Sekä Aino että Margaret päätyivät avioitumaan lupaavan säveltäjälahjakkuuden kanssa. Kumpikin heistä asetti miehensä sävellystyön kaiken muun edelle ja katsoi velvollisuudekseen huolehtia siitä, että mikään mihin he voisivat vaikuttaa ei häiritsisi miestä tässä työssä. Aino oli osaava pianisti ja pystyi sekä ymmärtämään miehensä luomisprosessia syvällisesti että auttamaan häntä säveltämiseen liittyvissä käytännön tehtävissä. Konttinen tuo esiin sen, kuinka vähän huomiota Ainon suoraan ammattiin liittyvä apu säveltäjämiehelle on saanut, kun taas hänen kodin-, lasten- ja puutarhanhoidolliset ansionsa ja henkinen tukensa miehen sävellystyölle on auliisti tunnustettu. Kuten Konttinen huomauttaa, avioparin kirjeenvaihdossa toistuu jatkuvasti muistutus kahden ihmisen yksiköstä ”Me, me ja tuhannesti me!”, jolla pidetään yllä uskoa liiton kestävyyteen.[15] Sanaan liitettiin erilaisia merkkejä ja painotuksia, ja huonoinakin hetkinä Aino saattoi lopettaa kirjeensä ”Me, sittenkin!”[16]

Aino kärsi yksinäisyydestä ja masennuksesta viettäessään pitkiä aikoja ilman miestään kuten Margaretkin. Kummankin vaimon kirjeissä toistuvat odotuksen ja yksinäisyyden teemat, mutta myös erilaiset rakkauden ilmaisut vuodesta toiseen. Yrjön säilyneissä kirjeissä ei ilmene Jean Sibeliuksen sanoittamaa katumusta niistä hankaluuksista ja tuskasta, joita miehen ammatti ja sen lieveilmiöt tuottivat vaimolle. On tietysti mahdollista, että Aino pystyi puheessaan ja kirjeissään ilmaisemaan itseään suoremmin kuin Margaret. Monilapsisen perheen äitinä Aino oli sitä paitsi paljon tiukemmin sidottu kotiympäristöönsä kuin Margaret, jolla kodin ja lapsen lisäksi oli oma työnsä musiikin parissa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaretin avioituminen Yrjön kanssa pohjautui heti alusta alkaen musiikilliselle yhteistyölle, joka auttoi Yrjöä saamaan sävellyksiään esitetyksi julkisuudessa. Margaret toimi Yrjön sävellysten esittämisen ja muun musiikillisen tuen ohella eräänlaisena sihteerinä, joka huolehti siitä, että miehellä oli kaikissa olosuhteissa rauha säveltämistä varten. Hän tunsi Yrjön sävellykset läpikotaisin, keskusteli niistä miehensä kanssa, suunnitteli konserttiohjelmia yhdessä tämän kanssa, toimitti nuotteja, kirjeitä ja muita tarpeellisia dokumentteja eteenpäin miehensä puolesta sekä hoiti perheen ja miehen työhön liittyviä sosiaalisia yhteyksiä. Konttinen nostaa esille näkökulman Sibeliuksen sävellyksistä Jannen ja Ainon yhteisen työn tuloksina. Sävellykset olivat Ainolle perin pohjin tuttuja ja sisäistettyjä – miehen kuoleman jälkeen hänellä oli tapana lukea iltaisin sängyssä tämän partituureja.[17] Margaretkin saattoi tuntea Yrjön teokset henkisessä mielessä osaksi itseään – hänhän oli mitä suurimmassa määrin osallistunut niiden soivaan syntymiseen julkisuudessa kantaesittämällä sekä liedejä että soitinsävellyksiä.

Oma huone

Vielä 1920- ja 1930-luvulla ja myöhemminkin vaimon omistautuminen miehelle ja perheelle oli varsin tavallista, jos vaimon työskentely perheen ulkopuolella ei ollut taloudellisesti välttämätöntä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneille naisille opiskelu ja oma työ olivat jo aivan toisella tavalla mahdollinen ja usein myös suorastaan itsestään selvä valinta. Ennen vuosisadan vaihdetta syntynyt Margaret pystyi voimakkaan miehensä rinnalla ja läpi avioliiton eri vaiheiden pitämään yllä pianistista ammattitaitoaan ja luomaan neljänkymmenen vuoden mittaisen pedagogin uran. Vaikka Kilpisten käytännön elämää näytetään hyvin pitkälti eletyn Yrjön ehdoilla, Margaret ei kirjeissään tai nuoruuden päiväkirjassaan kuvaa avioliittoa alistumisena. Vielä 1950-luvulla hän kuitenkin kysyi avioliittonsa epäonnistumista surevalta oppilaaltaan, oliko tämä mahdollisesti tullut laiminlyöneeksi miestään antautuessaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

musiikkiopinnoille. Kuvaavaa näinkin myöhäisen ajan ajattelulle on oppilaan puolustautuminen: hän kertoi aina kysyneensä mieheltään luvan lähteä opintomatkoille.

Lähiympäristössään Margaretilla oli esimerkkejä siitä, että avioliiton ja taideammatin yhdistäminen oli mahdollista myös naiselle. Hänen opettajansa Sigrid Sundgrén-Schnéevoigtin (1878–1953) aviomies oli ensin sellonsoittoa opiskellut ja sitten kapellimestarina merkittävään asemaan noussut Georg Schnéevoigt. Kummankin puolison sekä kotimaassa että ulkomailla luotu ura musiikin parissa oli elämänmittainen. Toisen merkittävän 1900-luvun alun suomalaisen pianistin Elli Rängman-Björlinin (1882–1952) aviomies, varatuomari Kaarlo Björlin, ei näytä asettaneen esteitä vaimonsa konsertoinnille. Myös Margaretia yhden vuoden ajan opettanut Helene Trohimowsky von Wenzell (1870–1972) oli avioitunut. Hän opetti ja esiintyi pitkään. Suomalaisten laulajattarien joukosta esimerkkejä avioliiton ja uran yhdistämisestä ennen Margaretin ikäpolvea on mahdollista löytää paljon enemmänkin – vaikkapa Ida Basilier, Alma Fohström, Emmy Achté ja Aino Ackté – tai Margaretin ystäväpiiristä hänen ikätoverinsa Alma Kuula ja tämän sisar Oili Siikaniemi. Alma Kuulan omistautuminen miehensä muistolle ja musiikille muistuttaa jossakin määrin Margaretin asennoitumista Yrjön tuotantoon. Laulajattarien ura- ja avioitumispolut näyttävät kuitenkin kautta aikojen kulkeneen hieman eri reittejä kuin soittimiin erikoistuneiden naisten.

Margaretin nuoruus ja aikuistuminen ajoittuvat 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille. Aikaisemmin miehen suhtautuminen naisen taiteelliseen työhön avioliitossa ratkaisi yksiselitteisesti sen, miten paljon ja milloin vaimon oli mahdollista harjoittaa taidetta. Riitta Konttisen kuvataiteen taiteilijapareja esittelevässä kirjassa vuosisadan vaihtuminen näyttäytyy eräänlaisena vedenjakajana: ”1800-luvun lopulla ilmestyi yhä useampia [suomalaisia] taiteilijapareja, joissa mahdollisuus luovaan työhön jakaantui tasaisemmin.”[18] Margaretilla oli avioliiton alkuajoista Furunäsin yläkerrassa oma huone, jossa hän antoi opetusta yksityisoppilaille ja harjoitteli silloin kun siihen oli mahdollisuus. Soitin sinne oli

https://doi.org/10.21435/tl.285

kuitenkin järjestynyt vasta, kun Yrjön asiat oli hoidettu. ”V 1923 Olimme Yrjön kanssa pari kuukautta Saksassa ja alkukesästä saapui sieltä Yrjön ostama Grotrian Steinweg flyygeli. Se oli sijoitettu Yrjön silloiseen työhuoneeseen vasemmalle ikkunanurkkaukseen ja täytti suurimman osan huonetta. (vanha piano, Wittig-merkkinen, oli viety yläkertaan ja minä sain ruveta harjoittamaan sillä).”[19] Kaipaamansa Pleyel-flyygelin Margaret sai vasta myöhemmin.

Siveys, velvollisuus, vaatimattomuus

Naisasialiike oli 1900-luvulle tultaessa juurtunut Suomeen pysyvästi, ja suomalaiset olivat suurelta osin omaksuneet aiempaa modernimman naiskäsityksen. En ole löytänyt aineistoa, joka olisi kertonut siitä, mitä ajatuksia Margaret Kilpisellä oli naisen asemasta ja naisasialiikkeestä. Nuoruudessaan hän oli ainakin jossakin määrin tutustunut ruotsalaisen kirjailijan Ellen Keyn näkemyksiin. Key oli yhteiskunnallinen keskustelija ja idealisti, jonka näkemykset herättivät sekä ihailua että vastustusta. Hänen ajatuksensa rakkaudesta yhteiskuntaa muovaavana voimana ja naisista täydet vapaudet ansaitsevina ihmisinä, joiden tärkein kutsumus kuitenkin oli äitiys – niin henkilökohtainen kuin yhteiskunnallinen –, ovat hyvinkin saattaneet vedota Margaretiin. Valitettavasti emme tiedä, mitä reittiä Ellen Keyn ajatukset olivat saavuttaneet Margaretin, joka piti niitä ”äärettömän mielenkiintoisina”, mutta ei kommentoinut niitä tarkemmin.[20]

Olavi Paavolaista, joka vieraili Nürnbergissä kansallissosialistien viikon kestäneillä puoluepäivillä 1936, kuohutti saksalaisten miesten asenteissa näkyvä ja kuuluva ”kuvaamattoman naisia väheksyvä sävy, joka tuntuu pitävän heitä jonakin vähempiälyisinä ja lapsekkaina olioina”.[21] Silti hänkin näki naisen ominaisuudet ensisijaisesti perinteisen naiskäsityksen kautta: ”Kansallissosialismin suurin vaara ja erehdys on siinä, että se ei ota naista mukaan luodessaan maailmaa uudelleen. Siksi sen otteet ovat monessa suhteessa yksipuoliset ja harhautuneet – – niistä on – – monessa suhteessa tullut

https://doi.org/10.21435/tl.285

miesten askeettisten ja destruktiivisten vaistojen riemuvoitto."[22] Paavolainen ei syvenny pohtimaan sitä, miksi miljoonat naisetkin silti innokkaasti kannattivat kansallissosialismia ja samalla siihen sisältyvää naiskäsitystä.

Kansallissosialistisessa ideologiassa naisen työ oli äitiys, ja muut roolit yhteiskunnassa pyrittiin pyyhkimään pois niin pitkälti kuin mahdollista. Ajattelu sai kannatusta myös Suomessa ainakin niissä piireissä, joissa Uuden Saksan luomiseen kuuluvista periaatteista oltiin kaikkein innostuneimpia. Opettajana nainen kuitenkin saattoi tämän ajattelun mukaisesti toteuttaa myös äidille kuuluvia velvollisuuksia. Saksassa musiikin parissa toimineista naisista ylivoimaisesti suurin osa oli musiikinopettajia vuonna 1940.[23] Opettajan työ oli Suomessakin 1900-luvun alkupuolelle asti yksi niistä harvoista ammateista, joissa sivistyneistönainen saattoi ansaita elantonsa, mutta vielä silloinkin he joutuivat usein valitsemaan perheen ja oman ammatin välillä. Naiset opettivat kouluissa, perustivat jo 1800-luvun alkupuolella omia yksityisiä valmistavia koulujaan tai musiikkikouluja ja opettivat yksityisesti laulua ja pianonsoittoa. Myös Margaretille opettajuus oli itsestään selvä ansaitsemiskeino.

Naisen itsemääräämisoikeuden lisäksi eräs varhaisen naisasialiikkeen pääteeseistä oli naisen korkea moraalinen taso mieheen verrattuna. Siihen liittyi myös hänen tärkeä velvollisuutensa miehen "vartijana" ja hyvään kannustajana, esimerkkinä toimijana ja lasten kasvattajana.[24] Korkea moraali ja siveellisyys olivat naiselle merkittäviä sosiaalisen hyväksyttävyyden mittareita sivistyneistöpiireissä vielä 1900-luvullakin. "Normi – – oli miehelleen uskollinen ja ydinperhettään kansallisuusmielisyyteen kasvattava aviovaimo, kotinsa hengetär, sivistystyön ja sosiaalisen hyväntekeväisyystyön ajaja ja viiteryhmänsä elegantti emäntä."[25] Näkymän yhteen murrosajan henkiseen prosessiin tarjoaa kirjailija Helmi Krohn, jonka äärimmäisen perinteinen näkemys avioliitosta ja käsitys siitä, miten sivistyneistönaisen tuli siinä elää, muuttui avioitumisen 1891 jälkeen niin radikaalisti, että avioliitto päättyi aikanaan varsin harvinaiseen ratkaisuun, avioeroon kielitieteilija E. N. Setälästä 27 vuotta myöhemmin.[26]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yrjö Kilpisen laajalti tunnettu, avioliiton ulkopuolella ilmennyt kiinnostus naissukupuolta kohtaan aiheutti luultavasti surua Margaretille. Hän ei kuitenkaan ilmaissut sitä ulospäin, eikä kirjeenvaihtoa aiheesta ole säilynyt. Erilaiset ”eskapadit” eivät Kilpisten avioliiton aikaankaan olleet millään tavoin harvinaisia, varsinkaan jos miehellä oli arvovaltaa ja menestystä alallaan, olipa ala mikä tahansa. Niistä tiedettiin, niitä suvaittiin ja niistä vaiettiin ainakin julkisesti.[27] Neroiksi luokiteltujen taiteilijoiden ja tieteilijöiden vaimojen elämäkerroissa heidän kokemuksiaan on hiljakseen tullut kuuluville. Vaimojen reaktiot vaihtelivat tietysti heidän luonteittensa, elämänkatsomustensa ja taloudellisten tilanteittensa mukaisesti, mutta vielä 1950-luvulla avioeroon ryhtyminen vaati vaimolta suurta rohkeutta. Prosessi oli raskas ja eroaminen koettiin useimmiten yksilötasolla tappioksi. Yleinen mielipide määritteli avioeron helposti vaimon syyksi, sillä vaimon tehtäväksi katsottiin miehensä pitäminen tyytyväisenä.[28]

Kilpisten palattua konsertointi- ja levytysmatkalta Suomeen keväällä 1935 Svenska Kvinnoförbundetin julkaisemassa *Astra*-lehden numerossa 7 ilmestyi Solveig von Schoultzin laatima kirjoitus otsikolla ”Hos Margaret och Yrjö Kilpinen”. Vaikka kysymyksessä on naisasiatietoisen naisyhdistyksen julkaisu, kaksisivuinen artikkeli käsittelee Yrjö Kilpistä ja hänen ajatuksiaan. Margaretin kerrotaan saapuneen kotiin opettamasta haastattelun jo alettua, ja saavuttuaan hän on lempeästi ja tahdikkaasti antanut miehensä johtaa keskustelua (”Blid och försynt har hon låtit sin make föra ordet tills nu”). Etsitään jonkin sävellyksen nuotteja, joiden sijainnin Margaret osaa heti kertoa. ”Näettehän, että vaimoni edustaa järjestystä tässä talossa”, hymyilee [Yrjö] Kilpinen. Kirjoittaja kysyy Margaretilta minkälainen Yrjö on säveltäessään, onko hän hankala, haluaako hän eristäytyä, uskaltaako häntä keskeyttää. Lukija ei kuitenkaan siinäkään kohdin saa nähdäkseen Margaretin vastauksia, sillä juttu jatkuu: ”Men konstnären svarar själv” – säveltäjä vastaa itse.

Von Schoultz kirjoittaa arvostavasti Margaretista ja hänen työstään. Kolmevuotias tytär Siipi oli paikalla haastattelun aikana, ja kirjoittaja toteaa: ”Niin, äiti, hänen pitää riittää moneksi. Hän on mie-

https://doi.org/10.21435/tl.285

hensä oikea käsi, hän on äiti ja hän on taiteilija. Se, joka on kuullut Margaret Alfthan-Kilpisen soittavan, tietää millä omistautumisella hän lähestyy taidettaan – –. Hän on läpikotaisin aito." Margaretin omaa ääntä ei kirjoituksessa juurikaan kuulla. Suhteessa Yrjöön hän tulee käsitellyksi säestäjänä, jonka osuus kirjataan konserttiarvostelun loppuun. Siinä kirjoittaja kysyy Margaretilta, soittaako Siipi pianoa ja onko totta, että monet taiteilijat eivät rohkaise lapsiaan hankkiutumaan taiteilijan vaivalloiseen ammattiin. Margaret vastaa kaikessa työssä olevan vaikeutensa, mutta "taiteilijan kutsumus on kuitenkin kaikkein palkitsevin. Ei kai lapseltaan voi kieltää kaikkein parasta mitä tietää!" Vaikka lukija voi tulkita tekstin sisältävän hienonhienoa ironiaa, Margaret näyttäytyy ensi silmäyksellä lähinnä miehensä nöyränä ja vaatimattomana täydentäjänä. Varsinkin myöhempinä vuosinaan hänet saatettiin nähdä herttaisena hienostosuvun leidinä, joka ei kiinnittänyt huomiota ikäviin asioihin. Hänet tunteneet henkilöt kertovat muutakin. Margaretin kirjeistä ja päiväkirjamerkinnöistä paljastuu varsin käytännönläheinen, lujatahtoinen, uskomattoman ahkera ja monitoiminen ihminen.

Margaretin luonteenpiirteistä

Margaret sai elinvoimaa luonnosta ja luonnossa oleskelusta. Kirjeissään hän kuvailee yhä uudestaan, kuinka suuresti hän nautti suomalaisen luonnon kauneudesta, vuodenaikojen vaihtelusta, metsien rauhasta ja kasvien ja eläinten tuomista elämyksistä. Yrjökin piti luonnossa liikkumisesta varsinkin nuoruusaikanaan, mutta viihtyi erinomaisesti myös ihmisten keskellä kaupungeissa. Hän oli aikalaisten todistusten mukaan seurallinen ihminen ja värikäs keskustelija, jonka mielipiteitä kuunneltiin. Temperamentikkuudessaan hän saattoi ilmaista itseään spontaanisti ja kärjekkäästikin. Margaret rakasti suuresti Sibeliuksen musiikkia, mistä on lukuisia esimerkkejä hänen päiväkirjoissaan ja kirjeissään. Sibeliuksen suuruutta ei Yrjökään kieltänyt, mutta kritisoiminen sujui häneltä hyvin. Yhtenä esimerkkinä tästä käynee Rolf Nevanlinnan ja Yrjön

https://doi.org/10.21435/tl.285

välinen ”akateemikkojen käsikähmä” Kalastajatorpan juomapitoisilla päivällisillä, joiden myöhäisessä vaiheessa Nevanlinna raivostui perinpohjaisesti Kilpisen lausumasta *Valse tristen* laatua koskevasta kommentista.[29]

Margaret oli suurimman osan elämästään kasvissyöjä, luotti luontaishoitoihin eikä nauttinut alkoholia. Siitä, liittyivätkö nämä elämäntavat johonkin aatesuuntaukseen, esimerkiksi antroposofiaan, ei ole varmaa tietoa. Hän oli joka tapauksessa omaksunut nämä elämäntavat jo melko nuorella iällä. Hän ei ollut joukossa etualalle asettuja, mutta tarvittaessa hän otti paikkansa tärkeäksi katsomansa asian puolesta puhumisessa. Luonteeltaan hän oli pikemminkin pohdiskeleva kuin äkkipikainen, myöntyväinen pikemmin kuin tuomarointiin taipuvainen. Auktoriteetteja hän tuskin uhmasi kevyin perustein, mutta suvaitsevaisuus leimasi häntä niin ihmisenä kuin muusikkona. Hänellä oli omat arvonsa taiteessa ja musiikissa, pitkälti saman kaltaiset kuin Yrjölläkin, mutta hän ei jakanut Yrjön konservatiivisia ja rajoittavia näkemyksiä. Tähän aiheeseen oli törmätty jo varhain seurusteluvaiheessa, joskin alla olevaan kuvaukseen saattaa Yrjön puolelta liittyä myös seurusteluvaiheen mustasukkaisuutta. Mattilan lepokodissa, jossa Margaretin perhe ja Yrjö veljensä Jalmarin kanssa viettivät joulua 1916, oli spontaanisti pantu pystyyn tanssit:

> Yks kaks oli pöydät siirrelty pois ja tanssi käynnissä. Minäkin soitin tanssimusiikkia – neiti Pethman soitti Onegin-valssin, Mamma ja tytöt j.n.p. Sinä et tanssinut – katsoit synkkänä minuun ja menit pois – –. [Seuraavana päivänä] Sanoit, että et mitenkään voinut nähdä <u>minua</u> tanssimassa – hyppimässä – etkä vielä vähemmän voinut kuulla minun soittavan huonoa musiikkia. Sinua oli niin harmittanut ja suututtanut koko juttu – läksit pakoon huoneeseesi – –. Minä koetin selittää, että en koskaan ollut käsittänyt tanssia täysin tuomittavaksi – se riippui niin paljon siitä, miten siihen suhtautui; omasta puolestani olin aina pitänyt rytmistä – yleensä tuntenut sisässäni rytmin ja tahtonut liikehtiä sen mukaan. – –. Puhuimme paljon ja ymmärsimme toisiamme. Sinä et ollut enää niin ankara – – minä taas myönsin että Sinulta oli oikeen – aivan

https://doi.org/10.21435/tl.285

> oikeen [sic] siinä että ei pitäisi hetkeäkään kuulla vielä vähemmän itse soittaa huonoa musiikkia – ja päätin olla varovainen.[30]

Margaretkin oli siis samaa mieltä musiikin laadun tärkeydestä, vaikkei ollutkaan rajannut eri lajeja kovin ankarasti. Hän pystyi puolustamaan omaa näkemystään tanssimisesta. Musiikkiliikunta, Margaretin aikaan Dalcroze-rytmiikka, oli sitä paitsi yksi opiskeltavista aineista Helsingin Musiikkiopistossa, joten musiikin ja liikkeen yhdistämiseen suorastaan kehotettiin. Tanssittavaksi tarkoitettua musiikkia Margaret ei vierastanut myöhemminkään, sillä vielä 1950-luvulla hän suostui soittamaan Sibelius-Akatemian opiskelijoiden kokoontumisen päätteeksi jotakin, jonka tahdissa voitaisiin tanssia.[31]

Mattilasta lähtöä edeltävänä iltana seurusteluhuoneessa haluttiin taas pyörähdellä musiikin tahdissa. Kaikki olivat pukeutuneet parhaimpiinsa ja Selma-äiti toimi seremoniamestarina. Ensin oli hieman muuta ohjelmaa, sitten tanssia. Margaretinkin oli tarkoitus vuorollaan soittaa pianoa muiden pyörähdellessä.

> Kun minun vuoroni piti tulla, silloin tapahtui ihme. Sinä sanoit nyt soittavasi vähän aikaa tanssimusiikkia. Mattilan nuottivarastosta etsittiin vanhoja valsseja ja tansseja ja sinä soitit säästääksesi minua. Olet aina ollut yhtä sanomattoman kultainen! Sanoit ensin minulle, että et oikeastaan osaa tanssia ja olit vähän ujo – –. Minä kysyi Sinulta, että eikö se tanssiminen ole hauskaa ja etkö nyt tunne rytmiä itsessäsi. Sinä sanoit tuntevasi rytmin minussa. Sinä komplimenteerasit minua pukuni johdosta, josta olin hyvin iloinen, koska pukuni oli ensimmäinen, jonka aivan itse olin hommannut.[32]

Margaret oli saanut moneen aikansa sivistyneistöperheenkin tyttäreen verrattuna hyvän koulutuksen, jonka pohjana oli kodin avarakatseisuus. Oman osuutensa kotona saatuun oppiin lisäsivät alkeis- ja oppikoulu, musiikkiopisto, matkat ulkomailla vanhempien kanssa ja myöhemmät ulkomaiset opintomatkat. Hän osasi kotikielensä ruotsin lisäksi suomea, saksaa ja englantia, ja ranskaakin

https://doi.org/10.21435/tl.285

vähintään auttavasti. Neljännestätoista ikävuodestaan eteenpäin hän otti kahden vuoden ajan soittotunteja opettajilta, joiden opetuskieli oli saksa. Klassinen sivistys oli hänen maailmaansa. Kasvatus oli ohjannut häntä omaan ajatteluun ja omiin valintoihin, toisaalta sitä leimasi yhtä voimakkaasti kotoa omaksuttu ja omakohtaisestikin koettu hengellisyys sekä naisen perinteisen hyveen, vaatimattomuuden korostaminen. Yläluokkainen kotitausta ja seurustelu saman yhteiskuntaluokan edustajien kanssa muovasivat ainakin aluksi hänen ajatteluaan siinä määrin, että nuoruusvuosina uuden sosiaalista asemaa koskevan näkökulman nouseminen esiin eräässä keskustelussa hämmensi häntä. Myöhemmin maaseutukulttuuriin ja idealisoituun kalevalaisuuteen tutustuminen laajensi hänen näkemyksiään, ja häneltä näyttää puuttuneen se ”rahvaan” kammo, joka ei ollut aivan harvinaista sivistyneistön parissa. Luonto, suomalaisuus perinteiseen tapaan ymmärrettynä, Suomen kansa ja suomen kieli olivat hänelle tärkeitä. Toisaalta myös kansainvälisyys oli itsestäänselvyys.

Helsingin Musiikkiopistossa Margaret oli aiempaa enemmän tekemisissä monenlaisista oloista lähtöisin olevien opiskelijoiden kanssa, vaikka on selvää, että suurimmalla osalla kansasta ei ollut mahdollisuutta tarjota lapsilleen soitonopetusta. Oppilaita tuli Helsingin lisäksi sen ulkopuolelta, ja suomenkielisten oppilaiden määrä lisääntyi vuosien mittaan. Yrjö Kilpisen perhetausta oli lähinnä työväenluokkainen, mutta Kilpinen ei, ainakaan avoimesti, näytä poteneen alemmuutta suhteessa vaimon aatelistaustaiseen sukuun. Tässä Margaretin suhtautuminen on varmasti ollut ratkaisevan tärkeä. Margaretille tutustuminen Yrjön kotiin ja sukulaisiin toi uutta perspektiiviä ihmissuhteisiin. Myös kolmen sisarensa kautta Margaret tutustui läheisesti monenlaisiin ihmiskohtaloihin. Hän kohtasikin niin maailmankuulut taiteilijat, yhteiskunnalliset vaikuttajat kuin tavalliset ihmisetkin samalla ihmisläheisyydellä ja lämmöllä.

Avioparin musiikillisen toiminnan keskeinen ja kummallekin puolisolle tärkein yhteinen väline oli Yrjö Kilpisen musiikki. Asettuminen Yrjön sävellystyön tulkiksi ja hänen säveltäjyytensä edistäminen oli Margaretin valinta, johon hän sitoutui henkisesti sol-

https://doi.org/10.21435/tl.285

miessaan avioliiton, todennäköisesti yhtä voimakkaasti kuin itse avioliittolupaukseen. Margaretin ja Yrjön kohtaamisen ajankohta on merkityksellinen. Margaret oli lopettamassa opintojaan, ja hänen tulevaisuutensa musiikin parissa oli hämärän peitossa. Hän halusi taiteilijaksi, mutta oli epävarma omista kyvyistään. Työskennellessään pianistina Yrjön kanssa ja tämän hyväksi hän saattoi yhdistää kaksi suurta rakkauttaan – miehensä ja musiikin. Musiikilliselle työskentelylle löytyi uusi sisältö, päämäärä ja merkitys. Toinen tärkeä elämäntehtävä Margaret Kilpiselle oli opettaminen. Se pysyi keskeisenä osana hänen elämäänsä myöhempinäkin vuosina, jolloin omien esiintymisten määrä vähentyi ja Margaretin merkitys Yrjön liedien esittelijänä muuttui uusien laulajien ja heidän pianistiensa ottaessa niitä yhä enenevästi ohjelmistoonsa. Aino Sibelius kirjoitti päiväkirjassaan: ”Minulle on annettu niin suuri tilaisuus täyttää ihmisen velvollisuus. Tai ainakin omani.”[33] Margaretin luterilaiseen etiikkaan sisältyi velvollisuus aviopuolison ja muun perheen palvelemisesta, mutta myös vahvasti koettu velvollisuus palvella musiikin taidetta parhaalla osaamallaan tavalla.

Ongelmalliset Saksan-yhteydet

Margaret kuului siihen sukupolveen, jonka elämän vaiheet sisälsivät kaksi sotaa ja Suomen itsenäistymisen. Hän koki nämä suuret ja myrskyisät tapahtumat oman kotitaustansa ja yhteiskuntaluokkansa perinteiset arvot omaksuneena. Näihin arvoihin sisältyi erilaisia nimenomaan naiselta edellytettyjä ominaisuuksia ja naiselle soveliaita toimintamalleja, mutta myös kaikille kansalaisille yhteiseksi oletettuja hyveitä kuten isänmaallisuus, kristillisyys, perinteiden kunnioitus sekä suvun ja ystävien arvostaminen. Edeltäviltä sivistyneistösukupolvilta omaksuttu itsestäänselvyys oli myös Suomen vanhastaan läheinen ja arvostava suhde Saksaan. Sivistyksellisistä ja geneettisistäkin yhteyksistä Saksaan tunnettiin ylpeyttä, ja Saksan kieltä osattiin erityisesti sivistyneistöpiireissä. Jo ennen ensimmäistä maailmansotaa Helsingissä oli merkittävä saksalaisystävällinen

https://doi.org/10.21435/tl.285

kulttuuri-, yliopisto- ja liikemiespiireistä muodostunut yhteisö, jossa Saksan keisarikunnan ihailu säilyi sen romahtamisen jälkeenkin.[34]

”Suomessa suhde Hitlerin Saksaan on nimenomaan jatkosodan aseveljeyden vuoksi ollut vaikea kysymys”, Jokisipilä ja Könönen kirjoittavat.[35] Koko Suomen kansa ei kuulunut Saksan varauksettomiin ihailijoihin eikä varsinkaan kansallissosialismin kannattajiin, mutta kuten edellä mainitut tutkijat osoittavat, maan poliitikko- ja erityisesti sotilaspiireistä ei ollut vaikea löytää vahvastikin tähän suuntaan kallistuvia mielipiteitä. Yleisiä ne olivat myös sivistyneistön parissa. Toisen maailmansodan jälkeen suhteesta kansallissosialismiin pyrittiin mahdollisuuksien mukaan vaikenemaan niin taiteilija- kuin muissakin piireissä. Vuosien mittaan historiaa on tältäkin osin avattu ja tutkittu. Yrjö Kilpisen suhdetta Saksaan on pohdittu useissa teoksissa osana laajempien kokonaisuuksien tarkastelua. Hänen kansallissosialistiseen ideologiaan ja hallintoon myönteisesti suhtautuvat, joskus jopa ylistävät lausuntonsa ovat nousseet enenevässä määrin julkisuuteen.[36]

Antisemitismillä on oma laaja ja syvä historiansa, ja natsiaate ruokki vanhoja epäluuloja tehokkaasti.[37] Suomessakaan antisemitismi ei ollut täysin marginaalinen ilmiö toisen maailmansodan aikana tai ennen sitä.[38] Juutalaisuuden ymmärtäminen rotuna ja rotuominaisuusajatteluun liittyvät negatiiviset ilmiöt käyvät ilmi monista kirjoituksista jo ennen 1930-lukua, jolloin kansallissosialismi nousi täyteen voimaansa. Ajattelu heijastui myös musiikkialan toimijoiden puheenparsiin, joissa saatettiin käyttää antisemitistisiä ilmaisuja kahdenvälisessä leikinlaskussa, kuten esimerkiksi Martin Wegeliuksen ja Ferruccio Busonin välisessä henkilökohtaisessa sananvaihdossa.[39] Muusikoiden juutalaisuuden korostamista ilmeni myös musiikkikritiikeissä ja muissa musiikkikirjoituksissa, vaikka kirjoituksiin ja niissä käytettyyn sanastoon ei aina välttämättä sisältynyt ainakaan suoraa antisemitististä juonnetta.

Äärioikeistolaiseen 1942 perustettuun Suomen Valtakunnan Liittoon kuului useita tuhansia jäseniä. Mukana oli ”merkittävä joukko vaikutusvaltaisia, hyvämaineisia ja näkyvä kansalaisia”, taiteilijoita, tieteilijöitä ja yliopistomaailman vaikuttajia, muun muassa

https://doi.org/10.21435/tl.285

kolmisenkymmentä professoria.[40] Yrjö Kilpinen kuului liiton perustajajäseniin. Suurin osa suomalaisista taiteilijoista tuskin edusti ääriajattelua, mutta natsiaatteen hierarkkisen kurinalaisuuden ja vääristyneen ihanteellisuuden epäilyttävien puolien sivuuttaminen oli yleistä. Säveltäjät ja muusikot vierailivat runsain joukoin Saksassa 1930-luvulla ja vielä sodan aikanakin. Monet heistä kertoivat innostuneesti siitä, kuinka arvostavasti Saksassa suhtauduttiin klassiseen musiikkiin ja muihin taiteisiin, ja kuinka paljon tukea ne saivat. Esimerkiksi Berliinin Filharmonikkojen rahoitus nousi uudelle tasolle Hitlerin valtakaudella, koska orkesterin haluttiin toimivan saksalaisen kulttuurin käyntikorttina maailmalla. Ulkomaiset vierailijat eivät matkoillaan välttämättä nähneet järjestelmän julmia puolia, sillä heitä itseään kohdeltiin ylenpalttisen hyvin. Valtiollisten ja muiden juhlien muhkea mittakaava, kurinalaisuus, loisteliaisuus ja vieraanvaraisuus häikäisivät, kuten vaikkapa Olavi Paavolainen, Maila Talvio ja Erik Bergman ovat kertoneet. Jotkut taiteilijat yksinkertaisesti käyttivät tilannetta hyväkseen rakentaakseen omaa kansainvälistä uraa.[41]

Tarmo Kunnas katsoo suurimman osan eurooppalaisista fasismiin myönteisesti suhtautuneista merkittävistä kirjailijoista ja ajattelijoista kuuluneen ryhmään, jossa ei ”katsottu fasismin puolueohjelmia suurennuslasilla”, mutta pidettiin fasistista toimintaa ”merkityksellisenä ennen kaikkea Euroopan sivilisaation ja kulttuurin kohtalon ja pelastuksen kannalta”.[42] Vesa Vares ei varsinaisesti käsittele suomalaisten kulttuuripiirien osuutta Suomen ja Saksan välisissä suhteissa kirjassaan *Viileää veljeyttä*, mutta toteaa kuitenkin, että eräiden kulttuurin edustajien toimintaa 1930-luvulla kuvataan esimerkinomaisesti yhä uudestaan käsittelemättä heidän Saksasympatioitaan heidän maailmankuvansa laajemmassa kontekstissa. Vareksen mukaan ”Tämän sukupolven kansallismielisyydessä kosmopoliittisuutta ja nationalismia ei edes voi erottaa ajatuksellisesti toisistaan, saati nähdä toistensa vastakohtina.”[43] Kansallisuusaatetta pidettiin itsestään selvästi yleismaailmallisena, henkistä ja materiaalista hyvää tavoittelevana aatteena, joka eri maissa eteni eri tavoilla ja eri tahtiin. Vares katsoo, että suurin osa sukupolven edustajista

https://doi.org/10.21435/tl.285

näki kansallissosialismin ”vulgaarinationalismina ja liioitteluna”.[44] Kaikki Saksassa vierailleetkaan eivät ihastelleet ajan yltiöisänmaallista henkeä, mutta likinäköisyyden aste on silti hämmästyttävä.[45] Suurennuslasia ei tarvittu sen havaitsemiseen, mitä käytännön elämässä tapahtui. Mysteeriksi jää, kuinka humaanit ja älykkäät ihmiset selittivät henkilökohtaisella tasolla itselleen ne osaan ihmiskuntaa – joskus heidän yhteistyökumppaneihinsa ja ystäviinsäkin kohdistuneet – sortotoimet, joihin kansallissosialistit syyllistyivät, ja joista he selkeästi tiesivät.

1930-luku oli Yrjö Kilpisen uran nousun keskeistä aikaa ja Margaret hänen puolisonaan oli tiiviisti mukana tapahtumissa. Hän ei kuitenkaan läheskään aina ollut fyysisesti läsnä, vaan kuuli matkoista ja Yrjön menestyksistä tältä tulleiden kirjeiden kautta. Keskinäisessä kirjeenvaihdossaan puolisot eivät koskaan suoraan käsittele politiikkaa eivätkä kansallissosialismia. Heidän erilainen suhtautumisensa Saksassa oleskeluun on kuitenkin niistä selvästi luettavissa. Yrjön kuvaukset tapaamisista ja tapahtumista ovat jokseenkin poikkeuksetta positiivisia ja täynnä innostusta. Yrjö vietti paljon aikaa Saksassa ja osallistui monenlaisiin tapahtumiin, muun muassa Nürnbergin puoluekokoukseen 1936, Margaret ainoastaan sellaisiin, joissa hän oli mukana muusikon ominaisuudessa ja joissa Yrjön musiikki oli pääosassa. Yrjön rooli maansa musiikin edustajana oli toki itsestään selvästi paljon laajempi kuin Margaretin. Koska hän uskoi Uuteen Saksaan ja sai osakseen suurta suosiota maassa ollessaan, hän viihtyi siellä ja pystyi edistämään omaa säveltäjän uraansa. Hän epäilemättä koki olevansa samanmielisten joukossa esimerkiksi Wiesbadenissa 1934 perustetussa ja Saksan johtamassa säveltäjien kansainvälisessä yhteistyöelimessä Ständiger Ratissa.

Lähteistä

Tärkein lähde tätä kirjaa kirjoitettaessa ovat olleet Kansallisarkistoon sijoitetut Yrjö Kilpisen ja siihen sisältyvän Margaret Kilpisen arkiston kirjeet ja muu aineisto. Lähteiden läpikäyminen ilman

https://doi.org/10.21435/tl.285

ulkopuolista apua on ollut ajoittain lähestulkoon ylivoimaista – ja ennen kaikkea hidasta. On selvää, että tutkittavan aineiston määrää on ollut pakko rajata. Tiedossa on, että Kilpisten Siipi-tytär kävi aineistot huolellisesti läpi ennen niiden luovuttamista arkistoon, mikä ei liene epätavallista läheisten sukulaisten kyseessä ollen. Onkin luultavaa, että kaikkea kirjeaineistoa ei ole säilytetty.

Margaretin ja Yrjön kirjeenvaihto 1917–1958 on lähdeaineistoni keskiössä. Tärkeää aineistoa ovat olleet myös Kilpisten ja Irene ja Eduard Erdmannin väliset kirjeet, Margaretin kirjeet sisarilleen ja vanhemmilleen ja heidän kirjeensä hänelle. Lisäväriä ovat tuoneet kirjeet joiltakin ystäviltä, kollegoilta ja oppilailta. Kaikki nämä, joihin varsinkin Gertrud-sisaren ja Irene Erdmannin kanssa vaihdetut kirjeet tuovat erityistä intiimiyden tuntua, ovat täydentäneet ratkaisevasti kuvaa Margaretista, hänen työstään, avioliitostaan ja ajattelustaan.

Margaretin ja Yrjön kirjeistä löytyneitä tietoja ja vaikutelmia olen tarkistanut ja täydentänyt Yrjön kirjeenvaihdosta eräiden hänelle ammatillisesti tärkeiden henkilöiden kanssa. Yksi keskeimmistä on ollut laulaja Gerhard Hüsch, jonka laaja kirjeaineisto ansaitsee huomattavasti tarkempaa tarkastelua, kuin mihin itse olen pystynyt. Margaret ei ole erityisesti esillä Yrjön ja Gerhardin kirjeenvaihdossa. Margaretia sivutaan lähinnä ohimennen joidenkin konserttijärjestelyjen yhteydessä, mutta vähintään sydämelliset terveiset suuntaan ja toiseen lähetettiin aina. Koska pitkäaikaisten opettajien ja musiikkipartnereiden perheet, varsinkin vaimot, usein olivat tavalla tai toisella mukana erilaisissa käytännön järjestelyissä, perheenjäsenet tulivat keskenään tutuiksi ja joskus ystävystyivätkin. Heidänkin välillään kulki kohteliaisuus- ja perhekirjeitä. Tämä koskee niin Kilpisiä ja Hüschejä kuin muitakin Kilpisten saksalaisia musiikkiystäviä. Kilpisen laulujen pianistina Margaret tutustui myös esimerkiksi kustantajiin ja radiolähetyksistä vastaaviin henkilöihin, mutta hänen heidän kanssaan käymänsä kirjeenvaihto on vähäistä.

Kirjeaineiston käytössä on omat ongelmansa. Kirjeen kirjoittaja suuntaa aina tekstinsä tietylle henkilölle. Vaikkapa omalle äidille ja kaikkein parhaalle ystävälle kirjoitetut kirjeet sisältävät usein eri

https://doi.org/10.21435/tl.285

asioita ja saattavat painottaa samoja tapahtumia hyvin eri tavoin. Ammattitovereille tai vaikutusvaltaisille henkilöille kirjoitetut kirjeet sisältävät omat kirjoittamisen koodistonsa, samoin pariskuntien välinen läheinen kirjeenvaihto. Kirjeen kirjoittamiseen sisältyy väistämättä tietty performatiivisuus; kirjoittaja esittäytyy vastaanottajalle tietynlaisena.[46] Ilmaisun itsekontrollia ja kohteliaisuutta tarvitaan silloin kun kirjeen saajalle halutaan osoittaa kiintymystä ja vahvistaa yhteenkuuluvuutta.[47] Näin ollen on ymmärrettävää, että pahimpia tunnekuohuja tai erimielisyyksiä ei välttämättä ole käsitelty Yrjön ja Margaretinkaan kirjeenvaihdossa.

Kirjeaineistossa on aina aukkoja suhteessa henkilön elämän kulkuun, eikä se anna tietoa esimerkiksi pariskunnan väleistä tai tapahtumista silloin, kun he ovat olleet yhdessä eikä kirjeenvaihtoon ole ollut tarvetta. Margaretin ja Yrjön keskinäisessä kirjeenvaihdossa Kansallisarkistossa ei ole kirjeitä vuosilta 1919–1932, 1945–1948, 1954–1955, eikä Yrjön kuolinvuodelta 1959. Vuodelta 1952 on vain Yrjön kaksi lyhyttä viestiä. Kuten aina, myös Margaretin ja Yrjön välistä kirjeenvaihtoa lukiessa on muistettava, että säilyneet tekstit eivät ole koko totuus, ja kirjeitä on saattanut alun perin olla olemassa paljon enemmän. Vaikuttaa ilmeiseltä, että esimerkiksi vuoden 1933 osalta kaikkia kirjeitä ei ole säilytetty. Sodanaikaisissa viesteissään Yrjö kertoo lähinnä siitä, kuinka rauhallista kaikkialla on ja kuinka hän tuskin koskaan on joutunut ilmahälytysten tai pommitusten todistajaksi. Sama koskee laulajatar Aulikki Rautawaaran kirjeitä. Sodan aiheuttamat ongelmat ja tuhot tulevat esille melko harvoin, vaikka laulajatar teki kiertueita ja matkusti paljon Saksassa sodan aikana.[48] On tietysti muistettava, että kirjoittajat eivät halunneet erityisesti herättää levottomuutta kirjeiden vastaanottajissa. Sota-aikoina kirjeenvaihtoa sitä paitsi sensuroitiin, ja kirjoittajat osasivat jo etukäteen varoa aiheita, jotka olisivat viivyttäneet kirjeiden kulkua tai johtaneet niiden sensurointiin tai lähettämättä jäämiseen.

Margaretin lapsuuden- ja nuoruudenaikaiset päiväkirjat 1907–1908 (Db I) ja 1915–1917 (Db II) sisältävät tietoa hänen henkilökohtaisista mielenkiinnon kohteistaan noina vuosina, ja tuovat tietoa hänen kouluajoistaan ja opinnoistaan Helsingin Musiikkiopistossa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Myöhäisemmän päiväkirjan loppuosa täyttyy lähes pelkästään Yrjön tapaamisen kuvauksista ja Margaretin tunteista häntä kohtaan. Siinä on myös paljon Yrjön tapaamisen jälkeen lyijykynällä lisäämiä kommentteja. On harmillista, että Margaret on pitänyt päiväkirjaa vain kyseessä olevina vuosina tai että muita vastaavia dokumentteja ei ole säilytetty. Päiväkirjat ovat aineistoa, joka parhaassa tapauksessa on korvaamattoman arvokasta. Itsekin päiväkirjaa lapsuudessani pitäneenä olen kuitenkin todennut, että henkilö, joka niissä kirjoittaa, ei kaikilta osin enää ole minulle tuttu. Tapahtumien tärkeysjärjestys tuntuu aikuisen näkökulmasta katsoen usein varsin merkilliseltä, ja jotkut tapahtumat saavat merkityksensä olo- tai ihmissuhteista, joista ulkopuolinen lukija ei voi olla tietoinen. Jotkut aiheet leimahtavat kuitenkin tunnemuistiin hämmästyttävällä voimalla, ja päivämäärien tarkastamisessa päiväkirjat ovat olleet hyödyllisiä.

Arkistossa on myös Margaretin taskukalentereita ja 1930-luvulta 1960-luvulle pitämiä tilikirjoja, jotka osoittavat Margaretin olleen vastuussa taloudenpidosta ja rahojen käytöstä. Taskukalentereissa merkintöjä on kovin harvakseltaan. Margaret on kirjoittanut muistiin kuvauksen matkasta Yrjön seurassa Kööpenhaminaan vuonna 1922 kustannussopimuksen laatimista varten kustannusosakeyhtiö Hansenin kanssa, ja joskus myöhempinä vuosinaan – ajankohta ei ole tiedossa – hän kirjasi muistiin tietoja Yrjön sukutaustasta ja laati pitkähkön, mutta kesken jääneen kuvauksen Yrjön tapaamisesta ja nuoren parin rakastumisesta toisiinsa. Monia muitakin kiehtovia välähdyksiä Margaretin ajasta on erilaisissa kirje- ja kaunokirjallistyyppisissä luonnoksissa, muun muassa hauska kuvaus taiteilijoiden illanvietosta erään Maikki Järnefeltin konsertin jälkeen. Sivistyneistöperheissä kirjeiden kirjoittamisen ja kirjallisen ilmaisun tärkeyttä korostettiin, ja sitä kautta monille naisille avautuikin mahdollisuus laajentaa omaa elämänpiiriään. Margaretille kirjoittaminen näyttää olleen helppoa.

Digitaalinen sanomalehtiarkisto on ollut korvaamaton tietolähde, mitä tulee konserttiarvosteluihin. Margaretin ja Yrjön arkistot sisältävät myös leikkeitä, joita ei ole järjestetty. Pelkkien

https://doi.org/10.21435/tl.285

lehtiarvostelujen varaan rakennettu kuva esittäjästä on kuitenkin väistämättä puutteellinen ja epäluotettava. Yleiskuvan kokoamista auttaa hieman se, että kritiikkejä on pitkältä ajalta ja monista lehdistä. Joidenkin tiettyjen ominaispiirteiden toistuminen eri aikoina ja eri paikoissa tuottaa jonkin asteisen uskottavuuden kuvauksille. Suomalaiset musiikkipiirit olivat pienet, ja jokseenkin kaikki alalla toimivat tunsivat toisensa, joten tietyn tyyppiseksi tekijäksi leimautuminen saattoi tapahtua varsin helposti. Pianisti ei myöskään säestäjän asemassa toimiessaan yleensä saanut osakseen pitkiä analyysejä, jos nyt tuli edes mainituksi nimeltä. Pariinkin lauseeseen sisältyvät vivahteet voivat silti joskus kertoa paljon. Margaretin soitosta on myös säilynyt äänitteitä. Gerhard Hüschin kanssa 1930-luvulla tehdyissä levytyksissä laulajan ja pianistin äänikuvat ovat etäällä toisistaan laulajan ollessa voimakkaasti etualalla. Tämä haittaa jossakin määrin esitykseen eläytymistä kokonaisuutena, mutta pianistin osuus on kyllä selkeästi kuultavissa kuulijan kohdistaessa tarkkaavaisuutensa pianon suuntaan. Lisäksi Yleisradion arkistossa on muun muassa kolmen eri laulajan kanssa 1950-luvulla tehtyjä äänitteitä ja muutamia soolopianoäänitteitäkin (ks. liitteet).

Liikkuminen Margaretin elämän aikaan sijoittuneiden historiallisten ja aatteellisten mullistusten maailmassa on ollut haasteellista. Viime vuosina on julkaistu useita suomalaista saksalaismielisyyttä ja fasismia käsitteleviä tutkimuksia ja muita teoksia, jotka ovat auttaneet hahmottamaan yleisiä kehityslinjoja.[49] Margaretin nuoruuteen sijoittuneiden ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan aikaisen Helsingin elämään tutustumisessa Samu Nyströmin väitöskirja (2003) on ollut hyödyllinen. Myös Helsingin musiikkielämää toisen maailmansodan aikana ansiokkaasti kartoittava Susanna Lehtisen pro gradu -tutkielma (2020) on ollut suureksi avuksi.

Yrjö Kilpisestä on ilmestynyt ainoastaan yksi, Tauno Karilan (1908–1986) 1964 laatima elämäkerta. Karila oli musiikin tutkija (FT 1955) ja Helsingin yliopiston estetiikan dosentti, joka toimi *Helsingin Sanomien* musiikkiarvostelijana ja musiikkiosaston toimittajana 1941–1955. Hän oli myös Margaret Kilpisen piano-oppilas, siis Kilpisten pitkäaikainen tuttu ja suuri Kilpisen musiikin ihailija. Hän

https://doi.org/10.21435/tl.285

teki yhteistyötä Margaret Kilpisen kanssa säveltäjäkuvaansa kirjoittaessaan, mikä varmasti tuotti tietoa, mutta epäilemättä vaikutti myös muutoinkin silotellun otteen lisäksi joiltakin osin rajoittavasti kirjan sisältöön. Elämäkertana kirja on vanhentunut ja puutteellinen. Margaret Kilpisen ääni ja puhetapa, jotka voi kuulla tekstin taustalla joissakin tapahtumien kuvauksissa ja yksityiskohdissa, antavat kuitenkin Karilan tekstille oman autenttisen vivahteensa. Olen joiltakin osin käyttänyt lisätukena Karilan hahmottelemia ”ääriviivoja”, sillä käytössäni ollut kirjeaineisto ei kata pariskunnan kaikkia elämänvaiheita, ja aineiston laajuuden vuoksi ei ole ollut mahdollista tutustua Yrjö Kilpisen arkistoon kokonaisuudessaan.

Kilpisten avioliitto ja Margaretin osa siinä tarjoavat lukuisia kohteita tutkimukselle. Sellaisia ovat esimerkiksi taiteilijapariskunnan työskentely ja voimasuhteet sekä kummankin osapuolen roolin muotoutuminen asetelmassa, naispuolisen muusikon uran rakentuminen siihen vaikuttavine taustatekijöineen ja ympäristöineen 1900-luvun alkupuolella, samoin perheen muodostaminen ja kahden samalla alalla toimivan henkilön, miehen ja vaimon oma tila perheessä tuona aikana. Kilpisten avioliittoa olisi erityisen kiinnostavaa tutkia tarkemmin esimerkkinä saksalaisen ja suomalaisen musiikkikulttuurin vuorovaikutuksesta eri aikoina 1900-luvulla. Kaikki nämä näkökulmat ovat joiltakin osin läsnä tekstissäni.

Kirjan rakenteesta

”Elämäkerrallista kerrontaa kenties eniten riivaava kysymys on kysymys ajasta, ajallisuudesta ja kronologiasta”, Leskelä-Kärki kirjoittaa.[50] Mainittu kysymys konkretisoitui minun kohdaltani niin, että päädyin organisoimaan uudestaan alun perin hieman eri tavalla rakennetun kokonaisuuden. Kirja rakentuu nyt perinteiseen tapaan kronologisesti. Ajallinen eteneminen pysähtyy kuitenkin hetkeksi ennen Margaretin viimeisiä vuosia, 1960–65, käsittelevää lukua. Sitä edeltävässä luvussa esittelen joitakin Margaretin ystäviä, ja tarkastelen hänen läheis- ja ystäväpiiriään yleisemminkin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Mielestäni tähän sisältyy yksi avain johdannon alussa esittämääni kysymykseen Margaretin selviämisestä elämänsä käänteissä. Vaikka sisaruuteen ja sisaruussuhteisiin liittyvää tutkimusta on Leskelä-Kärjen mukaan hyvin vähän, hän pitää tärkeänä ihmissuhteiden ja verkostojen – ystävyys-, sukulaisuus- ja sisaruussuhteiden – muodostaman sosiaalisen ympäristön tarkastelua elämäkertaa kirjoitettaessa.[51] Margaretin sisarista olen poiminut esiin erityisesti Gertrudin, johon Margaretilla näyttää olleen tiiviimpi suhde kuin kahteen muuhun sisareensa.

Olen kartoittanut tietoa Margaretin toiminnasta musiikin parissa ja siitä kuinka laajasti hän esitti miehensä sävellystuotantoa. Merkittävimmät esiintymistilaisuudet aukeavat lukijalle kirjan tekstistä. Margaretin kantaesityksiä Yrjön soitinteoksista ja lauluista olen koonnut yhteen liitteistä. Tarja Taurulan julkaisemassa Kilpisen sävellysluettelossa näkyvien mainintojen lisäksi jotkut tiedot kanta- ja ensiesityksistä ovat löydettävissä vain sanomalehtien konserteista julkaisemista etukäteismainoksista tai konserttikritiikeistä, ja sanomalehtitietojen löytyminen on useinkin sattumanvaraista. Lisäksi ne voivat ovat puutteellisia, joskus jopa virheellisiä. Laulujen nimet saattavat olla eri muodossa kuin nykyään käytetyt nimet, eikä runoilijoita, joiden teksteihin laulut on sävelletty, ole aina välttämättä mainittu. Joskus taas on mainittu opus tai kokoelma, josta on esitetty tietty määrä yksilöimättömiä lauluja, eikä tilaisuuden ohjelmaa ole ollut saatavilla laulujen nimien selvittämiseksi. Joitakin uusia tietoja kuitenkin löytyi, ja olen päätellyt Margaretin olleen kantaesittäjänä pianon ääressä ainakin noin sadan Kilpisen yksinlaulun esityksessä. Piano- ja kamarimusiikkiteosten osalta tilanne on selkeämpi. Tiedossa olevien esitysten lisäksi Margaret on kuitenkin soittanut radiossa useita Yrjön pianokappaleita, joiden käsikirjoituksia ei ole löydetty. Sitä paitsi Yrjö muutti joskus pianosävellystensä nimiä ja korjailikin sävellyksiään. Silloin kun teoksia ei ole painettu ja käsikirjoitukset ovat kadonneet tai puutteellisia, sekaannusten mahdollisuudet luetteloinnissa ovat mitä ilmeisimmät.

Helsingin 1882 perustetusta Musiikkiopistosta (Helsingfors Musikinstitut) tuli vuonna 1924 Helsingin Konservatorio ja 1939

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sibelius-Akatemia. Olen kutsunut laitosta aina sen kulloisenkin ajankohdan nimellä ihmisistä ja tapahtumista kirjoittaessani. Vuonna 2013 kolmea eri taideyliopistoa yhdistettäessä laitos nimettiin Taideyliopiston Sibelius-Akatemiaksi. Silloin kun tapahtumat ovat ylittäneet eri aikakausia olen käyttänyt ainoastaan myöhäisintä laitoksesta tuona aikana käytettyä nimeä. Kirja sisältää suuren määrän lainauksia kirjeistä. Olen kopioinut ne alkuperäisessä muodossa ja jättänyt esimerkiksi Margaretille tyypilliset suomen kielen virheet, vanhahtavat sanonnat ja sanojen vanhanaikaiset kirjoitusasut korjaamatta. En myöskään enimmäkseen ole osoitellut niitä sic-sormella. Joissakin paikoissa olen käyttänyt tätä merkintää varsinkin, jos jokin väärinkäsitys on näyttänyt mahdolliselta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

II Hyvän perheen tytär

Sukutaustaa

Alfthanien suvun alkuvaiheet sijoittuvat Ruotsin Hälsinglandiin ikivanhalle Alfta-nimiselle paikkakunnalle. Kylän keskiaikainen kirkko on edelleen olemassa. Suvun historiaa on kartoitettu 1600-luvulle ja siitäkin taaksepäin, mutta ensimmäisenä sukunimeä käyttäneenä henkilönä pidetään Abraham Alftanusta (1630–1697), jonka jälkeläiset on sukukirjassa jaettu kymmeneen sukuhaaraan. Nimestä on käytössä kolme eri muotoa: Alftan, Alfthan ja von Alfthan. Suomalaistuneen sukuhaaran jäsenet käyttävät nimeä Paukola. Sukua asettui aikoinaan lähinnä Karjalaan, mutta myös Länsi-Suomeen ja Hämeeseen. Ruotsissa, Tanskassa, Venäjällä ja Israelissa asuu edelleen suvun jäseniä.

Margaret Kilpisen sukuhaara on lähtöisin Kirjolasta, kymmenisen kilometriä Viipurista etelään. Hänen isoisänsä, viipurilainen Ferdinand Alfthan (1822–1889) kävi Helsingissä lyseota, jonka opettajakuntaan kuuluivat tuolloin muun muassa J. L. Runeberg ja J. V. Snellman. Lyseon jälkeen hänestä koulutettiin Saksassa ja Englannissa määrätietoisesti kauppiassuvun jäsentä ja isänsä, Antonin, työn jatkajaa. Perheellä oli erilaisia liikeyrityksiä. Omalle varustamolle Viipurissa rakennettiin laivoja, joiden avulla hoidettiin kaupankäyntiä. Vuonna 1829 Anton aloitti kynttilöiden tehdastuotannon Kirjolassa. Sittemmin tehdas siirrettiin Viipuriin Havin kaupunginosaan, josta se sai nimensä. Ferdinand työskenteli isänsä liikkeissä palattuaan ulkomailta Viipuriin, mutta perus-

https://doi.org/10.21435/tl.285

ti myös omia yrityksiä. Isän kuoltua hän siirtyi johtamaan jo aiemmin omistukseensa tullutta Havin tehdasta. Ferdinand avioitui Charlotta Kuhlströmin (1827–1917) kanssa, ja heille syntyi 13 lasta, joista kaksi kuoli jo pienenä.[52]

Margaretin isä Anton Edvard oli lapsisarjan viides. Anton Edvard Alfthan (20.4.1856–3.5.1933) oli siis tehtaanomistajan poika, josta hänestäkin aikanaan tuli liikemies, yksi suomalaisen kemian teollisuuden alkuvaiheen merkittävistä hahmoista ja vaikuttaja suomalaisissa teollisuuspiireissä. Hän kouluttautui ensin filosofian maisteriksi ja lähti sitten pariksi vuodeksi oppimaan alan töitä kemian tehtaille Saksaan ja Böömiin. Hän työskenteli myös vuoden raakasokeritehtaassa Harkovassa ja johti Havin tehdasta. Alfthan toimi teknisenä johtajana Töölön sokeritehtaassa Helsingissä vuodesta 1884 vuoteen 1910, jolloin hänestä tuli koko tehtaan johtaja. Tehtaaseen liittyi viisi muuta suomalaista sokeritehdasta 1918, ja sen nimeksi tuli Suomen Sokeri Oy. Alfthan jatkoi johtajana vuoteen 1927. Hänellä oli lukuisia luottamustoimia, niiden joukossa muun muassa Helsingin kaupunginvaltuuston jäsenyys 1909–1918. Vuorineuvoksen arvonimen hän sai 1919.[53]

Margaretin äiti Selma Maria Josefina (19.10.1869–14.9.1941) oli syntyään Tavaststjerna. Suku aateloitiin 1687, jolloin Erik Tawast, pohjanmaalainen herastuomari, korotettiin aatelisarvoon ja sukunimi muuttui muotoon Tawaststjerna.[54] Selman Maaningalla syntynyt isoisä, maalausta harrastanut majuri Jacob Johan Tawaststjerna, toimi sotilasammatissa Ruotsissa. Hän maalasi 1820-luvun alussa Tukholmassa alttaritaulun, joka nyt on Kangasalan kirkossa. Hänen jälkeläisilläänkin näyttää esiintyneen taiteellisia taipumuksia. Hänen toinen poikansa Frans August Teodor oli ammatiltaan sotilas, mutta myös laulaja (joka esitti jopa miespääosan Fredrik Paciuksen oopperan *Kaarle-kuninkaan metsästys* ensiesityksessä 1852) sekä laulujen ja kahden oopperan säveltäjä. Hänen poikansa ja pojanpoikansa työskentelivät Venäjällä taiteiden parissa. Jacob Johanin kolmannen pojan Carl Johanin – sotilas hänkin – pojasta taas tuli tunnettu kirjailija ja runoilija Karl August Tavaststjerna (1860–

https://doi.org/10.21435/tl.285

1898). Koska sukututkimukset seuraavat mieslinjaa, naispuolisten sukujen jäsenten taipumukset ja heidän osuutensa lahjakkuuksien periytymiseen jäävät täysin kartoittamatta.

Jacob Johan Tavaststjernan kuoltua Tukholmassa 1824 hänen leskensä muutti seitsemän lapsensa kanssa takaisin Suomeen. Nuorin lapsista oli Selman isä Fritiof Alarik (1824–1896). Mikäli työnteko katsottiin tarpeelliseksi, aatelisperheiden poikien edellytettiin yleensä valitsevan ammatikseen joko pappis- tai sotilasuran. Selman isä yleni omalla sotilasurallaan kenraalimajuriksi. Isän ensimmäisestä avioliitosta Selma Vilhelmina Lucanderin kanssa syntyi kuusi lasta. Selma Vilhelminan kuoltua Fritiof Alarik avioitui Josefina Maria Laurellin (1838–1904) kanssa, ja tästä liitosta lapsia syntyi kahdeksan. Margaretin äidinäidin Josefina Marian isä oli filosofian dosentti, dogmatiikan professori ja teologian kunniatohtori Axel Adolf Laurell (1801–1852), äiti vapaaherratar Josefina Fredrika von Kothen (1820–1905). Fritiof Alarik Tavaststjernan ura Venäjän sotavoimissa edellytti asumista eri paikkakunnilla. Margaretin äiti Selma syntyi Tallinnassa, hänen nuoremmat sisaruksensa Dmitrovskissa ja Kazanissa.[55]

Anton Edvard Alfthan ja Selma Maria Josefina Tavaststjerna vihittiin avioliittoon Helsingin Saksalaisessa kirkossa lauantaina 11.5.1895. Morsian oli 25-vuotias, sulhanen neljätoista vuotta vanhempi. Ikäero oli suuri, mutta ei säätyläisperheissä mitenkään poikkeuksellinen. Miehen tuli avioituessaan olla ammatissaan pätevöitynyt ja sellaisen tulotason saavuttanut, että suurenkin perheen elättäminen asianmukaisissa oloissa olisi mahdollista. Vaimon taas oli parempi olla nuori tai ainakin nuorempi kuin miehensä, sillä hänen tärkein, vaikka ei suinkaan ainoa tehtävänsä oli jälkeläisten tuottaminen. Perheen ensimmäinen lapsi Margaret Darling Maria syntyi seuraavan vuoden toukokuussa.

Margaretin kastetodistukseen kirjatut kummit, neljä miestä ja neljä naista, kertovat kastetun lapsen taustasta.[56] Sukunimet Laurell, Tavaststjerna, Alfthan, Lagerborg, Federley ja Cederholm sijoittavat lapsen ruotsinkieliseen sivistyneistöön. Kurkistus perheiden historiaan paljastaa nopeasti sukulaisuussuhteita ja muita yhteyksiä,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Selma ja Anton Alfthan esikoistyttärensä Margaret Darling Marian kanssa 1897. Kuva Daniel Nyblin. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

joista ajan myötä muodostui kiehtova ja tiivis verkosto. Laurellit ja Tavaststjernat olivat äidin sukulaisia, Alfthanit isän. Aatelissukuun kuuluva Hjalmar Lagerborg oli Suomen postilaitoksen pääjohtaja 1887–1903, hänen vaimonsa taas kuului von Kothen -sukuun, jonka nuoremman polven edustajia oli muun muassa säveltäjä ja laulaja, Helsingin Musiikkiopistossakin laulua opettanut Axel von Kothen.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Alfthanin perheen tyttäret 1900-luvun alkuvuosina. Vanhin sisarista, Margaret, pitelee kitaraa vasemmalla puolellaan toiseksi vanhin Gertrud. Margaretin oikealla puolella on nuorin sisar, Gunnel, ja viimeisenä toiseksi nuorin Ethel. Kuva Atelier Nyblin. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

Georg Gottfried Federley toimi Töölön Sokeritehtaan (sittemmin Suomen Sokeri Oy) johtajana asemassa, johon Anton Edvard Alfthan astui hänen seuraajanaan. Hanna Cederholm on tässä joukossa mielenkiintoinen nimi. Hanna Cederholmin isä, Sederholmin kauppiassuvun jälkeläinen, oli aateloitu 1886 ja vaikutti muun muassa juristina ja senaattorina, mutta Hannan henkilökohtaisista yhteyksistä kastejuhlaa viettävään perheeseen ei ole varmaa tietoa. Hänellä on sama syntymävuosi kuin Margaretin äidillä, joten naiset saattoivat olla koulutovereita tai muutoin vain ystäviä. Hanna Cederholm oli runoilija, lastenkirjailija ja kuvataiteilija, joka muun muassa opetti piirtämistä Helsingfors Svenska Flicklyceetissä. Hänen pitkäaikainen elämänkumppaninsa oli Karolina Eskelin, Suomen ensimmäinen tohtoriksi (1895) väitellyt nainen.[57]

Darling, epätavallinen etunimi, oli varmastikin vanhemmilta osoitus heidän pienokaista kohtaan tuntemastaan rakkaudesta. Se

https://doi.org/10.21435/tl.285

saattoi myös juontua Selman englannin kielen taidosta, minkä hallitseminen ei hänen sukupolvensa suomalaisille ollut aivan itsestään selvää. Esikoistyttärestä käytettiin perhepiirissä Darling-nimeä (tai sen tuttavallista lyhennettä Dallo), ja pitkään tytär itsekin käytti sitä myös ammatillisissa merkeissä. Jossakin vaiheessa avioitumisensa jälkeen hän kuitenkin alkoi esiintyessään käyttää ensisijaisesti etunimeä Margaret. Kaksi nuorempaa sisarta Darlingille ilmestyi kahden vuoden välein, kolmas myöhästyi aikataulusta vuodella: Margaret Darling Marian jälkeen syntyivät Ethel Dagny Adéle (1898–1988), Gertrud Harriet (1900–1982) ja Gunnel Magdalena (1903–1986). Sisarusten väleistä tuli läheiset, ja he pitivät myöhemmin yhteyttä tiiviisti.

Kotielämää

Margaret Kilpinen kertoi Tauno Karilalle, että hänen isänsä toivoi nuoruudessaan voivansa ryhtyä lähetyssaarnaajaksi.[58] Tämä toive ei enää tule esille läpi käymissäni perheenisän kirjeissä, mutta sympatia lähetys- ja hyväntekeväisyystyölle kuvastui vielä ainakin siinä, että hän kautta elämänsä tuki Pelastusarmeijaa. Jotain kertoo myös, että Anton Edvard Alfthanin nimi johtaa viittäkymmentä muuta allekirjoitusta uskonnonvapauden puolesta taistelevan yhdistyksen perustamisilmoituksessa, joka julkaistiin *Nya Pressen* -lehdessä 18.2.1887. Yhdistys, Förening för religionsfrihet och tolerans i Finland, vastusti valtionkirkon ”pakkouskontoa” ja yksi sen pääteeseistä oli ”kristendomens anda är frihet” – kristinuskon henki on vapaus. Allekirjoittajia oli yhdeksältä eri paikkakunnalta, yli puolet Helsingistä. Kuopiostakin oli yksi nimi: Minna Canth. Vähitellen valtionkirkko muuttuikin kansankirkon suuntaan, mutta siviiliavioliitto tuli mahdolliseksi vasta 1917, ja uskonnonvapauslaki astui voimaan viisi vuotta myöhemmin.

Anton Alfthan oli työnsä vuoksi paljon matkoilla ja joutui myös usein jäämään kaupunkiin muun perheen lähtiessä kesän viettoon maaseudulle. Hän kirjoitti poissa ollessaan ahkerasti vaimolleen ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

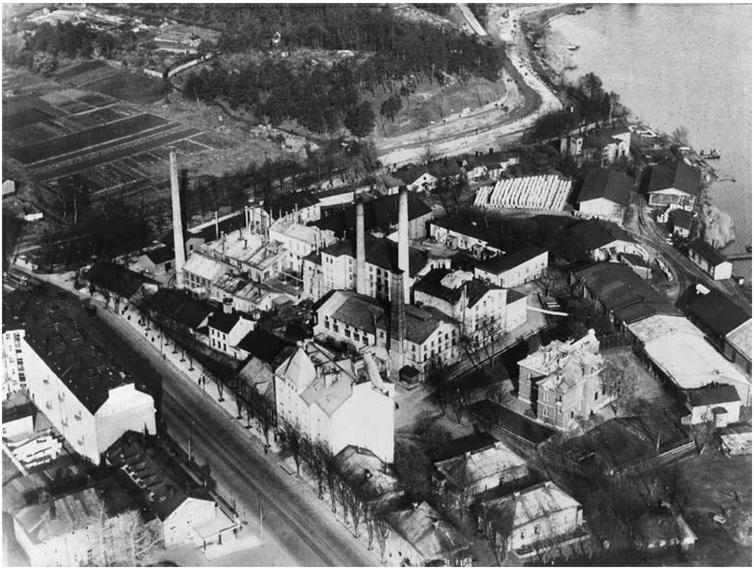
lapsilleen. Perheen lapset pääsivät vuorotellen tai yhdessä mukaan erilaisiin lomanviettopaikkoihin ulkomaille, joten sisarukset tottuivat matkustamiseen, ulkomailla oloon ja vieraisiin kieliin jo pienestä pitäen. Kirjeissä vaimolle perheen pää kertoi joskus muiden kuulumisten ohella myös työtehtävistään matkoilla. Kirjeet lapsille ovat lämpimiä ja huolehtivia, ja vanhempien keskinäiset suhteet vaikuttavat kirjeiden perusteella olleen läheiset.

Alfthanin perheen koti sijaitsi Töölössä nykyisen Kansallisoopperan paikalla sijainneella Töölön Sokeritehtaan tontilla. Sokeritehtaan ensimmäisen, vuonna 1823 valmistuneen rakennuksen oli suunnitellut Carl Ludvig Engel. Sittemmin alueelle rakennettiin toistakymmentä muutakin rakennusta, teollisuus- ja varastotiloja sekä asuintaloja, joissa oli työsuhdeasuntoja sekä johtajille että työläisille. 1800-luvun lopulla sokeritehtaan alueella asui toistasataa asukasta.[59]

Alfthanit asuivat sokeritehtaan alueella ainakin vuodesta 1907 lähtien.[60] Lokakuussa 1928 isä ja äiti muuttivat osoitteeseen Runeberginkatu 31 A 8, jossa kumpikin asui kuolemaansa asti. Tyttärien lapsuus- ja nuoruusajan perhe asui siis omassa talossaan isän työpaikalla, joten tämä saattoi matkoistaan huolimatta olla varsin hyvin lastensa tavoitettavissa. Talvet vietettiin Helsingissä, mutta kesät mieluiten maaseudulla tai saaristossa, jossa monilla porvari- ja yläluokan perheillä oli huviloita. Ei ole tiedossa, että Alfthanien omistuksessa olisi ollut saaristohuvilaa, mutta ainakin kesän 1914 perhe vietti Sipoon saaristossa Söderkullalandetin saarella Vårvikissa.[61] Selma Alfthan oli äitinsä kuoltua perinyt osan Jollaksen kartanon maista ja siellä sijaitsevan pienehkön huvilan, Björkebergan, joka tuli Margaretille hyvin tutuksi.

Lapsuuden kesinään Margaret kirjoitti äidilleen kirjeitä maaseudulta (muun muassa Molnbystä 1904–1909 ja paikasta nimeltä Rinnekulla 1910) ja muista kesänviettopaikoista sukulaisten ja ystävien luona. Hän viihtyi ilmeisen hyvin maalla luonnon ja eläinten parissa, hoiti Molnbyssä kanoja ja opetteli nimeltä suurehkon määrän lehmiä, jotka kaikki hän kertoi tunnistavansa. Allekirjoituksena kirjeissä olikin jonkin aikaa ”Hönsmor” (kanaäiti) tai

https://doi.org/10.21435/tl.285

Töölön sokeritehdas, joka sijaitsi nykyisen Kansallisoopperan tontilla. Tehtaan johtajan talo, kaksikerroksinen kivitalo suuren tehdasrakennuksen oikealla puolella, oli Margaretin lapsuus- ja nuoruusvuosien koti hänen avioitumiseensa 1918 asti. Vanhemmat muuttivat pois isän jäädessä eläkkeelle kymmenen vuotta myöhemmin. Kuva Osakeyhtiö Sääski, 1930-luku. Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

”Ladugårdspiga” (navettapiika). Sukulaisten ja ystävien omistamilla huviloilla ja tiloilla vierailtiin ja oleskeltiin pitkähköjäkin aikoja, lasten kasvettua isommiksi vietettiin aikaa lepokodeissa terveellisinä pidetyillä seuduilla kuten Hausjärven Oitissa.

Kesäisin perheen ollessa maalla isän kanssa oltiin yhteydessä puhelimitse, mikäli maaseudulla oltiin sen ulottuvissa, tai käytiin kirjeenvaihtoa. Säätyläis- ja sivistyneistöperheiden lapsille alettiin jo pienestä pitäen opettaa kirjeiden kirjoittamisen ja seurustelemisen taitoja, ja opettelu oli luontevasti toteutettavissa omassa perhe- ja sukulaispiirissä. Erityisesti tyttärien oli tärkeää osata ottaa muut huomioon kaikessa toiminnassaan, pitää yllä yhteyksiä ja sosiaalisia suhteita ja luoda ympäristöönsä viihtyisyyttä. Vastauksessa yhteen

https://doi.org/10.21435/tl.285

kaikkein ensimmäisistä Margaretin itse kirjoittamista kirjeistä isä kehui kahdeksanvuotiasta "isoa tyttöään" oikean kirjeen kirjoittamisesta ja kehotti tätä auttamaan äitiä kotitöissä, jotta tämäkin "voisi vähän levätä maalla ja kertoa miten kilttejä tyttöjä hänellä on".[62] Ulkomailta tulleet kirjeet on usein lähetetty mannermaisista sanatorioista tai kylpylöistä, kuten esimerkiksi Aix les Bainsista tullut onnittelukirje Margaretin neljännentoista syntymäpäivän johdosta. Yleensä kirjeisiin liittyy myös tervehdys äidille.[63] Pelkästään Margaretille on osoitettu 28.1.1912 Berliinissä päivätty kirje, jossa kerrotaan äidin, Ethelin ja Gunnelin saapuneen sinne tervehtimään isää. Margaret ja Gertrud olivat jääneet Helsinkiin. Kevätlukukausi sekä koulussa että musiikkiopistossa oli jo alkanut.

Kesäkuussa 1914 isä sai veljensä Max Theodorin vaimolta Marylta pyynnön saapua pikaisesti Tukholmaan. Kysymys on saattanut olla veljen sairaudesta, sillä tämä kuoli heinäkuun puolivälissä Saltsjöbadenissa Ruotsissa. Isä toivoi voivansa palata pian perheensä luo Sipoon saaristoon Vårvikiin ja huolehti kirjeessä esikoiselleen siitä, että perheellä olisi varmasti kaikki tarvittava. "Kiitos kirjeestäsi, jota ensin hieman pelästyin. Luulin jo, että Teille siellä kaukana oli tapahtunut jotakin. – – Jos tarvitset jotakin niin lähetä kirje Fanny Lipulle (kotiapulainen). Hän lähettää Teille ruokaa lauantaina Sandelsilla [yhdysvene mantereen ja Sipoon saariston välillä]. Terveisiä Asessorskalle ja Gertrudille ja Gunnelille heidän omalta Papaltaan."[64] Vanhimpana lapsista Margaretille lankesi osa huoltovastuusta.

Frankfurt am Mainin pohjoispuolella sijaitseva Bad Nauheim oli Margaretin vanhempien suosima kylpyläpaikka. Monet kansainväliset kuuluisuudet ja kuninkaalliset vierailivat siellä hoidattamassa terveyttään, ja hyvien hoitojen lisäksi siellä oli kesäisin konsertteja ja muita musiikkitapahtumia. Isä kirjoitti Margaretille kuunnelleensa ahkerasti paikallista musiikkitarjontaa kylpyjen ja tutkimusten lomassa. Oli kuultu muun muassa *Fidelion* esitys ja jokin Kurhaus-konsertteihin kuuluva tilaisuus, jossa esitettiin lauluja *Don Carloksesta* sekä kolme Joseph Marxin laulua.[65] Kirjeessä kaksi vuotta myöhemmin isä kertoi hänen ja Ethelin kuulleen

https://doi.org/10.21435/tl.285

Bad Nauheimissa Snellmannin-päivän (12.5.) iltapäiväkonsertin, jonka jälkipuoli koostui suomalaisesta musiikista. Ohjelmassa oli ollut Sibeliuksen *Finlandia* ja pari Merikannon sävellystä, eniten oli pidetty Linsénin laulusta *Jag gungar på högsta grenen* (Ma oksalla ylimmällä). Kuka mahtoi laulaa solistina? Orkesterin nimeltä mainitsematon kapellimestari oli isän kertoman mukaan käynyt Suomessa ja vieraillut [Antti] Tulenheimon ja [Oskar] Merikannon luona.[66]

Gunnar Hernberg, Selma Alfthanin sisaren poika, josta tuli Suomen Sokerin pääjohtaja 1949, kuvaa muistelmissaan Anton Alfthania luonteeltaan miellyttäväksi, ystävälliseksi ja avuliaaksi ihmiseksi, jonka luonteenpiirteisiin kuuluivat myös täsmällisyys ja säästäväisyys, joskus suorastaan pikkutarkkuus. Hernberg oli Nauheimissa 1924 Alfthanin hoitaessa siellä terveyttään ja kertoo tämän auttaneen paikallisia ihmisiä ruokapulan aikana.[67] Alfthanin jäätyä eläkkeelle Töölön sokeritehtaan johtajuudesta 1927 hänen oli mahdollista viettää kesiä yhdessä äidin ja muun perheen kanssa. Jossakin vaiheessa vuosikymmentä perheeseen hankittiin auto, kirjeissä se mainitaan äidin autona.[68] Kesällä 1931 isä kirjoitti innostuneesti siitä, kuinka hän, Gertrud-tytär ja ”köksan” (kotiapulainen) olivat lähdössä autolla kaupunkiin. Samassa kirjeessä isä kertoi, että oli ollut hauskaa päästä käymään Hahkialassa ja pelata korttia yhdessä vanhojen kavereiden kanssa. ”Carpentier [sic] matkustaa elokuussa Tukholmaan lakimieskokoukseen, ja seuraavan kerran pelataan Helsingissä 5.9. Norrménin luona.”[69]

Musiikin harrastusta perheessä

Pianonsoiton taidon hankkiminen oli tyttärille lähes pakollinen harrastus, mutta monessa perheessä se jäi melko alkeelliselle tasolle. Taidon merkitys oli useimmiten lähinnä välineellinen; jonkinasteinen soittotaito takasi mahdollisuuden viihdyttää sukulaisia ja vieraita tytölle sopivalla tavalla, mikä mahdollisti myös säädyllisen tavan olla tekemisissä vastakkaisen sukupuolen kanssa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Opettajan työstä tuli 1800-luvun kuluessa yhä useammin naiselle mahdollinen ammatti, ja musiikin, varsinkin laulun tai pianonsoiton opettaminen oli monelle luonteva vaihtoehto. Kirjoittaminen ja erityisesti kirjallisuuden kääntäminen oli myös väylä, jonka kautta sivistyneistönaiset saattoivat toteuttaa itseään ja saada ”omaa” tekemistä – ja joskus myös omaa rahaa. Alfthanien sukukirjassa mainitaan isän äidin Charlotan (os. Kuhlström) olleen ”hyvin musikaalinen” ja myös Margaretin äidinäidin Josefina Maria Tavaststjernan (os. Laurell) tiedetään soittaneen pianoa, ja Margaret Kilpisen arkistossa on käsin kirjoitettu nuotti ”*Souvenir de Näfveqvarn*, Melodie pour le piano par Mr Jules B…”, joka on omistettu Mlle Josephine Laurellille 21.8.1860. Nävekvarn sijaitsee Ruotsissa, Nyköpingin kunnassa, Itämeren rannikolla Tukholmasta etelään. Jules B:n henkilöllisyys on toistaiseksi selvittämättä.[70] Margaret kuului sekä Alfthanien että Tavaststjernojen suvuissa ensimmäiseen naissukupolveen, jolle avioliitto ja oma ammatti eivät välttämättä olleet toisensa pois sulkevia vaihtoehtoja. Margaretin äiti Selma oli opiskellut Helsingin Musiikkiopistossa ja hänen vakavalla suhtautumisellaan musiikkiin oli varmasti osansa siinä, että siitä tuli tärkeää myös kaikille neljälle tyttärelle.

Seitsemäntoistavuotias Selma Tavaststjerna kirjattiin Helsingin Musiikkiopiston oppilaaksi tammikuussa 1887. Pianonsoittoa hänelle opetti kahden vuoden ajan Heinrich Wefing ja kevätlukukaudella 1891 William Humphrey Dayas, silloinen Musiikkiopiston pianonsoiton ensimmäinen eli pääopettaja. Kummaltakin Selma sai arvosanaksi 10.[71] Pääaineeksi hänelle on merkitty soololaulu, muiksi aineiksi piano, kuorolaulu ja lausunta (*deklamation*). Selma ei ollut Musiikkiopiston kirjoilla varsinaisena, vaan ylimääräisenä opiskelijana. Ylimääräiset opiskelijat eivät välttämättä tähdänneet ammattiin, eikä heidän tarvinnut opiskella yhtä paljon muita aineita kuin varsinaisten opiskelijoiden, mutta Selma osallistui edellä mainittujen lisäksi Martin Wegeliuksen yleisen musiikkiopin ja säveltapailun tunneille ja soitti kamarimusiikkia (*ensemblespel*) Wegeliuksen ja viulisti Hermann Csillagin opastuksella.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Selma esiintyi kolmessa opiston kevätnäytteessä. Hän soitti niissä ensimmäisen osan Mozartin d-molli-pianokonsertosta 1887, Weberin *Konzertstückin* 1891 ja Reinecken As-duuri-balladin toukokuussa 1888. Viimemainitun oppilaskonsertin ensimmäinen ohjelmanumero oli Haydnin C-duuri-trio, jossa soittivat Agnes von Haartman ja Sibeliuksen veljekset Jean ja Christian.[72] Seuraavana vuonna Jean Sibelius lahjoitti Selmalle pienen pianokappaleen, joka oli syntynyt opiskelijoiden kevätretkellä Wegeliuksen *Vikan*-huvilalle.

Vuosia myöhemmin joulukuussa 1915 Margaret oli kuuntelemassa Sibeliuksen 50-vuotisjuhlakonserttia yhdessä vanhempiensa kanssa. Hän kertoo päiväkirjassaan konsertin olleen suurenmoinen ja pitäneensä erityisesti viidennestä sinfoniasta. Werner Söderhjelmin juhlapuhe oli ollut ”ihana” ja Sibeliuksen oma puhe hyvin lyhyt. Sibelius esitti joitakin kiitoksia ja sanoi sen jälkeen ainoastaan:

> ”Tänään minulla on ollut suuri kunnia saada esittää sävellyksiäni. Puhukoot ne minun puolestani!” Aino Ackte oli tyylikäs johdattaessaan Sibeliuksen tämän paikalle Itsensä ja Ida Ekmanin väliin – –. He kummatkin lauloivat ja [Eino] Lindholm soitti. Pappa vaihtoi muutaman sanan mestarin kanssa, joka tervehti myös minua. Hieman myöhemmin kävin viemässä sydämelliset terveiset Mammalta. Meillä oli mukanamme se pieni sävellys, jonka Sibelius kirjoitti Mammalle 1.6.1889. Victor-setä näytti sitä [Sibeliukselle], ei hän muistanut. Papalle hän sanoi Mammasta: ”Me olimme kaikki ihastuneita häneen”.[73]

Kyseinen Allegretto on yksinkertainen, valoisuudessaan viehättävä ABA-muotoinen sävellys, jonka perusteella ei kuitenkaan voi tehdä suuria johtopäätöksiä Selman pianonsoittotaidosta.[74]

Margaretin äidillä näyttäisi myös olleen valmiudet ohjata tyttäriään pianonsoiton alkeissa. Piano- ja lauluopintojensa jälkeen hän nimittäin suoritti vielä puolentoista vuoden ajan pedagogiikkaopintoja Ingeborg Hymanderin johdolla ja toimi jopa opettajaharjoittelijana Musiikkiopiston alkeiskoulussa, mikä käy ilmi Wegeliuksen kirjoittamasta todistuksesta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Täten todistetaan että Neiti Selma Tavaststjerna joka 1887–89 ja 1891 on ollut kirjattuna ylimääräiseksi oppilaaksi ja 1891, 1892–95 opetusharjoittelijaksi Helsingin Musiikkiopistossa, on siellä suorittanut pedagogisen kurssin pianonopetuksessa ja viimeksi kuluneiden kolmen vuoden aikana neiti I. Hymanderin valvonnassa harjoitellut opetusta alkeiskoulun luokilla, sekä että hänellä on erityistä lahjakkuutta pianonsoiton opettamiseen ja on siinä saavuttanut huomattavan valmiuden.
>
> Helsingissä toukokuun 6. pnä 1895
> M. Wegelius
> Helsingin Musiikkiopiston johtaja ja opettaja.[75]

Selma Tavaststjerna on hakenut todistuksen Wegeliukselta vain muutama päivä ennen avioitumistaan. Hän on ehkä saattanut valmistautua siihen, että voisi tarvittaessa antaa pianonsoiton opetusta yksityisesti. Soiton- ja kieltenopetus sekä käännöstehtävät olivat usein naimisissa oleville naisillekin mahdollisuus tukea perheen taloutta.[76] Alfthanien perheessä tähän ei varmaankaan koskaan tullut tarvetta, eikä Selman tiedetä opettaneen pianonsoittoa, mutta Alfthanien sukukirjan mukaan hän toimi jossakin vaiheessa englannin kielen opettajana Helmi Bergrothin yksityisessä tyttökoulussa. Opetuksen aika ja kesto ei ole tiedossa. Kysymys saattoikin olla vaikkapa koulun auttamisesta sopivien opettajien puuttuessa. Vaikka Selma olisikin pitänyt työtä mielekkäänä on vaikea kuvitella, että hän olisi harkinnut siinä jatkamista pysyvästi.

Lopetettuaan omat musiikinopintonsa Selma seurasi musiikkitapahtumia ja kuulumisia Helsingin Musiikkiopistosta, johon hänellä oli monia ystävyys- ja tuttavuussiteitä. Selman sisarpuoli, Fritiof Alarik Tavaststjernan ensimmäisestä avioliitosta Kuopiossa syntynyt Olga Tavaststjerna (1858–1939) kuului vuosikymmenien ajan musiikkiopiston kantaviin voimiin. Hän toimi siellä yksinlaulun, säveltapailun ja urkujensoiton opettajana, kanslistina, taloudenhoitajana ja kirjastonhoitajana. Olga oli Helsingin Musiikkiopiston lisäksi opiskellut Brysselissä, Gentissä, Kölnissä ja Pariisissa. Kon-

https://doi.org/10.21435/tl.285

sertoineena naispuolisena urkutaiteilijana (ensikonsertti 1893) hän oli harvinaisuus maassamme, mutta kirkon urkurin virkaa hän ei voinut saada, koska se ei ollut avoin naisille. Musiikkiopiston käytännön asioissa hän oli johtaja Martin Wegeliuksen ”oikea käsi” ja opiskelijoiden tuki ja turva. Hän ei koskaan avioitunut.[77]

Myös Margaretin isä oli musiikin ystävä. Terveyskylpylämatkalta Saksasta hän oli kirjoittanut Margaretille kuunnelleensa ahkerasti paikallista musiikkitarjontaa. Monissa kylpylöissä musiikki- ja teatteriesityksillä oli tärkeä tehtävä, ja joissakin oli hyviä konserttisaleja. Kaksikymmentäluvun lopulla isä oli hankkinut kotiin gramofonin, ja kotiapulaista oli opastettu sen käytössä. ”Få nu se, vad Mamma skall tycka om den.”[78] Vanhemmilla oli tapana käydä konserteissa myös kotimaassa aina kun siihen tarjoutui tilaisuus. Selma seurasi tarkasti suomalaista musiikkielämää ja Margaret kertoi lapsuus- ja nuoruusvuosien kirjeissään hänelle hyvinkin yksityiskohtaisesti niin soittotunneistaan kuin muusta elämästään. Äidin suhtautuminen tyttäreensä oli ainakin kirjeiden perusteella ymmärtävää, rohkaisevaa ja rakastavaa.

Kotiympyröistä koulun piiriin

Sukuyhteisö oli laaja ja yhteyksiä pidettiin yllä ahkerasti sekä kirjeitse että vierailujen avulla.[79] Lapsilla oli paljon tätiä, setiä ja serkkuja sekä isän että äidin puolelta ja heidän kanssaan vietettiin aikaa erityisesti kesäisin suvun jäsenten omistamilla mailla, kartanoilla ja muilla kesäpaikoilla. Jokseenkin kaikki lähisukulaiset olivat solmineet avioliiton oman sosiaalisen luokkansa piirissä, mikä ilman muuta leimasi elämänlaatua ja -tapoja. Lasten mennessä musiikkiopistoon heidän tuttavapiirinsä varmaankin laajeni ja monipuolistui. Tuohon aikaan ylivoimaisesti suurin osa Helsingin Musiikkiopiston alkeiskoulun oppilaista oli vielä ruotsinkielisiä helsinkiläisiä, mutta muilla osastoilla oli jo muilta paikkakunnilta saapuneita ja suomenkielisiä oppilaita, ja heidän lukumääränsä kasvoi pikkuhiljaa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret aloitti koulunkäynnin seitsemänvuotiaana Edelfeltin sisarusten valmistavassa koulussa, jota hän kävi vuosina 1903–1906. Lasten opetukseen erikoistuneet Annie (1866–1935) ja Berta Edelfelt (1869–1934) pitivät oppikouluun valmistavaa koulua säätyläisperheiden tytöille ja pojille.[80] Valmistava koulu oli vaihtoehto kansakoululle, jossa koulupäivät olivat hieman pitempiä ja opetus käytännönläheisempää, sillä kansakoulun käyminen oli monille sen oppilaille päämäärä sinänsä. Valmistavan koulun opetus suunniteltiin teoreettisemmaksi, koska oppilaiden oli tarkoitus jatkaa siitä ylempään oppilaitokseen. Yksityisen koulun käyminen nosti lapsen ”statusta”, vaikka joidenkin yläluokan perheiden tiedostavat vanhemmat laittoivat lapsensa tarkoituksellisesti tavalliseen kansakouluun. Yksityisen koulun aloittamisella ei myöskään ollut määrättyä ikärajaa.

Edelfeltien koulu oli niin sanotusti riippumaton, eli se ei valmistanut oppilaitaan mihinkään tiettyyn oppilaitokseen. Koulua pidettiin Edelfeltien perheen äidin Alexandran (os. Brandt) kotona Senaatintorin laidalla sijaitsevassa rakennuksessa (Salingreska huset) osoitteessa Aleksanterinkatu 26. Talossa sijaitsee nykyään muun muassa Cafe Engel. Margaretin koulunkäyntiä aiempina vuosina Alexandrakin osallistui koulun työhön esimerkiksi soittamalla pianoa voimistelutunneilla. Hän oli lapsuudenkodissaan Porvoossa saanut monipuolista musiikinopetusta ”musiikkitirehtööri” Blomilta.[81] Koulussa oli Edelfeltien lisäksi myös muita opettajia. Koulupäivä oli lyhyt, klo 10–13, oppitunnit 30 minuutin mittaisia ja niiden välissä pidettiin 10–15 minuutin taukoja.[82] Tuntien ajaksi koti raivattiin koulukuntoon, ja opetuksen loputtua huonekalut siirrettiin taas tavallisille paikoilleen. Eräästä kolmannen eli ylimmän luokan todistuksesta keväältä 1918 nähdään, että arvosanat on annettu seuraavista aineista: lukeminen, laskento, kirjoitus – erikseen oikein- ja kaunokirjoituksesta –, raamatunhistoria, historia, maantiede, suomen kieli, käsityö, laulu ja voimistelu. Numeroarvioinnissa noudatettiin asteikkoa 1–10, mutta alle kuuden arvosanoja ei annettu. Hauskaakin pidettiin ja oppilaiden viihtyvyyteen kiinnitettiin huomiota: Edelfeltien koulusta kertovassa kirjassa on

https://doi.org/10.21435/tl.285

joskus myöhempinä vuosina otettu kuva iloisesta kymmenen lapsen ryhmästä hassut hatut päässä. Koulupäivän taukojen aikana, tai jos oppilailla oli muutoin ylimääräistä aikaa, he saattoivat leikkiä eteisessä Bilbokélla.[83]

Edelfeltien koulusta kertovan kirjaan on vuosikymmeniä koulun lopettamisen jälkeen koottu oppilasluettelo, joka on kuitenkin jäänyt melko vajavaiseksi. Siinä mainitaan Alfthanin tyttäristä vain Ethelin nimi, mutta kaikki perheen neljä tytärtä aloittivat koulunkäyntinsä Edelfeltin sisarusten koulussa. He kaikki siirtyivät vuorollaan sieltä myös samaan ruotsinkieliseen yhteiskouluun. ”Broban” tai Brobergska skolan, viralliselta nimeltään Läroverket för gossar och flickor i Helsingfors, oli yksityinen ruotsinkielinen koulu ja Suomen ensimmäinen virallinen yhteiskoulu.[84]

Alkuvaiheessa tyttöjen ja poikien yhteisopiskelu oli herättänyt paheksuntaa konservatiivisissa piireissä. Keskustelua koululaitoksen ja naiskasvatuksen kehittämisestä oli vuosisadan vaihteeseen tultaessa käyty jo useita vuosikymmeniä. Tyttöjen kouluttamisen taustalla vaikutti pitkään sivistysajattelu, jossa naiselle oli määritelty tietty tehtävä yhteiskunnassa ja perheessä. Sukupuolten tasa-arvoa ja yhtäläisiä mahdollisuuksia korostava suuntaus johti lopulta yhteiskoulujen perustamiseen.[85] Muutama vuosi Läroverket för gossar och flickor i Helsingfors -koulun perustamisen jälkeen opetuksensa aloitti myös ensimmäinen suomenkielinen yhteiskoulu, SYK.

Uskonnollisilla arvoilla oli suuri merkitys erityisesti tyttökouluissa, mutta myös koko koululaitoksessa. ”Kasvatusta ei ollut olemassa ilman uskontoa. Uskonnon opetus oli tästä syystä kaiken opetuksen keskus.”[86] Vuosisadan vaihteessa Broban tarjosi kouluista suurimman oppituntimäärän ja eniten ainevaihtoehtoja.[87] Muiden aineiden lisäksi opetettiin myös käden taitoja eli veistoa, käsitöitä ja piirtämistä sekä voimistelua ja laulua. Alemmilla luokilla opetus oli konkreettisempaa, ylemmillä teoreettiset aineet lisääntyivät. Oppilaiden liiallista rasittumista pyrittiin välttämään ja oppilas voitiin vapauttaa jostakin aineesta, mikäli liikarasitusta ilmeni.[88]

Margaretin vanhempien valintaa tyttäriensä kouluksi voidaan pitää edistyksellisenä. Margaret tuli Brobanin oppilaaksi suoraan

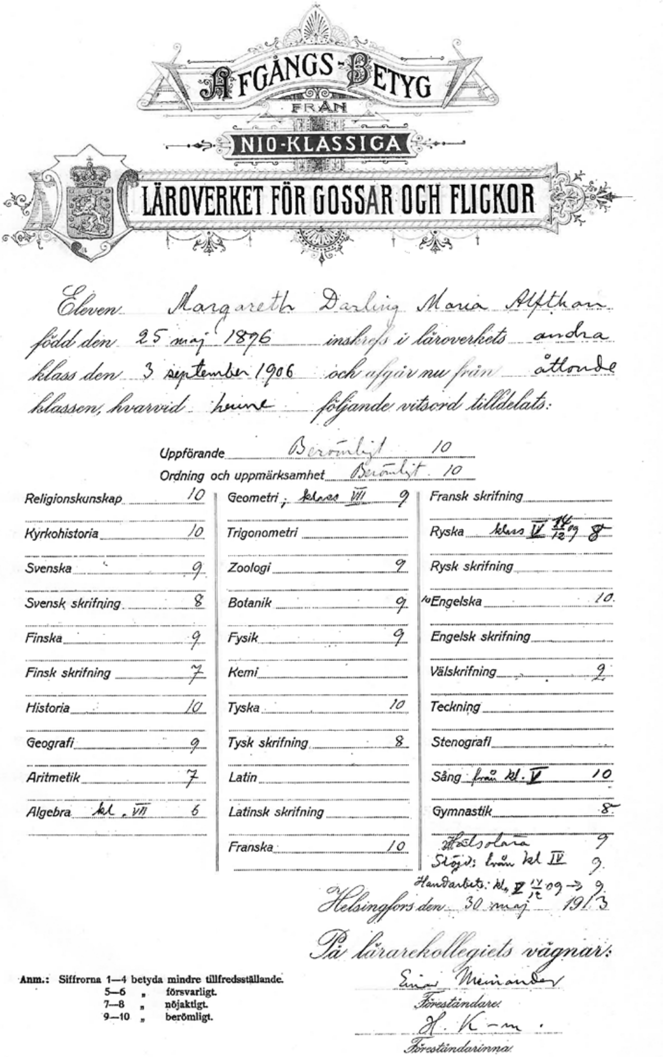
https://doi.org/10.21435/tl.285

toiselle luokalle syksyllä 1906 ja lähti koulusta keväällä 1913, eli opiskeli siellä kahdeksan luokan oppimäärän verran. Muutkaan sisaret Etheliä lukuun ottamatta eivät käyneet koulua sen tarjoamaa täyttä yhdeksää vuotta, mutta Ethel olikin sisaruksista ainoa, joka jatkoi opintojaan yliopistossa. Margaret sai päästötodistukseensa arvosanan kymmenen uskonnossa, kirkkohistoriassa, saksan ja englannin kielissä sekä laulussa. Yhdeksikköjä oli yhteensä peräti kymmenen kappaletta, muun muassa ruotsin ja suomen kielissä ja fysiikassa. Yksi kuutonenkin todistuksessa oli, nimittäin aritmetiikassa. Ruotsia ja suomea oli opiskeltu heti toiselta luokalta alkaen, saksa alkoi kolmannelta ja englanti vasta seitsemänneltä, joten sen opiskelu Margaretin osalta kesti kaksi vuotta. Venäjän kieltä hän oli opiskellut yhden vuoden ajan neljännellä luokalla, mutta yli puolet luokan oppilaista oli jatkanut venäjän opiskelua koulunkäynnin loppuun asti.

Margaretin kouluaikana Suomi oli vielä osa Venäjää. Aluksi venäjän kieltä tarjottiin Brobanissa vaihtoehtona latinalle, mutta ensimmäisen sortokauden aikana koulut pakotettiin lisäämään venäjän kielen opetuksen tuntimääriä. Yksityiskouluille kieltäytyminen olisi merkinnyt valtionavun loppumista. Margaretin opiskelu asettui ajankohtaan jolloin laajempaa venäjän oppimäärää oli mahdollista välttää, sillä vuonna 1906 tulleen määräyksen mukaan venäjän opiskelu oli pakollista vain poikaoppilaille. Kevätkaudella 1915 se tuli pakolliseksi myös tyttöoppilaille, joten hänen nuorimmat sisaruksensa luultavasti opiskelivat venäjää ainakin jonkin verran enemmän.[89]

Kun venäjän kielen opetusta lisättiin, tunnit oli otettava muista aineista. Brobanissa eniten tunteja – yhdeksän – vähennettiin ranskan kielestä, kuusi tuntia laulusta ja lisäksi kuudesta muusta aineesta kaksi tai yksi. Suomen kieli menetti vain yhden tunnin.[90] Mikäli Margaretin koulutoveria Marita Heikeliä on uskominen, suomi ei ollut kovin innostusta herättävä oppiaine. Marita lähetti Margaretille useita kirjeitä tämän ollessa poissa koulusta. Joulukuussa 1907 Margaret oli tavallista pitempään sairaana, ja Marita raportoi hänelle: ”Tiedätkö, kaikilta sujuu suomi nyt niin huonosti, kun sinä

https://doi.org/10.21435/tl.285

AFGÅNGS-BETYG
FRÅN
NIO-KLASSIGA
LÄROVERKET FÖR GOSSAR OCH FLICKOR

Eleven Margareth Darling Maria Alfthan född den 25 maj 1896 inskrefs i läroverkets andra klass den 3 september 1906 och afgår nu från åttonde klassen, hvarvid henne följande vitsord tilldelats:

Uppförande Berömligt 10
Ordning och uppmärksamhet Berömligt 10

Religionskunskap	10	Geometri; klass VII	9	Fransk skrifning	
Kyrkohistoria	10	Trigonometri		Ryska klass V 14/12 09	8
Svenska	9	Zoologi	9	Rysk skrifning	
Svensk skrifning	8	Botanik	9	Engelska	10
Finska	9	Fysik	9	Engelsk skrifning	
Finsk skrifning	7	Kemi		Välskrifning	9
Historia	10	Tyska	10	Teckning	
Geografi	9	Tysk skrifning	8	Stenografi	
Aritmetik	7	Latin		Sång från kl. V	10
Algebra kl. VII	6	Latinsk skrifning		Gymnastik	8
		Franska	10	Hälsolära	9
				Slöjd: från kl IV	9
				Handarbete: kl. V 14/12 09 →	9

Helsingfors den 30 maj 1913

På lärarekollegiets vägnar:

Einar Meinander
Föreståndare.

H. K—n.
Föreståndarinna.

Anm.: Siffrorna 1—4 betyda mindre tillfredsställande.
5—6 „ försvarligt.
7—8 „ nöjaktigt.
9—10 „ berömligt.

Margaretin päästötodistus. Margaret sai päästötodistuksen Helsingin ensimmäisestä yhteiskoulusta *Läroverket för gossar och flickor* vuonna 1913 käytyään koulua kahdeksan vuotta. Kielten opiskelu näyttää olleen hänelle mieleistä: ranskan, saksan ja englannin kielten arvosanat ovat 10, ruotsin ja suomen 9. Venäjän vuoden kestäneesta opiskelusta arvosanaksi tuli 8. Helsingin kaupunginarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

olet poissa. Vain pari kolme osaa läksyt, muut eivät juuri koskaan viittaa [vastatakseen] mihinkään [opettajan] kysymykseen."[91]

Paljon myöhemmin Margaret kertoo päiväkirjassaan tyttöjoukon yhteisestä retkestä Kirkkonummelle Pikkalaan syksyllä 1916. Yhteenkuuluvaisuuden tunne oli tuntunut Margaretista hienolta. Joukossa mukana oli myös Margaretia kolme vuotta nuorempi Marita Heikel, joka kuitenkin oli ollut hänen luokkatoverinsa läpi koko kouluajan. Keskustelut ovat varmaankin liikkuneet tavanomaista syvällisemmällä tasolla. "Ymmärrän täysin, että Marita ei arvosta aristokratiaa eikä sitä myötäsyntyistä jotakin joka jalostaa sen ja joka on niin miellyttävää. Hän on hyvä tyttö ja hänestä tulee hieno nainen. Hän antaa enemmän arvoa sille, minkä ihminen on itse saavuttanut, ja vaikuttaa siltä, että hän ei aina ymmärrä minun sympatiaani niitä kohtaan, jotka ovat syntyneet ylemmälle tasolle."[92]

Asia on jäänyt askarruttamaan Margaretia. Muutamissa kohdissa päiväkirjan tekstiä on kommentoitu lyijykynällä joskus myöhemmin. Kommentoija oli Yrjö, jolle Margaret antoi päiväkirjansa luettavaksi. Tällainen luottamuksen osoitus kertoo siitä, että Margaret halusi Yrjön tuntevan hänet perin pohjin ja halusi myös uskoa siihen, että parilla ei ollut mitään salattavaa toisiltaan. Edellä lainatun tekstin kohdalle marginaaliin on kirjoitettu: "Tiesitkö sinä, tyttöseni, silloin niin varmasti kuka oli syntynyt ylemmälle, kuka alemmalle tasolle?"[93] Kommentin perusteella voisi arvella, että nuoret jossakin vaiheessa keskustelivat sukutausta-aiheesta. Margaret ei ainakaan myöhemmin elämässään korostanut syntyperäänsä millään tavoin, mutta hänen päiväkirjamainintansa avaa näkymän siihen, että luokka-ajattelu oli sisäänrakennettua hänen nuoruutensa yhteiskunnan ruotsinkielisissä piireissä. Marita Heikel avioitui sittemmin Arvid Allardtin kanssa, ja heidän pojastaan Erikistä tuli professori, akateemikko ja käänteentekevän tärkeä suomalainen sosiologi. Marita (Heikel) Allardt toimi opettajana kansakoulussa, jonka oppilasjoukko koostui suurimmaksi osaksi ruotsinkielisen työväenluokan lapsista. Erik Allardt on kertonut tulleensa tietoiseksi yhteiskunnallisista kysymyksistä jo kotonaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

osaksi siitä syystä, että hänen äitinsä kohtasi opettajan työssään monia vaikeissa oloissa ponnistelevia perheitä ja eli mukana heidän vaiheissaan.[94] Marita Allardt siis toteutti omia arvojaan muun muassa siten, ettei mennyt opettajaksi yksityiseen ruotsinkieliseen kouluun, jossa oppilaat taustaltaan varmaankin lähinnä edustivat juuri ”ylempää tasoa”.

https://doi.org/10.21435/tl.285

III Musiikin opiskelua Helsingissä

Helsingfors Musikinstitut – Helsingin Musiikkiopisto

Margaretin – tai Darlingin, kuten häntä silloin useimmiten kutsuttiin, kirjoittautuessa Helsingin Musiikkiopiston alkeiskouluosastolle seitsemänvuotiaana opisto aloitteli kahdettakymmenettäensimmäistä toimintavuottaan. Vuosikertomuksen 1903–1904 mukaan opistossa oli tuolloin 189 oppilasta, heistä 109 alkeiskoulun (förskolan) puolella.[95] Kahdessakymmenessä vuodessa sekä opiskelijoiden määrä että opetettavien soittimien valikoima oli jatkuvasti kasvanut, pedagogiikasta oli tullut tärkeä osa opintoja ja kurssitutkintojärjestelmä oli luotu. Musiikkiopisto oli laitoksena vakiintunut ja löytänyt paikkansa Suomen musiikkielämässä. Muutamia poikkeuksellisia lahjakkuuksia oli noussut esiin jo 1800-luvun puolella, pianisteista esimerkiksi Selim Palmgren, Elli Rängman, Sigrid Sundgrén ja Karl Ekman.

Musiikkiopiston 20-vuotishistoriikissa yksi opiston perustajista ja sen ensimmäinen johtaja, Martin Wegelius (1846–1906) totesi, että alkuvuosien jälkeen harrastajien määrä opiskelijajoukossa oli vähentynyt, ja opiskelijat olivat nyt ”lähes yksinomaan sellaisia, jotka haluavat saada sieltä täydellisen ja perusteellisen ammattikoulutuksen”.[96] Tästä huolimatta vielä Erkki Melartininkin johtajuusajan 1911–1936 Musiikkiopistoa on luonnehdittu ”etupäässä amatöörien musiikkikouluksi”.[97] Tällä on lähinnä viitattu nimenomaan oppilasjoukon heterogeeniseen laatuun. Monien opiskelu näyttääkin olleen melko lyhytaikaista ja usein hajanaistakin. Syyt tähän olivat epäilemättä moninaiset, eivätkä pelkästään liittyneet

https://doi.org/10.21435/tl.285

opiskelijoiden motivaatioon. Opiston talouden turvaamiseksi kaikki mahdolliset pyrkijät otettiin sisään, ja alkuvuosina oppilaita putoili pois sekä lukukausien välissä että kesken lukukautta.[98] Suuri osa opiskelijoista ei luultavasti vielä 1930-luvullakaan päätynyt musiikkiammattiin.

Opetuksen tasoa pidettiin joka tapauksessa alusta alkaen äärimmäisen tärkeänä. Wegelius yritti vaikeissakin olosuhteissa houkutella soittimien pääopettajiksi kansainvälistä tasoa edustavia taiteilijoita. Helsingin Musiikkiopistossa kansainvälisyys näkyikin tuohon aikaan lähinnä opettajakunnassa. Ulkomaalaiset opettajat eivät kuitenkaan viipyneet Helsingissä kovin pitkään – useat heistä vain vuoden – joten toisaalta opettajiston vaihtuvuus oli myös selkeä ongelma.[99] Vasta 1920-luvulta lähtien opistossa alettiin tulla toimeen pääsääntöisesti kotimaisin voimin. Monet opistossa aloittaneet ja ulkomailla opintojaan täydentäneet muusikot palasivat opettamaan vanhassa opinahjossaan, ja järjestelmällinen työ tasokkaan alkeisopetuksen aikaansaamiseksi alkoi kantaa hedelmää.

Darlingin päättäessä aikuisopintojaan kevätlukukaudella 1917 opistossa oli 555 oppilasta, joista 308 oli alkeiskoululaisia. Opettajien määrä oli kasvanut vastaavasti; pianonsoittoa varsinaisille opiskelijoille opetti yhdeksän opettajaa ja kolme praktikanttia eli opetusharjoittelijaa. Alkeiskoulun puolella pianonsoiton opettajia oli kuusi ja praktikantteja peräti 27, kaikki yhtä lukuun ottamatta naisia. Aline Ahlforsin, Aina Holmin, Rosina Forsténin ja Alice Furuhjelmin nimet ovat sekä opiston että sen alkeiskoulun opettajalistalla, samoin Ingeborg Hymanderin, joka alkeiskoulutuksesta vastaavana opettajana kantoi titteliä *inspektör*, tarkastaja. Viulun ja puhaltimien opettajistossa oli muutamia ulkomaisia muusikoita, muuten opettajakunta oli suomalaistunut. Pianon pääopettajiksikin oli jo saatu kotimaisia taiteilijoita, esimerkiksi Karl Ekman (1869–1947) ja Sigrid Schnéevoigt (os. Sundgrén, 1878–1953).[100] Tähän Margaretin myöhempään opiskelujaksoon sisältyi suuria yhteiskunnallisia mullerryksiä: ensimmäinen maailmansota, Suomen itsenäistyminen ja kansalaissota. Opisto toimi järkähtämättä kautta kaikkien näiden vaiheiden, mutta yksittäisiin ihmisiin, niin oppilaisiin kuin

https://doi.org/10.21435/tl.285

opettajiin, nämä muutokset ja niiden mukanaan tuomat traagiset tapahtumat eivät voineet olla vaikuttamatta.

Margaret Alfthan kuului siihen osaan oman aikansa musiikinopiskelijajoukkoa, joka suhtautui opintoihinsa vakavasti ja halusi ammatillisen koulutuksen voidakseen toimia musiikin kentällä. Monet seikat olivat yhteisiä hänelle ja suurimmalle osalle muita opiskelijoita. Hänen soittimensa oli piano ja hän kuului naispuolisiin opiskelijoihin – kummatkin oppilasjoukon enemmistön ominaisuuksia.[101] Hän kuului niin sanottujen parempien perheiden lapsiin, kuten suurin osa opiston oppilaista sen ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Ylemmille osastoille tuli alusta alkaen oppilaita eri paikkakunnilta Suomesta, alkeiskoululaisista sen sijaan suurin osa oli Margaretin tavoin helsinkiläisiä. Suomen kieltä käytettiin tiedotuksissa ja opetuksessakin aina mahdollisuuksien mukaan, mutta Margaretin kotikieli ruotsi oli ylivoimaisesti tutumpi opiston opettajille ja se oli myös Musiikkiopiston virkakieli 1930-luvulle asti. Useat opettajista tulivat alkuaikoina Saksasta eivätkä välttämättä osanneet sen kummemmin ruotsia kuin suomeakaan, joten saksan kielen taidollekin oli opistossa käyttöä.

Pianonsoiton perusteet: Margaret Musiikkiopiston alkeiskoulussa

Margaretin opettajaksi alkeiskoulussa tuli kahden ensimmäisen vuoden ajaksi Hilma Gardberg (1867–1959) ja siitä eteenpäin Aline Ahlfors (1865–1920). Kummatkin olivat opiston omia kasvatteja, joita jo alkuvuosien aikana ja 1900-luvun puolella oppilasmäärän kasvaessa yhä enenevässä määrin kiinnitettiin alkeiskoulun opettajiksi ja (ilmaisiksi) apuopettajiksi. Alkeiskoulun pääopettajilla näyttää oppilasluetteloiden mukaan tuohon aikaan yleensä olleen 12 oppilasta, joiden opetus jakaantui kahdelle päivälle. Gardberg opetti Musiikkiopistossa 1900–1909 ja suoritti vielä viimeisenä opetusvuotenaan päästötutkinnon urkujen soitossa. Ahlfors oli yksi pitkäaikaisista ja tärkeistä opiston opettajista; Ingeborg Hymanderin ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

Aline Ahlforsin julkaisema *Pianonsoiton alkeiskurssi I–III* (1906) oli käytössä vuosikymmenien ajan. Ahlfors opetti alkeiskoulussa 32 vuoden ajan, 1886–1918, ja antoi ajoittain opetusta myös ylempien osastojen opiskelijoille.[102]

Musiikkiopiston vuosikertomuksista näkyy, että jo alkeiskoulun puolella on opiskeltu joitakin sivuaineita, Darlingille sellaiseksi on merkitty säveltapailu. Kahtena ensimmäisenä vuotena pianonsoiton kurssitavoitteeksi on kirjattu Elementarkurs A (E.a), eli alin peruskurssitaso, ja vuosikertomuksessa 1905–1906 tämä kurssi on merkitty suoritetuksi. Ensimmäisen sanomalehtikritiikkinsä Darling sai kesäkuussa 1906. Hän oli soittanut kevätlukukauden ensimmäisessä oppilasnäytteessä kolmannen osan Kuhlaun Sonatiinista op. 2 nro 1, joka luultavasti kuului myös suoritetun peruskurssin ohjelmaan. Arvio kuului seuraavasti: ”Pienokainen Darling Alfthan nipsutteli numeronsa, Kuhlaun ensimmäisen sonaatin kolmannen osan yleisön suureksi riemuksi.”[103] Vajaat kaksi vuotta myöhemmin yksitoistavuotias Darling kirjoitti vanhemmilleen saaneensa aloittaa uuden nuottivihkon, Jensenin *Lieder und Tänze*.[104] ”Siitä on läksynä kappale, joka soitettiin Lucia-juhlassa sudenkorentojen tanssissa. Nyt kirjoitettuani menen ulos – –. Huomenna pääsen ensimmäisiin tansseihini, se on tosi hauskaa.” Joitakin päiviä myöhemmin Jensenin kappaleen nimeksi selviää *Reigen*, minkä lisäksi ”Bachista soitan numero 1:ä [epäselvä], Czerny Germeristä numeroita 32 & 33, Lebertistä numeroita 1 ja 2.” Nuori pianistimme jatkaa kuvailemalla vanhemmilleen tarkasti nuottivihkojen kansien saksankielisiä tekstejä ja lisää lopuksi, että fru Ahlfors ja fröken Knorring kiittävät terveisistä.[105]

Kurssitutkintojen sisällöt oli määritelty jo vuonna 1902, mutta varsinkin ylempien tutkintojen suorittaminen lähti liikkeelle varsin hitaasti ja niiden järjestelmällinen istuttaminen opintoihin kesti pitkään, suorastaan vuosikymmeniä. Etydeitä kuului runsain määrin kaikkien kurssitasojen ohjelmistoon. Lebert-Stark-kokoelman etydit kuuluivat peruskurssiohjelmistoon, mutta Jensenin laulut ja tanssit olivat jo ensimmäisen varsinaisen kurssitutkinnon ohjelmistoa, joten Bach puolestaan voisi viitata kaksiäänisiin inventioihin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret nuorena tyttönä. Kuva: Ovesén. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

Lisäksi Darling kirjoittaa jo saaneensa ”jättää Beethovenin sonaatit”. Ilmeisesti hän siis oli soittanut joitakin, tai ainakin joitakin osia niistä Beethovenin sonaateista, jotka oli sijoitettu kurssin I ohjelmistoon. Niiden vähäisten tietojen perusteella, joita alkeiskoulussa soitetusta ohjelmistosta (Kuhlau, Czerny-Germer, Lebert-Stark, Bach, Beethoven) on jäänyt, näyttäisi siltä, että hän olisi edennyt suurin piirtein I-kurssitasolle lähtiessään alkeiskoulusta 11-vuotiaana.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Edellä mainitun peruskurssin lisäksi en ole löytänyt muita merkintöjä kurssisuorituksista.

Yksityisiä pianonsoiton opintoja

Darling oli kirjoilla alkeiskoulussa kevätlukukauden 1908 loppuun asti, mutta seuraavat viitisen vuotta hän opiskeli pianonsoittoa yksityisesti. Varmaa syytä tähän ei ole tiedossa, mutta se tiedetään, että Musiikkiopiston opettajatilanne oli 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla ja seuraavan alkuvuosina hankala useista eri syistä. Opiston taloustilanne oli heikko, pianon pääopettaja Karl Ekman kärsi ylirasituksesta ja sairasti paljon, eikä uusia opettajia ilmeisesti ollut helppo kiinnittää. Kaksitoistavuotiasta pianistinalkua kuitenkin onnisti, sillä hän pääsi Sigrid Schnéevoigtin yksityisoppilaaksi.[106]

Margaretin äiti ja Schnéevoigt tunsivat epäilemättä toisensa Musiikkiopistosta. Schnéevoigt kuului opiston opettajakuntaan 1908–1910, mutta noina vuosina Margaret Darling Alfthanin nimeä ei löydy vuosikertomuksista eikä luetteloita Schnéevoigtin oppilaista. Sen sijaan Margaretin päiväkirjassa on innostunut merkintä: ”Olen nyt rva Schnéevoigtin oppilas ja se on hauskaa. Saisinpa mennä soittamaan huomenna!”[107] Tunti lienee ollut vaarassa jonkin terveydellisen asiaintilan vuoksi, koska seuraavan päivän tunti pidettiin Alfthanien kotona. Margaret olikin huolissaan siitä, että hänen opiskelunsa ei edennyt, koska hän oli ollut sairaana. Muutaman viikon päästä jokin oli taas hullusti: ”Nyt ovat käsivarret kipeät enkä voi soittaa ollenkaan. Rva Schnéevoigt on antanut harjoituksia ja minun pitää lopettaa joksikin aikaa. Kyllä tulee ikävää.” Onneksi elämässä oli muutakin kuin pianonsoitto: isä oli vienyt tyttäret katsomaan ”eläviä kuvia”, ja Margaretin mielestä ohjelma oli ollut ”aika hauska”.[108]

Samalta ajalta on päiväkirjamerkintä, jossa Darling kertoo lukujärjestyksestään koulussa. Koulua käytiin kuutena päivänä viikossa klo 8–15. Neljännellä luokalla opiskeltavia aineita olivat suomi,

https://doi.org/10.21435/tl.285

saksa, ruotsi, venäjä, matematiikka, maantiede, eläin- ja kasvioppi, historia, uskonto sekä laulu ja käsityö. Viimemainituista kumpaakin oli yksi oppitunti viikossa.[109] Elämä ei selvästikään ollut pelkkää laiskottelua. Kesäisin kuitenkin mentiin maalle Sipoon saaristoon Villa Vårvikiin, jossa vietettiin terveellistä ulkoilmaelämää eikä soittoläksyjä tarvinnut ajatella, vaikka soittamista harjoitettiin ihan huvinkin vuoksi. Viimeinen näiden kahden vuoden opintoja koskeva ohimenevä viittaus Sigrid Schnéevoigtiin on kirjeessä heinäkuulta 1910.

Syksyllä Margaret sai yksityistunteja sveitsiläissyntyiseltä Walter Haeflingeriltä. Sternin konservatoriossa Berliinissä opiskellut nuori pianisti kiinnitettiin Musiikkiopistoon pianonsoiton toiseksi opettajaksi tuona syksynä jossakin määrin kaoottisissa olosuhteissa, kuten Dahlström kirjoittaa, eikä häntä Dahlströmin mukaan erityisemmin arvostettu. Hänen työsuhteensa purettiinkin molemminpuolisesta sopimuksesta jo vuoden kuluttua sen alkamisesta.[110] Haeflinger esiintyi kolmessa Musiikkiopiston konsertissa, joissa soitti kolme Beethovenin sonaattia ja muutamia kamarimusiikkiteoksia. Hän ei näytä soittaneen orkesterin solistina.[111]

Haeflingerin jälkeen Margaret otti noin puolentoista vuoden ajan säännöllisesti yksityistunteja Suomessa tuolloin asuneelta nuorelta venäläiseltä pianotaiteilijalta Alfred Merowitschilta. Merowitsch (1884–1959) oli Pietarin konservatoriosta valmistunut Rubinstein-palkinnon saanut pianisti ja säveltäjä, jonka opettajia sanomalehtitietojen mukaan olivat olleet sekä Anton Rubinštein että Annette Essipova. Hän konsertoi Suomessa useita kertoja vuosina 1910–1912, ensimmäisen kerran maaliskuussa 1910 Kajanuksen johtaman Filharmonisen orkesterin solistina. Menestyksekkään ensivierailunsa jälkeen Merowitsch vietti runsaasti aikaa Suomessa ja esiintyi lukuisilla paikkakunnilla.[112] Kiinnostavaa kyllä hänen ohjelmistoonsa kuului myös suomalaista musiikkia, ainakin Selim Palmgrenin pianokappaleita, Erkki Melartinin sonaatti viululle ja pianolle ja Erik Furuhjelmin *A modo di concerto* pianolle ja orkesterille, jonka ensiesityksen hän soitti Furuhjelmin sävellyskonsertissa 1911.[113]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret otti yksityistunteja venäläiseltä pianistilta Alfred Merowitschilta Helsingissä vajaan kahden vuoden ajan. Merowitsch oli lähdössä takaisin Pietariin toukokuussa 1912 ja olisi mielellään vienyt Margaretin sinne opiskelemaan. Kuva on omistettu ”Rakkaalle oppilaalleni”. Sibelius-museon arkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Keväällä 1911 sanomalehdet tiedottivat Merowitschin antavan opetusta Helsingissä ”mestariluokalle” – mutta ottavan myös vastaan aloittelijoita.[114] Seuraavan vuoden alussa ilmoitettiin mestariluokkaopetuksen jatkumisesta ja kerrottiin vain kahden paikan olevan enää vapaana. Merowitschin mainittiin myös konsertoivan maaliskuussa Helsingissä ja Pietarissa sekä seuraavassa kuussa Lontoossa.[115] Lehtikirjoituksista saa käsityksen, että taiteilija suunnitteli pitkää opetus- ja konsertointijaksoa Suomessa. Ensimmäinen Margaretin kirje äidilleen, jossa Merowitschin nimi mainitaan, on päivätty 3.2.1911, ja kuulostaa siltä, että tunnit ovat saattaneet jatkua jo jonkin aikaa. Opetuksesta Suomessa on löytynyt vain vähän tietoja, mutta keväällä 1912 kirjoitetussa kirjeessä äidille Margaret vaikuttaa tyytyväiseltä.

> Sunnuntaina minulla oli oikein hauska soittotunti. Merowitsch oli oikein hyvällä tuulella. Tiedätkö, kun olin Margit Boldtin luona käymässä soitin siellä Reinholdin Impromptun vain siksi, että he kuulisivat minkälainen kappale se on (sanoin kyllä ettei se ollut valmis) – –. Signe-täti kertoi Merowitschille ja tunnilla Merowitsch sanoi, ettei koskaan saa soittaa sellaista, mikä ei ole valmista, koska se kertoo paitsi soittajasta, myös opettajasta. ’Sehen Sie’, hän sanoi, ’wenn sie etwas vorspielen, so fällt es auf Sie und auf mich zurück’ jne.[116] Niin että nyt en koskaan saa soittaa mitään kenellekään kysymättä häneltä lupaa. Hän opettaa nykyään melkein pelkästään Breithauptin metodin mukaan, trillit soitetaan käsivarresta ja samoin oktaavit.[117] Asteikkoja minun pitää soittaa ihmeellisillä käsivarren pyörityksillä. Olen myös saanut uuden kappaleen ”vanhalta” säveltäjältä (taas!), nimittäin Paradisin Toccatan. Se on tekniikkakappale. Lisäksi Mendelssohnin Sanattoman laulun Es-duuri ja ensi viikolla luultavasti Mozartia, se on hauskaa. Huomenna antaa Ignaz Friedmann konsertin. Hän soittaa pelkästään Chopinia.[118]

Margaret mainitsee kirjeessään nimeltä kolme ystävää, Margit Boldtin, Anne-Marie Mechelinin ja Eva Aschanin, jotka myös ottivat tunteja Merowitschilta. Kaikki kolme ystävätärtä olivat pari vuotta Margaretia vanhempia ja Musiikkiopiston oppilaita. Tytöt

https://doi.org/10.21435/tl.285

kuuntelivat joskus toistensa tunteja, vertailivat keskenään opettajansa sanomisia ja soittivat myös usein toisilleen. Samassa kirjeessä Margaret kertoo, että jos kappaleen halusi opetella todella hyvin, piti "soittaa sitä läpi todella hitaasti ja kuunnella jokaista harmoniaa, kunnes kuulee mitä etsii. Ja sitten hän [Merowitsch] näytti miten hänen kappaleensa [*Improvisation*] alku pitää soittaa. Sitä oli todella hauskaa kuulla, sillä hän oli niin sisällä kappaleessa, hänen kasvonsa kerrassaan säteilivät ja minä seisoin siinä kyyneleet silmissä, koska se oli niin kaunista. Huomenna minulla on tunti ja yritän soittaa hänen kappaleensa ulkoa."

Margit Boldt avioitui vuonna 1921 dosentti, tutkimusmatkailija Rafael Karstenin kanssa ja osallistui joillekin tämän matkoille. Eva Aschanista (myöh. Roos) tuli laulajatar. Anne-Marie Mechelin, jonka improvisointitaitoa Margaret ihaili, opiskeli myöhemmin sävellystä Erkki Melartinin johdolla ja sävelsi yksinlauluja ja pianokappaleita, joista muutamia julkaistiinkin (*Joulu-Gavotti, Valssi, Nokturno*). Hän opetti 1920-luvulla teoriaa Musiikkiopistossa ja alkeiskoulun puolella myös pianonsoittoa, mutta kuoli jo 1929. Merowitsch lähti Helsingistä takaisin Pietariin toukokuussa 1912. Tuntien loppuminen oli Margaretista "tavallaan hirveän hauskaa ja toisaalta kauhean surullista." Viimeisellä tunnilla soitettiin Mendelssohnin *Rondo capricciosoa* ja *Spinnerliediä*. Opettaja antoi Margaretille tämän pyytämän valokuvan itsestään. Se oli työnnetty sanomalehteen käärityn Breithauptin metodivihkon sisään. Sanomalehdessä oli ylistävä arvostelu taiteilijan Vaasassa soittamasta konsertista. Mitä ilmeisimmin Merowitsch piti Margaretia lahjakkaana, sillä huhtikuussa hän oli jopa tiedustellut, voisiko Margaret jättää koulun kesken ja lähteä Pietariin opiskelemaan pianonsoittoa hänen ja legendaarisen madame Essipovan johdolla. Niin jännittävää kuin lukijan mielestä olisikin tietää, mihin suuntaan Margaretin elämä ja pianonsoitto olisi Venäjällä kääntynyt, isä Alfthan ei kannattanut tätä suunnitelmaa.[119] Margaret oli jo saanut joitakin tunteja Sigrid Schnéevoigtilta edeltävänä syksynä, tavannut tämän jälleen myös talvella ja alustavat suunnitelmat aloittamisesta seuraavalla lukukaudella Musiikkiopistossa tämän oppilaana oli tehty.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret Musiikkiopistossa 1913–1918

Sigrid Schnéevoigt

Tullessaan Musiikkiopiston varsinaiseksi opiskelijaksi syksyllä 1913 Margaret sai opettajakseen Sigrid Schnéevoigtin, joka oli edellisenä vuonna vastaanottanut pianonsoiton pääopettajan paikan. Opettaja-oppilassuhde jatkui kevätlukukauden 1916 loppuun, jolloin Schnéevoigtit muuttivat Ruotsiin. Sigrid Schnéevoigt, yksi 1900-luvun alkupuolen merkittävistä suomalaisista pianisteista, oli epäilemättä Margaretin tärkein ja läheisin kotimainen opettaja. Hän oli itse kuulunut erityislahjakkuuksiin jo Musiikkiopistossa, jossa opiskeli ensin Ingeborg Hymanderin, sitten Lisztin oppilaan William Humphrey Dayasin luokalla. Musiikkiopistosta valmistuttuaan hän oli jatkanut opintojaan kolmen vuoden ajan Ferruccio Busonin johdolla Berliinissä, missä hän myös konsertoi Busonin avustuksella. Hän liikkui paljon ulkomailla miehensä, kapellimestari Georg Schnéevoigtin kanssa jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Sittemmin hän konsertoi tiiviisti kotimaassa ja ulkomailla soittaen sekä resitaaleja että eri orkestereiden solistina ja tehden kiertueita miehensä kanssa. Hänen työnsä Musiikkiopistossa jäi ajallisesti melko repaleiseksi, mutta kokonaisuudessaan opetusvuosia kertyi kuitenkin seitsemän ja puoli.[120] Schnéevoigt oli ensimmäinen Helsingin Musiikkiopiston pianonsoiton pääopettajana toiminut nainen. Hänen oppilaitaan olivat Margaret Kilpisen lisäksi muun muassa Ernst Linko ja Kosti Vehanen.

Vaikka Sigrid Schnéevoigt oli Margaretille merkittävä opettaja, opinnot hänenkään johdollaan eivät lopulta olleet kovin pitkäaikaisia. Margaret oli ollut hänen yksityisoppilaanaan 1908–1910, mutta musiikkiopistokausikin oli käytännössä vain vajaan parin vuoden mittainen. Syyslukukauden 1914 Margaret nimittäin oli poissa opiston kirjoilta ja syksyllä 1915 Schnéevoigt ”oleskeli suurimman osan lukukautta ulkomailla”.[121] Hänen sijaisenaan tuona syksynä, siis myös Margaretin opettajana, toimi nuori Ilmari Hannikainen, joka parin vuoden kuluttua tulisi ottamaan haltuunsa Musiikkiopiston pianonsoiton pääopettajan paikan. Margaretille on merkitty joitakin

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaretin tärkein suomalainen opettaja oli Sigrid Sundgrén-Schnéevoigt. Hän loi merkittävän uran pianistina kotimaassa ja ulkomailla, mutta hänen opetusaikansa Helsingin Musiikkiopistossa jäi melko lyhyeksi. Sibelius-museon arkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

ainesuorituksia vuodelle 1915, mutta hän ei näytä esiintyneen oppilaskonserteissa Hannikaisen oppilaana ollessaan. Hannikainen oli vain neljä vuotta Margaretia vanhempi, eikä tästä opiskelujaksosta ole tarkempia tietoja arkistossa. Myöhemmän kirjeenvaihdon valossa vaikuttaa kuitenkin siltä, että heidän työskennellessään sittemmin opettajakollegoina Sibelius-Akatemiassa heidän välillään vallitsi molemminpuolinen arvostus ja lämmin ystävyyssuhde.

Sigrid Schnéevoigt oli kaikesta päättäen kiehtova ja innostava persoonallisuus ja parhaimmillaan loistava taiteilija. Hänen ominta ohjelmistoaan olivat ehkä romanttisen kauden ja uudemmat teokset, joiden ilmaisu tavalla tai toisella käytti romantiikan tai romanttisväritteisen impressionismin keinovaroja. Opettajana hän todennäköisesti oli enemmän taiteilija–pedagogi, oman soittonsa, esimerkkinsä ja käytännön kokemuksensa avulla ohjaaja, kuin määrätietoinen tekniikan tai ohjelmiston rakentaja. Sigrid Schnéevoigt ja Margaret Kilpinen pitivät yhteyttä toisiinsa aina edellisen kuolemaan asti. Margaret lähetti 1950-luvulla Sissille (Sigridille) kirjeen, joka sisältää viehättävän kuvauksen Hannikaisen, Margaret Kilpisen ja opiskelijoiden yhteisestä musiikkipitoisesta teeillanvietosta, jossa Hannikainen improvisoi kaikkien suureksi ihastukseksi.[122] Georg Schnéevoigtin kuoleman jälkeen Margaret yritti saada Sissiä siirtymään Tukholmasta takaisin Suomeen, mutta tämä ei enää jaksanut ajatella muuttoa takaisin kotimaahan.

Kevään 1914 oppilasnäytteet

Joulukuussa 1913 Margaret soitti Sibeliuksen Des-duuri-romanssin oppilasnäytteissä. Sanomalehtikirjoittaja niputti kaikki konsertin pianistit, neljä neitiä ja kaksi herraa, samaan pakettiin ja kertoo heidän esittäneen ”tunnollisesti ja sievästi huolella valmistamiaan tehtäviä”.[123] Pisimmälle oli kirjoittajan mukaan ennättänyt neiti Braxén. Gerda Braxén, myöhemmin Weneskoski, opetti sittemmin pianonsoittoa ja tuli tunnetuksi varsinkin toimessaan Yleisradion pianistina vuodesta 1928.

Seurahuoneen salissa järjestetyssä tilaisuudessa oli 21 numeroa, ja enemmänkin olisi ollut tarjolla, joten soittajaisia jatkettiin seu-

https://doi.org/10.21435/tl.285

raavan lukukauden alussa. Margaretin esitys Sibeliuksen Romanssista ei ollut saanut mitään mainintaa, mutta tammikuussa soitettu Beethovenin konserton osa mainittiin erikseen.

> Musiikkiopiston musiikki-illassa keskiviikkona esiintyi joukko oppilaita numeroilla, jotka eivät saaneet sijaa julkisissa joulunäytteissä. Pianonsoitto-oppilaista osoittivat erityisiä lahjoja ensikertalaiset, nti M. Alfthan ja alkeisk.[koulun] op.[oppilas] Rachel Kopelewitsch, jotka soittivat soolokappaleensa rytmillisellä ponnella ja musikaalisesti. Edellinen esitti vaativamman sävellyksen, Beethovenin c-molli-konsertin 1. osan.[124]

Musiikkiopiston nimikirjassa kerrotaan, että konsertossa oli soitettu Lisztin kadenssit. Nimikirjassa mainitaan tältä ajalta myös Beethovenin F-duuri-viulusonaatin esitys, jossa Margaret soitti pianoosuuden, mutta siitä en ole löytänyt muita mainintoja enkä arvioita. Nämä kolme teosta olivat kuitenkin hänen ensimmäiset julkiset esittäytymisensä ammattiin tähtäävänä musiikin opiskelijana.

Toukokuussa 1914 Margaret sai opastusta Leo Funtekilta. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että hänen oli määrä soittaa Bachin *Kromaattinen fantasia ja fuuga* kevätnäytteessä, eikä hän tuntenut oloaan varmaksi sen suhteen. Sigrid Schnéevoigt ei tällöin ollut Helsingissä, vaikka Margaret oli kyllä valmistanut teosta hänen johdollaan. Leo Funtek (1885–1965) oli monipuolinen muusikko, Helsingin kaupunginorkesterin konserttimestarinakin toiminut viulisti, pianisti ja kapellimestari. Kyseiseen aikaan hän opetti Musiikkiopistossa viulunsoittoa ja yhteissoittoaineita ja toimi aina tarvittaessa luotettavana säestäjänä.[125] Margaret piti Funtekia, jonka hän jo tunsi yhteissoiton ohjaajana, erinomaisen opettajana ja ylisti tämän selkeyttä, älykkyyttä ja ystävällisyyttä jopa siinä määrin, että äiti kysyi kirjeessä leikkisään sävyyn, oliko nyt käynyt niin, että Funtek oli lyömässä laudalta Schnéevoigtin. Margaret kuvaa kirjeessään oppilaskonsertin kulkua ja opintosuorituksista saatua todistusta, ja se sisältää myös eloisan kuvauksen oppilaiden illanvietosta konsertin jälkeen.

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Eilen oli viimeinen näyte. Olin ensimmäisen puoliskon neljäs, se oli oikein hyvä paikka, kun yleisöä ei vielä alussa väsyttänyt. Yritin saada itseni hallintaan ja sanoin Funtekille ennen soittoa, että en itkisi tippaakaan meni se sitten miten tahansa. Hän nauroi vähän epäuskoisesti, no, sitten tuli minun vuoroni – ennen kuin edes kysyin mitään Funtek sanoi etten saisi viedä nuotteja lavalle, mistä olin kovin iloinen. Juuri kun olin menossa sisään kompastuin portaissa ja olin vähällä tulla saliin nelinkontin, mutta onneksi esirippu suojasi minua yleisön silmiltä; kuulin vain kuinka Funtek nauroi, mutta seuraavassa sekunnissa unohdin sen. Istuin sitten hetken ja ”kokosin itseni” ennen kuin uskalsin aloittaa, ja vähitellen pelko katosi ja kaikki sujui hyvin ja onnellisesti. Funtek oli oikein tyytyväinen ja minä myös olin onnellinen, sain käydä kaksi kertaa kiittämässä. – –. Näytteen jälkeen ajoimme koko joukko Klippanille. Ai, täytyy ensin kertoa, että [Elis] Mårtenson soitti loistavan urkututkinnon (10+) ja sai nyt diplomin. Neiti Braxén sai 200 markan stipendin. Hän oli hyvin suloinen, mutta aika hermostunut soittaessaan (viimeisenä ohjelmassa), teimme sinunkaupat. Klippanilla oli tosi hauskaa, harmi vain ettei kukaan opettaja hra Raition lisäksi tullut mukaan. Aika meni oikein rattoisasti ja mukavasti. Istuin Gerda Braxénin ja hra Koposen välissä, hän oli hyvin kiltti. En juonut mitään vahvaa, vain maitoa (kuin vasikka) ja sitruunasoodaa. Klo kahden maissa lähdimme sieltä soutuveneellä Kaivopuistoon ja kävelimme kauppatorille; siellä otimme, Heidi L. [Lilius], Mårtenson, Koponen ja minä, auton ja he tulivat kanssani meille. Mårtenson halusi vielä lähteä Seurasaareen, mutta me muut olimme väsyneitä. Olin kotona neljännestä vaille kolme, oli aivan valoisaa ja linnut lauloivat, saatoin tuskin nukahtaa. – –. Huomenna lähden Vikaniin, siitä tulee taivaallista.[126]

Sanomalehdet huomioivat yleensä Musiikkiopiston näytteet vähintään lyhyellä maininnalla ja usein pitemmälläkin kuvauksella, kiittäen tai kritisoiden esityksiä. Kaikkien näytteiden kuunteleminen olisi ollut melkoinen urakka, sillä niitä oli aina monta, toukokuussa 1914 kaikkiaan kuusi, ja jokaisessa oli paljon esiintyjiä. Neljä oppilasilloista pidettiin Seurahuoneen salissa. Niissä oli yhteensä

https://doi.org/10.21435/tl.285

yli 80 esitystä, joten kaikkia esiintyjiä olisi ollut mahdotonta ottaa esiin. Margaret tuli kuitenkin mainituksi ainakin kahdessa arviossa. ”Oikeat pianistin lahjat tuntuu olevan neiti Margaret Alfthanilla, joka soitti Bachin vaikean Fantasian ja fuugan vankalla ja vivahdusrikkaalla kosketuksella, sekä itsenäisellä, persoonallisella käsityksellä.”[127] Evert Katila oli kuunnellut kaksi jälkimmäistä oppilasiltaa. Ensimmäisessä näytteessä oli kuultu laulajia, toinen näyte oli ”ilahduttavampi”, ja siitä Katila mainitsi joitakin soittajia nimeltä: ”Muita numeroita mainittakoon nti Hulda Keskisen laulama aaria Marthasta, nti Margaret Alfthanin pianonumero, Bachin *Kromaattinen fantasia ja fuuga*, hra Väinö Haapalaisen viulusoolo. Illan miellyttävin tapaus oli hra Väinö Raition sävellysuutuus, viulusonaatti.”[128] Leevi Madetojan mielestä ”ahkeraa ja myöskin tuloksellista työtä on talven aikana tehty tässä laitoksessa.”[129] Madetoja ei kuitenkaan ollut kuullut suurinta osaa näytteistä ja mainitsi nimeltä vain muutaman esiintyjän, joiden joukossa ei ollut yhtään pianistia. Ruotsinkielisissä *Hufvudstadsbladet*- ja *Dagens Press* -lehdissä tätä näytettä ei arvosteltu.

Margaret oli riipustanut äidille lähettämänsä kirjeen alkusivun yläreunaan ylimääräisen rivin, jossa hän usean huutomerkin avustuksella pyytää äitiä säilyttämään kirjeessä lähetetyn kritiikkileikkeen: ”Leikkaan sen myös Sissille [Sokeritehtaan] toimiston lehdestä. Dallo.” Mikä kritiikki olisi voinut olla kysymyksessä? Varmaankin *Helsingin Sanomien* yllä lainattu, vain yhden virkkeen mittainen, mutta hyvin positiivinen maininta, jolla oli suuri merkitys sen kohteelle.

Vastauskirjeessä Nauheimista (2.6.1914) äiti kehui kritiikkiä todella hyväksi. ”Haluan, että olet nyt itseesi tyytyväinen vastapainoksi sille turhalle huolestumiselle tutkinnon jälkeen.” Tutkinto, eli konserttia edeltävä opiston sisäinen tilaisuus, jossa konserttiin pääsijät valittiin, ei siis Margaretin mielestä ollut mennyt hyvin. Sen jälkeen onnistuminen konsertissa ja myönteiset kritiikit olivat enemmän kuin tervetulleita. Muutaman päivän päästä maalla Vårvikissa Margaret vielä jatkoi saman aiheen pohtimista eritellen

https://doi.org/10.21435/tl.285

tapahtuman kulkua, opettajiaan ja omia tunteitaan. Tyypillistä hyvin kasvatetulle nuorelle naiselle oli nöyrä kiittäminen myös epäonnistumisesta:

> Olen tyytyväinen työskentelyyni ja siltä minusta tuntui jo ennen näytettä, sillä yritin vain tehdä parhaani enkä oikein itse tiedä miltä minusta oikeastaan tuntui. Oli ihanaa saada pyrkiä eteenpäin ja tunnen nyt vahvasti, että haluan jatkaa soittamista. Olen niin kiitollinen tutkinnosta, olisi ollut ihan hullua, jos se olisi mennyt hyvin – oli niin hyödyllistä minulle tulla nöyryytetyksi. Funtek on ollut aivan suurenmoinen, kiltti ja ystävällinen ja uhrautuva ja selkiyttävä, hän on aivan epätavallinen opettaja, tunnen, että minulla on paljon opittavaa häneltä; kysyt onko hän lyönyt Sissin laudalta, enkä todellakaan tiedä mitä vastata. Hän kehuu vähemmän kuin Sissi, eikä yhtä ylitsevuotavasti; hän on niin älykäs ja näkee kaiken selvästi: en ymmärrä miten Sissi oli sitä mieltä, että fuuga meni [jo aikaisemmin] hyvin, sehän oli silloin vielä niin epäkypsä; ja oli ihanaa kun vähitellen punainen lanka löytyi ja kaikki ylimääräinen karsittiin pois. Oli äärettömän paljon hauskempaa soittaa Bachia kuin Lisztiä; minuahan kyllä jännitti, mutta yritin ajatella että olisi parhaaksi kävipä miten tahansa, epäonnistuminenkin olisi hyvä ja minulle hyödyksi, jos onnistuisin, sekin olisi hyödyksi, sillä kuten sanot, se kannustaisi minua.[130]

Hyvin samaan tapaan ilmaisi tunteitaan Richard Faltinin vanhin lapsi kirjoittaessaan urkuopinnoistaan. Elisabeth (1864–1944) oli musiikillisesti lahjakas ja toimi jo 19-vuotiaasta lähtien tilapäisenä urkurina jumalanpalveluksissa.[131] Hän suri sitä, ettei saanut opiskella ja soittaa urkuja niin paljon kuin olisi halunnut, koska oli tyttö: ”Nyt rupean jälleen ahkerasti harjoittelemaan urkujen soittoa. En voi edistyä samassa määrin kuin ennen. Se johtuu siitä, etten ole poika. Minun voimani eivät riitä siihen, enkä saa pilata terveyttäni turhamaisuuden tähden. Äiti ei myöskään halua, että niin usein olisin sidottu tunteihin. Minulla on paha mieli siitä, vaikkakin minulle on hyvin terveellistä, että minua vähän painetaan alas. – – Olen harjoitellut ahkerasti. Kunpa saavuttaisin edes jotakin työlläni.”[132]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sodan enteitä

Kesän aikana Helsingissä oli kiertänyt erilaisia huhuja maailman tilanteesta. Sodan lähtölaukaukset ammuttiin Sarajevossa kesäkuun lopussa, ja heinäkuun aikana helsinkiläiset alkoivat nähdä merkkejä maailman tilanteen muuttumisesta myös kotiympäristössään. Vaikka Suomi ei suoranaisesti ollut mukana sodassa, se vaikutti kesän edetessä Helsingin elämään monin tavoin. Nikolai II:n käskystä pantiin toimeen liikekannallepano jo kesäkuun lopussa, eli valmistauduttiin sodan mahdolliseen alkamiseen. Varma tieto tuli helsinkiläisille elokuun ensimmäisen päivän iltapäivällä sanomalehtipoikien huutojen kantamana. Ensimmäisen sotaviikon aikana rautatieasemalle syntyi tungos. Viaporin komendantti oli julkaissut tiedotuksen, jossa mahdollisimman monia kehotettiin poistumaan "epäjärjestyksen, tappioiden ja pakokauhun välttämiseksi", mikä tietenkin oli omiaan lisäämään epäjärjestystä ja pakokauhua. Ruuhkaa lisäsi se, että kaupungin saksalaiset saivat vain kolme päivää aikaa poistua kaupungista. Käsky koski noin 500 henkilöä. Helsinkiläiset pyrkivät maalle, ja Venäjän vihollismaiden kansalaiset pois Suomesta. Tuli uusia käytäntöjä ja määräyksiä: saaristossa oleville huviloille pyrkivien oli esimerkiksi haettava luotettavuustodistukset ja tarkastutettava muut paperinsa poliisilaitoksella. Venäläisiä sotilaita näkyi kaupungissa enemmän kuin koskaan, ja joitakin kouluja luovutettiin heidän majoitustiloikseen. Syksyllä Viaporissa tehtiin linnoitusten vahvistustöitä, ja sodassa haavoittuneita alettiin tuoda Helsingin sairaaloihin.[133]

On hyvinkin ymmärrettävää, että äiti ja lapset pidettiin poissa näistä oloista ja Helsingistä koko syksyn. Alfthanin perheen lapset olivat matkustaneet maalle Sipoon saariston Vårvikiin heti kesäkuun alussa – missä sinänsä ei ollut mitään epätavallista – ja sinne tuli myös äiti Selma Alfthan Saksan-matkaltaan myöhemmin kesäkuussa. Isä Anton pysyi Helsingissä työnsä takia. Kirjeessä Töölöstä 30.7.1914 hän kertoi lähettävänsä perheelle jodia ja ruokaa siltä varalta, että liikenne itäiseen saaristoon kiellettäisiin sodan vuoksi, ja hieman myöhemmin hän kirjoitti pitävänsä parhaana, että perhe pysyttelisi maalla toistaiseksi. Hän kertoi myös, että kaikki

https://doi.org/10.21435/tl.285

saksalaiset ja itävaltalaiset oli määrätty lähtemään Helsingistä ”viimeistään keskiviikkoaamuna. Myös Stollet ja Reinhardit.”[134]

Vanhimmalle tyttärelleen Margaretille, jolle saattoi jo antaa vastuuta perheen käytännön asioissa, hän lähetti heinäkuussa kirjeen, jossa kertoi soittaneensa Hartwallille pyynnön lähettää saaristovene Sandelsissa perheelle kaksi koria sitruunasoodaa. Lisäksi hän kirjoitti lähetykseensä sisältyvän ”20 l bensin fr. Tallberg, 5 l motorolja, 1 glassmåtte 100 ccms.” [135] Kirje jatkuu ohjeilla siitä miten öljy ja bensiini sekoitetaan moottoriveneen polttoaineeksi. Naissukupolvien välinen ero kuvastuu tässä tehtävienjaossa. Äitiä, joka oman aikansa yläluokan naisena ei ollut tottunut hoitamaan tällaisia asioita ja tarvitsi lepoa ja hoitoa, pyrittiin säästämään turhilta käytännön huolilta. Tyttäret olivat syntyneet uuteen aikakauteen ja ryhtyivät reippaasti sellaisiinkin toimiin, joihin heidän äitinsä eivät olisi kyenneet. Käytännönläheisyys olikin Margaretille ominaista, ja siitä oli hänelle paljon hyötyä myöhemmässä elämässään. Musiikkiopistossa maailman tilanteeseen reagoitiin stoalaisittain: ”Koska pääkaupungin koulut sodan vuoksi siirsivät lukukauden alkamisen myöhempään, ja koska opiston alkeiskoulussa on yksinomaan koululaisia, alkoi myöskin opisto työnsä vasta syyskuun 21 p:nä, eikä kuten tavallisesti 10 päivänä. Hukkaan mennyt työaika korvattiin jatkamalla syyslukukautta 20 päivään joulukuuta ja alkamalla kevätlukukausi 11 päivänä tammikuuta. Työ sujui koko aikana ilman minkäänlaisia häiriöitä. Myöskin oppilasluku oli suunnilleen entinen: syyslukukaudella hiukan pienempi, kevätlukukaudella suurempi kuin edellisenä vuotena.”[136]

Työaikaa ei hukattu, ja tästä eteenpäin vuosikertomuskin jatkuu normaaliin tapaan. Kovin monet opiskelijat, saati sitten opettajat eivät siis joutuneet paniikin valtaan. Seuraavan lukuvuoden 1915–1916 vuosikertomuksessa kerrotaan Musiikkiopiston työn jatkuneen häiriöttä koko lukuvuoden. Margaret oli syyslukukauden 1914 poissa opistosta, mutta kevätlukukaudeksi hänkin palasi opintoihinsa. Helsingissä sen hetkisiin oloihin totuttiin ja mukauduttiin. Tilanne täällä erosi joka tapauksessa huomattavasti aktiivisesti so-

https://doi.org/10.21435/tl.285

taa käyvistä maista. Vaikka maailmansodan arki ei ollutkaan tavallista arkea, mitään äkillisiä muutoksia ei tapahtunut ennen vuoden 1917 maaliskuuta.[137]

Kevään 1916 oppilasnäytteet

Keväällä 1915 Sigrid Schnéevoigt opetti Musiikkiopistossa, mutta syyslukukaudella hänen sijaisenaan oli Ilmari Hannikainen. Tuolta ajalta ei ole tietoa Margaretin esiintymisistä. Vuoden 1916 maaliskuun 19. päivän oppilasmatineassa soitti kaksitoista opiston kasvattia, joista suurin osa oli pianisteja ja laulajia. ”Nti Margaret Alfthan, opiston parhaita pianisteja, esitti Chopinin kaksi sävellystä, Dess-duuri-Nokturnon ja Ciss-molli-Preludion. Nti A:n hyvällä soitannollisella vaistolla ja oivallisella kosketuksella soitetut suoritukset herättivät hyvin ansaittua huomiota – – Ohjelmassa oli vielä yhteisesitys, Arenskyn d-molli-trion ensi osa, jonka soittivat ndit Margaret Alfthan ja Estelle Vikström, sekä hra Vilho Koponen.”[138] *Dagens Press* -lehdessä oli vain lyhyt maininta oppilasmatineasta. Osa esiintyjistä, muun muassa Margaret, mainitaan kuitenkin nimeltä. K. F. Wasenius *Hufvudstadsbladetista* sen sijaan kävi läpi koko esiintyjäkaartin. Kaksi Sigrid Schnéevoigtin oppilasta soitti matineassa, ja Waseniuksen eli nimimerkki ”Bisin” mielestä varsinkin Margaret erottui joukosta. ”Hän soitti hyvin Chopinia ja hoiti erinomaisesti osuutensa Arenskyn d-molli-trion op 32 kahdessa osassa. Nuoren pianistin esityksessä tekivät vaikutuksen jo hyväksi kehittynyt tekniikka, musikaalisuus, jota leimasi nuorekas [*ungdomligt*], sympaattinen ja huolellinen [*gediget*] ilmaisu, sekä trion kahden muun soittajan kanssa hyvin yhteen sulautuva soitto.”[139]

Kevätlukukauden 1916 jälkeen Sigrid Schnéevoigt muutti pois Suomesta. Viimeinen soittotunti oli 24. toukokuuta, sitten jäljellä olivat enää vain tutkinnot. Tunnilla soitettiin läpi koko Saint-Saënsin c-molli-konsertto, joka oli tulossa kevättutkintoon ja mahdollisesti oppilasnäytteeseen. Schnéevoigt soitti konserton orkesteriosuuden, kuten opettajilla oli tapana tehdä aina 1900-luvun lopulle asti.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tutkintopäivä oli kiireinen:

> Perjantaina oli vaikea ja ihana päivä. Klo 11 a.p. Pesolan sävellys, heti sen jälkeen Rachmaninovin d-moll-trion 1. osa Hannikaisen ja Estelle Wikströmin kanssa lauantain näytettä varten. Sitten kotiin ja harjoittamaan Gertrudin kanssa saman päivän näytettä varten. ½ 5 pianotutkinto. Se meni onnellisissa merkeissä. Sitten kotiin vaihtamaan vaatteita ja alkeiskoulun näytteisiin, joissa Gertrud ja Gunnel [sisaret] soittivat. Lauantaina a.p. Sissi soitti minulle ja kertoi, että vain konserton toinen osa valittiin näytteisiin. Se oli mitä suurimmassa määrin hämmästyttävää. Luulimme että ensimmäinen osa otettaisiin.[140]

Sunnuntaina pidettiin kenraaliharjoitus Schnéevoigtin kanssa, minkä jälkeen tämä vei Margaretin Fazerille ja teki hänen kanssaan sinunkaupat. Margaret ei vielä tiennyt, ettei Schnéevoigt enää palaisi Musiikkiopiston opettajaksi. ”Luulen, että minulle tekee hyvää opiskella toisen opettajan kanssa nyt syksyllä ja sitten taas palata takaisin Sissille. Ei kukaan opettaja ole ollut minulle sitä mitä hän.”[141]

Toukokuun viimeisinä päivinä Margaret esiintyi kahdessa oppilaskonsertissa. Ensimmäisessä hän soitti Rahmaninovin *Trio Elegiaquessa* Hannikaisen veljesten kanssa ja piano-osuuden Väinö Pesolan upouudessa *Elegiassa* viululle ja pianolle, jälkimmäisessä Saint-Saënsin c-molli-konserton toisen osan. Kummatkin esitykset arvioitiin sanomalehdissä. ”Yhteisnumerona esittivät Margaret Alfthan (piano), Arvo Hannikainen (viulu) ja Tauno Hannikainen (sello) Rachmaninoffin pitkän pianotrion. Esityksessä oli kyllä teknillistä pätevyyttä ja selvyyttä, mutta kappale on sitä laatua, että se vaatii k a i k i l t a esittäjiltään jo suurta kypsyyttä.”[142] Toisessa arviossa mainitaan, että näytteessä kuultiin joukko ansiokkaita suorituksia, minkä jälkeen luetellaan kymmenen esitystä, joiden joukossa myös Rahmaninovin trio. ”Lisäksi esitettiin pari oppilassävellystä, Väinö Pesolan Elegia viululle ja pianolle ja kaksi Gustav Bergmannin soololaulua.”[143]

”Bis” Wasenius oli ottanut tehtäväkseen kuunnella neljä oppilaskonserttia. Tällä kertaa hän suhtautui Margaretin soittoon ar-

https://doi.org/10.21435/tl.285

mottomasti ja kritisoi häntä sellaisesta soittotavasta, josta missään aiemmissa kirjoituksissa ei ollut näkynyt jälkeäkään.

> Nti Margaret Alfthanilla ei ollut eilen hyvä päivä. Hra Pesolan viulu–piano-Elegian esityksessä hän tykitti piano-osuuden esiin niin voimakkaasti [”framskjöt pianostemman så forceradt”], että se lähes kuulosti soolostemmalta. Samalla monotonisen raskaalla otteella hän soitti piano-osuuden Rahmaninovin Trio elegiacossa [sic], jonka syvällinen ulottuvuus pääsi esiin hyvin vähäisessä määrin. Tehtävä oli liian vaikea. Päällisin puolin soitto toki sujui muodollisen korrektisti yhdessä viulistin ja sellistin, veljesten Arvo ja Tauno Hannikaisen soiton kanssa. He soittivat herkemmin, mutta eivät myöskään vielä hallinneet teoksen sisältöä. Vähemmän mahtaileva ja tuhti [*digert*] teos olisi varmasti ollut paremmin paikallaan.[144]

Kaksi päivää myöhemmin oli Musiikkiopiston viimeinen näyte, jossa Margaret soitti Saint-Saënsia. Tätä Wasenius ei ilmeisesti kuullut. Evert Katila kirjoitti esityksestä *Uudessa Suomettaressa*:

> …pitkän, mutta mieltäkiinnittävän ohjelman päätti nti Margaret Alfthan Saint-Saënsin ihanan c-mollikonsertin jälkiosalla. Luulen, että nti Alfthan levollisemmassa mielentilassa voi suorittaa tämän tehtävän vielä vaikuttavammin kuin nyt; tuntui, että tilapäinen hermostuminen vei kosketukselta voimaa ja tekniikalta terästä. Suuri ja vaativa numero osoitti kuitenkin selvästi nti Alfthanin huomattavat pianistilliset taipumukset ja kehittyneisyyden. Hän on muuten näissä näytteissä ottanut osaa moniin yhteissoittoihin, näin näyttäen harrastustaan musiikin harjoittamisessa.[145]

Toisen lehden kirjoittaja oli rationalisoinut arviointimenetelmänsä: esitykset lueteltiin kirjoittajan kehittelemässä paremmuusjärjestyksessä. Yksitoista esitystä sai kunniamaininnan, kuuden jäljelle jääneen kunnia tai ilmeisesti pikemminkin kunniattomuus kuitattiin esiintyjän nimellä ja esitetyllä teoksella. Konserton esitys sai sijan 4/17, ja asettui sillä pianonumeroista ensimmäiseksi. Melko tylyltä

https://doi.org/10.21435/tl.285

kuulostaa kirjoittajan mainninta hänen kahdelle viimeiselle sijalle jättämästään soittajasta: ”Vidare uppträdde frk [XX] och frk [YY].”[146]

Viimeinen lukuvuosi: Helene Trohimowsky von Wenzell

Kesällä 1916 Margaretin äiti hoiti terveyttään Hyvinkään parantolassa. Vuosien 1896–1939 ajan toiminut, Magnus Schjerfbeckin piirtämä ja Lars Sonckin 1906 laajentama parantola rakennettiin lepo- ja toipilaskodiksi, jossa ei kuitenkaan hoidettu tarttuvia tauteja, esimerkiksi tuberkuloosia, sairastavia potilaita. Sanatoriossa kävivät lukuisat venäläiset (muiden muassa runoilija Anna Ahmatova 1915) ja suomalaiset taiteilijat ja yläluokan edustajat – Saima Harmajasta, Eino Leinosta ja Hugo Simbergistä ministeri Hjalmar Procopéhen ja presidentin rouva Signe Relanderiin – hoidattamassa hermojaan ja muita vaivojaan. Myös Aino Sibelius päätyi Hyvinkäälle lepäämään 1907 säveltäjämiehen illanviettojen ja alkoholin käytön jälleen kerran aiheuttaman ”hermostuneisuuden” vuoksi.[147]

Margaret vietti Hyvinkäällä pari viikkoa äitinsä seurana. Hän nautti aina ulkona luonnossa liikkumisesta ja lähti mielellään pois Helsingin keskustasta. Hän liikkui kävellen tai pyörällä aina kuin se oli mahdollista. Pyöräilyyn, ainakin alaikäisille, tarvittiin lupa, kuten opiskelija Margaret Alfthanille kirjoitettu venäjänkielinen lupa pyöräillä Uudellamaalla 26.3.–8.6.1916 todistaa. Eräänä päivänä äiti ja tytär Alfthania tuli tervehtimään ”nainen, joka oli kuullut Rubinšteinia, Paderewskia ja Essipovaa”. Hän oli Helene Trohimowsky von Wenzell (1870–1972), suomalaissyntyinen, pääasiassa Pietarissa opiskellut pianisti. Helenen Pietarissa 1908 kuollut isä Mikael Griškevitš-Trohimowsky oli venäläinen Viaporissa (Suomenlinnassa) palvellut upseeri. Helene avioitui Pietarissa kollegiosihteeri, kuvataiteilija Vladimir von Wenzellin kanssa 1897, muutti pysyvästi Suomeen ensimmäisen maailmansodan aikana, ja sai Suomen kansalaisuuden. Aviomies kuoli 1937.[148] Pianonsoiton opinnot Helene oli aloittanut yksityisesti Richard Faltinin johdolla. Helsingin Musiikkiopistossa hänet on merkitty Harald von Mickwitzin oppilaaksi puolentoista vuoden ajaksi tammikuusta

https://doi.org/10.21435/tl.285

1883 eteenpäin. Ensimmäiset konserttinsa Helsingissä Helene oli antanut syksyllä 1893.[149]

”Mitkä ihmeelliset silmät! Voisi sanoa, että niistä ja koko hänen olemuksestaan säteilee voimaa”, Margaret kirjoitti.[150] Margaret soitti Helene von Wenzellille Sibeliusta, Chopinia, Bachia, Palmgrenia ja Melartinia ja naiset ystävystyivät. Keskusteluissa Helenen kanssa on selvästi ollut jotakin hyvin elähdyttävää. Margaretin päiväkirjamerkinnät tuolta kesältä ovat täynnä tunnetta, nuoren ihmisen innostusta ja elinvoimaa: ”Tahdon olla taideihminen, en mitä tahansa (Jag vill vara en konstnärlig människa, icke någondera). Miten sellaiseksi tullaan? Voi miten valtavan, valtavan paljon on opittavaa.”[151] Samaa ”kaikki tai ei mitään” -henkeä on päiväkirjaan kirjatussa uhmakkaassa täysillä elämisen reseptissä: ”½ glädje + ½ sorg = 0, hel glädje + hel sorg = livet!”[152]

Syyskuussa kävi Margaretin riemastukseksi ilmi, että Helene Trohimowsky von Wenzell tulisi Sigrid Schnéevoigtin opetuksen jatkajaksi Helsingin Musiikkiopistoon. Lehtitietojen mukaan hän oli valmistunut konservatoriosta Pietarissa, missä oli sitten konsertoinut parin vuoden aikana 1900-luvun alkuvuosina.[153] Hän oli soittanut Helsingin Filharmonisen Seuran orkesterin solistina Chopinin f-molli-konserton jo lokakuussa 1893 ja saman vuoden marraskuussa pitänyt Yliopiston juhlasalissa oman konsertin, jossa hän soolonumeroiden lisäksi soitti Schumannin pianokonserton orkesterin avustamana. Hän piti soolokonsertit Yliopistolla ainakin 1905 ja 1918 ja toimi myös laulajatar Alexandra Ahngerin pianistina. Tullessaan Musiikkiopiston opettajaksi syksyllä 1916 hän esiintyi opiston konserteissa, joissa soitti kamarimusiikkia ja pianokappaleita. Vuosina 1924–1925 Trohimowsky von Wenzell esitti kahdeksan kronologisesti etenevän ”historiallisen” konsertin sarjaa, jossa soitti ja kertoi säveltäjistä ja sävellyksistä. 1920-luvun lopulla hänen soittoaan ja puhe-esityksiään kuultiin myös radiossa. Margaretin päiväkirjamerkinnät syksyltä 1916 ovat täynnä opettajan ihailua niin musiikkimielessä kuin ihmisenä. ”Olen niin onnellinen saadessani olla hänen seurassaan, nyt minulla on musiikkiystävä,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Helene Trohimowsky von Wenzellin yhdeksän piano-oppilaan luokkakuva lukuvuodelta 1916–1917. Margaret kuvaa myöhemmissä muistiinpanoissaan onnetonta mielentilaansa, joka tässä näkyy koko hänen olemuksessaan. Takana vasemmalla Aino Pesu, Esther Viiala, Ulla Stenius ja Ingrid Markow, keskellä Margaret Alfthan, Elina af Hällström ja Helene Trohimovsky von Wenzell. Edessä Ilona Juutilainen, Martha Leibowitsch ja Ester Hollmérus. Kuva Richard Faltinin poika Arthur Faltin. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

ja enemmänkin, taiteellinen, eteenpäin pyrkivä sielu, jonka voin lukea ystäväkseni."[154]

Vuoteen 1916 sijoittui kuitenkin jonkinlainen musiikillinen kriisi. Kirjeissään äidille Margaret kuulostaa varsin onnelliselta ja optimistiselta, mutta joulukuinen päiväkirjamerkintä kertoo muusta:

> Tiistaina 12. joulukuuta 1916. Eilen oli oppilasnäyte. Soitin Paderewskin Melodian, d'Albertin Scherzon, pianostemman Beethovenin B-duuritriossa op 97 – – Jo viime keväänä tuntui jotenkin siltä, ettei kaikki ollut niin kuin pitäisi, mutta oli mahdotonta keksiä missä vika piili. Melodia meni hyvin, mutta Scherzo muuttui katkeran vakavaksi. Syksyllä musii-

https://doi.org/10.21435/tl.285

killisessa ilmaisussani tapahtui muutos. Heilahdin yhdestä äärimmäisyydestä toiseen unohtaen oman mielipiteeni, oman arvioni, tyydyttääkseni opettajani vaatimukset. On hyvä olla tunnollinen, harjoitella riittävästi jne., mutta silmät täytyy pitää auki ja kaikki aistit hereillä niin että se ei tapahdu voiton tavoittelun tai jonkun muun miellyttämisen vuoksi.

Tämä heilahtelu äärimmäisyydestä toiseen kuvastuu Waseniuksen arvostelussa joulukuun oppilasnäytteestä. Keväällä hän oli kritisoinut Margaretia forseeratusta ja monotonisen raskaasta otteesta, nyt kritiikki oli lähes päinvastaista:

Neiti Margaret Alfthan, nykyään rva Trohimowsky von Wenzellin oppilas, soitti huolitellusti Paderewskin Melodian ja sen jälkeen d'Albertin Scherzon. Suorituksesta välittyi nyt muutos, jonka syvintä olemusta nuori ja jo niin suotuisissa merkeissä tutuksi tullut oppilas ei kuitenkaan vielä ollut ehtinyt täysin omaksua. Soitto oli tällä kertaa hieman kuivempaa ja yksityiskohdissaan epämääräisempää kuin aikaisemmin – –. [Näytteen] ensimmäisen puoliajan päätti Beethovenin ihanan b-duuri-trion ensimmäinen osa, joka nyt tulkittiin epätavallisen pelokkaasti. Pianostemma jättäytyi taka-alalle sellaisessa määrin, että soitossa välttämätön ilmeikkyys ja elävyys kävivät mahdottomiksi ja muut stemmat joutuivat mukautumaan tähän, halusivat tai eivät. Rajansa kaikella, myös flyygelin ylivoiman välttelyllä nykyajan yhtyeessä. Ilmaisu on soitossa kaikkein tärkeintä. Jos se puuttuu niin että säveltäjän ajatukset eivät tule lausutuksi, soitosta tulee merkityksetöntä.[155]

Joulun ajan Margaret vietti Hausjärvellä Oitissa Mattilan lepokodissa. Jouluaattona hän kirjoitti päiväkirjaansa: ”Rva Wenzell kutsui minut teelle Gradinille[156] ja puhuimme kaikenlaisesta, musiikista, temperamentista, erilaisista ymmärtämisen tavoista. 'Darling, sovitaanko, että jos et ymmärrä jotakin niin tulet heti kysymään minulta siitä.' Aloimme sitten puhua temperamentista. Rva W kysyi minulta olinko sitä mieltä että hänellä ei ollut sitä.” Margaretin vastaus oli diplomaattinen: ”En suinkaan, mutta rva W pitää sitä niin tavattoman tiukasti hallinnassa.”[157] Joidenkin aikaisempien – ja myöhempienkin

https://doi.org/10.21435/tl.285

– von Wenzellin esiintymisten kritiikeissä oli toiveita juuri temperamentin ja intensiivisten tunnelmien selkeämpään esiin tuomiseen, mikä on saattanut olla opettajan kysymyksen taustalla.

Suorituksia ja suuria tunteita – opiskelun loppuvaiheet

Vuosikymmeniä myöhemmin Margaret kuvasi opintojensa loppuvaihetta vaikeana. ”Muistan kuinka äärettömän onneton olin syksyllä 1916. Soitin H. Wentzellille [sic] ja koetin täyttää hänen vaatimuksiaan, vaikka en täydellisesti luottanut häneen”.[158] Joulukuun 1916 oppilasnäytteessä hän kirjoitti soittaneensa ”kalpeana ja musertuneena”. Keväällä 1917 Margaret sai von Wenzelliltä arvosanakseen 10–, mikä jätti pienen särön täysien kymppien suoraan. Emme tiedä, mistä kaikesta tämä kertoo. Margaret oli tuntenut saaneensa läheisen ystävän, ”min lärarinna, min bästa vän näst [efter] föräldrarna”, kuten hän kirjoitti päiväkirjaansa jouluaattona. Henkilöinä opettaja ja oppilas tulivat siis hyvin toimeen, mutta jotakin opettajasta puuttui. Opettajan vaihto ei selvästi ollut onnistunut. Helene Trohimowsky von Wenzellin työ Musiikkiopistossa päättyi keväällä 1917. Saattaa olla, että hänet oli alun perinkin kiinnitetty vain yhden vuoden ajaksi, koska luultiin Schnéevoigtin palaavan toimeensa vuoden poissaolon jälkeen.[159]

Tentit ja tutkinnot olivat keväisin huhti- ja toukokuussa. Keväällä 1914 Margaret oli suorittanut Yleisen musiikkiopin analyysitentin, josta kertoi kirjeessä äidilleen.

> Tänään oli teoriatutkinto, se oli oikein hauskaa. Saavuin paikalle ja olin ensin aivan yksin Olga-tädin [Olga Tavaststjerna], Melartinin ja Furuhjelmin prässissä. Sain analysoida pienen matkaa ihan helppoa Cramerin etydiä, olin harjoitellut Chopinin etydeillä, jotka ovat vaikeampia niin että se sujui kuin tanssi, vähän hullusti joissakin kohdin. Sitten tuli Deinert (myöhässä) ja hän sai analysoida jotakin – – sitten Furuhjelm kuulusteli vähän kirjasta, mitä hän nyt itse muisti (!) ja sitten sanoi Melartinille ettei kannattanut kysyä enempää, mehän osasimme. He pitivät sen jälkeen lyhyen konferenssin ja sitten Furuhjelm tuli ulos ja sanoi että se oli mennyt ’oikein hienosti’. Deinert sai 8.5 ja minä 9,8 (!). Lensin ilmaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

> ilosta, yksi tutkinto on nyt mennyt ainakin jotenkin. Minullahan oli vain 9+ joulutodistuksessa.[160]

Margaretin arvosanat kaikissa aineissa ovat kauttaaltaan erinomaisia, lähes pelkästään yhdeksikköjä ja kymppejä. Matalimmat arvosanat tulivat yksinlaulussa ensimmäisinä lukukausina (8–8,5), mutta nekin nousivat jatkossa. Kevätlukukaudelle 1917 on pianonsoiton lisäksi merkitty suoritus soinnutuksesta, josta Erik Furuhjelm antoi hänelle arvosanan 10. Leevi Madetojan musiikin historian kurssin Margaret selvitti arvosanalla 9,5. Opiston matrikkelissa (Nimikirja no 1099) hänen pianonsoiton lisäksi Musiikkiopistossa opiskelemansa aineet ovat:

Yleinen musiikkioppi ja analyysi (opettajana Erik Furuhjelm)
Kontrapunkti (Furuhjelm), soinnutus (använd harmonisk sats, Furuhjelm)
Soittimille sovitus (instrumentation, Julius Krohn ja Leevi Madetoja)
Musiikinhistoria (Leevi Madetoja)
Säveleentapaaminen (solfége, Olga Tavaststjerna)
Dalcroze (eurytminen liikunta, Maggie Gripenberg)
Pianonyhteissoitto (ensemble för piano, Leo Funtek)
Pianon ja jouhisoittimien yhteissoitto (Bror Persfelt)
Prima vista -soitto (Olga Tavaststjerna)
Yksinlaulu (Axel von Kothen ja Ina von Pfaler)

Viimeisessä oppilasnäytteessään toukokuun 1917 lopussa Margaret soitti Chopinin f-molli-fantasian. Näytteestä ilmestyi arvio yhdessä lehdessä,[161] jonka anonyymi kriitikko mainitsee neljä ensimmäisiksi asettamaansa pianistia: Margaret Alfthanin (Chopin: Fantasia f-molli), Sally Westerdahlin (Beethoven: Konsertto Es-duuri, osa 1), Ulla Steniuksen (neljä Chopinin preludia) ja Leonie Ståhlbergin (Schumannin *Carnaval de Vienne*). Syksyllä 1917 ja keväällä 1918 Margaretilla ei enää ollut pianotunteja Musiikkiopistossa, mutta omissa muistiinpanoissaan hän mainitsee ottaneensa silloin

https://doi.org/10.21435/tl.285

yksityistunteja Elli Rängmanilta, jolta myös Yrjö Kilpinen sai ohjausta pianonsoitossa.

Vielä keväälle 1918 opintojen päätteeksi on merkitty yksi oppiaine, musiikin opetusoppi eli pedagogiikka, josta Ingeborg Hymander on antanut arvosanan 10. Ilmeisesti kaikissa opiskeluaineissa ei tehty varsinaisia tutkintosuorituksia. Suoritetuiksi on kirjattu myös säveltapailukurssit I, II ja III, yleinen musiikkioppi II, kenraalibasson soitto sekä musiikinhistoriat I ja II. Musiikkiopistolle kevätlukukausi 1918 oli entistäkin vaikeampaa aikaa. Maailmansodan jatkuminen oli jo pitkään tuntunut kaupungissa, ja tilannetta pahensivat punaisten ja valkoisten yhteenotot. Sisällissodan ajaksi Musiikkiopisto oli suljettava. Musiikkiopiston painamattomasta, käsin kirjoitetusta vuosikertomuksesta 1917–1918 kuvastuu ärtymys, mutta opinnoista tai työajoista ei tänäkään aikana tingitty yhtään enempää kuin oli pakko:

> Hyvin tunnetuista syistä tuli musiikkiopiston, kuten muittenkin laitosten, tämän lukuvuoden aikana suuressa määrässä häirityksi. Lyhyemmän seisahduksen jälkeen marraskuussa, täytyi opisto sulkea 29 p:stä tammikuuta 13 päivään huhtikuuta. Jossakin määrin korvatakseen tämän kautta kärsityn ajanhukan pidennettiin syyslukukautta, aloitettiin kevätlukukausi aikaisemmin ja – ennen kaikkia – poistettiin kaikki näytteet, joten työ voi jatkua toukokuun loppuun saakka ja useimmat kurssit saatiin valmiiksi.

Margaret Darling Alfthanin Helsingin Musiikkiopiston julkisissa oppilasnäytteissä esittämät teokset:

Syksy 1913
Sibelius: *Romanssi* Des-duuri
Kevät 1914
Beethoven: Konsertto c-molli, osa 1
Beethoven: Sonaatti viululle ja pianolle F-duuri
J. S. Bach: *Kromaattinen fantasia ja fuuga*

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kevät 1916
Chopin: Nokturno Des-duuri, Preludi cis-molli;
Arenski: Trio pianolle, viululle ja sellolle
Väinö Pesola: *Elegia* viululle ja pianolle
Rahmaninov: *Trio elegiaque*
Saint-Saëns: Konsertto c-molli, osa 2
Syksy 1916
Paderewski: *Melodia*
d'Albert: Scherzo
Beethoven: Trio B-duuri, osa 1
Kevät 1917
Chopin: Fantasia f-molli

Mikä mahtoi olla Margaretin pianistisen ja muun osaamisen taso hänen lähtiessään Musiikkiopistosta? Hänen oppilaskonserteissa esittämiinsä teoksiin sisältyy Musiikkiopiston ylimmille kurssitutkintotasoille määriteltyjä sävellyksiä. Beethovenin konsertto oli luokiteltu IIB-tasolle, Bachin Kromaattinen fantasia ja fuuga, Saint-Saënsin konsertto ja Chopinin Fantasia III-tasolle. Myös Rahmaninovin, Arenskin ja Beethovenin triot ovat vaativia teoksia. Ne voisivat nykyäänkin hyvin sisältyä ylimmän tutkintotason ohjelmistoon. Margaretin opiskelemasta muusta ohjelmistosta, esimerkiksi sonaatti- tai vaativasta etydikirjallisuudesta, ei ole juurikaan tietoa.

Margaret suoritti kaikki opistosta valmistumiseen vaadittavat tukiaineet, mutta merkintöjä pääaineen kurssitutkinnoista ei ole löytynyt, eikä siitä syystä myöskään päästötodistusta. Ansioluettelon luonnoksessa viranhakua varten 1950-luvulla Margaret kirjoitti, että hänen opiskeluaikanaan mitään kurssitutkintosuoritusta ei vaadittu. Varsinkin ylimpien kurssitutkintojen suorittaminen olikin vielä tuohon aikaan harvinaista, eikä sitä ilmeisesti pidetty kovin tärkeänä. Vuosikertomusten perusteella pianonsoitossa suoritettiin Margaretin opiskeluaikana 1903–1917 lähinnä peruskurssitutkintoja (yhteensä 158). Kurssitutkinto I -suorituksia valmistui tuona aikana 37, IIA ja IIB -tutkintoja yhteensä 12. Vuosikertomusten luvut

https://doi.org/10.21435/tl.285

ovat suuntaa antavia, sillä kaikkia suorituksia ei ole merkitty niihin. Poissaolollaan loistaa esimerkiksi kaikkein ensimmäinen Helsingin Musiikkiopistossa suoritettu pianonsoiton III-kurssitutkinto vuodelta 1910, harvinainen poikkeus omassa ajassaan.[162] Suorittaja oli Alfthanienkin tuttu Eva von Knorring (sittemmin Oncken, 1886–1974). Hän avioitui samana vuonna Princetonin yliopiston romaanisten kielten professorin kanssa ja muutti Yhdysvaltoihin, missä hän toimi pianonsoiton opettajana New Jerseyn Douglass Collegessa. *New York Timesin* muistokirjoituksessa hänen mainitaan olleen Bach-spesialisti.[163]

Helene Trohimowsky von Wenzellin lukuvuoden 1916–1917 luokasta otetussa kuvassa nähtävistä yhdeksästä oppilaasta kukaan ei suorittanut diplomia, jonka saamiseen vaadittiin III-kurssisuoritus, ja vain kolme heistä sai päästötodistuksen – johon vaadittiin IIB-kurssisuoritus. Dahlströmin mukaan kurssitutkintoja suoritettiin melko satunnaisesti aina 1950-luvulle asti. Kaikkein ylimmän tason kurssisuorituksiin on silti ylletty koko ajan kasvavassa määrin varsinkin 1930-luvulta eteenpäin. Ylimpien kurssitutkintojen ohjelmat olivat varsin vaativia nykyajankin näkökulmasta tarkasteltuina. Oliko tällaisten suurten kokonaisuuksien valmistaminen yksinkertaisesti liikaa Margaretille? On toki mahdollista, että kun kurssitutkintoja ei suoranaisesti edellytetty tai vaadittu hänellä ei ollut mielenkiintoa tällaisiin suorituksellisiin projekteihin. Hänellähän ei tässä vaiheessa ollut mitään syytä olettaa, että hän tulisi opettamaan pianonsoittoa läpi elämänsä, yli neljänkymmen vuoden ajan. Hänen elämänsä oli taloudellisesti turvattua, eikä opetuspaikan saamiseksi musiikkiopistossakaan silloin vaadittu todistuksia tai tutkintosuorituksia.

Keväästä 1917 lähtien Margaretin mielessä oli kuitenkin ollut muitakin asioita. Margaretin ja Yrjö Kilpisen tiet kohtasivat ensimmäisen kerran 10.12.1916 Helsingin Musiikkiopiston musiikki-illassa – juuri siinä, jossa Margaret soitti Paderewskin ja d'Albertin soolokappaleita sekä Beethovenin B-duuri-trioa Arvo ja Tauno Hannikaisen kanssa. Soitto sujui päällisin puolin siedettävästi, mutta pianisti tunsi olonsa epävarmaksi ja epämukavaksi. Yleisön

https://doi.org/10.21435/tl.285

joukossa istui myös sävellyksen opiskelija Kilpinen. ”[Soitin] kalpeana ja musertuneena – mutta en tietänyt että yksi silloin näki minut ensimmäisen kerran.”[164] Margaret ja Yrjö eivät vielä silloin tavanneet toisiaan, mutta jo muutaman kuukauden kuluttua elämä oli muuttunut ratkaisevasti ja tulevaisuus näytti aivan uudenlaiselta. Vuodenvaihteen jälkeen seurustelu Yrjö Kilpisen kanssa eteni vauhdikkaasti ja molemminpuolinen rakkaus leimahti täyteen liekkiin kevättalven aikana. Huhtikuussa 1917 Yrjö kirjoitti Helsingistä Darlingille Mattilan lepokotiin Oittiin: ”våra själar ha alltid varit tillsammans - våra själar åro ett” – sielumme ovat yhtä.[165]

https://doi.org/10.21435/tl.285

IV Aikuistuminen

Muistan aina miten äärettömän onneton olin syksyllä 1916. – –. Vaikka en Mattilasta tietänyt mitään tuntui ajatus päästä sinne niin ihmeellisen rauhoittavalta, olin juuri suvella ollut Hahkialassa ja nähnyt ensimmäisen kerran luonnon sisä-Suomessa – –. Kuljin Gunnelin kanssa siellä Mattilan puistossa. – –. Vietimme huoneessamme hiljaisen jouluaaton, olimme päättäneet olla ilman joululahjoja, mutta Papan hyvä sydän käski hänet kuitenkin ostamaan valikoiman uutta kirjallisuutta, josta vedettiin arpaa. – –. Tuli vuoden viimeiset päivät. Jalmari oli silloin Mattilassa ja puhui aivan kuin ohimennen, että hänen veljensä, säveltäjä Kilpinen ehkä tulisi häntä katsomaan.

Tuli perjantai 29 p. joulukuuta 1916. Tuli aamutee kl 8 a.p., aamiainen klo 1/2 10, kahvia 1/2 1 ja vähän sen jälkeen satuin menemään seurusteluhuoneen läpi ja silloin istui siellä yksi, joka silmillään seurasi minut koko aika, yksi, joka oli niin vakavan näköinen. Tuli päivällinen klo 4 ja senjälkeen kokoontuivat kaikki seurusteluhuoneeseen iltapäivällä kahvia juomaan. Ina v.P.[von Pfaler] ja omaiseni rupesivat 16 peliä pelaamaan ja minä olin iloinen kun en tarvinnut olla mukana koska minun klo 6 piti mennä kylpemään. Seisoin uunin ja ruokasalin oven välillä ja Kultuni istui nurkka tuolilla. Äkkiä hän tuli aivan luokseni aivan lähelleni katsoi minut syvästi silmiin ja sanoi: ”Mitt namn är Kilpinen; jag ville tacka Eder för d.10 dec då jag hörde Eder spela – också trion.” Tulin äärettömän iloiseksi – vastasin jotain että se suinkaan ei ollut mitään hyvää, mutta Kultuni lohdutti minua ja puhui niin kauniisti ja hellästi ja kysyi jos en tahtoisi soittaa hänelle vähän – –

https://doi.org/10.21435/tl.285

Soitin II osan Beethovenin c-mollisonaatista (op.13). Kultuni kiitti minua niin ihmeen kultaisesti, oikeen kädestä – –, ja sanoi minulle paljon, paljon, ja kaikki mitä hän sanoi otti sieluni vastaan niin kuin kuiva maa odottaa sadetta ja sain niin ihmeen paljon uusia voimia. Tunsin syvällä sisäisellä onnella ja kiitollisuudella, että vielä löytyi yksi ihminen, yksi, joka uskoi ja pyrki korkealle. Kuuntelin joka sanaa ja minussa heräsi jälleen uusi toivo – –.

Mentiin ensin maantietä pitkin ja puiston läpi järven rannalle. Hiljaisuus oli ihmeellinen, ääretön – ikuinen. Seisoimme kauan aikaa äänettömänä ja Kultuni sanoi ”Hör, evigheten”. – –. Kultuni puhui minulle musiikista, sanoi: ”Te ette koskaan saa jättää musiikkia. En ole tähän asti mielelläni tahtonut antaa sävellyksiäni kenellekään, mutta Teille annan kaikki, ja jos vielä joskus voisin säveltää pianokonserton---Teille annan kaikki” Niin syvästi liikutettu en ollut koskaan ennen ollut jonkun kiitoksen johdosta – –. Mielessäni oli koko ajan kaikki mitä olimme puhuneet tosillemme, ihmeellinen tunne valtasi minut; en ollut tällaista koskaan ennen kokenut. Tyhmä järkeni koetti selittää tätä minulle ja varoittaa minua. Enhän minä uskaltanut uskoa enää, että minulle kuuluisi suuri rakkaus, ainoa, oikea rakkaus, jota olin aavistanut että se on olemassa, mutta varmasti ei tässä maailmassa

Margaretin päiväämättömät muistiinpanot Yrjön kohtaamisesta.[166]

Yrjö astuu kuvaan: ”Yksi, joka uskoi ja pyrki korkealle”

Nuoret musiikinopiskelijat Margaret ja häntä neljä vuotta vanhempi Yrjö tutustuivat toisiinsa viimeisen varsinaisen opistolukukautensa aikana. Yrjö Henrik Kilpisen tapaaminen oli Margaretin elämässä käännekohta, joka määritteli hänen tulevaisuutensa suunnan. Tapaamisesta kirjoittaessaan hän on halunnut muistaa pienimmänkin yksityiskohdan ja tuntea kaikki tunteet – ikään kuin kokea tilanteen uudelleen. Nämä Margaretin myöhemmin kirjoittamat muistiinpanot tapaamisesta kertovat paljon niistä syistä, miksi tapaaminen

https://doi.org/10.21435/tl.285

oli niin merkityksellinen ja miksi näiden kahden ihmisen liitosta tuli niin luja. Kysymyksessä ei ollut vain nuorten ulkoinen vetovoima toisiinsa, madonnamaisen kauniin naisen ja taiteilijamaisen komean miehen kohtaaminen, vaan syvällinen musiikkiin fokusoitunut sielujen sympatia, josta Margaret sai tukea elämälleen.

Margaret kertoo päiväämättömissä muistiinpanoissaan myös Yrjön kotitaustasta. Yrjön vanhemmat Ida (os. Hammarström, 1863–1953) ja Henrik (Heikki) Kilpinen (1864–1928) olivat kotoisin vaatimattomista oloista. Isä syntyi 19-vuotiaan piikatytön aviottomaksi lapseksi Hollolassa ja sai kasvatuspaikan lapsettoman tätinsä, "Ylitalon Mummon" luota. Ylitalon isännän sisarenpoika Jussi kasvoi samassa taloudessa Heikin kasvattiveljenä.[167] Heikki muutti varhain Helsinkiin ja työskenteli aikuisiällään yli 20 vuotta Valtion Rautateiden konepajalla. Ida tuli Elimäeltä Helsinkiin palvelustytöksi Kruununhaassa toimivalle kauppias Rudolfille, josta hän siirtyi prokuraattori Ehrströmin perheeseen. Ida ja Heikki avioituivat 1887, kotona puhuttiin sekä suomea että ruotsia. Mamman ja Faijan – kuten vanhempia perheessä kutsuttiin – ensimmäinen asunto sijaitsi osoitteessa Vilhonkatu 5 talossa, jota nimitettiin Noakin arkiksi. "Idan ensimmäinen poika syntyi Vilhonkatu 5:ssä, Jalmari syntyi Vuorikatu 4:ssä – – äiti näki aina unta siitä että se pieni liiteli hänen yläpuolellaan. Hän oli kiharatukkainen." Vuonna 1904 pariskunta alkoi pitää huonekalukauppaa Kaivokadun talossa numero 8, vastapäätä Helsingin rautatieasemaa. Kauppa oli nähtävästi äidin omistuksessa, sillä se toimi nimellä *Huonekalukauppa I. Kilpinen*. Pariskunta oli työteliäs ja eteenpäin pyrkivä, joten kauppa menestyi hyvin. Kotiin hankittiin pianokin. Perhe asui vuosien kuluessa useassa eri paikassa lähellä Helsingin keskustaa, huonekaluliikkeen perustamisen jälkeen Kaivokadulla. Ensimmäisen maailmansodan aikaan 1916 vanhemmat hankkivat lisäksi meren rannalta Meilahdesta Furunäs-nimisen huvilan, josta myöhemmin tuli Margaret ja Yrjö Kilpisen koti.[168]

Perheen esikoinen oli siis jo vauvaiässä kuollut poikalapsi. Perheeseen syntyi vielä neljä poikaa, vanhimpana Jalmari 1889, sitten Yrjö ja hänelle vielä vielä kaksi pikkuveljeä, Einari (jota kutsuttiin

https://doi.org/10.21435/tl.285

myös lempinimellä Mosse) 1894 ja Juho 1898. Jalmari, Yrjö ja Einari kävivät Helsingin Suomalaista Normaalilyseota. Jalmari valmistui sieltä ylioppilaaksi 1907. Hän työskenteli liikealalla ja hoiti myöhemmin vanhempiensa huonekaluliikettä. Einari jätti opiskelun Norssissa ensimmäisen oppikouluvuoden jälkeen. Hän lähti merille viimeistään 1915 ja työskenteli useita vuosia merimiehenä. Vuodesta 1921 hän opiskeli Rauman merikoulussa, josta valmistui merikapteeniksi.[169] Juhon koulunkäynnistä on varsin vähän tietoja. Hän oli 1920-luvun lopulla mukana hoitamassa vanhempiensa huonekaluliikkeen asioita. Karila mainitsee kahden nuorimman veljeksen osallistuneen vapaaehtoisina Viron itsenäisyystaisteluun joskus sen kestäessä 1918–1919, mutta en ole voinut varmistaa tätä tietoa.[170]

Yrjö erosi Norssista kuudennen luokan jälkeen keväällä 1907. Hänestäkin on ehkä toivottu perheen liiketoimien jatkajaa, sillä seuraavasta syksystä alkaen hän kävi vuoden verran Suomen Liikemiesten Kauppaopistoa. Hänet siirrettiin toiselle luokalle, tosin sillä ehdolla, että hän suorittaisi saamansa ehdot kauppalaskennassa ja, huvittavaa kyllä, saksan kielessä, jonka hän myöhemmin hallitsi erinomaisesti. Yrjön mielenkiinnon kohteet olivat kuitenkin jo muualla kuin liikemiesten kauppaopiston tarjoamissa opinnoissa, sillä syksyllä 1907 hän aloitti myös opiskelun Helsingin Musiikkiopiston alkeiskoulussa. Pääaineena oli silloin vielä pianonsoitto.

Yrjön opinnot Musiikkiopistossa olivat kaiken kaikkiaan melko hajanaisia. Alkeiskouluvuoden jälkeen suoritettujen opintojen yhteenlaskettu kesto vuosien 1908 ja 1917 välillä oli kuitenkin kolme ja puoli vuotta.[171] Parin välivuoden aikana Yrjö opiskeli ulkomailla. Hänen pääaineensa opiston vakinaisena opiskelijana oli musiikin teoria ja jatko-osastovuotena 1916–1917 sävellys. Yrjö näyttää tähdänneen alusta alkaen säveltäjäksi. Ennen tutustumista Margaretiin hän oli jo ehtinyt tehdä pari opintomatkaa ulkomaille, 1910–1911 Wieniin, missä hän opiskeli pianonsoittoa ja kontrapunktia, ja 1913 Berliiniin. Pianonsoittoa hänelle opettivat Suomessa Alice Brunou (sittemmin Rudnev), Ingeborg Hymander ja Paul von Katwyk, myöhemmin hän otti yksityistunteja Elli Rängmanilta. Yrjö soitti pianoa kyllin hyvin hankkiakseen usean vuoden aikana ansioita laulajien ja

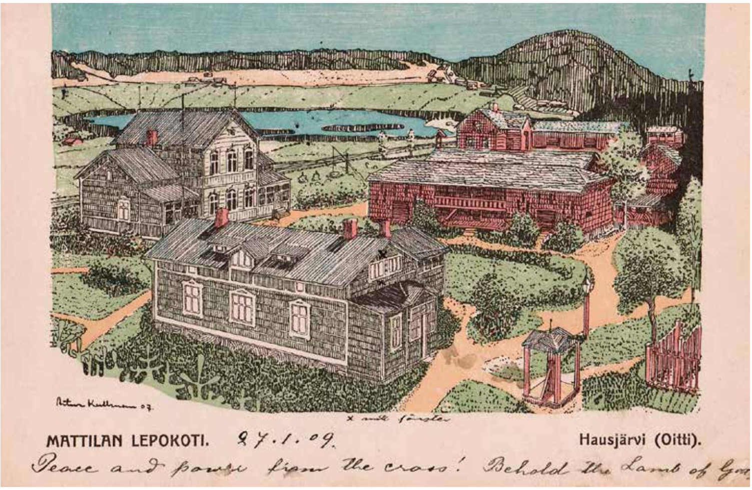
https://doi.org/10.21435/tl.285

instrumentalistien säestäjänä. Säveltämiseen liittyvää ohjausta hän sai kotimaassa Erik Furuhjelmiltä, Toivo Kuulalta, Ilmari Krohnilta ja ikätoveriltaan Väinö Raitiolta, mahdollisesti myös Erkki Melartinilta.[172] Wienissä hän oli opiskellut pianonsoittoa Josef Hofmannin ja kontrapunktia Richard Heybergerin johdolla.[173] Berliinissä hän kävi Paul Juonin ja Otto Taubmannin tunneilla opiskelemassa kontrapunktia, soitinnusta, pianonsoittoa ja säveltämistä.

Margaret ja Yrjö tutustuivat toisiinsa jouluna 1916, pari viikkoa lukukauden päätteeksi pidetyn Musiikkiopiston oppilaskonsertin jälkeen. Kuten Margaretin muistiinpanoista ilmenee, Alfthanin perhe vietti silloin joulua Hausjärven Oitissa sijaitsevassa Mattilan lepokodissa, jossa perheen jäsenet lomailivat useina muinakin vuosina. Mäntymetsien suojassa sijaitsevan paikkakunnan ilmastoa pidettiin terveellisenä, ja Oittiin pääsi helposti rautateitse, matka Helsingistä sinne oli kohtuullinen ja ympäristö pienehkön järven vierellä kaunista. Mattilassa oli 26 vierashuonetta ja lisäksi yhteisiä tiloja. Kirjankustantaja Werner Söderström omisti paikan 1900-luvun alkupuolelta vuoteen 1914, minkä jälkeen hänen poikansa ylläpiti lepokotia vielä neljän vuoden ajan. Lähes vieressä oli toinen hieman myöhemmin myös täysihoitolana toiminut tila, Kivelä. Se, kuten Mattilankin päärakennus, oli rakennettu 1800-luvun loppupuolella ja sielläkin Alfthanit asuivat ainakin kerran. Kivelään voitiin kesäaikaan majoittaa parikymmentä vierasta.[174]

Maalla oli mahdollista vetäytyä omaan rauhaansa, mutta myös viettää pienimuotoista seuraelämää. ”Ethel ja Gertrud on kutsuttu kahville maalaistaloon muutaman kilometrin päähän, Pappa on ajelulla venäläisen herran kanssa, äiti ja Gunnel soittavat nelikätisesti.”[175] Vieraat kävivät kävelyillä terveellisessä maalaisilmassa katsomassa maisemia, ja heille järjestettiin myös illanviettoja. Nuorilla oli siis oiva tilaisuus tutustua toisiinsa. Yrjö soitti Margaretille sävellyksiään ja Margaret Yrjölle harjoittelun alla olevia pianokappaleita. ”Sinä sanoit minulle olevan vielä pitkä matka ennen kuin olisin [soitossa] Mamman asteella – iloitsin niin kun pidit Mamman soitosta.” Tammikuun alussa Yrjö opetti Margaretille kontrapunktia. ”Sinä panit minut harjoittelemaan ilman pia-

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kustantaja Werner Söderströmin Hausjärvelle Oittiin perustama Mattilan lepokoti oli toiminnassa parinkymmenen vuoden ajan 1900-luvun alussa. Mattilassa oli leipomo, sauna, höyrykylpylä erikoisammeineen ja kasvihuoneita. Tilaan kuului lisäksi noin 90 hehtaaria peltomaata, lehmiä, hevosia, sikala ja kanala. Lähellä oli Kivelän maatila, joka myös toimi täysihoitolana 1927–1971. Arthur Kullmanin piirtämä värillinen postikortti on lähetetty Oitista Lontooseen vuonna 1909. Aki Ranta kokoelma.

noa, mikä ensin oli jonkun verran vaikeaa mutta minkä myöhemmin opin hyvin. Nyt sain vasta oikean käsityksen kontrapunktista ja stemmojen kulusta.” Jo joulukuussa Margaret kirjoitti päiväkirjaansa: ”Hyvin mielenkiintoinen päivä tänään. On ihmeellistä tavata joku, joka uskoo toiseen, siihen mitä tämä sisimmässään on, tuntee itsensä, oppii asioita itsestään ja alkaa toimia reippaammin ja rohkeammin. Säveltäjä Kilpinen puhui minulle tänään paljon soitostani, kehui ja kritisoi. Kaipaan saada oppia lisää.”[176]

Margaret sai itseluottamusta sekä ihmisenä että muusikkona, ja säveltäjästä tuli hänelle luotettava keskustelukumppani. Itseluottamusta, rohkeutta ja kärsivällisyyttä tarvittiin tulevina aikoina, sillä tapaamisen ja avioitumisen väliin jääviin kahteen vuoteen sisältyi paljon haasteita. Havaittuaan syntyneen romanssin Margaretin vanhemmat tekivät parhaansa pitääkseen nuoret erillään

https://doi.org/10.21435/tl.285

toisistaan. Yhtenä syynä siihen oli varmaankin Yrjön tausta, joka oli varsin erilainen kuin Alfthanien tyttärillä. Vielä tuolloin Yrjön menestyminen säveltäjänä ei myöskään ollut ennustettavissa. Yrjön edellinen romanssi oli saattanut kaatua juuri tähän. Hänen ja viipurilaisen, Pietarissa opiskelleen laulajatar Ingeborg Modeenin (1890–1927) välisestä kirjeenvaihdosta käy ilmi, että avioitumissuunnitelmat olivat saaneet Ingeborgin vanhemmilta ehdottoman kielteisen vastauksen syksyllä 1915, ja Yrjö oli kehottanut Ingeborgia lähtemään kotoaan.[177] Kirjeenvaihto päättyi vasta huhtikuussa 1916, joten tavatessaan Margaretin Yrjö saattoi vielä olla toipumassa tästä takaiskusta.

Yhteinen tulevaisuus hahmottuu

Ennen lähtöään Mattilasta Yrjö kysyi Margaretilta, haluaisiko tämä tavata häntä palattuaan Helsinkiin. Margaret vastasi heti myönteisesti, vaikka kokikin sen hieman sopimattomaksi. Nuoret tapasivatkin hyvin pian Helsingissä Yrjön ollessa matkalla Leopold Auerin konserttiin, jonne Margaret ei ollut saanut lippua.[178] Tapaamisen toivossa Yrjö pyysi Margaretia luistelemaan, mutta tämä oli jo lupautunut menemään opettajansa Helene Trohimowsky von Wenzellin syntymäpäiville. Kotona Margaretin olo oli rauhaton ja mieliala vaihteli kovasti, minkä muut perheen jäsenetkin huomasivat. Äidin tullessa sanomaan hyvää yötä Margaret puhkesi kyyneliin ja halasi häntä. ”Ethel tapansa mukaan puoleksi torui sellaisia syleilemisiä – – minä kumminkin jo tunsin, että lapsuuden päivät olivat menneet, ja että minun nyt itse piti päättää kaikki sisäiset asiat. Tapasimme [Yrjön kanssa] toisiamme taas välistä [opiskelija]klubilla, välistä kävelyllä.”[179]

Margaretin ja Yrjön välit muuttuivat nopeasti läheisiksi, ja Yrjö vieraili Margaretin kotona. Nuoret joivat Mamman kanssa kahvia kirjastohuoneessa ja vaihtoivat katseita, mikä antoi Mammalle aihetta kysyä myöhemmin, mitä sellaiset katseet merkitsivät. Rakastuminen oli molemminpuolista ja kiihkeää. Joulukuusta 1916 eteen-

https://doi.org/10.21435/tl.285

päin Margaretin päiväkirja, johon hän siihen asti kirjoitti kaikenlaisia kotiin, kouluun ja musiikinopintoihin liittyviä pohdintoja, sisältää pelkästään merkintöjä Yrjöstä. Myöhemmistä muistiinpanoista käy kuitenkin ilmi, että Margaretin opinnot Musiikkiopistossa jatkuivat. Hänellä oli pianotunteja keskiviikkoisin ja lauantaisin sekä musiikin historiaa tiistaisin ja perjantaisin. Opiston ensimmäinen kamarimusiikki-ilta oli tammikuun 28. päivänä, jolloin opettaja Helene Trohimowsky von Wenzell soitti Schubertin *Forellikvintetossa*. Margaretia kamarimusiikki näyttää kiinnostaneen, sillä hän osti itselleen Sibeliuksen *Voces intimae* -jousikvarteton partituurin.

Margaretin ja Yrjön kirjeistä toisilleen heijastuu nuoruuden intomielisyys ja usko ylevään ja korkeaan, jota ihmisen tuli tavoitella – joskus suorastaan eräänlainen uskonnollinen paatos. Nuoret kiittävät pian toisiaan ihanista yhdessä vietetyistä päivistä ja öistä. Tällöin ei suinkaan välttämättä tarkoiteta kirjaimellista päivin ja öin yhdessä oloa, sillä nuoret korostivat kirjeissä usein keskinäistä henkistä yhteyttään, ”yhdessä oloaan”, silloinkin, kun heidän oli oltava erillään toisistaan.

> Tuli maanantai 12 p.[helmikuuta 1917] Aamu koitti niin kuin tavallisesti, kaikki työt ja ateriat menivät tavallisesti, mutta elin kaukana niistä. Ulkona oli monta päivää vallinnut ihana kirkkaus, ja tänään kimmelsivät taas tuhansittain ja miljoonittain ihanat helmet ja timantit valkoisilla hangilla meidän yhtäaikaa astuessamme Hesperian puistoon, Sinä kaupungin puoleisesta portista, minä Töölön puoleisesta. Me olimmekin ainoat luistinradalla lukuun ottamatta muutamia pikkulapsia joiden läsnäolosta me emme tietäneet mitään.[180]

Yrjöön tutustumista koskevat muistiinpanot päättyvät tähän. Käännekohta suhteeseen oli tullut helmikuun puolen välin tienoilla, vajaan kahden kuukauden kuluttua ensitapaamisesta.

Margaret antoi Yrjön lukea päiväkirjaansa. Hän kirjoitti siihen, ettei voisi koskaan näyttää päiväkirjaansa kenellekään muulle: ”Tunnen aloittaneeni elämän kanssasi, rakkaani. Me olemme nyt yhä enemmän sisäisesti yhtä. Mitä sitten saammekin kohdata, surua

https://doi.org/10.21435/tl.285

tai iloa, onnea tai onnettomuutta, tulemme aina vain läheisemmiksi toisillemme."[181] Yrjö lisäsi kirjaan omia ajatuksiaan ja huomioitaan, joskus melko mittaviakin vastauksia Margaretin tekstille tai sen synnyttämiä tunteenpurkauksia. Helmikuun 20. päivänä Yrjö kirjoitti lyijykynällä: "Nyt tiedän että sinä olet se suuri sielu, jota olen etsinyt. Meidän rakkautemme on se elämä jota olemme tavoitelleet ja kaivanneet – –. Kuinka ihanaa olisikaan saada elää elämänsä täällä maan päällä syvästi ja kokonaisesti – tehdä työtä pyhän asian puolesta – ja saada rakastaa sielua, jonka kanssa tietää saavansa elää ikuisesti – Darling – ikuinen rakastettuni." Margaret vastasi seuraavana päivänä: "Yrjö sinä ymmärrät minua. Kiitos hyvä Jumala että minulla on sinut, oma rakastettu Yrjöni." Viimeinen päiväkirjamerkintä on maaliskuulta 1917. Selma ja tyttäret palasivat takaisin Hausjärven Mattilaan, ja nyt ajatusten vaihto Yrjön kanssa jatkui kirjeitse.

Parin kirjeenvaihto oli päivittäistä, joskus lähetettiin kaksikin kirjettä saman päivän aikana. Tietojen välittyminen paikasta toiseen oli nopeaa, sillä tuohon aikaan posti normaalisti toimitti kirjeet perille saman päivän aikana. Puhelimessakin voitiin puhua. Soittaakseen Yrjölle Mattilasta Margaretin tosin täytyi hankkiutua Hausjärven Oitin rautatieasemalle, josta tilattiin keskuksen kautta puhelu Helsinkiin. Aina se ei välttämättä onnistunut, koska yhteyksissä oli katkoja. Nopean postinkulun ollessa tarpeen kirjeet piti ajoittaa niin, että ne pääsivät junapostin kyytiin joko itse vietynä tai postinkuljettajan mukana puolen päivän tienoilla. Junayhteyksillä oli suuri merkitys sekä ihmisten liikkumisen että postinkulun kannalta.[182]

Toisessa kahdesta 7.4.1917 kirjoittamastaan kirjeestä Margaret kertoo juonittelustaan kuljetuksen saamiseksi asemalle niin että kirje lähtisi matkaan vielä samana päivänä. Hän oli selittänyt, että kirjeellä oli kiire, koska kirjeessä oli onnentoivotus hänen parhaalle ystävälleen tämän syntymäpäivän johdosta. "Kirjoitin Maritalle [Heikel, sittemmin Allardt], hän täyttää tänään 21 vuotta, eivätkä he [Margaretin vanhemmat] lainkaan tienneet että minulla oli jotakin vielä paljon tärkeämpää ja rakkaampaa lähetettävää sinulle! – –.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Minusta tuntuu siltä että me olemme koko ajan yhdessä. Mikään ei voi erottaa meitä – ei edes kuolema – –. Meidän ykseydentunteemme on todiste siitä, että sielumme ovat aina olleet yhdessä".[183]

Jo keväällä kirjoittajat olivat alkaneet kutsua toisiaan muiden hellittelynimien ohella mieheksi ja vaimoksi, ja Margaretin mielestä se oli ihanaa: "Vi äro man och hustru – om du visste huru jag älskar att säga så."[184] Yleensäkin kirjeitä lukiessa syntyy vaikutelma siitä, että parin päämäärä, avioituminen, oli väistämätön kuin luonnonilmiö, eivätkä siihen tulisi sukulaiset sen kummemmin kuin maailmantilanteet vaikuttamaan.

> Nyt uskon jälleen lapsuuden ihanteeseeni, joka hämärtyi ennen sinun tapaamistasi, varsinkin viime vuosina. Olen aina uskonut, että on olemassa – että täytyy olla olemassa syvää, jaloa elämää, suurta ja puhdasta – että se on olemassa jo täällä maan päällä – – siksi minä kiitän Jumalaa – meidän Jumalaamme – sydämeni pohjasta. – –. Me tunnemme molemmat niin voimakkaasti kuuluvamme yhteen, emme voi elää ilman toisiamme – me olemme ikuisesti – ikuisesti.[185]

Yrjö toivoi Margaretin vanhempien tapaamista Mattilassa, mutta Margaret joutui välittämään tiedon siitä, että nämä eivät edelleenkään hyväksyneet ajatusta. "Minun käy perhettäni vähän sääliksi, sillä näyttää siltä kuin he olisivat hiukkasen surullisia, varsinkin Mamma ja Pappa. Luulen, että he pikkuhiljaa valaistuvat siitä ketkä olivat ja ovat oikeassa tässä Mattila-asiassa – –."[186] Yrjö yritti hyväksyä vanhempien asennoitumisen ja kertoi ymmärtävänsä heitä, "koska mekään emme voi tunteillemme mitään."[187]

Venäjällä alkaneet levottomuudet johtivat vallankumoukseen maaliskuussa 1917 (juliaanisen kalenterin mukaan helmikuussa), ja Nikolai II luopui kruunusta 15.3. Vallankumous, jonka päänäyttämönä oli lähellä sijaitseva Pietari, heijastui nopeasti myös suuriruhtinaskunta Suomeen. Helsingissä syntyi nyt monenlaisia levottomuuksia. Elintarvikepula, hintojen nousu, siihen liittyvä keinottelu ja muut sodasta johtuvat jokapäiväiset harmit olivat jo tulleet tutuiksi, mutta nyt yleinen järjestys romahti. Kaduilla alkoi kuulua

https://doi.org/10.21435/tl.285

ammuskelua, pidettiin vallankumouksellisia puhetilaisuuksia ja lakkoiltiin. Naisten liikkumisen ulkona yöaikaan varoitettiin käyneen vaaralliseksi.[188]

Kaikki tämä vaikutti epäilemättä Margaretin äidin päätökseen siitä, että Mattilaan jäätäisiin koko kesäksi. ”Yrjö, rakkaani, siihen asti tapaamme joka päivä ainakin kerran päivässä!” – siis kirjeitse tai puhelimitse. Koko kesä oli tasapainottelua toivon ja pettymysten välillä: ”Huomaan nyt, että matka Mattilaan, jos se olisi toteutunut – olisi antanut minulle valtavasti uutta voimaa – uutta rohkeutta/ jaksamista pitkäksi pitkäksi ajaksi – –. No, ei olla katkeria – sinun vanhempasi eivät tienneet mitä he tekivät – haluan uskoa että he tarkoittavat meidän parastamme – –. Uskon, että meillä tulee oleman valtavia vastoinkäymisiä elämässä – mutta ei se mitään.” Katuvaisesti Yrjö kohta kuitenkin kertoi, ettei voinut olla tuntematta pientä katkeruutta: ”Näetkös – ihminen, varsinkin minä, on heikko.”[189]

Yrjö pistäytyi joskus Tant Iltan (laulajatar Ilta Ekroos) salongissa Aleksanterinkadulla ja tapasi siellä ystäviään. Väinö Raition hän kertoi sattumalta tavanneensa Seurasaaressa, kutsuneensa hänet Meilahteen, istuttaneensa nahkatuoliin, tarjonneensa sikarin –, ja sitten keskusteltiin. Raitio näytti Yrjölle uuden *Sinfonisen Balladinsa* partituurin, joka hänellä oli mukanaan, koska aikoi viedä sen Kajanukselle katsottavaksi. Yrjöä teos miellytti suuresti, ”siinä määrin kun nyt sain selvää paksusta ja vaikeasti luettavasta partituurista”. Kirjoittaessaan Raition sävellyksestä Yrjö sivuaa ohimennen myös 1900-luvun alkupuolen keskustelua musiikin modernismista, lähinnä kuitenkin sitä, mitä hän piti oikealla tavalla modernina ja oman musiikkinsa suhdetta siihen, mikä hänen mielestään oli modernia.

> Se on muuten hyvin moderni, mistä minä aina pidän, sillä se ei ole vain modernisti kirjoitettu vaan tunteessa moderni – toisin sanoen se faktisesti antaa vastakaikua kuulijan sisäiselle elämälle ja ajatuksille – Soitin hänelle sen mitä minulla oli valmiina orkesterikappaleestani. – Hyvänä ystävänä hän tietenkin ihasteli sitä – En käsitä sitä että hän, joka minusta on itseäni paljon modernimpi säveltäjä, aina sanoo, että minun musiikkini, kuten hän sen ilmaisi, on niin ihmeellistä, alkuperäistä ja voi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

> makasta, sekä äärimmäisen modernia. Jaa, jaa, minä en ymmärrä sitä. Minusta minä en ole ollenkaan ”moderni” vaan pidän itsestään selvänä että minä kirjoitan niin kuin kirjoitan. Muuten en halua ollenkaan puhua musiikistani ja sävellyksistäni, koska tähän mennessä olen saanut aikaan niin valtavan vähän ja merkityksetöntä.[190]

Toukokuussa ajatus Yrjön vierailusta Mattilassa nousi taas esille. ”Tulethan pian tänne, eikö niin! – –. Täällä on kaksi ystäväsi M. [Moses] Pergamentin veljeä.”[191] Yrjön vastaus on varsin yllättävä, jopa huomioon ottaen nuoren miehen mahdollisen mustasukkaisuuden puuskan. Moses Pergament (1893–1977), viulisti, säveltäjä, kapellimestari ja musiikkikirjoittaja, oli Yrjön opiskelutoveri, joka mainitaan useissa lähteissä Yrjön ystävänä. Myös Margaret piti heitä ystävinä. Pergament muutti Ruotsiin seuraavana vuonna ja sai sen sen kansalaisuuden. Sittemmin hän kirjoitti Yrjön sävellyksistä ylistävästi. Kysymykseksi jää, perustuiko Yrjön viittaus Margaretin perheen asenteisiin juutalaisia kohtaan johonkin todelliseen vaiko vain kirjoittajan oletukseen:[192]

> Huomenta, rakas. Pysyttele kokonaan erossa herroista P:nt, joista ns. ’säveltäjä’ on arvoasteikossani hyvin matalalla. Niin että vältä kerta kaikkiaan tuota herrasväkeä. Olisi muuten ollut oikeampaa kirjoittaa ”niin kutsutun ’ystäväsi’ M. P:n veli”. – No jaa – pääasia on siis että sanon sen minkä katson velvollisuudekseni sanoa, siitä huolimatta [epäselvä sana] että tiedän, että ilman minun varoituksianikin sinä ja perheesi ette välitä niistä, joista tässä on kysymys. (Muuten se yksi, nuorempi ’Pelle’, on kyllä aika vähän juutalainen ollakseen juutalainen.) – Kaikesta minun pitääkin kirjoittaa sinulle – huh-huh – No jaa, se asia tuli selväksi –.[193]

Huhuja huonontuvasta tilanteesta ja väkivaltaisuuksista Helsingissä oli kantautunut Margaretinkin korviin, vaikka häntä varmaankin yritettiin suojella pahimmilta uutisilta.

> Täällä on hyvin hyvin kaunista. – –. Toivon että olet Furunäsissä, tänä lämpimänä ihanana päivänä – –. Soita minulle jos Helsingissä tulee

https://doi.org/10.21435/tl.285

> pienimpiäkään rauhattomuuksia – toivon kyllä että kaikki huhut ovat liioiteltuja ja olot pysyvät rauhallisina – – kansa täällä maaseudulla on koko ajan pysytellyt hiljaa ja rauhallisena ja uskotaan että se myös jatkaa samalla tavalla. – –. Olen täällä koko ajan yksin – mitä hyötyä olisi tuhlata aikaa tavanomaiseen seurusteluun – –. Olemme hieman yliarvioineet Mamman ja Papan edistymistä mitä tulee heidän asennoitumiseensa meihin – se kävi selväksi tänään joistakin Mamman sanomisista. Uskon, että kaikki kääntyy hyväksi – – ja muuten, jos niin ei käy, meille ei missään tapauksessa käy mitenkään, sillä meitä ei kukaan ihminen määrää, me olemme vastuussa vain Jumalalle.[194]

Kesäkuussa Margaret joutui jälleen viestittämään Yrjölle, ettei vanhempien suhtautuminen heihin tai tapaamiseen Mattilassa ollut muuttunut: ”Minusta me olimme tarpeettoman kilttejä kun kysyimme lupaa [Yrjön tulemiselle Mattilaan] (sinullehan olisi todella tarpeellista olla maalla) äiti ei ollut tässä oikeassa – kun kysyin miksi, äiti vastasi kuten tavallista kamalilla sanoilla, että hänen mielestään meille oli hyväksi olla eri paikkakunnilla, että asiat olisivat vaikeita täällä, kaikkihan saisivat tietää siitä (!) jne.” Margaret ei antanut periksi, vaan kävi naapuritilalla kysymässä, olisiko siellä vapaita huoneita, mutta kaikki olivat varattuja. ”Mamma ei kaiken kaikkiaan ymmärrä meitä vähääkään – – ja sitten Mamma tuntee velvollisuudekseen sanoa sen, mitä hän minulle sanoi – minkä kyllä ymmärrän hänen näkökulmastaan – mutta mistä en pidä. No jaa – Mamma ja minä voimme yrittää olla niin hyviä ystäviä kuin on mahdollista.”[195]

Yrjö oli käynyt kuuntelemassa Ilmari Hannikaisen konserttia. ”Ilmari Hannikainen ei ollut tyytyväinen ’bis’in kritiikkiin ja minäkin pidän omasta puolestani sitä aika hävyttömänä. Ilmari muuten soitti monia kappaleita erittäin hyvin – erityisesti modernit kappaleet ja muun muassa myös Beethovenin *Andante favorin*.”[196] Muutaman kerran kesän aikana Yrjö viittasi levottomuuksiin Helsingissä: ”Jos näyttää varmalta, että suurlakko on tulossa – en tiedä vielä varmasti jäänkö tänne kotiin perheeni kanssa vai tulenko minäkin luoksesi Oittiin.”[197] Hän päätti lopulta kaikesta huolimatta lähteä tervehti-

https://doi.org/10.21435/tl.285

mään rakastettuaan ja kiitti tätä lupauksesta tulla vastaan asemalle. Samalla hän kuitenkin varoitti Margaretia säikähtämästä. Yrjö nimittäin oli käynyt leikkauttamassa hiuksensa ja joutunut ”oikein perusteelliseen hiusoperaatioon – Se ei muuten kyllä ollut tarkoitukseni – – mutta satuin valitettavasti tällä kertaa täydellisen idiootin käsittelyyn – Niin että – älä pelästy. – Olin eilen valokuvaajalla.”[198]

Margaretin kirjeissä Mattilasta ei mainita säännöllistä harjoittelua tai soittamista muille vieraille. Piano olisi kuitenkin ollut käytettävissä. Keväällä 1917 Margaret oli vielä musiikkiopiston kirjoissa ja otti myös pianotunteja, joten kevään aikana hänen on täytynyt harjoitella ja tehdä teoriatehtäviä. Kevään opinnoiksi on matrikkelissa ja nimikirjassa merkitty soinnutus, musiikin historia (suoritus 26.5.) ja pianonsoitto. Olisiko opettajan tuona keväänä poikkeuksellisesti pianonsoiton kympin arvosanan jatkoksi liittämän miinuksen syynä ollut se, että tuona keväänä Margaretin ajatukset olivat tiiviisti Yrjössä, ja harjoittelu jäi vähemmälle? Syksylle 1917 ei ole merkitty mitään suorituksia, joten on hieman epäselvää, miksi Margaret on vielä elokuussa kirjoittanut kontrapunktiharjoituksia – ellei sitten omaksi ilokseen.

Seurustelun aikaan Yrjö oli vielä pianisti–säestäjä ja säveltäjänä opiskelija, vaikka joitakin lauluja oli esitetty konserteissa ja jotakin oli ilmestynyt painettunakin. Säveltäjän tuloilla ei välttämättä voitu silloin kuvitella tultavan toimeen ainakaan sellaisella tasolla, johon Alfthanin perheessä oli totuttu. Yrjö on epäilemättä ollut asiasta hyvinkin tietoinen ja pohtinut tulevaisuutta. ”Miehen tärkein velvollisuus on huolehtia hyvin vaimostaan – perheestään – perheen isän yhdessä perheen äidin kanssa on kannettava vastuuta siitä yhteiskunnasta, jota he rakentavat.”[199] Päiväämättömässä kirjeessä hän esitti ajatuksen, että saattaisi mennä musiikinopettajaksi johonkin kouluun ja kertoi jopa keskustelleensa asiasta jonkin verran. Margaret alkoi heti innostuneena suunnitella tulevaisuutta.

> Yrjö, se on suurenmoinen tehtävä – todellinen päämäärä – todellista yhteiskunnallista työtä – samalla siitä saa itsekin tyydytystä – – ja niin kuin me kummatkin toivomme – se on ulkonaisesti vaatimaton yhteis-

https://doi.org/10.21435/tl.285

> kunnallinen asema jossa palkka on säännöllinen (suuri sen ei ollenkaan tarvitse olla) – –. Toivon, että kirjoitat vielä lisää meidän oloistamme suhteessa taiteeseen, kuten aloitit niin – niin – niin – uskon että meistä tulee hyvin tyytyväisiä ja voimme elää elämäämme rauhassa poissa koko maailmasta – –. Taiteemme meillä täytyy olla täysin riippumatta ulkoisista vaikutuksista!![200]

Yrjö vastasi olevansa valmis vetäytymään pois maailmasta yhdessä Margaretin kanssa ja omistautumaan taiteelle. ”Minä olen taiteilija – me molemmat olemme, ytimeen asti – –. Taide on meille pyhä asia – – emme tule harjoittamaan taidetta rahan vuoksi. – Taide on meille väline, jonka avulla voimme lähestyä Jumalaa.”[201]

Heinäkuulta ei ole tallella kirjeenvaihtoa. Oliko nuoripari silloin Helsingissä? Elokuussa Margaret oli jälleen Mattilassa: ”Nyt kerron sinulle mitä täällä teen. Kun en vielä soita enkä kirjoita k.punktia tahdon tehdä jotain työtä, joka ei väsytä, ja nyt äitini oppii [sic] minua ompelemaan; se on hyvin tärkeä asia että talon emäntä osaa ommella – eikö ole – oma kultalähteeni – sinä! Olen tänään alkanut ommella itselleni päiväpaidan.”[202] Ompeluharjoitukset kuulostavat liikuttavilta. Neulan ja langan käyttö kuului toki tuon ajan hyvin kasvatetun nuoren naisen toivottaviin osaamisalueisiin, mutta Margaret tuskin joutui kovin usein tätä taitoa harjoittamaan. Aivan avioliiton alussa sille oli kylläkin käyttöä, ja parinkymmenen vuoden kuluttua toisen maailmansodan aikana suuri osa yläluokankin naisista ryhtyi verestämään neulomis- ja ompelutaitojaan erilaisissa hyväntekeväisyys- ja sotilaiden tukemiseen tarkoitetuissa työpiireissä. Margaret halusi selvästikin valmistautua tulevaan aviovaimon rooliinsa, vaikka äiti ei ehkä tarkalleen tiennyt mitä tyttären mielessä liikkui. Yrjö hämmästeli Margaretin vanhempien sitkeää vastarintaa: ”Omat vanhempasi eivät ymmärrä sinua – se on katkeraa – hyvin katkeraa. – Darling – kuinka joku ihminen voi sinulle olla kova?! sinä, joka olet itse hellyys, itse lempeys, itse rakkaus.”[203]

Elokuun toisella viikolla Yrjö odotti Margaretia Helsinkiin ja vakuutteli siellä olevan aivan rauhallista.[204] Tilanteet kuitenkin vaihtelivat hyvinkin nopeasti, eikä Margaretin isä halunnut tytärtään

https://doi.org/10.21435/tl.285

Luultavasti ensimmäinen tai ainakin yksi ensimmäisistä Margaretista ja Yrjöstä yhdessä otetuista kuvista. Kyseessä saattaa olla kihlauksen kunniaksi otettu valokuva. Varsinaista hääkuvaa ei ole löytynyt. Kuva Atelier Nyblin. Marjaana Purasen yksityisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

kaupunkiin, jossa ilmapiiri oli kireä. Margaretin kiireessä kirjoittamista viesteistäkin kuultaa kiihtymys. Isä oli soittanut maalle Helsingistä ja kuvaillut tilannetta siellä. Margaret otti kantaa itsenäisyyden puolesta:

> Oi, jos niin rakas Suomemme pääsisi vapaaksi ja tulisi niin voimakkaaksi että pysyisi vapaana! Kyllä sitä häpee [sic], että kansamme ei voi pitää rauhaa ja koko kansa seistä niin kuin yksi voimakas kansa, sydämmestä [sic] puolustaen Suomi [sic] ulkomaisia vaaroja vastaan. Oi jos saisi lähettää nuo venäläiset aika kyytiä kotiinsa takaisin niin että Suomemme tulisi puhdistetuksi sellaisista ryöväreistä![205]

Kesän aikana nuoripari ryhtyi määrätietoisesti toimimaan vastoin Margaretin vanhempien mielipidettä erossa pysyttelemisestä. Yrjö rohkaisi Margaretia yhteisen päämäärän saavuttamisessa:

> Meidän täytyy aina yrittää kulkea suoraan omaa tietämme – pelkäämättä. Meillä on mahtavat juuret – suuret sisäiset voimat – emme saa yrittää lamauttaa tai vaientaa niitä – päinvastoin! – –. No jaa, ei pidä filosofoida liikaa – siinä vaanii suuri vaara mielikuvituksellemme ja myös kaikkein luonnollisimmille – vaistomaisimmille ja hienoimmille tunteillemme – –. Sinä tarvitset nyt hyvin levätä [sic]. Ajattele esim niitä monia taisteluita, jotka sinä olet saanut läpikäydä viime aikoina. Sinä et ole tottunut siihen ja siksi on se ihme, että sinä olet kestänyt. Lepää nyt oikein perinpohjin – ikioma – ikirakas – vaimoni. [206]

Elintarvikepula oli Mattilassakin nyt alkanut koskettaa siellä asuvia, ja ruokaa jouduttiin säännöstelemään aterioilla. Kuulostaa siltä, ettei Margaret tuolloin vielä aivan ymmärtänyt, mistä kaikki johtui:

> Jokainen täällä Mattilassa saa ainoastaan 2 lasia maitoa päivällä, toinen suurukseksi, toinen illalliseksi, sitä paitsi on voita myös jaettu, niin että jokainen saa 3 pientä palloa suurukseksi ja yhtä paljon illalla. En usko, että täällä kauan enää voi olla, jos jatkavat tällä tavalla! ... mustepulloni

https://doi.org/10.21435/tl.285

> on ihan tyhjä, ja täällä Mattilassa ei ole yhtään mustetta, en voi ymmärtää kuinka mustepuute voi tapahtua tällaisessa paikassa! – – aamulla kävin Siltalassa munia ostamassa – suuruksen jälkeen menin polkupyörällä Mommilaan päin kysymään jos saisin ostaa voita – mutta en saanut.[207]

Pahimmat vaiheet Helsingissä menivät ohi melko nopeasti, vaikka Yrjökin samaan aikaan kirjoittamassa kirjeessään vertaa Helsinkiä paholaisen temmellyskenttään: ”Irtipäässeet paholaiset täällä ihmisten intohimojen muodossa pauhaavat. Voi ihmisten surkeutta – voi maailman sokeutta – – ei rakkautta – ei armoa, ainoastaan vihaa ja taas vihaa.” Siitä huolimatta hän arvelee, että Margaretin olisi parasta tulla pois Mattilasta ”etenkin kun sinä et suinkaan ole minkään nälkäkuurin tarpeen, vaan aivan päinvastoin – –. Luulen että Töölöössä saat ainakin kylliksi ruokaa.”[208] Isä oli pitänyt Margaretille lujasanaisen puhuttelun, jossa hän ensin kielsi tytärtä tulemasta Helsinkiin, sitten myöntyi sillä ehdolla, että Margaret ahkeroisi sisätiloissa ja lähtisi parin päivän kuluttua Siuntioon ”Märta Lindebergin luo – – minä en huoli siitä yhtään, vaikka sainkin kovija [sic] sanoja – –. En pelkää yhtään – ei kukaan ihminen voi meille mitään pahaa tehdä.”[209] Margaret kirjoitti kirjettä Hausjärven asemalla.

Elokuussa Margaretin ja Yrjön kirjeenvaihdon kieli vaihtui ruotsista suomeksi, mikä on saattanut olla keskinäinen kannanotto Suomen ja sen itsenäistymisen puolesta. Tästä lähtien Margaret ja Yrjö kirjoittivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta toisilleen aina suomen kielellä. Margaret puhui edelleen ruotsia sukulaistensa ja ystäviensä kanssa ja kirjoitti heille ruotsiksi, mutta Yrjö oli joskus suorastaan fanaattinen ruotsin kielen käytön välttämisessä. Margaretin sujuva ja värikäs, mutta toivottomasti svetisismejä sisältävä suomi muuttui vuosien kuluessa virheettömämmäksi. Hän oli silti aina eniten kotonaan ruotsin kielessä.

Syyskuussa Margaret vieraili äitinsä suvun vanhalla kotipaikalla Jollaksessa. Tästä käynnistä hän poikkeuksellisesti kirjoitti Yrjöllekin ruotsiksi – ehkä siksi, että paikkaan liittyi erityisen paljon lapsuuden muistoja ja nostalgiaa:

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Meidän pikku Björkebergamme sijaitsee aivan ihastuttavassa paikassa, aivan lähellä rantaa, kuitenkin melko korkealla koivuja kasvavalla kukkulalla – –. Jollaksen kartano, jossa äiti ja äidinäiti asuivat, kuuluu nykyisin äitini veljelle Victor T:lle. Vanha rakennus on purettu, en ole vielä käynyt sillä paikalla missä se oli, sitäkin ympäröivät ikivanhat puut, joiden varjossa minä jo pienenä tyttönä ikään kuin aistin tuulahduksen niistä vanhoista ajoista, jolloin isoäidinäitini asui siellä. – –. Kun tulimme kotiin minulla oli niin lämmin kävelyn jälkeen, etten voinut vastustaa nopeaa kastautumista suolaisissa aalloissa, mikä minusta oli ihan jotain toista kuin pienet vaisut Pursijärven aallot [Oitissa].[210]

Joulukuun alussa Yrjö vanhempineen ja veljineen matkusti Raumalle, sillä siellä asuva Einari-veli oli kaatunut ja loukannut itsensä pahasti. Ensimmäisenä Helsinkiin palannut pikkuveli Juho kertoi Margaretille Einarin voivan jo paremmin, ja Margaret kirjoitti Yrjölle omia kuulumisiaan: ”Täällä on niin rauhallista ja hyvää. Torstaina Melartin ei yhtään ollut opistossa, neiti Halme sanoi hänen olevan vähän sairas – –. Sitten olin minä kenraaliharjoitusta kuulemassa; oli äärettömän hauska kuulla Sibeliuksen sinfonia [nro 3].”[211] Margaret kävi myös edelleen Musiikkiopistossa pedagogiikan oppitunneilla.

Suomi julistautuu itsenäiseksi, sisällissota, kihlaus julkaistaan

Monenlaisen poliittisen kuohunnan ja juonittelun jälkeen Suomen eduskunta hyväksyi ehdotuksen maan itsenäiseksi julistautumisesta joulukuun 6. päivänä 1917.[212] Joulun lähestyessä myös Margaret ja Yrjö ryhtyivät oman tilanteensa suhteen suoraan toimintaan. Suomi oli julistautunut itsenäiseksi, ja niin tekivät myös Margaret ja Yrjö. Aivan joulun alla 23.12. *Uusi Suometar* -lehdessä julkaistiin ilmoitus: ”Kihlauksensa ovat julkaisseet täällä neiti Darling Althan, tireht. A. E. Alfthanin ja puolisonsa Selman os. Tavaststjerna, tytär sekä säveltäjä Yrjö Kilpinen.” Margaret vietti joulua Mattilassa. Ensimmäi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

senä joulupäivänä Yrjö kirjoitti hänelle: ”Olemme iäti yhdessä – – Katselen sormustasi aina ja olen niin sanomattoman onnellinen.”[213]

Kihlauksen julkaiseminen oli tärkeä askel, sillä läheistä seurustelua ennen kihlausta ei pidetty hyväksyttävänä 1900-luvun alun sivistyneistöpiireissä. Joskus kihlautuminen tulikin muille kuin lähipiireille lähes täytenä yllätyksenä, ja varsinainen naimisiin meno oli oikeastaan pienempi uutinen, eräänlainen itsestäänselvyys.[214] Sanomalehdissä kyllä julkaistiin ilmoituksia kihlautumisista, mutta ei juurikaan avioitumisista. Hääjuhla oli myös usein perheen ja lähimpien ystävien välinen intiimi tilaisuus, eikä siihen välttämättä liittynyt samanlaista ulospäin esittelyä kuin usein nykyään.

Maailmansodan syttymisellä oli vaikutuksensa suomalaisten elämään, mutta kipeimmät ristiriidat syntyivät maan sisäisestä jakautumisesta. Jännitteet kiristyivät vuoden 1917 kuluessa, ja pahin oli edessä seuraavana keväänä niiden kärjistyttyä tammikuussa sisällissodaksi. Margaret viipyi Mattilassa yli vuoden 1918 ensimmäisen viikon. On epäselvää, missä hän sen jälkeen vietti talven ja kevään, mutta vaikuttaa siltä, että hänen on täytynyt olla Helsingissä, luultavasti ajoittain myös Siuntiossa. Viimeiset kirjeet ennen toukokuuta 1918 Margaretin ja Yrjön välillä on vaihdettu tammikuun alussa. Myöskään perheen äidin ja muiden tyttärien olinpaikasta tuona aikana ei ole varmaa tietoa. Taloustilanne Helsingissä oli loppuvuodesta edelleen huonontunut. Yrjön tammikuisesta kirjeestä kuvastuu huoli väkivaltaisuuksien leviämisestä ja Margaretin turvallisuudesta:

> Darling - luulen että on paras että sinä aivan viimeistään perjantaina tulet tänne. Kas punakaarti on taas ruvennut näyttämään hermostumisen vireitä ja ei ensinkään voi tietää mihin he aivan näin päivinä voivat ryhtyä. Eilen olivat he vaatineet senaatilta itselleen kenraalikuvernöörin taloa ja kuvernöri Jalanderia pois läänistä ym. ym. Kaupungissa liikkuu aika huolestuttavia huhuja lähipäivien mahdollisista tapahtumista. Jos tietäisin, että olet paremmassa turvassa siellä Mattilassa niin kehoittaisin sinua jäämään, mutta koska luulen oleskelemisen maaseudulla olevan ehkä vielä vaarallisempaa olisin hyvin iloinen ja rauhallinen jos olisit

https://doi.org/10.21435/tl.285

> täällä...äitisikin aivan hyvin voisi matkustaa...Puhukaa nyt sentään myös isäsi kanssa---parempi olla varovainen, eikö niin? Darling kultuni. Ole hyvä ja käytä niitä damaskeja nyt kun on niin kylmä.[215]

Yrjön ehdotus Helsinkiin tulemisesta vaikuttaa ehkä merkilliseltä, mutta itse asiassa monet helsinkiläiset eivät juuri lainkaan joutuneet kosketuksiin sisällissodan väkivaltaisten tapahtumien kanssa. Melko pian yhteenotot sen sijaan levisivät myös Kanta-Hämeeseen ja sodan loppuvaiheessa maalis–huhtikuussa taisteluita käytiin muun muassa juuri Hausjärvellä.

Yksi Alfthanienkin perhettä läheltä koskettanut tragedia sisältyi sisällissodan alkuvaiheisiin. Margaretin serkku, hänen Naëmatätinsä ja tämän miehen Alarik Hernbergin valkokaartiin liittynyt poika Erik (1899–1918) kuoli punaisten luoteihin tiedusteluretkellä Kirkkonummella 20.2.1918. Erikin sisar Viva kuului Margaretin ystäviin. Erik Hernbergin ja 15-vuotiaan Katarina Sibeliuksen välille oli virinnyt ihastuminen. Katarina muisteli häntä päiväkirjassaan käytyään heinäkuussa tervehtimässä Erikin vanhempia.[216] Helsingin kaupungin alueella varsinaiset taistelut kestivät vain neljä päivää, 10.–13.4.[217] Margaretin isä ja Sokeritehdas antoivat kirjaimellisesti panoksensa valkoisten voittoon, sillä saksalaiset, joiden ylin johto asuikin jonkin aikaa Sokeritehtaan tiloissa, ampuivat Töölön sokeritehtaan maille sijoitetulla tykistöllään Pitkänsillan suuntaan ja Siltasaareen ja saivat lauantaina 13.4. täysosuman Työväentalon torniin.[218] Missä Margaret mahtoi olla näiden ratkaisevien päivien aikana? Seuraavana, huhtikuun 14:nä päivänä Suomeen kutsutut saksalaiset ja suomalaisten valkoisten joukot järjestivät Helsingissä yhteisen voitonparaatin. Sisällissota oli päättynyt, Helsinki oli nyt saksalaisten ja valkoisten kaupunki. Vaikeat ajat eivät loppuneet siihen. ”Melkein kaikki muuttui, mutta yksi asia jäi: nälkä.”[219] Talvi oli ollut tavallisille helsinkiläisille katastrofaalisen vaikea pakkasen ja elintarvikkeiden loppumisen vuoksi, ja ruokaa pyrittiin hankkimaan keinolla millä tahansa.[220] Suoranainen nälkä tuskin kosketti Alfthanin perheen jäseniä, mutta ruokapula kyllä tuntui ja elintarvikekortit tulivat tutuksi.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Avioitumista edeltävä kesä

Yrjökin joutui osallistumaan asevelvollisuuskutsuntaan toukokuussa 1918, mutta hänet vapautettiin asepalveluksesta lääkärintarkastuksen perusteella. Margaret suoritti kevään aikana pedagogiikkaopintoja Ingeborg Hymanderin johdolla ja sai niistä suoritusmerkinnän. Toukokuussa Margaret muutti isoäitinsä sisaren, ”Tant Vickyn” luo Gåsarfin tilalle Siuntioon.[221] ”Morsian lähti vanhempiensa kodista”, Karila kirjoittaa.[222] Karilan mukaan Margaret kertoi, että Yrjö tapasi hänen vanhempansa aviomiehen ominaisuudessa vasta kahdeksan vuotta liiton solmimisen jälkeeen. Margaret kuitenkin kirjoitti äidilleen 1923 Saksasta, missä hän matkusti Yrjön kanssa, heidän ”jälleen” käyneen tervehtimässä isää Bad Nauheimissa. Isä lähetti tämän jälkeen kirjeissään aina terveisiä myös Yrjölle. Toisaalta Alfthanien kodissa Gunnel-tyttären ja Henning von Hertzenin samana vuonna pidettyyn vihkimistilaisuuteen 3.11.1923 lähetettiin kutsu vain rouva Darling Kilpiselle.[223] Oliko etäisyyden pitäjä siis oikeastaan Margaretin äiti?

Välit korjautuivat joka tapauksessa ajan kuluessa ja isä lähetti Margaretille rahaa pianotunteja varten Kilpisten matkaillessa Euroopassa 1929 ja 1930. Missään tapauksessa perhe ei hylännyt tytärtä eikä tytär vanhempiaan. Yhteys sekä isään että äitiin säilyi kesän ja syksynkin 1918 aikana. ”Mamma ja Ethel lähtevät perjantaina Mattilaan ja samalla lähtee Pappa Kalkistenkoskelle [sic] lohta pyytämään josta hän palaa maanantai-iltana. Soitin tänään kotiin ja sain kuulla tämän; Pappa pyysi minut tulemaan niin kuin maanantai-iltana kaupunkiin hoitamaan hänen lohiansa, jos hänelle onnistuisi niitä saada. Eikö se sopisi äärettömän hyvin?”[224] Äiti allekirjoitti kirjeensä Margaretille syksyllä häiden jälkeen ”Ma och Pa”.

Kesällä 1918 Selma oli jälleen Mattilan lepokodissa, mistä hän hän kirjoitti tyttärilleen toiveestaan saada heidät luokseen. Hän oli kuullut Darlingin olleen sairaana. Margaret vastasi äidilleen Siuntiosta ja kiitti yllätyksenä saamastaan nimipäivälahjasta. Hän oli todellakin ollut sairaana: ”Minulla on kai espanjantauti, mutta olen kyllä pian

https://doi.org/10.21435/tl.285

taas kunnossa, vaikka se näyttää kestävän jonkin verran kauemmin kuin kolme päivää. Eniten kuumetta minulla oli torstai-iltana, nimittäin 40°. Siitä kuume on pikkuhiljaa laskenut ja on nyt hieman yli 37°. Erityisen sairaaksi en ole itseäni tuntenut. Sairauteen näyttää kuuluvan yskä, ja se luultavasti kyllä kestää jonkin aikaa."[225] Espanjantauti, maailmanlaajuinen influenssaepidemia, iski Suomeen heti sisällissodan jälkeen. Pelkästään Suomessa siihen sairastui yli 200 000 ihmistä, ja noin 20 000 suomalaisen on arvioitu kuolleen siihen vuosina 1918–1920. Sairaus ei onneksi saanut yliotetta Margaretista tai hänen perheensä jäsenistä.

Yrjön kannustamana Margaret oli lukenut Larin-Kyöstin ja Aleksis Kiven teoksia sekä *Kalevalaa*. "Olen niin äärettömän iloinen meidän suomalaisista kirjoistamme – kiitos – sydämellinen kiitos oma rakas Yrjöni, kun olet minulle niin monta kaunista teosta lahjoittanut!"[226] Helsingin ja Siuntion välillä kirjeet kulkivat ja puhelinkeskustelut onnistuivat, sillä Gåsarfissa oli puhelin. Yrjö oli kesäkuussa käynyt Oulunkylässä Larin-Kyöstin luona, jonka runoja hän oli säveltänyt jo pari vuotta aikaisemmin. "Hän on hyvin herttainen ja samalla erittäin intresantti persoonallisuus. Matkustin Oulunkylään klo 11.20 ja tulimme yhdessä sitte [sic] kl 1/2 6 ajoissa kaupunkiin. Lari lähti sitte klo 11 illalla kotiinsa – –. Hänellä on oma pieni huvila ja on se hyvin kodikkaasti sisustettu. Siellä ollessani ajattelin, että sellainen se meilläkin vielä kerran pitäisi olla. No, toivotaan, että me Jumalan avulla, vielä joskus pääsemme kaikkien kauniiden toiveittemme perille."[227] Juhannuksena Siuntiossa Yrjö omisti kihlatulleen Larin-Kyöstin sanoihin sävelletyn laulun *Ota sun kaunis kanteleesi*: "Ikiomalleni – – – Kaikkein kauneimmalle, iki-ihanaiselle Kultaselleni pieni Juhannussävel – ikiomaltansa – Juhannus 1918."[228]

Yrjö kirjoitti arvosteluja muutamista konserteista musiikkilehteen. *Uusi Säveletär* -lehteä oli uudistettu ja ensimmäinen uusi numero ilmestyi kesäkuussa. Nimeksi oli jälleen otettu pelkkä *Säveletär*, vakinaisia avustajia oli neljä. Yrjö mainitaan sen yli kolmenkymmenen "avustajan ja kannattajan" joukossa, viisi heistä oli naisia. Tähän numeroon Yrjö oli kirjoittanut Aino Acktén kolmesta

https://doi.org/10.21435/tl.285

toukokuussa antamasta konsertista, Ernst Linko puolestaan Maikki Järnefeltin kolmesta konsertista, erityisesti Palmgren-illasta.

> Uusi Säveletär ilmestyi tänään minun pöydälleni. Olen kyllä verrattain tyytyväinen arvosteluuni harmittaa vain, että tuo Linko on kaikki Järnefelt arvostelunsa ottanut aivan liikaa minun arvostelustani. Kas hän on nyt kerta kaikkiaan sellainen mies että koska hänellä itsellään ei ole mitään sanottavaa niin koettaa hän muilta haalia yhtä ja toista kokoon. Oli muuten onni, että minä häntä ankarasti varoitin plagieeraamasta kun hän, minun hänelle luettuani arvosteluni, innostuneena sanoi, 'minä kirjoitan aivan samalla tavalla'. – No niin – jääköön tuo ja tuollaiset omaan arvoonsa.[229]

Margaretin elämä maalla kului suurelta osin käytännön töiden parissa. Hän auttoi Axel-poikaa kouluun vaadittujen kasvien keräämisessä ja yritti pitää hänelle soittotunteja, mutta poika näytti livistävän tiehensä aina, kun aihe otettiin esille. Ruoan hankkimisessa riitti tekemistä kaikille, eikä liikkuminen paikasta toiseen ollut itsestään selvää. Kesäkuun 14. päivänä oli annettu määräys, että kaikilla yli 15-vuotiailla kotimaassa matkustavilla tuli olla poliisilaitokselta siihen haettu lupa. Margaretin arkistossa on tällainen 9.7.1918 yhden vuoden ajaksi myönnetty "reseintyg till landsorten". Sodan vuoksi ruoka-aineiden tuonti ulkomailta oli vaikeutunut ja kaiken lisäksi sekä 1917 että 1918 olivat huonoja satovuosia. Margaret oli ostanut neljä kiloa jauhoja äidilleen Kalansista, mutta piti niiden hintaa, 30 markkaa, kalliina.

> Isäntä rupesi myöskin puhumaan sokerista, ja sanoi hän, että sinun pitää ottaa sokerikorttisi mukaasi ja "melkein" myöskin leipäkorttisi – – mutta mitenkä tehdään sinun leipäkorttisi kanssa, kun teillä ei ole niitä niin montaa kuin pitäisi olla – – Moster Vicky tuli juuri kaupungista ja kertoi hän, että hän asemalla oli tapanut [sic] Ethel, Mamma ja Pappa; tiedätkö, Ethel ei mennytkään Mattilaan, vaan läksi hän Vivan äidin [Margaretin täti Naëma Hernberg, os. Tavaststjerna] luokse Masaby'yn jäämään sinne kauemmaksi ajaksi.[230]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret kertoi kirjeissä viihtyvänsä Gåsarfissa oikein hyvin. Hänhän oli tottunut maalla oleskeluun, nautti luonnosta ja tuli hyvin toimeen eläinten kanssa. Silti hänellä saattoi olla jonkin verran totuttelemista Siuntion oloihin:

> Kävin tänään Moster Vickyn kanssa kirkonkylän kaupassa; oli surkeata nähdä mitenkä kaikki siellä oli sekaisin, tomuista ja oikein likaista, vaikka sen omistajatkin ovat verrattain rikkaat ihmiset. Samanlaista taitaa olla Moster Vickyn rengin luona, jolla on monta tuhansia pankilla [sic]; hänen vaimonsa on oikeastaan ompelija, omistaa kaksi neulomakonetta eikä pidä ollenkaan huolta talostansa ja pikku, pari [sic] vuoden vanhasta pojastaan; vieläpä tällä herrasväellä on palvelustyttö. Ruotsia ovat kaikki puhuneet jotka tähän asti olen tavannut. Kylläpä on toista pohjoisemmissa [sic] seuduissa – oikein tekee mieli lähteä johonkin suomalaiseen seutuun [sic] – en luule että viihtyisimme täällä.[231]

Kuvauksessa on jotakin Margaretille hyvin epätyypillistä; se kuulostaa siltä kuin hän toistaisi toisen henkilön puheita. Hän osasi kyllä ilmaista mielipiteensä, mutta ei juuri koskaan kirjoittanut kenestäkään juoruavasti tai pahansuovasti. Ehkäpä lähistöllä äskettäin käydyt taistelut punaisten ja valkoisten välillä ja niistä syntyneet tragediat olivat kantautuneet näihin (sukulaisten kertomiin?) kommentteihin varakkaaksi uskotusta, mutta sottaisesta kauppiaasta ja rengistä, jolla oli rahaa pankissa ja huonosti kotiasioita hoitava vaimo.

Kesän mittaan Margaretilla oli aikaa tutustua tarkemmin Yrjöltä saamiinsa sävellyksiin. Hänen sanankäänteistään kuvastuu suuri kunnioitus musiikin luomistyötä kohtaan. Näkemys on ylevöitynyt ja huokuu melko yleistä ajattelua, jossa musiikin olemus sinänsä voi olla ”ylemmällä” tai ”alemmalla” tasolla – kuten ihmisten syntyperä aikaisemmassa päiväkirjamerkinnässä vuodelta 1916. Tekstin sävystä on vaikea päätellä, välttelikö Margaret omien ajatustensa kertomista sävellyksistä, eikö hän ollut varma siitä, mitä uskaltaisi sanoa, vai eikö vain ollut vielä ehtinyt tutustua pianokappaleisiin riittävästi voidakseen kirjoittaa mitään yksityiskohtaisempaa. Mar-

https://doi.org/10.21435/tl.285

garet ilmaisee jälleen kerran olevansa ylpeä kotimaastaan, siitä, että Yrjön musiikki oli kotimaista tuotantoa:

> – – ja kiitos – oma rakas Yrjöni kun annoit minulle sinun laulusi – mitä niistä ja sinun pianokappaleistasi tahtoisin sanoa – sitä en voi – enkä tarvitsekaan – sillä kyllä minun Kultuni tuntee ja tietää kuinka äärettömän onnellinen ja kiitollinen minä olen siitä, että puhdas ihanteellinen – pyhä musiikki syntyy ”näillä raukoilla rajoilla – poloisilla Pohjan mailla. – –.
>
> Olen katsonut Ilta-laulua ja koettanut saada selvää mitenkä sinä olet ajatellut sen tempon kanssa. Kultuni – pidän niin äärettömästi tästä sinun laulustasi.[232]

Helsingin kaupunginvaltuuston työ oli keskeytynyt sisällissodan aikana Työväen eduskunnan syrjäyttäessä sen, eikä Anton Alfthan enää vuoden 1918 jälkeen palannut valtuustoon. Selma kirjoitti heinäkuussa uudelleen Margaretille Mattilasta. Äiti ikävöi tytärtään ja pyysi tätä vierailulle luokseen, mutta Margaret selvästikin viihtyi itsenäisessä elämässään. Olipa etäisyyden pitäminen kiinni kummasta vanhemmasta tahansa, Margaret ei ainakaan aikonut perääntyä asemistaan tuumaakaan. Heinäkuussa 1918 Yrjö ja hänen ystävänsä Evert Katila muuttivat joksikin aikaa asumaan lähistöllä sijaitsevaan Kalansiin.[233] Margaret oli myötävaikuttanut asiaan: ”Olin tänään puhumassa Kalans-kartanon emännän kanssa; hän sanoi, että sinä kyllä saisit huoneen ja ruokaa siellä – –. Sinä saat sen kulmahuoneen joka on salin vieressä – –. Minä koetan päästä kaupunkiin ensi viikon alussa.”[234] Jossakin, ehkä Kalansissa, hän on myös voinut kuunnella Yrjön työskentelyä noihin aikoihin, sillä päiväämättömässä kirjeessä hän kirjoitti ”Tänä aamuna kuulin kun soitit vähäsen sonaattisi kolmannesta osasta; on niin sanomattoman hauskaa kuulla, jätä aina ovi auki, jos se ei sinua häiritse.”[235]

Margaret ja Yrjö avioituivat syyslauantaina 14.9.1918. Päivän säätiedotus lupasi 11–15 lämpöastetta, länsituulta ja selkeää säätä. Sulhasen vanhemmat järjestivät hääillallisen.[236] Mitään muuta tietoa vihkimisestä, hääjuhlasta tai siinä läsnä olleista, Karilan mainitsemaa Evert Katilan mukana oloa lukuun ottamatta, ei ole

https://doi.org/10.21435/tl.285

löytynyt. Vihkimistilaisuudet pidettiin usein morsiamen tai sulhasen vanhempien kotona. On siis mahdollista, että Margaret ja Yrjö vihittiin Yrjön vanhempien asunnossa. Margaret kirjoitti muistiinpanoissaan, että hääjuhlavalmisteluja tai kapioiden hankkimista ei ollut tehty, niin suurena yllätyksenä avioituminen tuli morsiamen vanhemmille. Furunäsiin hankittiin niitä huonekaluja, joita saatiin haalituksi kokoon, ja kunnolliset patjatkin saatiin vasta myöhemmin. Miksi asiat menivät näin? Olivatko Margaretin vanhemmat ehkä asennoituneet niin, että kihlausajasta tulisi pitkä, ja toivoivat Margaretin mielen vähitellen muuttuvan? Tai ehkäpä nuoripari vain yksinkertaisesti kyllästyi odottamaan ja päätti hääpäivästä lyhyellä varoitusajalla. Kumpikaan heistä ei luultavasti ollut kiinnostunut suurista hääjuhlallisuuksista. Tilaisuus oli pienimuotoinen, mutta varmasti onnentäyteinen – vakavan, loppuelämän kestävän sitoutumisen kirkollinen vahvistaminen. Selman häiden jälkeen marraskuussa kirjoittamasta kirjeestä käyvät ilmi äidin ikävä ja Margaretin lapsuudenkodin hieman haikea tunnelma:

> Rakas lapsi. Koska en ole suoraan Sinulta tai muuta kautta kuullut Sinusta mitään pitkään aikaan ja olet alituisesti ajatuksissani, en voi vastustaa kiusausta kirjoittaa muutamia rivejä. Meillä kaikilla on niin ikävä Sinua. Isä on nyt taas kotona ja päivät kuluvat tasaista kulkuaan. Iltaisin istumme yhdessä kirjastossa, joka on otettu käyttöön arkihuoneena. Isä panee pasianssiaan ja minä pidän hänelle seuraa. Ethel opiskelee ahkerasti, Gertrud puuhaa laulamisen ja kielituntien parissa, niin ranskan ja englannin kuin italian. Gunnel, ainoa koululainen, harjoittelee Griegin sonaattia ja on edistynyt paljon.[237]

https://doi.org/10.21435/tl.285

V Yhteiselämää 1920-luvulla

Koti Meilahdessa; Työ laulujen parissa alkaa

Nuoripari asettui asumaan Yrjö Kilpisen vanhempien omistaman Meilahden huvilan alakertaan. Luonto oli lähellä, huvilasta aukesi merinäköala ja oma laituri tarjosi uinti- ja veneilymahdollisuuden. Erityisesti Margaretille ympäröivä luonto oli tärkeä. Talvella jäällä saattoi hiihtää, ja läheisissä metsissä ja Seurasaaressa oli hieno- ja ulkoilureittejä. Ulkomuseo oli perustettu Seurasaareen 1909, ja alueelle siirretty joitakin vanhoja rakennuksia.

Margaretin ja Yrjön muuttaessa Meilahteen se oli varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella, ja Ida ja Heikki Kilpinen olivatkin ilmeisesti hankkineet Furunäs-nimisen huvilan Seurasaarentien varrelta vuonna 1916 lähinnä kesä- ja lomanviettopaikaksi. Jokin pikkukauppa Meilahdessa oli, mutta yleensä kaikki ruoka- ja muut ostokset oli haettava Helsingin keskustasta. Matka taittui raitiovaunulla, jonka päätepysäkki oli nykyisen Allergiasairaalan kohdalla, siitä eteenpäin kuljettiin jalan metsäreittiä pitkin. Meilahdentietä Seurasaareen kulkeva bussilinja avattiin vasta 1946.

Lukuisia tieteen ja taiteen harjoittajia muutti Meilahden huviloihin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, Kilpisten lisäksi esimerkiksi arkkitehti J. V. Strömberg, arkkitehti Gustaf Nyström, professori Jooseppi Mikkola vaimonsa kirjailija Maila Talvion kanssa, kirjailija–maalari Viljo Kojo ja lyhytaikaisena asukkaana Mainiemi-huvilaan säveltäjä Ilmari Hannikainen, jolta professori A. O. Väisänen osti sen 1929. Furunäs siirtyi Yrjön omistukseen hänen äidiltään vasta lähes kolmenkymmenen vuoden asumisen jälkeen 1945.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Ensimmäiset rakennukset Furunäsin tontille olivat nousseet 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Maapohja kuului kaupungille, joten huviloiden omistajat olivat kaupungin vuokralaisia. Juuri ennen vuosisadan vaihtumista tontin sai vuokralle apteekkari Oscar Durchmann. Hän laajensi päätaloa ja piharakennuksia, ja vuosien mittaan huvilan ylärinteeseen rakentui pihapiiri, johon kuuluivat talli, vaunuliiteri ja ulkohuone, asuintupa sekä kanalasta 1900-luvun alkuvuosina kesäasunnoiksi muutettu rakennus. Alhaalla rannassa oli laituri ja uimahuone. Mitään mukavuuksia ei ollut. Ulkohuone oli tietysti nimensä mukaisesti ulkona, talon lukuisat tulisijat lämmitettiin puilla ja vesi tuotiin pihalle hevosella isossa säiliössä, josta se siirrettiin apukeittiön saaveihin. Pyykit pestiin käsin; vesijohto- ja viemäriverkosto puuttuivat. Juokseva vesi huvilaan saatiin vasta 1970-luvulla sen siirryttyä kaupungin omistukseen. Yhdessä pihapiirin rakennuksista oli sauna.[238]

Yrjön elämässä avioliiton solmimista seurasi tuottelias luomiskausi. Hän oli saanut keväällä 1918 stipendin itsenäisen Suomen vasta perustettujen taidelautakuntien ensimmäisessä apurahajaossa.[239] Yrjön vanhempien avun lisäksi se oli pariskunnalle tärkeä toimeentulon lähde, sillä Margaretin vanhemmat eivät luultavasti aluksi tukeneet avioliittoa millään tavoin.[240] Yrjö saikin 1920-luvulla apurahoja joka vuosi, paitsi vuosina 1927 ja 1929 – kuusi kertaa Kordelinin säätiöstä ja kaksi kertaa Ahlströmin rahastosta. Wihurin rahastosta häntä tuettiin tuolla vuosikymmenellä viisi kertaa, vuosina 1921, 1922, 1923, 1925 ja 1928.[241]

Margaretille ensimmäiset avioliittovuodet merkitsivät, paitsi rakkaudentäyteistä yhteiselämää ihaillun puolison innoittajana ja hänen työrauhansa turvaajana, myös tutustumista tämän sävellysprosessiin ja sävellyksiin. Hän astui nyt aviovaimon rooliin, johon kuului suuri määrä erilaisia talon ja talouden hoitoon liittyviä käytännön velvollisuuksia. Ensimmäiset pari avioliittovuotta Margaret varmaankin totutteli uuteen asemaansa ja tutustui ympäristöönsä Meilahdessa. Työmäärä ei ollut vähäinen. Koti sisustettiin niillä kalusteilla, joita oli saatavilla Yrjön vanhemmilta, sillä nuorenparin rahatilanne oli tiukka, eikä mitään uutta pystytty hankkimaan.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaretin ja Yrjön yhteinen koti Furunäs 1918–1965. Pihalla näkyvät kärryt ja tynnyri, joilla huvilaan tuotiin vettä. Juokseva vesi saatiin vasta 1970-luvulla. Kuva Raija Järvelä, 1965. Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

Koska Margaret ei vielä opettanut vakituisesti Musiikkiopistossa, voisi ajatella, että hänellä kaikesta muusta työstä huolimatta olisi ollut mahdollisuus harjoitella, mutta hän itse muisteli myöhemmin, että pianonsoitto jäi pahasti alakynteen varhaisina avioliittovuosina: ”Enhän ollut voinut soittaa paljon ollenkaan avioliittomme viitenä ensimmäisenä vuotena.”[242]

Elämä oli onnellista, vaikka Yrjön ja omien vanhempien välisten suhteiden katkeamisen onkin täytynyt tuntua Margaretista pahalta. Margaret aloitti opettamisen vanhassa opinahjossaan Helsingin

https://doi.org/10.21435/tl.285

Musiikkiopistossa 1922, sijaisena hän oli toiminut jo aikaisemmin. Kummallakin puolisolla on ehkä ollut tilapäisiä tuloja pianistina, ja Margaret antoi lisäksi yksityistunteja. Välien parannuttua Margaretin vanhempiin nämä tukivat tytärtään ainakin matka-apurahoilla ja muilla tilapäisillä lahjasummilla. Toisin kuin vaikkapa Sibelius, joka nuoruudessaan opetti viulunsoittoa ja musiikin teoriaa noin kymmenen vuoden ajan, Yrjö ei säveltäjän työn lisäksi koskaan joutunut ottamaan muuta vakituista työpaikkaa, noin vuoden mittaista *Uuden Suomen* kriitikon pestiä vuonna 1919 lukuun ottamatta.[243] Margaretin ammatillisen kehityksen kannalta 1920-luku oli tärkeä. Hän haki ulkomailta lisäoppia soittamiseensa, perehtyi Yrjön tuotantoon sitä mukaa kuin uusia teoksia syntyi, toi niitä kuultavaksi, solmi tärkeitä tuttavuuksia, konsertoi laulajien kanssa ja piti oman ensikonserttinsa. Lisäksi hän aloitti pianonsoiton opettamisen, jota sitten jatkuikin yli neljänkymmenen vuoden ajan.

Pariskunnan ystävä, laulajatar Alma Kuula oli yksi varhaisista ja tärkeistä Yrjön tuotannon esittäjistä. Hän piti Helsingissä keväällä 1920 konsertin, jossa häntä säesti Ernst Linko. ”Ammi” lauloi kolme Kilpisen laulua: *Ah, missä lienet, Tytön laulu* ja *Aamulaulu*. Lingon, joka tunnettiin hyvästä muististaan, mainitaan soittaneen osan säestyksistä ulkoa.[244] Seuraavan kerran Alma Kuula konsertoi kesäkuussa osana Suomen messujen konserttitarjontaa. Messut järjestettiin silloin ensimmäistä kertaa, ja Helsinkiin virtasi suuret määrät väkeä. Laulajatar oli varsin työllistetty: avajaispäivänä 29. kesäkuuta klo 15 hän lauloi solistina Kaupunginorkesterin päiväkonsertissa, jossa esitettiin Madetojan kantaatti *Elämän päivät,* illalla hänellä oli soolokonsertti ja seuraavana päivänä jälleen esiintyminen orkesterin kanssa. Margaret, silloin vielä nimellä Darling Kilpinen, soitti Alman pianistina Yliopiston juhlasalissa pidetyssä soolokonsertissa. Illan ohjelmassa oli Kuulan, Madetojan, Palmgrenin ja Sibeliuksen laulujen lisäksi viisi Kilpisen uutta laulua.[245] Vaikka messut olivat kaksinkertaistaneet Helsingissä liikkuvien ihmisten määrän, paikalla oli valitettavan vähän yleisöä. Nimimerkki Bis, Karl Fredrik Wasenius, kertoi kuitenkin konsertin olleen menestyksekäs ja rouva Kilpisen ”hoitaneen säestäjän tehtävänsä

https://doi.org/10.21435/tl.285

hyvin". Myös Heikki Klemetti mainitsi erikseen erittäin ansiokkaan säestyksen. *Iltalehden* anonyymi kriitikko kirjoitti Margaretin soittaneen "taiturimaisesti sekä samalla erinomaisen runollisesti ja hienosti".[246] Tästä alkoi Margaretin pitkä työsarka laulajien pianistipartnerina ja miehensä teosten tulkkina. Yhteistyö Alma Kuulan kanssa jatkui vielä seuraavalla vuosikymmenellä.

Yhteisiä matkoja, säestystehtäviä ja ulkomaisia opintoja

Berliini 1920

Syksyllä 1920 Yrjö ja Margaret lähtivät Saksaan matkalle, jolta he palasivat vasta aivan joulun alla. Yrjö oli saanut Kordelinin säätiön apurahan ja sen lisäksi asiantuntijalautakunnan myöntämän säveltaiteilijain matka-apurahan. Sibeliuksen suositus oli epäilemättä ollut eduksi. Vaimolle tarvittiin miehen suostumus tämän hakiessa itselleen passia: "Allekirjoittanut antaa täten luvan vaimolleen Margaret Darling Marialle matkustaa ulkomaille ja valtuuttaa hänet itsekseen hakemaan ulkomaanpassin tähän tarkoitukseen. Yrjö Kilpinen, säveltäjä."[247]

Useita suomalaisen säveltaiteen edustajia pistäytyi Berliinissä syyskaudella. Ilmari Hannikainen oli lähtenyt kahdeksi kuukaudeksi tutustumaan sikäläiseen musiikkielämään, mutta saikin kesken matkan Robert Kajanukselta kutsun Pariisiin esiintymään suomalaisessa konsertissa. Hän osallistui siellä Alfred Cortot'n kurssille, jatkoi sen jälkeen matkaansa Aleksander Zilotin oppiin Antwerpeniin ja edelleen Zilotin kanssa Lontooseen.[248] Maikki Järnefelt ja Selim Palmgrenkin matkustivat joulukuussa Berliiniin ja sieltä Pariisiin. Varsinaisena päämääränä oli kuitenkin Yhdysvallat.[249]

Kilpisten tarkoituksena oli tutustua saksankielisen Euroopan kulttuurielämään, esitellä Yrjön musiikkia ja saada ohjausta nimekkäiltä opettajilta. Margaretin tähtäimessä oli Rudolf Breithaupt, Suomessakin hyvin tunnettu pedagoginimi.[250] Opiskelemaan lähtö paperisotineen sekä saksalaisten että suomalaisten viranomaisten kanssa ei ollut mitenkään yksinkertaista. Tarvittiin apua,

https://doi.org/10.21435/tl.285

tuttavuuksia ja suosituksia. Suomalaista Breithauptilla opiskellutta Elsa Hellsténiä on ilmeisesti käytetty yhteyshenkilönä Berliiniin mentäessä jo ennen Kilpisiä, sillä hän kuulostaa kirjeissään melko lailla tämän ”välitysviran” uuvuttamalta.[251] ”Kävin toissapäivänä Breithauptin luona ja saan [Margaretille] todistuksen lauantaina – – En ole vielä ennättänyt käydä Taubmannin luona.[252] On kovin ikävää ettei kukaan suomalaisista, jolle hain Sternin konservatorion johtajan lupaa pistäytynytkään siellä. En voi enää menne sinne keltään [sic] pyytämään todistusta.”[253] Todistus on tässä tapauksessa tarkoittanut eräänlaista suositusta. ”Lähetän teille tässä todistuksenne. Kuten todistuksesta itsekin näette, olen suositellut teitä mitä lämpimimmin.” Hellstén kertoo myös käyneensä poliisiasemalla jo yhdeksän kertaa erilaisten todistusten hankkimisen merkeissä ja tuskailee asioiden hoitamiseen kuluvaa aikaa ja vaivaa. Hän kertoo Breithauptin nostaneen tuntiensa hinnan sataan Saksan markkaan kerralta ja veloittavan todistuksesta 50 Dmk.

> Herra Kilpisen täytyy suoda anteeksi, että en ole tehnyt hänen hyväkseen mitään. Olisikin paljon parempi jos hän, joka jo tunnetaan täällä, kirjoittaisi suoraan jollekin tunnetulle opettajalle – – [Heino] Kaskihan on nyt Suomessa, osoite on Pielisjärvi. Hänkin voi kertoa paljon nykyisistä opettajista ja säveltäjistä – – Minähän olen vuokrannut flyygelin ja minulla on myös jonkin verran käyttöä sille. Suottehan anteeksi, herra Kilpinen? Huomenna minun pitää vielä käydä ilmoittautumassa poliisille. Jälleen yksi hukattu päivä – ja prof. B-t matkustaa tällä viikolla lomalle![254]

Kesällä ennen matkalle lähtöä Margaret sai vielä kortin Hellsténiltä, tällä kertaa suomeksi kirjoitettuna.

> Kun piakkoin kai tulette tänne keskukseen kirjotan Teille vähäsen prof. Breithauptin ohjelmasta, joten tiedätte harjoittaa. Luulen, että hän antaa kaikkien aluksi soittaa seuraavat: Beethoven: 32 Variationen. Mendelssohn: Variations sérieuses. Schumann: Symphonische etyden. Brahms: Händel variationen. Näiden ohella Chopinin etydit miltei kaikki sekä Chopinin preludit. Sitten Liszt. On ollut niin kuuma, että ei tahdo

https://doi.org/10.21435/tl.285

> tulla tarpeeksi soitettua. Muuten kovin hauska. Odotan nyt Nti [Sally] Westerdahlia tänne. Lämpimät terveiset teille molemmille Elsa H:ltä.[255]

Margaretin käynnistä Breithauptin luona ei valitettavasti ole löytynyt kuvauksia. Breithauptin ”ohjelma” kuulostaa, paitsi melko vaativalta, myös melko kaavamaiselta. Hellsténin kuvaama ohjelmistosuunnittelu todennäköisesti koski pitkäaikaista opiskelua, eikä tällainen opiskelutapa soveltunut Margaretin tuon aikaiseen elämäntilanteeseen. Hän ei tiettävästi tämän ajanjakson jälkeen palannutkaan tämän ohjattavaksi. Margaretin äiti seurasi tietenkin tarkasti, miten tyttären ensimmäinen ulkomaanmatka ilman vanhempia sujui. Äiti oli mielissään siitä, että Margaret oli saanut tunteja Breithauptin kaltaiselta kuuluisuudelta.

> [Eino] Lindholmin B:ltä [Breithauptilta] Lontoosta saamasta kirjeestä tiedän, että saat tunteja häneltä, ja minua ilahduttaa kovin että pääset hyötymään hänen opetuksestaan. Hänhän on tunnettu, jos ei suorastaan johtohahmo pianon opetuksen alalla. Muistatko sitä, kun Eva Knorring tuli ulkomailta monta vuotta sitten hänen metodinsa innokkaana ihailijana, kuinka siitä keskusteltiin ja sitä kritisoitiin, myös musiikkiopistossa. Minua ilahdutti myös se, että Breithaupt piti sinua lahjakkaana ja pitkälle edenneenä. Mutta Sinähän olet kasvuaikanasi saanut parasta opetusta mitä on ollut tarjolla, ja nyt kun olet omin neuvoin kehittänyt itseäsi niin täytyyhän tulosten näkyä. Sinulla on tietysti vielä paljon löydettävää ja opittavaa, ja erityisesti taiteen alalla näkymät ovat laajat ja mahdollisuudet loputtomat – – Niin, pidä nyt mieli ja sydän avoimina kaikella hienolle ja kauniille mitä näet ja kuulet ja säilytä ennen kaikkea se, mikä Sinussa on aina ollut viehättävää, Darling: <u>vaatimattomuutesi</u>.[256]

Äidin kirje kertoo siitä, että hän oli ylpeä tyttärestään ja tämän opettajalta saamasta tunnustuksesta. Margaret olikin pienestä pitäen saanut kotoa tukea ja rohkaisua musiikkiopintoihinsa, ja nyt äiti kehottaa häntä jatkamaan edelleen valitsemallaan tiellä. Omilla saavutuksilla ei kuitenkaan ollut sopivaa kehuskella, eikä sivistynyt nainen tuonut itseään esille. Margaretille vaatimaton käytös oli aina

https://doi.org/10.21435/tl.285

ollut luontaista. Äiti kiittää, mutta samalla muistuttaa häntä pitämään kiinni tästä naisten perinteisestä hyveestä.

Breithauptilla oli vuosien mittaan useita suomalaisia oppilaita. Myös Margaretin sisar Gertrud otti häneltä pianotunteja parin vuoden aikana. Hän oli soittanut Breithauptille Bachia, Beethovenia ja Chopinin etydeitä. Ensimmäisen tuntinsa jälkeen hän kirjoitti Margaretille ja kuvaili vaikutelmiaan. Hän piti Breithauptia viisaana ihmisenä, jolla oli ”hyvät silmät” ja kertoi heidän tulevan hyvin toimeen keskenään. Olivatkohan Margaret ja kukaties Yrjö huolissaan soittotuntien säädyllisyydestä?

> Hän on maailman kiltein setä ja minä minä olen heillä todellakin kotonani, mutta hän ei ole lainkaan puoleensavetävä niin että minun on aina pakko nauraa kun kuulen teidän huolistanne. Lisäksi hän on mitä suurimmassa määrin hienotunteinen, toisin sanoen hän ei opeta ollenkaan käsiinkäyvästi vaan täysin ”platonisesti” – – Hän on hyvä opettaja, mutta ihmisenä hiukkasen hienosteleva, korostaa jalosukuisia tuttujaan ynnä muuta, mikä aina minusta tuntuu naurettavalta. Mutta sellaisiahan täällä ovat melkein kaikki.[257]

Gertrud otti tunteja varsin monelta opettajalta ulkomailla matkustaessaan. Raikkaan avoimuuden lisäksi Gertrudin kuvauksesta välittyy jotakin, joka saa lukijan pohtimaan sitä, miten syvällisesti hän lopulta paneutui soitinopintoihinsa. Hänhän oli musiikkiopistoaikoinaan soittanut viulua, mutta hänen varsinainen rakkautensa oli laulaminen. Soittotuntien tarkoitus näyttäisi olleen vaikutelmien kerääminen pikemminkin kuin todellinen syventyminen esimerkiksi pianonsoiton saloihin. Laulamisen suhteen asianlaita on voinut olla toinen, mutta laulunopettajienkin vaihtuminen samoin kuin Gertrudin konserteista kirjoitetut kritiikit antavat viitteitä siitä, että hän ei musiikin saralla saanut selvitetyksi perimmäisiä ongelmiaan. Margaretin asennoituminen oli tässä suhteessa hyvin erilaista.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Säestys- ja kamarimusiikkitehtäviä

Syyskuussa 1920 sisarukset Alma Kuula ja Oili Siikaniemi lauloivat suomalaisia lauluja Hampurissa José Eibenschützin johtaman orkesterin säestyksellä. Muutamaa päivää aikaisemmin 23.9. Alma ja Margaret olivat konsertoineet Berliinissä Klindworth-Scharwenka-salissa ohjelmalla, jossa oli aarioita, Schubertia, Schumannia ja suomalaisia lauluja. Karilan mukaan arvostelut olivat ylimalkaisia ja lyhytsanaisia.[258] Yrjö kirjoittikin äidilleen, että Alma oli ollut "huonossa äänessä", mutta Darling oli säestänyt hyvin "kuten aina".[259] Oili miehineen oli oleskellut Saksassa jo pitempään, ja Oili oli jopa äänittänyt Deutsche Grammophon -yhtiölle kymmenen levyä, joita Kilpiset olivat pitäneet hyvinä.[260] Joulukuun 11. päivänä pidettiin Berliinin Singakademien salissa suomalaisen musiikin konsertti, jossa Oili (taiteilijanimellä Oili Sinimi) ja Alma lauloivat sekä orkesterin kanssa että Margaret Kilpisen säestyksellä seitsemän Kilpisen laulua. Orkesteria johti Selmar Meyrowitz.[261]

Suomalaisen musiikin esittely Berliinissä ei saanut osakseen erityisen suurta innostusta. *Berliner Tageblatt* -lehden kirjoittajan mielestä konsertin suomalainen musiikki – "raffinoidun ja naivin sekoitus" – ei sinänsä ollut vailla mielenkiintoa, mutta siitä puuttui ilmaisun ja muodon rikkautta, eikä se jaksanut pitää yllä mielenkiintoa kokonaisen illan ajan. Alma Kuulan, jota kirjoittaja piti äänellisesti lahjakkaana ja sympaattisena laulajattarena, katsottiin tuoneen Kilpisen omalaatuisille (*eigenartige*) lauluille suosiota menestyksekkäämmin kuin sisarensa Oilin. *Tägliches Rundschau* -lehdessä kerrottiin säveltäjien teosten muistuttaneen toisiaan niin ilmaisunsa kuin keinovarojensa puolesta. Kaikkea leimasi raskasmielisyys, jonka vuoksi kuultu musiikki ei koskaan noussut suureksi taiteeksi. Kilpisen laulut ilahduttivat kirjoittajaa lupaavina kokeiluina, ja säveltäjässä hän näki nupullaan olevaa lahjakkuutta, joka puhkeaisi kauniiseen kukkaan, mikäli tämä vapautuisi maneereistaan. Myönteisimmin, vaikka hänkin ehkä hieman imperialistisen ylhäisestä näkökulmasta kommentoiden, asennoitui *Der Tag* -lehden kriitikko, jolla oli jotakin ystävällistä sanottavaa jokaisesta

https://doi.org/10.21435/tl.285

säveltäjästä konsertin lyhyessä luonnehdinnassa. Kilpisen pianosäestykselliset laulut hän mainitsi tunnelmallisina (*stimmungsvolle*). Pianistin, Margaret Kilpisen nimeä ei kritiikeissä mainita.[262]

Alma Kuula lauloi vielä Potsdamissa St. Nikolauksen kirkossa konsertissa, jonka johti ”professori Wilhelm Kempff”.[263] Luultavasti kysymyksessä ei ollut nuori, Suomessa sittemmin useasti vieraillut pianotaiteilija, vaan ehkä pikemminkin hänen samanniminen isänsä, joka hoiti kirkon kanttorin ja musiikinjohtajan virkaa. Kilpiset kävivät myös konserteissa ja kuulivat muun muassa Mahlerin orkesterilaulusarjan *Das Lied von der Erde,* jossa Mme Cahier lauloi altto-osuuden, ja Wagnerin *Parsifalin* Charlottenburgin oopperassa. Margaret ei juuri kirjoittanut kotiin vaikutelmiaan musiikista tai esityksistä. Hän kysyi isältään, muistiko tämä antaneensa hänelle joskus aikaa sitten Graalin tarusta kertovan kirjan pohjustukseksi konsertille, jossa Schnéevoigt oli johtanut *Parsifalin* musiikkia, ja toisen kirjan, jossa sitä analysoitiin. Hän kertoi opiskelleensa oopperaa perinpohjaisesti ja tuntevansa kaikki motiivit.[264]

Berliini oli ajan uuden musiikin eurooppalainen hermokeskus, ja oma tärkeä osansa matkan kulussa oli musiikkipiireihin tutustumisella. Illanvietossa sanomalehtimies ja musiikkikirjoittaja César Saerchingerin (1884–1971) luona Margaret ja Yrjö tapasivat musiikkielämän uusien suuntausten edustajia. Saerchinger, ranskalaissyntyinen Yhdysvaltoihin asettunut monitoiminen mies, työskenteli tuohon aikaan *New York Times*- ja *Musical Courier* -lehtien Euroopan-kirjeenvaihtajana. Yrjö kävi kirjeenvaihtoa Saerchingerin kanssa 1930-luvun puoliväliin asti ja toimi tuona aikana harvakseltaan *Musical Courierin* musiikkikirjeenvaihtajana Suomesta. Saerchinger oli toimittanut 14-osaisen *Art of Music* -kirjan ja oli itsekin opiskellut musiikkia. Sittemmin hänestä tuli tärkeä hahmo radio- ja musiikkipiireissä. Hänen julkaisuihinsa kuuluu muun muassa pianotaiteilija Artur Schnabelin elämäkerta (1958).

Berliinin musiikkielämän keskipisteessä vaikuttava Schnabel ja hänen oppilaansa Eduard Erdmann olivat läsnä Saerchingerin järjestämässä illanvietossa, ja Margaret tapasi nyt ensimmäisen Erdmannin, josta myöhemmin tuli hänelle tärkeä henkilö. Kansain-

https://doi.org/10.21435/tl.285

välisen nykymusiikkiseuran ISCM:n ensimmäisellä musiikkifestivaalilla Salzburgissa elokuussa 1923 esitettiin sekä Erdmannin sooloviulusonaatti (Alma Moodie) että joitakin Kilpisen lauluja (Tiny Debüser), mutta ei ole tiedossa kuulivatko säveltäjät silloin toistensa musiikkia.[265] Lokakuussa Erdmann saapui ensimmäisen kerran Suomeen konsertoimaan. Tällä matkalla Berliiniin Kilpiset tutustuivat myös laulaja Helge Lindbergiin, joka esitti Yrjön lauluja menestyksekkäällä urallaan kotimaassa ja Keski-Euroopassa.

Leevi Madetojan neliosainen *Lyyrinen sarja* op. 51 sellolle ja pianolle sai kantaesityksensä Yrjö Selinin ja Margaretin tulkintana Kalevalajuhlassa 28.2.1922.[266] Kalevalaseuran järjestämässä musiikkipitoisessa ja juhlavassa tilaisuudessa Yliopiston juhlasalissa kuultiin aluksi ja lopuksi kuorolaulua, puheenjohtaja E. N. Setälä piti juhlapuheen, Ilmari Hannikainen soitti Sibeliuksen *Kyllikki*-sarjan ja Kansallisteatterin näyttelijä Lilli Tulenheimo lausui L. Onervan juhlarunon. Sekä Madetojan sellosarja että Helga Sailon Margaretin säestyksellä esittämät Kilpisen uudet laulut (*Itkevä*, *Lehdokki* ja *Kevätlaulu*) oli tilattu juhlaa varten.[267]

Jo 1880-luvulla perustetut, ensin Tukholmassa ja Kööpenhaminassa harvakseltaan järjestetyt Pohjoismaiset musiikkipäivät saatiin Helsinkiin ensimmäisen kerran 1921. Alma Kuula esitti silloin kaksi Kilpisen laulua. Näillä juhlilla Margaret ei esiintynyt, mutta Kilpisten kodissa kestittiin tanskalaisia vieraita, muun muassa Carl Nielseniä.[268] Tukholman pohjoismaisilla musiikkipäivillä 1927 Oiva Soini lauloi Kilpistä, Melartinia ja Ikosta, ja Margaret oli hänen pianistinaan Kilpisen lauluissa. Muiden laulujen piano-osuudet hoiti Ernst Linko. Margaret kirjoitti Gertrudille Oiva Soinin laulaneen ihanasti. Tosin äkkivääristä mielipiteistään tunnettu *Dagens Nyheter* -lehden kriitikko Wilhelm Peterson-Berger oli lähtenyt salista puolentoista laulun jälkeen shokissa ”på grund av pianobeledsagningens barbarska råhet” – piano-osuuden barbaarisen raakuuden vuoksi.[269] Evert Katila kirjoitti juhlista yhteenvedon ja raportoi Kilpisen laulujen saaneen ruotsalaisessa lehdistössä osakseen ylistystä, ”lukuunottamatta Peterson-Bergerin tavallisia hullutuksia, joille ei musiikkimaailma mitään painoa pane.”[270]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Toivo Kuulan kuolema ja siihen johtaneet tapahtumat olivat edelleen oikeudessa käsiteltävinä keväällä 1921, kolme vuotta tapahtuneen jälkeen, ja Alma Kuula seurasi asian etenemistä paikan päällä. Hän konsertoi silti jatkuvasti. Yliopiston juhlasalissa Margaretin avustuksella 23.6.1921 pidetty konsertti kuului Laulu- ja soittojuhlien ohjelmaan. Kolmen päivän aikana nähtiin kaksi tanssiesitystä ja kuultiin suuri määrä musiikkia: yksi orkesterikonsertti, neljä kuorokonserttia, Matteus-passion ja Messias-oratorion esitykset, Eino Raition viulukonsertti sekä Väinö Solan ja Alma Kuulan laulukonsertit.[271] Helsinkiläisen yleisön rahkeet eivät ehkä riittäneet kaikkeen tähän, vaikka sanomalehdissä soolokonserttien vähänlaisen yleisömäärän arveltiin johtuneen erityisen hienosta kesäsäästä. Alma Kuulan ohjelma koostui suomalaisten säveltäjien lauluista.[272] Kilpiseltä kuultiin *Muistelma*, *Illalla* ja *Kevätlaulu*.

Lokakuun lopulla neljännen kerran järjestetyssä Säveltaiteilijaliiton vuosikonsertissa 25-vuotias Margaret soitti Eero Selinin kanssa kaksi Bengt Carlsonin kappaletta sellolle ja pianolle. Helga Sailo ja Alma Kuula lauloivat Madetojan duettoja, ja Eino Rautavaara esitti Kilpisen lauluja. Niin Yrjön neljä laulua kuin Margaret pianistina saavuttivat menestystä.[273] Heikki Klemetin mielestä laulut olivat ”omalaatuisia, omapolkuisia. – –. Suuren osan iltaa tulessa ollut säestäjä, rva Margaret Kilpinen – – hoiti erinomaisesti tehtävänsä.”[274] Evert Katila kirjoitti Margaretin soittaneen ”aitopianistisella taidolla ja taiteellisella maulla. Lahjakas pianisti sai ansaitun osansa kuulijain vilkkaista suosionosoituksista.”[275] Konsertin jälkeen pidettiin Seurahuoneella illanvietto, johon saattoivat laajasydämisesti laaditun tiedotuksen mukaan ilmoittautua ”Säveltaiteilijaliiton jäsenet ja muut taiteenharrastajat” – eli jokseenkin kaikki kiinnostuneet.

Yrjön ensimmäinen sävellyskonsertti pidettiin 17.11.1923, ja Evert Katila sijoitti sen suomalaisen musiikin merkki-iltojen joukkoon.[276] Konsertissa Alma Kuula lauloi 15 Huugo Jalkasen runoihin sävellettyä laulua Breitkopf & Härtelin julkaisemasta 31 laulun kokoelmasta. Viimeistään nyt oli todettava, että pitipä Yrjön sävellyksistä tai ei, hänen esille nousuaan säveltäjänä ei voitu kieltää: konsertti oli voitto Yrjölle, ja myös hänen luottoesittäjänsä, Alma ja Margaret, saivat

https://doi.org/10.21435/tl.285

osakseen kiitosta. Kaikki lehtikriitikot noteerasivat pianistin osuuden eri tavoin asetelluin ylistävin sanoin. Margaretin soittoa leimasivat ”sulavuus, viimeistely ja perinpohjainen asiantuntevuus”.[277]

Heikki Klemetti pohdiskeli pitkässä arvostelussaan Kilpisen säveltäjäluonnetta sekä myönteisestä että kielteisestä näkökulmasta, ja päätyi esittämään mielipiteenään, ettei Kilpinen ollut hänen säveltäjänsä. Laulajattaren suoritusta hän kehui pienin varauksin, Margaret ”säesti virtuoosisesti ja musikaalisesti.”[278] *Hufvudstadsbladetissa* kerrottiin Margaretin soittaneen ”äärimmäisen varmasti ja herkästi”,[279] ja *Iltalehdessä* ”täysin viimeistellyllä taidolla, erinomaisen hienosti – – Yhteisesityksen huolellisuutta ja valmiutta oli nautinto seurata.”[280] Kuten vielä pitkään 1900-luvulla oli tapana, pianistia kutsuttiin aina säestäjäksi, ja hänen osuutensa noteerattiin yleensä tavalla tai toisella vasta arvostelun viimeisissä lauseissa. Helsingin konsertti toistettiin Viipurissa 8.12. *Iltalehdessä* lainattiin viipurilaisen lehdistön kirjoituksia, joiden perusteella konsertti oli sielläkin suuri menestys.[281]

Vuosina 1924–1926 Margaret konsertoi ainakin kuuden laulajan kanssa: Oili Siikaniemen, Toini Raholan, New Yorkista Suomeen saapuneen Ida Lovartin, Berliinissä opiskelleen Eini Stenfeldtin, Eino Rautavaaran ja kamarilaulajattareksi nimetyn Anna Ulrichin. Siikaniemi antoi syksyllä 1924 kaksi konserttia. Ensimmäisestä konsertista puolet oli omistettu Kilpiselle, toinen konsertti kokonaisuudessaan muille suomalaisille laulusäveltäjille.[282] Yrjön sävellyskonsertissa 16.11.1925 kuultiin pelkästään Koskenniemen runoihin sävellettyjä lauluja Eino Rautavaaran laulamana. Tarkoituksena oli pitää toinenkin konsertti vielä saman vuoden puolella, mutta Yrjön jouduttua umpisuolenleikkaukseen konsertti siirtyi seuraavan vuoden tammikuun 21. päiväksi. Silloin Rautavaara lauloi runoilijoiden Koskenniemi, Lagerkvist, Josephson ja Bergman tekstejä. Margaret toimi pianistina molemmissa konserteissa.

Useat kriitikot kommentoivat ihailevasti Yrjön kykyä eläytyä sävelkielessään eri runoilijoiden teksteihin. *Ylioppilaslehden* kirjoittajan mukaan Kilpisen laulut kokonaisuudessaan muodostivat jo nyt Suomen oloissa ainutlaatuisen aarteiston. Hän pohti

https://doi.org/10.21435/tl.285

kuitenkin sitä, oliko säveltäjä varsinaisesti kehittynyt Koskenniemi-lauluissaan: ”Kärsiikö hän enää synnytystuskia?”[283] *Uuden Suomen* kriitikko tunnisti ”viimeisimmässä tuotannossa – – kehitystä moderniin tyyliin”.[284] Karl Ekman oli tyytyväinen siihen, ettei Kilpinen langennut liian uudenaikaisten sävellystekniikkojen lumoihin: ”miten täysin moderni ilmaisutavassaan [Kilpinen onkin], jatkaa hän omalla tiellään koskematta steriileihin atonaalisiin kokeiluihin, joiden parista äärimmäiset vasemmistolaiset etsivät onneaan.”[285]

Heikki Klemetti analysoi tammikuun 1926 konsertin jälkeen Kilpisen ”omituista ja omaperäistäkin sanontaa. – – Tämä on Kilpisen ’modernismia’, kuten yleensä sen nykyajan, joka pitää soinnusta kiinni, olematta kumminkaan – – konservatiivi. Puolimoderni – – puolikonservatiivi – – tämä, mikä taas on paradoksaalista allekirjoittaneen ehkä oletettuun makuun nähden, on tyylillisessä suhteessa pikemmin heikkous kuin avu Kilpisen musiikissa.” Klemetti oli vuosien varrella varsin kriittinen Yrjön sävellyksiä kohtaan. Kilpiset pitivät hänen asennettaan halpamaisena ja ymmärtämättömänä, eikä Margaret arvostanut häntä siitä huolimatta, että Klemetti jakoi säännöllisesti kiitosta hänelle pianistina. Tämänkin konsertin arviossa Klemetti kirjoitti kummastakin esiintyjästä tasaveroisen kiittävästi. ”Toisena solistina, tekisi mieli sanoa, mainittakoon suurella tunnustuksella klaveristi rva Margaret Kilpinen.”[286] Kaikki muutkin kirjoittajat noteerasivat jälleen Margaretin osuuden ja kiittivät hänen asiantuntevuuttaan ja pianistista taitoaan. Muutamassa vuodessa Margaret oli pätevöitynyt liedpianistiksi, jonka osuudet jokseenkin aina saivat osakseen ylistystä.

Leipzig ja flyygelin hankinta

Berliiniin tehdyn vierailun jälkeen Kilpisten seuraava yhteinen matka suuntautui Kööpenhaminan kautta Leipzigiin keväällä 1923. Yrjöllä oli laulujen julkaisemista koskevia asioita hoidettavana kummassakin kaupungissa. Matka kesti koko kevään. Margaret olikin hakenut Musiikkiopiston johtaja Melartinilta virkavapaata opetustyöstä lukukauden loppuun asti, ja sijaisuutta hoiti suurimman osan kevätlukukautta Ernst Linko. Leipzigissa pariskunta tapasi

https://doi.org/10.21435/tl.285

kapellimestari Helmut Thierfelderin, joka oli aikaisemmin vieraillut Helsingissä. Thierfelder palasi sittemmin Suomeen useita kertoja seuraavilla vuosikymmenillä. Thierfelder kuului myös Margaretin tulevan kollegan, pianisti Martti Paavolan ystäväpiiriin. Paavola opiskeli Leipzigissä Rudolf Breithauptin opettajan Robert Teichmüllerin johdolla. Bachia palvova Margaret kertoi Karilalle liikuttuneensa voimakkaasti seistessään Tuomas-kirkon ja Bachin patsaan edessä ensimmäistä kertaa. Paavola oli vieraillut paikalla aikaisemminkin, sillä hän oli todennut Margaretille: ”Kyllä tähän tottuu, kun useamman kerran täällä käy.”[287]

Matka alkoi maaliskuun alussa. Ensin suunnattiin Kööpenhaminaan, missä Yrjö sai solmituksi julkaisusopimuksen kustantaja Hansenin kanssa.[288] Margaretilla ei näytä olleen mitään erityistä omaa päämäärää matkalle, mutta Bachin musiikin rakastajana hän tietenkin halusi tutustua säveltäjän kaupunkiin. Ajatuksissa oli kuitenkin myös flyygelin hankkiminen Yrjön käyttöön, ja soittimen hankkiminen oli tietysti tärkeä päämäärä sinänsä.[289] Yrjön äiti Ida ja Jalmari-veljen vaimo Elsa olivat selvittäneet flyygeleiden hintoja Suomessa ja tulleet siihen tulokseen, että soitin olisi edullisempaa ostaa Saksasta kuin Suomesta. Kotiin ostettiinkin tällä matkalla Leipzigista Grotrian–Steinweg-flyygeli. ”Möin Hansenille ruotsalaiset lauluni ja sain niistä 1500 kr, siis n. 10,000 Smk. Meillä on siis rahaa aikalailla niin että ehkä voimme ajatella saada flyygelin ostetuksi niillä rahoilla jos vielä sattuisin saamaan stipendin.”[290] Varat eivät kuitenkaan lopulta riittäneet, vaan rahat jouduttiin pyytämään lainaksi Yrjön vanhemmilta. Äiti lähetti Yrjölle rahaa ”21 135 mk niinkun [sic] esitit”. Hän piti hyvänä asiana, että flyygeli hankittiin – ”katso nyt että pakkaavat sen hyvin ettei se tule perille palasina” – mutta toivoi samalla, että matkailijat palaisivat jo kotiin, sillä ”ei meiltä enää mitään piisaa teille vaikka olisitte tarpeessa.”[291]

Kööpenhaminasta matkattiin Berliiniin, missä viivyttiin jonkin aikaa. Äidille kolmisen viikkoa myöhemmin Leipzigista lähetetyssä kirjeessä Margaret kertoi kummankin viihtyvän hyvin ”Bachin ja Lutherin kaupungissa” ja viipyvän vielä pari viikkoa.[292] Huhtikuussa oli oleskeltu Frankfurt am Mainin lähellä Kronberg im Taunuksessa

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja vierailtu Bad Nauheimissa, sitten matkattiin takaisin Leipzigiin, missä viivyttiin toukokuun lopulle asti. Sieltä Margaret lähetti äidilleen onnittelut tämän ensimmäisen lapsenlapsen, Ethel-sisaren esikoistyttären syntymän johdosta; Margaretista oli siis virallisestikin tullut täti. Hän toivoi tapaavansa Berliinissä Gertrudin.[293] Berliinissä Margaret ja Yrjö asuivat salaneuvos (*Geheimrat*) Krillen luona. Krillen tytär Annemarie oli yhteydessä Kilpisiin myöhempinäkin vuosina ja auttoi erilaisissa käytännön asioissa. Paluumatkalle pariskunta lähti kesäkuun alkupuolella Lyypekistä Oihonna-laivalla, jolla matkusti myös uusi, vastahankittu flyygeli.

Margaretin opetustyön alkuvaiheet

Margaret Kilpisen aloittaessa vakituisen opetustyönsä Helsingin Musiikkiopistossa 1922 se toimi vielä osoitteessa Unioninkatu 20. Tilanahtaus siellä oli suorastaan piinallista, ja jotkut opettajista opettivatkin kotonaan. Vuosikertomuksen 1922–1923 mukaan pianonsoittoa varsinaisille opiskelijoille opettivat Ilmari Hannikainen, Alice Furuhjelm, Ines Durchman, Margaret Kilpinen, Ernst Linko, Martti Paavola, Selim Palmgren ja Ingeborg Hymander, joka vähitellen siirtyi suurimmaksi osaksi vastaamaan pianopedagogiikasta.[294]

Margaret mainitaan jo Musiikkiopiston vuosikertomuksessa 1917–1918 ”kokeilijana”, eli opetusharjoittelijana. Pari vuotta myöhemmin hän sijaisti Ernst Linkoa ja opetti yhtätoista oppilasta kahtena päivänä viikossa.[295] Seuraavaksi lukuvuodeksi hänet oli kiinnitetty tuntiopettajaksi ja syksyllä 1922 hänestä tuli vakinainen opettaja. Oppilaita oli kymmenen. Musiikkiopistossa oli silloin noin 150 opiskelijaa, joiden pääaineena oli piano, ja alkeiskoulun puolella lähes kaksinkertainen määrä. Pianonsoitolla oli edelleen pää- eli ykkös- eli ensimmäinen opettaja ja hänen lisäkseen muita vakituisia ja tuntiopettajia.[296]

Musiikkiopiston nimi muutettiin Helsingin Konservatorioksi 1924, mutta toimintaan nimenvaihdos ei vaikuttanut. Oppilasjoukko oli kirjavaa. Taloudellisista syistä oppilaita pyrittiin ottamaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kilpiset ostivat Grotrian-Steinweg-flyygelin Leipzigista vuonna 1923. Se sijoitettiin Yrjön työhuoneeseen, jossa aikaisemmin ollut pystypiano siirrettiin yläkertaan Margaretin käyttöön. Kuvassa, joka on saatettu ottaa pian soittimen saapumisen jälkeen, Yrjö istuu flyygelin ääressä tavanomainen sikari kädessään. Kuvaaja tuntematon. Margit Rahkosen yksityisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

sisään niin paljon kuin mahdollista, ja opistoon syntyi tungosta tuolla vuosikymmenellä. Yksi pianonsoiton opettajista, Antonie Leontjeff, kirjoittikin silloiselle rehtorille Erkki Melartinille, että asialle pitäisi tehdä jotain. Opettajat alkoivat nimittäin pikkuhiljaa väsyä siihen että heidän ”oli opetettava vaikkapa jonkun koiralle pianonsoittoa, mikäli siitä maksetaan lukukausimaksu.”[297] Kaikki Margaretinkaan oppilaat eivät varmaan olleet joukon parhaasta päästä, eikä hän luultavasti koskaan ollut mikään kyynärpäätaktikko oppilaiden hankkimisessa. Kevätlukukaudella 1927 Margaret oli oman opetuksensa lisäksi toiminut Eino Lindholmin sijaisena Konservatoriossa. Paljon puhuva on Lindholmin kiitoskirje Margaretille: ”Parahin Rouva Kilpinen. Olen sanomattoman kiitollinen Rouva Kilpiselle että jaksoitte opettaa oppilaitani joista niin moni on aivan lahjaton. Sitten lähettäisin Teille tämän vaatimattoman summan Smk 846, s.t.s. 47:stä tunnista à 18:-.”[298]

Margaret oli puolestaan sijaistanut Eino Lindholmia jo aikaisemmin 1920-luvulla tämän ollessa opintomatkalla ja toimi Lindholmin lisäksi myös Ernst Lingon sijaisena 1927 tämän viipyessä Tukholmassa Pohjoismaisilla musiikkijuhlilla. Margaret, joka nähtävästi lähti kotiin juhlilta ennen Linkoa, oli saanut häneltä lappusen, jonka toisella puolella on kutsu Peer Gyntin esitykseen Kungliga teaternissa 1.5. Esitys oli musiikkijuhlien alkajaisnumero. Linko oli kiireessä raapustanut kutsun taakse tekstin ”Darling-hyvä! Minun onkin pakko jäädä tänne. Voisitko hoitaa tuntini huomisesta alkaen. Ajat olisivat seuraavat: keskiv 9-1 Torst. 1-4 perj. 9-12 Lau 9-1/2 1. Jollet jonakin päivänä näistä voi olla opistossa, niin sano asianomaiselle luokalle, että otan heidät vastaan sunnuntaina klo 12 kotonani. Terveiset tuus Linko.” Asia on esitetty melko suorasukaisesti, mutta viestinnän osapuolet selvästikin tunsivat toisensa ja vallitsevat olosuhteet riittävän hyvin niin, että pitempiä selityksiä ei tarvittu.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Mitä soitettiin?

Säveltäjä Ilkka Kuusisto muistelee Tuula Kotilaisen kirjoittamassa Sibelius-Akatemian nuorisokoulutuksen historiikissa *Portaat Parnassolle*, että hän soitti Rolf Bergrothin oppilaana oppilaskonsertissa Bartókia, jota "pianisteista Suomessa ei silloin soittanut kukaan muu kuin Liisa Pohjola." Oppilaskonsertin arvostelija oli pitänyt hyvänä, että tuohon aikaan, siis 1950-luvulla, vähän soitettu Bartók "otettiin esiin".[299] Margaret Kilpinen kuitenkin antoi oppilailleen Bartókia – tosin vain helpohkoja kappaleita – soitettavaksi jo 1920-luvun lopulta lähtien, ja hänen oppilaansa soittivat myöhemminkin varsin usein Bartókin sävellyksiä.

> Peggy soitti toissa päivänä [oppilaskonsertissa] Bartokia oikein hyvin, huomattavasti paremmin kuin tutkinnossa ja saa hän hyvä lausuntoja lehdissä, mutta Bartok ei kelpaa ollenkaan Helsingin arvostelijoille, se on "pianistiskt och musikaliskt otacksam (Palmgren ja Buchert)". Minusta se on raikas ja värikäs sekä kiitollinen kaikin puolin; pitkissä, yksitoikkoisissa ohjelmissa se oli kuin virkistävä väriläikkä keskellä tosin kauniita, mutta vuodesta vuoteen aina kuultuja numeroita; oli tietääkseni tämän kappaleen ensi-esitys Suomessa.[300]

Peggyn eli Elisabeth Birsen soittama kappale oli Bartókin Sonatiini. "Modernia ranskalaista" ohjelmistoa, jonka puutteesta Ilkka Kuusisto myös mainitsee, ei ole sattunut silmiini näkemissäni oppilaskonserttien ohjelmissa, mikä ei tietenkään tarkoita, etteikö sitä olisi voitu soittaa tunneilla. Bartókiakaan ei mainita tutkintojen ohjelmistoluetteloissa ennen vuotta 1955. Ranskalainen musiikki teki tuloaan Suomeen melko hitaasti.[301] Margaretia kiinnosti myös ranskalainen musiikki, ja kiinnostusta saattoi lisätä Pariisiin 1920- ja 1930-luvun vaihteessa tehty matka. Hän kirjoitti oppilaansa Vivien Birse-Soldanin äidille Vera Birselle Ranskaan kysellen tältä tietoja ranskalaisesta piano-ohjelmistosta ja nuottien lähettämisestä Suomeen.[302] Margaretin oppilaat soittivat melko paljon

https://doi.org/10.21435/tl.285

Debussytä ja Saint-Saënsin konserttoja, mutta tuskin juurikaan uudempia ranskalaisia säveltäjiä. Venäjällä 1899 syntyneen ja nuorena Ranskaan muuttaneen Alexandr Tšerepninin useita sävellyksiä sen sijaan kuului Margaretin opetusrepertoaariin. On tietysti muistettava, että kevät- ja kurssitutkinnoissa soitetut teokset kertovat vain murto-osan soitetusta ohjelmistosta ja kuvastavat yhtä paljon kurssitutkinto-ohjelmistojen suosituksia kuin opettajien musiikkimakua, sillä kurssitutkintojen ohjelmat koottiin annettujen ohjelmistosuositusten pohjalta.

Loppukeväisin opettajat järjestivät ”yksityisiä” tutkintoja, eli omia luokkatutkintojaan. Näissä jokainen kynnelle kykenevä oppilas soitti jotakin. Alkuvuosina toinen opettaja toimi tarkastajana, sittemmin yksityiset (tai useamman opettajan yhteiset) oppilasnäytteet kuunteli pienehkö lautakunta. Alkuvaiheessa rehtori istui kuuntelemassa kaikki näytteet, mutta myöhemmin käytäntöä muutettiin rehtorin työtaakan keventämiseksi. Jokainen esitys sai arvosanan, ja näistä valittiin sitten kappaleet, jotka oppilas sai soittaa uudelleen julkisissa näytteissä. Julkiset näytteet, joita myöhemmin alettiin kutsua oppilaskonserteiksi, pidettiin toukokuun lopulla ja niitä oli paljon. Silti niihin oli aina tungosta varsinkin oppilasmäärän kasvaessa vuosien mittaan. Julkiseen oppilasnäytteeseen eli -konserttiin pääseminen tarkoitti tunnustusta ja ainakin jonkinasteista onnistumista. Se tarkoitti myös julkisuutta, sillä konsertit arvosteltiin sanomalehdissä, yleensä useassakin.

Toukokuun 1927 kolmannessa julkisessa oppilasnäytteessä oli 15 numeroa, joista viisi soolopianoesityksiä. Näytteet pidettiin vielä tuolloin Hospitzin juhlasalissa Vuorikadulla. Hospitz oli alun perin NMKY:n ylläpitämä matkustajakoti ja yhdistystila.[303] Konsertin ”teknillisesti ja äänellisesti merkittävän – – muhkean loppunumeron”, Lisztin *Rigoletto-fantasian* soitti Margaretin oppilas Greta Labus.[304] Vuoden 1929 julkisissa näytteissä soittivat Margaretin oppilaat Kaisu Engblom ja Inkeri Jaakkola, edellinen Chopinin f-mollinokturnon ja jälkimmäinen Bartókin *Kuusi romanialaista tanssia*. Lisäksi Erik Eklund säesti yhden neljästä laulusta, jotka oli säveltänyt Margaretin lapsuudenystävä Anne-Marie Mechelin.[305] Margaret

https://doi.org/10.21435/tl.285

oli kouluaikoina ihaillut hänen improvisointitaitoaan, nyt Mechelin opiskeli sävellystä Erkki Melartinin johdolla.

> Anne-Marie Mechelinin neljä yksinlaulua tuntuivat omaperäisiltä, välittömiltä ja intensiivisellä tunteella luoduilta. Yleensä miltei tuskaisen sävyisinä olivat ne kylläkin osuvia.
>
> Mitä piano-oppilaisiin tulee, näkyy Margaretha [sic] Kilpisellä olevan erikoinen taito ohjata oppilaitansa omintakeisesti syventymään sävellysten henkeen, niin että esitys saa kiinteän persoonallisen sävyn. Kaisu Engblomin ja Inkeri Jaakkolan soitto olikin sangen nautittavaa.[306]

Lukuvuoden 1928–1929 vuosikertomukseen jouduttiin kuitenkin kirjaamaan traaginen uutinen: ”Edellinen toimintavuosi oli juuri päättynyt kun saatiin ilmoitus neiti Anne-Marie Mechelinin kuolemasta. Neiti Mechelin oli useita vuosia innokkaasti ja harvinaisella harrastuksella toiminut konservatorion alkeiskoulun pianonsoitonopettajana.” Mechelin oli yksi niistä kahdeksasta naispuolisesta sävellyksen opiskelijasta, joiden teoksia esitettiin oppilasnäytteissä 1925–1936, ko. aikana kolmesti.[307] Kuollessaan hän oli 37-vuotias.

Margaretin ollessa Saksassa opiskelemassa Erdmannien johdolla vuoden 1929 lopulla hänen sijaisenaan Konservatoriossa opetti Kerttu Bernhard (1902–1944). Bernhard kirjoitti Margaretille oppilaista ja opetuskokemuksistaan.

> Konservatorio loppuu tänään, eilen oli viimeiset tunnit. Oppilaani ovat olleet oikein herttaisia ja eteenpäin pyrkiviä. Luulen että saat ajan mukaan hra [Tauno] Karilasta hyvän oppilaan. Hänessä tuntuu olevan materiaalia – – Olen iloinen että minulla on ollut tämän tapaista työtä. Niinkuin Sinulle joskus mainitsin pidän paljon opettamisesta ja tämä on ollut minulle hyvää oppia. Ehkä en ole saanut oppilaissa aikaan sitä mitä sinä olet tahtonut ja ehkä he nyt kaikki soittavat ”ilmassa”, mutta olen yrittänyt parhaani mukaan heitä ohjata. Vivian [Birse-Soldan] ja Peggy [Elisabeth Birse] ovat olleet kerrassaan kultaisia – – Kiki [Christabel Birse] rukka on ollut koko syksyn huonossa kunnossa.[308]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Matkan pidentyessä Margaret pyysi Bernhardia hoitamaan sijaisuutta suunniteltua pitempään, ja Margaret varmaankin suostui Bernhardin kysyessä, voisiko hän siinä tapauksessa sijoittaa "vähemmän edistyneet" oppilaat jollekin toiselle opettajalle: "Olen täällä [Jyväskylässä] Papan luona järjestämässä elämääni ja mahd. ulkomaan matkaa ja päätimme niin että tulen vielä jäämään Suomeen joksikin aikaa jossa tapauksessa voin mainiosti hoivata oppilaitasi siksi kunnes tulet. Ilmari Hannikainen pyysi [oman matkansa vuoksi] minua ottamaan osan hänenkin oppilaistaan."[309] Helmikuussa Bernhard kertoi yleisiä asioita opetusjärjestelyistä ja kysyi neuvoa oppilaiden ohjelmistosta, etydeistä ja asteikoista, koska ei ollut varma siitä, mitä antaa heille soitettavaksi. Opetusluokan alapuolella opetti laulajatar Aino Ackté. "Vähän väliä hän lentää meidän luoksemme ylös ja väittää että me häiritsemme hänen opetustaan jne. Hän pyrkii terrorisoimaan koko opistoa. – – Rva [Vilma] Patomäki muuttaa takaisin Wiipuriin ja kysyi hän minulta jos luulen Sinun voivan ottaa yhden hänen oppilaistaan."[310] Seuraavan vuoden toukokuussa Bernhard lähti itse opintomatkalle Pariisiin.

Eduard Erdmann saapuu Suomeen

Tavatessaan Eduard Erdmannin Berliinissä kolme vuotta aikaisemmin Margaret ja Yrjö Kilpinen olivat kuulleet hänen esityksensä Busonin jättimäisestä pianokonsertosta, joten he tiesivät minkä tasoisesta pianistista oli kysymys.[311] "Eilen tänne saapui pianisti Eduard Erdmann ja tänään hän tulee meille päivälliselle. Tutustuimme häneen jo 1920. Yrjö kuuli hänen soittavan eilen kun hän harjoitteli Westerlundilla [pianoliikkeessä] ja sanoi, että se oli aivan suurenmoista. Iloitsemme kovasti hänen vierailustaan."[312]

Baltiansaksalaiseen perheeseen syntynyt Eduard Erdmann (1896–1957) opiskeli Lisztin oppilaan Conrad Ansorgen oppilaana Königsbergissä ja sitten 1914–1917 Berliinissä. Siellä hän myös paneutui säveltämiseen Heinz Tiessenin johdolla – säveltäjän, jonka opissa muun muassa Erik Bergman kävi pari vuosikymmentä myö-

https://doi.org/10.21435/tl.285

hemmin. Vieraillessaan ensimmäisen kerran Suomessa Erdmann oli jo aloittanut yhteistyön opettaja–mentorinsa, pianistiylimystöön kuuluvan Artur Schnabelin (1882–1951) kanssa ja tullut tunnetuksi Saksassa sekä säveltäjänä että aikansa uusimman musiikin (Schönberg, Berg, Tiessen, Krenek, Schreker, von der Wense, Schnabel, Busoni ym.) ilmiömäisenä tulkkina. Konsertteihinsa hän sisällytti mielellään ohjelmaharvinaisuuksia: vanhaa musiikkia, Schubertin harvoin esitettyjä pianosonaatteja ja uusinta uutta.

Eduard Erdmann vuonna 1923, jolloin hän vieraili ensimmäisen kerran Suomessa. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Suomessa 28-vuotias Erdmann soitti kymmenen päivän (4.–14.10.1923) aikana Kajanuksen johtaman Helsingin kaupunginorkesterin solistina Rahmaninovin toisen pianokonserton, antoi Helsingissä kolme soolokonserttia ja esiintyi lisäksi Tampereella, Turussa, Jyväskylässä ja Viipurissa.[313] Lehtikirjoittajat olivat häikäistyneitä.

> Erdmann soitti niin vapauttavan luonnollisesti, että [kirjoittaja] pelkäsi monesti ennen ihailleensa kuuluisia esittäjiä sovinnaisuussyistä. Sellaisen soiton edellytyksenä ovat avarasti yli 'ehdottomuuden' kohoava teknillinen valtius ja selkeä varmuus oman henkisen sisältönsä pätevyydestä tulkittavan musiikin rinnalla. Kun ei teknillis-mekaanisesti eikä sielullis-taiteellisesti ole mitään voitettavaa, kun ei mitään ei tarvitse varoa eikä mitään vakuuttaa, silloin soittaa niin kuin Eduard Erdmann eilen ja luultavasti aina.[314]

Suomessa oli jo edeltävinä vuosikymmeninä kuultu lukuisia kansainvälisen pianotaiteen huippujen esityksiä – esimerkiksi useita Busonin konsertteja. Silti Erdmann ja hänen tulkintansa saivat lähes kaikki kriitikot jollakin tavoin tolaltaan. Arvo Laitinen tunsi itsensä "aivan aseettomaksi" tämän "taiteen armoitettu alkuneron" edessä.[315] Heikki Klemettiä kiehtoi tulkintojen subjektiivinen omalaatuisuus, mutta myös soittajan tekniikka: "Hra Erdmann säilytti loppuun saakka virtuosiatletiikkansa. – – Semmoisia voimaperäisyyden mestarinäytteitä, joita hra Erdmann – – tarjosi – – ei juuri hevin muista kuulleensakaan."[316] Evert Katila kirjoitti demonisesta voimasta ja häikäisevästä loistosta, terävästä älystä ja hienostuneesta mausta.[317] Erdmann oli siis tässä elämänsä vaiheessa loistavan vangitseva ja eksentrinen tulkitsija – poikkeuksellinen hahmo, jota oli vaikeaa olla luonnehtimatta neroksi.

Kiinnostava on Margaretin opettajana ihaileman Leo Funtekin arvio: "Hänen [Erdmannin] soitossaan piilee ristiriita. Taiteilija, joka samana iltana, niin, samassa kappaleessa voi olla pikimusta ja häikäisevän valkoinen, ei tietenkään ole mikään harmoninen ilmes-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tys; Erdmann on valtava lahjakkuus ja valtavan osaava, mutta vielä kehitysvaiheessa – joka suhteessa mielenkiintoisessa."[318] Myöhempinä vuosikymmeninä kirjoitettujen kritiikkien valossa Funtek vaikuttaa olleen oikeassa: Erdmannin taiteilijapersoona muuttui vuosien kuluessa; tosin muutokseen vaikuttivat suurelta osin ulkoiset olosuhteet ja ulkoa asetetut rajoitukset. Erdmann saapui uudelleen Suomeen heti seuraavana vuonna, jolloin hän soitti lokakuussa kaksi konserttia Helsingissä ja vieraili jälleen muissakin kaupungeissa. Hän toi tuolloin tarjolle paljon uutta ja harvoin kuultua.[319]

Erdmannin konsertit ja niiden saama vastaanotto kertovat omalta osaltaan modernismin tulosta Suomeen. Vaikka monet kriitikot mainitsivat ohimennen ohjelmien erikoisuudesta, hyvin harvat heistä uskalsivat tai halusivat ryhtyä ruotimaan lähemmin niissä kuullun uuden musiikin osuutta tai ohjelmien kokoonpanoa sinänsä. Yleensä heillä oli riittävästi tekemistä Erdmannin pianismin hämmästelemisessä. *Svenska Pressenin* kriitikko Birger Buchert kuvaili kuitenkin jälkimmäisen konsertin arviossaan lähinnä juuri uusia sävellyksiä, ja vieläpä ennakkoluulottomasti:

> Harppaus Eckartin sonaatista, joka syntyi joskus 1700-luvun loppupuolella, Tiessenin ja Krenekin sarjoihin on pitkä. Heinz Tiessenin "3 Pianokappaletta" op. 31 on täysin "moderni" teos. Pohjoissaksalaisen säveltäjän paletissa on tässä melkein pelkästään tummia syviä värejä. Kolmannen osan hahmottamista kuvauksen "Perhonen Eduard Erdmannin kädessä" pohjalta oli, vaikka siitä oli mustaa valkoisella, hieman vaikea ymmärtää. Sävellys oli kuitenkin hyvin mielenkiintoinen ja hra Erdmannin esitys värikäs ja loistelias.
>
> Ernst Krenekin "Eine kleine Suite" op. 13 on saman hengen lapsi kuin Tiessenin pianokappaleet. Se koostuu muutamasta muodoltaan hyvin yksinkertaisesta osasta: Allemande – Sarabande– Gavotte – Walzer – Fuga ja – – Foxtrott! Harmoniat ovat täysin epäkonventionaalisia, sointivärit ja eri osat luonteiltaan niin erilaisia että sävellys on kiinnostava ja sitä kuuntelee mielellään.[320]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Uudet musiikki-ilmiöt, suuntaukset ja kokeilut hämmensivät niin suurta yleisöä kuin musiikin ammattilaisia. Vakavasti otettavien kirjoittajienkin joukossa uutta musiikkia koskevien näkemysten kirjo oli laaja ja moninainen.[321] Omat vivahteensa soppaan toivat ennakkoluulot ja 1930-luvulla voimakas saksalainen poliittistaustainen musiikkipropaganda, joka saavutti jalansijaa myös Suomessa. *Suomen Musiikkilehden* – jonka päätoimittaja oli Lauri Ikonen – toukokuun 1924 numerossa vakavien tekstien ja artikkeleiden lomassa julkaistiin lyhyitä, luultavasti hauskoiksi tarkoitettuja kevennyksiä, joiden joukkoon asettunee lehdessä otsikolla ”Eduard Erdmann ja mustat koskettimet” julkaistu tiedotus: ”Meilläkin itsensä ’läpi lyönyt’ saksalainen pianisti Eduard Erdmann joka myös on perustanut kodin maahamme, raivaa innokkaasti tietä ’uudelle musiikille’. Äskettäin hän on Berliinissä soittanut pianosonaatin mustille koskettimille. Tästä rajoituksesta johtuen kuuluu teos olevan väriltään yksitoikkoinen. Eri osat ovat seuraavan nimiset: Plutoksen valtakunnassa, Neekeripyykki, Neekerilaulu ja Varjokuvia.” Minulle on jäänyt epäselväksi, perustuuko tämä ilmoitus mihinkään muuhun kuin kirjoittajan mielikuvitukseen. Ilmaisut kertovat yleiskäyttöön vakiintuneesta, nykyään rasistiseksi tunnistetusta kielestä, ja lainausmerkit sanojen ”läpi lyönyt” ja ”uudelle musiikille” ympärillä saavat lukijan aavistelemaan, missä vitsin kärki on. Vitsailija saakin yhdellä läimäyksellä huitaistuksi kolmea kärpästä: uutta musiikkia, musiikin esittäjää ja ei-valkoihoisia ihmisiä.

Samassa lehdessä oli toinenkin juttu, tai pikemminkin ilmoitus, jonka otsikkona oli ”Pettämätön ajankuva. Erään berliniläisen piano-illan ohjelma kuluneelta kevätkaudelta”, alla ohjelma ilman konsertinantajan nimeä. En ole saanut varmistetuksi, kenen konsertti olisi kyseessä, Erdmannin se ei ollut.[322] Ohjelmakokoonpanon kirjoittajassa aiheuttama pöyristys on kuitenkin ilmeistä.

https://doi.org/10.21435/tl.285

1. Preludi ja fuga es-molli…Bach
2. Sonaatti e-duuri op.109…Beethoven
3. Matkoja (Promenades)…Poulenc

   Jalkaisin – Autossa – Hevosella – Laivalla – Lentokoneella – Autobussilla – Rattailla – Rautatiellä – Polkupyörällä – Postivaunuilla.

   Ensi kerran.
4. Sonatine Syncopée (synkopoitu sonatiini)…Jean Wiéner

   Rytmillisesti–Vienosti–Loistavasti

   Kiitos, amerikkalaiset neekerikapellit, kiitos Teille, jazziorkesterit, hyvää tekevästä vaikutuksestanne aikani oikeaan musiikkiin!

   Ensi kerran.
5. a) Toccata…Prokofieff

   b) Ragtime…Stravinski

   Ensi kerran.

Tämän konserttiohjelman vieressä oli Kansainvälisen uuden musiikin seuran (ICSM) Prahaan kevääksi suunnittelemien kolmen konsertin ohjelmat, joista yhdessä esitettiin Erdmannin toinen sinfonia.

Vastapainoksi edellisille asettuu säveltäjä Ernst Pingoudin pohdinta luovuudesta ja Erdmannin taiteilijuudesta. Edellisenä vuonna Pingoud oli uutta saksalaista musiikkia koskevassa kirjoituksessaan luonnehtinut neroutta primitiiviseksi ja vaistonvaraiseksi ja valittanut suurten persoonallisuuksien puutetta saksalaisessa musiikissa.[323] Hän koki Erdmannin soiton intensiivisen luovana ja nerokkaana ja piti häntä suurena persoonallisuutena, joka hurjuudellaan – ja ehkä myös ohjelmistovalinnoillaan – pakotti yleisönsä suurten kysymysten äärelle:

> Epäilemättä – Erdmann hallitsee kaiken, mitä moderni pianisti tarvitsee. Mutta hänen pianisminsa on epäolennaisuus, jonka hän jättää harjoitushuoneeseen. Piano on hänelle lähtöpiste [*anledning*] pikemmin kuin väline [*medel*] järisyttävän todistuksen tarjoamiseksi siitä mitä

https://doi.org/10.21435/tl.285

> *luominen* tarkoittaa, mitä tarkoittaa, että *on pakko luoda*. Mitä väliä hänen ohjelmillaan on, mitä merkitystä sillä soittaako hän Krenekiä vai Smetanaa, Beethovenia vai nuorta Wagneria, epäilyttävää Chopinia vai oman mitä kirpeimmillä sarkasmeilla kyllästetyn foxtrottinsa – jos pyhä viha saa hänet liekkeihin ja tyhmät tulevat tyhmemmiksi ja viisaat viisaammiksi – –. Tässä on Erdmannin nerouden sosiaalinen merkitys. Yleisömme ei arvosta riittävästi tällaisia kokemuksia. Mutta kaikesta huolimatta minulla oli ilo nähdä joidenkin menevän kotiin kalpeina ja kasvot vääristyneinä.[324]

Moderniksi kutsuttuun musiikkiin ja Erdmannin ohjelmiin suhtauduttiin ristiriitaisesti. Krenekin ja Tiessenin sävellyksiä vierastettiin: Lauri Ikonen kutsui Krenekiä säveltäjänä julmaksi, sydämettömäksi ja röyhkeäksi, Tiesseniä puolestaan aivottomaksi.[325] Kriitikkojen mielipiteet vaihtelivat, mutta yleisesti ottaen voidaan sanoa, että radikalismi ja modernismi herättivät Suomessa paljon epäluuloa. Mielenkiintoinen kysymys on, miksi juuri Erdmannin kaltaisesta taiteilijasta tuli jo varhaisessa vaiheessa Margaretin musiikillinen idoli ja pysyvä kontakti. Saattaisi kuvitella, että Margaretkin olisi vierastanut Erdmannin epätavallisia ohjelmakokoonpanoja ja uuden musiikin osuuksia sekä Erdmannin eksentrisiä tulkintoja, sillä Margaretille oman persoonan ylenpalttinen esiin tuominen ja muukin liioittelu musiikissa oli vierasta. Erdmannin nuoruuden ajan soiton on täytynyt olla hänelle vakuuttavaa ja rehellistä, vaikka se kritiikeistä päätellen olikin epätavallista ja erittäin persoonallista. Ehkäpä yksi vastaus siihen, miksi Erdmann vetosi niin syvästi Margaretiin, on myös kuvauksessa, jonka kirjoitti Erdmannille vuosikausia kirjaharvinaisuuksia hankkinut henkilö. Erdmann suhtautui laajaan kirjakokoelmaansa samalla intohimolla, äärimmäisellä tarkkuudella ja pohjattomalla mielenkiinnolla kuin musiikkiinkin. Vaikka opettaminen ja esiintyminen toivat Erdmannille ylistystä ja mainetta, hän näilläkin alueilla ”pysyi aina ihmeellisen, jopa liikuttavan kriittisenä, epävarmana; kysyvänä, aina parempaan pyrkivänä [*kritisch, unsicher; fragend, strebend*] – –. Hänen jaloin piirteensä oli vaatimattomuus.”[326]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Erdmannit talvilomalla Tuusulassa

Talvella 1923–1924 Irene ja Eduard Erdmann sekä heidän kaksi- ja kolmevuotiaat lapsensa Jolanthe ja Piers viettivät peräti neljä kuukautta Syvärannan lomakodissa Tuusulanjärven rannalla.[327] Erdmann itse ei varmaankaan ollut paikalla koko aikaa. Syynä Suomeen tuloon olivat ensimmäisen maailmansodan seuraukset Saksassa. Häviö sodassa ja rauhansopimuksen ehtojen täyttäminen johti sekasortoisiin poliittisiin oloihin ja yleiseen tyytymättömyyteen. Taloustilanne vaikeutui 1920-luvun alkuvuosina ja päätyi vuoden 1923 aikana hyperinflaatioon. Kaiken Suomessa sodan aikana koetun, naapurimaa Venäjän vallankumouksen, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeenkin olot täällä ovat vaikuttaneet rauhallisilta verrattuna siihen, mitä Saksassa oli meneillään.

”Aftonbladetin haastattelijalle on herra Erdmann kertonut, että hän on suuresti mieltynyt Ruotsiin, mutta vielä enemmän Suomeen. Saksassa hän ei viihdy sikäläisten levottomien olojen takia, vaan aikoo muuttaa nuoren rouvansa kanssa vakinaisesti Suomeen. Parhaillaan hän suunnittelee huvilan ostamista Saimaan rannalta.”[328] Ajatuksella huvilan hankkimisesta olikin leikitelty, kuten käy ilmi kahdesta Erdmannin vaimolleen lokakuussa 1923 kirjoittamasta kirjeestä. Ensimmäinen on kirjoitettu kaksi päivää Helsinkiin saapumisen jälkeen, jälkimmäisen kirjeen hän kirjoitti Helsingissä pidettyjen konserttien jälkeen junassa matkalla Tampereelle, mistä hän jatkoi matkaa muihin kaupunkeihin. Tällä matkalla Erdmann ideoi Langballigaun talon myymistä ja talon hankkimista Suomessa. Hän ikävöi perhettään, mietti suunnitelmia Irenen tapaamiseksi konserttikiertueen aikana ja elätteli salaisia haaveita asumisesta Saimaan saarella. Suomessa Irenen elämä olisi helpompaa kuin sen hetkisessä Saksan hullunmyllyssä, ja elinkustannukset paljon pienemmät. Lisäksi perhe perhe asuisi tällöin ”kunnollisessa [tai kunniallisessa; *anständig*] maassa”. Erdmann ehdottikin, että Irene alkaisi heti opiskella suomea oppiakseen kielen kevääseen mennessä. Erdmann oli tiettävästi silloin Suomessa ensimmäistä kertaa, joten suunnitelmat ovat syntyneet

https://doi.org/10.21435/tl.285

todella nopeasti. Vierailulla Kilpisten luo heti Saksasta tultua on selvästikin ollut suuri vaikutus.[329]

Perhe päätyi ensin kokeilemaan talven viettoa Suomessa. Irene Erdmann hoiti suurelta osin sekä miehensä että yhteisen kirjeenvaihdon, ja usein enemmän tai vähemmän Eduardin nimissä lähetetyssä kirjeessä tämän omaa käsialaa on vain loppuun lähettäjäksi merkitty kutsumanimi ”Ned”. Eduard Erdmannin 5.11.1923 poikkeuksellisesti itse kirjoittaman, Tukholmasta lähetetyn kirjeen sävy oli innostunut ja jopa hullutteleva:

> Rakkaat ystävät!
> Me siis tulemme, vaimoni jo 26.11., minä vasta 1.12. Taloamme ei vieläkään ole myyty ja siitä huolimatta jätämme uppoavan laivan, me rotat! Olemme jättäneet tänne valtuudet talomme myynnistä ja toivomme, että pääsisimme vähitellen lähemmäksi sitä hintaa, jota toivoimme ja jonka tarvitsemme voidaksemme asua Suomessa. Voisitteko varata vaimolleni ja kahdelle pienelle lapselle majapaikan [*eine Pension*], hinta ei saisi olla yli 50 Smk päivältä, ruoka mieluummin ei table d'hote [eli ei etukäteen päätetty ilman vaihtoehtoja] ja väliin jäävien aterioiden peruutusmahdollisuus (24 tuntia etukäteen). Lähetämme myös jo nyt Suomeen kirjani ja nuottini, jotka ovat äärettömän arvokkaita. – –. [Olisi hyvä] saada jokin maksuton varastotila niiden laatikoille.
>
> Kolmas ja viimeinen pyyntöni kuuluu: voisitteko hankkia lastenhoitajatytön, jolle maksettaisiin työtuntien perusteella.
>
> Vaimoni ryhtyy varmasti opettelemaan ahkerasti suomea ja hänestä tulee hyvä oppilas rva Kilpiselle! Toivottavasti hän ei juutu, kuten minä, asianajotoimistoon [sana kirjoitettu suomeksi perusmuodossa], vaan purjehtii voitokkaasti yli Ratakadun, kultasepänliikkeen [sanat kirjoitettu suomeksi perusmuodossa] ja muiden karien.
>
> – –. Ja Teidät tuntien että varmaankaan pahastu kaikista tässä kirjeessä ilmaistuista pyynnöistä, huolimatta herra Kilpisen omaan luokkaansa kuuluvasta egoismista [”dem Manne Kilpinistä eigenem Klassen Egoismus”], josta hän aina puhuu, vaan ymmärrätte oikein sen ystävien välisen suoruuden, jolla minä puhun.
>
> Mit vielem takar – pardon kitos! – Ihre beiden Erdleute[330]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Erdmannin ”monikielisestä” kirjeestä paljastuu hänelle tyypillinen vaativuus, mutta myös sydämellisyys ja huumorintaju. Hän nautti suuresti eri kielistä, sanoilla leikittelystä ja suomen kielen sijamuodoilla pilailusta. Väittelystä siitä, kumman ego oli suurempi, tuli vuosien mittaan Yrjön ja Eduardin välinen sisäpiirivitsi.

Erdmannien perhe saapui lopulta kokonaisuudessaan marraskuun 26. päivänä, ja Margaret oli järjestänyt kaikki toivotut asiat kuntoon. Irene Erdmann muisteli myöhemmin kirjeessä talvista oleskelua Syvärannassa. ”Sain hyvin voimakkaan ja lämpimän vaikutelman maasta ja ihmisistä – – Kaikissa oloissa on puolensa: näiden neljän Syvärannan siniraitaisessa huoneessa vietetyn kuukauden jälkeen kahden pikku vintiön alituisesti vilistäessä ympäriinsä (”mit dem ständigen Gewimmel der beiden Krabbatzen”) nautin nyt eniten siitä, että yläkerrassa on lastenhuone – – ja alakerrassa pieni lämmin huone pelkästään minua varten.”[331]

Toukokuussa 1924 *Suomen Musiikkilehdessä* kerrottiin Eduard Erdmannin perustaneen kodin maahamme, mikä ei pitänyt paikkaansa, vaikka joitakin sen suuntaisia ajatuksia oli vielä saman vuoden syksylläkin: ”Toiveemme siitä, että jonakin päivänä ostaisimme pienen talon Suomesta ja viettäisimme osan vuodesta siellä, on edelleen vahvistunut. Suomi on ihana, unohtumattoman sydämellinen maa!”[332] Hanke kuitenkin raukesi. Vuosi Syvärannan talviloman jälkeen Erdmann pyysi välittämään rouva Ekroosille tiedon siitä, että kaupantekosuunnitelmat lomapaikasta Suomessa olivat ainakin toistaiseksi jäämässä syrjään.[333] Syksyllä 1925 Kölnin musiikkikorkeakoulun johtaja, kapellimestari Hermann Abendroth kutsui Erdmannin ohjaamaan mestariluokkaa musiikkikorkeakoulussa, jossa tämä sitten opetti kymmenen vuoden ajan. Erdmannit hankkivat asunnon Kölnistä, mutta pitivät myös tilavan talonsa Langballigaussa. Talo jäi heidän pysyväksi kodikseen.[334]

Yhteyttä Erdmannien ja Kilpisten välillä pidettiin yllä sekä kirjeitse että henkilökohtaisilla tapaamisilla. Ned matkusti Leningradiin Helsingin kautta lokakuun 1926 alkupäivinä, mutta tapaamisesta silloin ei ole tietoa.[335] Pari viikkoa myöhemmin Irene tiedusteli, voisivatko Kilpiset pistäytyä Langballigaussa matkallaan Köö-

https://doi.org/10.21435/tl.285

penhaminaan samana syksynä. Hän arveli, että tapaaminen sen jälkeen olisi jonkin aikaa vaikeaa, koska Nedin professuuri Kölnissä vaatisi Erdmannien pysyttäytymistä siellä.[336] Eduard ei viihtynyt laajoissa seurueissa samalla tavoin kuin Yrjö, vaan piti ennen kaikkea pienen ja läheisen ystäväpiirin kanssa käydyistä keskusteluista. Ystävät ovat kuvailleet piiriin kuuluvien – Krenekien, Jalowetzien, Jarnachien ja Ornsteinien muiden muassa – vakituisia kokoontumisia toistensa kodeissa spontaanin ja boheeminkin yhdessäolon merkeissä. Irene piti lankoja käsissään, vaikka "[Eduard] dominoi näyttämöä sekä jättimäisen fyysisen olemuksensa ansiosta että ennen kaikkea ylipursuavalla temperamentillaan – –. Keskustelut olivat hänen suuri intohimonsa."[337] Ornstein mainitsee Erdmannin myös paneutuneen innokkaasti erilaisiin sanapeleihin, joissa hän oli mestari.[338]

Irenellä on selvästikin ollut kielten oppimisen kyky. Hän oli Suomen-vierailun yhteydessä opetellut suomea siinä määrin, että pystyi muutamaa vuotta myöhemmin kirjoittamaan Kilpisille täysin ymmärrettävän suomenkielisen kirjeen, tai ainakin sellaisen alun. "Kölnissä huhtikussa, 4.p. Pantaleonstr.15. Hyvä Darling ja hyvä Yrjö! Tänä kesänä me tahdomme mennä matkustaan Suomessa. Me: se mun ystävättäreni Anni Mahler, Kyösti Mahlerin tytär, mun mieheni Ned ja minä. Heinäkuussa alussa, noin seitsemäs päivä, Nedin vapaa aika alkaa, ja me voimme lähteä Suomenmaan."[339] Toiveena oli matkailu pohjoisen eksoottisiin maisemiin, – Rovaniemelle, Inariin, Petsamoon – ja Irene kysyi, voisivatko Kilpiset lähteä heidän kanssaan. Nämä matkasuunnitelmat taisivat kuitenkin jäädä toteutumatta.

Kirjeessä vuonna 1928 Yrjö kutsui Erdmanneja vieraakseen Suomeen, koska halusi näyttää Eduardille Morgenstern-laulujaan. Hän puhutteli Eduardia Wagnerin *Parsifalista* tutulla ilmaisulla "reiner Tor", viaton hullu tai puhdasmielinen houkka, ja kuvasi heitä kumpaakin yksinäisinä, mutta horjumattomina totuuden etsijöinä. "Viattomia houkkia on aina vain vähemmän; pienemmät 'viisastuvat', suuret kuolevat tai hylkäävät maailman. Siksi on

https://doi.org/10.21435/tl.285

niin suuri ilo tietää, että yksi tai pari puhdasta houkkaa vielä elää ja vaikuttaa jossakin."[340] Kuulostaa siltä, että Yrjön ja Eduardin välille oli jollakin tasolla syntynyt sukulaissieluisuus, tai että ainakin Yrjö tunsi niin.

Matka Wieniin ja ensikonsertti Helsingissä 1927

Kesäkuussa 1926 Margaret ja Yrjö matkasivat Tukholmaan ja sieltä Kööpenhaminaan, missä he oleilivat pari viikkoa kustantaja Hansenin vieraina. Lokakuussa Kilpiset lähtivät pitemmälle matkalle Wieniin, missä Yrjö oli opiskellut kuusitoista vuotta aikaisemmin. Lähtiessään Suomesta Yrjö ja Margaret eivät vielä tienneet tarkalleen, miten matka etenisi. Margaret oli tiedustellut mahdollisuutta ottaa tunteja Emil von Sauerilta Wienissä – hänhän oli saanut apurahan opintojen jatkamiseen siellä. Von Sauerin aikataulujen vuoksi se ei ollut mahdollista. Von Sauer kertoi kirjeessä Margaretille opettavansa Wienissä osoitteessa Hegelgasse 7 ainoastaan kaksi viikkoa syyskuun lopussa ja lähtevänsä sitten konserttimatkalle. Hän arveli olevansa poissa koko loppuvuoden ja opettavansa Wienissä jälleen vasta huhtikuussa.[341]

Emil von Sauer, yksi Lisztin viimeisistä oppilaista, oli konsertoinut Helsingissä kahdesti 1800-luvun puolella, viimeisen kerran 1911, jolloin Margaret olisi hyvinkin saattanut kuulla häntä.[342] Von Sauer suositteli opettajaksi entistä oppilastaan Stella Wangia.[343] Wang (myöhemmin Wang-Tindl) oli opiskellut Wienin Musiikkiakatemiassa 18-vuotiaaksi, ja jatkanut sitten opintojaan Leopold Godowskin ja Emil von Sauerin mestariluokilla, minkä jälkeen hän suoritti diplomitutkinnon. Hänen ensikonserttinsa oli ollut 10.11.1917 Wienin konserttitalon pienessä salissa. Wang toimi ensin Musiikkiakatemiassa säestäjänä, sodan jälkeen pianonsoiton opettajana vuoteen 1960 ja konsertoi samalla kotimaassaan ja ulkomailla. Natsiaikana juutalaissyntyinen Stella Wang yritti turvata olemassaoloaan vaihtamalla uskontonsa roomalaiskatolisuuteen,

https://doi.org/10.21435/tl.285

mutta vuonna 1934 hänet erotettiin opetusvirastaan juutalaislakien vuoksi. Sodan jälkeen hän sai työnsä takaisin.[344]

Margaretin Wangilta saamista soittotunneista ei ole jäänyt tietoja, eikä Margaret hakeutunut uudestaan hänen oppilaakseen. Jonkin verran kirjeenvaihtoa myöhemmiltä vuosilta on olemassa, ja viestien vaihto jatkui aina 1950-luvun loppupuolelle asti. Suomalainen, sittemmin Wieniin asettunut pianisti Doris Finskas (sittemmin Rapottnig), joka opiskeli Stella Wangin johdolla Wienin Musiikkiakatemiassa puolentoista vuoden ajan vuodesta 1956 eteenpäin kertoi puhelinkeskustelussa, että Wangilla oli vielä tuolloinkin ”feste Finger”– lujat sormet, voimakas ote ja suuri pianon ääni. Finskas soitti Wangille paljon Mozartia, mutta myös esimerkiksi Regeriä ja Debussyta, ja esiintyi oppilaskonserteissa. Finskaksen mielestä Wang ei edustanut perinteistä wieniläistä sormityöpainotteista pianokoulua, vaan pikemminkin ”lavaleijonatyyppiä”. Hän esittikin muun muassa Hatšaturjanin ja Brahmsin pianokonserttoja. Finskaksen opiskeluaikana hän ei enää konsertoinut, mutta soitti edelleen joka sunnuntai aamupäivisin radiossa.[345]

Kilpiset viipyivät Wienissä noin kaksi kuukautta, joulukuun puolivälin tienoille asti. Gertrud Alfthan oli saapunut Wieniin jo aikaisemmin ja asui Wienin lähistöllä Laxenburgissa. Hän otti laulutunteja Wienissä asuvalta suomalaiselta Filip Forsténilta ja suoritti seuraavan vuoden puolella musiikki-, rytmiikka- ja *Körperbildung*-kursseja Schule Hellerau-Laxenburgissa.[346] Paperisota hermostutti Gertrudia, sillä jälleen tarvittiin kaikenlaisia todistuksia, muun muassa ”kunnollisen kansalaisen todistus”.[347] Margaret kirjoitti Gertrudille Goldenes Lamm -hotellista saavuttuaan kaupunkiin ja kertoi lähtevänsä heti etsimään asuntoa Yrjön kanssa.[348] Asunnon löydyttyä hän lähetti ohjeita siitä, kuinka tulla hänen ja Yrjön luokse raitiovaunulla. Gertrud oli Wienissä vielä ainakin seuraavan vuoden helmikuussa, mutta kesäksi hänkin palasi Suomeen.

Matkailijat ehtivät tutustua hieman myös Wieniin ympäristöön. Kirjeessä isälleen Margaret kuvailee pientä *Heurigen*-retkeä, eli vaellusta Wienerwaldin kukkuloille tutkimaan paikallisen uuden

https://doi.org/10.21435/tl.285

viinin tarjontaa pienissä kodikkaissa viinituvissa (*Heuriger*) tuntemattomaksi jääneen Mikuschin pariskunnan kanssa. Tavattiin sunnuntaiaamuna Südbahnhofilla, josta ajettiin sähköraitiovaunulla Annicherbergiin ja jatkettiin jalan metsätietä ylöspäin. Gertrud, joka oli myöhästynyt lähdöstä, liittyi seuraan lounaspaikalla. Lounaan jälkeen palattiin jalan Mödlingiin. Alkoi jo olla pimeää, joten matkaa jatkettiin raitiovaunulla Perchtolddorfiin, missä kaivettiin repusta eväät ja tilattiin "endast 1/8 Heuriger". Yhteinen viinilasillinen, wieniläisittäin *Glaserl*, oli siis todellakin pieni, *ein Achtrl* eli noin 1,25 desilitraa. Margaret ja Gertrud maistoivat sitä varovasti ja pitivät viiniä happamana. Mikuschit pitäytyivät vanhassa viinissä, "joka maistui heille mainiosti".[349] Seuraavana päivänä Kilpiset ja Gertrud lähtivät kuuntelemaan konserttia Laxenburgissa.

Palattuaan Suomeen Margaret kirjoitti Gejulle eli Gertrudille, että Stella Wang oli lähettänyt Margaretin vanhaan osoitteeseen Gertrudille lipun konserttiinsa. Lisäksi hän kertoi von Sauerin lähettäneen hänelle "ystävällisen kortin, jossa oli tieto siitä että hän opettaa maalis- ja huhtikuussa Wienissä ja että silloin olisi hyvä tilaisuus tulla sinne ottamaan tunteja." Von Sauer olisi siis ollut halukas opettamaan Margaretia. Kuten usein toisen sisarista ollessa tutuissa maisemissa ulkomailla, toinen saattoi pyytää tuomaan Suomeen jotakin erityistä. Tällä kertaa Margaret toivoi kahtatoista pientä pitsistä lautasliinaa ja kolmea paria silkkisukkia, "parasta laatua, 7 sh pari, kokoa 9 ½, yksi pari mustia, yksi valkoisia ja kolmannet jotain vaaleaa väriä, harmaat tai beiget".[350] Gertrud oli tunnollisesti etsinyt tuliaisia, mutta, harmin paikka, lautasliinoja oli kaupassa ollut enää viisi.[351]

Hyvin todennäköisesti Margaret valmisti Stella Wangin johdolla ohjelmistoa, jota hän soitti ensikonsertissaan. Konsertti oli Yliopiston juhlasalissa lauantaina 9.4.1927, ja se saattoi kaiken kaikkiaan olla ensimmäinen Margaretin soittama sooloresitaali. Pääkaupungissa pidetty debyyttikonsertti oli merkittävä tapahtuma ja sitä pidettiin yhtenä taiteilijuuden saavuttamisen merkkipaaluna. Margarethan oli jo tullut kotimaassa varsin tunnetuksi liedpianistina

https://doi.org/10.21435/tl.285

– ja tietenkin erityisesti miehensä laulujen asiantuntijana. Soolopianistina häntä ei juurikaan ollut kuultu julkisissa tilaisuuksissa sitten opiskeluaikojen. Ohjelman aloittaminen Bach-sovituksella oli varsin tavallista ajan pianokonserteissa. Beethovenin sonaatti oli myös lähes pakollinen osa ensikonserttia. Väliajan jälkeen kuultiin Yrjön vielä julkaisemattomia pianokappaleita, jotka Margaret soitti käsikirjoituksista, ja lopuksi Chopinin As-duuri-balladi. Paitsi suomalaisia kantaesityksiä ohjelman kokoonpano oli siis kaiken kaikkiaan melko perinteinen. Tosin siitä puuttui myös tavanomainen virtuoosilopetus, esimerkiksi jokin Lisztin *Unkarilaisista rapsodioista*. Sali oli täynnä yleisöä ja tunnelma lämmin. Kuten *Iltalehdessä* kirjoitettiin, Margaret oli ”suosittu taiteilijatar”.

Konsertti arvioitiin kuudessa lehdessä,[352] ja useissa mainittiin taiteilijan jo tunnetut ansiot säestäjänä. Kaikissa arvioissa Margaretin soittoon suhtauduttiin positiivisesti. Kommentoitiin hyvää yleisvaikutelmaa, vakavaa suhtautumista taiteeseen, lämpöä, hienostunutta musikaalisuutta, kehittynyttä muotoaistia, herkkää ja vivahteikasta kosketusta ja hyvää sormitekniikkaa. Toisaalta esitettiin joitakin varauksia eräiden tekniikan osa-alueiden suhteen (fortissimo, soinnut) ja toivottiin paikoitellen intensiivisempää rytmin käsittelyä samoin kuin lisää voimaa ja temperamenttia. Margaretin tekniikkaa luonnehdittiin luotettavaksi, joskaan ei loisteliaan virtuoosiseksi. Osuvalta kuulostaa *Uuden Suomen* kirjoittajan maininta: ”Margaret Kilpisen soitosta saa sen vaikutelman, että hän pyrkii uskollisuuteen oman luonteensa vaatimuksille.” Juuri tämä ankara pyrkimys oman vakaumuksensa löytämiseen ja sen toteuttamiseen taiteilijana kuvastuu Margaretin nuoruuden aikaisista päiväkirjamerkinnöistä ja kirjeistä.

Margaretia ei siis kuvattu suurena soolopianisti- tai virtuoositähtenä, mutta kylläkin vakavasti otettavana, sympaattisena ja asiansa osaavana pianistina, joka selviytyi kunnialla soolotehtävistä ja oli nyt suorittanut ensikonserttinsa menestyksekkäästi. Margaretille oli muodostunut oma, selkeä muusikkoprofiilinsa. Yrjön pianokappaleisiin, hänen ensimmäisiin soitinsävellyksiinsä, suhtauduttiin

https://doi.org/10.21435/tl.285

1926—1927.

Margaret Kilpinen

KONSERTTI

Yliopiston Juhlasalissa.

Lauantaina 9 p:nä huhtikuuta klo 8 i. p.

OHJELMA:

1. *W. Fr. Bach-Stradal:* **Urkukonsertti,** d-molli.
   Maestoso e pesante — Fuga — Largo — Finale.

2. *Beethoven:* **Sonate,** op. 57, f-molli. (Appassionata)
   Allegro assai.
   Andante con moto.
   Allegro ma non troppo.

— VÄLIAIKA —

3. *Kilpinen:*
   3 Preluudia, c-molli, h-molli, b-molli.
   Sarja N:o 2. (Allegretto — Poco lento e marcato — Allegretto)
   Runoelma N:o 1, e-molli.
   Käsikirjoituksia. Ensi kerran.

4. *Chopin:* **Ballaadi,** op. 47, As-duuri.

Konserttiflyygeli: STEINWAY & SONS.
O/Y Fazerin Musiikkikaupasta.

Konsertti-Toimisto FAZER. 124.

Hinta 1:— mk.

Margaret Kilpisen ensikonsertin 9.4.1927 ohjelma. Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

vaihtelevasti. Niitä kritisoitiin liian intellektuaalisesta lähestymistavasta ja vähäisestä tunteen palosta, joka johti tiettyyn yksitoikkoisuuteen ja vähensi teosten vaikuttavuutta; *Iltalehden* kirjoittaja käytti sanaa ”fermaattitunnelmoiminen”. Positiivisimmin sanankääntein kirjoittivat *Hufvudstadsbladetin* Nils van der Pals ja *Svenska Pressenin* Ernst Pingoud. Yrjö osoitti kukkatervehdyksensä elämänsä ja taiteensa valolle, vaimolle ja taiteilijalle: ”Darling, hustrun och konstnärinnan, ljuset på min livssteg och i min konst – från Din evigt egen Yrjö.”[353] Ensikonserttivuotenaan Margaret sai Kordelinin rahastolta 10 000 markan apurahan opintojen jatkamiseen Wienissä. Hän luultavasti käytti sen kaksi vuotta myöhemmin lähtiessään Saksaan, Wieniin hän ei näytä enää palanneen. Nyt hänellä olisi ollut tilaisuus päästä täydentämään opintojaan, mutta syystä tai toisesta hän ei lähtenyt matkaan yksin.

Margaret Erdmannien ohjauksessa Kölnissä

Kilpiset olivat tutustuneet Eduard Erdmanniin jo ensimmäisellä yhteisellä Saksan matkallaan Berliinissä 1920, mutta Margaret pääsi soittamaan hänelle opiskelutarkoituksessa vasta yhdeksän vuotta myöhemmin. Tiettävästi Erdmann ei antanut opetusta konsertoidessaan Suomessa 1923 ja 1924. Lokakuussa 1929 Kilpiset matkustivat Saksaan ja seuraavan kuukauden aikana Margaret alkoi saada opetusta Kölnissä sekä Irene että Eduard Erdmannilta. Asetelma kuulostaa monille mestareille tyypilliseltä: assistentti, tässä tapauksessa vaimo, rakensi tekniikkaa, ja mestari paneutui enimmäkseen teosten tulkinnalliseen puoleen.

> Tunnit Erdmannin ja hänen vaimonsa kanssa ovat suurenmoisia, ja olen sanomattoman iloinen, että saan opiskella <u>sellaisen</u> muusikon johdolla. Sinähän tiedät, miltä tuntuu kun saa apua sellaisissa herkissä asioissa kuin tyylikysymykset, silloin näkee minkälainen merkitys on traditiolla; kuinka toisaalta aika liittää sävellyksiin asioita, jotka eivät käy yksiin alku-

https://doi.org/10.21435/tl.285

> peräisen kanssa; juuri tämän kanssa Erdmann tekee eniten töitä: että toisi sävellyksen esiin muuntumattomana, ja hän puuttuu ainoastaan puhtaasti musiikillisiin asioihin; hänen vaimonsa pitää huolen tekniikasta.[354]
>
> [Irene Erdmann] auttaa minua teknillisissä ongelmissa, näyttää harjoittelutapoja, jotka helpottavat aivan arvaamattomasti, korjaa virheitä selvissä käsiasioissa ja ennen kaikkea pyrkii saamaan lihastyöskentelyn ”rennoksi”; professori itse puuttuu ainoastaan puhtaasti musiikillisiin asioihin, antaa neuvoja ja suosituksia tyylien puhtaudessa, tuossa loputtoman vaikeassa ja lähes saavuttamattomassa asiassa, sen lisäksi tuhat tietoa ja ”Goldene Regel” [kultaista sääntöä], joita pyrin omaksumaan ja kykyjeni mukaan noudattamaan. Se on kyllä hyvin vaikeaa, mutta työskentely on ihanaa.[355]

Tämä opiskelujakso kesti pari kuukautta ja näyttäisi olleen melko intensiivinen. Margaret oli kuullut Artur Schnabelia Brahmsin B-duuri-konsertossa ja sitten Eduard Erdmannin oman konsertin Bad Godesbergin Kurhaus-Redoute-salissa. Hän kuvaili Erdmannin soittoa ja erityisesti Schubertin sonaatin esitystä käsittämättömän hienoksi. Tulossa oli vielä kaksi päivää ennen joulua Mozartin c-molli-konserton esitys. Tällä matkalla Margaret kuuli myös J. S. Bachin *Goldberg-muunnelmat*. Ne kuuluivat Erdmannin tulevan Berliinin-konsertin ohjelmaan, ja hän soitti nyt Kilpisille jo toisen kerran

> tuon äärimmäisen harvoin soitetun ja fantastisen vaikean teoksen; hän soitti teoksen alkuperäispainoksesta, mikä on ennenkuulumattoman vaikeaa, sillä se on kirjoitettu kahdelle manuaalille. Ylipäänsä hän haluaa, että kaikki jos mahdollista soitetaan alkuperäispainoksesta; jotta sävellysten totuus kirkastuisi, kaikki tarpeettomat lisäykset ja erilaiset rönsyt jotka ovat aikojen kuluessa tarttuneet mukaan, putoavat pois aivan kuin itsestään ja soittaja tuntee pääsevänsä lähemmäs säveltäjän tarkoitusperiä.[356]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Eduard Erdmann oli lähes fanaatikko säveltäjän nuottiin merkitsemien esitysohjeiden seuraamisessa. Hänen oppilaittensa tuli käyttää *Urtext*-painoksia, ja Chopinista, Schubertista ja Schumannista hän hyväksyi vain ensimmäisen Breitkopf & Härtelin *Gesamtausgaben*, uudempiin painoksiin hän suhtautui epäilevästi. Soittajan tehtävä oli tuoda esiin säveltäjän näkemykset, mikä käytännössä tarkoitti jokaisen nuottikuvassa näkyvän merkinnän kirjaimellista toteuttamista. Metronomimerkintöjä oli noudatettava, vaikka henki menisi – *selbstmörderisch* – ja merkitty dynamiikan taso vallitsi niin kauan kunnes nuottiin oli merkitty uusi.[357] ”Nuoteissa tai tyyliasioissa hän ei hyväksynyt pienintäkään epätarkkuutta, eikä myöskään pienimmissäkään ’sivuseikoissa’.”[358]

Jotkut kuvaukset Erdmannin opetuksesta saavat lukijan näkemään edessään pedantin tyrannin, jonka jäljiltä oppilaan esityksen voisi kuvitella syntyneen kuolleena ja valmiiksi muumioituneena. Nuottikuvaan kohdistunut ylenpalttinen pedanttisuus oli kuitenkin vain yksi puoli opetuksesta. Toisaalta oppilas toisensa jälkeen kuvaa väsymätöntä, intensiivistä ja inspiroivaa opettajaa, joka pystyi ylivertaisesti todistamaan ohjeittensa oikeutuksen soittamalla itse kaiken mitä opetti – tavalla, johon ei ollut vastaan sanomista. Erdmannin kurssille Hampurissa 1957 osallistunut Sanna Mattinen-Snellman kertoi: ”Hän soitti kaiken tunneilla ulkoa. Hän myös lauloi paljon opettaessaan ja keksi sanoja musiikkiin. Schubert oli hänelle pyhää, eikä sitä annettu oppilaiden soitettavaksi ennen kuin useiden vuosien opintojen jälkeen. Opettajana Erdmann oli vaativa ja ankarakin, mutta ei pelottava. Hän saattoi esimerkiksi pyytää soittamaan Chopinin sonaatin kokonaisen osan vasemman käden osuuden kokonaan ulkoa.”[359] Hjördis Lindén, joka osallistui Maire Halavan kanssa Erdmannin kurssille Potsdamissa 1938, kirjoitti: ”Opetuskerrat ovat toinen toistaan kiinnostavampia. Ihailemme taas Erdmannin kykyä tehdä kaikki musiikissa niin selkeäksi ja eläväksi.”[360] Margaret itse kertoi haastattelussa: ”Kukaan ei ole pystynyt yhdessä hetkessä avaamaan niin laajoja perspektiivejä aina uusiin musiikillisiin näkymiin kuin Erdmann.”[361]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Pariskunta asui ensin Erdmannien kodissa etsiessään itselleen vuokrattavaa asuntoa, joka löytyi marraskuuksi.[362] Runsaan viikon kuluttua Margaret kirjoitti työskentelyn Erdmannin johdolla olevan täydessä vauhdissa. ”Olen saanut aloittaa soittotunnit ja ne ovat uskomattoman opettavaisia ja teettävät hyvin hyvin paljon työtä.”[363] Kirje äidille on kirjoitettu ruotsiksi, mutta Margaret kirjoittaa usein suomeksikin pianonsoiton opiskelusta ja harjoittelemisesta työn tekemisenä tai työskentelynä. Epäilemättä se johtuu hänen ruotsinkielisestä taustastaan, mutta suomeksi siinä painottuu varsin sattuvasti hänen vakava suhtautumisensa taiteen harjoittamiseen. Se oli työ, ei pelkkä elämän sulostuttaja tai rakas harrastus. On silti mahdollista, että kaikki sukulaisetkaan eivät täysin hahmottaneet sitä, että aviopari Kilpinen oli nimenomaan kahdesta taiteen työntekijästä koostuva yksikkö.

Asuntoon oli vuokrattu pystypiano, mutta lisäksi Erdmann oli järjestänyt Margaretille mahdollisuuden harjoitella aamuisin Horn-nimisen perheen kodissa, jossa oli kaksi Bechstein-flyygeliä. Asunto oli lähellä Westdeutscher Rundfunkin hienoa konserttisalia, joten konsertteihin oli helppo mennä. Pablo Casalskin oli tulossa konsertoimaan lähiaikoina. Kölnissä Margaret koki nuoruutensa unelman toteutuvan:

> saan nimittäin soittaa koko päivän, aamusta iltaan; pari kertaa viikossa on minulla hyvin inspireeraavia tunteja sekä Erdmannin että hänen rouvansa luona, työtä on kovasti ja vaikeata se on, mutta ihanaa. Käyn harjoittamassa muualla niin että en ollenkaan häiritse Yrjöä täällä meidän asunnossamme – – Täältä lähdemme parin viikon kuluttua Pariisiin, jossa vietämme Joulun sisareni ja hänen miehensä kanssa, sitten lähdemme tämän kautta Berliniin, jossa vielä viivymme pari viikkoa – – Erdmanneilla on tavattoman kaunis siameesilainen kissa ”Psametiche” nimeltään – – se lähettää paljon terveisiä Rolfille, Tepalle ja Alikolle.[364]

Vanhemmilleen Margaret kuvasi Erdmannin opetusta innostuksen vallassa. Kuvauksesta käy ilmi, että Erdmannit opettivat kotonaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

yhteistyössä, jota muutkin oppilaat ovat kuvanneet. Teknisten asioiden opetuksessa Eduard kysyi usein neuvoa vaimoltaan, joka myös oli erinomainen pianisti, ja jonka tapaa opettaa käsivarren käyttöä pidettiin aivan erityisenä.

> Älskade Ma och Pa! Joskus ihmiselle lahjoitetaan niin paljon kauneutta yhdellä kertaa, että sitä pelkää riittävätkö omat henkiset voimat omaksumaan tätä kauneutta ja pitämään siitä kiinni. Nyt on niin, että nuoruuteni unelma opinnoista ulkomailla on saanut täyttymyksensä: saada harjoitella häiriöttä niin paljon kuin haluaa ja sen lisäksi pari kertaa viikossa inspiroivia tunteja, ja iltaisin konsertteja ja konserttielämyksiä, usein unohtumattomia. Kirjoitin kai jo, että saan tunteja sekä rouva että herra Erdmannilta – – Kumpikin noista kahdesta on väsymätön; soittotunti kestää usein yli kaksi tuntia, sillä Erdmann soittaa itse niin paljon tunnin aikana. Ehkä Sinua kiinnostaa kuulla, että hän oli erityisen hyvä ystävä Busonin kanssa jo 1920, kun olimme Berliinissä, kuulimme Erdmannin soittavan yhden Busonin jättiläismäisistä ja epätavallisen vaikeista pianosävellyksistä (kuoron ja orkesterin kanssa!) [Pianokonsertto]. Busoni oli itse toivonut Erdmannin soittavan piano-osuuden. Nykyään elossa olevista pianisteista Arthur [sic] Schnabelia ja Erdmannia voi pitää suurimpina muusikoina. (Valitettavasti nimittäin hyvin monet suuret pianistit ovat kehnoja muusikoita) – muuten Erdmanneilla ja meillä on varsin hauskaa yhdessä, sillä olemme hyviä ystäviä jo vuosien takaa; sinuttelemme jopa toisiamme. Irene ja Ned ovat kummatkin saman ikäisiä kuin minä – heillä on 4 lasta, vanhin 8 vuotta, nuorin 2. – Viime tuntini jälkeen sain kuulla koko Erdmannin viime sunnuntain Berliinin-konsertin ohjelman; hän soitti Bachin Goldberg-muunnelmat – –.[365]

Margaret pääsi nyt myös ensimmäisen kerran näkemään näyttämöllä kuuluisan Ludwig Wüllnerin (1858–1938), jonka esityksiä Yrjö oli saanut seurata jo monta kertaa. Irene Erdmann ja Margaret saivat tavata tämän hämmästyttävän monipuolisen taiteilijan, joka näyttämötaiteen lisäksi oli opiskellut sekä laulua että pianon

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja viulun soittoa. Useiden suurten draamaroolien lisäksi hän niitti laakereita sekä liedlaulajana että oopperanäyttämöillä muun muassa tenoriosuuden esittäjänä Beethovenin yhdeksännessä sinfoniassa ja Wagnerin *Tannhäuser*-oopperan nimiroolissa.

> Jo seuraavana päivänä minulle lahjoitettiin taas niin paljon kaunista, että nämä kaksi päivää riittävät meille koko vuodeksi: kuulimme nimittäin Ludwig Wüllneriä Faustina näytelmässä ”Faust II”. Faust, jonka luin ensimmäisen kerran 16-vuotiaana ja josta olin päättänyt, etten koskaan haluaisi nähdä sitä teatterissa enkä oopperassa, siellä minä istuin 4 tuntia hievahtamatta. Olen vieläkin sitä mieltä, että tuo teos on mahdoton esitettävä: vain Ludwig Wüllnerin kaltainen fyysinen ja psyykkinen jättihahmo kantaa mahtavana näyttelijänä sen kokonaisuuden.[366]

Jouluaattoa Margaret ja Yrjö viettivät vuokra-asunnossaan: ”Darling oli laittanut oikein joulukuusen kuntoon ja keittänyt meille joulupuuroa, kinkkua ja muita herkkuja.”[367] Joulupäivänä vierailtiin Erdmanneilla, illemmalla pianisti Grapen ja myöhemmin kapellimestari Kühnin luona. Margaretin vanhemmilta he olivat saaneet 1 400 frangia ja muita lahjoja. Yrjön joulupaketissa oli kalvosinnapit, solmio ja solmioneula, Margaret sai kaulakorun ja sukat. Hieman ennen vuoden vaihdetta isä lähetti Margaretille vielä tiedon, että jos tämä haluaisi edelleen jatkaa opintojaan ”för någon celebritet”, jonkun kuuluisuuden johdolla, vanhemmat voisivat lähettää vielä 5 000 markkaa.[368] Tukea oli tullut aikaisemminkin. ”Tuntuu aivan musertavalta, että Pa ja Ma haluavat taas lähettää minulle matkarahaa; kuinka pystyn kiittämään kaikesta?!”[369]

Pariisin houkutukset

Gertrud, toinen Alfthanin tyttäristä, joka omalla tavallaan myös päätyi viettämään elämänsä musiikin parissa, oli hänkin jo ehtinyt matkustaa paljon 1920-luvun loppupuolelle tultaessa. Vuoden-

https://doi.org/10.21435/tl.285

vaihteen 1927–1928 tienoilla hän oli saapunut Pariisiin, josta tuli hänelle merkittävä kaupunki. Hän nautti olostaan siellä heti alusta lähtien. Pariisissa oli paljon suomalaisia: Kirjailija Huugo Jalkasen kirjoittamaan lehtijuttuun teatterinjohtaja Eino Kalimasta on liitetty kuva suomalaisryhmästä Pariisin Dôme-kahvilassa helatorstaina (17.5.) 1928. Kuvassa ovat Jalkasen, Kaliman, Gertrud Alfthanin ja Jacques Beersin lisäksi kuvataiteilija Eemu Myntti vaimoineen, runoilijat Katri Vala ja Hagar Ohlsson, kirjailija Olavi Paavolainen, laulajatar Oili Siikaniemi sekä korkean tason poliitikko Rudolf Holsti, historiantutkija Karl Tiander vaimoineen, herra (toimittaja Jaakko?) Leppo ja tunnistamattomaksi jäänyt neiti Mäkipää.[370]

Gertrud kirjoitti Kölniin ja houkutteli sisartaan tulemaan Pariisiin: ”Wien o. Berlin äro som skygga mot den atmosfär av brinnande liv som omgiver här” – Wien ja Berliini ovat vain varjo sen elämää hehkuvan ilmapiirin rinnalla, joka täällä ympäröi ihmisen. Furtwängler oli vieraillut johtamassa orkesteria, mutta Gertrud ei päässyt kuulemaan häntä, koska lauloi itse samaan aikaan suomalaisten opiskelijoiden konsertissa.[371] Hän oli tutustunut pianisti Alexander Borowskyyn ja kuullut Sigrid Schnéevoigtin konsertin.[372]

Huhtikuussa 1928 hän oli kuullut ”ihanaa taiteilijaa Yvette Guilbertia” ja tutustunut *La Revue Musicale* -lehden perustajaan Henri Prunièresiin.[373] Tietäen Gertrudin hartaan mielenlaadun Yvette Guilbertin nimi hämmästyttää hieman, sillä hän oli kabareelaulaja ja näyttelijä, joka tuli tunnetuksi melko uskaliaistakin lauluistaan. Gertrudissa oli kuitenkin selvästi myös hyvin elämäniloinen puoli, joka hänen nuoruudessaan ei ehkä ollut aivan yhtä sidottu uskonnollisuuteen kuin myöhemmin elämässä. Hän kirjoitti Margaretille Prunièresin olevan Romain Rollandin hyvä ystävä, ja lisäsi sitten ikään kuin asiaa kauhistellen: ”Men ach vad säger Yrjö om att han är – – Jyde!” (Mutta ooh mitä Yrjö sanoo siitä että hän on – – Juutalainen!).

Gertrud jatkaa kirjettään sanoen, että Prunières saa nyt kyllä kelvata Yrjölle ja että tämä oli luvannut näyttää Gertrudille ”Louvrea

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja kaikkea. Niin että!" Hän rauhoittelee lukijoita ja kertoo vielä, että tässä ei nyt ollut mitään huolen aihetta, koska Prunières oli naimisissa reippaasti meikatun naisen kanssa.[374]

Yrjön juutalaisvastainen ajattelu, tai ainakin epäluulo juutalaisia kohtaan, näyttää siis olleen lähipiireissä jopa leikinlaskun kohteena jo nuoresta pitäen. Seurusteluaikana tämä piirre näyttäytyi Margaretille kirjoitetuissa kommenteissa Pergamentin veljeksistä. Säveltäjien ja muusikoiden juutalaisuus oli yleinen pohdinnan ja kommentoinnin aihe musiikkipiireissä. Juutalaisuuden ymmärtäminen rotuna oli asia, jota ei juuri kyseenalaistettu, ja muusikoiden soiton juutalaisuusominaisuuksia pohdittiin mieluusti, usein kuitenkin näennäisen viattomasti.[375] Juutalaisia halventava puhe ei ollut harvinaista, ja ajan tavanomaiseen puhetapaan ja sanastoon sisältyi muutoinkin paljon ilmaisuja, joita ei pidettäisi hyväksyttävinä nykyaikana. Margaretin tai Gertrudin kirjeissä tällaisia ilmaisuja ei kylläkään viljellä.

Kesäkuussa Gertrud lähetti Margaretille ohjelman omasta konsertistaan, joka pidettiin 29.6.1928 Sorbonnen yliopiston tiloissa – Centre International de Musique, Salle des Agriculteurs. Ohjelmassa oli Händelin, Wolfin, Kilpisen ja Musorgskin lauluja sekä joitakin suomalaisia kansanlauluja. Gertrud oli pyytänyt pianistikseen Kerttu Bernhardia, mutta tämä ei voinut ottaa tehtävää vastaan muiden kiireittensä vuoksi. Säestäjäksi tuli sen sijaan hollantilainen Jacques Beers, jonka Gertrud kirjeessään mainitsi hyvänä pianistina. Tunnettuaan toisensa vajaan vuoden verran Gertrud ja Jacques avioituivat alkuvuodesta 1929.

Gertrud teki parhaansa saadakseen sisarensa luokseen, mutta kerta toisensa jälkeen tämä joutui kieltäytymään jonkin esteen vuoksi. "MILLOIN tulette tänne?" Gertrud kysyi ties kuinka monennen kerran 22.10.1929. Hän kertoi tavanneensa entisen opiskelutoverinsa ja Margaretinkin ystävän pianisti Kerstin (Kessi) Böök-Karstenin ja ylisti Pariisia:[376]

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Pariisista alkaa tulla yhä enemmän samanlainen musiikkikeskus kuin mitä Wien oli 100 vuotta sitten. Sissi Schnéevoigt lyö kortit pöytään ja antaa kolme konserttia. Olin ensimmäisessä. On todella sääli, että hänellä ei ole oikeanlaista koulutusta [*riktig skola*] – hän soittaa tunnelman [*stämning*] vietävänä ja hermot tekevät hänelle katastrofaalisia tepposia. Loppua kohti hänen soittonsa parani – minulle tulee aina elävästi mieleen Mamman sanonta Sissin soittaessa, että ei haittaa vaikka hän soittaisi tuhat väärää ääntä.[377]

Margaretin oli vaikea irrottautua Kölnistä, koska hän nautti niin valtavasti saadessaan paneutua pianonsoittoon ja saadessaan opetusta Erdmanneilta. Yrjö taas ei ylipäänsä ollut kovin innokas lähtemään Ranskaan. Lopulta matkan ajoituksesta päätettiin, mutta siihenkin tuli vielä muutoksia ensin Gertrudin ja Jacquesin kiireiden vuoksi ja sitten konserttien takia, jotka Margaret ehdottomasti halusi kuulla.

Artur Schnabel soitti solistina Brahmsin B-duuri-konsertossa, ja vähän sen jälkeen Erdmannilla oli ”sanomattoman ihana” konsertti Kölnin lähistöllä Godesbergissa ”Kurhaus-Redoutessa, jossa Beethovenkin on soittanut”. Margaret ihaili kumpaakin kuulemaansa taiteilijaa suuresti. Hän tiedusteli Gertrudilta mahdollisuutta pianon käyttöön Pariisissa,

> sillä näethän Sinä, että olemassaolon tarkoitus on tällä hetkellä piano. Täällä minulla on ollut siinä suhteessa aivan epätavalliset olot, aamulla soitan erään perheen talossa, jossa on kaunis musiikkihuone kaksine Bechstein-flyygeleineen, saan työskennellä kello yhteen asti häiriöttä, sitten käyn lounaalla puoli kahden ja kahden välillä, ja heti puoli kolmesta viiteen jatkan lähellä sijaitsevassa musiikkikaupassa (Prein), jossa on 4 (neljä) flyygeliä vierekkäin. Mikä nautinto, tämä soitinten tulva! – – Nyt voikin olla niin, että pystymme tulemaan vasta 23.12., sillä 22. päivä Erdmann soittaa Mozartin c-molli-konserton Hagenissa [Dortmundin eteläpuolella] ja haluaisin välttämättä kuulla sen, sillä soitan juuri itse sitä. On vielä epävarmaa, saammeko liput.[378]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Aivan vuoden lopulla vierailu alkoi vihdoin näyttää mahdolliselta. Joulukuussa Gertrud kirjoitti hänen ja Jackien olevan hyvin kiireisiä, mutta kiireiden helpottavan vuodenvaihteessa, ja Jacques toivoi jälkikirjoituksessaan tapaavansa Yrjön ja Margaretin uuden vuoden vieton merkeissä. Vaati kuitenkin vielä paljon järjestelyä, ennen kuin Margaret pääsi käymään Pariisissa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

VI Kohtalokas 1930-luku: Menestysten ja myrskyjen vuosikymmen

Pariisi 1930

Tammikuun alussa Kilpiset viimeinkin lähtivät Saksasta Ranskaan Gertrudin luo. Äiti oli ihmetellyt, miksi Kölnistä Pariisiin lähtö oli jäänyt niin myöhäiseksi. Margaret selitti Saksan säveltaiteilijain liiton Tonkünstlerverbundin tarjonneen yllättäen mahdollisuutta konsertin pitämiseen Kölnissä seuraavan vuoden alkupuolella: ”Kaikki konsertointi on nykyään kauhean kallista täällä, suorastaan mahdotonta, ja kun tätä konserttia tarjottiin meille ilman mitään meille tulevia kustannuksia, päätimme ottaa sen vastaan.”[379] Pariisiin ei haluttu lähteä ennen kuin laulajien nuotit ja muut käytännön järjestelyt saataisiin varmistetuksi.

Matka Pariisiin oli suunniteltu lyhyeksi, eikä Margaret ehkä ensin ollut ajatellut ottavansa siellä tunteja, sillä vielä joulukuun alussa kirjeessä hän kirjoitti Gertrudille Yrjön ja hänen tulevan Pariisiin ”pääasiassa Teidän vuoksenne”.[380] Kilpiset viipyivätkin kaupungissa vain kolmisen viikkoa, mutta Margaretin oli ilmeisesti mahdotonta viettää missään pelkkää lomaa. Hän nimittäin ehti tuonakin aikana ottaa muutamia tunteja ranskalaiselta Marius-François Gaillardilta (1900–1973), jota Isidore Philippin ja Marguerite Longin oppilas Denise Molié (1903–1995) oli suositellut hänelle.[381] Gaillard, jonka nimi on sittemmin jokseenkin kadonnut yleisön muistista, oli opiskellut Pariisin konservatoriossa Louis Diémerin ja Georges Falkenbergin johdolla ja teki merkittävää työtä Debussyn musiikin hyväksi Ranskassa ja muuallakin. Vuonna 1920 hän esitti kolmessa konsertissa koko Debussyn siihen asti tunnetun pianotuotannon.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sittemmin hän esitti sitä ja muuta ranskalaista musiikkia muun muassa kiertueella Etelä-Amerikassa ja vielä 1941 Pariisin Salle Gaveaussa.[382] Gaillard tuli tunnetuksi myös kapellimestarina. Hänen 1928 perustamansa orkesteri esitti paljon oman aikansa ranskalaista musiikkia konserttisarjassa ”Concerts Gaillard”, esimerkiksi Edgar Varèsen teoksen *Intégral* ensiesityksen Pariisissa.[383]

Margaretin ja Kerttu Bernhardin – joka kesällä 1930 osallistui Alfred Cortot'n mestarikurssille ja oli myös lyhyen ajan Gaillardin oppilaana – kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Margaret on luultavasti soittanut Gaillardille vain Mozartia. Margaret, joka piti Gaillardin opetuksesta, on saattanut suositella tätä nuorta opettajaa Bernhardille. Gaillardin kanssa työskentely ei kuitenkaan Bernhardin mielestä ollut hänelle hyödyllistä. Gaillard ei hänestä ollut hyvä pedagogi, mutta ”muusikkona hän on mielestäni erinomainen ja olen suurella ilolla soittanut hänelle Mozartia ja Debussytä – – En ollenkaan ihmettele ihastustasi häneen jos soitit hänelle yksinomaan Mozartia sillä näit hänen parhaat puolensa.”[384] Joitakin epäilyksiä oli saattanut syntyä jo aikaisemmin, sillä Gertrud ihmetteli miksi Margaretia huolestutti se, että Gertrud lähetti oppilaita Gaillardille: ”Haluatko 'patentoida' hänet, vai etkö lopulta olekaan varma siitä, että hän on niin poikkeuksellinen.”[385]

Margaretia olisi kiinnostanut tutustua tarkemmin Pariisiin ja ranskalaiseen pianokouluun, kukaties ranskalaisiin säveltäjiinkin. Tämä matka jäi kuitenkin hänen ainoaksi mahdollisuudekseen tehdä niin paikan päällä. Tammikuun lopussa Kilpiset olivat taas palanneet Berliinin kautta Kölniin: ”Geju lilla, minä niin pidin Pariisista ja kaipaan nyt Pleyelin hopeista ääntä, mutta lohduttaudun [soitin]katalogilla, josta kiitän Jacquesia – – Helmikuun toisena päivänä on matinea ja kolmantena radiokonsertti – – Tiedän nyt, että viihtyisin Pariisissa aivan erinomaisesti ja toivon voivani palata sinne pian.”[386]

Margaret yritti pitkään keksiä järjestelyjä, joiden avulla olisi voinut päästä takaisin Pariisiin, ja Gertrud heitti jatkuvasti öljyä tuleen. ”Tule Pariisiin ilman Yrjöä, jos hän ei tahdo mukaan. Minua harmittaa sydänjuuria myöten että sinun pitää keskeyttää opistosi

https://doi.org/10.21435/tl.285

juuri nyt. Sinun taaleriasi (katso Kölnin kritiikkejä!) pitää vaalia, se on sinun velvollisuutesi, yhtä suuressa määrin kuin Yrjöä kohtaan. Valitse kerrankin vaikeampi vaihtoehto. Tiedän, että Yrjö sanoo kaikista ihmisistä ensimmäisenä sinulle: matkusta! Ota hänen sanansa vakavasti ja tule." Edeltävä teksti on saattanut olla puhdasta diplomatiaa, sillä Gertrud varmaankin tiesi, että Margaret lukisi kirjeen myös Yrjölle. Suoraan Yrjölle hän osoittaa lauseen, jossa kertoo ymmärtävänsä, että on helpompi kuvitella "auringon ja kuun tanssivan tangoa" kuin että Margaret ja Yrjö olisivat pari viikkoa erillään, vaikka hänestä tuntui todella pahalta ajatella, että Darlingin täytyisi keskeyttää opiskelunsa.[387]

Kilpiset olivat suunnitelleet pientä matkaa "etelän suuntaan, ehkä Sveitsiin". Matka olikin toteutunut ja Kilpiset olivat tavanneet muun muassa säveltäjä Othmar Schoekin. Margaretin mielestä olisi ollut ihanaa viipyä pitempään ja päästä vielä Pariisiin, mutta "Yrjö tahtoo kotiin, ja Olga-täti [Tavaststjerna] kirjoitti, että Kerttu hoitaa sijaisuutta enintään 1.3. saakka, niin että näkymät eivät näytä hyvältä, valitettavasti, valitettavasti!"[388]

Konsertti Kölnissä

Helmikuun toisena päivänä Kölnissä järjestettiin aamupäiväkonsertti, jossa esitettiin Kilpisen lauluja ja pianokappaleita. Konsertti ei ollut alun perin kuulunut matkan ohjelmaan, mutta Hermann Ungerin ehdotuksesta Saksan säveltaiteilijain liitto ja Saksan musiikinopettajien liiton Kölnin osasto saivat sen järjestetyksi melko lyhyellä varoitusajalla. Karila kertoo Ungerin ehdottaneen Kölnissa 1929 paikallisen oopperan nuorta baritonia Gerhard Hüschiä Kilpiselle hänen laulujensa tulkiksi, ja Hüsch olikin yksi konsertin laulajista.[389] Hän ja Yrjö neuvottelivat tammikuussa esiintymisistä. Yrjö jopa mainitsi jotakin mahdollisesta radiokonsertista ranskalaisella radiokanavalla, mutta tämä ajatus ei varmaankaan toteutunut. "Totta kai laulan mielelläni illan Radio Parisissa, mutta ymmärrättehän, että sen taloudellinen tuotto ei suuresti ilahduta", Hüsch kirjoitti.[390]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaretin mielestä Kölnin konsertti ja seuraavan päivän lähetys Saksan radiossa onnistuivat erinomaisesti.[391] *Uudessa Suomessa* lainattiin myöhemmin (21.3.1930) neljän paikallisen sanomalehden myönteisiä arvioita konsertista. Jokaisessa arviossa mainittiin erikseen myös pianistin osuus: ”Huomioonotettava pianisti niin pianoteosten kuin laulusäestysten esityksissä”. ”Erityistä kiitosta ansaitsee puoliso – – tasokas pianisti herkullisine kosketuskulttuureineen ja syvällisine tulkintoineen – –”. ”Suuret toiveet toteuttava pianisti”, ”Korkeatasoinen pianisti”.[392] Gerhardin ja Yrjön välillä tehtiin suunnitelmia Yrjön paluusta takaisin Berliiniin vielä ennen kesää toukokuun lopulla. Sieltä miehet ajelisivat yhdessä autolla Wiesbadeniin.[393]

Kilpiset olivat käyneet Düsseldorfissa kuuntelemassa konserttia, jossa Stravinsky johti omaa musiikkiaan. Taaskaan Margaret ei kertonut mitään musiikkia koskevista omista ajatuksistaan, mutta tuskittelu Pariisiin palaamisen suhteen jatkui.

> Olen miettinyt pääni puhki, jopa ajatellut tulla yksin Pariisiin, vaikeaa on nyt jättää kaikki ja tehdä lähtöä kotiin, mutta vielä vaikeampaa on jättää Yrjö yksin. Yrjö on niin kivenkovaan päättänyt lähteä kotiin, ettei siinä auta mikään, ja kyllä minä saan nyt luvan valita [ts. on valittava] vähemmän vaikean vaihtoehdon, mutta se on kyllä lohduton! Mitä suurimmalla vastentahtoisuudella ajattelen nyt tämän ihanan opiskeluajan loppumista – milloin pääsen taas pois Helsingistä?? – – Haluaisin vieläkin kovasti muuttaa suunnitelmia, mutta miten, miten?![394]

Viimeinen, epätoivoinen suunnitelma oli matkustaa kotiin, järjestää Yrjölle siellä hyvät oltavat, ja sitten yrittää saada opetukselle sijainen. Kerttu Bernhard oli lähdössä Pariisiin maaliskuun lopulla ja Margaret lähti kuvitelmissaan samaa matkaa hänen kanssaan. Hän itsekin kyllä tunnisti suunnitelmien epärealistisuuden: ”Detta är väl nu närmast utopi” (tämä on nyt lähinnä utopiaa).[395]

Kirjeen kirjoittamisen aikaan Kilpiset olivat vielä Berliinissä, lähdössä muutaman päivän päästä Stettinistä Ilmattarella Suomeen. Kotimaasta oli tullut tieto opetusministeriön Yrjölle myöntämästä

https://doi.org/10.21435/tl.285

viisivuotisesta apurahasta.[396] Kotona asiat sitten vähitellen asettuivat vanhoihin uomiinsa ja Margaretin kiihkeä Pariisin-innostus oli sammutettava. Hän oli alistunut kohtaloonsa ja palannut kotiin noudattaen Yrjön toiveita. Margaretin äitikin oli sairastellut. Gertrudillle hän kirjoitti tunteistaan: ”Kiusaus tulla takaisin Pariisiin oli hyvin suuri, erityisesti kun kaikki ulkoiset asiat kuten konservatorio olisivat järjestyneet. Mutta on asioita, jotka ovat vielä tärkeämpiä, ja niiden vuoksi olen päättänyt jäädä kotiin. Voisitko olla kiltti ja ilmoittaa Gaillardille, että toivon voivani jatkaa opintojani lähitulevaisuudessa.”[397] Yrjöön ei siis Pariisin charmi tehonnut. Hänestä Köln oli ”erinomaisen mielenkiintoinen vanha kaupunki. Pariisi nähtävyytenä aivan suurenmoinen, kuultavuutena liian meluisa; musiikkielämä vilkasta, hiukan kirjavahkoa. Tosi-ihmisiä siellä täällä kuten tähden pilkettä sumuisen, savuisen kaupungin yllä.”[398] Lukija voi vain arvailla, mitä Yrjö tarkoitti tosi-ihmisillä. Hän käytti samaa tai samankaltaista ilmaisua muissakin kirjeissään, usein kertoessaan tilanteista, joissa oli käyty syvällisiä keskusteluja keskenään samansuuntaisesti ajattelevien henkilöiden kesken. Maaliskuun 26. päivänä Margaret jo avusti laulajatar Ester Hukarin ensikonsertissa ja sai jälleen kehuja: ”Margaret Kilpisen dynamisesti hyvin harkittu, joustava ja tyylikäs säestys ansaitsee täyden kiitoksen.”[399]

Kotiin paluun jälkeen Margaretia ja Yrjöä haastateltiin *Uuteen Suomeen* ja *Helsingin Sanomiin*. Ensisijainen haastateltava oli Yrjö, mutta Margaretkin sai puhua omasta puolestaan. ”Madame Kilpinen” kertoi olleensa aivan hurmaantunut matkaansa. ”Olisin valmis, jos tilaisuutta olisi, heti palaamaan Pariisiin, missä opiskelin Gaillardin, tunnetun pianisti–säveltäjän johdolla. Seinen kaupungissa pidetään erityisiä, hänen nimeään kantavia sarjakonsertteja – ’Gaillard-konsertit’ – jotka tutustuttavat kuulijoita nykyhetken säveltäjiin. Missään ei osata ranskalaista pianomusiikkia sittenkään niin soittaa ja opettaa kuin Pariisissa.” Kölnissä Margaretin kerrotaan ”harjoittaneen konserttiohjelmistoonsa saksalaisten mestareiden sävellyksiä” Eduard Erdmannin johdolla. Yrjö oli tavannut Pariisissa lauluprofessori Hettichin ja laulujensa kustantajan Leducin. Hienoa Pariisissa olivat Yrjön mielestä myös ”Hyvät orkesterit

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret ja Yrjö kumartuneena nuotin ääreen. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

ja yleensä mielenkiinto kaiken maailman musiikkia kohtaan, kansallisuuksien rajoista huolimatta. Miellyttävimmät ja antavimmat taidetilaisuudet tapahtuvat musiikkisalongeissa, joita Pariisissa on lähes parisataa."[400]

Samassa *Uuden Suomen* jutussa Yrjö kertoi myös musiikin tilanteesta Euroopassa, musiikin noususta Saksassa ja vetosi Suomen valtioon, että se tekisi propagandaa suomalaisen musiikin puolesta ja järjestäisi esitystilaisuuksia eri puolilla Eurooppaa. "Tuntuu kuin Euroopan kansat olisivat yksi suuri suku; vierailuilla käynnit vain perhekutsuja." Saman vetoomuksen suomalaisen musiikin puolesta hän esitti myös *Helsingin Sanomissa*, jonka haastattelussa toistuvat muutoinkin pitkälti samat aiheet kuin *Uudessa Suomessakin*. Kummassakin lehdessä hän raportoi lisäksi musiikin paluusta yksinkertaisuuteen ja melodiaan ja iloitsi siitä, että atonalismi näytti vetävän

https://doi.org/10.21435/tl.285

viimeisiä hengenvetojaan antaen esimerkkeinä tästä Stravinskyn, Weillin, Hindemithin ja Krenekin viimeaikaiset sävellykset. Krenekin sävellyksiä oli kuultu muun muassa Artur Schnabelin kotona, missä oli järjestetty konsertti 180 kutsuvieraalle.

Tytär Siipi syntyy

Vuosisadan neljäs vuosikymmen, 1930-luku, jonka puolivälissä Margaret täytti 40 vuotta, toi mukanaan suuria muutoksia sekä maailmantilanteeseen että Margaretin henkilökohtaiseen elämään. Valtava ilon aihe oli Margaretin ja Yrjön tyttären syntymä 30.10.1931. Syyskuussa Margaret lepäsi Oitissa Kivelän täysihoitolassa Mattilan lopetettua toimintansa lomakotina. Mattilan pihamaisemat ja puisto oli tuhottu, mutta muu ympäristö oli vielä koskematon. ”Sateisina päivinä olen ommellut vauvanvaatteita ja kaikki väliin jäävät ajat vietämme ulkona metsässä.” Margaret kirjoitti myös lukeneensa Gertrudin lähettämää pianisti ja säveltäjä Marie Jaëllin pianonsoittoa käsittelevää kirjaa, jota Margaret piti kiinnostavana ja hyödyllisenä.[401]

Lapsi jäi Margaretin ja Yrjön ainoaksi, vaikka sisaruksetkin olisivat olleet tervetulleita, kuten pariskunnan kirjeenvaihdosta käy ilmi.[402] Tytär sai persoonallisen etunimen Siipi. Muut etunimet, Kaarina Margaret Ida Maria, valittiin sekä äidin että isän suvusta. Lapsen kastoi perheen vanha ystävä, rovasti Kaarle ”Kassu” Leikola.[403] Kummeihin kuuluivat muiden muassa Margaretin Gertrud-sisar, Kilpisten naapuri ja läheinen ystävä, kirjailija Maila Talvio, sekä laulajatar Ester Ingman ja hänen puolisonsa Gösta. Yrjö matkusti paljon Siipin lapsuusvuosien aikana, ja Margaretin kirjeissä Yrjölle on runsaasti kuvauksia lapsen kasvamisesta ja koulunkäynnistä. Joillakin matkoilla Siipi oli mukana jo varhain, esimerkiksi Saksassa 1937, jolloin Yrjö ja Margaret kiersivät konsertoimassa ja Siipi vietti jonkin aikaa Gerhard ja Lisa Hüschin luona Berliinissä.

Siipi Kilpisellä (1931–2011) oli läheinen ja lämmin suhde kumpaankin vanhempaansa. Hän ihaili suuresti isäänsä ja tämän

https://doi.org/10.21435/tl.285

elämäntyötä, vaikka hänen oli joskus vaikea ymmärtää äitinsä loputtoman anteeksi antavaa ja hyväksyvää suhtautumista isän itsevaltaisia ja heikkoja puolia kohtaan. Siipi suoritti yliopistossa maisterin tutkinnon pääaineinaan ranskan kieli ja kirjallisuus sekä estetiikka. Hän avioitui arkkitehti Tauno Keiramon kanssa 1952; avioliitosta syntyi tytär. Aviopari erosi muutaman vuoden kuluttua, mutta anopin ja vävyn välit säilyivät edelleen hyvinä. Tauno Keiramo kertoi puhelinkeskustelussa 2019 asuneensa jonkin aikaa Meilahden huvilassa avioeron jälkeen, ja pariskunnan tyttären sitten asuneen usean vuoden ajan hänen luonaan Turussa. Hän muisteli anoppinsa työteliäisyyttä ja tämän kunnioittavaa ja ymmärtäväistä suhtautumista eron vaikeiden vaiheiden aikana ja sen jälkeen. Siipi avioitui myöhemmin insinööri Lasse Saaren kanssa. Tästä liitosta syntyi kaksi tytärtä.

Yrjön isää Siipi ei koskaan ehtinyt tavata, ja toisenkin isoisän kuollessa 77-vuotiaana hän oli alle kaksivuotias. Toukokuun 2. päivänä 1933 Margaret ja Yrjö olivat olleet ranskalaisen pianistin Marcel Ciampin konsertissa, minkä jälkeen heidät oli kutsuttu Ranskan lähetystöön illalliselle. He tulivat kotiin yöllä puoli kahden maissa ja kävivät väsyneinä nukkumaan kukin taholleen, ”Yrjö i övre våningen, jag på matsalssoffan”. Puoliunessa Margaret kuuli jonkun koputtavan Siipin ikkunaan. Ulkona oli Margaretin äidin apulainen, joka oli lähetetty hakemaan pariskuntaa Runeberginkadulle: Anton Alfthan oli saanut sydänkohtauksen. Pihalla odottavalla vuokra-autolla lähdettiin saman tien vanhempien asunnolle, jossa tohtori Adlercreutzin antama lääkitys oli tuonut potilaalle hieman helpotusta. Jonkin ajan kuluttua Anton katsoi ympärilleen ja kiitti paikalla olevia: ”Nyt kun vielä olen tajuissani haluan kiittää ja hyvästellä Teidät kaikki. Kiitos kaikesta tässä elämässä.”[404] Hän menehtyi seuraavana päivänä. Kummatkin isoäitinsä Siipi sai pitää pitempään. Margaretin äiti kuoli 1941 ja Yrjön vasta 1953.

Anton Alfthanin kuollessa hänen leskensä Selma sai ystävien ja sukulaisten osanoton lisäksi vastaanottaa suuren määrän virallisia surunvalitteluja. Juuri sotamarsalkaksi ylennetyltä Gustaf Mannerheimilta tuli osanottoviesti vuorineuvoksetar Alfthanille.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Pelastusarmeija, jonka pitkäaikainen tukija isä oli ollut, lähetti surunvalittelunsa. Kaikissa päälehdissä julkaistiin muistokirjoituksia ja kuvauksia siunaustilaisuudesta. *Hufvudstadsbladetin* kirjoituksessa viitattiin edesmenneen hienotunteiseen ja humaaniin luonteeseen.[405] Siunaustilaisuus pidettiin Helsingin Vanhassa kirkossa, siunauksen suoritti professori Albin Simolin ja musiikkiosuudet hoitivat urkuri Paavo Raussi, laulajatar Astrid Hartman, viulisti Arno Granroth ja opiskelijakvartetti. Viimeisiä tervehdyksiä jättivät Töölön Sokeritehtaan ja Suomen Sokerin johtajat ja työntekijöiden edustajat, Helsingin Osakepankki, Suomen Maantieteellinen Seura, Tekniska förening i Finland, Svenska tekniska vetenskapsakademien i Finland ja monet muut yhteisöt sekä suvun edustajat.[406]

Elokuussa 1934 Yrjön nuorin veli Juho Sakari kuoli sydänkohtaukseen vain 36-vuotiaana. Toinen veljistä, Raumalle asettunut merikapteeni Einari, oli kuollut luultavasti tuberkuloosin jälkitauteihin ja sydänongelmiin jo kymmenen vuotta aikaisemmin vielä Juhoakin nuorempana. Juho oli viettänyt aikaa Furunäsissä etenkin kesäisin, samoin hänen vaimonsa Dorrit ja poikansa Rae, joka oli lähes saman ikäinen Siipin kanssa. Kilpisen veljeksistä Yrjö eli pisimpään. Vanhin heistä, Klaus Jalmari, joka asui Elsa-vaimonsa ja poikansa Olavin kanssa pitkään Furunäsissä, menehtyi kaksi vuotta ennen Yrjöä. Sekä Juho että Jalmari olivat mukana vanhempiensa perustaman huonekaluliikkeen hoitamisessa ja johtamisessa, Jalmarilla oli muutakin liikeyritystoimintaa. Hän kärsi pahoista alkoholiongelmista 1920- ja 1930-luvulla sekä työllisti osaltaan Margaretia, joka yritti parhaansa mukaan auttaa perhettä etsimällä Jalmarille hoitopaikkoja, joissa hänen sairautensa saataisiin hallintaan.[407]

Siipin syntymän lisäksi toinen vuosikymmenen alkuun sijoittunut Margaretia suuresti onnellistuttanut asia oli, että hän sai hankituksi itselleen Pleyel-flyygelin. Hän osti sen Helsingistä Heikinkatu 20:ssa (nykyinen Mannerheimintie) sijaitsevasta Soitinkauppa Piano Oy:stä, jonne Pleyelin liike Pariisista oli toimittanut sen edellisen vuoden huhtikuussa. Soittimen hinta, 27 000 markkaa, joka oli suoritettu 18.6.1931, vastaisi noin 10 000 euroa vuonna 2021.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Siipi Kilpinen Meilahden huvilan yläkerrassa sijainneessa huoneessaan vuonna 1942. Seinällä pianon päädyssä Chopinin ja Lisztin kuvat. Kuva Fred Runeberg. Marjaana Purasen yksityisarkisto.

Margaret oli tutustunut Pleyel-soittimiin Pariisissa käydessään ja ihastunut erityisesti niiden sointiin. Kirjeissä Gertrudille viitataan useaan kertaan Pleyelin hopeiseen sointiin, "silvertoner". "Olen istunut nauttimassa Pleyelistäni", hän kirjoitti äidilleen kesäkuussa.[408]

Uusi media: Radio

Toukokuussa 1931 Yrjö ja Margaret saivat muutaman kymmenen muun erilaisissa järjestelytoimikunnissa toimineen henkilön ohella Ruotsin Kuninkaallisen oopperan Helsingin-vierailun johdosta lyödyn muistomitalin.[409] Ooppera teki kuukauden alussa Helsinkiin viikon mittaisen vierailun solisteineen, orkestereineen,

https://doi.org/10.21435/tl.285

kuoroineen ja baletteineen ja esitti Kansallisteatterissa peräti viisi eri teosta, muun muassa Wagnerin *Nürnbergin mestarilaulajat* -oopperan.[410] Esitykset saatettiin kaiken kansan kuultaviksi radiolähetysten kautta.

Suomen Yleisradio oli aloittanut toimintansa 1926, Radio-orkesteri vuotta myöhemmin. Radio otti nopeasti paikkansa sanomalehtien rinnalla tärkeänä asiatiedon, kulttuurin ja viihteen välittäjänä laajoille kansanjoukoille. Jumalanpalvelusten ja uutisten lisäksi lähetettiin esitelmiä, raportteja ajankohtaisista tapahtumista, kuunnelmia ja monenlaista musiikkia. Klassisella musiikilla, sekä kevyellä että sinfonisella, oli tärkeä osa radion ensimmäisten vuosikymmenten ohjelmatarjonnassa. Aluksi lähetykset olivat aina suoria, mutta musiikkinumeroita saatettiin myös soittaa äänilevyiltä ja ohjelmaa lähetettiin oman studion lisäksi sekä konserttisaleista että muista konserttipaikoista. Yleisradionkin käyttöön saatiin vuonna 1934 laite, jolla voitiin äänittää niin kutsuttuja pikalevyjä. Alumiinilevyn pinnalla olevaan lakkakalvoon tehtiin noin neljän minuutin pituisia äänitteitä, joita voitiin soittaa uudelleen muutamia kertoja ennen niiden hajoamista. Magnetofonitekniikka tuli Yleisradioon 1939, ja sen myötä äänittäminen muuttui ratkaisevasti.[411]

Radio-orkesterin (vuodesta 1953 Radion sinfoniaorkesteri) ensimmäiseksi kapellimestariksi ja radion musiikkipäälliköksi tuli Toivo Haapanen (1889–1950).[412] Hän oli yksi aikansa keskeisistä musiikkialan toimijoista ja vaikuttajista Suomessa ja hänen ”kunnioituksensa Yrjö Kilpistä kohtaan säveltäjäilmiönä oli lähes ehdoton.”[413] Ensimmäisten toimintavuosien aikana radion ohjelmasuunnittelu haki linjaansa. Sanomalehdet ja radio yrittivät selvittää yleisön toiveita erilaisilla kyselyillä, joiden perusteella linjaa pyrittiin muokkaamaan. Muun muassa *Suomen Sosialidemokraatti* -lehden artikkelissa 2.9.1928 haettiin vastauksia kysymykseen ”Tyydyttävätkö kotimaiset radio-ohjelmat kuuntelijoita?” Artikkelia varten oli haastateltu Suomen Työväen Musiikkiliiton sihteeriä, Työväen Urheiluliiton sihteeriä, sosiaaliministeriön raittiusosaston päällikköä, pankinjohtajaa, toimittajaa ja kolmea säveltäjää: Väinö Pesolaa,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Selim Palmgrenia ja Yrjö Kilpistä – kaikki haastatellut ajan hengen mukaisesti miehiä, jotka toimivat näkyvissä asemissa.[414]

Haastateltavien valikoima kuvastaa ajattelua radion kasvattavasta ja kansansivistyksellisestä roolista, ja siitä kertoivat myös haastateltujen mielipiteet. Kilpisen ajatuksista otsikkoon oli poimittu iskulause ”Musiikki pidettävä taiteena”. ”Meillä on vankka musiikkikulttuuri ja on Suomi tällä hetkellä yksi musikaalisesti puhtaimpia maita. Toivottavaa olisi sen vuoksi, että Yleisradio pitäisi velvollisuutenaan omalta kohdaltaan meillä vaikuttaa entisten taiteellisten traditsioniemme säilyttämisessä ja uusien yhä korkeammalle tähtäävien luomisessa.” Maininta musiikillisesta puhtaudesta on puhujalle ominainen esteettisen näkemyksen ilmaisu – Margaretkin oli nuorena Yrjön sävellyksistä kirjoittaessaan korostanut niiden puhtautta ja pyhyyttä. Mitä musiikin epäpuhtaus sitten olisi tarkoittanut tässä yhteydessä? Varmaankin jazzia, joka oli parhaillaan leviämässä Suomeen, viihdemusiikkia ja sopimatonta modernismia, erityisesti atonalismia. Myös muut haastatellut säveltäjät painottivat musiikin osuuden tärkeyttä radiossa ja esitysten korkealaatuisuuden vaatimusta; Palmgren toi samalla esiin toiveen radion orkesterin kovin vaatimattoman koon laajentamisesta.[415] Toivo Haapanen ryhtyikin määrätietoisesti ryhdistämään ohjelmapolitiikkaa ja kasvattamaan orkesteria. Eri ohjelmatyypeille vakiintuivat omat paikkansa. Radio-orkesteri soitti musiikkia laidasta laitaan, niin sanotun vakavamman ohjelmiston lisäksi helppotajuista konserttimusiikkia, kansansävelmiä, tanssimusiikkia ja *Schlagereita*, joita vähitellen alettiin kutsua saksan kielestä käännetyllä nimityksellä ”iskelmä”.[416]

Huhtikuussa 1935 *Helsingin Sanomat* esitteli tulevan viikon kuuntelukattausta otsikolla Viikon huomattavinta radio-ohjelmaa. Esitelmien, kuunnelmien ja muiden puheohjelmien lisäksi annettiin vinkkejä myös musiikkitarjonnasta: Margaret Kilpinen soittaisi Sibeliuksen Sonaatin ja trio Linko–Cronvall–Selin Tšaikovskia. Martti Paavolan konsertin jälkiosa kuultaisiin Yliopistolta lähetettynä, ja torstain musiikki-illassa esiintyisivät muun muassa Ylioppilaskunnan Laulajat ja Radio-orkesteri. Luvassa oli myös

https://doi.org/10.21435/tl.285

”lukuisia mikrofonivierailuja”, esimerkiksi Suurmessuilta messuhallista ja 1925 uponneen suomalaisen torpedovene S2:n 10-vuotismuistojuhlasta Suomalaisesta Oopperasta – sekä, totta kai, jalkapallomaaottelu Suomi–Tanska.[417]

Kilpiset olivat hyvin esillä suomalaisen radiolähetyksen alkutaipaleella. Yrjön laulut soivat eetterissä varsin usein eri laulajien esittäminä. Pikaisessa kotimaisissa sanomalehdissä vuonna 1934 julkaistujen radio-ohjelmien kartoituksessa löytyi 40 suomalaista laulajaa, jotka lauloivat Kilpisen lauluja radiossa tuon vuoden kuluessa, jotkut useaan kertaan. Margaretia kuultiin laulajien pianistina ja Yrjön pianokappaleiden esittäjänä, mutta hän soitti muutakin musiikkia. Sitten kun esityksiä pystyttiin toistamaan äänitteiltä, niitä tietenkin mielellään käytettiin useampia kertoja, ja tietyt teokset tulivat varmasti tutuiksi aktiivisille kuuntelijoille. Joinakin päivinä radiossa saattoi Margaretin pianosoolojen lisäksi soida kahteenkin otteeseen Yrjön lauluja. Myös ulkomaisilta asemilta, kuten Saksasta ja Itävallasta, välitettiin esityksiä.

Margaret Kilpisen Yleisradiossa 1929–1939 soittamaa ohjelmistoa:[418]

<u>Sooloteoksia pianolle:</u>

J. S. Bach: *Kromaattinen fantasia ja fuuga* (1935); Partita C-duuri (1939); Preludi cis

Bach-Stradal: Urkukonsertto (1929)

Beethoven: Sonaatti *Pathetique* (1933)

Chopin: Balladi As (1931)

Debussy: *Pellavatukkainen neito* (1931)

Graener: *Koral im Grünen* (1935)

Kilpinen: Preludi c, *Hiljaisuudessa [Sävel hiljaisuudesta], Aufschwung* (1930); *Runoelma, Syyssarja, Pastoraalisarja* (1931 ja 1933), *Traagillinen sarja* op. 84 (1937)

Sibelius: Rondino gis, Arabeski, Romanssi Des (1933); Sonaatti (1935)

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kamarimusiikkia:
Graener: Sellosonaatti op. 101 (Paul Grümmer 1937); Telemann, Purcell (Sylvia Grümmer 1937); Beethoven: 7 muunnelmaa Mozartin duetosta (Paul Grümmer 1937); Kilpinen: Sarja viola da gamballe ja pianolle (Sylvia Grümmer 1938), Sonaatti sellolle ja pianolle (Yrjö Selin 1938)

Yrjö Kilpisen lauluja: Kolme Yrjö Kilpisen virolaisten kansanrunojen suomennettuihin teksteihin säveltämää laulua (Alma Kuula 1929); lauluja (Gerhard Hüsch 1936); ohjelma "Lemmen, Kuoleman ja Soittoniekan lauluja" (Oiva Soini 1939).

Radio-orkesterin perustamisen jälkeen suomalaisten solistitehtäviin pystyvien pianistien mahdollisuudet päästä esittämään konserttoja lisääntyivät huomattavasti. Margaret soitti Toivo Haapasen johtaman Radio-orkesterin solistina 1930-luvulla Mozartin c-molli- sekä Beethovenin B-duuri- ja Es-duuri-konsertot.[419] Yhtäkään näistä kolmesta konserttoesityksestä ei mainita Maasalon (1980) julkisten sinfoniakonserttien luettelossa, joten niiden on täytynyt olla studiosta lähetettyjä esityksiä. Mozartin c-molli-konserton Margaret soitti toisen kerran 1934 tunnin mittaisessa Radio-orkesterin radiokonsertissa. Kysymyksessä ei ollut vuoden 1931 ohjelman toisto, sillä konsertin muut numerot olivat vaihtuneet.

Vaikka radioesityksistä ei yleensä kirjoitettu tavanomaisia lehtikritiikkejä, niistä saatettiin kuitenkin kertoa erikseen lisätietoa radio-ohjelmia julkaisevissa lehdissä niin etu- kuin jälkikäteenkin. Helmikuun 28. päivänä 1933 radiossa juhlittiin Kalevalan päivää lähettämällä Yliopiston juhlasalista konsertti, jossa Radio-orkesteri esitti Madetojan *Kullervo-alkusoiton*, Aarre Merikannon *Largo misterioson* ja Eino Linnalan kansansävelmäsovitukset *Fyra melodier*. Margaret soitti ohjelmassa kaksi ensiesityksiksi mainittua ja julkaisematonta Yrjö Kilpisen sarjaa, *Syysmielteitä* (*Syyssarja*) ja *Pastoraalisarja*.[420] Nimimerkki S. R. (Sulho Ranta) kirjoitti konsertista lyhyen arvion ja, vaikkei ollutkaan pianokappaleista sävellyksinä

https://doi.org/10.21435/tl.285

kovin innostunut, kertoi Margaretin soittaneen ne ”ymmärrettävällä antautumisella”.[421]

Puolustuslaitoksen radioharrastajien äänenkannattaja *Radiosanoma* mainosti vuoden 1930 maaliskuun numeron katsauksessaan viikon ohjelmistoon tulevia esityksiä Sibeliuksen ja Kilpisen sävellyksistä. ”Torstain [9.3.] numeroista haluaisimme erityisesti mainita Margaret Kilpisen piano-ohjelman klo 20.50. Tässä yhteydessä mainittakoon, että radiokuuntelijoiden taholta on rva Kilpisen aikaisempien radioesiintymisten johdosta kiittäen ja ihastuksella lausuttu toivomuksia saada usein kuulla häntä radiossa.” Tekstiä koristi vielä elegantti kuva Margaretista konserttiasussa.

Radio-orkesterin ensimmäinen yleisön paikalla ollessa pidetty oma konsertti oli 29.10.1929, minkä jälkeen konserteista alettiin myös julkaista arvioita sanomalehdissä. Edellä mainituista Mozartin konserton 1930-luvun esityksistä en ole löytänyt lehtiarvioita, mutta Beethovenin B-duuri-konserton Margaret soitti Selim Palmgrenin arvion mukaan ”klassisen tyylikkäästi, helmeilevällä, virheettömällä juoksutustekniikalla ja erinomaisen hallitulla kosketuksella”.[422] Sulho Ranta oli kuullut konsertosta vain kaksi viimeistä osaa, mutta kirjoitti siitä silti:

> Margaret Kilpisen pianistitaiteessa on aina ollut jotakin tyypillisen klaveristista, hiukan viileästi, mutta silti runollisen kauniisti piirrettyä siroutta. Hän ei erikoisemmin harrasta pianistisia värittelyefektejä eikä voimakeinoja, hän on naisellinen sanan oikeassa merkityksessä. Juuri näin esitettynä ei Beethovenin B-duuri-pianokonsertto kuulijan korvaan suurestikaan erotu ympäristöstään: se jää 1700-luvun puolelle Haydnin ja Mozartin seuraan – – (erittäinkin Adagio oli todella kauniisti soitettu).[423]

Lehtikritiikkien lukijan kannattaa silloin tällöin muistuttaa itseään niiden totuuden suhteellisuudesta. Tässäkin tapauksessa kritiikit on kirjattu ajan melko epätäydellisen radioäänentoiston kautta saadun kokemuksen pohjalta. Nykylukija jää miettimään tulkintavaihtoehtoja, jotka sisältyvät ilmaisuun ”naisellinen sanan

https://doi.org/10.21435/tl.285

oikeassa merkityksessä". Arvio rajaa Margaretin soittajatyypin tietynlaiseksi, mutta arvioi sen yhtenä mahdollisena vaihtoehtona soveltuvan ainakin juuri tähän teokseen. Kaksi vuotta myöhemmin *Radiokuuntelija*-lehden kirjoittaja raportoi Margaretin soittaneen "Beethovenin merkittävimmän pianokonserton [Es-duuri], mestarin viidennen ja samalla viimeisen. Pianistin soitto on taidollisesti valmista, ja sen lisäksi se on koreilusta vapaata, rehellistä ja vakuuttavaa. Radio-orkesterin osuus konserton esityksessä oli huoliteltua, kuten aina tri Haapasen johtaessa on asian laita."[424] Viimemainitun konsertin yhteydessä tohtori Toivo Haapanen "esitelmöi", eli kertoi säveltäjästä tai konsertosta. Usein konserttiesittelyjä piti myös maisteri Kuusisto, Sibelius-Akatemian rehtorinakin myöhemmin vaikuttanut säveltäjä Taneli Kuusisto.

Margaret soitti Beethovenin B-duuri-konserton sittemmin sinfoniakonserteissa Viipurissa 23.2.1938 ja Tampereella 17.2.1939. Viipurin konsertti pidettiin Keskuskansakoululla ja sen johti Tauno Hannikainen. Muun ohjelman muodostivat varhain kuolleen Heikki Suolahden (1920–1936) teoksen *Sinfonia piccola* kantaesitys ja Sibeliuksen *Pohjolan tytär.* "Margaret Kilpinen tulkitsi varmoin teknillisin ottein ja esitettävän teoksen sisältöä tyylikkään taiteellisesti elähyttävällä tavalla Beethovenin harvemmin kuullun Pianokonserton N:o 2 (B). Runsaslukuisan yleisön vilkkaisiin suosionosoituksiin vastasi taiteilijatar esittämällä osan Yrjö Kilpisen Pastorale-sarjasta."[425] *Wiborgs Nyheterin* kirjoittaja kuvaa esitystä kiinnostavasti: se oli hänen mielestään "hyvin omanlaisensa, kuin sympatiantäyteistä [*sympatifullt*], suurimmalta osin hyvin rytmisesti ja tulkinnallisesti vapaata kerrontaa Beethovenin musiikista".[426] Tampereen orkesterin kausi 1938–1939 Kaupungintalon suuressa salissa sisälsi sunnuntaisten populaarikonserttien lisäksi seitsemän sinfoniakonserttia, joiden solisteina olivat viulistit Ida Haendel ja Kerttu Wanne, laulajat Ture Ara, Irja Simola ja Minna Palmgren sekä pianistit Timo Mikkilä ja Margaret Kilpinen. Viimemainitun konsertin arvioissa Margaret Kilpistä pidettiin taitavana pianistina ja runollisena tulkitsijana. Konsertin johti Eero Kosonen.[427]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Opetustyötä, tutkintoja ja kurssitutkintoja

Helsingin Konservatorion opettajien tilanne helpottui jonkin verran edellisestä, ylikuormitetusta vuosikymmenestä 1930-luvun kuluessa, mutta yleisesti tunnistettiin, että opettajat olivat alipalkattuja. Opettajajoukko oli "monivivahteinen", palkkausperusteet sekavat, eikä eläketurvaa ollut. Tilanteen parantamiseksi perustettiin Helsingin Konservatorion Opettajayhdistys r.y. 1931.[428] Keväällä yhdistyksen perustamisen jälkeen Margaret haki palkankorotusta, ja hänelle myönnettiinkin oikeus saada seuraavana vuonna palkkaa viidentoista viikkotunnin mukaisesti.

Konservatorion johtokunnan pöytäkirjaan vuonna 1935 on merkitty opetusministeriölle lähetetty kirje, jossa jälleen kerran valitetaan valtionavun pienuudesta johtuvasta opettajien palkkatasosta. "Vakinaiset opettajat ovat tähän saakka jaetut kahteen ryhmään, joista ensimmäinen on huolehtinut etupäässä pitemmälle kehittyneiden oppilaiden opetuksesta, jälkimmäinen etupäässä alkeisopetuksesta. Palkkaus on ollut ensimmäisessä ryhmässä 1250 mk, toisessa 850 mk."[429] Vaikka alkeisopetusta pidettiin tärkeänä, se ei näkynyt palkkauksessa.

Konservatorion oma, hartaasti odotettu talo alun perin 800-paikkaisine konserttisaleineen valmistui Pohjoiselle Rautatiekadulle 1932. Sen sijaitsi mainiolla paikalla ja vihittiin käyttöön toukokuussa opetuksen jo alettua siellä edellisenä syksynä. Oltiin onnellisia sekä riittävistä opetustiloista että erinomaisen hyvin onnistuneesta konserttisalista. Resitaalit pidettiin tämän jälkeen lähes aina Yliopiston juhlasalin sijasta Konservatorion konserttisalissa. Toisessa kerroksessa oli pienempi sali, jossa pidettiin kurssitutkinnot, kevätnäytteet ja joulujuhlat.[430] Helmikuussa 1939 oppilaitoksen nimi muuttui Sibelius-Akatemiaksi. Samana vuonna konserttisaliin saatiin urut. Sibelius-Akatemian ensimmäiseksi pianonsoiton professoriksi nimitettiin Ilmari Hannikainen, joka oli jo ennen sitä toiminut Konservatorion pianonsoiton pääopettajana.

Rehtorit ehtivät vaihtua Margaretin pitkän opetusuran aikana. Ernst Lingon ottaessa hartioilleen Konservatorion rehtorin vas-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tuun vuonna 1936 musiikki- ja alkeiskoulussa opetti yhteensä 16 vakinaista pianonsoiton opettajaa ja yksi tuntiopettaja.[431] Lähtökohtaisesti vakinaisten opettajien opetusvelvollisuus oli 15 viikkotuntia, mutta Dahlström kertoo Sibelius-Akatemian historiikissaan, että opettajien ja professoreiden opetusvelvollisuus saattoi todellisuudessa olla melkein mitä tahansa.[432] Vuosikertomuksissa mainitaan erikseen ne, jotka opettivat ”ainoastaan alkeiskoulussa”. Yleensä opettaja, joka oli kiinnitetty alkeiskoulun opettajaksi ei opettanut ylemmille asteille edenneitä oppilaita, vaikka tästä tehtiin tarpeen tullen poikkeuksia. Ylempien osastojen opettaja saattoi kylläkin opettaa myös lahjakasta, vielä alkeiskouluikäistä oppilasta, mutta sekään ei ollut kovin tavallista. Alkeiskoulun ja siihen liittyvän pedagogiikan kehittämistä pidettiin alusta alkaen erityisen tärkeänä. Toimintakertomuksessa 1948–1949 mainitaankin erityisesti alkeiskoulun tutkintojen entistä korkeampi ja tasaisempi taso.[433]

Kolmannessa kevään 1931 julkisista näytteistä kaksi Margaretin oppilasta soitti Debussytä, Jenny Kuutti preludin *La cathedrale engloutie* (Uponnut katedraali) ja Tauno Karila osan *Jardin(s) dans la pluie* (Puutarhoja sateessa) sarjasta *Estampes*. Syksyllä 1931 Margaret tarvitsi sijaista Siipin syntymän vuoksi ja sijainen löytyi tällä kertaa hyvinkin läheltä, opetusta hoiti nimittäin jonkin aikaa oma aviomies Yrjö.

Vuoden 1935 kolmannessa näytteessä esiintyivät Brita Olofsson Beethovenin B-duuri-konserton ensimmäisellä osalla ja Alice Pacius, joka päätti ensimmäisen puoliajan Lisztin *Unkarilaisen fantasian* esityksellä. Samassa näytteessä esiintyi muitakin vielä nykyäänkin tuttuja nimiä. Käyrätorvea soitti Kalle Duktig (sittemmin Katrama) ja sävellysoppilas Erik Bergmanin kappale *Stämningsbild* kuultiin Ilmari Hannikaisen esittämänä. Viimeisenä kahdestakymmenestäviidestä esiintyjästä soitti Hannikaisen oppilas Erik Tawaststjerna, joka lopetti konsertin Lisztin *Fransiskus-legendaan*. Hänet Uuno Klami halusi mainita ennen muita: ”Hän ei ainakaan ole jokapäiväinen eikä ikävystyttävä vaan soittaa huomattavalla bravuurilla, joskus ehkä liiankin innostuen.”[434]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Vuoden 1936 kolmessa näytteessä perättäisinä päivinä esiintyi neljä Margaretin oppilasta: Sinikka Kuula, Brita Olofsson (J. S. Bach, *Kromaattinen fantasia ja fuuga*), Alice Pacius ja Vivien Soldan.[435] Heistä kolme soitti osia konsertoista (Beethoven B, Mozart A ja Beethoven c). Konserttojen huomattava osuus ohjelmissa johtui varmaankin siitä, että ne kuuluivat II- ja III-tutkinnoissa vaadittuun ohjelmistoon. Keväällä 1937 Kuula, Pacius ja Soldan esiintyivät jälleen oppilaskonserteissa.[436] Margaret oli silloin Paul Grümmerin kanssa kiertueella Saksassa, ja hänen sijaisenaan Konservatoriossa opetti Martha Wasastjerna (1900–1971).[437] Hän oli Ilmari Hannikaisen ja Karl Ekmanin oppilas, joka musiikkiopisto-opintojen jälkeen 1922 lähti Saksaan ja opiskeli Stuttgartin konservatoriossa ensin kaksi vuotta Max von Pauerin ja sitten toiset kaksi Wilhelm Kempffin johdolla. Paueria hän luonnehti hyvin filosofiseksi opettajatyypiksi, Kempff taas ”puhui vähän, mutta soitti sitä enemmän.”[438] Päätettyään opintonsa Wasastjerna sai opettajan paikan Stuttgartin konservatoriosta ja opetti siellä lähes 12 vuoden ajan. Hän oli konsertoinut ja soittanut solistina aikaisemmin Suomessa ja Etelä-Saksassa ja antoi heti Suomeen takaisin palattuaan syyskuussa 1936 konsertin, jonka ohjelmassa olivat Bach-Busonin *Chaconne*, Schumannin sävellyksiä ja Beethovenin sonaatti op. 111. Selim Palmgren oli konsertista vaikuttunut. Sulho Ranta sai Wasastjernasta vaikutelman ”vakavasti otettava” ja piti häntä mallikkaana soittajana, ”joka tyypillisesti germaanisena välittää vähemmän vivahteiden hienouksista kuin kokonaisuuden ehjyydestä”.[439] Sijaisuutensa loppupuolella Wasastjerna kirjoitti Margaretille ja kertoi oppilaiden menetyksestä kevättutkinnossa. Margaretin oppilaista parhaat arvosanat olivat saaneet Sinikka Kuula ja Vivien Soldan.

Kurssitutkintovaatimukset raamittivat soitettavaa ohjelmistoa aina alkeiskoulutasolta diplomitasolle. On kuitenkin huomattava, että ohjelmistojen säveltäjäluetteloiden loppuun oli useimmiten lisätty kirjaimet ”ym.” – toisin sanoen tutkinto-ohjelmistoon ja tutkintoonkin voitiin toki tuoda myös muuta soitettavaa opettajan harkinnan mukaan. Oppilaat soittivat melko usein suomalaisten säveltäjien lyhyehköjä kappaleita, ja koska musiikkiopistossa ope-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tettiin myös säveltämistä, nuorten säveltäjänalkujen teoksia harjoitettiin ja kuultiin niiden esityksiä. Strategia näytti toimivan: opiskelijoiden osaamisen taso koheni ja taitavien muusikoiden määrä kasvoi jatkuvasti.

Saadakseen diplomin, joka oli eräänlainen erityistunnustus, opiskelijalla tuli olla III-kurssitutkinto ja kaikki pakolliset teoreettiset aineet suoritettuna. Kolmekymmentäluvulla ylempien tutkintojen, myös III-kurssien ja diplomien suorittaminen alkoi vähitellen yleistyä. Vuonna 1902 julkaistut kurssivaatimukset pysyivät olennaisilta osiltaan pitkään samoina. III-kurssin suorituksessa pianistin tuli soittaa kolme etydiä, laajamuotoinen teos annetusta säveltäjävalikoimasta, vähintään yksi Chopinin, Schumannin, Brahmsin tai uudemman säveltäjän teos, Beethovenin konsertto, Lisztin konsertto, säestyksiä ja *prima vista* -tehtävä. Tutkintoon liittyvän ohjelmistoluettelon säveltäjät olivat tyrmäävän ylivoimaisesti saksalaisia. Luettelossa mainitaan kolme ranskalaisen säveltäjän nimeä: Alkan etydiluettelossa (mahdettiinko näitä erikoisia ja erittäin vaativia etydeitä koskaan soittaa?) sekä Franck ja Saint-Saëns osastossa ”Uudenaikaisten mestarien vaikeampia sävellyksiä”.

Aikojen kuluessa tutkintovaatimuksiinkin tuli lisää väljyyttä.[440] Kurssitutkintojen sisältöä uudistettiin vuonna 1936. Uudesta III-kurssiohjelmistosta Alkan oli kadonnut, mutta säveltäjiin oli lisätty Debussy ja Ravel. Ohjelmistolistaan oli myös ilmestynyt useita venäläisiä ja suomalaisia säveltäjänimiä. Mozartin ja Haydnin sonaatit puuttuivat II- ja III-kurssitutkinnon sonaattiluetteloista. Wieniläisklassikoista siis vain Beethovenia pidettiin tuolloin kyllin vaativana ylimpiin tutkintoihin. Konserttoluettelo oli laajentunut huomattavasti, mutta vain kolme Mozartin konsertoista katsottiin ylimpään tutkintoon kelvollisiksi. Itse kurssisuoritusohjelma oli keventynyt alkuajan ylen raskaasta paketista ja muistutti jo suuresti sittemmin vuosikymmenien ajan noudatettua mallia: yksi tai kaksi etydiä, Bach-numero, laajamuotoinen teos, konsertto ja *prima vista*. Alin hyväksytty arvosana oli 8,5.

Lukuvuonna 1938–1939 suoritettiin yhdeksän diplomitutkintoa: neljä urkujensoitossa, kaksi laulussa ja kolme pianonsoitossa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Pianisteista kaksi oli Ilmari Hannikaisen oppilaita, kolmas Margaret Kilpisen oppilas Alice Pacius.[441] Paciuksen III-kurssiohjelma 24.2.1939 sisälsi kaksi Chopinin etydiä (op. 10 f-molli ja c-molli), Lisztin konserttietydin *Waldesrauschen*, Bachin preludin ja fuugan Cis-duuri (WTK I), Lisztin *Rigoletto-parafraasin* ja Beethovenin konserton Es-duuri. Arvosanaksi Alice sai 9. Lautakunnan kokoonpanoa ei ole mainittu, mutta yleensä III-kurssin lautakunnassa oli rehtorin lisäksi kolme opettajaa.

Syyskuussa 1938 Margaret kirjoitti Yrjölle työtä olevan paljon. Hänellä oli neljätoista oppilasta ja mahdollisesti joitakin vielä tulossa.

> Tutkintoni onnistui aika hyvin, ei mitään pahempaa sattunut kenellekään. Uudet oppilaatkin kunnostautuivat voimiensa mukaan. Aivan erinomaisesti, varmasti ja kauniisti soitti Sinikka [Kuula] ja tulikin hän molemmilla kappaleillaan julkiseen, nim. Bach: italialainen konsertti I osa (mahdollisesti joka kylläkin tilan puutteessa jää), varmasti tulee Unkarilainen fantasia. Pacius tulee varmasti Brahms'in fiss molli sonaatin I osalla.[442]

Margaret arveli aivan oikein. Sinikka Kuula soitti julkisessa näytteessä Lisztin *Unkarilaisen fantasian* ja Alice Pacius ensimmäisen osan Brahmsin sonaatista. Sinikka Kuula (sittemmin Kuula-Marttinen 1917–1981), Alma ja Toivo Kuulan ainoa lapsi, näyttää olleen yksi Margaretin parhaista oppilaista 1930- ja 1940-luvulla. Hän suoritti diplomin Margaretin oppilaana Sibelius-Akatemiassa 1943. Hänen III-kurssiohjelmansa sisälsi osittain samoja kappaleita kuin Alice Paciuksen neljä vuotta aikaisemmin.[443] Kummastakin ohjelmasta puuttuivat kokonaan ranskalainen musiikki ja 1900-luvun ohjelmisto, eikä niitä vaadittukaan tutkinnoissa. Lautakunnassa olivat Ernst Linko, Kerttu Bernhard, Martti Paavola ja oma opettaja. Margaretin oppilaaksi Sinikka oli tullut 1935. Hän tunsi Kilpisen perheen jo Skinnarilan kesiltä.

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Olen koko päivän saanut olla yksin, äiti on siivonnut keskirakennusta, koska Kilpiset mahdollisesti tulevat tänään. Tänne tuli tänään yllättäen Siltaset [Alma Kuulan Saimi-sisaren perhe] ja Kilpiset. Edellisiä emme ollenkaan osanneet odottaa. Täällä on nyt sellainen kamala melske, että ihan korvia särkee. Kaikki entinen rauha on poissa. On kaameaa, kun monta perhettä asuu samassa talossa. Kilpisen täti vaan on eri söötti.[444]

Vuonna 1938 Sinikka Kuula suoritti Eskonmerkin pianonsoitossa. Näitä IKL:n kanssa yhteistyössä toimivan nuorisojärjestö Sinimustien myöntämiä merkkejä voitiin kulttuuripuolella suorittaa ainakin kuvaamataidossa ja musiikissa tiettyjen vaatimusten puitteissa.[445] Sinikka oli tuonut arvioitavaksi joitakin lapsuudenaikaisia sävellyksiään, esitysnäytteenä hän soitti Bachin *Italialaisen konserton* ensimmäisen osan ja ”Debussyn runoelman Kuutamo” (luultavasti *Clair de lune*). Lisäksi oli vielä annettava säestysnäyte. Sinikan lisäksi Eskonmerkin suorituksesta selviytyi tuona vuonna viisi laulajaa, joista kaksi opiskeli Lahja Lingon ja yksi Hanna Granfeltin johdolla, yksi oli opiskellut omatoimisesti.[446]

Sinikka Kuula antoi ensikonserttinsa 30.11.1943. Ennen esiintymisiä hän kärsi pahasta esiintymisjännityksestä. ”Nyt minun on myös aloitettava täti Kilpiselle kirje, ennenkuin loppuu koko kesä. En käsitä mitä teen sen konsertin kanssa, peruutanko? Pelkään jo niin, että vapisen.”[447] Ohjelma oli vaativa (Bachin *Kromaattinen fantasia ja fuuga*, Brahmsin sonaatti op. 2, Lisztin *Rigoletto-parafraasi* sekä lyhyehköjä Kuulan, Palmgrenin ja Chopinin sävellyksiä), mutta konsertti onnistui hyvin.[448] Sinikka Kuula täydensi opintojaan vielä parin vuoden aikana Timo Mikkilän ja France Ellegaardin johdolla ja tuli sittemmin tunnetuksi konsertoivana pianistina. Kirjeissä tulevalle aviomiehelle Lasse Marttiselle näkyy, että Sinikka tunsi velvoitteekseen ylläpitää vanhempiensa musiikillista perintöä ja edistää Toivo Kuulan sävellysten julkaisemista. Hänen tulkintojaan isänsä pianokappaleista on mahdollista kuulla Ylen äänitteinä.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Laulajatar Alma Kuula ja pianotaiteilija Sinikka Kuula(-Marttinen). Alma oli Margaretin ystävä ja merkittävä Yrjön laulujen esittäjä jo varhain. Sinikka taas oli yksi Margaretin parhaista oppilaista 1930-luvulla. Kuva Heinrich Iffland, 1941. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

”Klassillisten pianosävellysten alkuperäis- ja jälkipainosten eroavaisuudesta”

Kolmessa *Musiikkitieto*-lehden numerossa vuonna 1939 julkaistiin Margaretin laatimat kirjoitukset, jotka käsittelivät eroja klassisten pianosteosten eri painoksissa. Artikkeleiden sisällössä voi kuulla kaikuja teemoista, jotka olivat tärkeitä Margaretin opettajalle Eduard Erdmannille. Ensimmäisessä kirjoituksessa (nro 1) Margaret kehottaa vertaamaan editioita ja toteaa, että usein jonkin tietyn laitoksen käyttäminen on vain jäänyt yleiseksi tavaksi. Sormijärjestykset on jokaisen soittajan joka tapauksessa mietittävä itselleen sopiviksi, vaikka jonkun muun tekemiä ehdotuksia voikin käyttää apuna vertaamalla niitä alkuperäispainoksen ”jäsentelyyn”. Hän ihmettelee sitä ”rohkeutta ja itsetietoisuutta, jolla on käyty käsiksi säveltäjän alkuperäisiin merkintöihin”, ja käyttää esimerkkeinä Beethovenin kirjoittamien kaaritusten muuttamista, yksiäänisen satsin moniäänistämistä tai alkuperäisten agogisten merkintöjen vaihtamista toisiin; klassisia sävellyksiä oli tällä tavoin romantisoitu. Margaret painottaa myös elinikäisen oppimisen tärkeyttä sekä harjoitettavan teoksen sijoittamista laajempaan kontekstiin. Hän kehottaa tutustumaan myös säveltäjän muuhun tuotantoon ja saman aikakauden muiden säveltäjien teoksiin. Kaikki tämä tuo hänen mukaansa apua jonkin tietyn säveltäjän ehkä niukkojenkin merkintöjen tarkoituksen ymmärtämiseen.

Lehden seuraavassa numerossa Margaret kertoo Bachin sävellysten julkaisuhistoriasta. Toistaiseksi parhaana Bach-julkaisuna hän pitää Bach Gesellschaftin vuonna 1850 aloittamaa ja lähes 50 vuotta kestänyttä julkaisuprojektia, jonka ongelma kuitenkin oli, että yksittäisiä niteitä ei voinut ostaa. Kokonaisuus taas oli niin kallis, että se oli yksityishenkilöiden ulottumattomissa. Ainoa Suomessa oleva, sittemmin Helsingin yliopistolle lahjoitettu kokonaisjulkaisu oli kuulunut Richard Faltinille. Busonin julkaisujen hän katsoo ”yleensä noudattavan suurta vapautta”, mutta toisaalta ”pysyvän aina hengessä lähellä Bachin alkuperäisiä tarkoituksia.” Margaret

https://doi.org/10.21435/tl.285

suosittelee käyttämään Busonin ja Bischoffin editioita rinnakkain, jolloin soittaja huomaa ”monta kohtaa, joita voi tulkita enemmän kuin yhdellä tavalla”. Margaret siis kuitenkin antaa lopullisen valinnan vapauden esittäjälle. Hän pohtii myös niitä pianistin kohtaamia ongelmia, jotka johtuvat siitä, että Bach sävelsi cembalolle, ei pianolle. ”Meidän ei tietenkään tule liian yksipuolisesti pitää kiinni cembalon rajoitetuista mahdollisuuksista; mutta epäilemättä on hyvä, että olemme selvillä miltä pohjalta on lähdettävä tutkiessamme Bachin tyyliä vastaavaa esitystapaa – – Bach omisti myöskin *Kielflügel*'in, joka tarjosi soittajalle rikkaampia esitysmahdollisuuksia kuin cembalo.”[449] Lopuksi hän lainaa Schweitzeria: Bachin musiikin vaikutelma ei riipu esityksen täydellisyydestä, vaan sen *hengestä.* Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1952 saanut Albert Schweitzer (1875–1965) oli yksi Margaretin suurista ihanteista.[450]

Musiikkitiedon kolmannessa numerossa tarkastellaan Beethovenin pianosonaattien editioita, erityisesti paria ”erittäin runsaslukuisesti tarjolla olevista jälkipainoksista”, nimittäin Krebsin julkaisua vuodelta 1898, ja Margaretin kirjoitusten aikaan Suomessa yleisesti käytössä ollutta Edition Cottaa, jossa useat eri pianistit olivat osallistuneet editointityöhön ja tehneet omia merkintöjään. Margaret mainitsee Heinrich Schenkerin editoimat Beethovenin sonaatit aiheena, jota tulisi käsitellä kokonaan erikseen (Universal Edition, 1920–1923). Hän itse käytti tätä editiota vielä 1950-luvulla. Henlen *Urtext*-laitokset alkoivat vähitellen ilmestyä tuolla vuosikymmenellä.

Suomesta ei aina ollut mahdollista saada haluamiaan nuottilaitoksia. Margaret oli kirjoittanut Skinnarilasta Yrjölle Saksaan ja pyytänyt tuomaan nuotteja: ”Olisin kiitollinen, jos voisit saada mahdollisimman alkuperäisen editionin Bachin d-mollikonsertista, Riemann ja monet muut ovat sitä kovin pahoin pidelleet. Niistä editioneista, jotka Helsingistä sain, oli mielestäni Busonin paras mutta kai sekin on vähän muutettu. Rimsky-Korsakovin pianokonsertti olisi minulle hyvin tervetullut (se alkaa ciss-mollissa kadensseilla).”[451] Mistä mielenkiinto erittäin harvoin esitettyyn Rimski-Korsakovin konserttoon oli syntynyt? Oliko Margaret kuullut sen jossakin, ehkä

https://doi.org/10.21435/tl.285

ulkomailla? Kirjeen ajankohtaan mennessä konserton ainoa esitys Suomessa oli tiettävästi ollut Turussa 26.2.1935, mutta silloin Kilpiset eivät olleet kotimaassa.[452]

Margaret esitelmöi kollegoilleen kirjoitustensa aiheesta Suomen Musiikinopettajien liiton opettajien päivillä, jotka pidettiin 6.–7.1.1939 Sibelius-Akatemian pikkusalissa. Samassa yhteydessä oli myös liiton vuosikokous. Varmasti Suomessakin hyvin informoidut musiikkitahot olivat tietoisia siitä, että editioiden välillä oli suuriakin eroja, ja että jotkut niistä olivat käsikirjoitukselle uskollisempia kuin toiset. Opiskelijoille parhaiden laitosten hankkiminen ei vain aina ollut mahdollista käytännön tai taloudellisten seikkojen vuoksi, ja saattaa olla, että sama koski monia opettajiakin. Asenteissakin oli epäilemättä eroja. Eri säveltäjien tyylien yleisesti oikeana pidettyyn toteutukseen kiinnitettiin kritiikeissä usein huomiota, mutta nuottitekstin autenttisuuteen suhtauduttiin luultavasti varsin vapaamielisesti. Tunnettujen pianistien laatimia editioita pidettiin mielenkiintoisina ja heidän auktoriteettiinsa suhtauduttiin kunnioituksella. Varsinkaan Sibelius-Akatemiaa alemmissa oppilaitoksissa – ja tuskinpa aina Sibelius-Akatemiassaan – ei välttämättä jaksettu vaatia oppilaalta paneutumista tähän asiaan, kun soittimen käsittelyssäkin oli riittävästi tekemistä. Margaret teki joka tapauksessa parhaansa asian edistämiseksi ja joskus jopa lahjoitti omille oppilailleen hyvinä pitämiään laitoksia.

Helsingin Musiikkiopiston alkuvuosikymmeninä ensimmäisten eli pääopettajien työnkuvaan oli oleellisena osana kuulunut esiintyminen konserteissa, erityisesti opiston järjestämissä talon sisäisissä musiikki-illoissa sekä soolo- että kamarimusiikkitehtävissä. Lähes kolmenkymmen vuoden ajan musiikki-iltoja järjestettiin peräti 14 kertaa vuodessa, sen jälkeen määrä väheni jonkin verran. Konservatorioaikana tilaisuuksia alettiin kutsua konserteiksi, ja niitä järjestettiin 3–5 kertaa vuodessa. Ensimmäisinä vuosikymmeninä esiintyminen muodosti oman osuutensa palkasta, joskus siitä maksettiin ylimääräistäkin. Sittemmin työnkuva muuttui, eikä esiintyminen enää välttämättä kuulunut opettajien työtehtäviin. Monet opettajista konsertoivat ja esiintyivät solisteina muutenkin

https://doi.org/10.21435/tl.285

laitoksen ulkopuolella, ja professorin viran saaminen edellytti itsestään selvästi merkittävää solistista osaamista ja uraa.

Margaret oli mukana muutamassa opettajakonsertissa. Lukuvuoden 1928–1929 kolmannessa konsertissa oli kolme ohjelmanumeroa: Haydnin D-duuri-jousikvartetto ja sen jälkeen alkupuoliskolla Kilpisen *Tunturilaulut*, jotka Anna Hagelstam ja Margaret esittivät. Ne olivat tuolloin vielä uutuuksia, ja innostunut yleisö vaati niiden toistamista. Jälkipuoliskolla soitettiin Brahmsin pianokvintetto f-molli, jossa pianistina oli Ernst Linko. Suhteellisen runsaslukuisen yleisön joukossa kerrotaan olleen paljon konservatorion oppilaita.[453] Vuoden 1934 joulukuussa opettajayhdistys järjesti sunnuntai-iltapäivän konserttimatinean, jossa Margaret soitti Kilpisen *Runoelman* ja kaksi osaa Pastoraalisarjasta (”erinomaisesti”) ja Ernst Linko Bach-Busonin D-duuri-fuugan (”muhkeasti”). Sulo Hurstinen soitti viulua, Unto Kunnas selloa, Sylvi Nikula ja Mauno Tamminen lauloivat. Konsertista kirjoittanut Sulho Ranta piti ohjelmia yleensä hieman hajanaisina: ”Eikö voisi ajatella jonkin läpikäyvän ’idean’ toteuttamista?”[454] Sodan aikana Margaret esiintyi vielä kahdessa opettajakonsertissa (1943 ja 1944).[455]

Laulajia ja laulajattaria

Jo 1920-luvulta alkaen Margaret oli erityisesti paneutunut laulajien kanssa työskentelyyn, ensin Alma Kuulan partnerina, sitten yhä useammin kysyttynä säestäjä-liedpianistina.[456] Laulajien joukossa oli lukuisia debytantteja, jotka varmaankin tunsivat olonsa turvalliseksi Margaretin antaessa heille lempeän ja luotettavan tukensa. Joidenkin laulajien kanssa yhteistyö jatkui pitempäänkin. Alma Kuula esiintyi Margaretin kanssa useasti, muun muassa 50-vuotiskonsertissaan 25.2.1934, jolloin kuultiin joitakin uusia Yrjön lauluja, ja vielä helmikuussa 1938.[457] Aune Antti ja Oiva Soini tulivat tutuiksi, samoin myöhempinä vuosina muun muassa Lea Piltti, Ilona Koivisto, Tii Niemelä ja Margit Tuure. Gertrud-sisartaan Margaret

https://doi.org/10.21435/tl.285

säesti monissa erilaisissa tilaisuuksissa ja viidessä kokoillan konsertissakin vuosina 1933–1942.

Helsingin pohjoismaisilla musiikkijuhlilla 1932 Oiva Soini esitti Margaretin avustamana kuusi Kilpisen laulua.[458] Oslon juhlilla kaksi vuotta myöhemmin suomalaisia muusikoita oli paikalla melkoinen joukko, koko Helsingin Kaupunginorkesteri johtajanaan Georg Schnéevoigt sekä Yleisradion Sibelius-kvartetti (Erik Cronvall, Hugo Huttunen, Erik Karma ja Tauno Korhonen); Korhonen esitti Ilmari Hannikaisen kanssa Väinö Raition pianokvintetton. Orkesterikonsertissa Artto Granroth soitti solistina Klamin *Tšeremissiläisessä fantasiassa* ja Ilmari Hannikainen Palmgrenin pianokonsertossa nro 4 *Huhtikuu*. Lisäksi hän toimi Ester Ingmanin pianistina Kilpisen viidessä laulussa. Ilmari lähettikin terveisiä Margaretille Yrjön postikortin mukana. Sibelius-kvartetti jatkoi matkaa Oslosta Tukholman ja Kööpenhaminan kautta Berliiniin, missä sillä oli konsertti 8.10.1934.[459] Vaikka Osloon oli matkustanut suuri joukko suomalaisia esiintyjiä, sinne ei ollut lähtenyt kovinkaan monia festivaalikonserttien seuraajia. ”Olen tässä ajatellut että eikö ole noloa kun ei Suomesta lähtenyt sen enemmän osaa-ottajia, varsinkin olisi pitänyt lähteä runsaammin rouvia mukaan, Ester [Madetoja] taitaa olla ainoa naishenkilö täältäpäin”, mietti Margaret.[460] Eino Linnala kertoikin yllä mainitussa *Musiikkitiedon* numerossa 7 ohjelmien olleen pitkiä ja koko tapahtuman seuraamisen raskasta, vaikka kiittikin erinomaisia esityksiä.

Baritoni Gerhard Hüsch

Margaretin kansainvälisesti merkittävin musiikillinen yhteistyökumppani sellisti Paul Grümmerin ohella oli saksalainen baritoni Gerhard Hüsch (1901–1984). Lisäksi hän oli ainoa, jonka kanssa Margaret pääsi tekemään oikean äänilevyn. Hüsch oli yksi aikansa merkittävistä eurooppalaisista äänistä. Hän esitti laajaa liedohjelmistoa ympäri Eurooppaa, ja esiintyi myös suurilla oopperanäyttämöillä Arturo Toscaninin, Sir Walter Beechamin ja Bruno Walterin johtamien orkestereiden kanssa laulaen muun muassa Mozartia,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Wagneria ja Straussia. Sodan jälkeen hän keskittyi pitkälti opettamiseen ja mestarikurssien pitämiseen Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Häntä on edelleen mahdollista kuulla useilla äänitteillä.

Yrjön yhteistyö Hüschin kanssa oli lähtenyt käyntiin hyvissä merkissä Kölnin konsertissa 1930. Miehet olivat ystävystyneet, ja Gerhardista tuli nopeasti vannoutunut ja pysyvä Yrjön laulujen edistäjä. Gerhard Hüsch oli kansallissosialismin kannattaja. Hänellä oli paljon kontakteja hallintoon ja hyvät mahdollisuudet saada järjestetyksi konsertteja ja muita esiintymistilaisuuksia. Kesällä 1932 Gerhard ja Lisa (Elisabeth) Hüsch tekivät kahdeksan päivän mittaisen lomamatkan Helsinkiin Kilpisten vieraaksi: ”Rakkaat ystävät. Muistelemme vielä usein ajelua moottoriveneellä Käärmesaareen ja auringonottoa kallioilla. Oli niin valtavan kaunista!” Vieraat olivat myös tutustuneet Mikkoloihin, Ingmaneihin ja Sandholmeihin ja käyneet retkellä Oiva Soinin maaseutukodissa.[461]

Yrjö vietti paljon aikaa Saksassa keväällä 1933. Seuraavana vuonna hän oli Berliinissä helmikuun puolivälistä lähtien, kävi oopperassa ja konserteissa, tapasi vanhoja tuttuja ja solmi uusia tuttavuuksia. Gerhard kirjoitti Yrjölle Hugo Raschin pyytäneen kertomaan, että Yrjön pitäisi ehdottomasti tulla Straussin *Arabellan* kantaesitykseen 16.2.[462] Gerhard painotti vielä, että kyseessä oli ”virallisen Saksan toive”. Muutakin ohjelmaa oli tulossa, muun muassa 18. päivän aamulla alkava säveltäjäkokous, ”jossa myös Führer tulee olemaan läsnä”.[463] Myöhemmin Yrjö kirjoitti Margaretille: ”[Richard Straussin] *Arabella* oopperassa, ei mitään erityistä, mutta esitys Furtwänglerin johdolla suurenmoinen – – olen tavannut paljon tärkeitä ihmisiä.”[464] Säveltäjäkokouksen avajaisissa Yrjö oli joutunut lausumaan joitakin tervehdyssanoja aivan *ex tempore*, mitä hän tuskitteli kirjeessä.

Vuoden 1933 aikana ryhdyttiin suunnittelemaan kokonaan Kilpisen lauluille omistettujen konserttien järjestämistä sekä Berliinissä että Lontoossa. Gerhard Hüsch pitikin 8.4.1934 Berliinin Beethoven-salissa suuren menestyksen saavuttaneen Kilpinen-illan, ei kuitenkaan Margaretin, vaan Hanns Udo Müllerin avustamana. Alun perin oli ajateltu Margaretin toimivan pianistina. Hän paloi halusta päästä paikalle ja kyseli kirjeissä konsertin ajankohdasta ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

omasta esiintymisestään. Yrjö ei kuitenkaan ollut yhtä innostunut Margaretin tulosta, varsinkin koska vähitellen oli käynyt selväksi, että Margaret ei tulisi säestämään Hüschiä tässä tärkeässä konsertissa. Yrjö muistutti toistuvasti siitä, että Siipiä ei saisi jättää yksin, vaikka olisikin hienoa, jos Margaret tulisi Berliiniin. ”Olkaamme järkeviä – – katsokaamme asiaa korkealta.”[465] Maaliskuussa hän vihdoin sai kerrotuksi Margaretille, että tämän ja Hüschin konserttipäivässä ja -paikassa oli ongelmia. Pianokappaletta ei tulisikaan ohjelmaan, pianokonsertin vuoro olisi ”sitten myöhemmin”. Yrjön mukaan Hüsch oli esittänyt, että hänen aikataulujensa vuoksi olisi helpompaa jos Müller säestäisi Kilpinen-konsertin. ”Ensi kesänä sinulla on tilaisuus harjoittaa hänen [Hüschin] kanssaan oikein joukoittain minun laulujani ja sillonhan [sic] teillä on valmista ohjelmistoa vaikka minkä verran. – – Mieti nyt asiaa oikein järkevästi ja ilmoita sitten minulle miten teet – – tuletko tänne ja jätät Siipin yksin, vai – –.”[466]

Margaretille asia selvästikin oli kova pala. Hänen oli vaikea ymmärtää, että tässä kohdin hänen Kilpinen-tuntemuksensa ei riittäisikään pitämään häntä ensisijaisena pianistivaihtoehtona ja että Yrjö ei edes erityisesti näyttänyt haluavan hänen tulevan kuuntelemaan konserttia: ”Darling rakas – et suinkaan sinä nyt vaan ole surullinen eilisen kirjeeni johdosta, toivon että ymmärsit oikein koko tuon konserttiasian, joka sinään ei mikään niin tärkeä asia ole. Ensin tärkein ja sitten vasta vähemmän tärkeä. – Jos kuitenkin välttämättömästi tahtoisit tulla tänne konserttipäiväksi, olen tietysti siitä äärettömän iloinen. Siipiä minun kuitenkin kävisi hyvin sääli.”[467] Margaret oli pahoillaan:

> Kyllä nyt tuntuu vaan aivan hullulta kun en minä pääse Berliniin soittamaan. Minä en osaa oikein mitään muuta ajatellakaan. Soitan vaan niin paljon kuin jaksan, silloin on parempi olla, ja ’kaivan syvemmät ojat’. – – minun paikkani nyt juuri olisi Berlinissä. Katsotaan nyt, ja älä hämmästy jos vaikka käyn Teitä kuulemassa edestakaisin. <u>Sinun laulujasi</u> siellä kokonainen ilta – ja minä täällä! Ei, ei sehän on aivan tavatonta. – – Ymmärrän aivan hyvin että minun soittamisesta ei mitenkään tällä

https://doi.org/10.21435/tl.285

> kertaa voi tulla mitään kun on Hüschilla sellainen kiire. Koetan vielä oikein miettiä matkaani.[468]

Yrjö järjesti Hüschille ja Margaretille radioesiintymisen. ”Soitin Deutschland-Senderin musiikkijohtajalle Donischille ja sanoin että Sinä luultavasti tulet ensikuun alussa tänne ja että silloin voisit soittaa Radiossa pianokappaleitani. Hän innostui heti asiaan – – aion ehdottaa 40 minuutin Kilpinen-Stundia, jossa olisi 20 min laulua (Hüsch ja sinä) ja 20 min pianokappaleita. Hüsch sanoi mielellään laulavansa.”[469] Matkaseuranaan serkkunsa Anna Kaila Margaret lähti maaliskuun viimeisenä päivänä laivalla kohti Stettiniä ja sieltä Berliiniin, minne saapui kahden päivän kuluttua pääsiäismaanantaina. Radioesiintyminen Berliinissä oli 12.4., ja sen palkkio 100 Rmk (Reichsmark), ”korkein mitä täällä pianistille voidaan maksaa”.[470] Margaret siis pääsi kuitenkin todistamaan Yrjön laulujen ja Hüschin menestystä. ”Jos tahdot, mennään viikoksi Lontooseen”, hän oli kirjoittanut Yrjölle nöyrän toiveikkaasti – tosin turhaan.[471]

Siipiä ei jätetty yksin. Hän oli matkan ajan Margaretin Gertrud-sisaren hoivissa. Vietettyään pari päivää Berliinin liepeillä Hüschien vieraana Margaret kuvaili Lisa Hüschin pyörittämää, silloin kolmelapsisen perheen arkea. Hän piti 6-, 4- ja 1-vuotiaita lapsia niin hyvin kasvatettuina, että he melkein huolehtivat itsestään. Myös Hüschin vanhemmat asuivat samassa taloudessa. ”Palvelijaa ei ole, vain Fräulein Gertrud joka aterioi kanssamme, laittaa ruokaa ja hoitaa lapsia. – – On mahdotonta ymmärtää miten ruoan laittaminen onnistuu, kaikki käy niin huomaamatta ja taitavasti.” Samankaltaisia kuvauksia on muiden kirjeissä Margaretin omastakin talouden hoidosta. Lopuksi hän muistaa kertoa Gertrudille: ”Kuulin juuri tänään asian, jonka kerron heti sinulle: Bachner on juutalainen, häntä ei ajettu täältä pois, mutta hän on muuttanut Pariisiin ja asuu siellä. Ajattele, jos voisit joskus tavata hänet!”[472]

Huhtikuun puolivälin jälkeen Margaret palasi Suomeen ja jatkoi keskeytynyttä opetustaan Konservatoriossa. Yrjö kirjoitti Berliinistä: ”Kyllä meidän on niin järjestettävä että aina olemme eroittamattomasti [sic] yhdessä, sillä ei tästä elämästä muuten mitään kunnol-

https://doi.org/10.21435/tl.285

lista tule. Iltaisin oli esim. merellä mitä ihanin – ijäisyysluontoinen kuutamo, mutta mitä se oli ilman rakkaitani – ei mitään – ei mitään, taikka vain kaipausta ja ikävää. – – Gerhard sopi juuri tänä päivänä Abendrothin kanssa, että Tunturilaulut esitetään ensi tammikuussa Leipzigissä Gewandhaus-konsertissa – – minulla on kovin ikävä kotiin."[473] Muutaman päivän kuluttua Yrjö oli Wiesbadenin musiikkijuhlilla. Avajaiskonsertissa Aulikki Rautawaara lauloi orkesterin solistina Sibeliuksen ja – hänelle hieman poikkeuksellisesti – Kilpisen lauluja.[474] Juhlien yhteydessä perustettiin uusi kansainvälinen säveltäjäyhdistys, jonka haluttiin toimivan vastavoimana vapaamielisemmälle uuden musiikin kansainväliselle yhdistykselle ISCM:lle.[475] Yhdistys oli Conseil Permanent pour la Coopération Internationale des Compositeurs – Ständiger Rat für die internationale Zusammenarbeit der Komponisten, josta kasvoi merkittävä kansallissosialismin näkemyksiä musiikin alalla toteuttava elin. Vuoteen 1939 mennessä yhdistykseen kuuluivat kaikki Euroopan maat Portugalia, Romaniaa, Viroa, Liettuaa ja Turkkia lukuun ottamatta. Solmittuaan vielä kustannussopimuksen saksalaisen Bote & Bock -kustantamon kanssa Yrjö lähti kesäkuun 1934 puolivälin tienoilla kohti Helsinkiä. "En sittenkään millonkaan [sic] enää tahtoisi matkustaa ilman Sinua ja Siipiä."[476]

Touko-kesäkuun vaihteessa Margaret järjesteli lähtöä Lappeenrannan Skinnarilaan Siipin kanssa voidakseen hoitaa kaiken kuntoon Hüschien juhannusvierailua varten. "Kyllä kai Hüschit nyt varmasti tulevat kun kerran järjestämme näin?"[477] Kilpisten alettua viettää kesiä Skinnarilassa sinne kuljetettiin junalla aina myös heidän moottoriveneensä Helsingistä. Lappeenrantaan oli kolmen kilometrin venematka ja siitä vielä reilun kilometrin kävely kaupungin keskustaan.[478] Joskus moottorivene teki tenän ja Margaret joutui etsimään sille korjaajaa. Kesän lopulla vene kuljetettiin takaisin Furunäsin laituriin.

Hüschien lisäksi Yrjö oli ilmoittanut kutsuneensa Skinnarilaan myös säveltäjä Graenerin[479] vaimoineen sekä Hüschin laulunopettajan Hans Emgen. "Soitan heti ja tilaan Emgelle huoneen; hän on hyvin mukava ja hieno ihminen, hauska että hän tulee!"[480] "Kuinka

https://doi.org/10.21435/tl.285

hauskaa että Graener'it tulevat!"[481] Margaret oli lukenut jonkin Graenerin opettamista käsittelevän kirjoituksen ja kertoi Yrjölle pitäneensä Graenerin opettaja–oppilas-suhdetta koskevista ajatuksista.[482] Tilojen varaaminen koko saksalaisjoukolle vaati vaivannäköä. Lopulta Margaret kehitteli ratkaisun:

> [Skinnarilan talon] Vintti on paljon tilavampi kuin mitä muistelen, ja mahtuvat Graenerit vallan mainiosti tänne paitsi [lisäksi] koko Hüschin perhe. Olen järjestänyt niin, että Hilja nukkuu eräässä vinttikomerossa, itse voisimme erittäin hyvin nukkua toisessa komerossa, Tea ja Siipi kolmannessa komerossa, ja silloin olisi molemmat vinttihuoneet vapaat vieraille. Sänkyvaatteet nyt aina järjestyy! – – En ottanut meidän rautasänkyjämme mukaan, koska muuten oli aika suuri muutto (yli 500 kg) (maksoi pikatavarana 246 mk) (sekä 50:- kuljetus autolla tänne) enkä liioin ottanut ruokakalustoa, sillä se olisi painanut kauheasti ja lupasi Ammi [Alma Kuula] koettaa täältä antaa lisää. Mutta otin omat jokapäiväiset haarukat, lusikat ja veitset sekä hop. teelusikat, maistuu paremmalle omilla vehkeillä.[483]

Yrjö saapui Helsinkiin vasta Margaretin ja Siipin lähdettyä sieltä, ja kirjoitti Skinnarilaan, että hänellä oli paljon tekemistä ja että pitäisi päättää Oslon musiikkijuhlilla esitettävät laulut. "Teemme sen sinun kanssasi – – Maila [Talvio] on kutsunut ministeri Manteren [Arvo Manner] luoksensa päivälliselle Hüschin kunniaksi ja toivoo että minäkin olisin paikalla – – Ajattelin että tulen ensin Skinnarilaan ja sitten sieltä tänne takaisin – – En ole päässyt oikein mihinkään päätökseen. Kun en tiedä sinun mielipidettäsi odotan keskiviikkona – – ole hyvä ja soita minulle."[484] Margaretin mielipiteellä oli siis merkitystä lauluja koskevissa päätöksissä, vaikka hän itse ei ollutkaan menossa mukaan matkalle lauluja esittämään. Elokuussa Skinnarilaan tulivat vielä musiikintutkija Mally Behler ja sellisti Paul Grümmer Sylvia-tyttärensä kanssa. Syyskuun viimeiseksi viikoksi Yrjö matkasi Osloon pohjoismaisille musiikkijuhlille ja viipyi siellä vielä joitakin lokakuun alkupäiviä. Margaretilla oli omia

https://doi.org/10.21435/tl.285

kiireitä kotimaassa, opetusta ja Mozartin konserton harjoituksia Radio-orkesterin syyskuun lopun konserttia varten.

Marraskuussa 1934, puolisen vuotta Yrjön Saksan-menestyksen kannalta tärkeän Berliinin-konsertin jälkeen, Gerhard Hüsch saapui Suomeen konsertoimaan. Hän lauloi ensin Kilpisen *Tunturilaulut* Georg Schnéevoigtin johtaman Helsingin Kaupunginorkesterin konsertissa ja antoi kolme päivää myöhemmin 19.11. kahdestakymmenestäyhdestä Kilpisen laulusta koostuneen konsertin Konservatorion salissa. Nämä Hüschin ensimmäiset esiintymiset Suomessa otettiin vastaan innostuksella.[485] Soolokonserttia pidettiin merkkitapauksena, Hüschia luonnehdittiin suureksi laulajaksi ja Margaretia erinomaiseksi säestäjäksi. Sulho Rannan mielestä piano-osuudet olivat loppuun asti viimeisteltyjä ja pianistin ”tavallisesti hiukan hennohkolta vaikuttava pianistitaiteensa nousee näiden [Kilpisen] laulujen mukana yllättävään voimaan, kaikesta hioutuneisuudesta puhumatta”. [486] Yksi soraääni joukossa kuitenkin oli, Heikki Klemetti. Margaretin osuudesta pianon ääressä hänkin kirjoitti arvostavasti kuten aina ennenkin, mutta kaikkea muuta kohtaan hän sitten olikin erittäin kriittinen, niin Hüschin laulutapaa yleisesti kuin esityksen yksityiskohtiakin. Sama koski myös Kilpisen sävellystuotantoa. ”Olisi ollut kiintoisaa kuulla hra Hüschin esittävän tavallista musiikkia, jotakin Schubertia, taikka jopa Verdiä, koska hän on oopperalaulaja. Nyt oli kuunneltava Kilpistä koko, ja pitkän illan.”[487] Toivo Haapanen kirjoitti vastineen Klemetin pitkään arvosteluun, ja Klemetti puolusti kantaansa. Margaretille Klemetin kritiikki ja koko kalabaliikki oli varmastikin shokki, vaikka hän oli jo aikaisemminkin suhtautunut kirjoittajaan varsin varauksellisesti. Kesäkuussa Yrjön äiti oli saanut käsiinsä *Suomen Musiikkilehden* numeron, jossa Heikki Klemetti oli irvaillut Yrjön suosiolle Saksassa ja epäillyt hänen ehkä olevan itsekin saksalainen. Äiti oli asiasta kuohuksissaan ja piti ajatusta itsensä häpäisemisenä. ”Sain hänet kyllä rauhoittumaan eikä hän soita [Klemetille], mutta sääli minun tuli häntä. (En minä osannut sitä niinpäin ymmärtää).” Margaretkin piti kirjoitusta valheellisena ja ”idiottisena”.[488]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hüsch palasi Suomeen kapellimestari–pianisti Hanns Udo Müllerin kanssa 1937, jolloin hän antoi konsertit Viipurissa ja Helsingissä, mutta ei silloin esittänyt Kilpisen lauluja. Keväällä 1939 hän pistäytyi Helsingissä laulamassa ministeri von Blücherin 19.4. järjestämässä tilaisuudessa. Päivämäärä ei ollut sattuma. Seuraava päivä oli Adolf Hitlerin 50-vuotissyntymäpäivä, ja Hüsch oli jo helmikuussa kirjoittanut Yrjölle, että lähetystössä järjestettäisiin tapahtuman johdosta suuret päivälliset.[489] Saksassa syntymäpäivää juhlittiin moninaisin seremonioin ja kunnianosoituksin, mikä myös noteerattiin suomalaisissa sanomalehdissä. Lähetystön tilaisuutta luonnehdittiin kotikonsertiksi, jossa ”oli läsnä sivistyselämämme huomatuita henkilöitä ja musiikkimaailmamme täysilukuisana – – vieraat viihtyivät herttaisen tunnelman vallassa pikkutunneilla asti.” Margaret soitti ohjelmassa olleiden Schubertin, Brahmsin, Wolfin ja Kilpisen laulujen piano-osuudet.[490]

Lontoo ja levytysprojekti

Pianisti Kosti Vehanen oli tehnyt aloitteen Kilpisen laulujen esittelemisestä Englannissa, ja sopraano Astra Desmond lauloi niitä siellä ensimmäisen kerran loppuvuodesta 1933.[491] Toukokuussa 1934 hän piti Wigmore Hallissa kokonaisen Kilpinen-illan. Marraskuun puolivälin tienoilla Vaughan Welsh -niminen laulaja piti Lontoossa liedillan, jossa kuultiin pelkästään Wolfin ja Kilpisen sävellyksiä, ja *London Timesin* kirjoittaja piti Kilpistä todella merkittävänä laulusäveltäjänä.[492] Kilpisen lauluja oli siis tehty jo jonkin verran tunnetuksi Lontoossa ennen Gerhard Hüschin helmikuun 1935 konserttia.

Kilpisten Lontoon-kontakti, hänen konserttiensa järjestämiseksi toiminut pankkiiri ja amatöörimuusikko Fritz Schuster, oli vieraillut vaimonsa ja tyttärensä kanssa Lappeenrannan Skinnarilassa kesinä 1933 ja 1934.[493] Tytär Fifi oli viihtynyt Suomessa mainiosti, ja kirjoitti Kilpisille lukuisia kirjeitä matkan jälkeen. Myös rouva Schuster, Lucy, kirjoitti lennokkaalla saksan kielellä kiittäen kaikesta mitä he olivat saaneet Suomessa kokea. Hän kertoi myös heidän saaneen tavata Sibeliuksen. ”Hän oli niin rakastettava ja ilahdutti meitä kovasti. Juotiin paljon viskiä! Taksikuljettajamme oli eksy-

https://doi.org/10.21435/tl.285

nyt ja tulimme paikalle vasta tunnin myöhässä! Mieheni oli aivan poissa tolaltaan. Hän poukkoili taksissa edestakaisin kuin kirppu! Mutta Luojan kiitos professori [Sibelius] ei loukkaantunut."[494] Tammikuun 1935 lopussa Yrjö ja Margaret matkustivat Kööpenhaminan kautta Lontooseen ja asuivat vierailunsa ajan, kolmisen viikkoa, Mr ja Mrs F. V. Schusterin vieraina upeassa Fair Crouche -kartanossa Wadhurstissa.[495]

Margaret soitti BBC:ssä *Traagillisen* (*Totentanz-*) *sarjan*, ja 6. helmikuuta Gerhard Hüschilla ja Margaret Kilpisellä oli Kilpinen-konsertti Wigmore Hallissa. Konsertti sai hyvän vastaanoton ja Margaret kirjoitti konsertin jälkeisenä päivänä Gejulle, joka hoiti jälleen Siipiä, sen onnistuneen yli kaikkien odotusten: "splendid"![496] Konsertin jälkeen mentiin teelle Calvocoressin luo.[497] Margaretin yllätykseksi Eduard Erdmann konsertoi seuraavana iltana Wigmore Hallissa. Konsertti oli yllätys ehkä siksikin, että sen piti olla viulisti Alma Moodien ja Erdmannin duokonsertti, mutta Moodie joutui perumaan tulonsa ja Erdmann piti sen sijaan sooloillan.[498] Konsertti oli "ihana, sanoin kuvaamaton". Sen jälkeen Kilpiset kutsuttiin heille tuntemattoman pianistin kotiin, jossa he tapasivat uudelleen pitkästä aikaa muun muassa César Saerchingerin, "amerikkalaisen Music Courierin Euroopan-musiikkipäällikön" ja muita "ihmisiä, joihin tutustuimme 1920 Berliinissä ja joita emme olleet tavanneet sitten vuoden 1923."[499]

The Musical Times -lehden kirjoittaja muisteli Astra Desmondin ja Gerhard Hüschin aikaisempia esiintymisiä. Hän oli kuunnellut Kilpisen lauluja mielihyvän vallassa ja pitänyt niitä taidokkaasti kirjoitettuina. "Kilpisen saapuminen Lontooseen on tapahtunut vähitellen ja onnekkaiden järjestelyjen merkeissä – – Ensimmäinen Kilpisen laulujen kohtaaminen jätti vaikutelman huomattavasta osaamisesta ja taidosta, toisessa konsertissa tämä ensimmäisessä luontevasti syntynyt mielijohde tuntui heikommalta." Lopuksi kirjoittaja toteaa Kilpisen olevan "tämän hetken merkittävä säveltäjä".[500] Kilpisten menestystä Lontoossa seurattiin tarkkaan suomalaisessa lehdistössä. "Kilpinen on valloittanut Lontoon" *Helsingin Sanomat* otsikoi heti 8.2.1935. Kirjoitusta elävöitettiin kaikkien kolmen musiikkisankarin,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hüschin, Yrjön ja Margaretin kuvilla sekä lainauksilla *Times-*, *Daily Telegraph-* ja *Morning Post* -lehtien ylistyksistä.

Lontooseen oli myös perustettu Kilpinen-seura, Kilpinen Society. Seura oli valmistellut His Master's Voice -yhtiön kanssa levytysprojektia, jonka toteutus alkoi kaksi päivää konsertin jälkeen. Lontoossa levytettiin Morgensternin runoihin sävelletty *Lieder um den Tod* -sarja, jonka parissa työskentely kesti kaikkiaan noin viikon ajan. Levytystyötä, joka käsitti yhteensä 19 laulua, jatkettiin maaliskuussa Berliinissä.[501] Äänittämisaika venyi oletettua pitemmäksi Hüschin konserttikiireiden vuoksi, ja Margaret joutui pyytämään rehtori Melartinilta lisää vapaata opetuksesta. Sijaisekseen hän sai lyhyellä varoitusajalla sisarensa Gunnelin.[502] Odotellessaan levytyksen jatkumista Margaret saattoi pistäytyä pikaisesti Erdmannien luona ja saada opetusta.[503] Sittemmin Hüsch levytti vielä *Tunturilaulut* avustajanaan Hanns Udo Müllerin johtama Berliinin valtionoopperan orkesteri.

Gerhard Hüsch ja Margaret levyttämässä Yrjö Kilpisen lauluja Lontoossa helmikuussa 1935. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Matkalaisten palattua kotiin heitä haastateltiin useissa kotimaisissa lehdissä.[504] Yrjö antoi vaimolleen tunnustusta: ”Olen erityisen iloinen siitä, että juuri Hüsch levytti laulujani ja että vaimoni säesti häntä, sillä se on uskomattoman vaikeaa ja vastuullista työtä – – Oli ilo seurata kummankin tulkitsijani suurenmoista kokeneisuutta, kestävyyttä ja taiteellista eläytymistä.”[505] Kirjeessä Margaretille Berliinistä puolitoista vuotta myöhemmin Yrjö vielä palasi Lontoon-levytyksiin: ”Menin tänään päivällä sitten kuuntelemaan Tunturilaulu-levyjä, jotka eilen tulivat kauppaan. Ovathan ne aika hyviä, mutta ei niitä voi verratakaan Sinun ja Gerhardin levyihin. Kyllä siinä olisi pitänyt olla laulajien pappa tai mamma, sinä tai minä läsnä kun näitä tehtiin. Gerhardin ääni kuuluu kyllä komealta, mutta tempot ovat liian kiihkeät, nopeat, ja säestys useimmiten aina liian taka-alalla. Jumalan kiitos, että Lontoon levyt ovat olemassa!”[506]

Vanha musiikki nousussa: Margaret hankkii cembalon

Vuodenvaihteen 1930–1931 tienoilla Margaret tilasi itselleen cembalon. Hän kirjoitti Gertrudille Pariisiin, että oli saanut kokeilla soitinta Eero Selinin kotona, ihastunut siihen ja päättänyt tilata samanlaisen itselleen. Soittimen oli luvattu valmistuvan muutamassa kuukaudessa, ja Margaret oli ylpeä siitä, että olisi ensimmäinen yksityinen cembalon tilaaja koko maassa.[507] Samalla Margaret kuitenkin kertoi edelleen haluavansa pitää kiinni Pleyel-flyygelin hankkimisesta ja kiertävänsä sitä ainoaa Helsingissä myytävänä olevaa Pleyel-flyygeliä ”kuin kissa kuumaa puuroa”. Häntä harmitti joutua parin päivän päästä soittamaan Mozartia Yleisradion ”ikävällä, kuivalla, eikä enää kovin uudellakaan Bechsteinilla”.[508] Pleyelin hän lopulta hankki suunnilleen samoihin aikoihin cembalon kanssa.

Mistä Margaretin kiinnostus cembaloa ja vanhaa musiikkia kohtaan oli mahtanut saada alkunsa? Hänen nuoruudessaan vanhoja soittimia ei Suomessa juurikaan kuultu, ja jokseenkin ainoa klassista kautta edeltävä säveltäjä, jota suomalaisissa pianokonserteissa soitettiin, oli vielä 1900-luvun alkupuolella J. S. Bach. Hänenkin

https://doi.org/10.21435/tl.285

kosketinsoitinsävellyksiään esitettiin mielellään sovituksina, ja jokin Bachin poikien sävellys tai pieni rameau- tai scarlattimakupala saattoi pilkahtaa silloin tällöin mausteena muun ohjelmiston lomassa. Margaretin teinivuosien yksityisopettaja Alfred Merowitsch oli kuitenkin soitattanut oppilaillaan tavallista enemmän vanhaa musiikkia ja oli itsekin sitä esittänyt.[509] Myöhempi opettaja Eduard Erdmann oli tunnettu muun muassa erikoisista ohjelmakokoonpanoistaan, joissa hän usein soitti muun ohjelmiston ohella sekä tuntematonta vanhaa että kaikkein uusinta musiikkia. Suomalainen pianisti ja kirjailija Ina Forstén-Lange (1846–1930), joka asui pitkään Ruotsissa ja Tanskassa, piti palattuaan kotimaahan 1900-luvun puolella joitakin historiallisia iltamia, joissa hän soitti cembaloa ja esitteli vanhaa musiikkia vanhojen aikojen asuihin pukeutuneena, mutta ei ole käynyt ilmi, että Margaret olisi kuullut häntä. Luultavasti Margaretin kiinnostus oli kasvanut erityisesti matkoilla Euroopassa, missä vanhoja soittimia oli mahdollista nähdä ja myös halutessaan kuulla.

Cembalisti Wanda Landowskalla (1879–1959) oli osuutensa cembalon ja vanhan musiikin uudessa nousussa: hän oli kuuluisuus ja auktoriteetti, joka konsertoi ja opetti useissa maissa ja levytti muun muassa saksalaista ja ranskalaista barokkimusiikkia. Margaretin sisar Gertrud käytti Landowskaa houkuttimena yrittäessään saada Kilpisiä vieraakseen Pariisiin 1920- ja 1930-luvun vaihteessa, sillä tämä piti silloin kursseja Pariisin lähistöllä. Gertrud oli kuullut hänen soittavan Bachia suurikokoisella, Pleyel-tehtaan hänelle rakentamalla soittimella. Hän piti Landowskan tyylitajua ja keskittymiskykyä nerokkaina ja kertoi hänen soittaneen sanoinkuvaamattoman mestarillisesti.[510]

Suomen Musiikkilehti julkaisi useita klassismia edeltävään aikaan liittyviä artikkeleita. Anonyymin kirjoittajan katsaus pianon historiaan, ”Monokordista konserttiflyygeliin”, ilmestyi maaliskuussa 1924, vaikka yleensä vanhoista soittimista kerrottaessa ei juuri menty Bachia kauemmaksi taaksepäin ajassa. Urkuri Venni Kuosma kirjoitti Leipzigin kesäisistä Bach-juhlista syyskuussa 1929 ja mainitsi siinä cembalon käytön yleistyneen ja käyneen ”vallan tavalli-

https://doi.org/10.21435/tl.285

seksi” Saksassa.[511] Seuraavana vuonna Romain Rollandia mukailevassa kirjoituksessa painotettiin tarvetta tulkintojen elastisuuteen ja nyansointiin Händelin orkesteriteoksia soitettaessa.[512] Kirjoituksen aihe oli ajankohtainen, sillä helmikuussa Aino Ackté oli järjestänyt Kansallisteatterissa kolme Händelin *Julius Caesar* -oopperan esitystä. Erään kirjoittajan mukaan Euroopassa olikin herännyt ”valtava Händelin musiikin harrastus”.[513] Kesällä 1931 A. O. Väisänen piti Helsingin suurilla laulu- ja soittojuhlilla esityksen ”soittotaidon vaiheista”. Juhlat saivat valtavan suosion, päivällä ulkoilmajuhlassa oli parhaimmillaan 12 000 kuulijaa. Iltajuhlan esitelmään liittyi havaintoesityksiä, joista yhtenä Margaret soitti Eero Selinin rakentamaa cembaloa.[514]

Eero Selin ja Ole Höckert esiintyivät 18.11.1931 Balderin salissa.[515] Tuolloin 1900-luvun Suomessa kuultiin todennäköisesti ensimmäisen kerran kokonainen konsertti, jossa kotimaiset muusikot soittivat vanhoja soittimia. Pianisti Höckert soitti Selinin rakentamalla cembalolla Bachin, Rameaun, Lullyn ja Daquinin sävellyksiä sekä Selinin kanssa Ariostia, Haydnia ja Stamitzia.[516] Konsertti arvioitiin useissa lehdissä. Viola d’amoren sametinpehmeää ääntä ihasteltiin. Soitinyhdistelmä oli jotakin uutta Helsingissä, ja esiintyjiä haluttiin kuulla uudestaan. Konserttia pidettiin myös kiinnostavana musiikinhistoriallisena oppituntina. Yleisö, vaikka sitä ei ollutkaan paikalla kovin paljon, osoitti vilkkaasti suosiotaan.[517] Vanhan musiikin ja vanhojen soittimien vastaanotto oli siis tällä kertaa kerrassaan suopea.

Muutamaa vuotta myöhemmin matkalla Berliinissä Margaret ja Yrjö kävivät tutustumassa vanhojen soittimien kokoelmaan ja saivat soittaa ”Bachin flyygeliä” professori Schünemannin luvalla.[518] ”Tämä flyygeli on moninverroin kauniimpi ja jalosointisempi kuin nykyajan ihanimmat Pleyel’it, siinä soi taivaan riemu ja autuus sekä sydämen syvin suru puhtaammin kuin millään muulla soittimella”, kirjoitti Margaret. Jälkikirjoituksessa Margaretin kirjeeseen Yrjö lisäsi: ”Darling hiukan runoilee; – mutta Bach’in flyygeli on todella suurenmoinen ja sillä soittaminen oli todella elämys.”[519] Niin kutsuttu ”Bach-cembalo” on edelleen Berliinissä

https://doi.org/10.21435/tl.285

Eero Selin rakensi Margaret Kilpiselle cembalon, joka valmistui alkuvuodesta 1931 ja oli hänen käytössään kolmisenkymmentä vuotta. Soitin on saksalaisten tehdasvalmisteisten cembaloiden kopio, jonka rakenteeseen Selin on lisännyt omia sovelluksia. Kuva Margit Rahkonen. Margit Rahkosen yksityisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

soitinmuseossa, mutta nykyään pidetään epätodennäköisenä, että se olisi ollut Bachin omistuksessa.[520]

Puhuttiin cembalon renessanssista.[521] Cembalonsoiton perinne oli säilynyt kautta vuosisatojen, vaikkakin ehkä vain heiveröisesti. Muiden vanhojen soittimien laita oli paljon huonommin, mutta nyt niistäkin kiinnostuneita alkoi ilmestyä. Eero Selin (1893–1960) oli opiskellut viulunsoittoa Helsingissä, Pietarissa, Pariisissa ja Berliinissä ja toimi viulunsoiton opettajana ja orkesterimuusikkona, mutta myös kapellimestarina ja soitinrakentajana. Selinin rakentamien soittimien määrää ei tiedetä tarkasti, mutta useiden viulujen ja yhden alttoviulun lisäksi hän rakensi ainakin viola d'amoren, kolme cembaloa ja yhden klavikordin.[522]

Suomen Musiikkilehti haastatteli Eero Seliniä vuonna 1937 Viipurissa, missä hän vielä tuolloin toimi orkesterin konserttimestarina. Toimittajan pyytäessä häntä kertomaan jotakin rakentamistaan soittimista vaatimaton haastateltava sanoi: ”Ei niistä mahda kannattaa panna paperille, jos ei nyt ehkä siksi, että suurin osa musiikkiväestäkään ei paljon tunne cembaloa, vielä vähemmän klavikordia.” Berliinin muusikkoluettelossa hän kertoi olevan 45 cembalistia, kun Suomessa heitä ei juuri ollut. Epäkiitollista hommaa oli myös vanhojen soittimien hankkiminen, kun yhteissoittomahdollisuudet olivat lähinnä olemattomat. Selin oli saanut lahjaksi Ruotsista viola d'amoren eräältä insinööri Bäcklundilta, joka ”valmisti sen vain huvikseen”. Selin itse olisi halunnut ”d'amourilleen” oikean säestyssoittimen, mutta suhtautui epäilyksellä varsinaisen vanhan musiikin yhtyeen kokoon saamiseen: ”Hankkia nyt quinton, d'amour, gamba ja cembalo – – ja onhan niitä opittava kunnolla soittamaankin – – painettuja nuotteja ei juuri ole saatavana, vaan on turvauduttava kopioimaan käsikirjoituksia, joita ei hevin luovuteta.”[523]

Viola da gambaa ryhtyi soittamaan sellisti Ilmari Haapalainen (1887–1973), jonka Sulho Ranta kertoi perineen gambansoiton Yrjö Seliniltä. Toimittuaan ensin Turun kaupunginorkesterin soolosellistinä Haapalainen siirtyi Radio-orkesteriin. Hänen kerrotaan konsertoineen gambansoittajana Pariisissa, missä hän myös opiskeli.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yleisradion ohjelmiin hänen gambaesityksiään alkoi ilmestyä 1930-luvun puolivälin tienoilla, ja pianisti Väinö Kuutti avusti häntä silloin usein cembalolla. Kuutti oli ensimmäinen Radio-orkesteriin palkattu pianisti, ja hänen soittimikseen oli merkitty pianon lisäksi cembalo ja urkuharmoni. Ranskassa käydessään Haapalainen sai hankituksi nuotteja ja soitti Suomen radiossa muun muassa Marin Maraisin ja Padre Martinin sävellyksiä cembalon kanssa.[524]

Margaretin lisäksi siis jotkut muutkin pianistit asettuivat silloin tällöin rohkeasti cembalon ääreen. Sunnuntai-iltana 23.4.1933 Simon Parmet (Pergament) soitti klavikordia kahdessa kappaleessa radiolähetyksessä, jonka muut muusikot olivat Eero Selin (viola d'amore), Väinö Kuutti (cembalo) ja Tauno Korhonen (sello). Ernst Linko soitti cembaloa Bachin passioiden esityksissä 1920- ja 1930-luvulla, Jussi Blomstedt (sittemmin Jalas) taas Eero Selinin johtamassa Helsingin Kaupunginorkesterin populaarikonsertissa toukokuussa 1940. Hänen numeronsa oli peräti Rameaun ”hieno cembalokonsertto nro 1”, jonka esityksestä kriitikko Birger Buchert piti kovasti.[525] Mahdollista on, että kaikki nykyaikana cembalonsoitolle asetetut kriteerit eivät täyttyneet, mutta yritystä ainakin oli.

Vanhan musiikin soittajavieraita Euroopasta

Joitakin vanhojen soittimien ulkomaisia taitajia vieraili harvakseltaan Suomessa. Pariisin kuuluisa Société des instruments anciens -yhtye oli konsertoinut täällä jo 1905, jälleen kahtena seuraavana vuonna ja vielä 1911 matkallaan Tukholmasta Pietariin.[526] Helsingin lisäksi yhtye soitti konsertteja Tampereella, Viipurissa ja Turussa. Konsertit herättivät paljon huomiota lehdistössä. Kaksi vuotta myöhemmin Suomessa kiersi tanskalaisen kapellimestarin Frederik Schnedler-Petersenin vanhan musiikin trio. Schnedler-Petersen oli opiskellut neljän vuoden ajan Joseph Joachimin viuluoppilaana Berliinissä, missä hän oli tutustunut muun muassa Jean Sibelukseen.[527] Vuosina 1905–1909 hän toimi Turun Soitannollisen Seuran kapellimestarina. Hän kertoi Kööpenhaminassa tehdyssä haastattelussa, että ”toisin kuin Suomessa aikaisemmin vierailleella Cassadessusin [sic] yhtyeellä” hänen trionsa soittimet olivat alkuperäisiä

https://doi.org/10.21435/tl.285

1600-luvulla rakennettuja soittimia, jotka vanhojen soittimien keräilijä oli antanut trion käyttöön kokoelmastaan.[528]

Vuonna 1935 Georg Schnéevoigtin johtaman Helsingin Kaupunginorkesterin solistina kahdessa konsertossa esiintyi portugalilainen, erityisesti vanhan iberialaisen musiikin tutkimukseen erikoistunut Macario Santiago Kastner (1908–1992), joka lisäksi soitti soolokonsertin.[529] Hänestä kirjoitettiin varsin innostuneeseen sävyyn, mutta kaikki orkesterikonsertin arvioijat pohtivat modernin orkesterin ja cembalon yhteissoinnin ongelmallisuutta.[530] Yrjö Suomalainen kertoi *Uudessa Suomessa* jo yli kaksikymmentä vuotta aikaisemmin Helsingissä kuulemastaan Société des instruments anciens -yhtyeen konsertista, jossa cembaloakin ”oli kuultu omassa tyyliympäristössään”. Hän arveli myös, että ”moni meikeläinen saisi voimakkaan tartunnan, jos sattuisi opiskelumatkoillaan semmoiseen konserttiin”.[531] Margaret oli juuri saattanut loppuun levytysprojektin Gerhard Hüschin kanssa Berliinissä, joten hän tuskin kuuli näitä konsertteja.

Berliinin Filharmonisen orkesterin 28-jäseninen kamariorkesteri vieraili Suomessa 1938. Konsertin johti Hans von Benda, jota pidettiin Saksassa 1600- ja 1700-luvun musiikin huomattavimpana tuntijana. Margaret oli kuulijoiden joukossa. ”Tänään menen v. Bendan konserttiin ja sen jälkeen ministeri v. Blücherin luo. Haapasilla on huomenna lounas v. Bendalle ja Kaisulle [Katarina Sibelius]. Haapaset tulivat tänään [Saksasta].”[532] Bendan suvussa oli muusikkoja useassa polvessa. Varsin sopivasti Eero Selin oli syyskuun alussa soittanut radiossa Fredrik Suuren hovissa työskennelleen Franz Bendan sonaatin ja Louis-Toussaint Milandren Sarjan viola d’amourille. Berliiniläisten solistina oli unkarilainen sellotaiteilija Tibor de Machula, ja konsertteja oli myös Turussa, Viipurissa ja Tampereella. Konserteissa kuultiin Corellia, Mozartia ja Haydnia, Respighin sovituksia italialaisista luuttumelodioista ja Sibeliuksen *Rakastava*-sarja. Heikki Klemetti ja Martti Turunen ylistivät arvioissaan yhtyeen tasoa.[533] Haastattelussa von Benda kertoi: ”Musiikkiharrastusta koetetaan yleensä Kolmannessa valtakunnassa monin tavoin edistää. Niinpä Hitler Jugendin piirissä toimii nuorten omia

https://doi.org/10.21435/tl.285

orkestereja, ja jos kenellä havaitaan olevan lahjoja musiikkiin, saa hän ilmaiseksi koulutuksen eteenpäin."[534] Hän kertoi myös Sibeliuksen, Kilpisen ja Klamin sekä kapellimestari Toivo Haapasen olevan tunnettuja Saksassa.[535]

Vanhaan musiikkiin saattoi tutustua myös sekä koti- että ulkomaisten radiolähetysten avulla. Ulkomaisten radiolähetysten ongelma oli tietenkin, että niitä kuuntelemaan asettuvan kuulijan oli jo valmiiksi oltava aiheesta kiinnostunut. Sitä paitsi lähetysten kuuluvuudesta ei koskaan ollut täyttä varmuutta. Sanomalehdessä kerrottiin vuonna 1930 radiokokeilusta, jossa kuudessa eri Euroopan kaupungissa yhtä aikaa soittavat muusikot pitivät Kansainliiton kunniaksi yhteistyötä symbolisoivan konsertin. Sen oli suunnitellut Erich Fischer, joka johti konserttia Zürichistä pianon äärestä. Jollakin mielikuvitusta kiehtovalla tavalla järjestely nähtävästi saatiin toimimaan. Berliinissä käytetyt soittimet olivat "flygel från Joh. Seb. Bachs tid, cymbal, taffel och viola".[536]

1940-luvun kotimaisista lähetyksistä mainittakoon 45 minuutin mittainen ohjelma *Från Frescobaldi till Beethoven* (1943): siinä esiintyivät veljekset Olavi (viulu) ja Ilmari Haapalainen (gamba ja sello) sekä heidän isänsä Väinö Haapalainen (hammondurut, cembalo, piano ja alttoviulu). Myöhäisohjelmassa 18.4.1948 kuultiin barokkikonsertti "Musiikkia vuosisatojen takaa", jossa soittivat Margaret Kilpinen, cembalo, Eero Selin, viola d'amore ja Ilmari Haapalainen, viola da gamba. Nils-Erik Ringbomin mukaan vanha musiikki heräsi eloon alkuperäissoittimilla soitettuna, ja teoksista tuli jotakin paljon enemmän kuin vain historiallisia kuriositeetteja. Margaret oli lisäksi valmistanut ohjelmaan esittelyn, jossa hän kertoi kuultavista teoksista.[537]

Grümmerit ja Yrjön gambasarja

Yrjö Kilpinen ei säveltänyt mitään cembalolle, mutta gamballe hän kirjoitti sarjan op. 91 (1937–1938). Partnerina sarjassa on kuitenkin piano, vaikka piano-osuus voidaan hyvin toteuttaa myös cembalolla samoin kuin gambaosuus sellolla. Taustalla oli Yrjön ystävyys

https://doi.org/10.21435/tl.285

tunnetun saksalaisen sellistin Paul Grümmerin (1879–1965) ja tämän tyttären Sylvian (1911–2012) kanssa. Kummatkin soittivat sekä selloa että viola da gambaa.

Paul Grümmer oli yksi aikansa suurista sellisteistä ja suosittu esiintyjä myös kansallissosialistisissa piireissä. Hän konsertoi, soitti muun muassa Kubelik- ja Busch-kvartettien jäsenenä, ja häntä pidetään tärkeänä viola da gamban uudelleen esiin nostajana. Grümmer kertoi lehtihaastattelussa 1930-luvun lopulla, että Saksassa oli meneillään oikea vanhan musiikin liike. Hänellä itsellään oli useita vanhoja soittimia – ja vanha oli hänen sellonsakin, nimittäin Paganinille kuulunut Stradivarius vuodelta 1707.[538] Grümmer laati sekä sellon- että gambansoitto-oppaat ja oli mukana lukuisissa vanhan musiikin yhtyeissä, joissa esiintyi muun muassa cembalisti Wanda Landowskan kanssa. Hän opetti sellon soittoa Wienin musiikkiakatemiassa 1907–1913 ja 1940–1946. Siellä yksi hänen oppilaistaan oli sittemmin vanhan musiikin esittämiskäytäntöjen uudistajana ja kapellimestarina tunnetuksi tullut Nicolaus Harnoncourt. Toimiessaan Kölnin musiikkikorkeakoulussa 1926–1932 Grümmer perusti gambayhtyeen. Kölnistä hän siirtyi Berliiniin Musiikkikorkeakouluun, jossa hän opetti vuoteen 1940.[539]

Grümmerin lähisuvussa oli lukuisia muusikoita. Tytär Sylvia paneutui erityisesti viola da gambaan, ja hänelle Yrjö sävelsi ja omisti sarjansa gamballe ja pianolle. Sylvia esitti sen ensimmäisen kerran radiossa gamballa 25.2.1938, isä Paul sellolla Saksan lähetystössä jo pari viikkoa aikaisemmin, kummatkin heistä Margaretin kanssa. Helmikuussa Margaret soitti Beethovenia Viipurissa orkesterin solistina, ja siellä kuultiin ylimääräisenä kantaesitys Yrjön *Pastoraalisarjan* yhdestä osasta. Viipurilaisessa lehdessä orkesterikonsertin arvion vieressä kerrottiin gambasarjan radioesityksestä. Anonyymi kirjoittaja luonnehti sävelkielen olevan ”Ijäisyyden musiikkia, vanhaan ’klassiseen’ tyyliin kirjoitettua, Kilpisen tyylin leimaamaa, siitä huolimatta ajatonta”. Esitystä hän piti ensiluokkaisena.[540]

Sylvia Grümmer esitti sarjaa Suomen ulkopuolellakin. Yleisradiossa se kuultiin muun muassa toukokuussa 1939 Kölnistä

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sylvia Grümmer (1911–2012), jolle Yrjö omisti gambasonaattinsa. Sylvia loukkaantui pahasti vuoden 1944 pommituksissa. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

lähetettynä Erich Rummelin soittaessa cembaloa. Sylvia oli jo esittänyt sarjan helmikuussa 1938, jolloin Margaretin soittimena oli piano, ja muutamaa päivää myöhemmin Gebel-trion (huilu, gamba, cembalo) kanssa Helsingissä, yhteissoittokumppanina trion cembalisti. Uuno Klami oli nauttinut trion konsertista ja gambasarjasta suuresti.[541] Gebel-trio konsertoi Konservatorion salissa myös 8.5.1941 ja soitti silloin muun ohjelmansa ohessa jälleen Kilpisen gambasarjan.

Yrjö viihtyy Saksassa

Vuosikymmenen kolmelta ensimmäiseltä vuodelta on jäljellä melko vähän kirjeenvaihtoa. Pariskunnan liikkumista on sen perusteella vaikea seurata. Yrjö vietti joka tapauksessa aikaa Saksassa helmi–maalis- ja touko–kesäkuussa 1933. Margaretilla oli kiireitä:

> Näinä päivinä en ole voinut Sinulle kirjoittaa kun on ollut ja on työtä aamusta iltaan: tytöillä on ollut pyykinpesua, joka tällä kertaa on ollut hankalaa kylmän sään tähden ja minulla on ollut harjoituksia ja oppilaita pitkin päivää, joten on ollut vaikeaa järjestää molemmille tytöille yht'aikaa tilaisuutta viruttamiseen y.m. Tänä aamuna kirjoitan tätä yhdessä Siipin kanssa (niin kuin jo ylläolevista puumerkeistä näkyy) ja on minulla kello 11 harjoitus Ammin luona noin 1 asti sitten Konservatorio taas 1/2 3lta.[542]

Siipin syntymän jälkeen huonejärjestelyjä oli muutettu niin, että pariskunnalla oli erilliset makuuhuoneet, ja Margaret kirjoitti Yrjölle, että nyt heillä olisi taas ”vanha, rakkaaksi käynyt” makuuhuoneensa. Siipi muuttaisi yläkertaan, jossa oli enemmän leikkitilaakin, ja apulaiset Anni ja Tea hoitaisivat lasta vuorotellen aamuisin. ”Ikävältä tuntuu ajatella että Sinä vielä lähdet Ruotsiin – – Olisi ihana olla kaukana maalla, korvessa ikiomani kanssa.”[543]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret sai kuitenkin huomata, että kaikesta koti-ikävästään huolimatta Yrjö viihtyi huomattavan hyvin matkoillaan. Kesäkuussa Margaret kirjoitti Yrjölle: ”Sinä varmaankin viihdyt hyvin 'Uudessa Saksassa' – ainakin minusta tuntuu, että Sinun voimakas, terve luontosi nauttii puhdistuksesta, joka nyt perinpohjin toimitetaan kaikilla aloilla (Tarkoitan tietysti henkisessä mielessä.).”[544] Yrjö oli Saksassa ainakin helmikuun puolivälin tienoilta eteenpäin, mutta maaliskuun puolivälistä toukokuun lopulle kirjeenvaihdossa on aukko. Margaretilta Yrjölle kirjeitä Saksaan on ajalta 18.2.–19.3., ja sitten jälleen 28.5.–17.6. Yrjön ensimmäinen arkistoitu kirje Margaretille vuoden 1918 jälkeen on päivätty vasta 28.5.1933, jolloin hän kirjoittaa Turusta matkalta Berliiniin. Helmikuussa Margaret kirjoitti Yrjölle toivovansa pääsemään käymään tämän luona ja voivansa lähteä Suomesta Gejun konsertin jälkeen 14. maaliskuuta. Hüschillä oli tulossa konsertti, jonka Margaret halusi kuulla: ”Minä sanon sinulle nyt, rakas Yrjö, että minulla on aivan varma tunne siitä että minun pitäisi nyt tulla Berliniin, niin, olen järjestänyt jo yhtä ja toista sitä varten.”[545]

Milloin Yrjö palasi takaisin Suomeen lähteäkseen toukokuun lopulla uudelle matkalle, jolta hän palasi kesäkuun lopussa? Järjestyikö Margaretin matka Saksaan? Mitään lähtemisiin tai kotiin paluun valmisteluun liittyviä kirjeitä ei ole. Ajankohta on kiinnostava, sillä Hitleristä tuli valtakunnankansleri tammikuussa 1933 ja maaliskuussa hänen hallituksensa sai poikkeusvaltuudet, jotka tekivät kansallissosialistisen diktatuurin mahdolliseksi. Kirjeettömän ajanjakson sisään jää myös Hitlerin syntymäpäivä 20.4., josta tuli yleinen juhlapäivä. Mistään ei kuitenkaan käy ilmi toteutuiko Margaretin matka, eikä se, missä pariskunta vietti aikansa 20.3.–27.5.1933.

Hitler ryhtyi nopeassa tahdissa toimeenpanemaan ideologiansa mukaisia uudistuksia. Ensimmäinen keskitysleiri (Dachau) avattiin maaliskuussa, ja toukokuussa Berliinissä paloivat kirjaroviot. Elokuussa 1934 Hitleristä tuli *Führer*, virallisestikin yksinvaltias. Syksyllä tulivat voimaan Nürnbergin lait, jotka poistivat juutalaisilta kansalaisoikeudet. Mitä Margaret mahtoi tietää kaikesta siitä mitä

https://doi.org/10.21435/tl.285

Saksassa parhaillaan oli meneillään? Yrjö liikkui kulttuurihenkilö- ja vaikuttajapiireissä:

> Marianne Mörner – – pyysi tulemaan Kaiserhofiin, jossa hän asuu, aamiaiselle – – tahtoi tavata täkäläisiä musiikkimiehiä. – – soitin Graenerille ja Vollerthunille ja otin Gerhardin mukaani. Olimme kaikki kreivitär von Wilamowitz-Moellendorfin vieraina, hän on Göringin (Saksan ministeripresidentti) käly ja on hän kirjoittanut kirjan sisarestaan Carin Göringistä, joka antoi koko elämänsä miehensä ja kansallis-sosialismin edestä. Sovimme kaikki mainiosti yhteen, puhuimme vakavia, todellisia asioita. Wilamowitz antoi meille kullekin kirjansa – – Aina kun tapaan oikeita ihmisiä kaipaan niin äärettömästi Sinua, ilo on vaillinainen.[546]

Seuraavan vuoden touko–kesäkuun vaihteessa matkalla Berliiniin Yrjö pistäytyi Hampurissa, missä Hüsch antoi suuren menestyksen saavuttaneen konsertin. ”Se oli suuri, ainoastaan puhtaasti taiteellisilla arvoilla saatu voitto. Olen myös Gerhardin puolesta hyvin iloinen. Sinua muistellessa en vaan tahtonut voida pidättää kyyneleitä; tiedän, että jokainen minun taiteeni voitto samalla on Sinun voitto ja siksi kaipaan Sinua aina niin sanomattomasti. – – Arvostelut ovat aivan loistavat, – suorastaan omaa luokkaansa.”[547]

Miksi Yrjö mainitsee, että konsertin menestys oli voitto, joka saavutettiin puhtaasti taiteellisilla ansioilla? Oliko hän kuullut puheita, että Hüschin suuri suosio – ja ehkä hänen omakin menestyksensä – johtui muustakin, esimerkiksi oikeiden poliittisten tahojen tuesta? Saksalainen propagandakoneisto oli viritetty äärimmäisen tehokkaaksi, jotta poliittinen viesti leviäisi myös kulttuurin välityksellä.[548] Älykkäänä ihmisenä Yrjö tuskin on voinut olla huomaamatta näiden asioiden liittymistä toisiinsa. Oliko joku hänen kuulemansa Hüschin esitys saanut osakseen suurempaa ylistystä, kuin mitä se Yrjön mielestä sillä kertaa olisi ansainnut? Toisaalta hänen on täytynyt olla siinä määrin vakuuttunut oman taiteensa voimasta ja tasosta, että kaikki ulkomusiikillisetkin keinot saattoivat menetyksen saavuttamiseksi tuntua hyväksyttäviltä, koska taide itsessään ansaitsi ja oikeutti ne.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yrjö asui Hampurin kaupungin kustannuksella hienossa *Vier Jahreszeiten* -hotellissa, samassa, jossa Margaret oli lapsuuden lomamatkalla asunut vanhempiensa kanssa. Margaret ajatteli jatkuvasti Yrjön parasta:

> On muuten aivan ihmeellistä ajatella Saksalaisten suhtautumista Sinuun, Sinä olet tällä hetkellä se mies, jonka musiikkia he suorastaan ”isoavat ja janoavat”. Heidän arvostelunsa Sinusta ovat todella, niin kuin itse sanot, ”omaa luokkansa”. He suhtautuvat Sinuun niin kauniilla ja liikuttavalla Ehrfurcht'illa, josta ei kukaan iloitse niin kuin minä. Ja Sinua vastaan tulvahtaa syvä ymmärtämys ja suuri kiitollisuus. Toivon koko sydämestäni että saat uusia voimia tästä kaikesta!! Olen niin onnellinen siitä että lähdit! Varmasti se teki Sinulle hyvää! Ja täällä onkin ollut sellaista touhua ja sekamelskaa.[549]

Margaret iloitsi kaikista onnistumisista ja Yrjön säveltäjämaineen kasvusta, mutta Yrjön menestys ei juurikaan tuonut hänelle itselleen ulkomaisia esiintymistilaisuuksia Hüsch-konserttien ja levytysten jälkeen. Hänen tunnettuutensa pianistina oli täysin sidoksissa Yrjön musiikin esittämiseen, ja Yrjön kuuluisuuden myötä sille, varsinkin liedohjelmistolle, tuli muitakin esittäjiä. Erossaolon aika kasvoi väistämättä Yrjön matkustaessa ja Margaretin vastatessa lapsesta, kodista, vieraista ja opetuksestaan Konservatoriolla. Margaret piti silti sitkeästi kiinni omasta harjoittelustaan ja pyrki saamaan omaan soittoonsa lisää ohjausta ja virikkeitä.

Yrjö Kilpinen ja Gerhard Hüsch kävivät 1930-luvun alkupuolelta lähtien vilkasta tilaisuuksien järjestelyjä ja ohjelmia koskevaa kirjeenvaihtoa. Helmikuussa 1936 Hüsch kertoi Hanns Udo Müllerin suunnittelevan orkesterikonserttia, jossa Darling olisi solistina. Ensisijaisena vaihtoehtona solistitehtäväksi hän ehdotti Paul Graenerin pianokonserttoa. Konsertti alkaisi Graenerin teoksella *Komödie*, jota seuraisi konsertto. Tämä olisi hieno kunnianosoitus Graenerille, ja Hüsch arveli, että ehdotus miellyttäisi Yrjöä, koska tämä oli niin ”läheisesti sidoksissa” Graeneriin. Väliajan jälkeen esitettäisiin Yrjön laulusarja *Lieder um den Tod* ja jokin Sibeliuksen sävellys, joksi

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hüsch pyytää ehdotuksia Yrjöltä.[550] Vaikka Hüsch kirjoittaa, että Mozartin konserttokaan ei ehkä olisi mahdoton ajatus, suunnitelma jäi toteutumatta. Ei ole tiedossa tutustuiko Margaret koskaan Graenerin pianokonserttoon. Graenerin sävelkielen hän epäilemättä kyllä tunsi, sillä hän oli äänittänyt Suomen radioon pianokappaleen *Koral im Grünen* ja Paul Grümmerin kanssa sellosonaatin.[551]

Juhannukseksi 1936 Hüschin perhe saapui Suomeen Kilpisten vieraaksi, ja Yrjökin palasi Berliinistä heinäkuun alkupuolella. Syyskuun alussa hän lähti jälleen Saksaan, ensin lähinnä Nürnbergiin seuraamaan kansallissosialistien puoluepäiviä. Monien muiden vieraiden lailla hän vaikuttui kaiken hyvin organisoidun komeuden valtavasta mittakaavasta: ”Tänäpäivänä oli avajaiset, jotka olivat aivan suurenmoiset. Asun Hotelli Goldner Adlerissa ja on minun täällä kaikinpuolin hyvä olla. Juuse [Mikkola] asuu Koskenniemen kanssa hienossa makuuvaunussa ’Mitropa Dorf’issa – – Kaikki on täällä aivan giganttista. Nähdä 500-600000 ihmistä koossa on jokapäiväinen nähtävyys. Eilen oli aivan suurenmoinen ilotulitus, josta Sinä olisit varmasti iloinnut.”[552] Päivien varsinaista sisältöä ei arkistossa olevassa avioparin kirjeenvaihdossa kosketella lainkaan. On varmaankin mahdollista, että kaikkia kirjeitä ei ole säilytetty. Nürnbergistä Yrjö päätyi Berliiniin Hüschien ja muiden vanhojen ystävien seuraan.

Erdmann palaa Suomeen

Kaksitoista vuotta oli kulunut Eduard Erdmannin edellisestä Suomen-vierailusta hänen saapuessaan Helsinkiin tammikuussa 1936. Tilanne Saksassa oli muuttunut ratkaisevasti noiden vuosien aikana. Konserttia edeltävänä päivänä taiteilijaa haastateltiin *Hufvudstadsbladetiin*. Edellisenä vuonna hän oli jättänyt opetusvirkansa Kölnissä ja muuttanut Irenen aikaisemmin perheen kesäasunnoksi hankkimaan taloon Langballigauhun Hampurin lähistölle. Haastattelija kysyi muun muassa Erdmannin perhetaustasta, mihin Erdmann vastasi: ”Isoisäni veli – – oli hyvin tunnettu filosofi, ja isoisäni oli

https://doi.org/10.21435/tl.285

lääketieteen professori Tarton yliopistossa. Katsokaas, sukumme on oikeastaan kotoisin Baltiasta, mutta minä itse olen täysin saksalainen, rekisteröity ja uusien rotuperiaatteiden mukaisesti hyväksi todettu – No, nyt teidän pitäisi tietää minusta jotakin."[553] Vastauksen voi tulkita ironiseksi ja ehkä jopa hieman tuskastuneeksi haastattelijan pyrkiessä selvittämään Erdmannin henkilökohtaista tilannetta. Saksassa huhtikuussa 1933 voimaan tulleen lain mukaan virkamiehen piti todistaa olevansa arjalaista syntyperää.[554] Jotain tragikoomistakin asiassa on, sillä aikalaisten mukaan Erdmannin balttialkuperän tunnusmerkit säilyivät selkeinä hänen puheessaan, samoin kuin monissa hänen tavoissaan. Haastattelun jälkeen Erdmann lähti Yleisradioon soittamaan lähetyksessä Brahmsin Intermezzot op. 117 ja Schubertin Ländlerin op. 171. Syyskuun 30. päivänä hän soitti vielä radiossa Musorgskin *Näyttelykuvat*. Teoksen esitteli maisteri Taneli Kuusisto, jota radiossa käytettiin paljon vastaavissa tehtävissä.

Erdmann antoi Helsingissä tällä kertaa vain yhden konsertin. Konservatorion salissa tammikuun 26. päivänä ohjelmassa olivat Beethovenin *Bagatellit* op. 126, Schubertin sonaatti B-duuri, Chopinin *Poloneesi-fantasia* ja nokturno cis-molli sekä Musorgskin *Näyttelykuvat*. Kaikki lehtikriitikot olivat yksimielisiä Erdmannin ylivertaisuudesta pianistina ja taiteilijana. Martti Paavola piti häntä poikkeavana taiteilijatyyppinä sikäli, että hänen soitossaan oli "mitä kaunein fasaadi ja samalla germaanisesti syvällinen sisällys".[555] Parhaiten hän katsoi tämän ilmenneen Schubertin esityksessä. Myös Väinö Pesola nautti erityisesti Schubertista. Nils-Erik Ringbom ja Selim Palmgren taas pitivät konsertin alkupuolen ohjelmaa, Beethovenia ja Schubertia, yleisön kannalta epäkiitollisina.[556] Palmgrenin mielestä Schubertin puolituntinen sonaatti "ei [pianistisesti] epäkiitollisessa kirjoitustavassaan ["med sin otacksamma faktur"] jaksanut kiinnostaa edes Erdmannin täydellisellä kosketuksella ja erinomaisella fraseerauksella soitettuna. Aitona pianomusiikkina Chopin tuntui melkein vapauttavalta." Palmgren olisi mielellään kuullut joitakin oikeita virtuoosijuttuja ["riktiga virtuossaker"]. Yrjö Suomalainen puolestaan katsoi Erdmannin kuuluvan siihen

https://doi.org/10.21435/tl.285

”valioväkeen”, jonka soitto sai aina kuulijan otteeseensa aivan siitä riippumatta, mitä he esittivät.[557]

Yrjön ja Eduardin tiet kohtasivat silloin tällöin kummankin matkustaessa ympäri Saksaa. Yrjö kävi kuuntelemassa Erdmannin konserttia Berliinissä 5.6.1936. Hän kertoi kirjeessä Margaretille taiteilijan soittaneen ”suurenmoisesti” ja saaneen osakseen suurta suosiota. Miehet olivat tavanneet jo edellisenä päivänä.[558] Kesäkuun alkupuoli kului Yrjöltä suurelta osin työnteon merkeissä, sillä hän kuului vuoden 1936 kesäolympialaisten taidetuomaristoon. Olympialaisten yhteydessä järjestettiin vuoteen 1948 asti urheilutapahtuman lisäksi myös taidekilpailut – taideolympialaiset. Vuonna 1936 kilpailtiin viidessä lajissa, jotka olivat arkkitehtuuri, kirjallisuus, musiikki, maalaustaide ja kuvanveisto. Kilpailutöiden tuli olla urheiluun liittyviä tai siitä inspiroituneita, ja ne olivat näytteillä heinäkuun puolivälistä elokuun puoliväliin. Musiikki oli jaettu kolmeen kategoriaan: teokset sooloäänelle tai kuorolle, teokset soittimille ja orkesteriteokset. Soitinsävellyskilpailussa ei tuona vuonna jaettu palkintoja, kahden muun kategorian kultamitalit menivät saksalaisille säveltäjille.

> Eilen tarkastin 3 italialaista sävellystä – Meillä on nyt joka päivä istunto, mutta tulemme luultavasti kuitenkin vasta n. 12 pv valmiiksi. Tänä päivänä menin Fürstenhofiin [luksushotelli Berliinissä], jossa tapasin Erdmannin. Hän ilostui ja ihastui ikihyväksensä. Riemuitsi suorastaan kuullessaan miten hyvin Sinä kaikki olet järjestänyt [asiat Helsingin pianokurssia varten]. Pyysi minua tulemaan Langballigauhun ennen Lübeckiä ja aionkin minä pistäytyä pariksi päiväksi (n. 16–18 pv.). Sitten menemme yhdessä Lübeckiin. Hüsch tulee luultavasti myöskin.[559]

Yrjö ei aikomuksestaan huolimatta lähtenyt Langballigauhun. Hän kertoi saaneensa ”juhlallisen kutsun Wartburgiin” ja lähtevänsä sieltä Berliiniin ja sitten Lyypekkiin, minne hän matkaisi Gerhard Hüschin seurassa tämän autolla.[560] Lyypekissä vietettiin nyt kolmatta kertaa Nordische Gesellschaftin järjestämiä pohjoismaisia päiviä. Seura oli perustettu jo 1921 edistämään Pohjoismaiden ja Lyypekin

https://doi.org/10.21435/tl.285

kaupallisia ja kulttuuriyhteyksiä, mutta Hitlerin valtaannousun jälkeen se muuttui suurelta osin kansallissosialistisen propagandan välineeksi. Vuoden 1936 erityistapahtuma oli Maila Talvion järjestämä massiivinen suomalainen maalaisateria 200 hengelle. Tapahtuma itkijänaisineen, raskaine ruokineen ja hitaine tarjoiluineen ei ehkä kaikkien läsnäolijoiden mielestä ollut aivan täysosuma,[561] mutta Yrjö vihjasi kirjeessään vain varovasti joihinkin hämmentäviin sattumuksiin: ”Lübeckin juhlat onnistuivat joka suhteessa. Maila hääräsi kovin ja Väisänen pelasti tilanteet. Törmänen on ylen onnellinen täällä ja voi kuninkaallisesti – Nordische Gesellschaft suunnittelee ensi maaliskuuksi 2 tai 3 konserttia minun sävellyksiäni, oman kullan soittamana. Kun tähän vielä liittyy muutamia esiintymisiä (konsertteja) eri kaupungeissa tulee siitä oikea tournee.”[562] Irene ja Eduard Erdmann kirjoittivat elokuussa olevansa pahoillaan siitä, ettei Yrjö ollut antanut kuulua mitään itsestään, eikä myöskään toimittanut Nedille lupaamiaan nuotteja.[563]

Erdmannin mestarikurssi Helsingissä 1936[564]

Syksyllä Erdmann palasi takaisin Suomeen pitämään kurssia suomalaisille pianisteille. Yrjö tiesi saapuvansa Saksasta vasta kurssin jo alettua. Hän pyysi Margaretia sanomaan Nedille paljon terveisiä ja olevansa vain iloinen ”jos hän tekee huomautuksiaan ja ehdotuksiaan sävellyksiini nähden nyt kun hän niitä lähemmin katselee. Iloitsen myös kovin pikaisesta näkemisestä. Nedhän jää 7 pv asti, joten me joka tapauksessa saamme olla muutaman illan yhdessä.”[565] Margaret siis aikoi Helsingin kurssillakin soittaa Yrjön sävellyksiä. Mahdollista toki on, että tunteihin mahtui jotakin muutakin.

Vaikka mestari- ja muita kursseja oli Euroopassa järjestetty jo pitkään, Suomessa sellaisen järjestäminen oli uusi ja poikkeuksellinen asia. Sekä kurssin ideointi että kaikki järjestelyt olivat Margaretin vastuulla. Hän sopi ajankohdasta Erdmannin kanssa, järjesti flyygelin ja kurssipaikan – se oli KFVK:n (ruotsinkielisten nuorten naisten kristillinen yhdistys) sali Aleksanterinkadulta lähtevällä Vanha

https://doi.org/10.21435/tl.285

pasaasi -kauppakujalla osoitteessa Aleksanterinkatu 46 – hankki majoituksen Erdmannille hotelli Tornissa, varmisti, että Erdmannilla oli paikka, missä hän saattoi itse harjoitella kurssin aikana, varasi ajan radionauhoitusta varten, järjesti kurssille 12 osanottajaa ja sopi kurssimaksuista (1000 mk osallistujaa kohti), aikatauluista ja muista käytännön järjestelyistä kaikkien asianosaisten kanssa.[566] Kurssi pidettiin 8.9.–4.10., mutta suunnittelu oli aloitettu helmikuussa, jolloin Margaret kokoontui muutamien muiden pianistien kanssa kartoittamaan kiinnostusta asiaan ja pohtimaan järjestelyjä.

Vähitellen kävi ilmi, että vaikka jotkut suomalaiset muusikot olivat ja aikaisemmin osallistuneet mestarikurssiopetukseen esimerkiksi Pariisissa, kaikki tämän kurssin osallistujat eivät olleet valmiita työskentelemään muiden eivätkä varsinkaan yleisön läsnä ollessa. Erdmann itse piti eniten mestarikurssityyppisestä opettamisesta ja kertoi *Helsingin Sanomien* haastattelijalle pitäneensä kursseja muun muassa Godesbergissä, Lyypekissä ja Breslaussa. ”Opetukseni ei ole niinkään teoreettista kuin käytännöllistä. Päätarkoitukseni on soveltaa säveltäjän tarkoitukset ja tunnelmat käytännössä. Ja juuri siihen tähtää opetuksenikin – – Opetan esittämään Bachia, Beethovenia ja Schubertia. Olen hyvin tyytyväinen pianistiopiskelijoihini täällä. He ovat todella lahjakkaita.”[567] Saliin oli joka tapauksessa tuotu parikymmentä tuolia kuulijoita varten. Kirjeenvaihdossa Erdmannin kanssa Margaret joutui taiteilemaan toivottujen vaihtoehtojen välillä, ja vaikuttaa siltä, että kurssi toteutui jonkinlaisena yhdistelmänä yksityis- ja mestarikurssiopetusta.

Kurssin osallistujien välillä oli toki eroja, vaikka kaikki olivat jo pitäneet ensikonserttinsa ja lähes kaikki myös esiintyneet ahkerasti kotimaassa, jotkut jonkin verran ulkomaillakin. Iris Niinivaara näyttää siirtyneen melko pian musiikista kuvataiteen puolelle, Katariina Ilves taas ei valinnut elämäntyökseen pianonsoiton parissa toimimista. Näitä kahta lukuun ottamatta kaikki jatkoivat myöhemmin muusikon ja/tai pedagogin työssä kotimaassa, jotkut hyvinkin pitkään ja menestyksekkäästi. Muut kurssin osallistujat Niinivaaran, Ilveksen ja Margaret Kilpisen lisäksi olivat Katri (Kaisa) Arjava, Kerttu Bernhard, Maire Halava, Kerstin Karsten,

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hjördis Lindén, Timo Mikkilä, Merete Söderhjelm, Kauno Virtanen ja Kurt Walldén.

Tuona aikana kurssin kärkinelikkoon voisi kuvitella kuuluneen Kerttu Bernhardin, jonka kypsä taiteilijuus oli jo tuolloin tunnustettu moneen kertaan, viimeisteltyjä konsertteja pitäneen Maire Halavan, jo varhain poikkeuslahjakkuutena esille nousseen Merete Söderhjelmin sekä kurssin juniorin, Söderhjelmiä kaksi vuotta nuoremman Timo Mikkilän. Hän oli vielä tuolloin tunnettu erityisesti lukuisten laulajien partnerina, mutta oli myös antanut vahvoja näyttöjä asettumisesta suomalaisten soolopianistien eturiviin. Kurt Walldén esiintyi tiheästi ja soitti vaativia teoksia. Kauno Virtasta pidettiin parhaimmillaan suurena virtuoosilahjakkuutena, jonka esiintymiset olivat kuitenkin laadultaan epätasaisia. Kerstin Karsten ja Hjördis Lindén saivat konserteistaan tunnustusta, jos kohta kritiikkiäkin, ja Kaisa Arjava, kurssin alkaessa jo kokenut pianisti, profiloitui vuosien mittaan erityisesti laadukkaaksi ja luotettavaksi kamarimuusikoksi. Kaiken kaikkiaan osallistujien voi sanoa edustaneen kunniakkaasti aikansa suomalaisen pianismin parhaimmistoa.

Kurssi oli kuukauden mittainen ja opetusta oli neljä tuntia päivässä, myös lauantaisin. Myös muissa maissa järjestetyt mestarikurssit olivat yleensä vähintään parin viikon mittaisia. Kaikkien osallistujien oletettiin kuuntelevan myös toisiaan. Siitä miten Erdmannin kurssi eteni tai mitä siellä soitettiin, on hyvin vähän tietoa. Usealla kurssilaisella oli konsertteja ennen kurssia ja myös melko pian sen jälkeen, joten niiden sisältämiä teoksia on saatettu työstää kurssilla. Maire Halava kertoi haastattelussa valmistaneensa omaa konserttiohjelmaansa Erdmannin kanssa.[568] Kurssin alkamisesta oli muutama maininta sanomalehdissä, ja joitakin lauseita yllä mainitussa *Helsingin Sanomien* haastattelussa. En ole löytänyt kenenkään osallistujan kuvauksia kurssista, eikä Margaretin kirjeissäkään kerrota kurssin varsinaisesta opetuksesta. Yrjölle hän kertoi käytännön asioista ja mainitsi osallistujien olevan tyytyväisiä. Gertrud, jolle Margaret epäilemättä olisi raportoinut kaikesta, oli luultavasti Suomessa, koska kirjeitä vuodelta 1936 ei ole säilynyt.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Erdmann saapui Suomeen syyskuun seitsemäntenä päivänä ja tuli heti käymään Meilahdessa. Seuraavana päivänä Margaret lähetti Yrjölle kortin osoitteeseen Amt der Ehrengäste, Grand Hotel, Nürnberg, missä tämä oli seuraamassa kansallissosialistien puoluepäiviä (8.–14.9.1936) saatuaan kutsun Thilo von Trothan kautta.[569] ”Ned on erittäin tyytyväinen, asuu Tornissa, harjoittaa Lönnrotinkadulla rva Nysten'in ihanassa kodissa (Harriet Winckelmann järjesti tämän) ja nyt tänään alkavat ensimmäiset tunnit. Seuraavassa kirjeessä Margaret selitti, että ”rouva Nysten on Ines Nevanlinnan käly, hän itse on huvilallaan Degeröllä ja huoneustossa asuu vahtina siivoojatar, siellä on flyygeli Westerlundilta.”[570]

Kurssi oli lähtenyt käyntiin hyvissä merkeissä: ”Oppilaat ovat tähän asti aivan tavattoman ihastuneita suurenmoiseen opetukseen ja kaikki pahoittelevat vain sitä että aika on niin lyhyt – – Konserttia ei Ned'illä tule olemaan täällä ollenkaan kiitos Fazer'in – – Ned toi meille koko kirjeenvaihdon nähtäväksi ja saat nähdä kun tulet miten sotkuinen se on.” Ikään kuin kevyeksi heitoksi kirjeensä loppuun Margaret on lisännyt: ”Ei sitten muuta kuin terveisiä Hitlerille!”[571] Loppukaneetin merkitystä voi pohtia. Nykylukijan silmissä se näyttää oudolta ja pahaenteiseltä, vaikka ei tiedetä, mitä Margaret terveisillään tarkoitti. Oliko kysymyksessä jonkinlainen kirjeen loppukevennys, vai tapaisiko Yrjö Führerin henkilökohtaisesti?[572]

Erdmann oli useaan otteeseen ennen tuloaan tiedustellut, eikö hänelle olisi mahdollista järjestää omaa konserttia kurssien yhteyteen. Jotakin merkillistä konsertin järjestelyhankaluuksissa oli, mutta on mahdotonta tietää, mikä johtui mistäkin. Soolokonsertti ei toteutunut. Lopulta sattuma puuttui peliin ja toi tarjolle mahdollisuuden soittaa solistina Kaupunginorkesterin konsertissa.

> Ajattele, ystävämme Pingoud on kyllä blaskannut itsensä ja koko konserttitoimiston oikein perinpohjaisesti. Ned toi mukanaan koko kirjeenvaihdon, saat lukea kun tulet! Salmiska ei olisi millään antanut konserttipäivää, syytti aina vaan että Anja [Ania] Dorfmann (venäl. pianisti) tulee ja se ei sovi ja n.e.p.[573] Mutta miten kävi? Eilen soitti Pingoud ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

> pyysi Nedin solistiksi sinfoniakonserttiin t.k.25 p.vnä. Anja Dorfmann oli sairastunut pidemmäksi ajaksi. Sitten tarjottiin vielä konserttipäivä t.k.30.p. mutta se ei sovi, koska Nedillä on silloin radioesiintyminen täällä (Moussorgsky). Vaikka tämä solistitarjous tulikin vain 4 päivää ennen, päätti Ned kuitenkin vastaanottaa sen ja soittaa Beethovenin B duuri-konsertin nyt perjantaina. Se on minusta oikein kohtalo tai pikemminkin Sallimus. Kaikki pianistit iloitsemme suuresti tästä![574]

Konserton esitys osui siis tasan keskelle kurssia, joka jatkui vielä kaksi viikkoa. Lehtikirjoittajat katsoivat Erdmannin kasvaneen pois nuoruusvuosiensa ”vallankumouksellisesta riehakkuudesta”, mutta yhä edelleen syventäneen osaamistaan mestarillisena pianistina. Hänen ”seestynyt ja kultivoitunut” tulkintansa Beethovenin konsertosta otettiin vastaan kiitollisuudella.[575]

Margaretille henkilökohtaisesti kurssi merkitsi paljon. Hän saattoi sekä tutustuttaa suomalaisia pianisteja Erdmannin opetukseen että auttaa Erdmannia kutsumalla tämän Suomeen. Hänellä itsellään oli sitä paitsi tilaisuus kuulla Erdmannin soittoa paljon enemmän kuin muilla kurssilaisilla, sillä Erdmann vietti aikaa hänen seurassaan Meilahdessa. Ainoa kurssilainen, jonka Margaret mainitsee olleen tekemisissä hänen ja Erdmannin kanssa opetusaikojen ulkopuolella, on Maire Halava.

> Ned oli eilen illalla täällä ja soitti hän taas Hammerklaviersonaatin ynnä erään Schubert-sonaatin sekä Chopinin G-moll balladin täällä Pleyelillä. Hänestä on jonkunverran outoa soittaa Pleyel’illä ja tekee sen sentähden erikoisen mielellään harjoituksen vuoksi. Voit uskoa, miten opettavaista tämä minulle on, kun saan istua nuotit kädessä vieressä! Pidän tämän kuuntelemisen vielä tärkeämpänä kuin oma harjoitus – – Olen sanonut Ned’ille että hän minun puolestani voi tällä viikolla mainiosti harjoittaa Pleyel’illä iltasin, sitten se on toinen asia kun Sinä tulet kotiin. Aamusin [sic] ja iltapäivällä soitan itse, ja tuntuu sanomattoman hauskalta huomata, että paljon asioita rupeaa selviämään. Ned luulee kyllä että Sinä tulet tyytyväiseksi – ja se olisi minulle kaikkein kalleinta![576]

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Tuhannet kiitokset – – pikakirjeestä. Arvasin kyllä että jäät vielä viikoksi Berliiniin – – Viime sunnuntaina olin Nedin kanssa Seurasaarella; tänä sunnuntaina Ned on harjoittanut koko päivän. Eilen iltapäivällä vein hänet kävelylle Tarvo-saarelle, hän tahtoo joskus nähdä vähän luontoa – mutta pelkää tavata ihmisiä – – Tunnit ovat suurenmoisia, samoin kaikki keskustelut ja ennen kaikkea hänen harjoitushetkensä, joita osittain olen kuullut.[577]

> Minulla on ollut tähän mennessä 4 tuntia Ned'in kanssa ja olemme läpikäyneet 4 ensimmäistä sonaattia, Pastoraalisarjan sekä Traagillisen sarjan. Hän oli erittäin tyytyväinen molempiin sarjojen, 3:nen sonaatin, osittain 2sen ja 4nen sonaatin esitykseen; toisiin nähden hän antoi suurempia neuvoja, joita toteuttaen toivon aivan lyhyessä ajassa saavani ne konserttikuntoon. Ned arvelee että Sinä kyllä tulet tyytyväiseksi.[578]

Harmillista on, että mitään Erdmannin kommentteja kurssilla soittaneille tai soittaneista ei ole löytynyt. On toki mahdollista, että joku osallistujista on tehnyt merkintöjä nuotteihinsa tai kirjoittanut kurssista ystävilleen tai perheenjäsenilleen. Margaretin nuotit ovat jo ehtineet hajaantua tavoittamattomiin. Margaret teki taskukalentereihinsa kurssin aikana lyhyitä muistiinpanoja, mutta nekään eivät koske kurssilla käsiteltyä musiikkia. Erdmann saapui Suomeen maanantaina 7.9. Taskukalenterien muistiinpanot kurssin ajalta kertovat yhteisistä tekemisistä varsinaisen kurssiajan ulkopuolella:

> Maanantai 14.9. Ned Spies'ien luona.[579]
>
> Sunnuntai 18.9.[580] Käynti Seurasaarella Nedin kanssa. Maire Halava täällä illalla.
>
> Lauantai 19.9. Kävely Tarvonsaaren kautta Albergaan Nedin kanssa, Ned luki mulle Dantea.[581]
>
> Torstai 24.9. Haastattelut.
>
> Perjantai 25.9. Sinfoniakonsertti. Ned soitti Beethoven'in Bdur konsertin. Trude Jalowetz saapui meille.[582]

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Lauantai 26.9. Ned tuli ennen lunchia ja viipyi täällä sen yli Truden kanssa.
>
> Sunnuntai 27.9. Ned harjoitti meillä aamulla. Minä harjoitin yläkerrassa. Trude lähti Hämeenlinnaan. Päätin muuttaa ylähuvilaan [Furunäsin tontilla ylempänä rinteessä sijainnut yksikerroksinen talo] työhuoneeni.
>
> Maanantai 28.9. Yrjö saapui Nürnbergistä.
>
> Keskiviikko 30.9. Ned soitti radiossa Moussorgskyn Näyttelykuvat. Minä käänsin lehdet. Flyygelit muutettiin onnellisesti.
>
> Torstai 1.10. Ensimmäinen harjoitukseni uudessa työhuoneessani. Ned harjoitti ensimmäistä kertaa siellä illalla ja oli kovin ihastunut.

Sunnuntaina 4.10. kurssilaiset ja Ned hyvästelivät toisensa. Erdmannille annettiin lahjaksi kantele ja jokin kirja. Napinläpeen pistettiin gardenian kukka, mitä Erdmann oli kommentoinut: ”Ich komme mir wie ein geschmückter Ochs vor!” – Tunnen itseni aivan koristelluksi häräksi.[583]

Lokakuun seitsemäntenä päivänä Erdmann lähti Helsingistä. Hän matkusti Tallinnaan konsertoimaan ja siitä edelleen Saksaan. Margaret oli jo aikaisemmin kirjoittanut Yrjölle: ”Kyllä on ollut minulle ja kaikille antoisa tämä opiskeluaika! Parempi kuin mikään ulkomaanmatka.”[584]

Kurt Walldén matkusti seuraavana kesänä Potsdamiin Erdmannin kurssille. Hän siis epäilemättä koki hyötyneensä Erdmannin opetuksesta. Maire Halava ja Hjördis Lindén osallistuivat Erdmannin kurssille Potsdamissa 1938. Vuoden 1957 kurssilla Hampurissa oli vahva suomalaisedustus: Sanna Mattinen(-Snellman), Maire Halava ja kaksi Margaretin entistä oppilasta, Ritva Antila-Seppä ja Sinikka Kuula-Marttinen. Margaret itse oli paikalla kuunteluoppilaana, mutta joutui lähtemään Hampurista jo viikkoa ennen sen loppumista. Maire Halava kirjoitti hänelle kortin, jossa kertoi Margaretin lähdön aikaan soittaneensa Erdmannille Brahmsin B-duuri-konserton viimeistä osaa. Kurssilaisille oli vielä järjestetty käynti Steinway & Sons -tehtaalla. Ritvan ja Sinikan kanssa oli

https://doi.org/10.21435/tl.285

Eduard Erdmann Suomessa 1936, toisella kahdesta Helsingin-vierailuistaan. Mukaan on livahtanut parikin Margaretin vuosien mittaan omistamista lukuisista koirista. Hänen ottamansa kuvan reunuksessa on Erdmannin omistuskirjoitus ”Darlingisse”. Erdmann huvitteli eri kielten ominaisuuksilla, joten väärä sijapääte on luultavasti tahallinen. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

käyty katsomassa ”Du und deine Welt” -näyttelyä ja sen jälkeen illalla yhdessä syömässä.[585]

Eduard Erdmann, Edwin Fischer ja Wilhelm Kempff opettivat Potsdamissa kesäisin noin kymmenen vuoden aikana. Martti Paavola vieraili siellä pikaisesti kesällä 1938, ja kirjoitti siitä jutun *Musiikkitieto*-lehteen otsikolla ”Muutamia huomioita Potsdamin mestarikursseilta”. Hän ei kuullut Erdmannia, jonka kurssi ei ehkä juuri silloin ollut meneillään, eikä mainitse mitään muista paikalla mahdollisesti olleista suomalaisista. Paavola, suuri saksalaisen taiteen ja syvällisyyden ihailija, seurasi Fischerin ja Kempffin opetusta. Hän luonnehti heitä kumpaakin pianon mestareiksi, mutta hyvin erilaisiksi ihmis- ja opettajatyypeiksi. Fischer oli ihmisenä ”sisäänpäin kääntyneempi, voimakkaan persoonallinen ja yllättävän subjektiivinen” sekä suullisessa ilmaisussaan rajoitetumpi kuin Kempff, joka oli henkevän älykäs, jolla ”oli sana hallussaan” ja erinomainen psykologinen silmä opettajana. Potsdam oli suurenmoisen kaunis paikka, samalla historiallinen ja uudenaikaisen toimiva, kurssin ilmapiiri toverillinen. Kurssit oli järjestetty niin, että ulkomaalaisenkin oli helppo tuntea olonsa kotoisaksi, eikä esitteisiin tai itse kurssin ohjelmaan kuulunut mitään ”asiatonta mainostusta” – mitä kaikkea Paavola sitten lienee tällä tarkoittanutkaan. Jutun lopuksi hän totesi, että kurssit olivat erinomainen näyte siitä, ”kuinka arvokasta Saksalla on nykyään musiikin pedagogisellakin alalla tarjottavana.”[586]

Vuoden 1939 *Musiikkitiedon* neljännen numeron etusivulla oli Paavolan kirjoitus ”Nuorten pianistiemme opintomatkat”. Hän ilmaisi siinä, tosin pyörein sanankääntein, huolensa siitä, että suomalaiset pianistit lähtivät usein liian nuorina ja pinnallisten houkutusten ohjaamana tutustumaan ranskalaiseen musiikkiin ja sen opetukseen. Vaikka ranskalaisessa pianismissa toki oli paljon hyvääkin, sen oikea tehtävä olisi kuitenkin ollut kuorruttaa ensin hankitun vankan ja syvällisen saksalaisen taidekäsityksen hankkineen muusikon osaaminen.[587] Huoleen olikin Paavolan näkökulmasta katsoen syytä sikäli, että Pariisista näyttää 1930-luvun kuluessa tulleen suomalaisten pianistien suosituin ulkomainen opiskelupaikka.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Edelleen kiireisiä vuosia, 1937 ja 1938

Margaret soitti Yrjön neljännen pianosonaatin sekä *Traagillisen* (myöhemmältä nimeltään *Totentanz-*) *sarjan* op. 84 kantaesitykset Kansainvälisillä nykymusiikkijuhlilla Baden-Badenissa 21.3.1937.[588] Sellosonaatin kantaesitys tapahtui Berliinissä Singakademien salissa seuraavana päivänä, selloa soitti Kilpisten ystävä Paul Grümmer. Duo esiintyi myös useilla muilla paikkakunnilla, muun muassa Dortmundissa, missä Kilpiset olivat Wagner-yhdistyksen kutsumina. Huhtikuun alussa Margaret soitti neljännen pianosonaatin Hampurin radiossa. Useat saksalaiset lehdet kommentoivat Kilpisen sävellyksiä, ja Margaretkin sai osansa ylistyksestä. *Totentanz*-sarjan tulkinnan kuvattiin ilmentävän ”melkein miehekästä muotoamistahtoa” ja Mally Behlerille – joka oli kolme vuotta aikaisemmin viettänyt aikaa Skinnarilassa Kilpisten vieraana – hänen ”mestarilliset” esityksensä miehensä teoksista toivat mieleen Clara Schumannin.[589] Oli tapahtunut Kilpisen ”loistava debyytti soitinsäveltäjänä Saksassa”, kuten *Uudessa Suomessa* kirjoitettiin.[590]

Margaretille matka tarjosi ylimääräistäkin jännitystä, sillä tällä kertaa Siipi-tytär oli otettu mukaan. Vanhempien matkustaessa Berliinistä muille paikkakunnille viisivuotias Siipi jäi Lisa Hüschin hoitoon: ”Siipi puhuu jo saksaa aikalailla ja ymmärtää kaiken. Aamusta iltaan hän leikkii mitä parhaimmassa sovussa Hüschin lasten kanssa.”[591] Siipi viihtyi hyvin, mutta jo matkan alkuvaiheessa hänelle oli noussut kuumetta. Ensimmäisen kuumeettoman päivän aikana Margaret matkusti Berliinistä Baden-Badeniin, jossa Yrjö jo odotti. Hieman lepoa toi yö upeassa makuuvaunussa ja asuminen loistohotellissa musiikkijuhlien laskuun. Seuraavana päivänä Margaret palasi jälleen Berliiniin esiintymään Grümmerin kanssa. Siipille oli sillä aikaa noussut uudestaan kuumetta, ja Berliinin konsertissa sellosta katkesi kieli, mutta matka kaikkine esiintymisineen oli musiikillisesti voitokas ja päättyi muutenkin onnellisesti.[592]

Kilpisten palattua Suomeen heitä haastateltiin Meilahdessa ”muodottomien nuottiröykkiöiden, ruusujen ja sikaarinsavun keskellä”, selvästikin siis Yrjön työhuoneessa. Yrjö kertoi, että soitin-

https://doi.org/10.21435/tl.285

musiikin säveltäminen oli monien vuosien työ, ja Margaret lisäsi, että edes lähimmät ystävät eivät olleet tienneet soitinteosten olemassaolosta. ”Minä vain olen täällä yksikseni harjoittanut niitä ja elänyt niistä.” Sellosonaatti oli esitetty matkalla seitsemän kertaa: kahdesti Berliinissä sekä Kölnissä, Hampurissa, Münchenissä, Dortmundissa ja Dresdenissä. Dresdenin musiikkijuhlilla oli kaikkiaan kymmenen eri tilaisuutta, Suomea edustivat Madetojan kolmas sinfonia ja Yrjön sellosonaatti. Lopuksi ”Clara Schumannin viittaa kantava rouva Kilpinen hymyilee hienosti, kun hän sanoo: ’kaikista matkoista ihanin on konserttimatka, koska silloin ei tarvitse ajatella muuta kuin niitä esitettäviä teoksia.’”[593] Tälläkin matkalla Margaretilla oli kuitenkin ollut muutakin ajateltavaa, sillä Siipi matkusti pariskunnan mukana.

Paul Grümmer ja Margaret Kilpinen esittivät Yrjön sävellyksiä myös Suomessa. Saksan lähetystön 18.1.1938 järjestämässä tilaisuudessa he soittivat Beethovenia ja lisäksi Kilpisen sarjan sellolle tai viola da gamballe op. 91 ensimmäistä kertaa Suomessa.[594] Saksan lähettiläänä Suomessa toiminut Wipert von Blücher tarjosi tuolloin juhlapäivällisen presidentti Kyösti Kallion kunniaksi, ja paikalla oli presidenttiparin lisäksi useita korkea-arvoisia saksalaisia ja suomalaisia poliitikkoja.[595] Seuraavana päivänä Suomalais–Saksalainen Seura puolestaan järjesti sonaatti-illan Hindenburghausissa Malminkatu 14:ssä, jossa syksyllä 1933 oli avattu Helsingin saksalainen koulu.[596] Brahmsin, Beethovenin ja Boccherinin lisäksi konsertissa kuultiin Kilpisen sellosonaatista vain hidas osa, mutta Uuno Klami piti kuulemaansa hyvin lupaavana.[597]

Konsertista raportoi myös saksankielinen *Deutsche Warte: Nachrichtenblatt der ”Deutschen Kolonie” in Finnland*.[598] Konsertista kertovan uutisen vieressä oli pakina otsikolla ”Olenko tullut haaremiin?” Otsikko viittasi kirjoittajan (nimimerkki Karu) vierailuun yliopistolla. Hupailevan kirjeen muotoon laaditun pakinan aiheena oli, kuinka naiset olivat jo ”vallanneet kaiken paitsi saarnastuolin”. Kirjoittaja kehottaa lukijaa pohtimaan sitä ”asiaintilaa, että useissa poikalyseoissa enemmistö opettajista on naismaistereita. Se on nuorisokasvatuksen irvikuva.” Kirjoittaja viittasi sitten Hitlerin

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret, Yrjö ja tämän hyvät ystävät säveltäjä Paul Graener ja sellotaiteilija Paul Grümmer vierailulla Jean ja Aino Sibeliuksen luona vuonna 1937. Historian kuvakokoelma, Museovirasto. CC BY 4.0.

monesti esittämään puheeseen ”joka voi haiskahtaa vanhanaikaiselta – – mutta sittenkin, tuossa naisemansipaatiossa on jotakin sairasta ja epätervettä. Tästäkin maasta pitäisi tulla voimakkaan ja terveen nopeasti lisääntyvän rodun. Mutta silläkö siihen päästään, että istutaan selkä kumarassa kirjastoissa!”

Keväällä 1938 Yrjö matkusti jälleen Berliiniin ja sieltä Stuttgartiin, missä pidettiin 13.–23. toukokuuta Ständiger Ratin järjestämät musiikkijuhlat. ”Täällä on ollut aivan ihastuttavaa kaikki paitsi musiikki – niinkuin aina tällaisilla juhlilla – ensi lokakuun lopussa on juhlat Brüsselissä ja tahtoisi Belgian edustaja välttämättä että tulisin sinne. En kuitenkaan luule, että sinne lähden – Syd [sic] kiitos sinulle kun niin hoivaat pikku-Mammaa [Yrjön äitiä] Toivon, että hänen palvelijatarkysymyksensä pian selviää.”[599] Stuttgartissa Yrjölle oli tarjottu mahdollisuutta liittyä 1933 perustettuun saksalaiseen valtion kontrolloimaan tekijänoikeusjärjestöön STAGMA:an. ”Taloudellisesti merkitsisi liittymiseni Stagmaan minulle epäilemättä suurta voittoa – – jätetään nyt se asia tulevaisuuden varaan.”[600] Yrjö

https://doi.org/10.21435/tl.285

harkitsi liittymistä, mutta Margaret vetosi hänen isänmaallisuuteensa. ”Olen erittäin iloinen, että jätit asiasi Stagman kanssa toistaiseksi avoimiksi! Kyllä sellaista asiaa ja askelta kannattaa miettiä! Minusta olisi sääli köyhää isänmaata jos menisit Stagmaan. Sinun toimintasi ei saisi siirtyä täältä pois! Isänmaa tarvitsee juuri sellaisia erikoisvoimia kuin Sinä olet saanut!”[601]

Yrjö oli myös saanut *Reichsmusikkammerilta* kutsun ja matkarahat Düsseldorfin suurille musiikkijuhlille (*Reichsmusiktage*), joka oli hänen seuraava matkaetappinsa Stuttgartin jälkeen. Düsseldorfin juhlien yhteydessä järjestettiin ”Entartete Musik” -näyttely, joka toi aikaisemmin Münchenin taidenäyttelyssä esitellyn rappiotaiteen käsitteen julkisuuteen myös musiikin alalla.[602] Margaret oli suunnitellut osallistumista Erdmannin kurssille kesäkuussa, mutta Yrjö ei ollut ajatuksesta innostunut: ”Tänä iltana on oltava täällä Sibeliuksen sinfonian esityksessä ja jo ylihuomenna Düsseldorfissa. – – Olen Berlinissä jälleen sunnuntai-iltana tai viimeistään maanantai-aamuna. – – Onkohan sen nyt välttämätöntä että lähdet Berliniin?! Mieti kuitenkin tarkoin ennenkuin [sic] lopullisesti päätät.”[603] Düsseldorfissa esitettiin suomalaisten säveltäjien lauluja, ilmeisesti ei kuitenkaan tällä kertaa Yrjön omia. ”Linnalan ja Rannan lauluilla oli hyvä menestys – – muut esitetyt laulut aivan harvinaisen huonoja. Poikia onnisti ja olen minä hyvin iloinen heidän puolestaan.”[604]

Mitä oli tapahtunut Yrjön aikaisemmin useaankin kertaan esittämille ajatuksille siitä, että olisi ehdottomasti aina matkustettava yhdessä ja perheenä? Kauas olivat jääneet myös seurusteluajan ajatukset yhdessä maailmasta syrjään vetäytymisestä. Tietysti nuoripari eli silloin nuoruuden ja rakastumisen idealismivaihetta, jossa realiteetit eivät paljon painaneet. Elämä oli kuitenkin muuttunut hyvin toisenlaiseksi, kuin mitä pariskunta aikoinaan oli visioinut. Ainoa, mikä täydellä varmuudella näyttää olleen jäljellä, oli Margaretin omistautuminen Yrjölle ja hänen taiteelleen.

Margaret hoiti kotia, Siipiä, opetustaan, Runeberginkadulla asuvaa omaa äitiään, jonka terveys oli huono, ja Yrjön äitiä, jolle oli kunnostettu oma asunto Meilahden huvilan punaiseen piharakennukseen. Lisäksi oli hoidettava monenlaisia Yrjön, omia ja huvi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

lan hoitoon liittyviä asioita, jotka vaativat kirjeenvaihtoa tai muita yhteydenottoja. Tekemistä riitti. Vappuaamuna Margaret oli Siipin ja tuttujen perheiden seurassa kuuntelemassa Ylioppilaskunnan Laulajia. Muutaman päivän päästä perheen isokokoinen saksanpaimenkoira Jeri sai seitsemän pentua, joille piti löytää hyvät kodit. Toukokuussa Yrjön veli Jalmari vietiin Nikulan sairaalaan alkoholiongelman vuoksi. ”Hänen hermonsa ovat aika huonossa kunnossa jokseenkin 3 viikon ’matkojen’ johdosta, joita on ollut miltei yhtäpäätä. Tämä kuun aikana hän on ollut vain pari päivää [huonekalu] liikkeessä – – Elsa [Jalmarin vaimo] ajatteli mahdollisesti lähettää hänet Luontolaan [luontaishoitosairaala Nummelassa], kun vaan saisi sopivan ihmisen hänen mukaansa.” Jalmari ryhtyikin Nikulan jälkeen käymään hoidoissa Luontolassa viikonloppuisin. Margaretin äidillä oli sydämen toimintaan liittyviä ongelmia. Onneksi häntä hoiti ”mainio tri Sucksdorff”, joka lääkitsi äitiä, apunaan ”coramiiniinjektioni, bismuttia ja tannalbiinia – –[Mamman] vointi vaihtelee. Jos tämä tila näin jatkuu, on minun kyllä mahdotonta lähteä Potsdamiin, Mamma kun sentään aina niin ilostuu ja väittää rauhoittuvansa kun minä tulen hänen luokseen.” Ulkoasiainministeriöstä tuli kirje, jossa ilmoitettiin, että Yrjölle oli myönnetty 5 000 markan apuraha. ”Suurenmoista! Onneksi olkoon!” Rovasti Kuusisto oli pyytänyt Margaretia toimimaan kanttorina muutamissa Seurasaaren Karunan kirkon jumalanpalveluksissa, koska hänen töihin lupautunut poikansa Taneli oli estynyt.[605]

”Eilen 16.p. [toukokuuta] oli ihana juhlapäivä! 25000 rintamamiehiä [sic], keskiikäisiä ja toiset vanhoja, marssivat arkivaatteissaan, ruskeaksi paahtuneina, suoraan pellolta tulleita jämeriä, reiluja, vakavia, luotettavia! Katselin liikutuksen vallassa näitä kasvoja – kyllä on rakas ja luja Suomen kansa!”[606] ”[Oiva] Soinin kanssa teimme sitten sen yhden levyn, toiselle puolelle Vanha kirkko, toiselle Laululle ja Kirkkorannassa. Teknikot väittivät ne hyviksi, saamme muutaman viikon kuluttua kuulla koelevyjä.”[607] Toukokuun loppupuolella olivat Konservatorion kevättutkinnot, joissa soitti myös Margaretin oppilaita. Rakastettu Jeri-koira jäi moottoripyörän alle Meilahdentiellä ja kuoli. Margaret aikoi pitää itse

https://doi.org/10.21435/tl.285

kaksi sen pennuista. ”Kyllä täällä on tyhjää ilman Jeriä, niin outoa, kun vieraat ihmiset tulevat pihalle ilman että kuulee Jerin valpaan [sic] haukunnan. Menetys tuntuisi vielä raskaammalta, jollei Mollya ja Iroa olisi. Ne ovat niin tavattoman viisaita, pienuudestaan huolimatta.”[608] Yrjö kertoi 21.6.1938 lähettämässään postikortissa olevansa seuraavana päivänä lähdössä kotimatkalle. Hän ei kuitenkaan ehtisi juhannukseksi kotiin.

Yrjö Selin ja Margaret soittivat Yrjön sellosonaatin Kööpenhaminan pohjoismaisilla musiikkijuhlilla syyskuussa 1938. Tapahtumasta kerrottiin laveasti suomalaisessa lehdistössä. *Helsingin Sanomien* kirjoittaja piti ruotsalaisten säveltäjien osuutta yhtenä juhlien kohokohdista, mutta myös Kilpisen sellosonaatti herätti hänessä arvostusta. Sen erinomaisesti esittäneet soittajat toivat kuultavaksi draaman, ”jossa on kaksi toimivaa voimaa, sello ja flyygeli, molemmat pystyviä järisyttävän kiihdyttäviin vuorosanoihin.”[609] Toinen kirjoittaja sen sijaan raportoi sen kertaisen musiikkijuhlan kulkeneen ”täysin modernismin merkeissä – – ajoittain karrikointiin saakka”. Kilpisen sonaatin hän kertoi olleen ”pitkänlainen sävellys, joka selvästi osoitti, että säveltäjä – etevä laulusäveltäjä – kaipasi sanaa, ihmisääntä; sello voi kyllä laulaa mutta ei lausua.”[610] Margaret käytti Kööpenhaminan sijaintia hyväkseen ja pistäytyi syyskuun ensimmäisellä viikolla lyhyellä vierailulla Erdmannien luona. Hän palasi Suomeen muutamaa päivää sellosonaatin esityksen jälkeen, Yrjö sen sijaan lähti tapaamaan Gerhard Hüschiä luonnonkauniille Sylt-saarelle.[611]

Margaretin matka Potsdamiin

Margaret oli saanut 5 000 markan apurahan ulkomaanmatkaa varten Ahlströmin rahastosta. Hän oli halunnut lähteä Erdmannin kurssille Potsdamiin Lindénin ja Halavan tavoin jo kesällä 1938, mutta joutui luopumaan ajatuksesta käytännön syistä. Seuraavana vuonna hän pääsi matkaan, vaikka sekä lähteminen että kurssin antiin täysipainoisesti paneutuminen vaativat melkoisen annoksen omaa tahtoa

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja siitä kiinni pitämistä. Matkaan liittyy oikeastaan ainoa Yrjön ja Margaretin välinen kirjeenvaihto, jossa Margaret vastustaa kaikin voimin Yrjön tahtoa ja toivomuksia. Se on niin poikkeuksellinen, että ansaitsee tulla liitetyksi mukaan lähes kokonaisuudessaan.

Yrjö oli ollut Saksassa toukokuun puolivälistä lähtien, ja Margaret oli luultavasti pyytänyt häntä selvittämään Potsdamissa kesällä järjestettävien kurssien tilannetta, sillä 26.5. Annemarie [Krille], joka oli keskustellut Schünemannin [Potsdamin kurssien johtaja] kanssa Erdmannin kurssista, tiedotti asiasta Yrjölle. Margaretille ei ollut toistaiseksi vastattu, koska riittävän oppilasmäärän tulo kurssille ei ollut vielä varmistunut.

> Olemme juuri menossa eräälle vastaanotolle, joten on taas kiire. Jääkärit ovat mukavaa väkeä ja matka onnistui hyvin – – Saa nyt nähdä jos tulet! Tuntuu melkein siltä kuin kohtalo tai Jumala hyvyydessään ratkaisisi asian. Älä ole, rakas Darling, huolissasi tai pahoillasi, jos Ned ei kurssia saisikaan aikaan. Voit käyttää sen stipendin johonkin muuhun musikaaliseen tarkoitukseen. Ja sittenhän saat iloa jäädä Siipi-enkelimme luo.[612]

Ei ole tietoa siitä, missä yhteydessä Yrjö oli viettänyt aikaa jääkäreiden seurassa. Jotta Margaret muuttaisi suunnitelmiaan hän vetosi siihenkin, että Hüschien Leberecht-poika oli edellisenä vuotena menehtynyt sairauteen, mutta tämäkään ei saanut Margaretia muuttamaan mieltään. Yrjö selvästikin toivoi, että Jumala olisi hänen puolellaan tässä asiassa. Siltikin kurssi toteutui, ja Margaret lähti matkaan. Äidilleen hän kirjoitti Yrjön ja Paul Grümmerin, jonka luona tämä oli asunut, olleen häntä vastassa Berliinissä. Kurssi alkoi Potsdamissa kesäkuun 6. päivänä. Margaret oli löytänyt halvan asunnon, jossa oli piano.

> Olen hyvin tyytyväinen asuntooni: minulla on hyvä makuuhuone, työhuone, jossa hyvä pystypiano ja kylpyhuone – – ei elegantti mutta mukava – – Palvelija nukkuu samassa kerroksessa – – [Vuokraemäntä] Rosin-Stolta on oopperalaulajatar. Saan soittaa niin paljon kuin jaksan – – Kurssipaikalle pääsee 35 minuutissa raitiovaunulla. Kurssi on vielä

https://doi.org/10.21435/tl.285

> antoisampi kuin osasin kuvitellakaan. Hyvin intensiivistä ja valaisevaa työskentelyä sekä Erdmannilta että osallistujilta. Jokainen soittaa vähintään kerran viikossa ja kaikki saavat kuunnella, mikä juuri on niin opettavaista ja antoisaa, kun sillä tavalla saadaan paljon ohjelmistoa käydyksi läpi ja puhumalla käsitellyksi [genomgången och "besprochen"]. Työskennellään tiistaista torstaihin kello kolmesta lähelle yhdeksää, perjantaisin kymmenestä kello kahteen. Välipäivinä harjoitellaan ja valmistaudutaan – – Kaikki väsymys on kuin pois puhallettu ja minä saan harjoitella tulematta häirityksi.[613]

Yrjö matkusti paikasta toiseen sellaisella vauhdilla, että hänen jälkiensä seuraaminenkin on suorastaan hengästyttävää. Berliinistä hän oli kesäkuun alussa siirtynyt Hüschien vieraaksi Müncheniin: "Teimme ihanan matkan Sudeetti-Saksaan ja tulimme klo 1 yöllä tänne [Hüscheille]. Iloitsen, että [talo]kauppa, jonka Gerhardin kanssa vuosi sitten teimme oli niin onnistunut – – Olisi ollut ihanaa, jos olisit voinut tulla mukaan. Hüschit toivovat yhä edelleen, että kurssin jälkeen tulisit muutamaksi päiväksi heidän luokseen."[614] Parin päivän kuluttua Yrjö ja Gerhard matkasivat Stuttgartiin, sitten Heidelbergiin ja Frankfurtiin. "Eilen kävimme Lisan ja Gerhardin kanssa ensin säveltäjä Wolf-Ferrarin luona (meistä tuli Düsseldorfissa perin hyvät ystävät) ja sen jälkeen Margarete Morgensternin luona – – Olisin perin onnellinen, jos Sinäkin voisit tulla Frankfurtiin." [615] "Toivottavasti ymmärsit, että minusta on tärkeämpää, että tulet muutamaksi päiväksi Müncheniin kuin tänne – – Aiotko mennä tai oletko jo ehkä lähtenyt Langballigauhun?! Kyllähän sinne on aikamoinen matka, mutta tee nyt tietysti miten itse parhaaksi katsot."[616]

Jossakin välissä kesäkuussa Yrjö ehti Wiesbadenin musiikkijuhlille, mistä Margaret sai Yrjön, Mirjam ja Timo Mikkilän, Kyllikki ja Taneli Kuusiston ja neljän muun henkilön allekirjoittaman tervehdyspostikortin. Muitakin suomalaisia matkasi Wiesbadenista Frankfurtiin: "Eilen saapuivat sopivasti Kuusistot ja Mikkilät. He ehtivät juuri konserttiin, jossa Tanelin Sonaatti soitettiin. Pianisti oli aivan erinomainen ja menestys hyvä – – Eilen olimme Mainz'issa

https://doi.org/10.21435/tl.285

[Mikkilöiden ja Kuusistojen kanssa] – Sunnuntaina ovat sitten juhlat loppuneet – – Milloin Sinä tulet?!"[617]

Kurssin puolivälissä, pari päivää ennen kuin Yrjö kirjoitti edellä lainatun kirjeensä Frankfurtista, Margaret matkusti Potsdamista Langballigauhun, sillä Erdmannit olivat kutsuneet Margaretin viikonlopuksi kotiinsa. Yrjö saattoi olla niin tottunut siihen, että Margaretin matkat aina nivoutuivat tavalla tai toisella hänen työhönsä ja hänen ystäviinsä, että hänen oli vaikea ymmärtää syntynyttä tilannetta. Margaret oli kerrankin irrottautunut pakollisista, vaikkakin tietysti myös osaksi itse valitsemistaan kuvioista, ja lähtenyt tekemään sitä, mitä hän halusi: keskittymään pianonsoittoon ja tapaamaan Erdmanneja, jotka olivat samalla hänen henkilökohtaisia ystäviään.

> Täällä olen nauttinut ihanasta luonnosta ja Irenen ja Nedin kukkatarhasta, joka on ainutlaatuisen kaunis ja käsittää noin 500-600 eri lajia – – Niin hiljainen kuin asuntoni Babelsbergissä onkin, lukuunottamatta pienten varpuslasten hälinää sekä heräävän kaupungin melua aamuisin 4 aikaan, totean taas miten hyvää luonnon hiljaisuus tekee ihmiselle, joka on tottunut luonnon yhteydessä elämään – – Lapsista ovat muut kotona paitsi Jolanthe, joka on koulun kanssa pyöräretkellä Itä-Preussissa. Huomenna jälleen 10 aikaan Berlinissä, jossa toivon löytäväni tietoja kotoa.[618]

Margaret kirjoittaa ikään kuin olettaen, että Yrjö on nyt ymmärtänyt tilanteen hänen oman toiveensa mukaisesti ja tulee Berliiniin. Viestit ovat ehkä menneet ajallisesti ristiin.

> Eilen oli kurssit taas täydessä käynnissä, kuudetta tuntia kestää miltei aina. Olen äärettömän kiitollinen ja onnellinen siitä että tulin ja saan olla mukana. Ajattelen lähteä heinäk. 1 p. ja ehkä jättää sen München matkan toiseksi kerraksi; Gerhard kai laulaa täällä Zauberflötessä 28 p jos olen oikein käsittänyt – – Kirjoita ajoissa milloin ja millä junalla tulet Berliniin, jotta voisin olla vastassa![619]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yrjön vastauksesta pilkistää epäusko siihen, etteikö Margaret sittenkin muuttaisi mieltään – ja ehkä pieni närkästyskin:

> Sain juuri korttisi. Olisi kovin valitettavaa, jos et voisi tulla Liisaa tapaamaan, hän niin kovin sinua odottaa. Minä lähden luultavasti Gerhardin kanssa 5. pv Budapestiin – – Auto lähtee juuri ja minun on lopetettava. – – En ole taas pariin päivään saanut tietoja Sinulta – – huomenna lähden Müncheniin – – En ole saanut mitään rahalähetystä. – – Ole hyvä ja soita lähetystöneuvos Lundströmille.[620]

Margaret kirjoitti nyt pitkän, nelisivuisen kirjeen Yrjölle. Hän selitti, että jos hän lähtisi Müncheniin, hän voisi olla perillä vain pari päivää. Hän oli myös kirjoittanut Lisa Hüschille, joka oli vastauksessaan kertonut ymmärtävänsä hyvin, jos Margaret ei ehtisi tällä kertaa tulla, ja että olisi kallistakin matkustaa Müncheniin vain pariksi päiväksi. Sitten Margaret kerrankin sanoi suoraan mitä ajatteli.

> Mitä Sinuun tulee on minusta tavaton sääli että tulet kotiin vasta heinäkuun puolivälissä; sekin voi vielä siirtyä ja jos eteenpäin menee niin kukaties jos ennättäisit jouluksikaan. Minä ehdottaisin että lähtisit Frkf.sta tännepäin miksei Stuttgartin kautta, sitten Leipzigin kautta tri Hasen tapaamiseen ja sitten tänne. Olisit sitten ajoissa täällä ja ennättäisit moneen kertaan laivaan 1 p. Silloin menee muuten sekä Ringen että Nordland, edellinen on loppuunmyyty, jälkimmäisessä on vielä paikkoja. Kirjoita tai sähkötä heti jotta voisin Sinulle tilata paikan.
>
> Tiedän ja arvelen kyllä, että Sinä ehkä vastaat tähän, että Sinulla on niin tavattoman paljon tekemistä täällä vielä. Rakas ystävä, eihän se tekeminen milloinkaan lopu! Kysymys on vain kannattaako tuhlata kallista kesää tässä maassa, joka, miksei, kylläkin on omalla tavallaan kaunis, mutta sentään ei verrattavissa ollenkaan meidän maahamme? Minä katson, mitä itseeni tulee, että en tahdo jäädä pidempään kuin mitä velvollisuus, tässä tapauksessa lähinnä kurssit, vaatii. Prospektin mukaan niiden piti loppua 26 p., mutta nehän alkoivat vasta 5 p. ja on sentähden aika pidennetty 30 päivään, jolloin on viimeinen tunti. Minusta tuntuisi hyvin oudolta lähteä täältä ilman että olen Sinua tavannut. Tietysti en

https://doi.org/10.21435/tl.285

> tahdo missään tapauksessa muuttaa Sinun suunnitelmiasi, mutta kyllä se minusta tuntuu kovin hassulta että Sinä kuljet täällä paikasta toiseen! On eri asia Gerhardin ja Lisan kanssa, ne ovat Sinun rakkaimpia ystäviäsi ja ymmärrän hyvin, että mielelläsi olet niiden kanssa. Tuntuu vain siltä, että olethan Sinä heitä nyt tavannut tällä kertaa ja voisit taas jollakin toisella kertaa jatkaa yhdessä-oloa!
>
> Sano terveisiä Mikkilöille ja Kuusistoille että he soittaisivat minulle puh Potsdam 7121 jos tulevat tännepäin ja jos heillä on aikaa. Minä en varmasti voi luvata milloin vaan tulla Berliiniin kun on pitkä matka ja mulla on paljon työtä.
>
> Olin toissa-iltana kutsuttu Sawovin luo, hän on naimisissa Volkmar Andréen tyttären kanssa, molemmat harvinaisen miellyttäviä ja herttaisia.[621] Ned oli myöskin siellä; eilen lähti Nedi taas kotiin maantaihin asti. Voios nyt parhaiten! Muistat kai joskus kirjoittaa Siipille ja pikku Mammalle. Minun Mammani on nyt kai Doms'issa (Espoo). Syd. rakk. terv. Sinun ikioma Darlingisi.[622]

Kaksi päivää myöhemmin Margaret yritti vielä kerran saada Yrjöltä vastausta siihen, miksi tämä ei voinut lähteä itse tapaamaan Margaretia Berliiniin tai halunnut kerta kaikkiaan jo matkustaa takaisin kotimaahan. ”Miten Sinä nyt päätät matkan suhteen? En käsitä, mikä voima pidättää Sinut täällä niin kauan, minulla ei ainakaan ole rauhaa jäädä tänne pidemmäksi ajaksi vaan aion lähteä lauantaina 1p. Nordlandilla. Ehkä edes loppuviikolla saavut tännepäin!”[623]

Yrjöön eivät mitkään Margaretin argumentit tehneet vaikutusta. Hän ei myöskään ottanut kuuleviin korviinsa Margaretin ehdottamaa vaihtoehtoa, että tulisi itse pohjoiseen tapaamaan vaimoaan. Hän oli ilmeisesti joutunut aivan kohtuuttoman tunnekuohun valtaan ja kirjoitti nyt kerrassaan pateettiseen tyyliin syyllistäen Margaretia Siipin kotiin jättämisestä. Yrjö jopa murehti sitä, että hänen hiustensa leikkauskin oli nyt ensimmäisen kerran kahteenkymmeneen vuoteen annettava vieraan käden tehtäväksi. Kirjeistä kuvastuu lähes lapsellinen hylätyksi tulemisen tunne ja täydellinen kyvyttömyys asettua Margaretin asemaan.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tiedät mitä Liisa on kärsinyt, tiedät miten hän Sinua on odottanut – ja kuitenkin on Sinulle 1 tai pari kurjaa pianotuntia suuremmasta arvosta. Tiedät myös miten minä Sinua odotin – – Sinä olet osoittanut, että ne siteet, jotka Sinua sitovat Langballigauhun ja Erdmanneihin ovat paljon voimakkaammat kuin ne, joita sinä tunnet Hüschejä ja minua kohtaan. Ihminen ei voi tunteilleen mitään, siksi en minä Sinua mistään tahdo moittia. Mutta vuoren vankka uskoni ja vakaumukseni on että [kirje jää tässä kohtaa kesken; etusivulla lisäys] Iltapäivällä. Suo anteeksi ikiomani että kuitenkin lähetän sinulle tämän synkän kirjeen. Huomenna kirjoitan lisää ja koetan olla optimistisempi.

[Toinen sivu] Minä säälin Sinua, rakas Darling, mutta minä en voi Sinua enää auttaa. Ja ehkä vielä kerran, molemmat tarpeeksi kärsittyämme, tapaamme siellä missä ei väärinymmärryksiä, kärsimyksiä ja kyyneleitä enää ole – Jumala Sinua auttakoon ja minua myös. – olen iloinen, että vihdoinkin tulet Siipi-enkelimme luo. Koeta olla paljon hänen kanssaan, sillä äidin ja isän rakkautta ei mikään maan päällä voi korvata. Milloin minä tulen Meilahteen on vielä epävarmaa – – Ensikuun puolivälissä olen kuitenkin viimeistään kotona – – Sydämen kaikkein rakkaimmin terveisin Sinun hyvin surullinen, mutta ikuiseen ihanuuteen uskova ja luottava ikioma Yrjösi.[624]

Margaret ei antanut periksi kurssilta pois jäämisen suhteen. Asioita pyrittiin nyt selvittämään puhelimitse:

Suo anteeksi että herätin Sinut niin aikaseen tänä aamuna! [puhelinsoitolla] – – Huomasin äänestäsi että olit surullinen ja huomaan sen myöskin kirjeestäsi. Sinun kiihkosi ja syytöksesi eivät ole oikeutettuja ja minä en ollenkaan kajoaa niihin; jos olisit itse ollut täällä mukana et olisi koskaan niin kirjoittanut. Tiedän kyllä että ajatuksesi eivät voi olla sellaisia! – Mitä taas pianokursseihin tulee, en oikein ymmärrä, että Sinä pidät niin luonnollisena asiana, että minun olisi pitänyt jättää 1 tai pari tuntia. Jos nyt kerran tulee työtä tekemään ja vielä niin lyhyeksi ajaksi, ei ole minusta oikein syytä laiminlyödä mitään. Tietysti on olemassa asioita, jotka ovat paljon tärkeämpiä, niin paljon, että ne eivät ole missään suhteessa, sts. Ovat niin paljon suurempia, ja ne ovat tietysti aina

https://doi.org/10.21435/tl.285

> ratkaisevia. Sellaisena pidän sen asian, että minun pitäisi täältä lähteä ilman Sinua tai Sinua tapaamatta. Ja tulen kyllä viivana tukkaasi leikkaamaan, jos niin on tarpeen taikka – etkö Sinä voisi tulla tänne sitä varten, samahan se on kumpi meistä sen matkan tekee, silloin minä ennättäisin vielä 1p. laivalla kotiin, jossa Siipi odottaa sekä Sinua että minua?![625]

Margaret ei taipunut tinkimään kurssipäivistä, mutta lopulta hän siirsi kotiin lähtöään neljällä päivällä ja käväisi pikaisesti Münchenissä. Helsinkiin hän saapui Ariadne-laivalla 7.7. ja kirjoitti jälleen Berliinissä Grümmereiden luona asuvalle Yrjölle matkan menneen mainiosti. ”Tunnen itseni oikein virkistyneeksi, mutta säälin vain Sinua siellä suurkaupungissa. Voios parhaiten ja pysy terveenä!” Helsingissä laivaa vastassa olivat olleet Siipi, Yrjön äiti, Gunnelsisko, kotiapulainen Ilmi ja Yrjön veljenpoika Olli autoineen.

> Suureksi ilokseni oli Siipi tavattoman terveen näköinen, ruskettunut ja lihonut ja kasvanut. Pistäydyimme pariksi tunniksi Meilahteen, jossa järjestin vähän tavaroitani tulimme sitten laivalla tänne [Jollakseen Björkebergaan], jossa odotti ihana sauna – – Tuvassa on hyvä työpaikka ja kaikki täällä on yleensä niin hyvin järjestetty, että toinen ei toista häiritse. Eilen kävin Siipin kanssa Espoossa [omaa äitiä katsomassa]; Mamma oli jonkun verran parempi kuin lähtiessäni.[626]

Yrjökin oli saanut tasapainonsa takaisin. ”Toissapäivänä tapasin v. Haasen – – Ensi viikolla käyn vielä Stagmassa ja Bote & Bockilla ja sitten onkin kaikki asiani järjestyksessä. Olen, rakas Darling, niin onnellinen siitä kun tulit Müncheniin ja saimme olla hiukan yhdessä.”[627] Kurssi Potsdamissa oli kestänyt hieman alle neljä viikkoa.

Edellä kuvattu *affaire Potsdam,* melkoinen tahtojen taistelu, antaa kuvan Margaretin sinnikkyydestä ja tarpeen tullen myös selväsanaisuudesta silloin, kun hän tunsi olevansa oikealla asialla. Vaikuttaa selvältä, että Margaret ei tuntenut oloaan yhtä kotoisaksi Saksassa kuin Yrjö, ja Hüschitkin olivat ensisijaisesti Yrjön ystäviä. Ainoa tärkeä asia Saksassa sillä haavaa oli Erdmannin kurssi. Hän olisikin

https://doi.org/10.21435/tl.285

mieluiten lähtenyt kotiin heti kurssin jälkeen voidakseen sulatella kurssin antia rauhassa ja myös palatakseen aikaisemmin Siipin luo Suomeen. Margaret pystyi pitämään kiinni asioiden tärkeysjärjestyksestä, mutta toisaalta myös joustamaan niin, että parisuhde ei ajautunut umpikujaan. Mitä ilmeisimmin hän oli jo melko nuoresta pitäen pystynyt näkemään pikkuasioiden yli ja hahmottamaan sen, mikä toi hänelle mielenrauhan. Yrjön vahvuuksiin joustaminen ei näytä kuuluneen, mutta hänkään ei jäänyt vatvomaan ongelmia, jos tilanne oli selvitetty ja jokin myönnytys hänen hyväkseen oli tehty.

Vuosikymmen päättyy; ”Toivon olevasi varuillasi”

Syksyllä 1938 Siipi aloitti koulun. Margaret oli pohtinut sitä, mihin kouluun Siipi menisi ja miten koulu ja Siipin soittotunnit Konservatoriolla sovitettaisiin yhteen. Hän kävi koululla etukäteen seuraamassa opetusta ja juttelemassa opettajien kanssa. Koulu teki häneen varsin hyvän vaikutuksen. ”Tänään oli suuri päivä sekä Siipin että minun elämässäni: Siipi oli ensimmäistä päivää Munkkiniemen kansakoulussa – – hän on nyt eräässä yhdistetyssä 1. ja 2. luokan luokassa alakansakoulussa. Hänen opettajansa on rva Lankinen – – joka kerrassaan ainutlaatuisesti osaa olla lasten kanssa. Kuuntelin ensimmäistä tuntia uskontoa ja olin aivan yllätetty erinomaisesta opetustavasta, joka tapahtuu aivan uusimpien menetelmien mukaan. Siipi itse on oikein innostunut!”[628]

Syyskuun 22. päivänä Margaret ja Eero Selin soittivat Yrjön sellosonaatin radiossa. Lähetys välittyi sekä Helsingin että Lahden radioasemien kautta ja Margaret toivoi, että Yrjö pystyisi kuuntelemaan sitä Saksassa.

> Eilen soitimme siis cellosonaatin [sic] ja olin minä puolestani erittäin tyytyväinen – – Mitenkähän se lienee kuulunut koneiden kautta? [Taneli] Kuusisto soitti heti Radioon, ja sanoi että se oli kuulunut aivan erinomaiselta. Kaisu [Katarina] llves soitti tänä aamuna ja sanoi terveisiä Sibeliukselta. S. oli tahtonut Sinulle soittaa ja Sinua onnitella ja kiit-

https://doi.org/10.21435/tl.285

> tää tästä teoksesta, mutta kun hän ei löytänyt numeroamme, pyysi hän Kaisun kautta sanoa että hän erikoisesti piti siitä teoksesta ja myöskin että esitys oli niin hyvä.[629]

Yrjö oli ollut syyskuun alusta asti Saksassa, mutta viettänyt alkukuun Pohjanmerellä sijaitsevalla Syltin kauniilla hiekkarantaisella saarella. Nyt hän oli kuitenkin Berliinissä ja asui enimmäkseen säveltäjä Paul Graenerin luona. ”Kuuntelimme eilen radiossa, mutta emme valitettavasti saaneet yhtään selvää soitostanne – – Schade, mutta minkä sille mahtaa.”[630]

Myös Margaret oli ollut pienellä matkalla Ruotsissa tervehtimässä sukulaisiaan Daggia ja Oscaria.[631] Uutisia Euroopan poliittisista erimielisyyksistä ja huhuja sodan uhasta oli kantautunut hänen korviinsa, ja hän kuulosti huolestuneelta: ”Katso nyt, miltä Saksassa tuntuu, mutta minä ajattelen, että olisi viisainta tulla kotiin suoraan Sylt-saarelta. En tahdo pyytää sitä, mutta ajattele itse, mikä on viisainta!”[632] ”Kuulehan nyt, miten siellä tilanne oikein on? Juuri ostin sähkösanoman, jossa tilanteen sanottiin olevan vakava ja jossa kerrottiin kahden suuren valtamiehen neuvottelujen keskeytyneen.” Riemastuttavalla omatekoisella suomen kielellä hän toivotti: ”Toivon olevasi varuillasi!”[633]

”Hauska kuulla että harjoitat [sopraano] Tilla Briem'in ja Hüsch'in kanssa, joten Sinulle siis tulee jotain hyötyäkin matkan yhteydessä! – – Oletko määrännyt lähtöpäiväsi vai vieläkö ystävät Sinua siellä pidättävät?? Tiedät, että en koskaan tahdo kiiruhtaa Sinua vastoin suunnitelmiasi; olisi kuitenkin hauska tietää milloin saavut.”[634] Yrjö rauhoitteli Margaretia: ”Huomaan että alatte olla levottomia puolestani. Siihen ei kuitenkaan ole mitään syytä – – Jos kuitenkin jotain sodantapaista syttyisi lähden minä tietysti heti Ruotsin kautta kotiin – – Tulen joka tapauksessa aivan lähipäivinä kotiin – – Ja nyt aionkin pysyä oikein kauan kotimaassa, onkin tullut enemmän kuin ehkä tarpeellista 'reissattua'.”[635] Kirje on saattanut viipyä matkalla tavallista kauemmin, sillä Margaret ehti vielä lähettää yhden kirjeen, jossa muiden uutisten seasta voi aistia ärtyneisyyttä. ”Nyt en ole sitten viime lauantaista kuullut Sinusta mitään; taidat olla

https://doi.org/10.21435/tl.285

niin vauhdissa siellä että ei Sinulla tule kirjoitettua."[636] Lokakuun yhdeksäntenä päivänä Berliinistä saapui sähkösanoma, jossa kerrottiin, että Yrjö oli tulossa kotiin.

Marraskuussa 1939 Saksan jo käynnistettyä sodan Yrjö kävi äisi vielä Tukholmasta käsin Berliinissä, mistä hän palasi takaisin Tukholmaan aivan marraskuun lopussa.

> Vasta tänä iltana saavuin tänne [Tukholmaan], joten en enää ehtinyt laivaan. – – Sähkötin Jalmarille [Yrjön veli], Henningille [v. Hertzen, Gunnelin aviomies] ja Domsin pensionaattiin kysyen missä olette – – Olen murheesta sanaton kaiken sen johdosta kun nyt on jo tapahtunut. Minulla on vain yksi ajatus – yksi tunne – yksi toivomus – että te kaikki minun ainoani olette turvassa ja voitte hyvin. – – Eilen konsulaatissa [jossa oli kuultu Sibelius-ohjelmaa] ja jälkeenpäin Schnéevoigtin kera konsulin vieraina Kronprinsen hotellissa – – Tähän asti on tämä matka hyvin vastannut tarkoitustaan![637]

Margaret oli lähettänyt Yrjölle kirjeitse ja sähkeitse tietoja kotioloista, mutta viestit eivät ilmeisesti olleet tavoittaneet häntä. "Olen sanomattoman levoton puolestasi kun en vielä ole saanut Sinulta mitään tietoja Berlinistä! Ehkä et Sinäkään ole saanut minun 2 kirjekorttia jotka lähetin lähetystöön? Olisiko parempi kirjoittaa saksankielellä?"[638] Margaret ja Siipi olivat muuttaneet väliaikaisesti Meilahdesta Laajalahdentielle Munkkiniemeen ja sieltä joulukuuksi Espooseen Domsin täysihoitolaan, johon oli asettunut muitakin läheisiä, muiden muassa Yrjön äiti. "Koko sunnuntai ja tämä päivä nyt 13.30 asti Helsingissä rauhallista."[639] Talvisota oli alkanut Neuvostoliiton ilmahyökkäyksellä marraskuun viimeisenä päivänä, eikä Yrjö enää päässyt palaamaan Helsinkiin suorinta tietä. "Lähden nyt Tornion kautta teitä etsimään. En ole saanut yhtään vastausta sähkösanomiini! Rukoilen Jumalaa, että vielä tapaan teidät kaikki. Piispa Lehtonen on matkaseurana."[640]

https://doi.org/10.21435/tl.285

VII Sodan aika

> Unendlich traurig bin ich über das, was geschehen ist, es ist tragisch daß man nicht helfen kann. Hoffentlich kommt es noch zu einer Lösung, damit nicht allzuviel Blut verloren wird.[641]

Toinen maailmansota alkoi syyskuun 1. päivänä, mutta Suomi joutui mukaan sotatoimiin vasta Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen kolme kuukautta myöhemmin 30.11.1939, mihin Sylvia Grümmer yllä olevassa kirjeessään todennäköisesti viittaa. Hän saattaa tarkoittaa auttamisella jotakin henkilökohtaistakin, mutta todennäköisemmin viittaa siihen, että solmittuaan elokuussa Molotov–Ribbentrop-hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa Saksa ei tullutkaan Suomen avuksi, päin vastoin kuin aikaisemmin oli oletettu.[642]

Meilahti ja muu maailma

Kuten aina, sodan toivottiin olevan ohi nopeasti, mutta toisin kävi: sotaoloissa elettiin lopulta lähes viisi vuotta. Sodan aikana kaikki mahdolliset kansalaiset tarvittiin maanpuolustuksellisiin ja selviämistä ylläpitäviin tehtäviin. Kesäkuussa 1939 vahvistettiin työvelvollisuutta koskeva laki, joka edelleenkin on mahdollista ottaa käyttöön valmiuslain edellyttämissä poikkeusoloissa. Se velvoittaa kansalaisen tekemään mitä tahansa maan puolustuksen edellyttämää ja hänelle määrättävää työtä, johon hän terveytensä ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

kykyjensä puitteissa soveltuu. Pianotaiteilija Meri Louhos (s. 1927) kertoo Yleisradion ohjelmasarjassa suorittaneensa työvelvollisuutensa teini-ikäisenä sotilaskotisisarena Suomenlinnassa.[643] Meri liittyi Lotta Svärd -järjestön Pikkulottiin kuten sadat muutkin nuoret tytöt, niin myös Kilpisten tytär Siipi. Pikkulottien alaikäraja oli kahdeksan vuotta.

> Lähetän tässä rva [Aune] Antin mukana ne kuvat, jotka otettiin juuri ennen Sinun lähtöäsi – – Kova pakkanen täällä vain on, eikä se tunnu ollenkaan hellittävän: 20-30 astetta. Olemme jälleen Runeberginkadulla. Meilahdessa olen sulkenut kaiken, ja lämmitetään siellä vain keittiöissä sekä yhdessä uunissa vuorotellen sisähuoneissa, jotta saisi kellariin hiiliä. Käväisen siellä huomenna Siipin kanssa. Pikkulotat lauloivat Lottalaulussa hyvin sievästi ja Siipi lähettää Sulle terveisiä radion kautta![644]

Talvisodan päätyttyä maaliskuussa 1940 alkanut viidentoista kuukauden mittainen välirauhan aika ei sekään ollut huolista vapaata. Huhtikuussa Saksa valtasi Tanskan ja Norjan, ja Neuvostoliiton tiedettiin varustautuvan sodan jatkamiseen. Syyskuussa Suomi myönsi saksalaisille joukoille kauttakulkuluvan. Sotatalvet olivat kylmiä, pakkanen painui ajoittain 30–40 miinusasteen tienoille etelässäkin. Kovilla pakkasilla Meilahden huvilan ylläpitäminen ja siellä asuminen olisi ollut lähes mahdotonta yhden ihmisen voimin, ja kotiapulaisen pitämiseen sodan aikana tarvittiin lupa. Huhtikuussa 1944 Margaret sai Mauno Vannakselta lääkärintodistuksen, jossa tämä kertoo Margaretin olleen jo useita vuosia hänen hoidossaan. Todistuksen mukaan potilaalla oli kipuja, koska hän kärsi kohdunlaskeumasta, ja kotiapulaisen pitäminen huvilassa vallitsevissa olosuhteissa oli välttämätöntä siksi, että potilaan tuli välttää ylimääräistä rasitusta.[645]

Huvilan tilojen käyttö vaihteli aikojen kuluessa ja Margaret remontoi huoneita kulloisenkin tarpeen mukaan. Talon toisessa puoliskossa asui Yrjön veli Jalmari perheineen. Vuonna 1918 ”Jalmarin asunnossa” alakerrassa (eli pihan puolelta vasemmalla sijaitsevassa talon päässä) oli asunut teatterinjohtaja ja näyttelijä-ohjaaja Wilho

https://doi.org/10.21435/tl.285

Ilmari, jonka Yrjö tapasi uudelleen myöhemmin Saksassa.[646] Jalmarin poika, lääkäri (sittemmin lääkintöneuvos) Olavi Kilpinen asui ensin vanhempiensa, sitten pianonsoitonopettajapuolisonsa Majn kanssa vuoteen 1951 asti Furunäsissä, jossa heille syntyi kaksi poikaa. Arkkitehti Tauno Keiramo kertoi hänen ja Siipin asuneen heidän avioitumisensa jälkeen 1950-luvulla jonkin aikaa Furunäsin yläkerrassa. Silloin siellä sijaitsivat ainakin Margaretin työhuone pianoineen – huoneen ikkunat olivat Seurasaarentielle päin –; keittiötä käyttivät sekä nuoripari että Margaret, ja Keiramoiden käytössä oleva olohuone ja makuuhuone, joihin oli oma sisäänkäyntinsä. Talon alakerrassa oli Yrjön työhuone, makuuhuone, ruokasali, olohuone, jossa kaksi flyygeliä ja cembalo, huone, jossa Yrjön äiti asui jonkin aikaa sekä apulaisen huone ja keittiö, jonka vieressä eteinen. Eteisestä johtivat kahdet portaat yläkerran eri päihin.[647]

Yrjön äiti oli asunut ensin tontin ylärinteellä sijaitsevassa rakennuksessa, sitten Keiramoiden myöhemmin asuttamissa huoneissa huvilan yläkerrassa ja lopulta alakerrassa. Kotipulaiset, joita

Meilahden huvilan sisäänkäynti- eli pihapuoli. Suuren huvilaan oli useita sisäänkäyntejä. Keskimmäisestä ovesta saapuivat vieraat, oikealla olivat keittiötilat. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

talossa oli vuosien mittaan vaihtuva joukko, olivat välillä asuneet ala-, välillä yläkerrassa kuten myös osa tilapäisistä vuokralaisista. Yritysjohtaja Kirsti Paakkanen (1929–2021) kertoo elämäkerrassaan olleensa 1950-luvun alussa jonkin aikaa vuokralaisena Kilpisten huvilassa. Paakkasen ja hänen miehensä ensimmäinen yhteinen koti oli alakerran huone ja keittiö. Paakkanen tottui kuulemaan klassista musiikkia ylhäältä Margaretin työhuoneesta.[648]

Talvisodan puhjettua Margaret ja lähisukulaiset muuttivat Espooseen Domsin tilalla lähellä Espoon vanhaa kirkkoa sijainneeseen pensionaattiin. Yrjö jäi kaupunkiin. Lähes 500 puolustusministeriön työtekijän työpaikka siirtyi talvisodan ajaksi Meilahteen, sen ruutikellariluoliin ja huviloihin.[649] Furunäskin otettiin puolustusministeriön käyttöön, samoin muun muassa Maila ja Jooseppi (Juuse) Mikkolan Laaksola. Maila oli lohduton, ja Margaret tarjosi Mikkoloiden käyttöön Laajalahdentie 26 A:n vuokra-asuntoaan, jossa oli piano ja flyygeli. Lehdissä oli ollut ilmoituksia pianotunneista, joita Margaret antoi tuossa osoitteessa. Hän itse muutti nyt Siipin kanssa talveksi Vihdin Nummelaan Luontolan luonnonhoitolaan, jossa he olivat oleskelleet jo heinäkuussa 1939. Yrjökin saattoi viettää siellä jonkin aikaa. Margaret suosi yleensäkin luontaishoitoja ja Luontolassa oli rauhallista ja lämmintä, mutta Laajalahdentiellä lämmitystä jouduttiin säätelemään. Erittäin kylmänä sotatalvena lämmin asunto oli tavoittelemisen arvoinen.[650]

Margaret oli 1940-luvun alussa hankkinut Sipoon saaristosta Kamsholmenin saarelta kesäpaikan, josta tuli hänelle rakas.[651] Hän oli jo lapsuudessaan tutustunut Sipoon saaristoon, sillä Alfthanit olivat joinakin vuosina kesäaikaan asuneet Villa Vårvikissa. Huvilaa Kamsholmenilla kutsuttiin nimellä Vårstrand (Kevätranta). Kamsholmen oli ollut Winbergien kompassivalmistajasuvun asuinpaikka jo 1800-luvun alkupuolella ja Winbergin perheen jäsenistä tulikin Margaretin ystäviä, jotka olivat hänelle monesti tukena ja turvana. Myöhemmin huvilalla vieraili runsain määrin Kilpisen pariskunnan ja Siipin koti- ja ulkomaisia ystäviä ja myös Margaretin oppilaita. Jatkosodan aikana Margaret ja Siipi asuivat pääasiassa Meilahdessa, mutta kesällä myös Kamsholmenissa ja talvella Siipin

https://doi.org/10.21435/tl.285

kanssa Laajalahdentien asunnossa, Runeberginkadulla Margaretin äidin asunnossa tai Nummelan Luontola-hoitolassa. Yrjön omistuksessa oli tiettävästi vielä yksi asunto Helsingissä, mahdollisesti Mannerheimintiellä.[652]

Margaret kuvaili Kamsholmenin huvilaa pieneltä s/s Ahti -saaristoyhteysalukselta kirjoitetussa kirjeessä äidilleen: ”Norra Mölandet. Kamsholmen, Wårstrand d. 22.VI.41. Alakerrassa on arkihuone ja keittiö, yläkerrassa kaksi huonetta. Yrjö oli täällä tänään, mutta ei voinut Meilahden huvilan evakuoinnin vuoksi jäädä Juhannuksen yli. On ilo nähdä, miten lapset viihtyvät!” Margaretilla oli tuona kesänä seuranaan serkukset Rae ja Siipi, jotka hän lahjoi karamelleillä suorittamaan pieniä tehtäviä. Mäki oli täynnä kukkia, mansikoita ja mustikoita kasvoi talon portaille asti, ja linnut lauloivat huumaavasti juhannusyönä. Heinäkuussa äidille kirjoitetun kortin mukaan ”Yrjö viihtyy täällä hyvin ja tulee huomenna parin kaupunkipäivän jälkeen taas tänne.”[653] Yrjökin vietti aikaa Kamsholmenin saarella, mutta Kevätranta oli ennen kaikkea Margaretin valtakunta, jota hän rakasti ja joka oli hänelle loppuun asti tärkeä. Jatkosota alkoi kesäkuun lopulla 1941. Sen aikana Kilpiset pääsivät takaisin Meilahden taloonsa.

Vuoden lopulla Yrjö oli Tukholmassa tapaamassa säveltäjä Kurt Atterbergiä ja jatkoi sieltä edelleen Berliiniin ja sitten Wieniin.[654] Saksaan liitetyn Itävallan pääkaupungissa vietettiin marras- ja joulukuussa kahden viikon mittaista Mozart-juhlaa. ”On varmaa, että ei ketään säveltäjää vielä millonkaan ole niin suurenmoisesti juhlittu kuin Mozartia nyt täällä. Sodasta ei täällä tiedä mitään. – – Wien elää taas suurta nousukautta. – – Minulla on täällä loistavia konserttitarjouksia [– –] Täällä ovat kaikki vanhat ystävämme (Graener, Grümmer, Reznicek jne) – Olen ainoa Suomen edustaja, joten senkin vuoksi on tärkeätä että tulin.”[655] Wienistä Yrjö lähti jälleen Müncheniin ja sitten Nürnbergin kautta takaisin Berliiniin.

Saattaa olla, että Yrjön lähtö matkaan on aiheuttanut Margaretille huolta ja asiasta on syntynyt kotona keskustelua. Sota on varmasti tuonut mukanaan pelkoja, mutta kuulostaa siltä, että Margaret on myös kaivannut vanhojen aikojen yhdessäoloa ja pariskunnan

https://doi.org/10.21435/tl.285

toisilleen omistautumista. ”On mennyt jo melkein viikko siitä kun lähdit, ja olen aikonut kirjoittaa joka päivä, mutta on ollut kaikenlaista kiirettä, enkä iltaisinkaan enää ole jaksanut mitään tehdä”, Margaret kirjoitti.[656] Yhteisymmärrys oli kuitenkin saatu aikaan ennen matkaa. Berliiniin saavuttuaan Yrjö kirjoitti: ”Ensi yöksi Udon [Müller] luo ja aamulla klo 7.30 lähden Wieniin. Illalla menen Toivon [Haapanen] konserttiin ja lupasi hän toimittaa tämän kirjeen perille.[657] – – Olit niin äärettömän rakas asemalla ja edellisenä iltana. Minusta taas tuntui niinkuin kaikki olisi selvinnyt, kaikki surut ja pilvet kaikonneet. Ihanaa on saada tuntea ikuisen, millonkaan sammumattoman rakkauden olemassaolon. – Sanon vaan, että minä olen vieläkin ja tulen aina olemaan aivan sama Yrjösi, jonka Mattilassa tapasit.”[658]

Margaret kirjoitti Yrjölle Siipin koulunkäynnistä. Koulua oli toistaiseksi vain kaksi tuntia päivässä, klo 11–13, minkä jälkeen lapsi tuli kotiin ”aamiaiselle”, ja iltapäivät ja illat kuluivat sitten Siipiä kouluasioissa opastaessa ja neuvoessa. Margaret oli kovin iloinen siitä, että tyttärellä oli nyt myös ikäistään seuraa.[659] Joulukuussa koulutuntien määrä taas lisääntyi. Margaretin äiti oli kuollut syyskuussa, mistä henkilökohtaisen surun lisäksi aiheutui paljon käytännön asioiden hoitoa. Margaret ja Siipi muuttivat väliaikaisesti äidin asuntoon Runeberginkadulle. ”Syynä siihen (muuttoon) oli toiselta puolelta ääretön lumipyry, joka teki liikenteen kaupungin ja Meilahden välillä erittäin hankalaksi; toiselta puolelta oli minulla paljon tekemistä kaupungissa juuri sillä viikolla, hammaslääkäri, perunkirjoitus y.m. kirjoittamista täällä Mamman kodissa. – – Onnistuin saamaan toisen oikein hyvän apulaisen ja pääsin onneksi siitä edellisestä, joka oli aivan mahdoton.”[660]

Keväällä 1942 Margaret ja Siipi asuivat jälleen Meilahdessa, ja vaihtuvat apulaiset aiheuttivat huolta. Toinen hyvistä apulaisista siirtyi puutarha-alalle, ja taas oli edessä uuden kotiapulaisen etsintä. Pääsiäislauantaina Margaret, joka piti uimisesta ja hiihtämisestä, oli hiihtänyt Kamsholmeniin Siipin kanssa. ”Oli ihana hiihtomatka jään yli ja Siipi jaksoi mainiosti hiihtää. Perillä oli meillä pirttihuone suloisen lämpimänä vastassa, ja Strömsten’it pitivät meistä

https://doi.org/10.21435/tl.285

erinomaista huolta koko aikana – – Toisena Pääsiäispäivän iltana tulimme takaisin Hjalmar Vinbergin [sic], hänen morsiamensa ja Birgit'in seurassa ja oli meillä tuttu auto vastassa maantiellä."[661] Onneksi Kamsholmenissa oli naapureita, siellä asuvia kalastajia, jotka pitivät huolta huvilasta talviaikaan ja auttoivat muutenkin tarvittaessa. Margaret oli saarella käymässä vielä syyskuussa, sillä huvilaan asennettiin uuni ja puhkaistiin ylimääräinen ikkuna. "Eilen sain kaakeliuunin kuljetuksen hoidetuksi ja uunin muuratuksi paikoilleen, ja makuuhuoneessa on nyt miellyttävä ja kuiva ilma."[662] Samalla käynnillä oli poimittu ahkerasti puolukoita. Meilahdessakin oli remontoitavaa: ylärinteellä olevan kaivon vesi oli loppunut ja sinne oli kaivettava uusi. Kaivon paikka määritettiin perinteisesti pajunvitsan avulla, ja vettä löytyi. "Kaivonlaittajat ovat työskennelleet viisi päivää, poranneet mustaa graniittia. Muutin kaupunkiin 18.pv ja seuraavana oli kaivo valmis (tämä oli siis uusi kaivo saunarakennuksen luona)."[663]

Yrjön sodanaikaiset matkat Saksaan sujuivat kirjeistä päätellen enimmäkseen miellyttävissä merkeissä. Joulukuun alussa 1940 Yrjö oli Berliinissä Gerhard Hüschin seurassa ja harkitsi pistäytymistä Münchenissä. Hän kirjoitti kotiin, että sodasta ei näkynyt jälkeäkään.[664] Sodan aikana ei sensuurin vuoksi olisi ollut mahdollistakaan kirjoittaa mitään kriittistä saati kuvailla sodan surkeutta, ja postin kulku saattoi olla hyvin hidasta. Kirjeet lähetettiin usein kotiin jonkun Saksassa samaan aikaan vierailleen tutun tai ystävän mukana, ja niin teki Yrjökin silloin kun se oli mahdollista. Monet Saksassa käyneet kuitenkin kertoivat, että sota ei välttämättä näkynyt vierailijoille, varsinkaan ennen ilmapommitusten voimistumista vuodesta 1943 lähtien. Saksalle mieluisia vieraita hoidettiin äärimmäisen hyvin ja vieraanvaraisesti, ja liittoutuneiden suurpommitukset ajoittuivat vasta sodan loppuun vuosille 1944 ja 1945.

Maaliskuussa 1942 Yrjö näyttää matkustaneen Saksaan ensimmäisen kerran ilmateitse. "Lentäminen ei ensinkään tuntunut merkilliseltä. Kuitenkin on ilmassaolo minusta ihmiselle aika outo olotila. – – Gerhardin ja Udon tapasin heti täällä. – – Tänä iltana olemme ensin [Ernst] Lingon, [Helmut] Thierfelderin ja Scheidtin

https://doi.org/10.21435/tl.285

sekä tri Reinmannin kanssa illallisilla ja klo 10 matkustamme Müncheniin.”[665]

Margaret mieltä askarruttivat jatkuvasti sekä olot Saksassa että Yrjön matkat siellä Gerhard Hüschin pianistina. ”Kyllä olen kovasti ajatellut Teidän konserttejanne – – kerro nyt oikein, millainen Sinusta estraadilla olo on.”[666] Gerhard Hüsch ja Yrjö antoivat maaliskuussa 1942 konsertin Flensburgissa, lähellä Erdmannien asuinpaikkaa. Konserttiyleisön joukossa olivatkin Irene Erdmann ja kaksi pariskunnan neljästä lapsesta, pojat Jobst ja Piers.

> Jälleennäkemisen ilo oli molemmin puolin suuri. – – v.k.27 pv lähtien – – olemme täällä Sollnissa [Münchenissä Hüschien kotona]. – – Olen tällä matkallani paljon oppinut, olen oppinut m.m. Sinua paljon paremmin ymmärtämään. Ymmärrän nyt esim, että täytyy ensin harjoittaa voidakseen kunnollisesti soittaa! Tuskin voit kuvitella miten onnellinen minä olen huomatessani että Sinä olit oikeassa ja minä väärässä! – Estraadilla olo ei ollut minulle mikään yllätys. En ollut ensinkään hermostunut, olin vain aivan kummallisen yksin, omassa maailmassani. Vain Sinä ja te kaikki rakkaimpani olitte vierelläni ja tuntui ikäänkuin istuisin työhuoneessani pianoni ääressä, Sinä ikiomani, rinnallani.[667]

Yli kahdenkymmenen yhteisen vuoden jälkeen kuulostaa oudolta, että ”täytyy ensin harjoittaa voidakseen kunnollisesti soittaa” olisi tullut Yrjölle yllätyksenä. On tietysti mahdollista, että Yrjö vitsailee tai viittaa johonkin pariskunnan väliseen väittelyyn. Silti jo vuoden 1939 Potsdamin kurssiin liittyvän kirjeenvaihdon yhteydessä lukija saattaa aavistella, että opiskelun ja jatkuvan harjoittelun merkitys soittimen hallinnassa ei ehkä ollut Yrjölle itsestään selvää. Hänhän pystyi itse soittamaan pianoa siinä määrin, että selviytyi erilaisista säestystehtävistä, mutta ei ollut koskaan tähdännyt esiintyjäksi. Oman vaimon – jonka työskentelyn määrä soittimen parissa oli aivan toista luokkaa – ammattitaidon vaatima työmäärä ei ehkä ollut koskaan täysin selvinnyt hänelle, koska hänen säveltäjäntyönsä asetettiin aina etusijalle.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Syyskuussa 1942 Yrjöllä oli konserttimenestyksen lisäksi kerrottavana myös hyviä uutisia julkaisurintamalta:

> Menestys on ollut suurenmoinen – yleisö todellakin erlebnisfähig [eläytymiskykyistä]. – – Eilen illalla olin [kustantaja Breitkopf & Härtelin] v Hasen luona – – [hän] antoi minulle ensimmäiset kappaleet pianosävellyksistäni. – – Täällä on mieliala suurenmoisen hyvä ja rauhallinen – –. Tulisipa vain pian rauha, että saisin kaiken kauniin vielä kerran näyttää – –. Soitin lähetystöön ja sanottiin sieltä, että kotona oli kaikki rauhallista. Toivon, että teillä ei ole ollut paljon hälytyksiä. Minä olen täällä ollut vain kahdessa pienessä hälytyksessä mukana.[668]

"Täällä kotona on niin sanomattoman tyhjää ja ikävää. Syksyn kosteus tunkee sisään ja pyrkii mieleenkin, jos ei ole varuillaan", Margaret kirjoitti.[669] Ilahduttava uutinen oli, että Yrjö oli saanut Wihurin rahaston erityispalkinnon, 50 000 markkaa (noin 15 400 € vuonna 2021), mikä oli huomattavasti suurempi summa kuin apurahat yleensä. Yrjö Ikonen lauloi apurahojen jakotilaisuudessa kolme Kilpisen laulua Margaretin toimiessa pianistina. "Aune Antti soitti hädissään eräänä päivänä ja pyysi minun [sic] tulemaan Saksaan konserttimatkalle [31.10.–17.11.] hänen kanssaan, Kosti [Vehanen] ei pääsekään hänen kanssaan – – En luvannut lähteä, koska en mitenkään näin sota-aikana tahdo jättää Siipiä tänne kun Sinäkin olet matkoilla juuri silloin."[670] Kamsholmenin Kevätrannassa oli tehty remonttia ja sen ulkomaalaus oli valmistumassa.

Elintarvikkeiden säännöstely Suomessa oli alkanut ennen talvisotaa. Kaikista tuontituotteista, kuten esimerkiksi bensiinistä, kahvista ja sokerista syntyi nopeasti pulaa. Ennen pitkää myös kotimaiset tuotteet joutuivat säännöstelyn alaisiksi, perunatkin loppuivat talvella 1941–1942. Kortilla saatavien elintarvikkeiden määrä riippui henkilön sukupuolesta, iästä ja ammatista. Jonotettiin; niin sanotuissa paremmissa perheissä jonoissa seisoivat tietysti apulaiset. Suhteet maaseudulle olivat kullan arvoisia. Sodan jatkuessa kaupoissa alkoi olla kova puute jokseenkin kaikista tavaroista ja elin-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tarvikkeista. Margaret toivoi, että Yrjö yrittäisi tuoda Ruotsista jotakin tarpeellista Siipille, ”puolikenkäpari 37 numero ja siihen sopivat kalossit ja päällyskengät – – koska täältä ei saa yhtään lasten jalkineita.” Tuliaistoiveissa oli myös ”munapulveria, tehty oikeista munista, sekä maitopulveria”.[671]

Gerhardin ja Yrjön konsertointi jatkui tauon jälkeen marraskuussa. Silloin duo esiintyi muun muassa Bremenissä ja Berliinissä.[672] Seuraavan vuoden konserttikiertueelta kirjeitä saapui reitiltä Reichenberg, Aussig, Dux, Karlsbad, Magdeburg, Leipzig, Berliini. Tällä kertaa Margaretin toivomuslistalla oli Siipille ”villaisia alussukkia ja tavallisia villasukkia (vaikka taitaa se ehkä mukaan sentään olla Sinulle vaikeaa saada sellaisia), cold creamia tai jotain muuta voidetta ja tietenkin glyseriiniä. Siipi haaveilee sitten vielä Kola-suklaasta ja muista namusista.” Kauppojen tyhjentyminen näkyy jokseenkin liikuttavasti siinäkin, että Gertrud oli pyytänyt tuomaan Ruotsiin jääneet kumiset päällyskenkänsä ja pienen kuparisen kahvipannunsa Olof Segerin vaimon Ellinorin luota Tukholmasta.[673] Yrjön ei ehkä ollut kovin helppoa saada mitään näistä kovin tyypillisistä naisten ja lasten jokapäiväiseen elämään liittyvistä toiveista toteutetuksi. Karilan mukaan vuosien 1942 ja 1943 kiertueilla soitettiin yhteensä yli seitsemänkymmentä konserttia.[674]

Neuvostoliiton ilmavoimat olivat pommittaneet Helsinkiä useita kertoja jo talvisodan aikana sekä vuosina 1942 ja 1943, jolloin Yliopiston päärakennus vaurioitui, mutta raskaimpia olivat kymmenen päivän välein iltaisin ja öisin tapahtuneet kolme suurpommitusta helmikuussa 1944. Keskimmäisessä pommituksista 16. ja 17.2. välisenä yönä Kilpisten tontin ylärinteelle putosi pommi. Se tuhosi saunarakennuksen ja vahingoitti aittarakennusta sekä taloa, jossa Yrjön äiti asui. Paineaalto aiheutti vaurioita myös alempana sijaitsevalle päätalolle, jonka kellarissa Kilpiset ja Yrjön äiti viettivät pommitusyön. Yrjön tarkoitus oli ollut matkustaa Saksaan 19.2. Gerhardin järjestämälle kiertueelle, mutta hän joutui perumaan lähtönsä pommituksen vuoksi. Saksassa kiersi erilaisia huhuja pommituksesta, ja jossakin vaiheessa kerrottiin jopa Yrjön kuolleen. Pommituksessa ei Kilpisille tullut henkilövahinkoja, mutta Yrjö kirjoitti Gerhar-

https://doi.org/10.21435/tl.285

dille, että oli mahdotonta jättää naiset yksin vahingoittuneiden rakennusten pariin. Pian tämän jälkeen Margaret, Siipi ja Yrjön äiti muuttivat Nummelan Lepola-luontaishoitolaan. Sinne siirrettiin myös toinen flyygeleistä, jotta Margaret, joka ensin oli jäänyt Yrjön kanssa Meilahteen, voisi viettää enemmän aikaa Nummelassa.[675]

Mikäli helmikuun kiertue ja Gerhardin muut suunnitelmat olisivat toteutuneet, Yrjö olisi viettänyt suurimman osan kevättalvesta Saksassa. Huhtikuussa 1944 Yrjö nimittäin oli jälleen kiertueella, josta hän lähetti positiivisia uutisia, vaikka Margaret kyseli, oliko Münchenissä pommitusten jälkeen ollut edes mahdollista antaa konserttia. Rolf Nevanlinna oli tuonut mukanaan kirjeen Yrjöltä:

> Olin jo sanonut hyvästit Nevanlinnalle ja juuri menossa koneeseen lentääkseni edelleen Berliniin kun 2 herraa tuli luokseni ja kysyivät olenko minä minä. Toinen heistä oli propagandaministeriöstä ja toinen Nordische Gesellschaftin edustaja. Heillä oli mukanaan Gerhardin sähkösanoma, jossa hän ilmoitti tulevansa sunnuntaina 23.pv Saarbrückenistä Berliniin. He olivat myös varanneet minulle makuupaikan yöjunassa Berliniin. Jäin siis Königsbergiin, jossa minulla oli hauska ja kaunis iltapäivä näiden herrojen, Rolfin ja prof Baumgartnerin kanssa. Illalliselle nouti rva Scheidt minut luokseen autollaan – –. Tähän asti en, Jumalan kiitos, ole vielä kokenut täällä mitään sodasta, ei ole edes ollut yhtään hälytystä.[676]

Münchenin konsertti oli ollut loppuunmyyty ja Berliininkin konsertti oli mennyt hyvin, vaikka väkeä ei sillä kertaa ollut kovin paljon. ”Kaikki ihmiset ovat täällä sanomattoman ystävällisiä minulle. Huomenna lähdemme Pragiin, jossa viivymme 25 pv. asti. Siellä meillä on suuri K.D.F. [Kraft durch Freude] konsertti.”[677] Vielä näinkään myöhäisessä sodan vaiheessa sotatila ei heijastu Yrjön kirjeisiin juuri lainkaan. *Der Norden* -lehden mukaan miehet esiintyivät muun muassa Münchenissä, Weimarissa, Berliinissä, Prahassa ja Königsbergissä, kaikkiaan viidessätoista eri kaupungissa. Münchenissä Hüsch lauloi saksalaisten runoilijoiden Berta Huberin ja Hermann Lönsin sanoihin sävellettyjä lauluja ensiesityksinä.[678]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret ja Siipi tulivat takaisin Nummelasta jo huhtikuun puolella, ja toukokuun ensimmäisen viikon aikana Yrjön Mamma ja Olavi Kilpisen vaimo Majkin palasivat Meilahteen:

> Ei heitä mikään enää pidättänyt! – – Hiljalleen olemme panneet ikkunoita paikoilleen ja on oikein juhlallista saada jälleen valoa pimeyden tilalle. Toissa iltana kävi täällä rakennusmestari tutkimassa pommituksen vaurioita. Kuljin hänen kanssaan joka huoneessa ja hän merkitsi tarkoin pienimmätkin vauriot muistiin. Lähtiessään hänellä oli monta arkkia täynnä merkintöjä, ja lupasi hän, saatuaan ne puhtaaksikirjoitetuiksi, jättää ne Jalmarin liikkeeseen.[679]

Yrjökin palasi kotiin kesäkuussa. ”Matka itään sujui mainosti ja oli menestys kaikkialla suuri. Tänä iltana matkustamme Berliniin jossa meillä on Beethovensalissa sunnuntaina t.k.11 pv. suuri K.D.F. konsertti – –. Maanantaina lennän Königsbergin kautta kotiin – –. Iloitsen jo koko sydämestäni kotiintulosta ja jälleennäkemisestä.”[680] Normandian maihinnousu oli alkanut kolme päivää ennen kirjeen päiväystä. Kotimaahan palattuaan Yrjö kirjoitti Gerhardille ja kiitti tätä seitsemästä ihanasta yhteisestä kevätviikosta, ”siunatusta ajasta”. Hän mainitsi tavanneensa Saksan ja Suomen lähettiläät von Blücherin ja Kivimäen sekä kertoneensa heille matkasta. Kotona oli ollut odottamassa kukin koristeltu työhuone, ja naapuri, luultavasti Maila Talvio, oli laatinut tervetuliaisrunon. Yrjö kertoi jo odottavansa seuraavaa, suunniteltua elokuun matkaa: ”Sinä tiedät miten olen aina rakastanut Saksaa, mutta täytyy sanoa, että mitä enemmän minä maata tunnen, sitä enemmän minä sitä rakastan. Saksa on Euroopan sydän.”[681]

Suomi solmi erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa 19.9.1944, ja siihen päättyi Suomen ja Saksan aseveljeys. Yrjö ja Gerhard olivat lähteneet kiertämään Saksaa vielä vihoviimeisen kerran aivan kesän lopussa. Tietoa on vain kolmesta elokuun lopulle suunnitellusta konsertista, ja turnee pysähtyi joka tapauksessa Saksan lopullisen tuhon lähestyessä.[682] Kaikki konserttitoiminta Saksassa keskeytettiin syksyllä 1944 Berliinin Filharmonikkojen konsertteja lukuun-

https://doi.org/10.21435/tl.285

ottamatta. Yrjöltä on tuolta matkalta säilynyt ainoastaan yksi kirje Margaretille. Se on lähetetty elokuun lopulla Tukholmasta matkalta Saksaan: ”Toivon että pian taas saan olla kotona rakkaitteni kanssa. Kävi miten tahansa uskon kuitenkin varmasti, että tapaamme toisemme jälleen. Jos ei täällä niin ainakin siellä, jossa ei materia enää ole tuntemusta ja näkemistä estämässä ja samentamassa.”[683] Tällä kertaa sekä Yrjö että Margaret olivat tienneet, että kovin rauhalliseen ympäristöön Yrjö ei ollut matkustamassa.

Helsingin musiikkielämää sodan aikana

Musiikki ja muut jokapäiväisistä ongelmista vapauttavat hetket olivat ymmärrettävästi tärkeitä sodanaikaisissa ankeissa oloissa. Konserttitoiminta jatkui Helsingissä vilkkaana erilaisista vaikeuksista ja rajoituksista huolimatta. Orkesterikonserteissa kävi enemmän yleisöä kuin koskaan, ja kulttuurin kulutus kasvoi koko maassa.[684] Monet orkestereiden soittajista ja muista muusikoista kutsuttiin asepalvelukseen, silti talvisodan alkaminen aiheutti alkushokin jälkeen vain hetkellisen pysähdyksen konserttielämässä. Jo talvisodan viimeisten puolentoista kuukauden ajalle Helsingin konserttikalenteriin on merkitty kolme Helsingin Kaupunginorkesterin jousten konserttia, kaksi Koiton sotateatterin ”arvokasta musiikkiohjelmaa” (Timo Mikkilä ja laulajia) ja – ehkäpä hieman hämmästyttävästi – yhdeksän operetti *Iloisen lesken* esitystä.[685]

Jatkosodan aikana konserttien antajien ja yleisön oli varauduttava siihen, että tilaisuudet keskeytyisivät ilmahälytyksien tai pommitusten takia. Helsingin Kaupunginorkesterin konsertit lopetettiin vain talvisodan ajaksi ja helmikuussa 1944 jatkosodan aikana vajaan kuukauden ajaksi Yliopiston juhlasalin saadessa osuman pommituksessa.[686] Radio-orkesteri siirsi toimintansa Poriin ja toimi välirauhaan asti entistäkin pienemmällä miehistöllä. Heti vuonna 1940 se ryhtyi konsertoimaan tehtaissa ja sairaaloissa eri paikkakunnilla. Myös Helsingin Naisorkesteri antoi konsertteja pian toivuttuaan talvisodan alkamisesta, minkä lisäksi Helsingissä toimi muutamia

https://doi.org/10.21435/tl.285

harrastelijaorkestereita. Alkuvuodesta 1944 lähes kaikki orkesterikonsertit jouduttiin osittain tai kokonaan keskeyttämään.[687]

Musiikkitarjonnan määrä Helsingissä oli hämmästyttävä. Kaupungissa pidettiin sota-aikana lähes 80 ensikonserttia. Valtaosa resitaalien antajista oli kotimaisia, mutta ulkomaisiakin vierailijoita saatiin kuulla. Suomen ollessa Saksan liittolainen kaikki ulkomaiset esiintyjävieraat tosin tulivat joko Saksasta, Saksan miehittämistä tai Saksan kanssa poliittisesti samanmielisistä maista; Italiasta, Unkarista, Kroatiasta, Itävallasta ja Romaniasta tai puolueettomana pysyneestä Ruotsista. Kaupunginorkesterilla oli ongelmia vakinaisen kapellimestarin kiinnittämisessä. Vierailevat kapellimestarit tulivat usein Ruotsista, mutta saksalainen Helmut Thierfelder, joka oli käynyt Suomessa aikaisemminkin, vieraili johtamassa 1942, ja Berliinissä toimiva japanilainen Hidemaro Konoye edellisenä vuonna.[688]

Ulkomaisia pianistivieraita saapui Saksasta, Unkarista, Tanskasta ja Kroatiasta.[689] Annie Fischer piti Beethoven-illan, jossa soitti muun muassa *Hammerklavier*-sonaatin 1941. Suomessa hyvin tunnetun pianisti Wilhelm Kempffin veli, urkuri Georg Kempff, saapui pitämään luentokonsertit Schubertin lauluista ja urkumusiikista sekä soittamaan Bach–Händel-urkuillan 1943. Eduard Erdmann soitti konsertin 1943 ja seuraavana vuonna kaksi. Kuultiin myös useita hienoja viulisteja, muun muassa kuuluisaa Georg Kulenkampffia Saksasta 1943 ja 1944.[690] Kirsti Gallen-Kallela-Väisänen oli miehensä kanssa kuuntelemassa ensimmäistä konserttia.

> Kun AO [Väisänen] ja minä istuimme eräänä iltana konservatoriossa Kulenkampfin konsertissa, hälytys alkoi jo vähän yli kahdeksan. Kilpinen sai järjestettyä niin, että Kulenkampf sai jatkaa konserttia, muutenhan se on kiellettyä. Mutta kun se päättyi klo 23, hälytys jatkui yhä, eikä kukaan saanut mennä kotiin, niin että koko Sali oli täynnä juttelevia ihmisiä – – Vasta puoli viisi aamulla hälytys oli ohi – – Koko ajan odotimme uutta hälytystä, mutta se tuli vasta klo 8 aamulla. En ole koskaan ollut innokas menemään pommisuojaan mutta sen yön jälkeen kylläkin mielelläni.[691]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yleensä vieraat antoivat enemmän kuin yhden konsertin ja soittivat usein myös orkesterin solistina. Pelkästään klassiseen musiikkiin ei kuulijoiden tarvinnut pitäytyä. Chileläinen viihdelaulajatar Rosita Serrano, joka saavutti suurta suosiota Saksassa 1930- ja 1940-luvulla, antoi kaksi konserttia 1943. Kesällä saksalaisen vuoristorykmentin orkesteri soitti ”vanhaa hyvän ajan ajanvietemusiikkia Esplanaadikappelissa”, saksalainen sotilasorkesteri konsertoi sotainvalidien hyväksi ja asemiesilloissa vieraili saksalaisia muusikoita. Lisäksi Erkki Ahon yhtyeen keväällä ja syksyllä 1942 Sibelius-Akatemian salissa pitämät swing-illat aiheuttivat musiikkipiireissä ja lehdistössä piristävästi sekä pahennusta että ihastusta.[692]

Berliinin Filharmonikkojen vierailu Helsingissä 18.5.1941 oli suuri tapaus. Konsertti pidettiin Messuhallissa ja sen johti Hans Knappertsbusch. Ohjelmassa oli Beethovenia, Brahmsia ja Wagneria, ylimääräisenä vielä *Mestarilaulajat*-oopperan alkusoitto. ”Helsinkiläiset saivat tutustua nykyään kuuluisimpaan eurooppalaiseen sinfoniaorkesteriin”, Knappertsbusch oli suggestiivinen kapellimestari ja konsertti valtava yleisömenestys.[693] Yleisössä istui lukuisia merkkihenkilöitä, muiden mukana Mannerheim. Useassa sanomalehdessä julkaistiin kuva, jossa Yrjö keskustelee kapellimestarin kanssa rautatieasemalla orkesterin saapuessa Helsinkiin.[694] Kirjeessä Gerhard Hüschille hän kertoi kutsuneensa orkesterin Suomeen.[695] Yrjö nousi myös lavalle esittääkseen tervehdyksen orkesterille ja arvostuksensa Suomen ja Saksan yhteydelle.[696] Sodan kuluessa vieraili lisäksi useita pienempiä yhtyeitä saksankielisistä maista, esimerkiksi Berliinin Filharmonikkojen kamariorkesteri ja poikakuoro Wiener Sängerknaben 1943, tosin vain 20-henkisenä.

Margaret kävi konserteissa aina kun siihen tuli mahdollisuus. Hänen nuoruusvuosiensa opettaja Sigrid Schnéevoigt soitti resitaalin lokakuussa 1942. Schnéevoigt oli viimeksi käynyt Suomessa kolme vuotta aikaisemmin ja esittänyt silloin kaksi konserttoa, Beethovenin ja Tšaikovskin. Nyt 64-vuotiaan pianistin ohjelmassa oli Bach-Busonin *Chaconnen* lisäksi lähinnä Chopinin, Sibeliuksen ja Palmgrenin lyhyehköjä sävellyksiä. Margaretin mielestä taiteilija oli ollut ”pirteä ja hyvässä soittovireessä”. Seuraavana päivänä Oiva

https://doi.org/10.21435/tl.285

Soini lauloi Schubert-konsertin. Wiener Sängerknaben -kuoron konserttia Siipikin pääsi kuulemaan. ”Kyllä he sekä näyttelivät että lauloivat aivan loistavasti, aikuisille esimerkiksi kelpaavalla tavalla.”[697] Vuoden 1943 syksyltä Margaret mainitsee erityisesti Kerttu Bernhardin pianoillan, jossa taiteilija oli ollut huippukunnossa, soittanut erinomaisesti ja tullut juhlituksi. Konsertti oli ollut loppuunmyyty, ja Selim Palmgren kirjoitti siitä ylistävän kritiikin.[698] Lokakuussa Bernhard oli soittanut Toivo Haapasen johtaman Kaupunginorkesterin solistina sekä Brahmsin B-duuri- että Beethovenin G-duuri-konsertot.

Isänmaallisia säveltäjiä

Sota-ajan orkesterikonserteissa eniten esitetty suomalainen säveltäjä oli vuosi toisensa jälkeen Sibelius. Joulukuussa 1940 Helsingin Kaupunginorkesteri antoi neljä perättäistä Sibelius-konserttia, ja niiden lomassa joulukuun kymmenentenä päivänä Teatteriorkesteri esitti Sibeliuksen näyttämömusiikkia Jussi Blomstedtin (sittemmin Jalas) johdolla. Margaret kirjoitti Yrjölle kuulleensa konserteista ensimmäisen – ”oli se erittäin juhlallinen ja kaunis” – ja aikovansa mennä myös kolmeen muuhun.[699] Sibeliuksen musiikin merkitys kansallistunteen ylläpitämisessä sodan aikana on kiistaton ja Sibeliuksen status merkkihenkilönä ja kansallissäveltäjänä kyseenalaistamaton. Hänen edustamansa kansallistunnekin oli ehkä poliittisessa mielessä jollakin tavoin tavanomaista jalompaa. Sibelius, vaikka toisaalta olikin saksalaisuuden ystävä eikä julkisesti ottanut kantaa natsismin pimeisiin puoliin, ei koskaan sitoutunut Saksan politiikan kannattajaksi samalla tavoin kuin Kilpinen.

Noin kaksi kolmasosaa kaikista sodan aikana tarjotuista konserteista oli laulajien antamia; pianoresitaalejakin oli alle puolet laulukonserttien määrästä.[700] Laulukonserttien ohjelmistot olisivat kiinnostava tutkimuksen kohde. Vaikuttaa siltä, että Kilpisen lauluja esitettiin lähes konsertissa kuin konsertissa. Etenkin *Tunturilaulut* olivat tulleet nopeasti suosituiksi, eikä niiden perisuoma-

https://doi.org/10.21435/tl.285

laiseksi mielletystä olemuksesta liene tarvetta kiistellä. On myös selvää, että radion merkitys sekä uutisten että musiikin välittäjänä korostui sotaoloissa entisestään. Kilpisen laulut ja pianoteokset soivat radiossa toistuvasti niin Margaretin kuin muiden esittäminä. 50-vuotispäivänään 4.2.1942 Yrjö järjesti Yliopiston juhlasalissa omista sävellyksistään koostuneen isänmaallisen konsertin, jonka tulot menivät sotainvalidien hyväksi. Lavalla olivat Laulu-Miehet ja Kaartin orkesteri (Helsingin Varuskunnan soittokunta), solistina lauloi Oiva Soini.

Myös Yrjöllä oli siis osuutensa kansallisen itsetunnon musiikillisessa ylläpitämisessä. Ajan päättäjät näkivät Yrjön toiminnan tässä valossa, sillä hän sai kotimaassaan huomattavia tunnustuksen osoituksia sodan aikana. Siitä todistavat sekä presidentti Rytin vuonna 1942 myöntämä professorin arvonimi että Wihurin rahaston kirjaamat perusteet saman vuoden lokakuussa myönnetylle 50 000 markan erityispalkinnolle ”tunnustukseksi Teidän isänmaallishenkisestä ja puolustustahtoa lujittaneesta toiminnastanne säveltaiteen palveluksessa”. Samaisena vuonna Yrjö oli kutsuttu vapaamuurarien jäseneksi. Jeesus Syyrakin ritarikunnan ritariksi lyönti tapahtui Hotelli Kämpissä 16.5. Vuonna 1943 tuli vielä suuri valtiollinen kunnianosoitus, Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan komentajamerkki.

Margaretin osuus sota-ajan konserteissa

Margaretin isänmaallisuus oli pikemminkin yksityistä kuin julkista, mutta sen olemassa olosta ja luonteesta ei ole epäilystä. Hän ilmensi isänmaallisuuttaan pienemmillä eleillä kuin Yrjö, mutta esittämällä jatkuvasti tämän musiikkia hän samalla toteutti tärkeäksi kokemansa suomalaisuuden edistämistä. Suomen itsenäisyyden alkuaikoina hän oli kirjeessä Yrjölle (14.8.1917) ilmaissut kantansa itsenäisyyden merkityksestä suorastaan kiihkeästi, eikä sen merkitys hänelle vähentynyt vuosien kuluessa. Margaret rakasti suomalaista luontoa ja suomalaisia ihmisiä, mutta hänellä ei koskaan näytä olleen tarvetta asettaa suomalaisuutta muiden kansallisuuksien yläpuolelle.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sota-aikana hän jatkoi pianistin ja opettajan työtään niin normaalisti kuin se noina aikoina oli mahdollista.

Loppuvuodesta 1939 seuraavan vuoden loppuun ei ole tietoja Margaretin esiintymisistä, radioesiintymisiä tai -nauhoituksia lukuun ottamatta. Vuosina 1941–1944 hän soitti pienempien kokonaisuuksien lisäksi kaksitoista täysimittaista konserttia: liedkonsertteja laulajien kanssa, sello–piano- ja viulu–piano-konsertit sekä kahdesti orkesterin solistina esittäen kolme konserttoa.

Vuoden 1941 alkupuoli oli vilkasta tapahtuma-aikaa. Helmikuun 10. päivänä Gerhard Hüsch konsertoi Helsingissä Margaretin kanssa. Ohjelma sisälsi Schumannin *Liederkreis*-sarjan sekä Kilpisen *Lieder um den Tod* -sarjan ja *Tunturilaulut*. Konsertti sai osakseen ylistystä lehdistössä. Kymmenen päivää myöhemmin Yrjö Selin ja Margaret soittivat Yliopiston juhlasalissa Kilpinen-konsertin: sellosonaatin ja -sarjan, *Traagisen sarjan* ja pianosonaatin. Nils-Eric Fougstedt piti sellosonaattia illan vahvimpana teoksena ja myös esityksenä. Margaretin hän kirjoitti saaneen ”esitellä pianistista bravuuria enemmän kuin pitkään aikaan” ja ”voittaneen kaikki vaikeudet vakuuttavalla eleganssilla”.[701] *Hufvudstadsbladetin* kirjoittaja olisi toivonut paikoin terävämpää otetta (”ett uddigare grepp”) muuten hienoon piano-osuuteen.[702]

Maaliskuussa Margaret konsertoi ensin sisarensa Gertrud Alfthanin, sitten toisen laulajattaren, Anna Hagelstamin, kanssa. Bach kuului sekä Margaretin että hänen sisarensa Gertrudin ”jokapäiväiseen leipään”. Jo keväällä 1934 Gertrud oli laulanut konsertissaan Bachia Margaretin ja yhtyeen avustamana ja maaliskuussa 1941 Margaret oli jälleen cembalon ääressä J. S. Bachin kantaatissa *Ich will den Kreuzstab gerne tragen* (BMW 56).[703] Kummassakin konsertissa kriitikot pitivät kantaatteja ohjelmien onnistuneimpina osina. Kaksi vuotta myöhemmin Margaret piti radiossa esitelmäsarjan Bachin musiikista, jota hän myös esitteli soittamalla. Sarjan kolmannen osan (28.3.1943) otsikko oli ”Bach Leipzigissa”, ja musiikkina Duetto e-molli ja *Englantilainen sarja* g-molli. Sarjan muiden osien sisältö ei ole tiedossa eikä myöskään se, mitä soittimia kuultiin. Mahdollisesti käytössä olivat sekä piano että cembalo.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret avusti sisarensa Gertrud Alfthanin laulukonserteissa soittamalla sekä pianoa että cembaloa. Bachin Kreutzstab-kantaatin esityksessä 1941 soittivat Margaretin lisäksi Kaj Kajanus (viulu), Ilmo Ranta (alttoviulu), Pentti Rautawaara (sello) ja Asser Sipilä (oboe). Kuva harjoituksista Kilpisten kotona. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

Huhtikuussa Margaret esiintyi Eero Selinin kanssa Turussa vanhan musiikin merkeissä ja toukokuussa soitti Helsingin Kaupunginorkesterin solistina Beethovenin B-duuri-konserton. Orkesteria johti ruotsalainen Adolf Wiklund. Otto Ehrström kertoo Margaretin esittäneen konserton teknisesti mitä puhtaimmin, kirkkaissa, pastellinpehmeissä värisävyissä. Wiklundin elävä ja tarkka, mutta samalla pidättyväinen elekieli toi Ehrströmin mieleen ranskalaisen johtamisperinteen.[704]

Alkuvuodesta 1942 Margaret avusti laulajatar Tuomi Elmgren-Heinosen järjestämässä kirjallis–musiikillisessa barokkikonsertissa ja Gertrud Alfthanin laulukonsertissa, marraskuussa Oiva Soinin konsertissa. Elmgren-Heinosen Konservatoriolla pidettyä tilaisuutta mainostettiin sävelmiä ja tunnelmakuvia tarjoavaksi, ”meillä päin” ensimmäiseksi musiikillis–kirjalliseksi rapsodiaillaksi, jossa kuultaisiin musiikkia ja pakinointia (”kåserier”) barokkiajalta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Pakinoinnista vastasi näyttelijä Joel Rinne, ja lava oli koristeltu maalauksin.[705] Tämän kaltaisilla kevyillä monitaiteellisilla tilaisuuksilla on aina ollut paikkansa musiikkielämässä, joten ensimmäinen meillä päin se ei varmastikaan ollut, eivätkä ne ole aivan vieraita nykypäivänkään maailmassa.

Tammikuussa 1943 järjestettiin rajaseudun asukkaiden hyväksi konsertti, jossa Aune Antti lauloi Händeliä, Mozartia, Schumannia sekä laajan Kilpinen-osaston.[706] Gerhard Hüsch palasi jälleen Suomeen huhtikuussa 1943 ja lauloi Kilpinen-konsertin Helsingin Konservatorion salissa.[707] Edellisenä iltana oli radiosta tullut 25 minuutin ohjelma, jossa kuultiin Hüschin ja Margaretin esittämiä Kilpisen lauluja. Helsingistä Hüsch jatkoi Tampereelle, missä hän konsertoi kahden päivän kuluttua, ja siitä taas kahden päivän kuluttua Turussa. Helsingin konsertin säesti Margaret, Tampereella ja Turussa säestyksistä huolehti Yrjö. Konsertit oli järjestänyt Suomalais–Saksalainen Seura.[708]

Berliinin Filharmonikkojen konserttimestari Siegfried Borries piti konsertin 1.2.1944. Margaret soitti hänen partnerinaan Beethovenin *Kevätsonaatissa*, minkä lisäksi duo soitti Mozartia, Paganinia ja Smetanaa. Lokakuun 13. päivänä 1944 Margaret järjesti Konservatorion salissa konsertin, jossa hän esitti Helsingin Kaupunginorkesterin avustuksella kaksi konserttoa, Mozartin c-mollin ja Beethovenin Es-duurin. Orkesteria johti Toivo Haapanen, ja alkupalaksi kuultiin ”pirteästi esitetty Haydnin alkusoitto”. Konsertti oli kaikinpuolinen menestys sekä taiteellisesti että yleisömäärältään. *Hufvudstadbladetin* kriitikon mukaan pianistin tyylikäsitys, musisoinnin selkeys, rytminen napakkuus sekä viimeistelty, teknisesti loistelias suoritus nostivat konserttojen tulkinnat korkealle tasolle.[709]

Sodan Neuvostoliiton kanssa jo loputtua, mutta vielä jatkuessa Lapissa, nyt konfliktina saksalaisten, entisten aseveljien kanssa, Aune Antti ja Margaret pitivät 4.12.1944 Kilpinen-konsertin, joka sisälsi uusia Herman Lönsin runoihin sävellettyjä lauluja ja kaksi Blombergin laulua käsikirjoituksista.[710] Kriitikot kommentoivat

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaretin soittoa autenttiseksi, hienovaraiseksi ja pianistisesti vaivattomaksi ja pitivät häntä ihanteellisena säestäjänä.[711]

Sibelius-Akatemia sodan aikana

”Siipin koulu on nyt täydessä käynnissä, samoin ylihuomenesta Konservatorio.”[712] Margaretin maininta opetuksen alkamisesta Konservatoriossa syksyllä 1939 osoittautui toiveajatteluksi. Koulut ja oppilaitokset suljettiin ja siviiliväestöä kehotettiin siirtymään kaupungista maalle turvaan. Konsertteja peruttiin tai siirrettiin, ja Konservatorion salissa pidettiin vain valikoituja tilaisuuksia. Lukuvuonna 1939–1940 Sibelius-Akatemiassa ei annettu opetusta, ensin sodan uhan vuoksi ja sitten tuon uhan toteutumisen vuoksi. Seuraava lukuvuosi sujui lähes normaalisti ja Sibelius-Akatemian toiminta jatkui läpi sotavuosien, joskin myöhemmät lukuvuodet olivat osittain tavallista lyhyempiä.[713]

Fabian Dahlström kuvaa historiikissaan monipuolisesti sodan vaikutuksia ja sota-ajan toimintaa Sibelius-Akatemiassa. Hän toteaa opettajien palkkakehityksen muistuttaneen huomattavasti historiallisen huonoa vuodesta 1912 alkanutta kehitystä. Tilanne oli siis siltäkin osin todella vaikea, ja jopa palkanmaksukin jouduttiin lopettamaan joksikin aikaa. Johtokunnan puheenjohtaja Arvi H. Paloheimo lähetti helmikuussa 1940 hätähuutoja, toisin sanoen rahapyyntöjä, ulkomaisille tahoille, muun muassa kahdelletoista eurooppalaiselle konservatoriolle. Saatu apu jaettiin ensisijaisesti vakinaisille opettajille, joilla oli perhe huollettavana. Monelle opettajalle sotavuodet varmasti tarkoittivat suoranaista kurjuutta, vaikka kutsua rintamalle ei omalle kohdalle olisi tullutkaan.[714]

Puheenjohtaja Paloheimon vaimo Eva, yksi Sibeliuksen tyttäristä, toimi sota-aikana kiinteistön isännöitsijänä ja teki muistiinpanoja, joista paljastuu monia käytännön elämän piinallisia ongelmakohtia. Puita lämmittämiseen ei saatu riittävästi, ja opetusluokissa oli ajoittain jäätävän kylmää. Urutkin kärsivät kylmyydestä. Puita varastettiin, ja niille jouduttiin järjestämään vartiointi. Työvoimalautakunta yritti saada koko Sibelius-Akatemian talon oman käyttöönsä, mutta

https://doi.org/10.21435/tl.285

hanke saatiin estetyksi suhteilla. Helmikuun 1944 pommituksissa talo vaurioitui jossakin määrin; osa kattoa putosi alas. Pommin sirpale lensi oven kautta konserttisalin lavalle asti ja vahingoitti flyygeliä, vaikka ikkunatonta salia pidettiin talon turvallisimpana tilana. Tauluja, muun muassa Antti Favénin muotokuva Sibeliuksesta vietiin turvaan. Eva Paloheimon mukaan ”Pappa toivoi kuvan häviötä. Kai se kumminkin on säilynyt.”[715]

Sibelius-Akatemia osallistui sota-ajan Helsingin konserttielämään muun muassa oppilaskonserttien muodossa. Opetuksen päästyä jälleen vauhtiin välirauhan aikana syksyllä 1940 oppilasnäytteitä järjestettiin entiseen tapaan. Näytteiden määrä pysyi suunnilleen samana kautta useiden vuosikymmenien, vähimmillään niitä järjestettiin kuusi, mutta yleensä yli kymmenen. Varsinaisten opiskelijoiden (myöhemmin Yleisen osaston) julkisissa näytteissä olivat soittajien ja laulajien lisäksi omissa erillisissä näytteissään urkurit, tanssiliikunta ja lausuntaluokka. Alkeiskoululla oli omia näytteitä. Sitten kun oppilasorkesteritoiminta saatiin käyntiin ja perustettiin vielä oopperaluokka, näytteiden määrä kasvoi entisestään. ”Tällä viikolla [toukokuussa 1944] ovat pianotutkinnot menossa. Eilen soittivat minun oppilaani ja onnistuivat hyvin; niistä viidestä, jotka esiintyivät, tulivat 3 julkisiin; yksi oli sairas ja soittaa loppuviikolla. Luulen kylläkin, että hänet hyväksytään!”[716]

Keväisissä näytteissä 1941–1945 soitti kahdeksan Margaretin oppilasta kymmenessä eri esityksessä.[717] Oppilaat soittivat Bach–Mozart–Beethoven–Chopin-perusohjelmistoa sekä Debussyn sävellyksen *Reflets dans l’eau*. Musiikkialalle jäivät ainakin Taimi Kuusi, Kirsti Nousiainen ja Inkeri Rantasalo, josta tuli laulajatar ja laulun opettaja muun muassa Sibelius-Akatemiassa. Kuusesta, Nousiaisesta ja pianotaiteilija Sinikka Kuulasta kerrottiin laajemmin jo 1930-luvun oppilaiden yhteydessä.[718] Margaretha von Schantz suoritti päästötutkinnon 1950, muutti sittemmin Melbourneen Australiaan ja opetti siellä pianonsoittoa.[719] Sibelius-Akatemiasta kertovassa uutisjutussa keväällä 1944 mainittiin, että päästäkseen esiintymään julkisissa näytteissä soittajan oli saatava lautakunnalta

https://doi.org/10.21435/tl.285

arvosanaksi vähintään 8,75. Jutun otsikkona oli ”Sibelius-Akatemia alkaa uhkaavasti naisistua – oppilaita ennätysmäärä”.[720]

Ne opettajat, jotka eivät joutuneet asepalvelukseen ja saattoivat jatkaa soittamista, esiintyivät ahkerasti solisteina ja pitivät omia konserttejaan. Seitsemän vuotta aikaisemmin lopetettu opettajien kamarimusiikkisarja herätettiin uudelleen henkiin syyskaudella 1940. Nämäkin konsertit osoittautuivat suosituiksi. Yksi järjestetyistä yhdestätoista konsertista toimi Sibelius-Akatemian 60-vuotisjuhlakonserttina 6.4.1942. Sen ohjelman muodostivat Erik Furuhjelmin pianokvintetto, jossa pianistina soitti Kerttu Bernhard, ryhmä lauluja (Wegelius, Järnefelt ja Melartin) ja Sibeliuksen jousikvartetto *Voces intimae*.[721]

Vuoden 1943 kolmannessa konsertissa huhtikuussa Ossian Fohström ja Margaret soittivat Kilpisen sellosonaatin ”lämmöllä ja eläytyvästi”, lisäksi ohjelmassa oli Beethovenin jousitrioja ja Griegiä.[722] Toukokuun 17. päivänä 1944 pidettiin sotavuosien viimeinen kamarimusiikkikonsertti. Siinä Erik Cronvall ja Margaret soittivat Beethovenin *Kevätsonaatin*, ja jousikvartetti Cronvall, Huttunen, Kilanto ja Selin esitti ensin Haydnin jousikvarteton d-molli ja sitten Einar Englundin pianokvinteton pianistinaan Leo Funtek. Uuno Klami kirjoitti wieniläisklassikkojen esitysten olleen ”tunnollista työtä” ja totesi Englundin kvinteton yhdeksi ”kaikkein parhaimmista oppilastöistä mitä meillä on tehty”.[723] Kamarimusiikkikonserttien järjestämistä jatkettiin 1960-luvun lopulle asti.

Säveltäjä ja pianisti Einar Englund kysyi sodasta palattuaan rehtori Lingolta, voisiko Linko järjestää hänelle opettajan viran: ”Hän [Linko] selitti kalseasti, ettei mitään vakansseja ollut. Ne oli kaikki täytetty joukolla ’pianotanttoja’ sillä välin kun me ansioituneet muusikot olimme eläneet koiran elämää rintamalla.”[724] Vuosikertomuksen 1944–1945 mukaan Sibelius-Akatemian pianonsoittoa opettivat professorit Ernst Linko ja Ilmari Hannikainen sekä vakinaiset opettajat Rolf Bergroth, Väinö Lahti, Timo Mikkilä, Martti Paavola, Kauno Virtanen, Alice Furuhjelm, Elsa Hellsten, Margaret Kilpinen, Eva Runstén, Ines Durchman ja Estrid Lindroos.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Virkaopettajakunta oli siis kuitenkin kokonaisuudessaan lievästi miesvoittoinen, 7–6. ”Pianotanttojen” niputtaminen yhteen pakettiin saattaa kertoa jotakin kirjoittajan asenteista, tai sitten olla yltiölennokkaan kirjoitustavan tulosta. Englundista tuli kuitenkin myöhemmin Sibelius-Akatemian lehtori ja professori (1957). Toinen ”ansioitunut muusikko” ja ”koiran elämää rintamalla viettänyt” pianisti oli Tapani Valsta, joka myös joutui odottamaan opetusvirkaa 1950-luvulle asti. Hänestä tuli professori 1961.

https://doi.org/10.21435/tl.285

VIII Elämä jatkuu: 1945–1959

Avioparin viimeisen yhteisen vuosikymmenen, 1950-luvun, ajattelu ja tavat olivat vielä pitkälti kiinni "vanhassa", vaikka sota oli järisyttänyt koko maata ja sen ihmisiä. Järistysten alta uudet ajatukset ja modernit suuntaukset tekivät tuloaan myös taidemusiikin piirissä. Suomen Akatemian lisäksi perustettiin toimintoja ja verkostoja, jotka vaikuttavat yhä edelleen, jotkut tosin uudella nimellä.[725] Pyrittiin uudistamaan katkenneita suhteita ja rakentamaan uusia kansainvälisiä vuorovaikutusverkostoja. Useita huipputason eurooppalaisia ja amerikkalaisia orkestereita vieraili Helsingissä jo 1950-luvulla muun muassa Sibelius-viikoilla johtajinaan sellaisia nimiä kuin Herbert von Karajan, Charles Munch, Jevgeni Mravinski, George Szell, John Barbirolli ja Leonard Bernstein. Leningradin filharmoninen orkesteri antoi peräti kuusi konserttia pian sodan loppumisen jälkeen 1946.

Yrjö Kilpisen suosio säveltäjänä hiipui sodan jälkeen. Kuten usein on todettu, tämä liittyi epäilemättä hänen Saksan-suhteisiinsa 1930-luvulla ja sodan aikana, mutta luultavasti myös uusien sävellystyylien syntymiseen ja uusien esteettisten näkemysten esille astumiseen. Yrjön säveltämisen tahtikin hidastui. Hänen viimeiseksi sävellyksekseen jäi opus 99, *Hochgebirgswinter* vuodelta 1954, sitä ennen 1948–1950 oli valmistunut suuri *Kanteletar*-laulujen kokoelma opus 100. Elämän muuttuminen näkyy myös avioparin kirjeenvaihdossa. Se ei enää aivan samalla tavoin kuin aikaisemmin keskity ensisijaisesti Yrjön sävellysten ja niiden esitysten ympärille. Vuosikymmenten myötä syntynyt erillisyys on hyväksytty, ja toisiaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

kohtaan tunnetusta kiintymyksestä on pidetty kiinni. Suhde Saksaan oli väistämättä muuttunut, mutta Yrjön matkat sinne jatkuivat. Ne liittyivät nyt lähinnä luennoimiseen, tuttavuussuhteiden ylläpitämiseen ja vanhojen ystävien tapaamiseen, eivät juurikaan omien teosten kuulemiseen saati esittämiseen. Uusien yhteyksien rakentaminen ei enää ollut helppoa. Margaretkin pistäytyi Saksassa muutamaan kertaan 1950-luvun lopussa, kahdesti seuraamassa Erdmannin opetusta ja kerran konsertoimassa Göta Blombergin kanssa. Enimmäkseen hän kuitenkin ylläpiti vanhoja yhteyksiä kirjeitse, tai sitten ystävät vierailivat Suomessa.

Margaretin läheisin henkilökohtainen kontakti Saksaan oli Erdmannin perhe. Sodan loputtua Irene sai kirjeen Margaretilta lokakuussa 1946 ja vastasi siihen Langballigausta: ”Meiltä ensinnäkin tieto, että olemme kaikki selvinneet elossa läpi tämän kauhean sodan.”[726] Langballigaun talo ja arvokas kirjasto olivat säilyneet. Suomalaisilla oli omat evakkojoukkonsa sijoitettavana, ja pakolaisia oli Saksassakin. Irene kirjoitti heidän majoittavan suurta joukkoa balttipakolaisia. Sotavuodet olivat koetelleet kotirintamien ihmisten terveyttä niin Suomessa kuin Saksassa, ja kurjuus jatkui pitkään sodan jälkeenkin. Erdmannit olivat laihtuneet ja kärsineet monenlaisista sairauksista. Margaretilla oli ollut sydänvaivoja 1940-luvun alusta lähtien. Valmistaessaan vuoden 1945 piano- ja cembalokonserttia hän oli niin huonossa kunnossa, että miltei perui konsertin. Lisäksi hänellä oli jokin sokeritasapainoon liittyvä pitkäaikainen ongelma, johon Irenekin viittaa syksyllä 1947. ”Viimeksi tullut korttisi sai meidät todella surullisiksi – –. Johtuuko [huono kuntosi] edelleen insuliinisairaudesta?” Hän kiitti silloin jälleen Margaretin huoltolähetyksistä; viime paketissa oli ollut neuletakki, tulitikkuja, juustoa, maltaita, maito- ja verijauhetta, pusseja ja nauloja. Myös Yhdysvalloista oli tullut avustuspaketteja. Kesä oli ollut hieno ja kuuma, mutta Irene pelkäsi talvea, koska silloin olisi taas edessä ”nälkäkatastrofeja” eikä lehmälle olisi mitään syötettävää.[727]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yrjöstä akateemikko, Savonlinnan musiikkipäivät ja Yksinlaulun ystävät

Yrjö Kilpinen valittiin Suomen ensimmäiseksi säveltaiteen akateemikoksi Suomen Akatemiaan, joka perustettiin 1948 ”kansallisen innostuksen vallassa kulttuurisen jatkuvuuden symboliksi”.[728] Kaikkiaan akateemikkoja oli 12. Neljän heistä tuli edustaa luonnontieteitä, kolmen humanistisia tieteitä ja kolmen taiteita; kaksi viroista oli määritelty alaltaan vaihtuviksi. Ehdotukset virkojen saajista teki akatemialautakunta, joka koostui kolmen yliopiston ja muutaman muun instituutin edustajista. Vastaperustetun Akatemian ensimmäisiksi viranhaltijoiksi valittiin Yrjö Ilvessalo, Eino Kaila, Rolf Nevanlinna, Onni Okkonen, Erik Palmén, Y. H. Toivonen ja A. I. Virtanen, taiteen edustajat olivat kuvanveistäjä Wäinö Aaltonen, säveltäjä Yrjö Kilpinen ja kirjailija V. A. Koskenniemi.

Akateemikoksi nimittäminen oli suuri kunnia, joka herätti ihailua ja tietysti myös kateutta. Margaretkin sai osansa akateemikkokunniasta, vaikka varmaankin kuuli myös niistä mielipiteistä, joiden mukaan nimitys oli mennyt väärälle kohteelle väärin perustein. Säveltäjä Einar Englund kertoo omaelämäkerrassaan, että nuoret säveltäjät eivät arvostaneet Kilpistä, joka heidän mielestään ”pelkkien liedien säveltäjänä” oli ”aivan ansiottomasti keplotellut itselleen akateemikon arvon Aarre Merikannon nenän edestä”.[729] Ensimmäiseen Akatemian nimitysprosessiin liittyi lisäksi jonkin asteinen skandaali, sillä tuolloinen oikeusministeri Urho Kekkonen hyökkäsi voimakkaasti Koskenniemeä, Nevanlinnaa ja Kilpistä vastaan heidän poliittisten taustojensa vuoksi. Olli Lehto lainaa Nevanlinna-elämäkerrassaan Kekkosen omaa kertomusta siitä, kuinka presidentti Paasikivi antoi hänen kuulla kunniansa asiaan sekaantumisesta.[730] Paasikivi teki selväksi, että näitä nimityksiä ei tehty poliittisin perustein, ja nimittikin sitten Akatemian jäsenet täsmälleen asiantuntijoiden ehdotuksen mukaisesti. Toivo Haapanen oli yksi asiantuntijoista, ja hän tuki Kilpisen valintaa voimakkaasti. Haapanen oli sitä mieltä, että ”vain Kilpisellä, jolla todistettavasti oli suuri

https://doi.org/10.21435/tl.285

maine ulkomailla, oli ikänsä puolesta kysymykseen tulevista valituksi tulemisen mahdollisuudet.”[731] Akatemian rinnalle perustettiin pian tieteellisiä toimikuntia, ja parikymmentä vuotta myöhemmin vanhasta muodostettiin uusi Suomen Akatemia, jolloin nimi siirtyi tieteellisten toimikuntien järjestelmälle. Akateemikon palkallinen asema muuttui silloin arvonimeksi.

Yrjön akateemikoksi vihkiminen tapahtui 29.11.1948 Yliopiston juhlasalissa. Eino Kaila piti juhlaesitelmän, Sibelius-kvartetti soitti hitaan osan Sibeliuksen *Voces intimae* -kvartetosta ja Kim Borg ja Margaret esittivät neljä Kilpisen laulua. Akateemikkojen eroamisikä oli 70 vuotta, joten Yrjö sai pitää akateemikon aseman elämänsä loppuun asti. Akateemikoilta edellytettiin monipuolista oman alansa edistämistä ja omaa luovaa työtä. Heillä oli vaikutusvaltaa, ja heitä pyydettiin erilaisiin komiteoihin ja yhdistyksiin ja kysyttiin neuvoa alan asioihin liittyvissä päätöksissä. Schweizerische Vereinigung der Freunde Finnlands -yhdistyksen puheenjohtaja Gubert von Salis otti yhteyttä Yrjöön 1950-luvun alussa ja pyysi ehdotuksia apurahan saajiksi Zermattissa järjestettäville musiikin mestarikursseille.[732] Yhdistyksessä oli pyöritelty nimiä Maria Heidi ja Tapani Valsta (joka kylläkin mainitaan kirjeessä sellonsoittajana), mutta stipendiaateiksi Pablo Casalsin perustamalle musiikkikurssille hyväksyttiin Yrjön ehdotukset, sellistit Ilmari Haapalainen ja Vili Pullinen.

Akatemian perustamisvuoden keväällä 1948 *Eeva*-lehdessä julkaistiin esittelyjä otsikolla ”Akateemikkojemme puolisoita”. Kolmessa lehden numerossa ilmestyneessä sarjassa esiteltiin Margaretin lisäksi tällä kertaa Wäinö Aaltosen, Eino Kailan ja Yrjö Ilvessalon puolisot. Elvi Aaltosta ei voitu haastatella henkilökohtaisesti, koska hän oli parasta aikaa Tukholmassa. Aaltonen luonnehti vaimoaan suureksi ihmiseksi ja hyväksi emännäksi, joka oli matkustellut paljon ja rakasti kirjallisuutta. Lyyli Ilvessalon itselleen ilmoittama ”harrastus” näkyy hänen kuvassaankin, hän parsii siinä sukkia.[733] Kolmelapsisella perheellä oli Espoossa mökki kasvimaineen, josta vaimo huolehti. Aviomies kertoi kuitenkin Lyylin todellisiksi harrastuksiksi hyväntekeväisyysjärjestöt. Anna Snellman-Kaila oli kuvataiteilija ja matkalla Amerikassa. Hänet esitteli Margaret, joka

https://doi.org/10.21435/tl.285

näytti haastattelijalle useita Kilpisten kotona olevia taiteilijaserkkunsa maalauksia ja kertoi Anna Kailan ”vilkkaasta, älykkäästä ja säteilevästä olemuksesta”. Margaret itse soitti haastattelutilanteessa näytteeksi sekä cembaloa että flyygeliä. Hänessä yhdistyivät haastattelijan mielestä ”etelän lämpö ja eloisuus pohjoismaiseen raikkauteen ihastuttavalla tavalla”. Margaret kertoi nauttivansa opetuksesta, ”siitä tyydytyksestä, jota hänelle tuottaa nuorten ihmisten johtaminen musiikin maailmaan. Hän kertoo karusta kesäparatiisistaan, Sipoon Kevätrannasta – – Sitten hän soittaa flyygeliä; eikä enää tarvitse kysyä mikä on hänen osuutensa akateemikko Kilpisen elämäntyössä.”[734]

Yrjön samoihin aikoihin alkuun saattama ja edelleen toimiva yhdistys oli Yksinlaulun Ystävät ry – Solosångens Vänner rf. Yhdistys rekisteröitiin 23.4.1948. Yhdistyksen päämääränä oli ”edistää ja tukea yksinlaulun sävellystä, sen viljelyä ja tunnetuksi tekemistä”. Yhdistyksen hallituksessa oli kahdeksan jäsentä ja neljä varajäsentä, puheenjohtajana itseoikeutetusti Yrjö Kilpinen ja varapuheenjohtajana urkuri–pianisti Lauri Solanterä (aiemmin Solander). Solanterä toimi myös musiikkikustantajana ja julkaisi muun muassa kirjan *The Works of Jean Sibelius* (1955) ja useita nuotteja – 1960-luvulla esimerkiksi joululauluja ja niteet *Laula iskelmiä* 1–6. Solanterän vaimo Kyllikki (os. Wegelius) oli laulaja ja laulunopettaja. Margaret oli ymmärrettävästi tiiviisti mukana seuran toiminnassa.

Yrjön kuoltua yhdistyksen nimi muutettiin Yrjö Kilpinen -seuraksi – Yrjö Kilpinen samfundet rf. Margaretin kerrotaan ajaneen aktiivisesti seuran nimen muuttamista. Seuran tarkoitus määriteltiin uudelleen. Se oli nyt ”Liedien esittäminen, säestäminen, tuntemukseen ja säveltämiseen kohdistuvan harrastuksen herättäminen ja vireillä pitäminen sekä Liediin kohdistuvan kulttuuripropagandan, tutkimustyön sekä julkaisu- ja levytystoiminnan edistäminen” – mutta myös ”Yrjö Kilpisen perinnön vaaliminen”. Vuosikokouksessa 31.3.1959 päätettiin sääntöjen muuttaminen näiltä osin ja valittiin uuden, 12-jäsenisen hallituksen puheenjohtajaksi kapellimestari Tauno Hannikainen.[735] Margaretista tuli seuran kunniajäsen. Hannikainen piteli puheenjohtajan vasaraa melko lyhyen

https://doi.org/10.21435/tl.285

ajan; seuraava puheenjohtaja oli lakimies Juho Hämäläinen, pianotaiteilija Maire Halavan aviomies.

Yhdistyksen vuosien mittaan järjestämistä lukuisista konserteista ja muista tilaisuuksista ei ole koottuja tietoja. Helppoa toiminnan ylläpitäminen ei varmastikaan ole ollut, joten sen jatkuminen edelleen on huomion arvoinen saavutus. Helsingissä rahoituksen kokoon saaminen konsertteja varten ja konserttiyleisön houkutteleminen paikalle on aina vaatinut paljon vaivannäköä. Margaret oli ollut kuuntelemassa konserttia 15.2.1956 ja kirjoitti sen jälkeen kiireessä Yrjölle Kölniin, missä tämä asui Hermann Ungerin luona: ”Jatkan tämän [sic] nyt asemalle Yksinlaulun ystävien illan jälkeen. Oli noin 70 ihmistä, hyvä tunnelma, hyvä ohjelma. Sinulta oli Kanteletar lauluja 3 (Hannu Heikkilä) ja 5 Zwehl-laulua (B. Sipilä), muuten Schumann, Nystroem, Haquinius, Sibelius.” Marraskuussa hän raportoi, että yhdistyksen konsertti oli ”taas” peruttu. Yleisöstä kilpailemassa oli lähiaikoina ollut parikin muuta laulukonserttia ja Seppo Nummen sävellyskonsertti. Margaret oli tähän aikaan ilmeisesti mukana myös yhdistyksen johtokunnassa, ja joka tapauksessa hän oli mukana konserttien järjestämisessä: ”Tänään oli yksinlaulun ystävien johtokunnalla pieni kokous Aunen [Antti] luona. Herroista ei kukaan voinut tulla, niin että oli vain Aune, nti [Maire] Pulkkinen ja minä suunnittelemassa ensi viikolla pidettävän illan ohjelmaa. Saa nyt nähdä kuinka käy!”[736] Tavoitteet ovat olleet todella kunnianhimoiset, sillä ainakin 1960-luvulla lauluiltoja pyrittiin järjestämään kuukausittain.

Yrjö Kilpisen muistoa vaalittiin hänen kuolinvuotenaan monin tavoin. Kilpinen-seura järjesti huhtikuun 21. päivänä muistotilaisuuden, jossa esiintyi myös Gerhard Hüsch. Yrjön viimeinen laulusarja, *Hochgebirgswinter*, sai tässä tilaisuudessa Suomen ensiesityksensä hänen laulamanaan. Hüschin lisäksi esiintyivät Aune Antti ja Yrjö Selin, piano-osuudet soitti Pentti Koskimies ja muistopuheen piti Rolf Nevanlinna. Jo maaliskuun puolivälissä kaksi nuorta musiikin ammattilaista, 22-vuotias Matti Piipponen ja häntä neljä vuotta vanhempi Seppo Nummi, olivat antaneet Kilpinen-muistokonsertin. Pianistina toiminut säveltäjä Nummi oli opiskellut Yrjön johdolla

https://doi.org/10.21435/tl.285

seitsemän vuoden ajan, tenori Piipponen kunnostautui sittemmin erityisesti oopperalaulajana. Toukokuun 27. päivänä Laulu-Miesten juhlasalissa järjestettiin konsertti, jossa esitettiin 16 Kilpisen laulua viiden laulajan voimin (muun muassa Aino Rounioja-Outakoski ja Jorma Pukkila), pianon ääressä oli Margaret. Elokuussa Aune Antti ohjasi laulajia Kilpisen laulujen tulkinnassa kymmenen päivän mittaisella kurssilla.[737]

Vielä lokakuussa järjestettiin Konservatorion salissa konsertti, jonka ohjelmassa oli Yrjö Selinin ja Margaretin soittama Kilpisen sellosonaatti sekä lauluja, joita esittivät Göta Blomberg ja Matti Lehtinen. Lehtinen lauloi muun muassa kantaesityksen neljästä von Zwehlin sanoihin sävelletystä laulusta op. 80. Tilaisuudesta kirjoitettiin useissa lehdissä, yleensä positiivisesti, vaikkakaan ei aina täysin varauksettomasti sen paremmin sävellyksistä kuin esityksistäkään. Muutamien muiden kirjoittajien tavoin Martti Vuorenjuuri piti sellosonaattia ongelmallisena, Blombergin ääntä loistokkaana, mutta sen käyttöä joskus varomattomana ja Matti Lehtisen esityksiä vaikuttavina. ”Pitkän ja vaativan ohjelman säestäjänä oli Margaret Kilpinen osoittaen sekä yllättävää keskityskykyä hallita näin laaja ja raskas tehtävä hänen iällään että sangen hienostunutta säestystä.”[738] Margaret oli 63-vuotias.

Avoimen negatiivisesti kirjoitti *Päivän Sanomat* -lehden kriitikko. Arvostelun ilmettä ennakoi sen otsikko ”Mestari parka”. Kirjoittaja piti Blombergin tulkintaa ”masentavana” ja Margaretin panosta ”soinnillisessa heikkoudessaan ja rytmillisessä ytimettömyydessään melkoisen heikkona”. Dynamiikaltaan ”hieman yksipuolisesti” soittanut sellistikään ei saanut pianistilta riittävästi tukea. Ainoana valopilkkuna olivat Matti Lehtisen ”syvät tulkinnat”.[739] Erkki Salmenhaara sen sijaan keskittyi ensisijaisesti pohtimaan Kilpisen sävellyksiä, mutta totesi lopuksi kaikkien esiintyjien suorittaneen tehtävänsä ”aivan erinomaisesti.”[740] Yrjö Kilpisen syntymän 100-vuotisjuhlavuoden 1992 merkeissä yhdistys järjesti tai oli mukana järjestämässä peräti kolmisenkymmentä eri tapahtumaa.

Uudella vuosituhannella yhdistyksen nimi muuttui vielä kerran. Se palasi takaisin juurilleen, sillä nimeksi tuli vuonna 2019

https://doi.org/10.21435/tl.285

Laulumusiikin ystävät ry. Tätä kirjaa kirjoitettaessa puheenjohtajana toimii laulajatar Vuokko Saariaho ja varapuheenjohtajana laulajatar Riikka Hakola. Yhdistyksen vetovastuu on nyt siis ensimmäistä kertaa virallisestikin naisilla. Heidän lisäkseen hallituksessa on neljä muuta jäsentä, sihteeri ja rahastonhoitaja. Yhdistyksen tehtävä on nyt määritelty seuraavasti: ”[Yhdistys] edistää ja tukee taidelaulumusiikin, erityisesti liedin, esittämistä ja säveltämistä sekä sen asemaa suomalaisessa musiikkikulttuurissa. Yhdistys järjestää konsertteja ja pyrkii edistämään laulumusiikkiin liittyvää tutkimusta sekä julkaisu- ja levytystoimintaa.”

Toinen 1950-luvulla alkunsa saanut ja pysyvästi elämään jäänyt Yrjön hanke oli Savonlinnan musiikkipäivät. Diplomiurkuri, pianisti ja professori Pentti Savolainen (s. 1930), yksi Savonlinnan oopperajuhlien perustajista ja pitkäaikainen Savonlinnan musiikkipäivien toiminnanjohtaja, kertoo oopperajuhlien kronikassa, että *Itä-Savo*-lehden päätoimittaja Erkki Vallinkoski ja säveltäjä Ahti Sonninen olivat 1950-luvun alussa ottaneet esiin oopperajuhlien herättämisen uudelleen henkiin, ja myös ehdottaneet jonkinlaisten kurssien järjestämistä niiden yhteydessä. Yrjö oli kesällä 1953 vierailtuaan Braunwaldin musiikkipäivillä esittänyt ajatuksen, että Suomeenkin pitäisi saada jokin vastaavanlainen musiikkitapahtuma. Seuraavana kesänä Kilpisen ystävä A. O. Väisänen esitteli koulukaupunkiaan Savonlinnaa Yrjö Kilpiselle ja Paul Grümmerille.[741] Tarkoituksena oli viihdyttää Grümmeria, joka oli perheineen oleskellut Kamsholmenissa ja uuvuttanut Margaretia, ja arvioida kumpi kahdesta veden äärellä sijaitsevasta pikkukaupungista, Lappeenranta vai Savonlinna, oli kauniimpi kesäkaupunki. Savonlinna voitti äänestyksen.

> Meillä oli tähän asti mielenkiintoinen, kaikinpuolin onnistunut matka. Paul oli myös hyvin tyytyväinen – –. Eilen illalla hän kuitenkin sanoi saaneensa niin paljon uusia vaikutelmia, ettei jaksa niitä enää sulattaa ja haluavansa lähteä takaisiin Kamsholmaan. – – iltapäivällä alkoi hän taas mankua – –. Näin tämä perin poispilattu kakara nyt tulee sinne Sinun ja kaikkien muiden holhottavaksi. Älä nyt rakas Darling rasita itseäsi,

https://doi.org/10.21435/tl.285

> vaan anna Margotin ja Peterin hoitaa häntä. Muista, että [Siipin tytär] on todella hoidon ja hallinnan arvoinen - hän ei.[742]

Poispilatulla kakaralla Yrjö siis tarkoitti Paul Grümmeriä – eikä tämän teini-ikäistä pojanpoikaa Peteriä.

Yrjö esitti tuona kesänä järjestetyssä lehdistötilaisuudessa, että Savonlinnaan perustettaisiin lied- ja kamarimusiikkipäivät. Oopperajuhlien perustamista hän oli pitänyt epärealistisena ja itse koki, että kamarimusiikki oli suomalaisille oopperaa läheisempi musiikin laji. Ajatuksena oli kutsua kansainvälisiä kykyjä opettamaan lied- ja kamarimusiikkikursseilla sekä järjestää lisäksi konsertteja. Kiinnostava ehdotus oli, että osana musiikkipäiviä järjestettäisiin myös vanhan musiikin konsertteja vanhoilla soittimilla linnan Ritarisalissa, ehkä jopa kynttilänvalossa. Yrjö ei siis ollut ainoa eikä ehkä ensimmäinenkään Savonlinnan musiikkipäivien puolestapuhuja, mutta hän sai vihdoin tapahtuman järjestämisen liikkeelle.[743] Hän heitti esiin jopa ajatuksen, että ideasta vähitellen voitaisiin kehittää eräänlainen jo perustettujen kesäyliopistojen tapaan toimiva kesämusiikkikorkeakoulu.[744]

Ensimmäiset Savonlinnan musiikkipäivät järjestettiin 1955, ja kuten Savolainenkin toteaa, mitään vastaavaa ei Suomessa siihen mennessä ollut. Jyväskylän Kesä aloitti toimintansa seuraavana vuonna (nimellä Jyväskylän Musiikkikulttuuripäivät), mutta se keskittyi aluksi lähinnä uuden musiikin konsertteihin ja luentoihin. Seppo Nummi, joka kuului Jyväskylän Kesän ideoijiin, soitti Margaretille helmikuussa 1956 ja vakuutti, ettei Jyväskylän ohjelma mitenkään häiritsisi Savonlinnan musiikkipäiviä, vaan että ne pikemminkin täydentäisivät toisiaan.[745] Mestari- ja muita musiikkikursseja alettiin Suomessa järjestää seuraavalla vuosikymmenellä, ja niiden määrä nousi vauhdikkaasti. Yrjö otti yhteyttä Bruno Seidlhoferiin Wienissä ja yritti saada tätä pitämään pianokurssia Suomessa kesällä 1955. Yhteydenotto tuli kuitenkin liian myöhään; Seidlhoferin kalenteri oli jo täynnä. Hän lupautui ensin tulemaan seuraavana kesänä, mutta huomasi sitten ettei sekään onnistuisi.[746]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kesä 1957 olisi sopinut hänelle, jos se olisi voitu lyödä lukkoon heti, mutta vierailun järjestäminen raukesi. Kamarimusiikkikursseja ei Savonlinnassa myöskään saatu aikaan, vaan keskityttiin alusta alkaen liediin. Ensimmäisenä vuonna opettajaksi kutsuttiin Gerhard Hüsch, joka myös konsertoi Savonlinnassa Margaretin kanssa. Musiikintutkija Hans Moser piti esitelmiä ja Yrjö kertoi omista sävellyksistään. Aluksi vierailijat tulivat jokseenkin aina saksankielisistä maista, mutta 1960-luvulla asiantuntijoita alettiin kutsua muualtakin. Musiikkipäivät yhdistyivät 1984 tuolloin perustettuun Savonlinnan Musiikki-instituuttiin.

Yrjöllä oli edelleen erilaisia edustus- ja luottamustehtäviä ja kunniajäsenyyksiä. Hänestä tuli Suomen Säveltaiteilijain Liiton kunniajäsen helmikuussa 1952, aktiivijäsen hän oli ollut kaksikymmentäluvulta lähtien. Aikanaan tärkeään ja aktiiviseen Kalevalaseuraan hänet kutsuttiin jo 1933, kunniajäseneksi 1959. Kaksi vuotta aikaisemmin hänet oli kutsuttu Suomen Säveltaiteen Tukisäätiön valtuuskuntaan.

Margaret täyttää 60 vuotta

Margaretin lojaalius Yrjöä ja hänen työtään kohtaan oli yhtä vankkumatonta kuin ennenkin, mutta hänen omasta toiminnastaan tuli entistä itsenäisempää ja Yrjöstä riippumattomampaa. Opetustyö oli pysyvää, ja esiintymisetkin jatkuivat, vaikkakin harvemmin. Suomessa alkoi yleislakko maaliskuun 1. päivänä 1956: ”Toistaiseksi on saatu ruokatarvikkeita paitsi maitoa, jota annetaan vain alle 2 vuotiaille lapsille ja vanhuksille. Puhelin ja lennätin toimivat onneksi, mutta kaikki junat ja linja-autot, jopa lentoliikennekin on lakossa. Postitalossa kävin eilen ja sain siellä siirtotilille maksetuksi 12.000:-, kysyin samalla mahdollisuutta käyttää lentopostia. Vastaus oli, että se käy ainoastaan, jos itse lähtee Seutulaan! Siihen ei ole mahdollisuutta, koska on sanomattoman vaikea saada taxeja.”[747] Lakko kesti lähes kolme viikkoa. ”Pitkän pakollisen tauon jälkeen yritän taas kirjoittaa sinulle. Radiosta pauhaavat mitä erilaisimpia puhujia

https://doi.org/10.21435/tl.285

[sic], jotka arvostelevat ja kommenteeraavat 19 mennyttä lakkopäivää, syytä niihin j.n.e. Minusta olisi viisainta katsoa eteenpäin eikä pikkumaisesti tarttua vähemmän tärkeisiin erimielisyyksiin."[748]

Meilahden huvilassa asumisen seikkailut jatkuivat, olipa meneillään lakko tai ei. "Wirtanen [talonmies?] ja hänen rouvansa ovat olleet aivan suurenmoisia lumitöissä – – Rosan [apulaisen] huoneessa romahti uunissa sisus alas – – Sitten meni Petterillä [yksi Furunäsin uuneista] eräs ruuvi poikki luukussa – – sattui vielä niin hyvin, että minä löysin varastostani ruuvin, jonka saimme laitetuksi luukkuun, ja nyt on Petter taas uusissa voimissa. Lämpö ennätti laskea +3 asteeseen, mutta oli eilen illalla jo +12."[749] Helsingin kaupunki harvensi metsää huvilan ympäriltä ja Margaret pyysi heitä odottamaan Yrjön paluuta. Hän kantoi huolta myös vielä tuolloin Laaksolan tontilla kasvavista Maila Talvion eri kulttuurihenkilöille nimeämistä puista. Yrjö kuului Maila Talvion kuolinpesän hoitajiin.

Siipin ja arkkitehti Tauno Keiramon eron tullessa voimaan 1956 Margaret tuki kumpaakin osapuolta parhaansa mukaan.[750] Tauno Keiramo kertoikin, että Margaret oli paras mahdollinen anoppi, ja välit säilyivät hyvinä eron jälkeenkin.[751] Koska tyttärentytär asui isänsä kanssa, Margaret pistäytyi maaliskuussa Turussa Siipin kanssa: "Tauno oli ystävällinen ja hänen vanhempansa erittäin ystävällisiä Siipille ja minulle – – [Tyttärentytär] oli aivan ihastuttava. Viisas, kultainen pieni tyttö! Hän osaa jo pari säettä Laululle-laulustasi: Kun tunturilla puro hiljaa helää – –."[752] Lokakuun vastaava vierailu sujui yhtä hyvissä merkeissä: "Eilen tulimme Siipin kanssa oikein hyvin tänne, Siipi linjaautolla [sic] tosin vasta ½ 5, minä junalla klo 11. Täällä voidaan oikein hyvin: [Tyttärentytär] on kasvanut ja tullut niin järkeväksi – – Nyt on Tauno saanut valmiiksi erittäin kauniit, omintakeiset Konservatoriopiirustuksensa, minä olen oikein ihastunut niihin." Margaret kertoo kirjeessä jo vuoden alussa käyneensä "läpi Konservatorion ristiin rastiin" Taunon kanssa, kun oli suunniteltu korjauksia Konservatorion tiloihin.[753] Mistä konservatoriosta oli kysymys, on jäänyt epäselväksi, eikä asia ratkennut arkkitehti Keiramon kanssa käydyissä keskusteluissakaan.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret täytti 60 vuotta 25.5.1956, minkä johdosta hän sai vastaanottaa lukuisia onnittelusähkeitä ja muita viestejä. Margaret oli laatinut itselleen pitkän käsikirjoitetun listan henkilöistä, jotka muistivat häntä, luultavasti lähettääkseen heille kiitokset. Listalla on lähes kaksisataa nimeä, yksittäisiä ihmisiä (oppilaita, ystäviä, sukulaisia, kollegoita ja muusikkotuttavia), pariskuntia ja yhteisöjä. Aino ja Jean Sibelius lähettivät ”Herkälle sielukkaalle taiteilijalle Margaret Kilpiselle sydämelliset onnittelut ystävyydellä”, Sibeliuksen tyttäret onnittelivat häntä omilla viesteillään. Suomen Säveltaiteilijain Liitto, jonka puheenjohtajana toimi Taneli Kuusisto, järjesti Margaretin kunniaksi illalliset Lallukan taiteilijakodin juhlasalissa.

Useat lehdet julkaisivat syntymäpäiväonnitteluja. *Uuden Suomen* kirjoittaja, säveltäjä Tauno Pylkkänen mainitsi Margaretin roolin Kilpisen musiikin esittäjänä: ”Intiimi, kamarimusiikinomainen herkkyys näissä tehtävissä on suorastaan luonut esitystraditiot YK:n musiikille. – – Hänen hieno ja sydämellinen persoonallisuutensa on tehnyt hänet sekä oppilaitten että ystävien kunnioittamaksi ja ihailemaksi taiteilijattareksi.” Väinö Pesola totesi *Suomen Sosialidemokraatissa*: ”Hänen omissa konserteissaan voi todeta hienon tekniikkataituruuden ohella eetillisyyden leimaaman syväilmeisen tulkintataidon.” Pisimmän ja henkilökohtaisimman onnittelutekstin kirjoitti Sulho Ranta *Ilta-Sanomissa*. Lyhyiden elämäkertatietojen jälkeen hän muisteli ensin Margaretin esiintymisiä pianistina ja kuvaili sitten häntä ihmisenä:

> Darling Kilpinen! Ihmisten parhaita, kuin hyvyys itse, jos hänet tapaa vaikkapa työpaikkansa portaikossa. Tai huomioitsijana tutkinnoissa: selvä järki, enemmän: tarkka huomiokyky. Mitä esim. suureen Bachiin tulee, leimaistuvat hänen rauhalliset arvostelunsa kerta kaikkiaan enemmän kun päteviksi. Margaret Kilpinen pedagogina olisi kokonainen luku: valmiita pianisteja legio. Ja millä lämmöllä, suorastaan äidillisellä huolenpidolla hän onkaan opetuslapsensa hoitanut. Hyvä, inhimillinen ihminen. Kädenpuristus vain ja tuntuu siltä kuin valoisa tuulahdus jostain sieltä, missä meitä tuskin enää onkaan, olisi tullut vastaan aina

https://doi.org/10.21435/tl.285

kun tapaan Sinut. Oikeat onnitteluni hyvälle ihmiselle ja hyvälle pianotaiteilijalle. Lisäksi Darling Kilpinen: en ikänäni unohda Sinun vuosia kestänyttä ystävällisyyttäsi enkä ennen kaikkea ystävyyttäsi.[754]

Margaretin oppilaita 1950-luvulla

Kevätlukukausien 1945–1959 välillä oppilaskonserteissa soitti vuosikertomusten ohjelmien perusteella 11 pianistia Margaretin luokalta, monet heistä useita kertoja eri vuosina.[755] Esitettiin esimerkiksi Beethovenin (B-duuri), Mendelssohnin (d-molli), Saint-Saënsin (c-molli) ja Rahmaninovin (c-molli) konserttojen osia sekä Bachin, Bartókin, Beethovenin, Brahmsin, Chopinin, Haydnin, Kilpisen, Mendelssohnin ja Tšerepninin muita sävellyksiä.

Taneli Kuusiston rehtorikauden aikana nuorisokoulutuksen merkitystä alettiin jälleen painottaa voimakkaasti. Kirkkomusiikkiosasto perustettiin 1951, koulumusiikkiosasto 1957. Näyttää siltä, että 1950-luvulla Margaretin oppilaisiin kuului yhä enemmän nuorisokoulutuksen, koulumusiikkiosaston ja kirkkomusiikkiosaston oppilaita. Oppilaiden joukosta on tunnistettavissa monien sittemmin musiikin alalla pitkään toimineiden nimiä, esimerkiksi Angervon tytöt Anna-Maija, Sointu ja Heljä, pianisti–urkuri Anneli Suomela-Asp, laulajatar Taru Kumpunen (sittemmin Valjakka), kanttoriurkuri Pekka Laakkonen, Helsingin Kaupunginorkesterin harpisti Elisabeth Leistola sekä kirkkomuusikko, Sibelius-Akatemiassa muun muassa säveltapailun opettajana toiminut Seija-Sisko Parviainen (sittemmin Raitio). Monet heistä olivat taitavia pianisteja, mutta saattoivat myöhemmin suorittaa loppututkinnon pääaineena jokin muu soitin tai laulu. Pianisti Taimi Kuusi suoritti diplomitutkinnon 1948 Martti Paavolan oppilaana. Hän antoi ensikonsertin, opiskeli sen jälkeen Wienissä ja konsertoi jälleen Helsingissä. Konsertissa 14.3.1955 ohjelma, jota hän oli valmistanut Cyril Szalkiewiczin johdolla, sisälsi muun muassa Debussyn sarjan *Images* I ja harvoin kuullun Messiaenin teoksen *Fantaisie burlesque*. Kirsti

https://doi.org/10.21435/tl.285

Partanen (os. Nousiainen) suoritti diplominsa 1955 oltuaan jo viisi vuotta poissa Sibelius-Akatemian kirjoilta.

Margaret opetti kautta vuosien vaihtelevassa määrin myös yksityisesti, vaikka oppilaita häneltä ei koskaan puuttunut: ”Minulla on tutkintoaika alkanut ja työtä on oikein reilusti. Sainpa tässä vielä 3 amerikkalaista yksityisoppilasta lisää!”[756] Ja kaksi vuotta myöhemmin: ”Minulla on oppilaita aivan tulvillaan Sibelius-Akatemiasta [sic]; kansliassa ovat jo ”sortteeranneet” monet heikommat pois, toiset tulevat itkien pyytämään että ottaisin, 16 on nyt ja kontrahdin mukaan pitäisi olla 10.”[757] Opetusuransa aikana Margaret kuunteli valtaisan määrän erilaisia näytteitä ja tutkintoja, kuten virassa toimivat opettajat yleensäkin. Rehtori tai vararehtori kuunteli kaikki kurssitutkinnot. Pianon tutkintolautakunta oli 1950- ja 1960-luvulla viisijäseninen. Siihen kuuluivat Timo Mikkilä, Martti Paavola, Margaret Kilpinen, Rolf Bergroth ja rehtori (Ernst Linko, sittemmin Taneli Kuusisto). Margaret kuului sekä yleisen että alkeisosaston tutkintolautakuntiin ja kurssitutkintolautakuntiin. Hän oli jäsenenä myös alkeiskoulun pääsykoelautakunnassa (Linko, Kilpinen, Paavola, Jägerskjöld, Saarinen, Vaaranen), mutta ei konservatoriotason pääsykoelautakunnassa, johon esimerkiksi vuonna 1958 kuuluivat vain Ernst Linko, Timo Mikkilä ja Martti Paavola.[758]

Opiskelijoille ei annettu palautetta sanallisesti, vaan ainoastaan numeroina asteikolla heikko–erinomainen. Suullista palautetta on tietenkin voitu antaa kahden kesken. Koska kuunneltavia oli paljon, opettajat tekivät omia muistiinpanojaan voidakseen asettaa soittajat jonkinlaiseen järjestykseen. Margaretin opetusta koskevat aineistot Kansallisarkistossa sisältävät tutkintolistoja, joihin hän on lisännyt lyijykynällä luonnehdintoja: ”laiha fuuga”, ”koloriitti ei riittänyt näihin kappaleisiin”, ”meininkiä, vähän kiireinen”, ”taiteilijatukka kukonharja”, ”yleensä plastillinen fraseeraus, kultivoitu kosketus”. Erään kurssitutkinnon suorittaja irrotti hänestä muistiinpanot ”vailla pp – nopeus kauneuden kustannuksella; vasen käsi tekee virheitä; plastillisempaa; enemmän vaihtelua kosketuksessa; Beethoven: hyvä rytmi; ohne Anmuth [ei sulokkuutta]; Pater noster [lukijan mielikuvitus on rajana siinä mitä kaikkea

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret lienee tarkoittanut tällä!] – 'käy päälle'". Jonkin soittajan kohdalla hänelle on tullut mieleen ajatus: "Timon oppilaat soittavat usein niin nopeasti, että eivät oikein ennätä esiintuoda kauneutta. Tämä on poikkeus."

Pianonsoitossa oli syksyn 1956 ja kevään 1958 välillä suoritettu 32 kurssitutkintoa, joista kaksi oli diplomisuorituksia (eli III-kurssi, jonka lisäksi oli suoritettu kaikki muut oppiaineet) ja kaksi III-kursseja. Yksi korkeimman tutkinnon suorittajista oli Timo Mikkilän oppilas Sanna Mattinen, josta Margaretin kommentti kuului "Loistava". Lisäksi suoritettiin lukuisia alkeiskoulun ja sivuainetutkintoja. Keväisin kuunneltiin vielä muiden piano-opettajien luokka- tai muita tutkintoja tai yleisiä matineoita, vuonna 1958 niitä oli yhteensä 17. Oppilasmatineassa helmikuussa 1959 Sanna Mattinen ja 19-vuotias viulisti Jorma Rahkonen soittivat Brahmsin d-molli-sonaatin ja Sibeliuksen viulukonserton ensimmäisen osan. Saman matinean alkupuolella esiintyi Jorman 10-vuotias pikkusisar Margit, joka hieman vanhempien oppilaiden Marja Marttisen (sittemmin Väisänen) ja Tuulikki Kuusiston (sittemmin Närhinsalo) kanssa esitti Hans Gálin *Pastoraalin* kuudelle kädelle, minkä jälkeen Margit soitti Händelin *Carillonin* ja Chopinin h-molli-valssin.

Margaretin myöhäisinä opetusvuosina diplomitutkinnon suorittaneisiin oppilaisiin kuuluivat muiden muassa Ebba Ålander ja Ritva Antila-Seppä.[759] Ebba Ålanderilla oli näkövamma, mikä saattoi hidastaa hänen opintojaan, mutta hän suoritti silti diplomitutkinnon 1961. Ritva Antila-Sepällä oli läheiset välit Margaretiin: "Hän oli minulle äiti."[760] Antila-Seppä soitti hyvän vastaanoton saaneen ensikonserttinsa maaliskuussa 1956. Hän otti silloin tunteja Timo Mikkilältä, ja molemmat opettajat olivat kuuntelemassa kenraaliharjoitusta: "Ritva Antila-Seppä antoi aivan erinomaisen ensikonsertin. Timon kanssa olin viimeisissä harjoituksissa ja kuuntelin koko ohjelman, sekä sanoin myös huomautuksia Timon nimenomaisesta pyynnöstä."[761] Edellisenä vuonna nuori pianisti oli saanut ensimmäisen palkinnon silloin kahdeksannen kerran järjestetyssä Maj Lind -kilpailussa. Se oli tuolloin vielä Sibelius-Akatemian sisäinen vuosittain järjestetty mittelö, jossa useana vuonna oli vain

https://doi.org/10.21435/tl.285

muutama osanottaja.[762] Antila-Seppä osallistui Eduard Erdmannin kansainväliselle kesäkurssille Hampurissa 1957.[763]

Monet Margaretin oppilaista pitivät yllä yhteyttä häneen opintojensa päättymisen jälkeenkin, joidenkin kanssa kirjeenvaihto jatkui ulkomailtakin käsin jopa vuosikymmeniä. Joskus kirjeet sisältävät vain tavanomaisia kuulumisia tai tervehdyksiä, joskus niissä kerrotaan omista esiintymisistä ja kursseille osallistumisista, ja silloin tällöin saatetaan käsitellä hyvinkin henkilökohtaisia asioita. Diplomin 1955 suorittanut Kirsti Partanen muutti avioiduttuaan Raumalle ja kirjoitti sieltä esiintyneensä muun muassa Rauman orkesterin solistina.[764] Margaret auttoi entisiä oppilaitaan – ja joskus muidenkin oppilaita – esimerkiksi opettajan etsimisessä ulkomailta. Ritva Antila-Seppä oli Margaretin ansiosta saanut kutsun ja osallistunut Kempffin kurssille Positanossa 1957. Myös Ebba Ålanderin osallistumisesta oli käyty kirjeenvaihtoa Kempffin kanssa. Myöhemmin Margaret otti yhteyttä H. A. Peteriin ja kysyi neuvoa opettajasta Antila-Sepälle. Peter osasi suositella vain Wladimir Horbowskya ja Clifford Curzonia, mutta Antila-Seppä päätyi lopulta vuodeksi Moskovaan, mistä hän kirjoitti Margaretille saaneensa opettajakseen professori Leonid Roizmanin.[765]

Margaret opetti Sibelius-Akatemian Rautatiekadun talossa, mutta toi myös oppilaita kotiinsa Meilahteen, piti siellä soittotunteja ja tutustutti heitä vieraisiinsa. Pekka Laakkonen, kirkkomuusikko, joka opiskeli Margaretin johdolla useita vuosia 1950-luvun lopulla, kertoi käyneensä Meilahdessa tunneilla, ja ”pari kertaa muulloinkin”, esimerkiksi jonakin vappuna. Hän tapasi sekä Yrjön että Wilhelm Kempffin ja käänsi joskus lehteä Margaretille nauhoituksissa. Hän kertoi myös Margaretin tarjonneen ruokaa huonosti syöneelle oppilaalle Rautatiekadun talon kuppilassa, siis itselleen. Laakkosen mielestä Margaret oli ”hieno opettaja, aivan ihana.”[766] Toinen 1950-luvun oppilas, Anna-Liisa Elovaara kirjoitti seuraavan vuosikymmenen puolivälissä Margaretille Oulusta, missä toimi pianonsoiton opettajana. Hän kiitti saamistaan tunneista, ”erityisesti hienoista Bach-tunneista” ja kertoi Ritva Antila-Sepän esiintyvän Oulussa seuraavalla viikolla. Vuoden päästä helmikuussa Oulussa

https://doi.org/10.21435/tl.285

esiintyi Ritva-Hillevi Rissanen ja maaliskuussa Margit Rahkonen, joista Anna-Liisa myös mainitsi kirjeessä.[767] Margaretin 1960-luvun nuorista oppilaista eniten esillä olivatkin Ritva-Hillevi ja Margit.

Yksi Margaretin viimeisten vuosien oppilaista vaihtoi ensimmäisen yhteisen vuoden jälkeen toiselle opettajalle, koska ”Margaret Kilpinen nukahteli koko ajan”. Toinenkin viimeisten vuosien oppilas mainitsi samasta asiasta, mutta kertoi hämmästyneensä, kuinka jonkin väärän äänen tai muun pikku eksyilyn kohdalla opettaja näennäisesti torkkuessaankin välittömästi valpastui ja kysyi: ”Mitä se oli?” Tämäkin oppilas piti Margaretia tavattoman lämpimänä ja sivistyneenä opettajana, joka tutustui oppilaisiinsa myös ihmisenä ja hyväksyi oppilaan aina sellaisena kuin tämä oli, mahdollisine puutteineenkin. Myös kollega Meri Louhos kertoi väsymyksen yllättäneen Margaretin joskus tutkintoja kuunnellessa. Havahtuessaan Margaret kuitenkin reagoi heti itselleen tyypilliseen tapaan positiivisesti: ”Minä pidin tästä!”[768] Vaikka torkahtaminen oppilaan soittaessa ei toki ole mitenkään hyväksyttävää, se voi joskus olla ymmärrettävää. Sokeritasapainon heittelykin saattoi aiheuttaa väsymyskohtauksia.

Klassisen musiikin piirissä melko tavalliset, pitkäaikaiset ja kahdenväliset opettaja–oppilassuhteet ovat usein suuresti merkityksellisiä kummallekin osapuolelle, vaikkakin keskenään ehkä hyvinkin eri tavoilla. Oma oppilaskertomukseni käynee esimerkiksi. Olin Margaret Kilpisen oppilaana seitsemänvuotiaasta hänen kuolemaansa asti, jolloin olin täyttänyt kuusitoista vuotta – siis varsin tärkeän ajan pianistina kehittymisen kannalta. Tulin Lahdesta Viipurin Musiikkiopistosta, jossa olin aloittanut viulun- ja pianonsoiton kaksi vuotta aikaisemmin. Viulunsoitto jäi pois aloittaessani koulunkäynnin kuusivuotiaana, ja piano olikin alusta alkaen aivan oma valintani. Opettajani Lahdessa, Sirkka Väänänen, oli hänkin Viipurista lähtöisin, ja käsitykseni mukaan erinomainen alkeisopettaja. Muistan, kuinka hauskaa oli kotiläksynä ”syödä paperia” käsissä sanomalehtiä rutistelemalla. Tällä keinolla pyrittiin varmaankin vahvistamaan siinä vaiheessa kovin pieniä ja aika pienikokoisiksi jääviäkin käsiäni. Nuottien paikat opeteltiin värien avulla, ja ilman

https://doi.org/10.21435/tl.285

mitään synesteettisiä taipumuksia olen sen jälkeen aina ollut sitä mieltä, että g on punainen, e keltainen ja a sininen. Käytyäni pääsykokeissa ja selviydyttyäni laitoksen oppilaaksi Sirkka Väänänen kirjoitti Margaret Kilpiselle kirjeen, jossa hän kertoi tälle minusta ja kolmihenkisen perheemme taustasta. Minua kymmenen vuotta vanhempi viulistiveljeni, joka oli jo saanut sijaisuuden Radion Sinfoniaorkesterissa, aloitti myös opintonsa Sibelius-Akatemiassa.

Pääsykoetilanne oli tuolloin huomattavasti epämuodollisempi kuin nykyään. Jonkin sekaannuksen vuoksi olimme matkustaneet kokeisiin vääränä päivänä, mutta saimme erikoisluvan soittaa rehtorille erikseen. Ernst Linko huikkasi viereisestä huoneesta toiseksi kuulijaksi (luultavasti) Veikko Helasvuon, ja heille sitten soitin pääsykoekappaleeni. En enää muista tarkalleen, mitä ne olivat, joka tapauksessa pieni Bachin kappale, sitten jotakin muuta ja lopuksi vetonaulana Svend Erik Tarpin galoppi (*Mosaik* op. 31), jonka laukkasin läpi hirmuisella vauhdilla. Linko tokaisi ”Sepäs meni sukkelasti”, ja niin olin Sibelius-Akatemian alkeisosaston oppilas. Sitä, miksi päädyin oppilaaksi nimenomaan Margaret Kilpiselle, en tiedä.

Olin sen aikaisissa oloissa jonkinasteinen varhaislahjakkuus ja etenin nopeasti. Sain soittaa usein oppilaskonserteissa ja muissakin tilaisuuksissa. Bachia soitin tunneilla varsin paljon, ja wieniläisklassikkoja oli aina harjoiteltavana. Ohjelmisto oli kaiken kaikkiaan melko monipuolista. Mukana oli myös 1900-luvun säveltäjänimiä – ei kuitenkaan mitään avantgardea tai villin kokeellista musiikkia. Vanhan perinteen mukaisesti opettelin myös paljon konserttoja ja sainkin esiintyä orkestereiden solistina soittamassa Haydnia ja Mozartia jo alle 10-vuotiaana. Veljeni hankki orkesterilaisen palkallaan levysoittimen ja joitakin levyjä. Ensimmäinen toivomani levy oli Mantovanin orkesterin *Elisabet-serenadi* (toisella puolella *Pienten elefanttien tanssi*), jonka hunajainen, runsaalla kaiulla varustettu jousiorkesterisaundi kuulosti minusta taianomaiselta. Seuraava levy oli veljen valitsema LP, Beethovenin Es-duuri-konsertto, esittäjänä aikanaan legendaarinen Solomon. En tiedä miksi juuri hän. Solomon oli vieraillut Helsingissä Kaupunginorkesterin ja Radio-

https://doi.org/10.21435/tl.285

orkesterin solistina 1950-luvun taitteessa, mutta me emme olleet silloin siellä – radio kylläkin on saattanut olla auki. Kuuntelin tuota levyä niin paljon, että sen on täytynyt jollakin tavoin vaikuttaa käsitykseeni teoksesta. Muistan himoinneeni saada soittaa sen joskus. Samanlaisen konserttohimon sytytti myöhemmin Tšaikovskin b-molli-konserton kuuleminen. Sain opettajaltani vuosien kuluessa paljon nuotteja, kirjoja ynnä muuta, mutta en muista saaneeni häneltä yhtään äänilevyä. Luultavasti hän ei itsekään erityisesti harrastanut niitä. Sibelius-Akatemian kirjasto sai vuonna 1957 käyttöönsä luokan, johon perustettiin äänilevyosasto.

Soitin ensikonserttini Sibelius-Akatemian konserttisalissa kaksitoistavuotiaana, joulukuussa 1961. Mikään ihmelapsi en ollut enkä sellaiseksi itseäni koskaan tuntenut. Sekä kotonani että opettajan puolelta sanouduttiin irti tästä jonkin innokkaan naistenlehden lanseeraamasta termistä. Ensikonserttia ei yleensä saanut pitää ennen diplomin tai ainakin III-kurssin suorittamista, mutta jotenkin asia järjestyi. Suunniteltiin jopa etten olisi Sibelius-Akatemian kirjoilla tuon syksyn aikana. Konsertin ohjelmassa oli Beethovenin *Pateettinen sonaatti* op. 13, Schubertin Impromptut As-duuri ja Es-duuri op. 90, Kilpisen *Pastoraalisarja* op. 82, Skrjabinin kolme preludia opuksesta 11 (4, 10 ja 17), Chopinin *Muunnelmat sveitsiläisestä kansanlaulusta* ja Bartókin *Kuusi romanialaista kansantanssia*. Selvisin ohjelmasta kunnialla, minkä kriitikotkin noteerasivat, mutta usea heistä myös huomautti, että ohjelma koostui pienimuotoisista sävellyksistä, eikä soittajalla vielä ollut kypsää taiteellista näkemystä – kaikki aivan varmasti totta. Omasta näkökulmastani koomilliselta tuntuu parin kirjoittajan huolestuneisuus siitä, ettei lasta nyt vain ryhdyttäisi ryöstöviljelemään ja pilattaisi lupaavaa alkua. Mikään ei luultavasti olisi voinut olla etäisempi mahdollisuus. Sekä äitini että opettajani olivat jalat maassa -tyyppisiä ihmisiä, eikä lapsen ryöstöviljely ollut heidän agendallaan.

Miksi Margaret Kilpinen sitten halusi, että konsertti järjestetään niin varhain? Tuula Kotilainen arvelee nuorisokoulutuksen historiikissaan (2009), että Margaret olisi jollakin tavoin nähnyt minussa itsensä ja mahdollisesti tuntenut nuorena jääneensä vaille jotakin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret Kilpinen ja oppilas Margit Rahkonen. Kuvan on Meilahden huvilassa ottanut valokuvausta harrastanut pianotaiteilija Wilhelm Kempff 1959. Margit Rahkosen yksityisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Asiaa pohdittuani en usko, että kysymys oli ainakaan ensisijaisesti siitä. Ehkä hän vain halusi asettaa meille kummallekin haasteen ja katsoa kuinka siitä selvittäisiin. Epäilemättä hän myös halusi esitellä ikäisekseen tavallista edistyneemmän oppilaansa, jotta tälle tarjoutuisi tilaisuuksia kehittää itseään edelleen. Hän tiesi, ettei kotonani ollut mahdollista saada kokoon rahoja esimerkiksi mestarikursseja tai ulkomaanmatkoja varten. Sainkin sittemmin joitakin pieniä apurahoja, joiden turvin kävin kesien aikana tunneilla ensin Sveitsissä ja sitten kahdesti Itävallassa. Myös kotimaiset orkesterit ja silloin vielä eri kaupungeissa toimivat konserttiyhdistykset järjestivät esiintymisiä. Tässä mielessä ensikonsertin yhteydessä esille pääseminen vaikuttaa toimineen hyvänä strategiana.

Ensikonserttia seuraavana kesänä Margaret järjesti minut muutamaksi viikoksi Baseliin, missä hän toivoi minun saavan tunteja Paul Baumgartnerilta, joka – kuten minulle selvisi myöhemmin – oli ollut Erdmannin oppilas. Baumgartner oli kuitenkin matkustanut pois kaupungista, ja sain tunteja hänen assistentiltaan, josta en erityisemmin pitänyt. Viisitoistavuotiaana osallistuin Wienissä Alfred Brendelin, Jörg Demusin ja Paul Badura-Skodan mestarikurssille. Saksan kielen ymmärrykseni ei vielä silloin ollut kovinkaan kattavaa, joten muiden opetuksen kuunteleminen tuntui joskus työläältä. Margaretin arkistossa on Paul Badura-Skodalta kirje, jossa hän kertoo mielipiteensä minusta. Kolmeen sanaan tiivistettynä se kuului: lahjakas, mutta sulkeutunut. En tiennyt mitään tästä kirjeestä ennen arkistoon pääsyäni, mutta ilmeisesti Margaret oli jollakin tavoin tällekin kurssille lähdön takana. Eniten kurssin kolmesta mestarista pidin Brendelistä, jolle soitin Lisztiä. Posket punaisina yritin toteuttaa Brendelin vaativia huutoja: ”Mehr Feuer! Mehr Feuer!” Seuraavana kesänä otin parin kuukauden ajan tunteja Richard Hauserilta, joka keskittyi pitkälti sormityöhön. Nautin monella tavalla omillani olosta ulkomailla, ja sitä paitsi minulla oli ensimmäisenä kesänä turvanani Meri Louhos, joka oli ottanut tehtäväkseen pitää minusta huolta. Wienissä opiskeli tuolloin myös muita, hieman vanhempia pianisteja. Silti koin oloni siellä valtavan yksinäiseksi. Saksan kieleni oli heiveröistä, olin ujo ja lapsellinenkin,

https://doi.org/10.21435/tl.285

enkä varmasti osannut käyttää hyväkseni lähestulkoonkaan kaikkea sitä oppia, mikä olisi ollut saatavissa.

En koskaan kuullut, että Margaret olisi kahlinnut oppilaitaan itseensä. Päin vastoin, kuten omastakin esimerkistäni näkyy, hän kannusti heitä menemään muiden opettajien kursseille kotimaassa ja ulkomailla ja teki kaiken voitavansa ollakseen avuksi, jos oppilas osoitti kiinnostusta asiaan. Margaretin kuoltua jäin hetkeksi jollakin tavoin tuuliajolle. Opettajan vaihdos siinä vaiheessa olisi jo joka tapauksessa saattanut olla paikallaan, mutta nyt menetin opettajan, joka pianonsoiton opetuksen lisäksi piti monessa mielessä huolta minusta suhteessa muuhun musiikkimaailmaan. Kotonani ei kaikesta huolenpidosta ja hyvästä tahdosta huolimatta ollut kokemusta tästä muusikoksi kasvamisen osasta eikä kykyä auttaa siinä. Olin koko Sibelius-Akatemiassa opiskeluni ajan nuorisokoulutuksen opiskelija. III-kurssin suoritin 19-vuotiaana Leningradissa vietetyn vuoden jälkeen oltuani sitä ennen vuoden ajan Tapani Valstan oppilaana. Muistan häntä suurella lämmöllä ja kunnioituksella. Sen jälkeen päädyin erilaisten, lähinnä ulkomaisten apurahojen turvin pitkäaikaisiin opintoihin ulkomaille.

Margaretin esiintymisiä pianistina ja cembalistina

Kansallisarkistossa ei ole juuri lainkaan kirjeitä Yrjöltä Margaretille kesäkuun alun 1944 ja maaliskuun alun 1951 väliseltä ajalta. Miltei sama koskee päinvastaiseen suuntaan lähteneitä kirjeitä.[769] Pariskunta varmaankin pysytteli Suomessa muutaman sodanjälkeisen vuoden ajan. Vuodelta 1945 on ainoastaan Margaretin Yrjön kunniaksi laatima kalevalaispoljentoinen juhlaruno, jonka Margaret inspiroitui kirjoittamaan muistoksi hänen ja Yrjö Selinin helmikuisesta Kilpis-illasta.[770] Pianistille ohjelma oli vaativa: ensiesitys Pianosonaatista nro 3 op. 85 (vuodelta 1933), Pianosonaatti nro 4 op. 86, sonaatti sellolle ja pianolle op. 90 ja soolopianoteokset *Runoelma* (ei opusnumeroa) ja *Pastoraalisarja* op. 82. Nils-Erik Ringbom piti sellosonaattia sonaateista onnistuneimpana, ja kahdesta

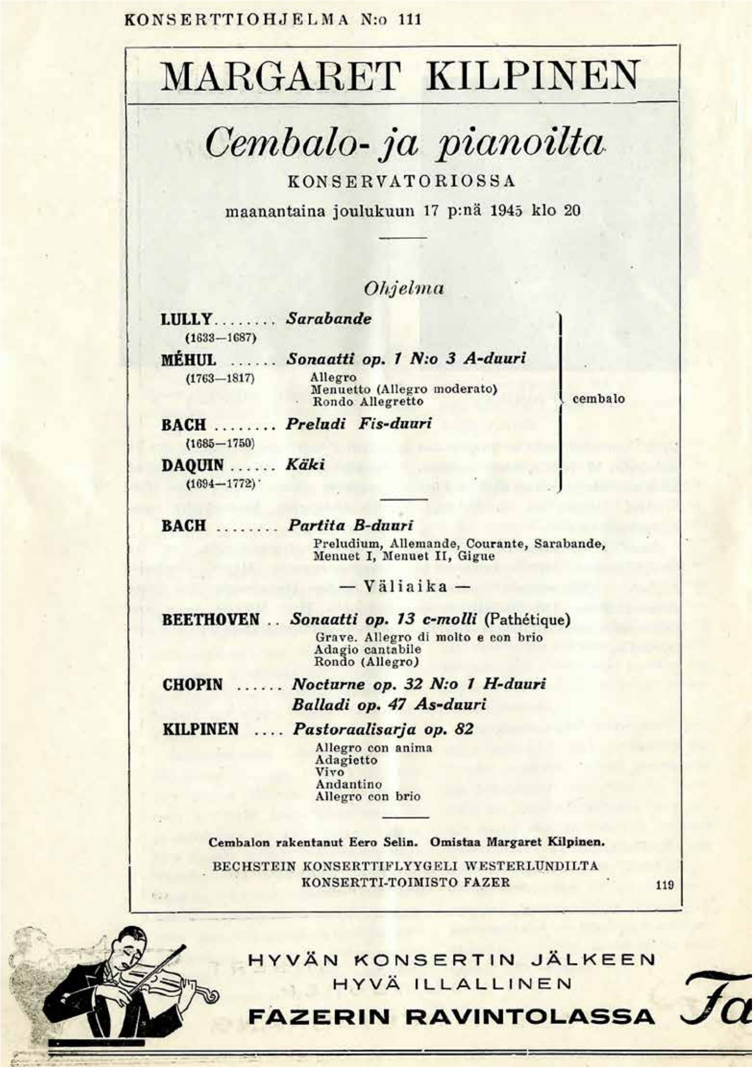
https://doi.org/10.21435/tl.285

pianosonaatista häneen teki voimakkaamman vaikutuksen myöhäisempi, op. 86. Runoelmaa hän luonnehti meditaatioksi pianolle.[771]

Kaikki jo kauan ennen sotaa virinneet musisoimisen tavat olivat edelleen osa Margaretin elämää. Alkuvuodesta 1945 Margaret säesti ainakin kahden laulajattaren, Liisa Ropen ja Ruth Åkerbergin konsertit. Syksyllä oli laulajatar Kerttu Siukosen debyytti, jossa myös sellisti Varpu Siukonen avusti.[772] Mary Hannikainen esitti joitakin Yrjön lauluja Kaupungintalolla lokakuussa. Joulun alla Margaret antoi Konservatorion salissa konsertin, jonka alkupuolella soitti cembaloa ja jälkipuolella pianoa. Tällainen konsertti oli todellinen harvinaisuus Suomen oloissa. On mahdollista, että se oli lajissaan ensimmäinen, eikä täällä vastaavia ole tiettävästi juuri myöhemminkään pidetty.[773] Hän oli tuntenut itsensä huonovointiseksi, mutta ei halunnut kuitenkaan peruuttaa konserttia. Pari päivää aikaisemmin *Hufvudstadsbladetissa* ilmestyi lyhyt esittely, jossa kerrottiin cembalon toimintaperiaatteesta. *Nya Pressen* -lehden kirjoittajan mielestä Margaret käsitteli cembaloa taitavasti ja toteutti 1600- ja 1700-luvun ornamentiikkaa vanhan ajan sulokkuudella (”med grace och sirlighet”). Bechstein-flyygelillä soitetun osaston alkua oli haitannut muistikatkos, mutta Beethovenin sonaatin hidas osa ja Chopinin Balladi todistivat soittajan hienostuneesta otteesta ja eläytymisestä, Kilpisen *Pastoraalisarjan* esitys oli kerrassaan valloittava. Selim Palmgren piti Daquinin ja Lullyn kappaleita cembalomaisimpana, mutta hän arveli, että Méhulin sonaatti, ”puhumattakaan Bachin cis-duuri-preludista” olisi kuulostanut paremmalta modernilla pianolla soitettuina.[774] Bachin B-duuri-partitan, joka oli sijoitettu ohjelman alkupuolelle, Margaret soitti pianolla. Jälkipuolen ohjelma koostui Beethovenin *Pateettisesta sonaatista*, Chopinin Balladista ja Nokturnosta sekä Kilpisen *Pastoraalisarjasta*.

Margaret on saattanut rakentaa soolokonserttiohjelmaa cembalolle ja pianolle jo aikaisemmin, sillä hänen arkistossaan on käsin kirjoitettu ohjelma, jossa on merkintä ”konsertti joulukuu 1941”. Sen ohjelmassa olisi ollut Lully–Couperin–Daquin-osaston lisäksi Bachin *Kromaattinen fantasia ja fuuga*, Beethovenin *Pateettinen sonaatti*, Kilpisen *Runoelma* ja *Pastoraalisarja* sekä Chopinin etydi

https://doi.org/10.21435/tl.285

KONSERTTIOHJELMA N:o 111

MARGARET KILPINEN

Cembalo- ja pianoilta

KONSERVATORIOSSA

maanantaina joulukuun 17 p:nä 1945 klo 20

Ohjelma

LULLY .... ***Sarabande***
(1633—1687)

MÉHUL ...... ***Sonaatti op. 1 N:o 3 A-duuri***
(1763—1817)
Allegro
Menuetto (Allegro moderato)
Rondo Allegretto

BACH .... ***Preludi Fis-duuri***
(1685—1750)

DAQUIN ...... ***Käki***
(1694—1772)

(LULLY–DAQUIN: cembalo)

BACH .... ***Partita B-duuri***
Preludium, Allemande, Courante, Sarabande, Menuet I, Menuet II, Gigue

— Väliaika —

BEETHOVEN .. ***Sonaatti op. 13 c-molli*** **(Pathétique)**
Grave. Allegro di molto e con brio
Adagio cantabile
Rondo (Allegro)

CHOPIN ...... ***Nocturne op. 32 N:o 1 H-duuri***
Balladi op. 47 As-duuri

KILPINEN .... ***Pastoraalisarja op. 82***
Allegro con anima
Adagietto
Vivo
Andantino
Allegro con brio

Cembalon rakentanut Eero Selin. Omistaa Margaret Kilpinen.

BECHSTEIN KONSERTTIFLYYGELI WESTERLUNDILTA
KONSERTTI-TOIMISTO FAZER

119

HYVÄN KONSERTIN JÄLKEEN
HYVÄ ILLALLINEN
FAZERIN RAVINTOLASSA

Cembalo- ja pianokonsertin ohjelma 1945. Kansallisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

e-molli, Berceuse ja Balladi As-duuri. En ole löytänyt todisteita tällaisen konsertin toteutumisesta.

Tammikuussa 1946 laulajapariskunta Eeva Pasila-Tamminen ja Mauno Tamminen konsertoi Margaretin avustuksella. Lupaava nuori oopperalaulajatar Ilona Koivisto piti liedkonsertin, jonka painopiste oli Kilpisen lauluissa, ja Erik Tawaststjerna katsoi Margaretin pianismin muodostaneen tärkeän osuuden onnistuneessa konsertissa. Musisointi vanhan musiikin parissa jatkui Eero Selinin ja Ilmari Haapalaisen kanssa, muun muassa radiossa.

Radiosta kuultiin edelleen muun musiikin ohella myös vanhaa musiikkia ja vanhoja soittimia. Nils-Erik Ringbom kirjoitti sanomalehdessä ohjelmasta, jossa Mary Hannikainen oli laulanut joitakin vanhoja lauluja lämmöllä ja charmilla, Margaret Kilpinen soittanut cembalolla herkästi sekä soolo- että säestysnumeroita ja Eero Selin ja Ilmari Haapalainen käsitelleet monikielisiä soittimiaan taitavasti. Ringbom pahoitteli ainoastaan sitä, että hauskasti kootusta ohjelmasta oli ilmoitettu ”voi, niin ikävästi ja huonosti” (”ack så tråkigt och talanglöst!”). Hän toivoi, että ohjelmaan olisi liitetty pieni barokin, rokokoon ja kuultavaksi tarjotun musiikin esittely.[775]

Monia radion musiikkiohjelmia esiteltiin sanallisesti. Orkesterit järjestivät suomeksi tai ruotsiksi juonnettuja konsertteja koululaisille. Helsingin Kaupunginorkesterissa käytäntö aloitettiin Georg Schnéevoigtin johtajakaudella ja sitä jatkettiin sodan jälkeen. Nämä erittäin suositut tilaisuudet olivat yleensä eri aikakausien musiikkia esitteleviä teemakonsertteja. Margaret esiintyi cembalistina 1950-luvulla Konservatoriossa pidetyssä juonnetussa koululaiskonsertissa. Silloin koululaisille tarjoiltiin Haydnin, Stamitzin ja Mozartin orkesterimusiikkia, cembalosooloja ja Abelin sonaatti jousiorkesterille, jossa Margaret soitti cembalolla continuo-osuuden.[776]

Heti vuodenvaihteen 1948–1949 jälkeen Margaret pistäytyi Yrjö Selinin kanssa Tukholmassa soittamassa Kilpisen sellosonaatin Ruotsin radioon.[777] Kilpisten vanha tuttu, säveltäjä H. A. Peter Boråsista oli käymässä Tukholmassa ja lupautui lehdenkääntäjäksi. H. A. Peter (1904–1977), joka muun muassa laati orkesterisovituksia

https://doi.org/10.21435/tl.285

joistakin Kilpisen lauluista, oli syntynyt Itävallassa ja oikealta nimeltään Peter Adolf Fleischner. Juutalaisen syntyperänsä vuoksi hän pakeni Itävallasta 1938 Unkarin ja Baltian maiden kautta Suomeen. Helsingissä hän sävelsi joitakin orkesteriteoksia, toimi juutalaisessa seurakunnassa ja perusti siellä amatööriorkesterin. Toukokuussa 1944 hän siirtyi Ruotsiin Boråsiin, missä hän vaikutti musiikin ja laulun opettajana.[778] Laulaja Kim Borg kirjoittaa muistelmissaan arvostavasti Peteristä ja kertoo saaneensa nuoruusvuosinaan tältä tukea ja arvokasta apua Schubertin ja Kilpisen lauluihin perehtymisessä.[779] Margaret tapasi Peteriä useita kertoja 1950-luvulla. Huhtikuussa 1958 Margaret vieraili Boråsissa 9-vuotiaan oppilaansa, tämän kirjan kirjoittajan kanssa, joka esiintyi muutamissa koulu-

Yrjö ja Margaret *Radiokuuntelija*-lehden (12/1964) kuvassa. Muistan lapsena pitäneeni Margaretin sulilla peitettyä hattua kiehtovana. Kansallisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

konserteissa. Yrjö oli Seutulan (nykyisin Helsinki-Vantaan) lentokentällä saattamassa lähtijöitä. ”Huomenna 2 esiintymistä koulussa, illalla lastenkutsut. Meitä pidetään kuin kukkaa kämmenellä!”, kirjoitti Margaret kortissa Yrjölle 10.4.1958. Kortti jäi yhdeksi hänen viimeisistä arkistoon tallentuneista viesteistä miehelleen.

Tammikuun 1949 lopussa Margaret esiintyi Helsingin Kaupunginorkesterin solistina Yliopiston juhlasalissa pidetyssä kansansinfoniakonsertissa. Kansankonsertit ja kansansinfoniakonsertit olivat jatkoa Robert Kajanuksen aikoinaan perustamille populaarikonserteille. Kansansinfoniakonserttien ohjelmassa oli yleensä jokin sinfonia ja sen lisäksi hieman kevyempää sulateltavaa, mikä saattoi olla esimerkiksi konsertto tai sen osa, jokin kansanjoukoille tuttu lyhyehkö orkesteriteos tai soolonumero. Margaretin osuus käsitti Saint-Saënsin c-molli-konserton kaksi ensimmäistä osaa. *Nya Pressenin* arvioijan mukaan hänen kultivoidussa soitossaan yhdistyivät teknisen suorituksen erinomaisuus ja tulkinnan runollisuus ja lämpö. Saint-Saënsin konsertosta teoksena kirjoittaja ei ollut kovin innostunut, ja melko lailla samaa mieltä oli Selim Palmgren *Hufvudstadsbladetissa*.[780] Orkesteria johti Martti Similä, joka oli aikaisemmin toiminut pitkään Suomalaisen Oopperan kapellimestarina ja sitten vuodesta 1944 Helsingin Kaupunginorkesterin kapellimestarina. Helsingistä hän siirtyi johtamaan Lahden orkesteria, missä hän toimi kuolemaansa 1958 asti. Pari päivää kansankonsertin jälkeen, 25.1., Margaret soitti Saint-Saënsin konserton kokonaisuudessaan Tampereella Eero Kososen johtaessa.[781]

Lokakuussa 1950 Yrjö vuorostaan oli Tukholmassa matkaseuranaan tytär Siipi. Margaret kirjoitti hänelle kuulleensa venäläistä pianistia Jevgeni Malininia Helsingissä: ”Tiedätkö, olin eilen Malinin [sic] konsertissa, siinä on todellinen pianopoika, ei vielä 20 täyttänyt. Minuun vaikutti eniten hänen soittonsa monumentaalisuus ja tinkimättömyys.”[782] Tinkimättömyys on sana, joka helposti tulee mieleen myös Margaretin ”elämän miesten”, sekä Yrjön ja Eduard Erdmannin musiikkisuhdetta pohtiessa. Lokakuun 30. oli Siipin syntymäpäivä. Margaret lähetti onnittelukirjeen ja toivotti isän ja tyttären tervetulleiksi piakkoin takaisin kotiin. Samalla hän

https://doi.org/10.21435/tl.285

kertoi saaneensa hääkutsun Skotlantiin Christopher Grieriltä, joka oli aiemmin ollut ”British Councilin Musiikkiupseerina” ja josta sittemmin oli tullut ”pääarvostelija” Edinburgissa.[783]

Joulukuussa 1952 Hämeenlinnan kaupungin musiikkilautakunta järjesti Kilpinen-konsertin, jossa Aune Antti ja Heikki Malmivaara esittivät laajan valikoiman Kilpisen liedejä Margaretin avustuksella. Tässä konsertissa esitettiin myös Aleksis Kiven runoon sävelletty *Tornin kello* (ei opusnumeroa) jonka orkesteriversion kantaesityksessä solistina lauloi Annikki Uimonen jo vuonna 1915. Alkuperäisen, pianosäestyksellisen version esityksistä ei ole muuta tietoa.[784]

Fazer julkaisi Yrjön 64 laulua sisältävän *Kanteletar*-kokoelman 1954. Laulu-Miesten juhlasalissa järjestettiin 24.2. julkaisutilaisuus, jossa Fazerin Musiikkikaupan toimitusjohtaja Roger Lindberg, laulujen saksantaja Erich Kunze ja säveltäjä Kilpinen puhuivat, ja Tii Niemelä, Antti Koskinen ja Aune Antti esittivät kahdeksantoista kokoelmaan kuuluvaa laulua Margaretin avustuksella. Yhdessä Aune Antin ja Kim Borgin kanssa hän oli jo osallistunut kuudentoista Kanteletar-laulun kantaesitykseen Kalevalajuhlassa 1950. Kummatkin laulajat olivat pitkäaikaisia ja omistautuneita Kilpisen tuotannon esittäjiä.

Margaretia suuresti ilahduttanut tapaus oli esiintyminen Sibelius-viikoilla Helsingissä 9.6.1957.[785] Ritarihuoneella pidetyn konsertin ohjelmassa oli vanhaa musiikkia, ja sitä mainostettiin nimellä Radion intiimikonsertti. Viulutaiteilija Erik Cronvall ja hänen pianistivaimonsa Eevi Cronvall soittivat Thomas Byströmin sonaatin, ja Antti Koskinen, jota Margaret säesti taffelipianolla, esitti lauluja 1700-luvun jälkipuoliskolta.[786] Margaret soitti sitten Sibelius-museon Nannette Stein-Streicherin Wienissä 1802 rakentamalla fortepianolla C. L. Lithanderin Muunnelmat Goësin teemasta, ja lopuksi kuultiin Erik Tulindbergin d-molli-jousikvartetto Sibelius-Akatemia-kvartetin soittamana. Margaret raportoi konsertista Yrjölle Kamsholmenista, jossa hän nautti alkukesästä: ”Intiimi konsertti [sic] on sanottu täysosumaksi; ihanan kaunis ja akustisesti erinomainen Ritarihuoneen Sali oli loppuunmyyty, se tahtoo sanoa, 300 tuolia oli pantu ja niistä ei ollut kuin joku ainoa tyhjä. 500 kuu-

https://doi.org/10.21435/tl.285

lemma mahtuu sinne. Ihanteellinen kamarikonsertti sali. Arvostelijat ylen ihastuneita paitsi vanha Antti-ystävämme [Andrei ”Antti” Rudnev], jonka nyt ei enää pitäisi kirjoittaa, eihän hän raukka oikein taida kuullakaan. Eihän se mitään merkitse. Kai Maasalo oli erittäin onnellinen ja kiitti niin ystävällisesti ja kauniisti.”[787]

Ystäviä ei hylätä

Yrjö oli tottunut edustamaan suomalaista musiikkimaailmaa Saksassa ja myös tekemään paljon työtä saadakseen aikaan konsertteja ja muita esityksiä omille sävellyksilleen. Hän oli aina ollut valmis esittelemään teoksiaan uusille esittäjille ja julkaisijoille, seurustelemaan oikeiden ihmisten kanssa ja matkustamaan sinne, missä saattoi olla mahdollisuuksia musiikin esille tuomiseen. Tämä toimintatapa oli hänelle ominainen loppuun asti. Ranskalaista kulttuuria hän vierasti, kuten näkyy muun muassa 1930-luvun alussa tehdystä vierailusta Pariisiin, ja huolimatta 1930-luvun puolivälin hyvästä vastaanotosta Englannissa hän ei näytä erityisesti yrittäneen saada siellä lisää jalansijaa. Saksa oli hänelle ennestään tuttu, hän osasi kieltä sujuvasti ja tunsi siellä olonsa kotoisaksi. Hän luotti Saksan kulttuuriseen ja muuhun ylivertaisuuteen. Saksan ja kansallissosialismin häviö sodassa muutti hänen ammatillisen tilanteensa perusteellisesti, mutta, kuten monet hänet ystävistään todistivat, Yrjö oli ystävilleen uskollinen loppuun saakka.

Yrjö matkusti Saksaan vähintään kerran vuodessa vuosina 1933–1944, ja sodan jälkeen ainakin vuosina 1951, 1953, 1956, 1957 ja 1958. Itävallassa hän vieraili opiskeluvuosiensa jälkeen vähintään neljästi, viimeiset kerrat 1941 ja 1956. Yrjön palatessa Saksaan 1951 luultavasti ensimmäisen kerran sitten vuoden 1944 Margaret näyttää hieman jännittäneen sitä, miten Yrjö pärjäisi uusissa oloissa. Hän lähettää Gerhardille ja Lisalle rakkaat terveiset, mutta miehensä tuntien hän kehottaa tätä varovaisuuteen puheissaan: ”Punnitse kaikin puolin sanojasi, puhu mieluummin vähemmin.”[788] Münchenistä Hüschien luota Yrjö matkusti Zürichiin tapaamaan Paul

https://doi.org/10.21435/tl.285

Grümmeriä. Margaret itse oli lähdössä Lauttakylään ja Tyrväälle soittamaan muutamia koululaiskonsertteja oppilaansa Ritva Antila-Sepän kanssa, joka oli sieltä päin kotoisin. Margaret kirjoittaa nauttineensa koululaisille soittamisesta.[789]

Vuonna 1956 Yrjö kävi Saksassa kahteenkin kertaan, heti vuoden alussa ja uudelleen syksyllä, ja viipyi siellä yhteensä lähes puoli vuotta. Ensimmäisellä matkalla hän asui Berliinissä osoitteessa c/o Frau Hinkel.[790] Margaret oli Yrjöstä huolissaan ja kehotti häntä jälleen ajattelemaan ensin ja puhumaan vasta sitten: ”Toivottavasti olet päässyt hyvin perille Berliniin! – – Ota kantajia missä vain saat – – Ole erittäin varovainen joka suhteessa: Harkitse mitä sanot, ennen kuin puhut! Se, joka ei punnitse sanojaan, ei koskaan puhu viisaasti. [Tänk på vad Du säger, förrän Du något talar! Den aldrig klokt talar, som icke ordet väger.] Näillä pikku Mamman isän sanoilla lopetan nyt tämän pienen kirjeen.”[791] Ehkä nämä aikaisemminkin tarjotut Yrjön äidinisän neuvot olivat nyt erityisen tarpeen, sillä Yrjö näyttää kiertäneen kummallakin matkalla useita paikkakuntia ja tavanneen paljon vanhoja tuttuja ja ystäviä. Tapaamiset olivat varmasti nostalgisia, mutta vaikutelmaksi jää, että mitään konkreettista ammatillista toimintaa ei lähtenyt käyntiin.

Yrjön ja Gerhardin välisestä kirjeenvaihdosta sodan jälkeen 1940-luvulla syntyy käsitys, että Yrjön oli vaikea hahmottaa, miten perusteellisesti maailma ja kulttuurisuhteet olivat muuttuneet. Hän näyttää pitkään ajatelleen, että konsertointi Saksassa jatkuisi entiseen tapaan, kunhan vain kontaktit vanhojen ystävyyksien pohjalta saataisiin uudelleen solmituiksi. Aluksi Gerhardkin suhtautui suunnitelmiin positiivisesti, mutta todellisuus valkeni hänelle melko nopeasti. Viimeistään hänen viitisen vuotta kestäneen *Entnazifierung*-prosessinsa aikana kävi selväksi, että hyvin harvat toiminnot jatkuivat entiseen tapaan, eikä entiseen ollut paluuta. Yrjö tunsi itsensä yksinäiseksi. Hän kaipasi kipeästi esiintymisiä ja musiikillista työskentelyä Gerhardin kanssa omien laulujensa parissa. Margaret ei miesten sodanaikaisessa tai -jälkeisessä kirjeenvaihdossa ole esillä juuri lainkaan, muutamaa ohimenevää mainintaa ja toistuvia rutiininomaisia terveisten lähettämisiä lukuun ottamatta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Yrjö halusi näyttää laulujaan Dietrich Fischer-Dieskaulle ja tapasikin tämän: ”Fischer-Dieskaulla on tällä hetkellä epäinhimillisen paljon työtä ja niin emme voineet edes katsella laulujani. Oli kai paras niin!”[792] Sitten hän matkusti Dortmundin lähelle Gladbeckiin ja asui Dr. Küsterin luona.[793] Matka jatkui Kölniin, Heidelbergiin, Nürnbergiin, Mannheimiin ja Karlsruheen. Saksan radiossa oli Yrjön mukaan oltu sitä mieltä, että ”Hüschiä ei voi käyttää esityksellisistä syistä. Gerhard on nykyään aivan liian, jopa mauttomasti teatraalinen tulkinnassaan. Siis aivan sama mielipide mikä minulla jo kauan on ollut! Kerroin H:lle [Hempelille] G:n esiintymisestä Suomessa. Arvelimme, että Sinun myötäilysi sai G:n laulamaan tavalla, joka oli ominaista entiselle, todelliselle liedlaulajalle.”[794] Yrjö ei ainakaan kirjeissä Margaretille näytä tunnistavan sitä, että Hüschin suosion romahdus sodan jälkeen saattoi johtua hänen kansallissosialististisista yhteyksistään. Lopuksi Yrjö päätyi Müncheniin, jossa hän tapasi ensin Hüschin entisen vaimon Lisan lapsineen ja sitten laulajan itsensä.

Syksyn matka alkoi Wiesbadenista ja päättyi Hampuriin. Yrjö kävi neuvotteluja [Martin?] von Hasen ja Fritz Stegen kanssa kustannus- ja muista sävellyksiin liittyvistä asioista, kuunteli Hans Gálin suuren kuoro-orkesteriteoksen pääharjoituksen ja tutustui junassa laulaja Derrick Olseniin. ”Jälleen merkillinen sattuma, joka osoitti miten tärkeätä olisi, että hiukan enemmän oleskelisin keskuksissa!”[795] Hän vieraili myös Wilhelm Kempffin ja Edwin Fischerin luona. ”Kempffin luona oli todella viehättävää. Wilhelmin 82 v. äiti oli kukoistava kuin kedon kukkanen, näytti minulle vieraskirjaansa, johon Sinä ja minä v.1920 olimme Potsdamissa kirjoittaneet nimemme.”[796] Gerhard Hüschin, joka oli lähdössä Englantiin, hän tapasi vain kerran. Hüschin avioliitto oli alkanut horjua jo viisi vuotta aikaisemmin: ”Hänen mukanaan oli tietysti nti Klein, joka oli vähintään yhtä epämiellyttävä kuin aikaisemmin. Olen päätynyt siihen, että Gerhardia ei kukaan tällä hetkellä voi auttaa taikka pelastaa! Miesparka minua kovin säälittää.”[797]

Gerhard Hüschin ja Yrjön kirjeenvaihto on laaja, mutta Margaretille arkistossa on vain muutama kirje Gerhardilta. Välirauhan

https://doi.org/10.21435/tl.285

aikaan keväällä 1940 Margaretille lähetetyssä Saksan ylemmyyttä uhkuvassa kirjeessä Gerhard kutsui Kilpisiä vierailulle Müncheniin. Yrjön kuoleman jälkeen hän suunnitteli tälle omaa muistokonserttia ja radiolähetystä Helsingissä ja lähetti Margaretille ohjelmaehdotuksia. Maire Pulkkinen ilmoitti kuitenkin Hüschille, että Margaret ei säestäisi konserttia, joten tämä sitten tiedusteli Margaretilta, mahtaisiko Pentti Koskimies suostua. Kovin hienotunteiselta ei järjestelyjen sälyttäminen vajaata kuukautta aikaisemmin leskeksi jääneelle Margaretille kuulosta: ”Voisitteko sinä tai neiti Pulkkinen järjestää kaiken ajoissa? Miten helppoa se olisikaan ollut ystävä Toivo Haapasen kautta! Jatkuvasti pienenee ystävien piiri!” Gerhard kertoi myös haluavansa tehdä Yrjön tuotantoa tunnetuksi elämänsä loppuun asti.[798]

Lisa Hüsch kirjoitti Margaretille harvakseltaan, mutta säännöllisesti, usein tämän syntymäpäivän aikoihin keväällä. Toukokuussa 1956 hän kysyi, oliko Margaretilla aikomusta palata käymään Saksassa, mutta lisäsi sitten: ”Sinä et varmaankaan tänne kaipaa.” Joulukuussa 1959 hän kertoi Gerhardin hakevan avioeroa ja kuvittelevan laulutaiteensa vielä lähtevän uuteen nousuun. ”Armer, armer Mann” – miesparka. Gerhard Hüschin laulajan ura näyttää sodan jälkeen hiipuneen. Hän vei kuitenkin edelleen eteenpäin tietoa Kilpisen liedeistä ja kiersi muun muassa Japanissa ja Yhdysvalloissa pitämässä niihin keskittyviä kursseja.

Marraskuussa 1956 Margaretkin lähti puolentoista viikon matkalle Hampuriin, missä hän halusi kuunnella Erdmannin opetusta Hampurin Musiikkikorkeakoulussa. Hän pistäytyi ensin Ruotsissa Boråsissa ja sitten Åledissa tervehtimässä Moster Daggieta, joka oli jo hyvin sairas ja menehtyi seuraavan vuoden maaliskuussa. Yrjö houkutteli Margaretia yhteiseen tapaamiseen, ensin Gladbeckiin ja sitten, Margaretin kieltäytyessä ajan puutteen vuoksi, Hampuriin. ”Tulen mielelläni Hampuriin – – uskon kyllä että Erdmannit mielellään tapaisivat Sinut, vaikka siitä ei ole ollut nyt mitään puhetta. Miten olisi, jos tulisin siis tiistaina tai keskiviikkona, riippuen Hochschule -tunneista, ja missä voisimme asua? Onko sellainen

https://doi.org/10.21435/tl.285

vanha hotelli kuin 'Vier Jahreszeiten' vielä olemassa?"[799] Vaikuttaa siltä, että Yrjö ei kuitenkaan tavannut Erdmanneja, ainakaan siitä ei ole mitään mainintaa myöhemmin. Yrjö kuulostaa hyvin kiitolliselta siitä, että Margaret tuli tapaamaan häntä: "Kiitän Sinua koko sydämestäni siitä ihanasta ajasta – –. Olen onnellinen myös siitä, että olit niin tyytyväinen ensimmäiseen, täysin itsenäisesti järjestämääsi matkaan."[800] Avioparin keskinäinen vuorovaikutus oli tämän viestittelyn valossa vuosien mittaan kypsynyt tasa-arvoisemmaksi. Sellaisesta mahdottomasta tilanteesta, joka syntyi vuonna 1939 Yrjön vaatiman tapaamisen merkeissä, ei enää ole tietoa. Yrjö hyväksyi nyt senkin, että Margaret oli järjestänyt matkansa "täysin itsenäisesti", eli omien tarpeittensa ja toiveidensa mukaisesti. Margaret kirjoitti 2.12. palanneensa matkalta piristyneenä. Seuraavana syksynä Margaret ja neljä muuta suomalaispianistia (Maire Halava, Sanna Mattinen-Snellman, Ritva Antila-Seppä ja Sinikka Kuula-Marttinen) matkustivat osallistumaan jo aiemmin mainitulle Erdmannin kurssille Hampurissa.[801]

Eduard Erdmann ja selviytymisen vaikeus

Irene Erdmann kertoo miehensä tarttuneen sodan jälkeen innokkaasti sävellystyöhön: "Lopultakin päättyi se henkinen vankeus, josta hän kärsi niin kovasti. Nyt hän on taas alkanut säveltää, ja sellaisella kiihkolla, jota muistan vain hänen nuoruusvuosiltaan. Teos pianolle ja orkesterille on valmis, kolmas sinfonia aloitettu."[802] Esitellessään sodan jälkeen syntynyttä uutta musiikkia Ian Pace (2018) ei kuitenkaan noteeraa millään tavoin Erdmannin sävellystyötä. Opettajana ja pianistina hänellä oli edelleen paljon kysyntää, mutta säveltäjänä aika oli ajanut hänen ohitseen sävellystyön pysähdyttyä kymmeneksi vuodeksi. Avantgarde-virtaukset syntyivät nyt muissa piireissä, eivätkä hänen teoksensa enää herättäneet mielenkiintoa.[803] Arvoitukseksi jää minkälaiseksi säveltäjäksi Erdmann olisi voinut tuona aikana kehittyä. Ihmisenä Erdmann oli aina ollut

https://doi.org/10.21435/tl.285

erakkouteen taipuvainen eksentrikko. Sotavuodet olivat tehokkaasti erottaneet hänet ystävistä ja luoneet pelkoja, jotka lisäsivät eristäytyneisyyttä entisestäänkin.

Sodan jälkeen natsismin tukemisen tai myötäilyn epäily varjosti kaikkia kotimaahansa Saksaan vapaaehtoisesti jääneitä, vaikka paikalla pysymisen kuvaaminen vapaaehtoisena on monessa tapauksessa harhaanjohtavaa. Erdmann on nykypäiviin asti usein liitetty joukkoon, jonka olotilaa kuvattiin ilmaisulla ”internal exile” – eläminen eräänlaisena pakolaisena, eristettynä omassa kotimaassa.[804] Tähän joukkoon kuuluneiden musiikin edustajien aseman tarkempaa tutkimista ja arviointia on peräänkuulutettu eri yhteyksissä. Berliinin 1920-luvun uuden musiikin ympyröiden jäsenistä vain Eduard Erdmann, Heinz Tiessen, Max Butting, Philipp Jarnach ja Hans-Heinz Stuckenschmidt sekä muutamat Schönbergin oppilaista jäivät Saksaan. Useat heistä, esimerkiksi Tiessen ja Jarnach, tulivat siellä toimeen suhteellisen hyvin.[805]

Pace, joka ei kylläkään syvällisesti pohdi Erdmannin tilannetta, huomauttaa hänen natsivallan aikaisen uransa ”hämäryydestä” ja mainitsee hänen liittyneen RMK:hon (Reichsmusikkammer) 1936 ja NSAPD:hen (Kansallissosialistinen puolue) 1937. Puolueen jäseneksi liittyminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut siinä muutoin toimimista, ja natsivallan jatkuva huoli olikin se passiivisten jäsenten suuri joukko, joka käytännössä ei edistänyt aatetta millään tavoin. Toisaalta kaikki aktiiviset natsiupseerit eivät välttämättä olleet puolueen jäseniä.

Asepalveluksesta Erdmann oli vapautettu lääketieteellisin perustein. Sodan aikana hän soitti *Kraft durch Freude* -konserteissa ja esiintyi konserteissa sotilaille. Myös useat suomalaiset taiteilijat esiintyivät saksalaisille sotilaille sekä Suomessa että Saksassa ja osallistuivat KdF-konsertteihin. Sodan jälkeisissä tutkimuksissa, joissa pyrittiin selvittämään saksalaisten toimintaa natsihallinnon aikana ja heidän yhteyksiään kansallissosialismiin Erdmann kertoi liittyneensä puolueeseen siksi, että hänen lapsiaan oli uhattu. Hän oli pitänyt jäsenyytensä salassa, ei kantanut puoluetunnusta eikä koskaan osallistunut puolue- tai muihin poliittisiin kokouksiin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Erdmann eli koko natsismin kauden ajan pelon vallassa. Rappiotaiteen edustajaksi määritelty ja esityskieltoon määrätty Ernst Krenek tapasi hänet hotellihuoneessa Amsterdamissa, koska Erdmann oli varma, että häntä tarkkailtiin, eikä hän uskaltanut tulla nähdyksi Krenekin seurassa.[806] Tultuaan entisen Sternin konservatorion johtajaksi Berliinissä 1946 Heinz Tiessen pyysi Erdmannia opettamaan siellä, mutta tämä kieltäytyi. Tiessen arveli baltiansaksalaisen Erdmannin pelänneen myös venäläisiä.[807] Natsihallinnon aikana Erdmannin sävellysten esittäminen kiellettiin ja hänen ohjelmistonsa rajattiin lähinnä saksankielisen alueen kanonisoitujen mestareiden teoksiin. Toisaalta häneen luotettiin siinä määrin, että hän sai matkustaa konsertoimaan sekä akselivaltoihin että miehitettyihin ja neutraaleihin maihin vielä sodan loppuvaiheissakin.[808] Erdmann oli sijoitettu Goebbelsin sodan myöhäisessä vaiheessa laatimalle erityisesti suojattujen Gottbegnadeten-taiteilijoiden listalle. Musiikissa tämä vastasi Berliinin Filharmonikoille annetun kaltaista saksalaisen korkeakuttuurin lähettilään tehtävää. Henkisesti hänet suljettiin häkkiin, joka suojasi häntä, mutta samalla vei häneltä vapauden. Natsiyhteyksien tutkiminen hänen kohdallaan jatkui ainakin vielä 1947. Tutkimusten tulos oli, että Erdmannin ei katsottu aktiivisesti tukeneen natsismia.

Ensimmäinen Erdmannin sodan jälkeinen esiintyminen oli 5.4.1946 Hampurissa. Keväällä hän esitti useissa kaupungeissa konserttisarjoja, joiden ohjelmat koostuivat aiemmin kielletyistä teoksista. Sarjan nimenä oli *Moderne Klaviermusik*, sama, jolla Erdmann oli julkaissut artikkelin *Melos*-lehdessä 1920. Sarjat sisälsivät juutalaisten sekä vanhan ja uuden polven modernistisäveltäjien musiikkia.[809] Seuraavien kuukausien aikana hän kiersi Saksan kaupungeissa soittaen myös muita, uutta ja vanhaa musiikkia sisältäviä konsertteja sekä levytti Schönbergin sarjan *Klavierstücke* op. 19 ja Bergin Sonaatin.

Erdmannien esikoistytär Jolanthe avioitui 26-vuotiaana vuonna 1948 Erdmannien naapurustossa asuvan 80-vuotiaan taidemaalarin, vanhempiensa vanhan ystävän Emil Nolden kanssa. Saksalaisen ekspressionismin kärkinimiin kuuluvan Nolden taide oli natsiaikana

https://doi.org/10.21435/tl.285

saanut rappiotaiteen leiman ja hänet oli pantu maalauskieltoon. Siitä huolimatta hän uskoi kansallissosialismiin, jota oli kannattanut jo 1920-luvun alussa. Kiellon aikana hän maalasi salaa pienikokoisia akvarelleja. Irene kirjoitti Margaretille heidän olevan huolissaan Jolanthesta, mutta yrittävänsä itse nähdä asian valoisat puolet.[810]

Lokakuussa 1950 Erdmann aloitti mestariluokan opettamisen Hampurin Musiikkikorkeakoulussa. Irene oli heikossa kunnossa ja hänelle tehtiin useita leikkauksia. Hän oli kuitenkin leikkausten välillä säveltänyt lauluja, maalannut akvarelleja ja lukenut kirjoja. Margaret oli kirjoittanut Irenelle jotakin henkilökohtaista. Irene yritti lohduttaa häntä: luoville ihmisille kaikkien rajojen täytyi olla hieman löyhempiä, ja kristinusko oli hänen mielestään anteeksiantoa, anteeksiantoa ja anteeksiantoa. ”Elämässä on niin huonosti, että mennään aina liian aikaisin naimisiin ja suuri viisaus tulee vasta lopussa – – Mutta emmehän me elä avioliittoa varten, vaan avioliitto kaikkine taakkoineen on myös yksi osa meidän omassa inhimillisessä kehityksessämme.”[811] Yrjön kummipoika Jobst pistäytyi Suomessa 1951, ja Erdmannien nuorempi tytär Judith oli kutsuttu käymään Helsingissä kesäkuun lopussa 1953 jonkin järjestön kautta. Irene pyysi lainaamaan hänelle polkupyörän, koska bussilla liikkuminen tulisi turhan kalliiksi. 25-vuotias Judith oli matkansa lopulla muutaman päivän Margaretin vieraana Kamsholmenissa: ”Judith on äärettömän herttainen ja auttavainen – – hän on ylen onnellinen olostaan Kamsholmassa, hän on todellinen erakko, joka rakastaa luontoa ja viihtyy yksin vaikka kuinka kauan. Ilmatkin ovat olleet kauniit, ja tyttö on ruskea kuin intiaani – –. Lähdemme lauantai-aamuna Helsinkiin ja sunnuntaina hän matkustaa kotiin.”[812]

Eduard Erdmann sai ensimmäisen sydänkohtauksensa tammikuussa 1955. ”Hänen pitäisi oikeastaan lopettaa konsertointi, mutta ei hän sitä tee. Rahalliset ja muut seuraukset rasittaisivat häntä yhtä paljon kuin itse konsertointi.”[813] Syksyllä 1956 Margaret pistäytyi Hampurissa ja seurasi jonkin aikaa Erdmannin mestariluokkaopetusta Musiikkikorkeakoulussa. Seuraavana syksynä tämä piti Hampurissa viimeisen ulkomaalaisille suunnatun mestarikurssin-

https://doi.org/10.21435/tl.285

sa, jota Margaret ja neljä muuta suomalaista pianistia olivat seuraamassa. Äskettäisen sydänkohtauksen vuoksi Erdmann joutui pitämään oikean kätensä kantositeessä liikkumattomana. ”On sääli Nediä kun hän ei voi soittaa – –. Nedin olisi pitänyt soittaa Regerin konsertto mutta hänen oli pakko peruuttaa – –. Muuten Ned on henkisesti pirteä ja innostunut opettamaan, jaksaapa hän pitää kursseja 4 tuntia perätysten ilman minkäänlaista taukoa. Osanottajat ihailevat hänen taitoaan soittaa oikean käden cantilenet y.m. vasemmalla kädellä.”[814]

Vielä maaliskuussa 1958 Irene kirjoitti Margaretille Nedin puolesta ja ilmoitti että syyskuulle oli suunnitteilla kolmen viikon kurssi Hampurissa. Ohjelmassa olisi Beethovenia, Mozartia, Weberiä, Schubertia ja nykysäveltäjien teoksia.[815] Tämä kurssi ei enää toteutunut, sillä useiden sydänkohtausten jälkeen Eduard Erdmann kuoli 21.6.1958 Hampurissa ollessaan matkalla opettamaan. Yrjön vuoro siirtyä tuonpuoleiseen koittaisi vajaat yhdeksän kuukautta myöhemmin.

Sveitsissä ja kotona

Kilpiset olivat 1950-luvun alkupuolella paljon tekemisissä Grümmereiden kanssa. Yrjö oli Grümmereiden vieraana Zürichissä vuoden 1951 huhtikuussa, ja oli sopinut myös Margaretin saapumisesta sinne kesän alussa. Zürichissä Yrjö oli keskustellut puhelimessa Eduard Erdmannin kanssa, joka oli äskettäin esiintynyt siellä ja soittanut Weberin pianokonserton.

> Kuulimme saman ohjelman nauhalta Nedin soittamana pari päivää sitten St Gallenissa. Ned tuntui olevan loistokunnossa – –. Soitin Irenelle ja tapaan hänet huomenna. Hän on aika heikossa kunnossa – –. Hänet leikattiin äskettäin ja sai hän sen jälkeen pahan angina pectoriskohtauksen. Ned soittaa useassa kaupungissa ja tulee muutaman päivän kuluttua tänne, jolloin hänet luultavasti vielä tapaan – –. Olemme joka ilta

https://doi.org/10.21435/tl.285

> musiseeranneet joko täällä tai Paulin ystävien luona. Kun tulette tänne tapaatte täällä paljon suuria, aivan suurenmoisia taiteilija- ja harrastajaystäviäni.[816]

Margaret lähti Sveitsiin kesäkuun alussa Siipin kanssa. Tuolloin, kuten yleensä muulloinkin, Yrjön musiikin edistäminen oli yksi matkan päämääristä. Menomatkalla hän tapasi jälleen säveltäjä Peterin Tukholmassa. Äiti ja tytär kävivät myös Davosissa tervehtimässä Gertrudia, joka oli siellä hoitamassa terveyttään.[817] Gertrudin tämän ajan matkat Sveitsiin liittyivät hänen näkönsä huonontumiseen ja silmien hoitoon. Ennen lähtöään Sveitsiin Margaret oli yrittänyt hakea apua sydänoireisiinsa, jotka Siipikin myöhemmin mainitsee kirjeessään.

> Minä olin nyt vihdoin viimein ottamassa niitä verikokeita, joita tri Thorström on odottanut jo melkein 2 kuukautta. Tuli kaikenlaista mielenkiintoista ilmi: verensokeri on taas matalanpuoleinen, kalkkipitoisuus aivan alareunassa ja trombosyyttejä on vain puolet siitä määrästä, mikä pidetään normaalina. Tästä johtuu, että silloin kerran vuosien takaa [sic] olin kuolla verenvuotoon, kun multa otettiin hammas [vuonna 1941] – –. Minun pitäisi nyt syödä munia ja kukkakaalia ja oikeastaan hän puhui vielä arsenikista mutta sitä en ota. Sen sijaan hän ehdotti Phytiinia (viaton Chlorophyllipreparaatti). Saa kai sitä nyt sallatista [sic] y.m. vihanneksista Chlorophylliä, etsin mieluummin lääkeaineet ravinnosta. Hunaja tuntuu merkitsevän aivan ratkaisevaa apua; sokeri myös erikoistapauksissa.[818]

Margaretin hoidettavana ollut Yrjön äitikin oli ajoittain voinut varsin huonosti. Eräänä iltana hänellä oli ollut ”kaamea oksennuskohtaus” ja kukapa muu kuin Margaret siivosi jäljet, kun kotiapulaisen ”luonto ei kestänyt sitä”. Margaret oli kuitenkin saanut ilahdutetuksi heikkokuntoista potilasta: ”Löysin Mammalle niin ihastuttavan hyvämallisen aamutakin – – Olisit nähnyt Mamman ilon!”[819] Siipi oli juhlinut vappuna, eikä Margaret sitä paheksunut: ”Suon nuorisolle raikasta iloa, kyllä he sen tarvitsevat. Kun ihminen iloitsee,

https://doi.org/10.21435/tl.285

on hän terve ja pysyy terveenä." Siipi oli myös osallistunut tulevien Helsingin kesäolympialaisten opaskurssille.[820]

Saavuttuaan Zürichiin Grümmereiden luo Margaret kirjoitti kotiin, jonne Yrjö puolestaan oli jo palannut. "Margot ja Paul olivat vastassa asemalla – –. Paul on järjestänyt täksi illaksi meidän vastaanottajaisiksi pienen kotikonsertin, jossa Siipille soitetaan joku kappale ja samoin minulle. Liikuttavaa! – – Tukholmassa kävimme ennen lähtöä Kim Borg'in luona. Hän harjoittelee par'aikaa Lagerkvist-laulujasi ja kysyi minulta parin laulun tempot – – muuten hän kysyi Zermatt'in kurssien jotain stipendiä, josta Sinä olit puhunut – –. Tuhannet kiitokset vielä siitä järjestit [sic] meille tämän matkan!"[821]

Margaretin mielestä Sveitsissä oli "ihmeellinen rauhan atmosfääri, joka ei ole eilispäivästä kotoisin." Kotikonsertissa tohtori Seilerin luona puolalainen pianisti Mieczyslaw Horszowsky soitti Scarlattia, Beethovenia, Debussytä, Chopinia sekä joitakin ylimääräisiä. Horszowsky teki Margaretiin hyvän vaikutuksen. Hän oli kuullut jonkin Tii Niemelän ja Pentti Koskimiehen konsertin, josta oli pitänyt suuresti, ja myös ihastunut esitettyihin Kilpisen lauluihin. Grümmereiden luona oli soitettu Beethovenin jousitrioja, jotka olivat Margaretille uusi tuttavuus. Myös Margaret esiintyi: "Paul'in pyynnöstä soitin Sinun kappaleistasi Runoelman, Pastoraalisarjan, sekä vielä hiukan 6nen Sonaatin joka osasta. Prof. Reichel oli aivan haltioissaan, Sinun maljasi juotiin seisaalta, Sinun kuvasi (jonka äärellä koko ajan on ruusuja!) tutkittiin ja prof. Reichel ymmärsi heti Sinun sävelkielesi. – –. Paul'in kanssa olemme erittäin tarkoin harjoittaneet toistaiseksi vain Sinun Sarjaasi, josta Paul on jälleen löytänyt uusia kauneuksia ja esitysmahdollisuuksia!"[822] Muistelmissaan vuodelta 1963 Grümmer omistaa puolentoista sivun verran tekstiä "suomalaiselle Schubertille". Hän kertoo tutustuneensa Yrjöön Berliinissä sen konsertin jälkeen, jossa hän esitti Graenerin sellokonserton – siis vuonna 1935. Hän ylistää Yrjön monipuolista älykkyyttä, huumorintajua ja lämpöä ja kertoo Darling-vaimon ja tyttären jumaloivan Yrjöä. Grümmer vieraili Suomessa muutamia kertoja.[823]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sekä Margot että Paul Grümmer olivat muusikoita, ja elämä heidän kodissaan siten varsin musiikkipitoista. Siipi oli kirjoittanut jatkoa yllä lainattuun Margaretin kirjeeseen ja ollut ihastunut kaikkeen: ”Rakas kultainen Pappa. Täällä on ihanaa, kaikki ihmiset ovat hauskoja, ympäristö hurmaavaa, ainoa vika on se, että tulee syötyä liikaa!” Oli kuultu Rafael Kubelikin johtama konsertti, Robert Casadesus'ta solistina Mozartin *Kruunajaiskonsertossa* sekä *Tristan ja Isolde* -ooppera Wilhelm Furtwänglerin johtamana, Kirsten Flagstadin laulaessa Isolden osan. Siipi kertoi myös Margaretin poteneen sydänvaivoja. Hänellä oli ollut erilaisia oireita jo pitkään, tällä kertaa lähinnä heikkoa oloa ja sydämen epätasaisia lyöntijaksoja, mutta Siipi raportoi hänen muuten jaksaneen mainiosti jopa myöhään valvomisiakin. Kesäkuun viimeisenä päivänä Grümmerit järjestivät vielä noin kolmellekymmenelle vieraalle kotikonsertin, jossa Margaret soitti Yrjön *Runoelman, Pastoraalisarjan*, neljännen sonaatin ja joitakin ylimääräisiä. Margaret oletti hänen ja Siipin palaavan kotiin heinäkuun yhdeksänteen päivään mennessä.

Yrjö kirjoitti vastaan saatuaan ensimmäiset tiedot matkalta. ”Täältä ei mitään uutta. Mamma [Yrjön äiti] on kyllä edelleen aika heiveröinen – –. Maria Heidi lauloi Tunturilaulut aivan erinomaisesti ja suurella menestyksellä.”[824] Seuraavassa kirjeessä Yrjö iloitsi siitä, että vaimo ja tytär viihtyivät Sveitsissä. Myös Viri-koira lähetti ”hau-hau-terveisiä”.[825] Heinäkuun kirjeen perusteella kuulostaa siltä, että Grümmerit olivat tulossa Suomeen myöhemmin kesällä: ”En ole useammin kirjoittanut kun ei siihen erikoista aihetta ole ollut. Täällä kaikki ennallaan –– Aiotteko todella lähteä jo 5 pv? Ehkä ilmat juuri silloin muuttuvat parempaan päin. PS Siivous y.m. järjestelytöiden takia ette tarvitse matkaanne kiirehtiä. Kyllä täällä kaikki järjestyy kunnes G:t tulevat.”[826]

Suomen Säveltaiteilijain Liiton järjestämä Yrjö Kilpisen 60-vuotisjuhlakonsertti pidettiin 4.2.1952. Konsertissa kuultiin Kilpisen lauluja, joita esittivät Matti Lehtinen, Tii Niemelä, Aune Antti ja nuori laulajalupaus Maria Heidi. Heidän pianisteinaan soittivat Margaret Kilpinen, Jouko Tolonen, Pentti Koskimies ja Cyril Szalkiewicz.[827] Maria Heidi (aiemmin Heidi Suovanen, myöhemmin Mariaheidi

https://doi.org/10.21435/tl.285

Rautavaara, 1927–2004) oli saanut 21-vuotiaana Wihurin rahastosta tuon ajan mittakaavassa suuren apurahan (45 000 mk) kotimaisia opintoja varten. Apurahoja voitiin silloin jakaa vain kolme kappaletta, muut saajat olivat 28-vuotias viulisti Jouko Ignatius (45 000 mk) ja Suomen Säveltaiteilijain Liitto (25 000 mk). Nuorelle laulajattarelle apuraha oli tärkeä tunnustus. Hän oli pitänyt ensikonserttinsa 20-vuotiaana 1947, häntä pidettiin poikkeuksellisen lahjakkaana ja hänelle ennustettiin merkittävää uraa. Yrjö oli kuullut konsertin ja kirjoitti siitä Gerhard Hüschille. Yrjön mukaan nuori laulajatar tulisi mielellään opiskelemaan Hüschin johdolla.[828] Mariaheidin ura lähtikin nousuun 1950-luvulla, mutta ei noussut sellaiseen menestykseen, jota ehkä odotettiin. Laulajatar avioitui säveltäjä Einojuhani Rautavaaran kanssa, ja avioliitosta tuli traagisen onneton. Yksinlauluohjelmistossaan Mariaheidi keskittyi erityisesti Yrjö Kilpisen liedeihin. Hänen ja Yrjön yhteistyöstä syntyi syksyllä 1952 musiikin lisäksi toinenkin, itsessään positiivinen jälki: yhteinen tytär Yrjamaaria.

Vaikka Yrjön menestys naismaailmassa ja hänen taipumuksensa hyödyntää sitä olivat tuttuja jokseenkin kaikille hänet tunteneille, myös Margaretille, lapsen syntymä avioliiton ulkopuolella oli perhepiirin jäsenille kipeä asia, eikä siitä puhuttu avoimesti. Muitakin todisteita Yrjön suhteista ja niiden seurauksista päätyi Margaretin tietoon, mutta hänelle avioliitto, avioparin välinen yhteys ja Yrjön säveltäjäntyö olivat rikkomattomia ja jotakin, joka ylitti kaiken muun. Mikään ei voinut horjuttaa hänen uskoaan siihen, että oman asennoitumisen avulla saattoi oppia elämään sellaisten asioiden kanssa, joita ei välttämättä hyväksynyt, mutta joita ei voinut poistaa elämästään aiheuttamatta tuhoa itselle – ja ennen kaikkea mahdollisesti myös muille. Ehkä asenteeseen vaikutti myös perinteisessä patriarkaalisessa yhteiskunnassa naiselle asetettu rooli: vaimon osana oli kestää.

On mahdotonta tietää, minkä henkisen hinnan Margaret tyyneydestään maksoi. Ulkonaisesti hän jatkoi elämäänsä kuten ennenkin. Kaikuja jostakin vaikeasta, joskaan ei ehkä lajissaan ennenkuulumattomasta elämäntilanteesta, saattaa havaita kahdessa kirjeessä

https://doi.org/10.21435/tl.285

vuodelta 1950. Gertrud kirjoitti parantolasta Davosista: ”Jumalan väliintulo – – voi olla tytön pelastus kestämättömässä tilanteessa – – Minulla on hyvin aikaa rukoilla hänen puolestaan, sitä olen jo aikaisemminkin tehnyt. Luulen kyllä että se saattaa avata Yrjön silmät näkemään mihin hänen n.k. apunsa voi johtaa ja vähitellen minä ymmärrän mitä hän on sinussa saanut siinä että olet jaksanut kestää kaikki myrskyt horjumatta – – Olen myös ajatellut että tämä voi avata sinulle ja Yrjölle tien yhteistyöhön.”[829] Tuntematta tilannetta tarkemmin on mahdotonta tietää, mistä tarkalleen ottaen puhutaan, ja kuka on ollut Yrjön ”n.k. auttamisen” kohde.

Muutamaa kuukautta myöhemmin Irene Erdmann vastasi kirjeessään johonkin Margaretin kertomaan henkilökohtaiseen asiaan. Hän kirjoitti luoville ihmisille asetettavien rajojen väljyydestä, anteeksiannon tärkeydestä, avioliiton luonteesta, jossa kaikki tosiasiat paljastuvat vasta myöhemmin ja avioliiton taakoista, joiden kantaminen on osa ihmisen kehitystä.[830] Kirjeen neuvot kuulostavat hyvinkin samankaltaisilta kuin ne, joita Margaret itse olisi saattanut antaa toiselle. Myöhemmässä kirjeessä Irene kertoi Margaretille jo neljännesvuosisataa aikaisemmin Yrjön kanssa käymästään keskustelusta, joka oli koskenut erään tuttavaparin eroa. Yrjön mielestä miehen ei olisi tullut jättää vaimoaan. Yrjön vastaus kysymykseen, mitä miehen sitten pitäisi tehdä, jos vaimo aina vain valehtelee: uskoa häntä.[831]

Parisuhteita

Ihmissuhdeasiat olivat esillä 1950-luvulla Yrjön elämässä. Ennen matkustamista Zürichiin Yrjö oli viettänyt aikaa Saksassa ja asunut Münchenissä Hüschien luona. ”Gerhardin ja Liisan [sic] asiat ovat aika huonosti. Kerron tarkemmin kun tulen kotiin. Sanon nyt vain, että kyseessä on Gerhardin tavallista vakavampi rakastuminen erääseen entiseen oppilaaseensa – – Aloitamme kohta työskentelyn.”[832] Margaret antoi Yrjölle neuvon, jota hän oli tarjonnut muulloinkin: ”Punnitse kaikin puolin sanojasi, puhu mieluummin vähemmin.”[833]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Huhtikuussa Yrjö jatkoi matkaansa kohti Zürichiä. Koettuaan Hüschien tilanteen todella vaikeaksi hän oli helpottunut päästyään perille ilmeisen onnelliseen Grümmerien kotiin. Vielä Grümmereille saavuttuaan hän kirjoitti: ”Gerhard mielestäni on väärässä tai paremmin sanoen niin sokaistu, että ei tiedä mitä tekee.”[834]

Sveitsissäkin oli edessä yllättävä tilanne. Paul Grümmerin ensimmäinen vaimo oli kuollut 1936. Tästä avioliitosta olivat syntyneet lapset Hans ja Sylvia. Margot oli ollut Paulin kumppani vuodesta 1944, mutta Yrjö lienee tavannut hänet vasta nyt. Yrjö joka tapauksessa oletti, että Margot ja Paul olivat naimisissa, mutta oikaisi käsityksensä myöhemmin samassa kirjeessä: ”Sekä Margot että Paul ovat sanomattoman rakastettavia. Margot on perin arvokas ihminen ja tulet sinä varmasti tavattomasti hänestä pitämään ja nähtyäsi kaiken hyvin ymmärtämään, että Margot ja Paul menivät naimisiin – – Margot ja Paul eivät ole naimisissa. Koko asia on todella kauniisti ja oikein järjestetty.”[835]

Margot Grümmer (os. Ruedolf, 1908–1995) oli viulisti, joka soitti myös viola d'amorea ja esiintyi muun muassa Paul Grümmerin kanssa.[836] Paulin ja Margotin ikäero oli kolmekymmentä vuotta, Hüschin ihastuksen kohde oli hänen oppilaansa. Yrjö eli kuudennen vuosikymmenensä loppuvuosia ja Gerhard Hüsch oli aloittamassa samaa vuosikymmentä. Pian Yrjö itsekin joutuisi kohtaamaan tilanteen, jossa hänen vaimonsa voimat ja avioliittonsa kestävyys punnittaisiin. Emme voi tietää, mitä hän tunsi ja mitä ajatteli, mutta todennäköisesti hän arvosti omaa elämäntilannettaan ja lempeään vaimoonsa sisältyvää voimaa ja sietokykyä. Kaksi vuotta myöhemmin hän kirjoitti Margaretille: ”Gerhard luultavasti viettää lomansa matkustelemalla autollaan paikasta toiseen. Sääli miestä!”[837]

Heinäkuussa 1953 Yrjö matkusti jälleen Zürichiin. Sieltä hän siirtyi Braunwaldiin, missä vielä nykyäänkin vietetään jo vuonna 1936 perustettuja musiikkiviikkoja (Musikalische Ferienkurs, Musikwoche Braunwald). Yrjön vierailuvuonna päivien pääaiheena oli Säveltäjät työssä. Muiden luennoitsijoiden ohella Yrjö piti kurssilla ”pari esitelmää” ja lisäksi kuusi luentoa sisältävän erikoiskurssin keskustelutilaisuuksineen.[838] Hän kiersi sitten Sveitsissä ja Itävallassa,

https://doi.org/10.21435/tl.285

esimerkiksi Itävallan Alpeilla Bad Gasteinissa, mistä hän lähetti Margaretille kirjan välissä kuivatun Edelweiss-kukan, ja palasi elokuun toisella viikolla Zürichiin Grümmereiden luo. Siellä hän tapasi aviopari Weberin, joka teki häneen vaikutuksen.

> Koeta järjestää niin että ainakin talvella pääsisit lähtemään tänne esim konsertteja säestämään ja soittamaan – – Hra Weber on muuten aivan harvinaisen hieno mies; tavattoman rikas ilman että sitä huomaisi, syvällinen ja hyvä ihminen. Hänen rouvansa on vasta 29 v (Weber itse 53 v). Heillä on kolme lasta. Rouva on hyvä pianisti, joka hoitaa asiat siinä järjestyksessä, että mies ja perhe tulee ensin ja sitten vasta taide. Margaret Weber soitti Brahmsin d-molli konsertin melkeinpä suurenmoisesti.[839]

Zürichissä Yrjö harjoitti kahta laulajatarta, joista toinen aikoi antaa syksyllä Kilpinen-konsertin. Syyskuun alussa pidettiin syntymäpäiväkonsertti, jonka ohjelmassa oli Mozartia, Schubertia ja Kilpistä. Pianoa soitti Margrit (Margaret) Weber ja alttoviulua Margot Grümmer. Weberit oli toivotettu tervetulleeksi Suomeen ja alustavasti suunniteltu heidän vierailevan Margaretin sisaren Ethelin omistamassa Strömman kartanossa. Vierailu jäi kuitenkin tekemättä, sillä Margaret Weber sai tilaisuuden soittaa Brahmsin konserton lokakuussa Pariisissa ja Yrjö kertoi, että Karl Weber lähtisi "kuuntelemaan rouvaansa".[840]

Taloudenhoidollisia asioita kotimaassa

Herra Weberin oli tarkoitus ottaa Strömmassa osaa metsästykseen, ja Margaret kirjoitti Yrjölle Sveitsiin harvinaisen pitkään kuulumisia sisarensa kartanosta, jossa hirvien metsästys oli osa vuoden kulkua. Häntä on ehkä pyydetty selvittämään, olisiko metsästysretki mahdollinen. Margaret oli aiheesta kauhuissaan, mutta piti velvollisuutenaan kertoa, mitä Ethel oli hänelle pitkään ja hartaasti selittänyt: "Nyt hirvenmetsästyksestä. Ethel soitti eilen ja puhui pitkään. Hirvenmetsästys on kuulemma jalointa lajissaan: metsäs-

https://doi.org/10.21435/tl.285

täjät kulkevat yksikseen ja erillään toisistaan ja ilman koiria. Hirvi ammutaan suoraan sydämeen. (Tämä on niin kauhea kirjoittaa; kuinka he nyt voivat aina osua oikeaan, voihan hirviparka haavoittua ja kärsiä, ei, ei tämä minulle sovi, täytyy nyt vain sanoa kaikkea mitä Ethel tiedoitti)."[841]

Jokapäiväisessä elämässä tuntuivat vielä sodan vaikutukset. Sen alussa säädetty elin- ja muiden tarvikkeiden säännöstely päättyi vasta viisitoista vuotta myöhemmin 1954, jolloin ihmiset lopultakin pääsivät eroon heitä hallinneista, pahimmillaan yli viidestäkymmenestä ostokortista. 1950-luku oli Suomessa yleisesti ottaen köyhää ja vaikeaa, mutta toiveikasta. Toivottiin ja uskottiin vahvasti, että oltiin menossa parempia aikoja kohti. Myös Strömmassa kamppailtiin rahavaikeuksien kanssa. Siellä ei pystytty tekemään tarpeellisia korjauksia, koska sodan jälkeinen aika oli muutenkin vaikeaa, ja Karjalasta paenneen yli 400 000 evakon asuttamiseen tarvittiin paljon apua:

> Ethelin oli mahdotonta lohkaista Strömman parhaita peltoja, koko tila olisi mennyt nurin, vaan hän osti kiireen vilkkaa kaksi pientä maatilaa aivan Strömman vierestä ja lahjoitti ne karjalaisille. Sitä paitsi hän raivasi heille maata noin 400.000:- edestä. Mutta tämä ei riitä, vaan nyt häneltä vaaditaan 5 miljoonaa!! – – Jotain hän mainitsi Korkeimmasta oikeudesta – – Minusta tämä on kovaa Ethelille, joka 1939 sodan sytyttyä oli ensimmäisiä, jotka avasi kotinsa 30 karjalaiselle ja otti heidän kotieläimensä ja kaikkensa avosylin vastaan – – Tämä kirje on nyt käsittänyt paljon asioita, 'hirvittäviä' ynnä muita.[842]

Meilahden alue oli ollut Helsingin kaupungin vaihtelevien suunnitelmien kohteena jo vuosisadan ensimmäiseltä vuosikymmeneltä lähtien, ja niistä syntyi aina huviloissa asuville erilaisia huolen aiheita. Asukkaat saivat elää pitkään epävarmuudessa, kun alueen käytöstä ei päästy yksimielisyyteen. Nyt kaupungin suunnittelijat olivat jälleen ryhtyneet miettimään sitä, mihin suuntaan Meilahtea pitäisi kehittää. Paikalla oli käynyt kaupungin virkamiehiä kertomassa vuokran korottamisesta 4000 markasta 14 350 markkaan.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kaikki rakennukset olisi maalattava kahden vuoden kuluessa. Yhtenä vaihtoehtona harkittiin huviloiden purkamista ja alueen muuttamista kansanpuistoksi. Kaupunki halusi uudet vuokrasopimukset allekirjoitetuksi 15.10. mennessä. Meilahtelaiset olivat järkyttyneitä ja kääntyivät asianajajan puoleen. Yrjön paluu venyi lokakuulle, mutta Margaret kieltäytyi allekirjoittamasta mitään.[843]

> Olen joka päivä odottanut Sinulta tietoja milloin lähdet kotiinpäin. Olen nyt Siipin ja Taunon luona, jossa olen nauttinut kylvystä, ja osaksi kuunnellut sinfoniakonserttia. Mitä Meilahden asioihin tulee, en ole uutta kuullut. Ainoastaan joku ainoa, kuten Maria Åkerblom ja Puustinen ovat allekirjoittaneet sopimusta [sic], suurin osa on odottavalla kannalla.[844] Kaupungilla kuulemma ei ole oikeutta esittää meille sellaista sopimusta, josta on kysymys – – Saa nyt nähdä, mitä tuomarit Falck ja Öhman saavat aikaan![845]

Laajalahdentien asunto ei enää ollut Kilpisten käytössä. Kaupungin hätistellessä Meilahden huviloiden asukkaita vuokrankorotusten ja alueen uudelleen kaavoittamisen merkeissä Margaret päätti ottaa taloon vuokralaisia. Hän oli jo aikaisemmin kysynyt Yrjöltä, voisiko ottaa vuokralaisiksi opiskelijoita, jotka etsivät kuumeisesti asuntoja lukukauden alkaessa. Yrjö ei ilmeisesti vastannut kysymykseen, joten Margaret otti ohjat käsiinsä:

> Olen ottanut tänne 3 vuokralaista, kaikki ehdottomasti tilapäisesti siksi kunnes Sinä tulet ja itse päätät lopullisesti, nim. ylähuvilaan, Ginghens'in huoneeseen, erään minun Mammani entisen koti-apulaisen, Hilja Leinonen, kutsutaan Hissu'ksi, 58v. lappalaiskoiransa Pojun kanssa. Hän asui liiterissä Lauttasaarella ja sehän oli mahdoton asunto. Hissu on kaikinpuolin kunnon ihminen, hän on nyt auttanut täällä yläkerran siivouksessa ja on aivan loistava työihminen. Perin originelli kylläkin – – Tänään hän tulee kanssani Kamsholmaan järjestämään siellä kaikki talveksi valmiiksi. Yksin en tahtoisi ruveta kaikkea kantamaan yläkertaan, Gunnel ei tahdo tulla sinne, eikä liioin Ruusa, joka pelkää saaristoa reumatisminsa takia. Gunnelilla on sitä paitsi täysi työ ollut alakerran

https://doi.org/10.21435/tl.285

> perusteellisessa siivouksessa, vielä on yhtä ja toista säilötty, ompelemista riittää, samoin ulkotöitä.[846]

Helsingissä oli sodan jälkeen huutava asuntopula, joten liiterissä asuminen ei ehkä ollut erityisen harvinaista. Hilja Leinosen ohella Gunnel Karhu, Kunteli, oli yksi viimeisistä – jollei peräti viimeinen – ja varsin pidetty kotiapulainen Furunäsissä. ”Täti”, Yrjön Tildatäti, joka oli auttanut Yrjön äidin ulkoiluttamisessa, asui hänkin jossakin vaiheessa Furunäsissä. Hänkin yritti käydä kesällä Kamsholmenissa, mutta oli itsekin niin vanha ja sydämeltään huonokuntoinen, että Margaret sai hänet hädin tuskin autetuksi pikapikaa takaisin mantereelle lähtevään veneeseen. Uusista vuokralaisista numero 2 oli ”Ilmin sisarentytär, joka ei mistään saanut huonetta. Hän on ylioppilas ja hyväksytty Kauppakorkeakouluun. Hänelle annan yläkerrasta pienen nurkkahuoneen (ei verandahuonetta).” Numero 3 oli neiti Hintikka, ”joka saa Tädin huoneen täältä yläkerrasta, kun hän ensi viikkona tulee. Nti H. kirjoitti maalta, että hänellä olisi yöhoitajattaren paikka, kun vain saisi asunnon. Muistathan Sinä nti Hintikan, hiljaisen vaalean olennon, joka niin omantunnontarkasti hoiti Mammaa? Samat ehdot kuin edellisillä. Maksuista saat Sinä päättää.”[847] Margaret oli tottunut käytännön asioiden hoitamiseen vuosien varrella. Aina hän kuitenkin muisti kysyä Yrjön mielipidettä, kiinnostipa tätä hoidettava asia tai ei. Tilanteen niin vaatiessa hän järjesti asiat ja kertoessaan niistä Yrjölle myöhemmin vakuutti, että päätökset voitaisiin kyllä perua, jos ne eivät sopisi Yrjölle.

Opetuksen päätyttyä Sibelius-Akatemiassa Margaret oli siirtynyt kesäksi Kamsholmeniin. Kevätrantaan oli keväällä vedetty sähköt ja Margaret järjesteli sinne lamppuja. Välillä hän kävi Meilahdessa hoitamassa asioita ja myös hoitamassa tyttärentytärtään, mikä oli aina hänelle ilo. Elokuussa hän oli poiminut 10 litraa vadelmia. ”Sinä kysyt mitä meillä on pankissa: Sinulla on Kansallispankin Säästötilillä Smk 50.630:- ja kotona minulla on 10 000:-, mitä juuri otin sieltä ulos – – Nyt minä olen maksanut pois kaikenlaiset laskut ja vielä on jäljellä nti Hintikan verokirja (3 kuukautta).[848] Yritän elää säästäväisesti. Vieraita ei ole ollut; nuohooja vain kävi

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kamsholmassa ja eilen oli Elsa Ignatius ensimmäisenä vieraana."[849] Yrjö kierteli Keski-Euroopassa ja kertoi konserteista ja illanvietoista. Hän oli myös pitänyt pari esitelmää: "Saatkohan myös jonkin rauhallisen hetken kaiken juhlimisen kesken. Tulin tässä ajatelleeksi että Sinä olet kuin herätys-saarnaaja, kun nyt pidät esitelmiä musiikin merkityksestä. Kyllä tahtoisin olla kuulemassa."[850] "Kyllä Sinulla mahtaa olla työntäydet päivät siellä! Toivottavasti saat virkistystä siellä metsästysmajalla – – Hauska oli kuulla, että Sinun esitelmistäsi pidetään."[851] Jos ironian ilmaiseminen ei olisi Margaretille kovin poikkeukselliselta, saattaisi tässä kohdassa kuulla siitä häivähdyksen. Margaret oli jo paljon aikaisemminkin kommentoinut ja hienovaraisesti kyseenalaistanut Yrjön loppumattomalta vaikuttanutta tarvetta olla liikkeellä ja tulla nähdyksi. Margaret, jos kukaan, varmasti ymmärsi säveltäjän työn erityislaadun. Ihastellessaan Yrjön lähettämää kuvausta Renée Schwarzenbachin upeista 70-vuotisjuhlista hän totesi: "Säveltäjällä täytyy olla vastakaikua ja kosketusta sekä taiteilijoihin että myös yleisöön – ainakin joskus."[852] Samalla hän kuitenkin toivoi myös itselleen hieman enemmän rauhaa ja mahdollisuutta tehdä työtä musiikin parissa, mutta otti vastuun ajan puutteesta omille hartioilleen. "Olen taas ottanut tutkiakseni ja harjoittaakseni 6:tta Sonaattiasi. Taas joudun huomaamaan, miten kiinteä temaattinen yhteenkuuluvaisuus vallitsee eri osien välillä. Kunpa voisin järjestää elämän paremmin, ettei tuo käytännöllinen puoli nielisi niin paljon aikaa ja voimia."[853] Omalla asennoitumisella ei kuitenkaan ollut mahdollista poistaa kaipuuta kaikkein omimman ja itselle tärkeimmän työn, musiikin harjoittamisen pariin.

Laulajatar Tii Niemelästä (1917–2018) tuli Margaretin ystävä 1950-luvun kuluessa. Niemelä oli antanut ensikonserttinsa marraskuussa 1944 pianistinaan silloin Taneli Kuusisto. Samana vuonna hän avioitui liedpianisti Pentti Koskimiehen kanssa, minkä jälkeen pariskunta konsertoi yhdessä sekä kotimaassa että ulkomailla. Niemelä oli nimenomaan liedlaulaja. Hänen ohjelmistossaan kerrotaan olleen yli tuhat laulua, joista hänelle läheisimpiä olivat Schubertin ja Kilpisen sävellykset.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Helmikuun 1956 alussa Margaret oli Turussa kuuntelemassa konserttia, jossa Tii Niemelä lauloi Kilpisen lauluja orkesterin säestyksellä. Kymmenen päivää myöhemmin Kim Borg antoi Helsingissä konsertin, jossa Pentti Koskimies säesti häntä. Myös silloin ohjelma sisälsi Kilpisen lauluja. ”Kim Borgin konsertti oli aivan ainutlaatuinen. Pentti säesti häntä myös mitä parhaiten. Tahtoisin sanoa, täydellä syyllä, että estradilla oli kaksi nuorta mestaria!”[854] Samassa kirjeessä Margaret mainitsee, että oli ”taas alkanut harjoittaa Kanteletarlauluja Tiin kanssa”, ja vielä viikkoa myöhemmin vahvistaa harjoittelevansa Tiin kanssa säännöllisesti. Tii lähetti Margaretille kirjeitä ja tervehdyksiä muun muassa Roomasta ja Wienistä 1954, sekä levytysmatkalta Yhdysvalloista 1957. Italiassa Tii oli hurmaantunut sen kuvataideaarteista ja nauttinut vierailuista Firenzeen ja Triesteen. Firenzessä hän oli käynyt Santa Maria del Fioren katedraalissa seuraamassa katolista messua ja kirjoitti siitä värikkään kuvauksen Margaretille:

> Haistelin pyhää savua ja kuuntelin mielenkiinnolla yhden dominikaanin palavasanaista – ilmeistä ja liikkeistä – saarnaa (saarnasi todella pöntöstä!). En toki ymmärtänyt tekstiä, mutta kaiken muun. Hän oli todellinen profeetallisdramaattinen atomipommi. Ja kansa aplodeerasi vähän väliä. Ja minä mukana. Hauskaa! Lopuksi seurasi Liturgia. Eikä se ääni mikä kansasta lähti, ollut kunniaksi italiaanojen kuuluisalle laulutaidolle. Kärisivät presiis kuin meidänkin kirkkokansamme. Kylläkin puhtaammin. Ja mitä ihanampia taideaarteita kirkoissa on, sitä halpahintaisempia vahakuvia kansa kiihkeästi, kuumasti ja suorastaan raivokkaasti palvoo, nuoret, vanhat, rikkaat ja köyhät. Ja koristelevat nukkensa Tempon rihkamalla. Tottumus, kasvatus ja pelko – – tunnen sympatiaa, mutta vierastan luihin ja ytimiin asti. Ymmärrän Darlingin luterilaisuuden.[855]

Kim Borgin konsertin jälkeen kesäkuussa 1957 Margaret, Siipi, Pentti ja Tii olivat suorittaneet jälkipuintia ravintola Motissa Pohjoisella Hesperiankadulla. ”Konsertti oli aivan erinomainen, loistava luonnehtimiskyky, muotoilu, lämmin esitys, hiottuna ja viimeisteltynä. Pieni indisposition voitettiin suveränisesti.” Juhannusta vietettiin

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kamsholmenissa: ”Kaikki on täällä hyvin, ja juhannuspäivät menivät sateisina ja koleina mutta muuten herttaisen yhdessä-olon merkeissä. Paitsi Siipiä ja minua oli täällä pikku Margit herttaisen, viisaan äitinsä kanssa, Tii, ja Jouko [Kunnas?]. Sunnuntai-iltana lähtivät kaikki pois.”[856]

Viimeisiä matkoja

Yrjö ja Margaret olivat saapuneet ikään, jolloin ystäviä ja sukulaisia alkoi yhä useammin siirtyä manan majoille. Tutut ja turvalliset piirit harvenivat, tukijat ja lojaalit ystävät poistuivat tavoittamattomiin. Margaretille tärkeä Maila Talvio oli menehtynyt tammikuussa 1951 ja hänen miehensä jo viisi vuotta aikaisemmin. Yrjön vankkumaton tuki, hänelle läheinen ja rakas Ida-äiti, Pikku-Mamma, kuoli huhtikuussa 1953, Margaretin äiti oli kuollut jo kaksitoista vuotta aikaisemmin. Syyskuussa Margaret kävi hoitamassa Yrjön vanhempien hautaa ja kirjoitti Yrjölle Sveitsiin: ”Nyt on taas 3 ystävistämme siirtyneet ajallisuudesta: Björn Soldan, Venni Kuosma, Sissi Schnéevoigt – – sydämellinen, hyvä Bengt Carlson. – – Toissa päivänä oli Sissin uurna tuotu Tukholmasta – – Täällä oli muistotilaisuus Vanhassa Kappelissa. Harvoin olen ollut niin kauniin arvokkaassa tilaisuudessa.”[857]

Kesäkuun 1957 Yrjö vietti Saksassa. Hän tapasi laulajat Hermann Preyn ja Theo Zillikenin Hampurissa. ”Hampurissa musiseerasimme Preyn kanssa ja olimme tyytyväisiä.”[858] Berliinissä hän otti yhteyttä Hans Joachim Moseriin. ”Soitin Moserille ja hän käyttäytyi – moukkamaisesti – – Nti Pulkkinen voi kertoa tarkemmin. Helppo heikki! Emge taitaa olla ainoa herrasmies koko porukassa.”[859]

Myöhemmin samana kesänä Yrjö matkusti varsin yllättävään suuntaan: hän vieraili Moskovassa suuressa kansainvälisessä nuorisotapahtumassa. Margaretkin oli pohtinut vakavasti Moskovaan matkustamista: ”Siellä on 10 maata mukana ottamassa osaa kilpailuihin ja joka mahdollinen musiikinlaji edustettuna. Onhan se tosiaan mielenkiintoista!”[860] Olisiko Margaret lähtenyt mukaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

omasta mielenkiinnostaan vai tukeakseen Yrjöä oudossa tilanteessa ja ympäristössä? Margaret ei ainakaan karsastanut neuvostoliittolaisia muusikoita heidän kansallisuutensa vuoksi, olihan hän jo vuonna 1950 kirjoittanut Yrjölle ihastuneensa nuoren Malininin soittoon tätä kuullessaan.[861]

Karilan mukaan Yrjö ”oli kutsuttu osallistumaan kansainväliseen säveltäjäkongressiin sekä musiikkikilpailujen palkintotuomariksi.” Karila kertoo, että häntä myös pyydettiin puheenjohtajaksi, mutta hän kieltäytyi ja ehdotti puolestaan Dmitri Šostakovitšia, joka myös valittiin.[862] Karilan teksti jää osin arvoitukselliseksi. Moskovassa järjestettiin kylläkin jo maalis-huhtikuun vaihteessa Neuvostoliiton säveltäjäyhdistyksen säveltäjäkongressi. Šostakovitš piti puheen tässä kongressissa, mutta siellä Yrjö ei ollut läsnä.

Yrjön matkan kohde oli kuudes kansainvälinen nuoriso- ja opiskelijafestivaali, joka nyt järjestettiin ensimmäistä kertaa Neuvostoliitossa, Moskovassa 28.7.–11.8.1957. Suomalaisessa lehdessä julkaistiin Moskovasta 8.8. lähetetty tiedote, jossa kerrottiin Yrjön olleen läsnä festivaaleilla kunniavieraan ominaisuudessa. Margaret ei lopulta päätynyt matkaan, mutta Yrjön passiin on merkitty lähtö Helsingistä 23.7. ja paluu 11.8. Kummankaan puolison kirjeitä matkan ajalta ei ole löytynyt, yhtä Yrjön Kamsholmeniin lähettämää 26.7. päivättyä korttia lukuun ottamatta. Festivaalilla oli valtava määrä osallistujia. Sen ohjelmassa oli erilaisia musiikkitapahtumia ja kilpailuja, joissa klassisella musiikilla luultavasti oli vain pieni osuus. Myös urheilukilpailuja järjestettiin. On vaikea kuvitella, että Yrjö olisi tuntenut olonsa kovin mukavaksi tässä neuvostoliittolaisessa ympäristössä, vaikka kuvauksista päätellen festivaalin ulkoisilla raameilla saattoi olla tiettyjä yhtäläisyyksiä 1930-luvun Saksassa järjestettyihin massatapahtumiin.[863]

Elokuun kolmantena päivänä oli järjestetty tilaisuus, jossa olivat Yrjön lisäksi läsnä ”säveltäjä Anatoli Novikov, muusikko [musiikkitieteilijä?] Konstantin Sakva, säveltäjä ja pianisti Tatjana Nikolajeva [joka oli hieman aikaisemmin konsertoinut Suomessa], ’Neuvostomusiikki’-julkaisun päätoimittaja Grigori Schneerson ym.” Keskusteltiin suomalaisten ja neuvostoliittolaisten musiikki-

https://doi.org/10.21435/tl.285

piirien yhteyksien kehittämisestä konsertti- ja muusikkovierailujen ja nuottien vaihdon muodossa. Yrjö oli todennut saaneensa festivaalista myönteisen vaikutelman. Yrjön mainitaan toimineen sävellyskilpailun tuomaristossa ja Felix Krohnin tuomaroineen kuorokilpailussa. Kerrotaan myös suomalaisesta myöhäisillan erityispitkästä konsertista, jossa esiintyi sekä taiteilijoita että harrastelijoita. Ohjelma oli erittäin monimuotoinen; esiintyjiin lukeutui muun muassa balettitanssijoita, laulajia, nuorisokuoro, harmonikkataiteilija, viulisti, kansantanhujen esittäjiä ja Oulun kaupungin jousikvartetti.[864]

Jean Sibelius kuoli 20.9.1957. Hautajaiset, jotka olivat suuri tapahtuma, pidettiin Suurkirkossa (sittemmin Helsingin Tuomiokirkko) syyskuun 30. päivänä. Edellisenä päivänä Kaupunginorkesterin ja Radion Sinfoniaorkesterin jäsenet kantoivat Sibeliuksen arkun kirkkoon sen urkurin Tapani Valstan soittaessa Bachia. Kirkon ovia pidettiin illalla auki kolmisen tuntia, jotta kaikki halukkaat, joita lopulta oli noin 17 000, saattoivat käydä jättämässä jäähyväistervehdyksensä. Hautajaismusiikkina kuultiin Sibeliuksen sävellyksiä, arkkipiispa Ilmari Salomies suoritti siunauksen ja Yrjö Kilpinen piti hautajaispuheen. Seppelten lasku kesti kaksi tuntia. Kaupungin läpi kohti Ainolaa lähteneen hautajaissaattueen kulkua seurasivat suuret väkijoukot.

Puheessaan Yrjö kuvasi Sibeliuksen musiikkia elämäntäyteiseksi ja niitä voimia, jotka siinä vaikuttavat, elämää edistäviksi ja säilyttäviksi iäisyysarvoiksi. Hän tunnisti Sibeliuksen musiikin aidon, omaperäisen nerouden leiman ja Sibeliuksessa suomalaisen, joka uskollisesti rakasti maataan ja kansaansa koko pitkän elämänsä ajan. Sibeliuksen musiikki kohosi yli rajojen ja ristiriitojen: ”Kansallinen oli tullut kansainväliseksi, persoonallinen ylipersoonalliseksi, yksilöllinen yleisinhimilliseksi.” Päiväämättömässä kirjeluonnoksessa Leonie Ungerille luultavasti vuoden 1959 syksyltä Margaret kertoo, että Yrjön ääntä on mahdollista kuulla ainoastaan Sibeliuksen hautajaispuheessa, sillä hän ei muutoin halunnut ääntään tallennettavan. Hän mainitsee myös, että hän ja Yrjö kirjoittivat puhetta yhdessä: ”Tiedän, että Yrjö oli hyvin liikuttunut tästä tehtävästä ja kirjoittaessaan hikoili verta. Vietimme yön ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

päivän yhdessä puhetta kirjoittaen ja itkien."[865] Aino Sibelius kiitti puheesta kirjeessä Yrjölle 12.10.: "Rakas Yrjö Kilpinen, Kiitän Teitä mieleenpainuvista sanoistanne ja mieheni elämäntyön syvästä kunnioittamisesta, joka pitkäaikaisen tuntemisen nojalla on Teissä sekä arvovaltainen että tosi."

Marraskuussa 1957 Margaret ja mezzosopraano Göta Blomberg pitivät Kilpinen-illan Wienin Brahms-salissa. He esittivät Lagerkvistin (*Reflexe),* Bergmanin (*Fjeldgrenze*), Morgensternin (*Lieder der Liebe*) ja Koskenniemen (kolme laulua) sanoihin kirjoitettuja lauluja sekä lisäksi neljä Törmäsen *Tunturilauluista*. "Onnistunut ilta, yleisöä sangen paljon, hyvä tunnelma. *Kirkkorannassa* toistettiin – – [Joseph] Marx kuunteli harjoitusta, oli innostunut."[866] Blomberg lisäsi kirjeeseen "Myös minulta varovaiset terveiseni!" Konsertti sai hyvän vastaanoton useissa wieniläisessä lehdissä. Blombergin upeaa "wagneriaanista" ääntä ihasteltiin ja Margaretia pidettiin oivallisena pianistipartnerina. Blombergin pääasiallinen pianisti seuraavasta vuodesta eteenpäin oli Pentti Koskimies, mutta huhtikuussa 1958 hän konsertoi Margaretin kanssa Savonlinnassa. Ohjelman päättivät silloinkin Kilpisen *Tunturilaulut*, niitä edelsivät saksalaisten (Schubert, Brahms, Wagner) ja muiden suomalaisten (Sibelius, Pylkkänen) säveltäjien liedit.

Saksalainen Wiesbadeniin perustettu Sibelius-seura järjesti ensimmäiset Sibelius-päivät Lyypekissä elokuussa 1958. Yrjö matkusti paikalle, sillä ohjelmaan kuului myös Kilpisen lauluja, joita esitti Kim Borg. Hans Joachim Schaefer (1923–2007), joka piti juhlapuheen, kirjoitti muistelmissaan tutustuneensa silloin Yrjö Kilpiseen ja Jussi Jalakseen, jonka luona Suomessa hän vieraili myöhemmin. Yrjö viipyi Lyypekissä vain muutaman päivän ja palasi sitten Hampurin kautta kotiin. "Sibeliusjuhla onnistui erinomaisesti! Kim Borgilla oli suuri menestys ja minusta tuntui, että yleisö aivan erikoisesti piti minun viidestä Kanteletarlaulusta, jotka olivat ennen väliaikaa. Borg lauloi erittäin hyvin ja mikä parasta – yksilöllisesti tulkiten – Jalas johti hyvin, orkesteri oli huomattavan innostunut ja menestys suuri."[867] Yrjön viimeinen Margaretille lähettämä kirje on päivätty Hampurissa kaksi päivää myöhemmin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Lokakuussa 1958 Yrjö sai kotonaan aivoinfarktin eikä sen jälkeen enää kuntoutunut entiselleen. Sairaala- ja kotijaksojen vuorotellessa hän välillä tunsi olonsa paremmaksi ja kävi jo lokakuussa kuuntelemassa Kim Borgin konserttiakin. Joulukuun ensimmäisenä päivänä Göta Blomberg ja Margaret pitivät Hampurissa (Kleine Musikhalle) Kilpisen lauluista koostuvan konsertin. Sekä tämä että Blombergin hieman aikaisemmin Wienissä laulama ja Pentti Koskimiehen säestämä konsertti saivat varsin myönteisen vastaanoton. Margaretin ja Göta Blombergin tarkoituksena oli toistaa Kilpinen-ohjelma Berliinissä Ernst Reuter -salissa viikkoa myöhemmin. Tämänkin konsertin tuli kuitenkin säestämään Pentti Koskimies, sillä Margaret joutui lähtemään nopeasti kotiin saatuaan Helsingistä tiedon siitä, että Yrjö oli jo ennestään heikon kuntonsa lisäksi sairastunut keuhkokuumeeseen.

Margaret ja Yrjö viettivät viimeisen yhteisen joulunsa kotona. Yrjö kuoli maaliskuun 2. päivänä 1959. Sekä suomalaisissa että ulkomaisissa lehdissä julkaistiin lukuisia muistokirjoituksia; Lontoon *Times*-lehti kutsui Yrjöä Pohjolan Schubertiksi. Hautajaiset järjestettiin pienimuotoisesti, kuten hän itse oli toivonut. Tilaisuudessa laulettiin yhdessä Yrjön säveltämä psalmi 103, Aune Antti lauloi kaksi hänen lauluaan ja Yrjö Selin soitti sellosonaatin hitaan osan.[868] Kilpisten sukuhauta sijaitsee Hietaniemen hautausmaalla lähellä sen pohjoismuuria.

https://doi.org/10.21435/tl.285

IX Ihmiset ympärillä: Läheisiä, ystäviä, yhteisöitä

Margaret Kilpisen aikuisvuosilta on säilynyt kirjeiden lisäksi erilaisia muistiinpanoja ja kuvauksia tapahtumista, luonnoksia esitelmiksi ja kolmeosainen kirjoitus *Suomen Musiikkilehteen.* Kuvaus, jonka Margaret kirjoitti illanvietosta Maikki Järnefeltin konsertin jälkeen, alkaa perinteisen konserttiarvostelun tyyliin, mutta lähestyy kuvauksen edetessä komediallista näytelmäkatkelmaa. Tilaisuus näyttää olleen melko tyypillinen muusikoiden konsertinjälkeinen istunto, jossa purettiin konsertin jännitystä ja tunteita alkoholijuomien säestyksellä. Kirjoitus todistaa Margaretin kyvystä tunnistaa tapahtumien ja ihmisten koomiset piirteet. Hän kirjoittaa niistä avoimesti olematta vähääkään pahansuopa. Margaret on ollut yksi nuorimmista paikalla olijoista. Ehkä tämänkaltaiset istunnot eivät olleet hänen elämässään aivan jokapäiväisiä, ja hän on kirjoittanut illan kulun muistiin omaksi huvikseen.

Maikki Järnefeltin (os. Pakarinen, 1871–1929) ensimmäinen aviomies Armas Järnefelt oli Aino Sibeliuksen veli. Maikki loi uraansa ensimmäisen avioliittonsa aikana, ja Aino näyttää paheksuneen Maikkia, joka hänen mielestään oli ”epä-intresseerattu muusta kuin itsestään”.[869] Maikki Järnefelt-Palmgrenin ja ja hänen toisen miehensä Selim Palmgrenin palattua Yhdysvalloista Maikki antoi Selimin avustamana kaksi konserttia Helsingissä. Toisen konsertin jälkeen 21.9.1924 kokoonnuttiin ravintola Kämppiin.[870]

> Suuri, iloinen yllätys – suuri elämys oli Maikki Järnefeltin konsertti 18.p. Moni varmaankin jännityksellä odotti, mitä 4 vuoden poissaolo olisi aikaansaanut ja ehkäpä pelko pettymyksestä ei ollut kaukana. Mutta sitä

https://doi.org/10.21435/tl.285

> suurempi oli yllätys, kun heti ensi numerosta alkaen taiteellisesti korkea, kirkastunut henki kohottaen ja innostaen tulvahti vastaan suuren taiteilijattaren valkohehkuisesta tulisielusta. Ja varmaankin moni nuori ja arka vei mennessään innostuksen ilon ja eli lähiaikoina uutten, toivorikkaitten ponnistusten merkeissä.
>
> Toisen konsertin jälkeen oli muutamat ystävät järjestäneet illanvieton Kämpissä (alakerrassa), mm. Otto ja Ida Kotilainen, herrasväki Wegelius, Onerva ja Leevi Madetoja, Annikki ja Paavo Jännes, Martti Paavola, Maasalot ja me. Maikki itki taiteilijahuoneessa Suomen kansan saamattomuutta josta puhui tyhjät paikat, Ottoa, pääjärjestäjää ei löydetty mistään, ja tunnelma ei ollut kovin lupavaa [sic] – – Wegelius ei (eikä kukaan muukaan) ymmärtänyt jotakin mitä Yrjö sanoi, jolloin Yrjö tokaisi Wegeliukselle ”Ole sinä hiljaa, et sinä mitään ymmärrä” ja Wegeliuksen vaimo alkoi itkeä.

Myöhemmin Hanna ja Martin Wegelius kutsuivat kaikki luokseen jatkoille Aleksanterinkadulle. Maasalot lähtivät kotiin, koska Maasalolla piti olla seuraavana päivänä ”vaalisoitto” [jokin koesoitto?]. Otto Kotilainen oli telefoneerannut Evert Katilalle, joka muiden yllätykseksi ilmestyi paikalle.

> Täällä vasta alkoi illanvietto. Isäntä väki järjestivät kahvia ja juomia ja kohta istuimme heidän hauskassa ruokasalissaan, Yrjö keskustellen Palmgrenin kanssa, Maikki ja Otto vieretysten – – Maikki alkoi tenttiä Katilaa siitä miksi tämä ei ollut tullut hänen ja Selimin konserttiin. Hän oli ollut oopperassa, jossa ”Gräsbeck, tosiaan suurenmoinen” oli laulanut.

Toisen laulajattaren kehumisesta Maikin edessä Katila joutui pahaan pulaan. Seuraa sivukaupalla farssia, juomia nauttineiden absurdisti poukkoilevaa keskustelua, jonka Margaret kirjaa tilanteella herkutellen.

> Madetoja: (nousee ylös ja pitää puhetta): ”Hm ...minä nyt olen vaan tällainen nuori pokkula ... mutta Yrjö: (keskeyttää nopeasti) Sinäkin Fariseus siellä. Madetoja: (jatkaa) niin ... hm ... mutta minä olen aina pyrki-

https://doi.org/10.21435/tl.285

> nyt rehellisyyteen. Seuraa selitys hänen mielipiteistään erittäin Maikista sekä ylistys viimemainitusta; Otto säestää puhetta hiljaisella muminalla kumartaen ja käsiään pöydän yli ojennellen, taas nousten, taas kumartaen. Maikki ja Onerva vuorotellen itkevät. Kaikki rauhoittuvat vähitellen. Aamu sarastaa, Yrjö ja minä jätämme vähitellen hyvästit kaikille. Palmgren sanoo Yrjölle jotain ja yrittää olla isällisen ystävällinen. Katila (naurahtaa minulle) Maestro! Amerikkalainen maestro!!! Loppu!

Yksi Margaretin elämässä selviämiseen vaikuttaneista luonteenpiirteistä oli, että hän nautti sosiaalisesta kanssakäymisestä hyvin monenlaisten ihmisten kanssa. Ystävät kuuluivat suurelta osin joukkoon, jossa liikuttiin paljon pariskunnittain. Naimisissa oleva, mutta itsenäisesti liikkuva ja toimiva nainen oli vielä Kilpisten nuoruudessa ja myöhemminkin pitkälti harvinaisuus. Sosiaalisissa ympyröissä avioparit liikkuivat yhdessä, vaikka kummallakin saattoi tietysti olla omiakin ystäviä. Usein on hieman hankalaa hahmottaa, ketkä Kilpisen pariskunnan ystävistä olivat Margaretille henkilökohtaisesti läheisiä. Läpi käymässäni kirjeenvaihdossa nousee esille joitakin henkilöitä, joita voi melkoisella varmuudella kutsua nimenomaan sellaisiksi. Varmaa on myös, että kaikki ystävät eivät tule näkyviksi kirjeissä.

Leskelä-Kärki näkee tutkimiensa Krohnin sisarusten, Aunen, Ainon ja Helmin kirjailijaidentiteettien muotoutuneen olennaisella tavalla suhteessa toisiin ihmisiin. Aunelle ja Ainolle kirjoittaminen oli keino tehdä surutyötä, vapauttaa itsensä tuskasta ja menetyksistä, Helmille kirjoittaminen oli enemmänkin ilon asia.[871] Margaretille soittaminen oli taiteen palvelukseen asettumista, mutta myös taiteen käyttämistä ihmisten palvelemisen välineenä. Soittaminen auttoi myös häntä itseään tuskallisissa tilanteissa. Margaret purki suruaan ja pettymystään jouduttuaan vetäytymään hänelle luvatusta konsertista: ”Minä en osaa oikein mitään muuta ajatellakaan. Soitan vaan niin paljon kuin jaksan, silloin on parempi olla, ja ’kaivan syvemmät ojat.’”[872] Heti Maila Talvion kuoleman jälkeen hän vetäytyi soittamaan Beethovenin *Pateettisen sonaatin* hidasta osaa. Hänen oma fyysinen toimintansa nuottikirjoitusta ääneksi synnytettäessä

https://doi.org/10.21435/tl.285

toi hänelle lohtua – hän saattoi puhua itselleen musiikin kautta. Liedkonserteissa hän lahjoitti kuulijoilleen parasta mitä tiesi: katoavia hetkiä, joissa musiikki ja sanat yhdessä kertoivat kuulijalle jotakin ainutkertaista.

Margaret halusi olla lahjan antaja. Ehkä se aitous ja vilpittömyys, josta hänen yhteydessään niin usein puhuttiin, syntyi tästä. Yrjön sävellyksiä soittaessa hänelle oli tärkeintä, että Yrjö oli tyytyväinen. Hänellä oli varmasti omat näkemyksensä, mutta lähtökohtaisesti hän soittaessaan oli Yrjön tahdon toteuttaja. Mistään ei ole käynyt ilmi, että Yrjö olisi kritisoinut Margaretin tulkintoja tai ollut tyytymätön häneen – päin vastoin, Yrjö antoi hänelle kiitosta niin yksityisesti kuin julkisestikin. Muusikkoidentiteetti muotoutui suhteessa säveltäjään, mutta varmasti myös muiden ihmissuhteiden kautta, ehkä ennen kaikkea opettajien, joista jokainen painoi oman muovailujälkensä, pienen tai suuren, oppilaaseen.

Sukulais- ja perhesuhteisiin liittyvä käyttäytyminen oli vahvoihin kulttuurisiin normeihin sidottua aina 1900-luvun puolivälin tienoille asti.[873] Omista vanhemmista pidettiin huolta, ja yksin jäätyään he usein asuivat lastensa luona, kuten Yrjönkin äiti. Margaretin äiti sen sijaan asui omassa asunnossaan loppuun asti. Sisarusten lisäksi myös muut sukulaiset olivat itsestään selvä osa lähipiiriä, vaikka kanssakäyminen ei aina olisikaan ollut kovin tiivistä. Erilaiset tervehdyskäynnit kuuluivat asiaan, syntymä- ja muut merkkipäivät huomioitiin säntillisesti, ja kirjeitä kirjoitettiin varsinkin matkoilta, mutta myös kotipaikkakunnalta, jos ei ollut mahdollisuutta tavata. Vaikeissa tilanteissa löytyi aina joku sukulainen, joka tuli avuksi ja tarjosi turvapaikan, kuten yksi tädeistä Margaretille naimisiin menoa edeltävä kesänä.

Margaretin ja hänen nuorimman sisarensa ikäero oli yhdeksän vuotta. Sisarusten välisessä vuorovaikutussuhteessa jokaisella oli oma paikkansa. Siinäkin Margaret vanhimpana näyttäytyy vastuunkantajana, enemmän toisten huoltajana kuin huollettavana. Tarvitessaan itse lohtua tai tukea Margaret vaikuttaa turvautuneen Gertrudiin. Sukupiiri ja sukulaisuussuhteiden ylläpito toi mukanaan tuki- ja yhteistyöverkostoja – sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tavaststjerna-suvun naisia 1926. Takana vasemmalla Margaretin äiti Selma, eturivissä silmälaseineen tämän sisarpuoli Olga. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

Margaretin sukupiiri oli laaja, ja suomenruotsalaisen sivistyneistön jäsenten kesken solmitut avioliitot kasvattivat piirin kokoa. Sisaruuksiin, jotka usein olivat ihmisten pitkäaikaisimpia perhesuhteita, liittyi vahvoja tunteita. Sisaruus on saattanut myös perustua pelkästään samassa perheessä kasvamiseen, jos samoja vanhempia ei ollut, ja sisaruussuhde saattoi silti muodostua tärkeäksi, kuten Yrjön isän tapauksessa. Margaretin äidillä taas oli puolisisaruksia isänsä ensimmäisestä avioliitosta. Margaretin tärkeimmät sukulaisuussuhteet muodostuivat ydinperheessä, jossa sisarukset kasvoivat läheisessä kosketuksessa toisiinsa.[874]

Alfthanin siskokset

Margaretin sisaret opiskelivat Helsingin Musiikkiopistossa ja harrastivat kaikki musiikkia myöhemminkin vaihtelevassa määrin. Vähiten käyttöä pianonsoiton opinnoille myöhemmässä elämässä oli todennäköisesti Ethelillä, sillä hän hankki koulutuksen maatalous-

https://doi.org/10.21435/tl.285

alalle, mikä tuona aikana oli huomattavasti vähemmän tyypillistä naisille kuin pianonsoitto. Agronomin koulutus tuli tarpeeseen ensimmäisen aviomiehen Daniel Ernst Lönnbergin hankittua Kemiöstä omistukseensa Strömman kartanon. Kartanon ja sen tilusten hoidosta tuli Ethelin työ.[875]

Ethel, Alfthanin sisaruksista toiseksi vanhin oli ehkä luonteeltaan suoraviivaisempi kuin sisarensa, eikä hän myöskään heidän laillaan osoittanut merkkejä taipumuksesta uskonnollisuuteen. Lönnbergin kuoltua jo 1937 Ethel avioitui uudelleen vuonna 1945 filosofian maisteri, maanviljelijä E. G. Holménin kanssa. Kartano periytyi sittemmin Ethelin neljälle tyttärelle (Selma En-Ghedi Lönnberg-Holsti, Sigrid Nonneli Rotkirch, Carin El-Githa Lönnberg ja Chira Emerenzia Kaplan), jotka sittemmin lahjoittivat sen Svenska litteratursällskapetille. Tyttäristä sekä Githa että Chira suorittivat äitinsä tavoin agronomin tutkinnon. Vastuu Strömman kartanon hoidosta siirtyi Etheliltä Githalle; Chiran tutkinto palveli ilmeisesti lähinnä hänen haluaan päästä Israeliin levittämään kristinuskoa. Ethelin kahden tyttären epätavalliset nimet johtuivat hänen kiinnostuksestaan arabian kieltä ja eksotiikkaa kohtaan: en-Ghedi viittaa nykyään Israelille kuuluvaan keitaaseen ja luonnonpuistoon, el-Githa taas Intian kansalliseepokseen *Bhagavad Gitaan*.[876]

Ethel ja Gunnel opiskelivat vain vuoden Helsingin Musiikkiopiston varsinaisina oppilaina, mutta olivat sitä ennen kirjoilla alkeiskoulun puolella, edellinen kuuden, jälkimmäinen seitsemän vuoden ajan. Pääaineena heillä kummallakin oli piano ja opettajana opistotasolla Eino Lindholm. Gertrud opiskeli alkeiskoulussa seitsemänvuotiaasta seitsemäntoistavuotiaaksi viulu pääaineenaan. Hänkin jatkoi musiikin opiskelua alkeiskoulun jälkeen ylimääräisen oppilaan statuksella kuten Ethel ja Gunnelkin, mutta viulu sai nyt jäädä ja Gertrud ryhtyi opiskelemaan laulua Axel von Kothenin oppilaana sekä pianonsoittoa, ensin Ernst Lingon, sitten Eino Lindholmin johdolla. Gertrud suoritti myös useita sivuaineita ja pysyi opistossa peräti neljän vuoden ajan 1918–1922. Syksyllä 1924 hän palasi yhdeksi lukukaudeksi, varmaankin päästäkseen kokei-

https://doi.org/10.21435/tl.285

lemaan Väinö Solan oopperalaulun opetusta. Samalla hän otti tunteja pianonsoitossa sisareltaan Margaretilta.[877]

Keväällä 1916, jolloin Gertrud soitti viulua alkeiskoulun piano-ja viuluoppilaiden näytteessä, esityksestä mainitaan vain opettajan nimi, neiti [Märta] Antell.[878] Gunnel sen sijaan oli edellisenä vuonna saanut kiittävän maininnan Yrjö Suomalaiselta: ”Hra Ilmari Hannikaisen oppilas Gunnel Alfthan suoritti pianotehtävänsä, Chopinin h-molli-valssin kiitettävän hyvin.”[879] Pianonsoitto oli Gunnelille aina tärkeää, hän oli mukana Gertrudin ylläpitämässä Bach-piirissä ja olisi mielellään opettanut soittamista myös ilmeisesti jossakin määrin vastahakoisille lapsenlapsilleen. Kevätlukukaudella 1935 Gunnel jopa toimi lyhyen ajan Margaretin sijaisena Sibelius-Akatemiassa, kun Kilpisten matka Saksassa venyi suunniteltua pitemmäksi laulaja Gerhard Hüschin aikataulujen vuoksi.

Gunnel avioitui viipurilaissyntyisen varatuomari Henning Magnus von Hertzenin kanssa, ja avioliitosta syntyi kaksi poikaa. Liitto päättyi eroon 1949. Gunnelin terveys näyttää olleen horjuva; hän kärsi ajoittain maanis–depressiivisyydestä. Perheen kirjeissä hänen kulloisestakin tilastaan vaihdettiin kuulumisia ja pohdittiin hänen hoitoaan. Gunnelin lapsenlapsi Yrsa von Hertzen pitää isoäitiään suuressa arvossa, vaikka muistaakin hänen mielenterveysongelmansa, jotka saattoivat lapsesta joskus olla pelottavia. Ongelmat kuitenkin lievenivät ja helpottivat vanhemmiten. Lapsenlapset jopa asuivat Gunnelin luona jonkin aikaa, minkä Yrsa muistaa onnellisena aikana. Luonteiltaan Gunnel ja Margaret olivat jossakin määrin samankaltaisia – kummatkin olivat lempeitä ja auttavaisia. Yrsa kertoi Gunnelin aina sanoneen, että Margaret oli heistä kaikkein kiltein. Ethel ja Gertrud olivat suorapuheisia ja ripeäotteisia, Gunnel ja Margaret hienovaraisia ja sovittelevia. Gunnelilla oli Jollaksessa kesäkoti, joka on edelleen suvun hallussa. Von Hertzenien huvila sijaitsi lähellä, toisella puolella niemeä.[880]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Gertrud Alfthan-Beers

Kaikkein läheisin sisar Margaretille saattoi olla häntä neljä vuotta nuorempi Gertrud (1900–1982). Heitä yhdistivät sekä ammatillinen kiinnostus musiikkiin että omakohtainen hengellisyys. Heidän välillään liikkui huomattavasti enemmän kirjeitä kuin Margaretin ja muiden sisarten, mikä tosin saattoi johtua siitäkin, että Gertrud vietti Margaretin tavoin melko paljon aikaa Suomen ulkopuolella. Hänen matkansa, joiden aiheena useimmiten olivat laulun opinnot, suuntautuivat Saksaan, Sveitsiin, Ranskaan, Itävaltaan ja Italiaan. Gertrud hoiti ulkomailla myös terveyttään ja tutustui uskonnollisiin virtauksiin. Hän opiskeli laulua muun muassa Filip Forsténin ja Helge Lindbergin johdolla ja antoi ensikonserttinsa Helsingissä Yliopiston juhlasalissa 25.3.1926. Ernst Pingoud kirjoitti konsertista myönteisen arvion, mutta nimimerkki L. A. P. D. totesi, että ”ääni ja tekniikka eivät olleet yleisen musikaalisuuden tasolla”.[881] Heti seuraavan vuoden lopulla Gertrud konsertoi peräti kahdesti.[882] Ensikonsertissa ja seuraavan vuoden konserteissa Yliopiston juhlasalissa häntä säesti sisar Gunnel von Hertzen, vuosina 1933–1942 toinen sisar Margaret Kilpinen ja myöhemmissä 1940-luvun konserteissa George de Godzinsky.

Gertrud asui noin neljän vuoden ajan Pariisissa, missä hän avioitui hollantilaisen säveltäjän ja pianisti–urkurin Jacobus (Jacques) Cornelis Beersin (1902–1947) kanssa 23.2.(3?)1929. ”Saimme tänään paperit Suomesta, Jackie tanssi voitontanssia ja käyttäytyi kuin baby – – Mitä kaikkea pitääkään tehdä, kun menee naimisiin. Ajattelin ostaa spriikeittimen ja 2 paria teekuppeja ja siinä se – – no jaa, ensin pitää hoitaa konserttimme pois alta – minun Sorbonnessa 5. helmikuuta (minulla on ”kiinnitys” – ilman palkkiota) ja sitten Jackien Konsertto [sovitustyö] 6. helmikuuta – – Odotan juuri Kerttu Bernhardia kylään. Hän soitti niin hienon konsertin.”[883] Edellisenä kesänä Jackie oli jo säestänyt Gertrudin ensimmäisen konsertin Sorbonnen yliopistolla.[884] Jacques Beers oli suorittanut loppututkintonsa Hollannissa kolme vuotta aikaisemmin ja muuttanut sen jälkeen Pariisiin, missä hän toimi laulajien korrepetiitto-

https://doi.org/10.21435/tl.285

Gertrud ja Jackie ehtivät vierailla Suomessa kesällä 1930 lyhyen avioliittonsa aikana. Jackie, Gertrud, Ethel ja Margaret – luultavasti Meilahden kallioilla. Museovirasto.

rina ja säestäjänä sekä evankelisen kirkon urkurina. Hän opiskeli sävellystä ensin Jean Hurén ja vuodesta 1930 Nadia Boulangerin johdolla. Boulanger opetti häntä ilmaiseksi. Myös Maurice Ravel piti häntä tulevaisuuden säveltäjänä.[885]

Gertrud ja Jacques vierailivat Suomessa elokuussa 1930.[886] Avioliitto kesti kuitenkin vain vajaat kaksi vuotta. Ero tuli virallisesti voimaan 3.4.1933, mutta käytännössä pariskunta erosi jo lokakuussa 1930.[887] Gertrud jäi edelleen Pariisiin. Hän oli siellä vielä vuoden 1932 lokakuussa, seuraavan vuoden maaliskuussa hänellä oli kaksi konserttia Helsingissä. Margaret ja Gertrud saivat toisiltaan

https://doi.org/10.21435/tl.285

lohdutusta elämän hankalissa käänteissä ja viittasivat silloin usein uskonasioihin. Siksi tuntuukin oudolta, että Gertrudin ja Jacquesin väleistä, sen kummemmin kuin avioeron lähestymisestä tai itse erosta ei sisarusten kirjeissä ole juurikaan viitteitä. Tosin Margaretin kirjeenvaihdossa ei henkilökohtaisia asioita yleensä muutenkaan käsitellä suoraan – tai sitten kirjeet, joissa näitä asioita oli, ovat kadonneet. Yksi harvinaisista poikkeuksista on Margaretin Gertrudille osoittamassa kirjeessä, jossa hän pohtii olisiko Gertrudin hyvä tulla Helsinkiin ”ainakin siksi aikaa, kun Jacques suorittaa sisäistä suursiivoustaan” [åtminstone så länge som Jacques's inre storstädning pågår].[888] Avioliiton rikkouduttua Gertrud kuitenkin kehotti Margaretia ja muita sukulaisia varsin suorasanaisesti lopettamaan huolehtimisen hänen olo- ja mielentilastaan. Hän katsoi selvittäneensä tilanteen, käsitelleensä asian Jacquesin kanssa ja olevansa sovussa itsensä kanssa. ”Eikä Mamma saa luulla, että hän [Jacques] 'sotkee minun sisäisen maailmani' [ostäder mitt inre], päin vastoin olen harvoin ollut niin hyvin siivottu sekä sisäisesti että ulkoisesti kuin nyt, pesin tänään 32 ikkunaruutua, jotka nyt ovat kiiltävän puhtaat.”[889]

Gertrud viihtyi Pariisissa, jonka konserttitarjonta oli häikäisevää millä tahansa mittapuulla mitattuna. Vuonna 1930 Gertrud oli kuullut Toscaninia ja Furtwängleriä ja pohdiskeli heidän johtamistapojensa eroavuuksia. Hän kertoi myös Margaretille kuulleensa Bruno Walterin soittavan Händelin konserttoa pianolla ja johtavan orkesteria ja Alfred Cortot'n johtavan konsertissa, jossa Vladimir Horowitz soitti solistina. Gertrudin mielestä Horowitz oli teknisesti täydellinen mutta tulkinnasta hän ei pitänyt. Jose Iturbi oli soittanut Mozartin Es-duuri-konserton aivan satumaisesti, ja 7-vuotias ihmelapsipianisti Ruth Slenczynska esiintynyt solistina konsertissa, jonka johti Pierre Monteux. Ulkomailla Gertrud otti laulutunteja aina kun se oli mahdollista, mutta opinnot olivat melko lyhytaikaisia.[890] Pariisissa hän työskenteli kamarilaulajana kirkon piirissä. Sveitsiläinen tenori Hugues-Adhémar Cuénod (1902–2010) kertoi tutustuneensa Nadia Boulangeriin 1933 Gertrud Alfthanin kautta, joka lauloi tuolloin Pariisin saksalaisessa kirkossa.[891]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Gertrud antoi Jacques Beersin avustuksella soolokonsertit Sorbonnen yliopiston tiloissa 1928, 1929 ja 1930. Ne välitettiin yleisölle myös Ranskan radion kautta. Vuonna 1931 hän osallistui Nadia Boulangerin Bachin kantaatteja käsittelevälle neljänkymmenen oppilaan kurssille ja kokosi tämän pyynnöstä ryhmän, joka esitti helluntaina Boulangerin kotona kantaatin *Also hat Gott die Welt geliebt*.[892] Gertrudin musiikillinen intohimo kohdistuikin erityisesti J. S. Bachin teoksiin, joiden hän koki ilmentävän Jumalaa. Gertrud seurasi Boulangerin opetusta muutenkin kuin kantaattikurssilla. Seuraavan vuoden lopulla hän kirjoitti sisarelleen: ”Olen alkanut saada opetusta Nadia Boulangerilta ja se on mahtavan hienoa.”[893] Harmi kyllä ei ole tiedossa, mistä tunneista tarkalleen ottaen oli kysymys. Samassa kirjeessä Gertrud kertoi saavansa osallistua Maire Halavan pianotunneille tulkin ominaisuudessa, koska Boulangerin saksan kieli oli heikkoa eikä Maire taas osannut ranskaa. Mairen kanssa oli myös tehty sopimus vaihtokaupasta, että Gertrud antaisi hänelle ranskan tunteja ja Maire säestäisi häntä joskus.

Pariisin suomalaiset ja virolaiset viettivät yhteistä pikkujoulua 1932. Suomalaisten epävirallisen yhdistyksen puheenjohtaja oli taidemaalari Juho Rissanen, joka kuitenkin oli pikkujoulun vieton siirryttyä aiottua myöhemmäksi ”lennähtänyt” etelään, eikä ollut paikalla. Mutta hauskaa oli: Hjördis Linden ja Maire Halava soittivat pianoa, Gertrud Alfthan lauloi, Maian Pontan esitti tanssinumeron, ja lopuksi muutkin läsnäolijat pääsivät ”liikuttelemaan sääriään” musiikin tahdissa.[894]

Palattuaan Suomeen Gertrud piti Helsingissä kymmenisen konserttia vuosien 1933 ja 1947 välillä. Konsertit sisälsivät ohjelmistoa Bachista ja Händelistä Schubertiin, Schumanniin, Musorgskiin sekä ranskalaisiin, englantilaisiin ja suomalaisiin säveltäjiin – ja tietysti myös Kilpisen lauluja. Vuoden 1933 ensimmäisestä konsertista 11.3. oli *Hufvudstadsbladetissa* esittely *En som älskar Bach* ja kaunis kuva Gertrudista.[895] Ohjelman alkupuoli koostui Bachin teoksista, jälkipuoli Kilpisen lauluista, Margaret avusti pianistina. Toisen konsertin (16.3.) ohjelmassa oli muun muassa Wolfia, Stravinskya, Milhaud'ta, Kilpistä ja neljä Jacques Beersin sovittamaa suomalaista

https://doi.org/10.21435/tl.285

kansanlaulua. Sen säesti Gunnel-sisar. Gertrudin seuraavan vuoden maaliskuussa pitämässä konsertissa Margaret soitti pianoa ja cembaloa, ja Bachin kantaatissa avustivat lisäksi Josef Rauttenbacher (huilu), Kaj Kajanus (viulu), Asser Sipilä (oboe) ja David Rubinstein (sello). ”Gejun kanssa olemme jo jokseenkin valmiita. Gejun ohjelma on hyvin kaunis [Bach, Haydn ja Schumannin *Frauenliebe und Leben*].”[896] Konsertin jälkeen Margaret kirjoitti: ”Oli hyvä konsertti [11.3.], paras minkä Geju on milloinkaan antanut – – Cembalo toimi erinomaisesti – – Olen äärettömän onnellinen Gejun puolesta, kirjoittivatpa sitten mitä kirjoittivat, se nähdään huomenna!”[897]

Gertrudin paneutumista laulujen sisältöön ja hänen ansioitaan tulkitsijana kommentoitiin aina myönteisesti, mutta jokin äänellinen ongelma näyttää ahkerista opinnoista huolimatta seuranneen häntä sitkeästi kautta koko esiintymisuran. Muun muassa Schumannin laulusarjat, joita hän mielellään esitti, todettiin toistuvasti ja armottomasti teknisiltä vaatimuksiltaan laulajattaren taidoille ylivoimaisiksi. Yhä uudelleen kriitikot totesivat äänen käytössä olevan ongelmia, jotka rajoittivat musiikin toteuttamista. Ilmeisesti Gertrud oli itsekin tietoinen näistä vaikeuksista, joille ei yrityksistä huolimatta löytynyt ratkaisijaa.

Sodan aikana ja sen jälkeen Gertrud esiintyi lähinnä kirkollisissa, puolijulkisissa tai hyväntekeväisyystilaisuuksissa. Eräässä Helsingin Naisorkesterin adventtikonsertissa Mikael Agricolan kirkossa esitettiin J. S. Bachin lisäksi Locatellin, Mozartin, Regerin ja Palestrinan sävellyksiä, solisteina Gertrud Alfthan, Kirsti Gallen-Kallela (sello) ja Elvi Kajanus (harppu). Elis Mårtensson soitti urkuja.[898] Jollaksessa Gertrud piti yksityistä Bach-studiota, jossa soitettiin Bachin teoksia. Sen toiminnassa olivat muiden lisäksi tiiviisti mukana Gunnel-sisar ja ainakin ajoittain viulisti Erik Karma.[899] Sisarukset Margaret ja Gertrud saatiin esiintymään vanhan koulunsa Brobergska skolanin juhlissa, joita vietettiin 15.10.1949 koulun perustajan kunniaksi sadan vuoden kuluttua hänen syntymästään.[900] Lehdissä oli useana vuonna ilmoituksia Gertrudin antamista laulutunneista.

Gertrud oli jo 1920-luvulla opiskellut eurytmiikkaa Émile Jaques-Dalcrozen perustamassa kuuluisassa Helleraun koulussa Laxen-

https://doi.org/10.21435/tl.285

Gertrud hengellisellä viihdytyskiertueella elokuussa 1943. Kuva luutnantti Tapio Piha. Sotamuseo.

burgissa lähellä Wieniä.[901] Margaretin ja Gertrudin ystäväpiiriin kuului myös tanssijatar Mary Hougberg, joka opiskeli Laxenburg-Helleraussa ja vaikutti myöhemmin kansainvälisissä modernin tanssin piireissä.[902] Syksyllä 1935 *Hufvudstadsbladetissa* ilmoitettiin Gertrudin järjestämästä, lapsille suunnatusta rytmivoimistelukurssista, ”Barnkurs i rytmisk gymnastik”, ja ilmoituksessa mainittiin hänellä olleen Saksassa suoritettu rytmiikan opettajan todistus (tyska statens rytmiklärardiplom).[903] Useita mielenkiinnon kohteitaan Gertrud pystyi yhdistämään projekteissa, joissa hän liitti musiikkia ja liikuntaa uskonnollisiin kuvaelmiin lapsille.[904] Hän piti lapsista,

https://doi.org/10.21435/tl.285

hoiti ajoittain Kilpisten tytärtä vanhempien ollessa matkoilla ja myöhemmin joskus myös tyttärentytärtä, joka muistaa isotädistään tämän lapsirakkauden. Jollaksessa Gertrud piti sukulais- ja muille lapsille pyhäkoulua Bibelstugan-mökissään.

Gertrud oli aktiivinen maailmanlaajuisessa 1920-luvulla alkunsa saaneessa Oxford-liikkeessä, joka tähtäsi hengellisen elämän perinpohjaiseen uudistamiseen ja kristillisten periaatteiden toteuttamiseen käytännön elämässä. Hän oli yksi Porvoossa tammikuussa 1945 pidetyn Oxford-konferenssin kokoonkutsujista Suomessa.[905] Vuonna 1947 hän osallistui suureen kansainväliseen tapahtumaan Sveitsin Cauxissa ja kirjoitti siitä *Hufvudstadsbladetiin*. Suomesta saapui silloin paikalle useita muitakin osallistujia.[906] Liikkeellä oli kristilliset juuret, mutta sen korostettiin olevan avoin kaikenlaisten suuntausten jäsenille.

Gertrudin uskonnollisuudessa oli tiettyä julistavuutta, joka puuttui Margaretista. Tälle uskonnollisuus vaikuttaa olleen yksityisempi asia. Muistan tavanneeni Gertrud Alfhanin joskus lapsena ja mielikuvani hänestä oli jollakin tavoin pelottava: laulajan voimallisesti projisoitu puheääni yhdistyneenä uskonnolliseen julistukseen. Tämä muistikuva hämmästytti suuresti hänen sisarensa lapsenlasta Marjaanaa, joka puolestaan oli kokenut Gertrudin lämpimänä ja rakastavana, vaikkakin tietysti myös hänen näkökulmastaan jo perin pohjin ”vanhana tätinä”. Kirjeissä Gertrudista välittyy kiinnostava kuva naisesta, joka kaikessa uskonnollisuudessaan eli varsin itsenäistä ja itseään toteuttavaa elämää taustansa ja varallisuutensa turvin. Hän matkusti sinne, minne halusi – lähinnä vanhoihin eurooppalaisiin sivistyskeskuksiin –, rakasti musiikkia eikä erityisesti pelännyt ilmaista mielipiteitään. Gertrudissa se hyvän tekemisen tarve, joka Margaretissa näyttää kohdistuneen eri tavoin erilaisiin ihmisiin, muiden muassa oppilaisiin, kanavoitui suurelta osin hengelliseen etsintään, uskon julistamiseen ja omien löytöjen avaamiseen muille.

Matkalta seuraamaan Savonlinnan laulukursseja 1959 Gertrud jälleen kerran kirjoitti Margaretille Bachista, jota aikoi nyt ehdottaa seuraavan vuoden kursseille. Hän kirjoitti tietävänsä, että Yrjön

https://doi.org/10.21435/tl.285

mielestä Bach ei olisi sopinut kurssien ohjelmaan, mutta ei katsonut velvollisuudekseen olla samaa mieltä.

> Jo vuosia, oikeastaan Kerttu Bernhardin kuolemasta lähtien sydäntäni on painanut musiikkimaailmamme kaikkine inhimillisine ongelmineen, taiteilijoiden rikkinäisyys ja irrottautuminen uskon olennaisimmista totuuksista. Taiteelliset ja musiikilliset näkökohdat ohittavat kaiken muun. Kaikessa heikkoudessani ja epätäydellisyydessäni olen Bach-studiossa yrittänyt pitää ihmisen ja hänen sisäiset tarpeensa taiteen edellä. Uskon aivan yksinkertaisesti, että muusikoiden täytyy saada suora viesti Jeesuksen kautta pelastumisen mahdollisuudesta ja Bach antaa sen. Kaikki suuri liedtaide tai mikä muu tahansa on juuri niin kuin Goethe sanoo ”salaisten luonnonlakien ilmentymää.”[907]

Skinnarilan väki

Milloin Kilpiset mahtoivat ensimmäisen kerran käydä yhdessä Silventoisten Skinnarilassa Lappeenrannassa? Ainakin he viettivät siellä muutamia päiviä jo kesinä 1921 ja 1925; Yrjö on hyvinkin saattanut käydä siellä aikaisemminkin. Seuraavalla vuosikymmenellä Kilpiset viettivät viisi kesää Skinnarilassa (1933–1937) Margaretin ja Siipin ollessa paikalla tiiviimmin ja Yrjön tullessa ja mennessä töidensä ja matkojensa puitteissa. 1940-luvulla heidän käytössään oli jo oma kesähuvila Kamsholmenilla Sipoon saaristossa.

Kartanoita ja muita suuria taloja pihapiireineen kutsuttiin karjalaisittain hoveiksi. Pietarissa työskentelevä hopeaseppä Pekka Silventoinen oli ostanut Skinnarilan hovin kesäpaikaksi kuusilapsiselle perheelleen 1894. Pää- ja joidenkin piharakennusten tuhouduttua tulipalossa 1901 tontille nousi muun muassa uusrenessanssityylinen päärakennus, joka seisoo edelleen paikallaan. Talossa asuttiin myös talviaikaan, ja Silventoisen jäädessä eläkkeelle Venäjän vallankumouksen alla 1916 koko perhe muutti pois Pietarista. Vanhin Silventoisen toisen avioliiton viidestä lapsesta oli Alma (”Ammi”, 1884–1941), sisar Olga (”Oili”, 1888–1932) häntä neljä vuotta nuorempi.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Alma avioitui säveltäjä Toivo Kuulan kanssa 1914. Heidän rakkaustarinansa, samoin kuin Toivo Kuulan traaginen kuolema neljä vuotta myöhemmin, on osa Suomen musiikin historiaa. Oilin aviomies vuodesta 1916 oli runoilija Väinö Siikaniemi, joka varsinaiselta ammatiltaan oli matematiikan opettaja ja sitä paitsi olympiakisoissa menestynyt keihäänheittäjä. Yrjö sävelsi viisi Siikaniemen runoa 1929. Alman ura laulajattarena oli pitempi ja menestyksekkäämpi kuin Oilin, mutta molemmat esittivät paljon nimenomaan suomalaisten säveltäjien lauluja ja tekivät niitä tunnetuiksi.

Toivo Kuula ehti vain vierailla Skinnarilassa, mutta Silventoisen suvulle se oli vakituisten kokoontumisten ja kesänvieton paikka. Suvun hallussa se säilyi vuoteen 1963, ja oli usean vuosikymmenen, erityisesti 1920- ja 1930-luvulla musiikin ja muiden taidealojen toimijoiden kohtaamispaikka. Yksi tilan rakennuksista, Keskihuvila, tunnettiin Kilpisten talona. Skinnarilassa työskenneltiin – sävellettiin, kirjoitettiin, maalattiin – ja vietettiin lomaa, useimmiten yhdessä muiden paikalla olevien taiteilijoiden kanssa. 1930-luvulla oli tapana viettää yhteisiä kesäjuhlia, joiden yhteydessä pidettiin Skinnarilan omat olympialaiset. Laulaja Gerhard Hüsch lomaili Skinnarilassa pariinkin otteeseen, ainakin kerran vaimoineen ja neljine lapsineen, jotka muodostivat sillä kertaa olympialaisten vierailevan joukkueen. Kilpisten ja Silventoisten vieraina kävi vuosien varrella mittava joukko koti- ja ulkomaisia taiteilijoita. Kilpistenkin ystävä pianotaiteilija Wilhelm Kempff, joka myös sävelsi, vieraili Alman kutsumana jo 1922. Kempff kutsui silloin vuorostaan Alman konsertoimaan Saksaan. Alma ja Oili esittelivät usein Skinnarilan säveltäjien uusia lauluja, ja kielitieteilijä–pianisti–musiikkikirjoittaja Andrei Rudnevin hankkiutuessa paikalle Viipurista Margaret ja Alma soittivat vuorotellen hänen kanssaan nelikätisesti orkesteriteoksia muille vieraille.[908]

Margaretin työn liedpianistina voidaan katsoa alkaneen 1920 Saksassa, missä hän esiintyi sekä Alman että Oilin kanssa. Yrjön ensimmäisessä sävellyskonsertissa Suomessa kolme vuotta myöhemmin Alma ja Margaret toivat kuultavaksi laajan valikoiman hänen

https://doi.org/10.21435/tl.285

Margaret ja Siipi marjoja puhdistamassa kesällä 1935. Kilpiset viettivät useita kesiä Skinnarilassa, jonka Alma Kuulan isä Pekka Silventoinen rakennutti Lappeenrannan lähelle vuosisadan alussa. Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

laulujaan. Horjuvan terveytensä vuoksi Alma vähensi esiintymisiä 1930-luvulla, mutta helmikuussa 1934 Margaret avusti häntä Konservatoriolla pidetyssä, aarioita sekä Kuulan ja Kilpisen lauluja sisältäneessä konsertissa. Vielä viimeisenä elinvuotenaan 1941 Alma Kuula antoi konsertin pianistityttärensä Sinikka Kuula-Marttisen avustamana.

Siikaniemen pariskunta järjesti talvesta 1923–1924 lähtien kotonaan Tunturikadulla Helsingissä musiikki-iltoja ja taidetapahtumia, joiden vakituisiin vieraisiin Kilpisetkin kuuluivat. Lukuisten muusikoiden, säveltäjien ja musiikkikirjoittajien lisäksi Siikaniemien salongissa kävi myös kirjailijoita, runoilijoita, taidemaalareita ja muita taiteista kiinnostuneita ystäväpiirin jäseniä. [909]

Sekä Oili että hänen miehensä menehtyivät jo 1932, mikä varmasti on ollut henkilökohtainen menetys Margaretille. Kaksi vuotta myöhemmin Siikaniemille pidettiin muistotilaisuus Lallukan taiteilijakodissa, jossa Alma Kuula asui viimeiset kymmenen vuottaan. Kirjailija, teatterinjohtaja Arvi Kivimaa puhui, näyttelijä Jaakko Korhonen lausui kolme runoa, Elli Rängman soitti Kuulan *Kolme satukuvaa* pianolle ja Alma Kuula ja Margaret esittivät Väinö Siikaniemen sanoihin sävellettyjä Kilpisen yksinlauluja.[910] Alma ja Oili kuuluivat Margaretin onnelliseen nuoruusaikaan ja aktiivisiin sotaa edeltäneisiin vuosiin. Epäilemättä kesät Skinnarilassa auttoivat myös rakentamaan sosiaalisten suhteiden arvokasta verkostoa. Monet Kilpisten ulkomaisista vieraista muistelivat myöhemmin kaihoisasti Skinnarilan kesiä ja oleskelua Saimaan rannalla.

Laaksolan piiri; Maila Talvio

Margaret ja Maila Talvio (1871–1951) ystävystyivät jo 1920-luvun alussa. Maila, kirjailijanimeltään Talvio ja syntymänimeltään Maria Winter, muutti aviomiehensä, kielitieteilijä Jooseppi Julius (Juuse) Mikkolan kanssa Meilahteen hieman Kilpisten jälkeen keväällä 1919. Laaksola sijaitsi rannan puolella Seurasaarentietä, vinosti vastapäätä Furunäsiä. Huvilan ympärille Maila kasvatti puutarhan, jonka kai-

https://doi.org/10.21435/tl.285

killa puilla oli hänelle erityinen merkitys ja jotka nimettiin ystävien ja arvostettujen henkilöiden mukaan. Laaksolaan kertyi myös mittava taidekokoelma, jonka teosten tekijät usein olivat Mikkoloiden henkilökohtaisia ystäviä. Maila tilasi muun muassa kuvanveistäjä Kalervo Kalliolta monista valokuvista tutun, mustasta graniitista tehdyn veistoksen Yrjö Kilpisen päästä.[911] Laaksola kehittyi vuosien mittaan Helsingin kulttuuritapaamisten keskukseksi ja Maila oli näiden tapaamisten pääjärjestäjä.[912]

Laaksolassa vieraili 1920-luvulta eteenpäin merkittävä joukko koti- ja ulkomaisia tieteen, taiteen ja kirjallisuuden edustajia, diplomaatteja ja poliitikkoja. Presidentit Ryti ja Kallio kyläilivät useasti. Kyösti Kalliolla oli siellä jopa oma huoneensa, johon hän saattoi kulkea omalla avaimellaan ja majoittua milloin tahansa. Suomalaisista Kilpiset ja V. A. Koskenniemi kuuluivat kaikkein useimmin erilaisiin tilaisuuksiin kutsuttuihin ystäviin. Slaavilaisen filologian professorina J. J. Mikkolalla oli paljon ulkomaisia kontakteja samoin kuin myös Mailalla, jonka kirjat olivat kotimaan lisäksi suosittuja erityisesti Saksassa. Varsinkin 1930-luvulla ja sodan aikana ulkomaisia vieraita saapuikin lähinnä Saksasta, mutta 1920-luvulla ja myöhemminkin myös monista muista maista.[913]

Laaksolan ulkomaiset musiikkivieraat olivat jokseenkin kaikki Kilpisten ystäviä tai tuttavia: kapellimestari Thierfelder, säveltäjät Graener ja Reznicek, pianistit Erdmann ja Kempff, viulisti Kulenkampff ja laulaja Hüsch, poikkeuksena saksalaisuudesta laulajatar Marian Anderson. Maila ei tiettävästi osannut englantia. Musiikkiin Mailalla oli nuoruudestaan asti läheinen suhde, vaikka hän ei itse soittanut mitään soitinta. Beethovenin *Appassionata*-sonaattia, jota Margaret silloin tällöin esitti, hän kutsui ”kysymysten sonaatiksi”.[914] Mailan lukuisten novellien joukossa on kertomus *Sydämet*, jonka syntyä ovat selvästi inspiroineet pianotaiteilija Eduard Erdmann ja säveltäjä Yrjö Kilpinen. Novellissa on erikoinen, tuskainen tunnelma lähes kautta koko tarinan. Se kuvaa eläytyvästi suuren pianotaiteilijan ekstaattista paneutumista taiteeseensa ja siitä perhe-elämän ja muun ulkopuolisen maailman kanssa syntyviä ristiriitoja. Nuori säveltäjähahmo Jokinen on tässä asetelmassa sivuhenkilö.[915]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Nimitykseen ”Laaksolan piiri” sisältyy monenlaisia vivahteita. Piiriin lukeutui suuri joukko ihmisiä, joista osa oli pysyviä sisäpiiriläisiä, osa kutsuttuja vierailijoita. Kuten tutkijat huomauttavat, aina ei ole helppoa määritellä, ketkä vieraista olivat mukana Saksan-intressiensä, ketkä kulttuurinharrastuksensa vuoksi.[916] Suomalaisia yhdistävä tekijä oli isänmaallisuus, johon usein sisältyi sisällissodan ajoilta periytyvä lojaalius saksalaisia ja heidän maataan kohtaan. Tämä koski mitä suurimmassa määrin Laaksolan isäntää ja emäntää, sillä saksalaisten osuus punaisten kukistamisessa tuli Mikkoloille henkilökohtaisesti tutuksi. Mailan aviomies, professori Mikkola, oli paikalla Berliinissä Suomen hallituksen edustajana, kun saksalaiset joukot Suomeen johdattanut kenraalimajuri Rüdiger von der Goltz sai ensimmäisen kosketuksensa Suomen asioihin.[917] Laaksola tarjosikin kansallissosialisteille otollisen kanavan Suomen ja Saksan välisten historiallisten siteiden ja kulttuuriveljeyden hyödyntämiseen. Kolmekymmentäluvun edetessä Laaksolan piirin Saksan ihailu alkoi jättää varjoonsa sen alkuperäisen kosmopoliittisuuden.[918]

Maila Talvio oli voimakas persoona, joka jakoi mielipiteitä. Vaativa ja menestynyt naiskirjailija herätti ihailua, mutta ehdottomien mielipiteittensä vuoksi häntä saatettiin myös pitää häikäilemättömänä ja vallanhimoisena.[919] Tyyni Tuulio kuvaa laajassa Maila Talvion elämäkerrassaan tämän ehdotonta ja innostuvaa, fanatismiin päin kallistuvaa luonnetta. Hän arvelee, että nämä luonteenpiirteet tekivät kansallissosialismin ylevät esitykset puhtautta ja järjestystä korostavine puheineen Mailaan vetoaviksi. [920] Maila Talvio itse koettiin kotimaassa lähes maagisen vangitsevaksi puhujaksi, ja Saksaan hänet kutsuttiin yhä uudestaan luennoimaan Suomesta ja sen kulttuurista, erityisesti kirjallisuudesta. Vuonna 1937 Maila kirjoitti kotiin: ”Saksa on väkevä ja peloittavan eheä – –. Se – – kuri, ystävällisyys, avuliaisuus, palvelevaisuus … vaikuttaa kuin ihme.”[921] Tuulio huomauttaa kuivahkosti, että sitä paitsi kustannussopimukset ja myynti Saksassa olivat tärkeitä tulolähteitä.

Tuuliot ja Mikkolat olivat läheisiä perhetuttuja – Tyynin aviomies Oiva Tallgren oli hänkin J. J. Mikkolan tavoin kielten tutkija –, joten monipuolinen kirjailija ja kääntäjä Tyyni Tuulio (os. Haa-

https://doi.org/10.21435/tl.285

panen, 1892–1991) kuului itsekin Laaksolan piiriin.[922] Tuuliota on pidetty suomalaisen elämäkertakirjoittamisen edelläkävijänä muun muassa siksi, että hänen pohdintansa ja aineiston käyttönsä on nähty ennakoineen 2000-luvulla esiin nousseita uusia kirjoittamisen tapoja.[923] Maila oli elämäkerran kohteena haasteellinen, ja Tuulio joutui pohtimaan syvällisesti omia motiivejaan työhön ryhtymiselle. Tuuliolle oma työ oli elämän keskiössä, ja hän viittaakin työn merkitykseen ”elämän jäsentäjänä ja henkisen puolen koossapitäjänä” Mailasta kirjoittaessaan. Työn avulla elämä kaikkine vaikeuksineen oli kestettävissä ja sai merkityksen.[924] Tämä elämännäkemys yhdisti Tyyni Tuuliota, Maila Talviota ja Margaret Kilpistä.

Maila Talvio sai lukuisia tunnustuksia kirjallisesta työstään ja vaikutti monissa yleishyödyllisissä hankkeissa ja aatteellisissa yhdistyksissä.[925] Jo asuessaan Töölönlahden rannalla nykyään Villa Kivenä tunnetussa talossa Maila alkoi pitää Satakuntalaisen Osakunnan opiskelijoille kirjallisuus- ja keskustelupiiriä, eräänlaista kirjallista salonkia. Siellä vierailivat niin tunnetut kirjailijat kuin muidenkin alojen taiteilijat.[926] Perinne jatkui Meilahden Laaksolassa. Sodan aiheuttamaa katkoa lukuun ottamatta kokoontumisia oli kerran tai kaksi kuukaudessa aina vuoteen 1950 asti.

Yleensä lukupiirin tapaamisiin liittyi myös musiikkia. Yrjö ja Margaret kuuluivat lukupiirin vakinaisiin vieraisiin, ja Margaret soitti luultavasti kymmenissä kokoontumisissa. Syksyn 1930 viimeinen istunto oli omistettu kokonaan kotimaisille kirjauutuuksille. Silloin Margaret soitti Debussyn sävellyksen *Reflets dans l'eau* (kokoelmasta *Images* I) ja säesti oopperalaulaja Severus Konkolaa tämän esittäessä Kilpisen lauluja. Lukupiirissä vierailleita säveltäjiä olivat esimerkiksi Ahti Sonninen, Taneli Kuusisto, joka esitti Sillanpää-illassa sävellyksensä *Ihmiset suviyössä*, ja Tauno Pylkkänen, joka esitteli musiikkiaan Maila Talvion romaanin pohjalta tehtyyn elokuvaan *Pimeän pirtin hävitys*. Kerran tai pari pistäytyivät pianistit Ilmari Hannikainen ja Kurt Walldén, sellisti Kirsti Gallen-Kallela-Väisänen sekä laulajat Eeva Pasila-Tamminen, Mauno Tamminen, Tii Niemelä, Kim Borg ja Matti Lehtinen. Satakuntalaisen Osakunnan opiskelijat esiintyivät myös, useimmin pianisti Arja Forsman

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja laulaja Liisa Karttunen.[927] Viulisti Tuomas Haapanen soitti tilaisuuksissa muun muassa sisarensa Aunen kanssa.[928]

Kilpisten ja Mikkoloiden välistä kirjeenvaihtoa on säilynyt vuosilta 1926–1950.[929] Suurelta osin he seurustelivat keskenään pariskuntina – joko pienemmässä tai suuremmassa joukossa. Tyyni Tuulio kuitenkin erottaa toisistaan Yrjön ja Margaretin. Hän kertoo varsin avoimesti, voisipa sanoa tyynen rauhallisesti, Yrjön ja Mikkoloiden intomielisestä Uuden Saksan ihailusta, mutta ei raportoi Margaretia näiden mielipiteiden ilmaisijaksi. Mikkoloiden ja Yrjön hän keroo olleen vankkumattoman saksalaismielisiä jopa Puolan jakoa suunniteltaessa, mutta Margaretin kauhistuneen sotaa.[930]

Sodan aikana niin Mikkolat kuten Kilpisetkin joutuivat luovuttamaan huvilansa valtion käyttöön, mutta pääsivät kuitenkin jatkosodan aikana palaamaan koteihinsa. Maila ja Margaret auttoivat toisiaan aina mahdollisuuksien mukaan. Margaret tarjosi Laajalahdentien asuntoa Mailan käyttöön tämän jouduttua evakkoon, ja tarjoutui hankkimaan Kansanhuollosta Mailalle vaikkapa kengät, jos tarvetta olisi.[931] Vuoden 1945 piano–cembalo-konsertin jälkeen Margaret taas puolestaan kiitti Mailaa tämän lähettämistä päällyskengistä, munista, öljystä ja kukista ja laittoi kirjeen mukaan vastalahjan. ”Olen onnellinen siitä, että lääkärien vakavista varoituksista huolimatta sain antaa tämän konsertin, ja että minulle suotiin voimia viedä se edes jollain tavalla läpi. Yritän parantaa, mitä en nyt saanut esille – – ’Mutta mitäs niist terveisist - ota tämä juusto!’ – tällä kerralla pienen leivän muodossa, jonka omin käpälin olen leiponut.”[932] Naisten välisestä läheisyydestä kertoo sekin, että Maila Talvio oli yksi Kilpisten tyttären Siipin kummeista. Maila Talviossa Margaretilla oli vahvan naisen malli. Maila toimi itsenäisesti ja pelottomasti. Hän tuki itseään nuorempia naisia – muun muassa Tyyni Tuuliota – heidän ammatillisissa pyrkimyksissään, ja näytti itse esimerkkiä aktiivisena kirjailijana. Romaaneissaan 1900-luvun alkupuolella hän otti kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin, kiinnitti huomiota naisten ja köyhälistön asemaan ja arvosteli rajusti ylempien luokkien kaksinaismoralismia.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Maila Talvio Lyypekin tuomiokirkon edessa 1936, jolloin kaupungissa järjestettyjen musiikkijuhlien yhteydessä tarjottiin osallistujille Mailan ideoima monilajinen suomalainen maalaisateria. Kuva Kirsti Gallen-Kallela. Historian kuvakokoelma, Museovirasto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tiiviillä ja pitkäaikaisella yhteydellä Laaksolan piiriin on täytynyt olla suuri merkitys Margaretille. Piiriin kuuluvat olivat älykkäitä ja aktiivisia ihmisiä, jotka vaikuttivat monella alalla. Tapaamisissa esiteltiin uutta kirjallisuutta ja keskusteltiin taiteiden ja tieteiden virtauksista. Margaret arvosti Maila Talviota ihmisenä, mutta lisäksi se suuri, poliittisesti samansuuntaisesti ajatteleva joukko kirjailijoita, taiteilijoita, tiedemiehiä ja yhteiskunnallisia vaikuttajia, joista osin tuli keskenään hyvinkin pitkäaikaisia ystäviä, toi luultavasti tukea ja turvallisuuden tunnetta Margaretin elämään. Tuttujen Saksaan uskovien piiri on saattanut vaikuttaa rauhoittavasti mahdollisten epäilysten iskiessä. Margaretille tapaamiset toivat lisäksi mahdollisuuden ylläpitää omaa soittotaitoa ympäristössä, jossa hän ei joutunut tiukan ammatillisen arvioinnin kohteeksi. Kuvista päätelleen valtaosa osallistujista oli miehiä. Margaret oli yksi niistä harvoista naisista, joka ei osallistunut vain miehensä vaimona. Hän kuului Laaksolan piirin kantajoukkoon myös omana taiteilijaitsenään.

Maila Talvion aviomies professori Mikkola kuoli lokakuussa 1946. Margaret, Kirsti Gallén-Kallela ja Tuomas Haapanen soittivat hautajaisissa, puheen piti V. A. Koskenniemi.[933] Mailan itsensä jäädessä lopulliselle sairasvuoteelleen viisi vuotta myöhemmin hänestä huolehtivat pitkäaikainen apulainen Martta Vehkametsä ja Margaret, joka päivysti ja valvoi Laaksolassa viimeisten päivien ajan. Mailaa loppuaikoina hoitanut lääkäri oli Yrjön veljenpoika Olavi Kilpinen. Mailan kuoltua Margaret soitti Laaksolan salissa Beethovenin *Pateettisen sonaatin* Adagion, samoin myöhemmin Linkomiesten kodissa pidetyssä muistotilaisuudessa.[934] Laaksola purettiin Maila Talvion kuoleman jälkeen. Talon paikalla on nyt Laila Pullisen veistos, Mailan erään pääteoksen mukaan nimetty *Itämeren tytär*.

Kirsti Gallen-Kallela (1896–1980), joka avioitui Yrjön vanhan ystävän, kansanmusiikin tutkija Armas Otto Väisäsen kanssa ja siten ajautui myös Laaksolan piiriin, koki ennen avioitumistaan 1933 tulevan miehensä yhteisön itselleen jollakin tavoin ahtaaksi ja keskenään turhankin samanmieliseksi. Hän kirjoitti Väisäselle vuotta ennen avioitumista: ”Kyllähän ne Mailat ja Kilpiset mukiin menee, mutta tahtoisin kuitenkin, että näkisit jotain muutakin, että voisit

https://doi.org/10.21435/tl.285

katsoa asioita samalta nurkalta kuin minä, ei *vain* täältä Kluuvin ja Aleksin kulmalta. Ja [E. N.] Setälän ja [Alpo] Sailon lasien läpi, joka kaikki on hyvää kylläkin."[935] Kaksi vuotta myöhemmin hän kirjoitti ystävälleen Meilahdesta, jossa Väisäset asuivat: "Kilpiset asuvat täällä naapurina, joten sieltä ei ole pitkä matka tänne. Heidän kanssaan seurustelemme, ei kuitenkaan paljon."[936]

Kirsti ja Margaret olivat opiskelleet Helsingin Musiikkiopistossa samaan aikaan, Kirstin soitin oli sello. Yrjö Kilpisen Kirsti oli nähnyt ensimmäisen kerran 1917 musiikkiopiston näytteissä, Margaretin hän kertoo olleen siihen aikaan "kuin madonna, ujo ja hiljainen". Tutustuttuaan myöhemmin Kilpiseen hän kuvasi tämän persoonallisuutta säkenöiväksi. "Hänellä oli loistava huumorintaju ja hänen kriittiset sutkauksensa olivat ehtymättömät. Milloin Kilpinen ehti säveltää, oli meille arvoitus, sillä hän oli aina menossa – – Yrjö Kilpinen oli toisaalta äärimmäisen herkkä, hänellä oli korkea ethos, korkeat vaatimukset ihmisiin nähden, mutta ystävilleen [hän oli] uskollinen loppuun saakka."[937] Vaikka Kirsti ja Margaret tunsivat toisensa nuoruusvuosistaan asti, he eivät ilmeisesti olleet erityisen läheisiä ystäviä – ehkä he olivat persoonina liian erilaisia.

Kollegaystäviä

Muutamia kollegoiden nimiä nousee esille Margaret Kilpisen kirjeaineistossa ja keskusteluissa ystävien jälkeläisten kanssa. Margaretilla lienee yleensä ollut hyvät välit työtovereihinsa Sibelius-Akatemiassa. Hän oli käytökseltään ystävällinen ja hienotunteinen, eikä helposti hankkiutunut riitoihin kenenkään kanssa. Luultavasti hän mieluummin vetäytyi omin oloihinsa kuin otti osaa väittelyihin tai erimielisyyksiin. Hän piti yhteyttä nuoruudenaikaisiin opettajiinsa, joista Sigrid Schnéevoigt oli varmaankin läheisin. Sigrid kirjoitti Margaretille muun muassa maaliskuussa 1950 ja kertoi yksinäisyydestään ja masentuneesta olostaan tyttärensä ja miehensä kuoltua.[938] Margaret lohdutti häntä ja välitti edelleen ajatuksia, joista oli itse saanut apua.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Piristääkseen Sigridiä Margaret kertoi myös eräästä Sibelius-Akatemiassa järjestetystä opiskelijoiden teetapaamisesta, johon hän ja Ilmari Hannikainen olivat osallistuneet opettajakunnan edustajina. Kirjeestä saa kuvan vuosikymmenten takaisista ajanviettotavoista, ja se kertoo myös Margaretin ja Ilmarin luontevista väleistä. Akatemiassa oli jo musiikkiopistoaikana ennen vuosisadan vaihdetta perustettu opiskelijayhdistys, josta sittemmin tuli Sibelius-Akatemian Oppilaskunta ry. Oppilaskunta toimi eri aikoina eri tavoin, mutta kautta vuosien enemmän tai vähemmän aktiivisesti. Sodassa kaatuneille opiskelijoille järjestettiin muistotaulu, joka paljastettiin oppilaskunnan 50-vuotisjuhlassa helmikuussa 1946. Sodan jälkeen 1940- ja 1950-luvulla toiminta oli erityisen vilkasta. Järjestettiin paljon konsertteja ja ryhdyttiin ottamaan yhteyksiä myös ulkomaille, erityisesti pohjoismaisiin vastaaviin järjestöihin. Musiikkipitoisiin iltamiin kokoonnuttiin säännöllisin väliajoin.[939]

Eräänä maaliskuun iltana 1950 Margaret ja Ilmari Hannikainen osallistuivat opiskelijoiden järjestämään teeiltaan. Opiskelijat soittivat Vivaldia, Margaret Lullyn *Sarabanden* ja Méhulin A-duurisonaatin ja Ilmari jonkin barokkisarjan ("luultavasti se oli Mattheson") sekä oman sävellyksensä *Ilta*. Musiikkiosuuksien jälkeen seurasi teenjuontia ja vapaata yhdessäoloa.

> Paikalla oli myös joitakin kokonaan tai osittain sokeita oppilaita. Ilmari omistautui erityisesti heille. Yhdellä oli mukanaan suuri, komea saksanpaimenkoira. Koira oli erittäin koulutettu, se ei ottanut pientäkään pullanpalaa keneltäkään muulta kuin isännältään, Ilmarin soittaessa se makasi hiljaa paikallaan, vain joidenkin sävelkulkujen kohdalla se käänteli hieman korviaan. Että se tunnisti tiettyjä sävelkulkuja kävi selväksi kun sen isäntä vihelsi pienen kvinttipitoisen melodian: se totteli silmänräpäyksessä ja asettui isäntänsä jalkojen juureen.
>
> Kun istuntomme läheni loppuaan kysyin Ilmarilta voisiko hän ilahduttaa oppilaita improvisoimalla. Hän suostui mielihyvin, siitäkin huolimatta että hänellä oli takanaan pitkä opetuspäivä. Iloista hämmästystä ja odotusta oppilaiden taholta! Ilmari pyysi teemaa. Melkein sokea oppilas hakeutui pianon ääreen, soitti mainion, hyvin kauniin teeman

https://doi.org/10.21435/tl.285

> ja tulokseksi saatiin suurenmoinen fantasia tai hymni. Tytön ujosti ilmaiseman toiveen mukaisesti Ilmari varusti teeman ”mahdollisimman moderneilla soinnuilla”. Hän teki sen todella hämmästyttävän hyvin, todella kauniisti. Lämpimän vastaanoton innostamana Ilmari pyysi valssiteemaa. Yleinen hiljaisuus, kaikki ujostelivat. Ilmari kääntyi minuun päin: ”Darling, anna Sinä mulle teema!” Mutta minä ilmoitin, että pääni oli täysin tyhjä valssiteemoista. Käännyin nuorisojoukon puoleen, mutta turhaan. Ilmari vielä kerran pyysi: ”Darling, anna nyt pari säveltä.” Samapa tuo, ajattelin, hyppäsin flyygelin ääreen ja sain kiinni pienestä sievästä valssiteemasta, joka sisälsi molli- ja duuriterssin. Tuskin ehdin soittaa viimeisen sävelen, kun valssi jo oli käynnissä, säteilevä, aaltoileva wieniläisvalssi. Voit uskoa, että oppilaat olivat ihastuksissaan. Ilmari jo hyvästeli ja lähti kohti ovea, mutta kääntyikin sitten ja ilmoitti, että hän haluaisi vielä soittaa fuugan. ”Kuka antaa teeman? Sanokaa vain sävelten nimet.” Syvä hiljaisuus. Lopulta ehdotti sokea tyttö joitakin säveliä, joita Ilmari ei kokonaan hyväksynyt, koska ne sisälsivät tritonuksen. Minä ehdotin pientä muutosta– – Sitten hän aloitti. Ensin tuli ihastuttava preludi, jossa jo ennakoitiin teemaa, sitten seurasi komea fuuga, jossa dux ja comes seurasivat toisiaan sääntöjen mukaisesti, sitten ad cancrizam, teeman sijoittuessa oktaaveina bassoon, kaikkea mahdollista! Oppilaiden ihastuksella ei ollut rajoja. Voit kuvitella miten hauskaa se oli![940]

Illan lopuksi Kilpisten tytär Siipi, joka opiskeli Sibelius-Akatemiassa parin vuoden ajan, pyysi äitiään soittamaan opiskelijoille musiikkia, jonka tahdissa he voisivat tanssia, mihin Margaret mielellään suostuikin.

Ilmari Hannikainen

Säveltäjä-pianisti Ilmari Hannikainen (1892–1955) asui Meilahdessa Mainiemi-huvilassa jonkin aikaa juuri ennen kolmekymmentäluvun vaihdetta. Hannikaisen ja Margaret Kilpisen välinen kirjeenvaihto tukee vaikutelmaa, että he arvostivat toisiaan. Yrjö, Ilmari ja Margaret tunsivat toisensa jo opiskeluajoiltaan – Hannikainenhan oli Schnéevoigtin sijaisena ollut vuoden ajan Margaretin opettajakin. Hannikaisen opinto- ja esiintymismatkoilta tuli

https://doi.org/10.21435/tl.285

usein muiden lähettämien kirjeiden kautta terveisiä Margaretille. Jatkosodan alkupäivinä kesäkuussa 1941 Hannikainen lähestyi Margaretia pyynnöllä. ”Voitko ottaa Yrjö Niemen kesäkuukausien ajaksi – – hän on nyt siinä vaiheessa, jolloin en osaa häntä auttaa, hän tarvitsee nyt Sinua. Olen antanut hänelle tehtäväksi Chopinin h-molli-sonaatin. Kiitos vielä kerran kaikesta hyvästä, mitä olet antanut kuluneen kevään aikana. Minusta tuntuu, että olemme auttaneet toinen toistamme, sekä komplettoineet [sic] kaikki toinentoistamme [sic].”[941]

Myöhemmin kamppaillessaan omien fyysisten ja henkisten vaikeuksiensa kanssa Hannikainen kirjoitti Margaretille varsin luottamuksellisesti omasta olotilastaan ja Margaret, itselleen luonteenomaisesti, yritti löytää lohduttavia sanoja. Kirjeitä Margaretille on vuosien 1941–1952 väliseltä ajalta, ja 1950-luvun alussa Hannikainen lähetti Yrjölle ja Darlingille muutamia postikortteja muun muassa Tanskasta Skodsborgin sanatoriosta, jossa hän oli ”hoidattamassa vaivojaan”. Helmikuun 1950 ja marraskuun 1951 välisenä aikana lähetetyissä kirjeissä hän käsittelee paljon Rudolf Steineria ja tämän ajatuksia. Kirjelähetysten mukana tuli suuri joukko kortteja, joihin oli kopioitu Steinerin ajatuksia (”Sprüche”) kullekin vuoden viikolle. Margaret oli lähettänyt Ilmarille kirjan, marjoja ja pienen lahjan. ”Rakastan sitä lahjaa, jonka minulle annoit. Se on minulle Elämän Risti, sen symbooli. Kiitos! Kun Sinulla joskus on aikaa haluaisin jatkaa keskustelujamme – – Tunnen, että tänään olen voittanut Taudin.” [942] Lahja oli saattanut olla jokin ruusuristiläisyyden symboli. Usein Ilmari valvoi öisin ja lähetti tervehdyksiä ”tästä rikkaasta olotilasta mihin minä vain näin öisin voin päästä – kun ei mikään pane esteitä Hengen täydelliselle kehittymiselle – – Sano minulle, rasittavatko nämä lähetykseni sinua? Tuntuuko tunkeilevalta? En tiedä miksi, mutta minulla on sisäinen pakko kääntyä Sinuun.”[943] Myös Margaretille 1950-luvun alkuvuodet olivat raskaita, eikä hänkään voinut hyvin. Ilmari kirjoitti: ”Kuulin tänä iltana huolestuttavia tietoja terveydentilastasi (Göta[lta]). Sinun <u>täytyy tulla terveeksi.</u> Ei vielä ole aika. Sinulla on tässäkin maailmassa vielä tehtävä. Ja monta tehtävää.”[944]

https://doi.org/10.21435/tl.285

Esoteeriset ja okkultistiset aatesuuntaukset, salatieteet, erityisesti teosofia, antroposofia ja spiritualismi levisivät Suomessa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ja herättivät runsaasti kiinnostusta taiteilija-, myös musiikkipiireissä. Pekka Ervast perusti teosofislähtöisen Ruusu-Risti-seuran 1920. Rudolf Steinerin antroposofinen ajattelu perustui myös teosofiaan. Salatieteet tarjosivat harjoittajilleen mystisiä ja hengellisiä, monesti terapeuttisia kokemuksia. Kasvissyönti liittyi usein näihin aatesuuntauksiin.[945] Margaret oli kiinnostunut ruusuristiläisyydestä ja antroposofiasta, mutta ei ole tiedossa, kuinka aktiivinen hän oli niiden harjoittamisessa tai seurojen toiminnassa.

Opiskelija-aikoinaan Ilmari Hannikainen oli kirjoittanut muutamia postikortteja Yrjö Kilpiselle Jyväskylästä aikana, jolloin Yrjö vielä asui vanhempiensa kotona Kaivokadulla. Joulun tienoilla 1911 Ilmari tunnusti viettäneensä lomaa. ”Raitio on ainoa, jonka kanssa olen väliin oleskellut. Hän on muuten ollut hyvin ahkera nyt lupaaikana, niin että aivan hirvittää kun on niin monta kappalettakin saanut sävelletyksi.”[946] Seuraavana kesänä hän kertoi olleensa ensin kotona, sitten konserttimatkalla ja nyt kirjoittavansa Hannikaisten kesäpaikalta Kuhmoisista. ”Tosiaan olinhan Savonlinnassa. Pidin Melartinin oopperasta hyvin paljon. En ole paljoa säveltänyt. Enimmäkseen olen remputtanut pianoa ja sitä kovasti – Eiköhän se Ellikin [Rängman] jo ole siellä. On taas hauska ajatella että häntäkin pian taas saa nähdä.”[947] Heinäkuussa 1934 Ilmari kyseli Yrjöltä Oslon musiikkijuhlien ohjelmista ja päivistä sekä mahdollisuuksista päästä Berliinin radioon esiintymään. Hän olisi halunnut soittaa siellä Palmgrenin *Huhtikuu*-konserton.[948]

Kilpisten vävy Tauno Keiramo kertoi Kilpisten vierailleen useinkin Hannikaisilla näiden asuessa keskikaupungilla.[949] Varmaan vastavierailujakin tehtiin, sillä kesäkuun 3. päivänä 1955 lähetetyssä viestissä Ilmarin vaimo Göta kiitti Margaretia hauskasta illasta ja ”Slezakin kirjasta”, jonka Ilmari oli lukenut.[950] Ilmari Hannikainen kuoli heinäkuun 25. päivänä Hannikaisten Kuhmoisissa sijainneessa kesäpaikassa. Göta Tingvald-Hannikainen oli ammatiltaan lääkäri. Hän oli yhteydessä Margaretiin vielä Ilmari Hannikaisen kuoleman

https://doi.org/10.21435/tl.285

jälkeen 1950-luvun lopulla, usein silloisesta työpaikastaan Muurolan keuhkotautiparantolasta Rovaniemeltä kirjoitettujen korttien tai kirjeiden välityksellä.

Maire Halava

Maire Halava (Halava-Hämäläinen, 1911–2004) lempinimeltään Musti, oli Margaretia nuorempi pianisti, mutta ei varsinaisesti opettajakollega, sillä Sibelius-Akatemiassa hän toimi ainoastaan tuntiopettajana 1967–1974. Hän opetti kuitenkin parin viikon ajan Margaretin sijaisena 1956.[951] Halavan kotikieli oli ruotsi, mutta hän oli käynyt suomenkielistä tyttökoulua. Hänet tunteneet henkilöt luonnehtivat häntä samaan tapaan, jolla Margaretiakin usein kuvattiin: kilteistä kilteimmäksi. Pianistina hän sai tunnustusta jo opiskellessaan Ingeborg Hymanderin johdolla Helsingin Musiikkiopistossa. Hän sai myös luvan soittaa ensikonserttinsa jo ennen valmistumistaan, mikä ei ollut tavallista. Konsertti sai varsin hyvän vastaanoton. Sen jälkeen Halava matkusti Ranskaan, missä hän opiskeli vuosien 1931–1932 aikana Nadia Boulangerin ja kahden muun ranskalaisen opettajan, Paul Roësin ja Suzanne Guébelin johdolla. Eduard Erdmannin kursseille hän osallistui kolmesti, ensin Suomessa 1936, sitten Potsdamissa 1938 ja vielä Hampurissa 1957. Hän sopii siis esimerkiksi pianistista, joka oli menetellyt juuri Martti Paavolalle huolta aiheuttaneella tavalla: opiskellut nuorena Pariisissa ja vasta myöhemmin täydentänyt opintojaan saksalaisen pianoperinteen parissa.[952]

Palattuaan Ranskasta Maire Halava esiintyi paljon kotimaassa ja herätti huomiota. Hän oli varma ja viimeistelty soittaja. Hänen esityksiään on mahdollista kuulla kolmella CD:llä, jotka on koottu radiolähetyksistä kotinauhurilla kopioiduista esityksistä.[953] Halava soitti konserteissaan sekä wieniläisklassista että romanttista ohjelmistoa, mutta nimesi itselleen läheisimmäksi säveltäjäksi Johannes Brahmsin, jonka B-duuri-konserton hän esitti Nils-Eric Fougstedtin johtaman Radio-orkesterin solistina 1957. Varsinaisia konserttikuvia lukuun ottamatta Halavasta julkisuudessa olleissa kuvissa on jokseenkin aina mukana hänen perheensä, pankinjohtaja-aviomies ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

kolme lasta. Perhe olikin hänelle tärkeä. Aviomies vierasti vaimon konsertointia ansaitsemistarkoituksessa, eikä täysipainoinen työskentely pedagogina myöskään olisi tullut kysymykseen.[954]

Pariisissa Maire Halava tutustui Margaretin sisareen Gertrudiin. Halava ja hänen miehensä Juho Hämäläinen osallistuivat 1947 siihen Oxford-liikkeen kokoontumiseen Sveitsin Montreauxin Cauxissa, josta Gertrud kirjoitti *Hufvudstadsbladetiin*. Liikkeen päämäärä ei ollut vaatimaton: Gertrudin mukaan se pyrki ”ihmiskunnan täydelliseen henkiseen ja sielulliseen uudistumiseen”. Kokouksen osallistujat edustivat neljääkymmentäkahta eri kansallisuutta ja muodostivat eräänlaisen pienoisyhteisön, jossa vallitsi suurperheen henki. Aamut aloitettiin hiljaisella hetkellä ja kaikki käytännön työt hoidettiin itse. Suomesta paikalla oli noin neljäkymmentä osallistujaa,

> mm. tunnettuja teollisuusalan edustajia ja neljä valtiopäivämiestä, ryhmä nuoria, maanviljelysneuvos Gustav Rosenqvist, eversti Savonjousi ja taiteilija Lennart Segerstråle, kaikki vaimoineen.[955] – – Kokouksen neljä normia ovat ehdoton rehellisyys, puhtaus, epäitsekkyys ja rakkaus – – [Paikalla on myös] Mackinac-kuoro Michiganista, jossa Oxford-liikkeen keskus sijaitsee – – Pienessä rokokooteatterissa esitetään joka ilta näytelmiä – – Vahvimmat vaikutteet saa kuitenkin suoraan ihmisiltä, Frank Buchman, Oxford-ryhmän henkinen isä ei aseta itseään esille vaan asiansa – – Oxfordin päämäärä on panna käytäntöön todellista kristillisyyttä tavallisessa elämässä.[956]

Maire Halavalla oli ollut useita esiintymisiä keväällä 1947. Helmikuussa hän soitti Tukholmassa Suomi-viikolla Armas Järnefeltin johtaman orkesterin solistina Palmgrenin kolmannen konserton *Metamorfooseja* ja kiersi myös useassa muussa kaupungissa, konsertoi maaliskuussa laulaja Mauno Tammisen kanssa Helsingissä ja soitti huhtikuussa oman konsertin Sibelius-Akatemian salissa. Ohjelmassa oli muun muassa Beethovenin, Schumannin ja Chopinin sävellyksiä. Kesällä pian Cauxin kolme viikkoa kestäneen konferenssin jälkeen häntä haastateltiin *Taiteen maailma* -lehteen. Haastattelijan mielestä ”Myönteisempää tutustumista kuin nyt ei

https://doi.org/10.21435/tl.285

ainakaan allekirjoittaneen kohdalle liene pianistimaailmassa sattunut. Niin vaatimatonta, valoisaa ja rehellistä taiteilijatarta saa varmasti pitkällä tähtäimellä hakea. Mutta hänen salaisuutensa onkin hyvän elämän etsimisessä." Halava kertoo haastattelussa konferenssissa olleen yli tuhat osallistujaa. Haastattelijan mukaan sekä pianotaiteilija että aviomies Juho Hämäläinen olivat kaikessa innokkaasti mukana ja palasivat kotiin tyytyväisinä ja uusia vaikutteita saaneina. Matkalla oli nähty myös sodasta kärsinyt Pariisi ja osallistuttu Nadia Boulangerin järjestämille kutsuille. Aviopari palasi Suomeen raunioiden täyttämän Saksan kautta.[957]

Margaret vieraili usein Mairen luona Töölönkadulla, ja joskus seurusteltiin pariskunnittainkin.[958] Yrjön ollessa matkalla Margaret kävi Mairen ja Juhon kesäpaikassa. "Toissa päivänä, lauantaina, olimme Mairen ja Juho Hämäläisen luona Jupperissa. Se on viehättävä paikka. Elsa Larcén tuli sinne myöhemmin iltapäivällä; Gertrud ja Elsa jäivät sinne vielä saunaasta [sic] nauttimaan, mutta [minä] tuli[n] linjaautolla [sic] 6 tienoissa kotiin."[959] Maire oli selvästikin uskollinen ystävä: "Maire Halava kävi eilen täällä ennen aamiaista kuuntelemassa Goldberg-muunnelmia, jotka minä 29 p.t.k. esitän Konservatorion Pikkusalissa lähinnä teorialuokille, mutta tietysti myös muille." Margaret oli käynyt koesoittamassa *Goldberg-muunnelmat* myös Oiva Kumpusen kodissa.[960] Tällaiset uuden tai erityisen vaativan teoksen yksityiset "koe-esitykset" ovat muusikon arjessa tärkeitä harjoitustilanteita, ja niitä kuulemaan pyydetään usein mieluiten vain luotettavia ja hienotunteisia ystäviä.

Maire ja Margaret tapasivat myös silloin tällöin naisten kesken piirissä, jonka kolmas jäsen oli säveltäjä Taneli Kuusiston vaimo Kyllikki (os. Waltonen, 1901–2000). Nämä kolme tulivat hyvin toimeen keskenään, ja heillä oli monia yhteisiä mielenkiinnon kohteita. Uskonnollinen vakaumus, henkilökohtainen pyrkimys kohti parempaa ihmisyyttä, rakkaus musiikkiin ja perheen hyvinvointi olivat heille tärkeitä. Kaikilla kolmella oli oma ammatti. Kyllikki Kuusisto oli ensikonsertin antanut laulajatar, joka myös esiintyi jonkin verran. Hän esitti Kilpisenkin lauluja, ja on mahdollista, että Margaret ja hän ovat musisoineetkin yhdessä. Kyllikki oli valmis-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tunut hammaslääkäriksi ja piti vastaanottoa kotonaan, mikä helpotti työn ja perhe-elämän yhdistämistä.[961] Maire Halavalle oma ammatti tarkoitti konsertointia, joka kuitenkin oli mukautettava muiden perheenjäsenten ja naisen perinteisen roolin vaatimuksiin.

Joissakin 1800-luvun lopun ja varhaisen 1900-luvun naisen elämää käsittelevissä tutkimuksissa kuvatut naiset etsivät paikkaansa itsensä toteuttamisen ja yhteiskunnan tarjoaman normiperhemallin ristipaineissa.[962] Monet naiset kokivat oman kodin ulkopuolisen työnsä niin tärkeäksi, etteivät halunneet luopua siitä. Margaret oli löytänyt keinoja selvitä omien vaikeuksiensa kanssa. Henkisen asennoitumisen kautta tuli pyrkiä sopeutumaan vallitseviin olosuhteisiin ja parantamaan myös fyysisen maailman ongelmia. Ensisijaiseksi hän koki Unity School of Christianity -liikkeen opetuksen: ”Meidän ei pidä mitenkään olettaa ulkoisten olosuhteiden muuttuvan, meidän täytyy ensin itse muuttua.”[963]

Margaretin varhaisista opettajakollegaystävistä on hyvin vähän tietoa. Kerttu Bernhardin ja Margaretin välillä on kulkenut joitakin kirjeitä vuosina 1929–1930 ja 1937. Kirjeitä on kuitenkin kirjoitettu lähinnä siksi, että Bernhard toimi tuolloin Margaretin sijaisena Sibelius-Akatemiassa. Ainakin jossakin määrin Margaret ja Kerttu olivat kyllä tekemisissä keskenään privaatistikin, sillä Margaret kirjoitti Yrjölle Berliiniin viettäneensä muutaman päivän, luultavasti viikonlopun, Kamsholmenissa Kertun ja tämän tyttären Tuulin seurassa. ”Haimme kotimatkalla Pikin [Kilpisten uuden koiran] Laguksilta. Se on hyvin herttainen, aivan musta, valkea–harmahtava tähti rinnassa. Pörri oli ensin aivan raivostunut, se katkaisi rautaketjunsa ja rikkoi kaulahihnansa, mutta sangen pian viha muuttui mitä parhaaksi ystävyydeksi ja nyt ne leikkivät niin iloisesti yhdessä. Kerttu oli äärettömän ihastunut Kevätrantaan, varsinkin saunaan.”[964] Margaret kertoi myös matkustaneensa kesällä 1936 Lappeenrannan suuntaan samassa junassa Kerttu Bernhardin kanssa. Bernhard kärsi jo silloin pahalaatuisesta kasvaimesta, struumasta, jonka leikkaamista lääkärit olivat pitäneet kiireellisenä.[965]

Kerttu Bernhard ja Gertrud Alfthan olivat tekemisissä toistensa kanssa varsinkin Pariisissa, joten tietoa kulki ristiin ja rastiin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tuohon aikaan kontaktien saaminen opettajiin, asunnon löytäminen ja muut ulkomaille lähtemiseen ja siellä opiskeluun liittyvät käytännön asiat selvitettiin usein sellaisten ystävien, tuttavien tai tuttavan tuttavien kautta, jotka tunsivat oloja ja ihmisiä ulkomailla. Margaret ja Yrjö kirjoittivat Berliiniin siellä oleville tuttavilleen lähtiessään ulkomaille 1920, ja Gertrud toimi myöhemmin yhteyshenkilönä monelle Pariisin-kävijälle. Kirjeessä Margaretille 12.2.1930 hän pyysikin, ettei Margaret enää suosittelisi kenellekään muusikolle hotellia, jossa hän asui, "sillä jos vielä joku keksii tuoda tänne pianon, loppuu kaikki henkinen ja maallinen rauha [andliga och timliga ro]. Grapesta ei tietysti ole haittaa, sillä hän käväisee Pariisissa vain ohimennen."[966] Nuori Cyril Szalkiewicz kirjoitti 1938 Maila Talviolle selvittäessään mahdollisuuksia päästä opiskelemaan ulkomaille ja vastaavasti monet suomalaiset muusikot ottivat yhteyttä Kilpisiin saadakseen apua Saksaan pääsemiseksi.

Joidenkin henkilöiden kanssa Margaretin kirjeenvaihto on suppeaa, mutta siitä voi nähdä, että jonkinlainen sielujen sympatia on syntynyt. Esimerkiksi kesällä 1937 Suomessa vieraillutta kirjailijaa ja musiikkitieteilijää tohtori Mally Behleriä on varmasti liioiteltua kutsua ystäväksi, mutta Behlerin kirjeestä kuvastuu arvostus ja jonkin asteinen läheisyys, joka kuitenkin perustui melko lyhyelle tuttavuudelle. Behler oli kertonut Margaretille toivovansa tapaamista Maila Talvion kanssa, ja Margaret järjestikin asian. Behler oli kutsuttu Kilpisten muiden vieraiden joukkoon Skinnarilaan, missä hän viihtyi kymmenen päivän ajan mainiosti. Mailalle Margaret kirjoitti: "Terveiset täältä 'kesätäysihoitolastamme'! Jessenit olivat kaksi päivää, tänään tulee nuoripari, Thaer rouvineen.[967] Sitä paitsi asuu meillä Silvia Grümmer, prof G:n tytär ja Fräulein Doctor Mally Behler, musiikkikirjailijatar ja dosentti Hagen'in musiikkiseminaarissa."[968]

Kirjeessään Margaretille Behler pohti kaksoisroolejaan heidän kummankin elämänkuvioissa. Ehkä naiset olivat keskustelleet aiheesta tai Margaret oli kirjoittanut hänelle jotakin eri roolien yhdistämisen hankaluudesta. Behler tunnisti Margaretin tilanteen, koska se ei ollut hänelle itselleenkään vieras, ja ilmaisi suuren ihailunsa sitä suoranaista mestarillisuutta kohtaan, jolla Margaret oli kesällä

https://doi.org/10.21435/tl.285

hoitanut kaikki emännän velvollisuutensa. Behlerin ”Minäkin olen syyllinen” viittaa siihen, että Margaret olisi kirjoittanut tuntevansa syyllisyyttä jostakin. Jos niin oli, tarkoittiko Margaret sitä, ettei tuntenut sitoutuvansa riittävästi perinteisen vaimon rooliin, potiko syyllisyyttä ajan riittämättömyydestä musiikin parissa työskentelyyn – vai oliko Margaret kertonut Behlerille jotakin Yrjön kanssa elämisen vaativuudesta? Lopuksi Behler vielä kysyy mitä kuuluu Siipille, onko tämä yhä vielä eläväinen ”pikku villikissa”. Kuulostaa siltä, että Behler oli Skinnarilan kesän jälkeen avioitunut:

> Minäkin olen syyllinen – – minähän vietän nyt samanlaista ”kaksoiselämää” (Doppelnatur) kuin Tekin: minulla on ammatti (jatkan edelleen kuten kuten tähänkin asti, koska en haluaisi päästää irti siitä minkä osaan parhaiten, myöskään taloudellisista syistä) ja olen kotirouva. Jos en itse olisi ajautunut tähän ”kaksoiselämään”, en varmasti osaisi nähdä selvästi enkä myöskään arvostaa sitä mitä Te saatte aikaan. Vaikka elänkin hyvää yhteiselämää mieheni kanssa, tiedän nyt myös miten vaikeaa on saada toinen ihminen, läheinenkin, käsittämään toiseen, eri suuntaan repivään työhön sitoutumisen vaikeutta. Vaistomaisesti mies haluaa aina ensisijaisesti naisen, joka on olemassa vain häntä varten – – Ei varmasti ole mikään helppo tehtävä säilyttää omaa persoonallisuuttaan sellaisen miehen vaimona, jonka luovan luonteen elinvoima imee suuren puun tavoin kaiken veden ympäristöstään sekä positiivisessa että negatiivisessa mielessä, kaikkein suurimmassa määrin ja kaikkein vaivattomimmin sen ihmisen henkiset voimat, joka on häntä kaikkein lähinnä.[969]

Wilhelm Kempff

Margaretin ja pianotaiteilija Wilhelm Kempffin (1895–1991) välillä oli pitkäaikainen tuttavuus ja varmaankin myös lämmin kollegiaalinen ystävyys. Margaret ja Wilhelm sinuttelivat toisiaan, ja Wilhelm kutsuu Margaretia ystäväkseen 1950-luvun lopulla lähettämässään kirjeessä. Vuosikymmenien mittaan Kempff oli tavannut sekä Margaretia että Yrjöä lukuisia kertoja, perheiden välisiä kuulumisia oli vaihdettu kirjeitse ja Kempff asui myös usealla vierailulla Kilpisten huvilalla Meilahdessa. Hän konsertoi Suomessa

https://doi.org/10.21435/tl.285

ensi kertaa 24-vuotiaana 1920. Kysymyksessä lienee ollut Kempffin ensimmäinen, Ruotsiin ja Suomeen suuntautunut ulkomaankiertue. Hän soitti silloin Bachia, Beethovenia (op. 111), Brahmsia ja Chopinia sekä improvisoi. Nuoruusvuosinaan Kempff improvisoi konserteissa usein, ja häntä pidettiin siinä erittäin taitavana. Sibelius oli lähettänyt konserttiin teeman, josta Kempff improvisoi vaikuttavasti huolimatta sen vaikeudesta ja fuugamaisesta luonteesta.[970] Hän soitti tällä vierailulla Helsingissä myös kolme muuta konserttia – viimeisen hyväntekeväisyyskonserttina berliiniläisten lasten hyväksi – ja esiintyi Kaupunginorkesterin solistina Beethovenin G-duuri-konsertossa.

Kempff, joka levytti muun muassa Beethovenin ja Schubertin pianosonaatit kokonaisuudessaan, oli yksi aikansa suurista pianotaiteilijoista. Suomessa hän oli tuttu ja kunnioitettu nimi, sillä hän vieraili täällä lukuisia kertoja 1920-luvulta 1960-luvulle. Hän soitti useimmiten Helsingin lisäksi konsertteja muissakin kaupungeissa, esimerkiksi Mikkelissä, missä hän konsertoi myös yhdessä Alma Kuulan kanssa. Kempff opetti Stuttgartin konservatoriossa 1924–1929 ja kesäisin Potsdamin kursseilla kymmenen vuoden ajan. Hän perusti Positanoon, Italiaan edelleen toiminnassa olevan kurssikeskuksen, jossa hän opetti pitkään ja jossa vieraili myös suomalaisia pianistiopiskelijoita.

Maire Pulkkinen kirjoitti 1957 Kempffistä pitkähkön lehtiartikkelin, jonka kuvituksena käytetyssä Kilpisten kodin pihalla otetussa kuvassa Yrjö ja Margaret juttelevat Kempffin kanssa. Jutussa korostuvat Kempffin ”harvinaisen korkea ja puhdas” suhde musiikkiin, hänen laaja, pitkälti klassikoiden esittämiseen keskittynyt uransa ja teknisen briljanssin vierastaminen.[971] Kempffin kerrotaan tuona Sibeliuksen viimeisenä kesänä käyneen tapaamassa säveltäjää ja soittaneen hänelle *Hammerklavier*-sonaatin hitaan osan. Kempff oli yksi Aino Sibeliuksen lempipianisteista. Aino kuuli hänen soittoaan jo 1920, jolloin Kempff myös pistäytyi tapaamassa Sibeliusta Ilmari Hannikaisen ja Martha Tornellin seurassa. Sibelius ei käynyt Kempffin konserteissa, mutta pianotaiteilija vieraili Ainolassa säännöllisesti. Vuonna 1923 miehet viihtyivät niin hyvin keskenään,

https://doi.org/10.21435/tl.285

että Kempff viipyi Ainolassa kolme päivää, ja soitti ”melkein koko ajan”. Sibelius halusi kuulla varsinkin *Hammerklavier*-sonaattia, jota Kempff soitti hänelle yhä uudestaan.[972] Myös Skinnarilassa Kempff vieraili useaan kertaan ja piti erityisesti Alma Kuulan seurasta.

Pian Yrjön kuoleman jälkeen huhtikuussa 1959 Kempffillä oli jälleen konsertti Suomessa. Margaret oli luultavasti tarjonnut hänelle mahdollisuutta majoittua Meilahteen, sillä hän kirjoitti Margaretille ja kutsui tätä ystäväkseen. ”Sinulla on ollut vaikeita aikoja – – jätän täysin sinun harkintaasi, asunko luonasi. Meidän hyvä ystävyytemme kestää molemminpuolisen rehellisyyden.” Allekirjoituksena oli ”Dein alter Wilhelm”.[973]

Irene Erdmann

Kilpisiä ja Erdmanneja voisi pitää kollegaystäväpareina, sillä Margaret ja Irene (os. von Willish, 1895–1978) olivat kummatkin pianisteja ja opettajia, Yrjö ja Eduard pianisteja ja säveltäjiä. Kollegiaalisuus olikin varmasti yksi yhdistävä tekijä, mutta ystävyyteen punoutui monenlaisia lankoja, ja tietystä näkökulmasta nämä pariskunnat näyttäytyvät molemminpuolisina mentoreina ja mentoroitavina. Ned oli kertonut Irenelle Kilpisten vieraanvaraisuudesta jo kirjeessä ensimmäiseltä matkaltaan Suomeen vuonna 1923. Hän kuvasi Yrjöä erittäin älykkääksi ja mainitsi tämän näyttäneen hänelle joitakin hyvin erikoisia laulujaan (”sehr merkwürdige Lieder von sich”).[974] Myöhemmin Yrjö pystyi vaikuttamaan Suomessa Eduardille järjestettäviin konsertteihin esimerkiksi Suomalais–Saksalaisen Seuran kautta, ja Yrjöllä oli suhteita Saksan poliittisiin päättäjin. Ensimmäisen kerran Ned pyysi Yrjöltä apua 10.11.1924, jolloin tuttavuussuhde oli vielä suhteellisen uusi. Latvian kansalaisena Ned oli saanut kutsun saapua maahan suorittamaan asepalvelusta: ”Luojan tähden, kirjoita minulle, ennen kaikkea asevelvollisuusasiasta ja ole hyvä ja lähetä sähke kun vastaus Latviasta on lähetetty Berliiniin. Olen ymmärrettävästi hyvin huolissani.” Hänen ei lopulta tarvinnut astua palvelukseen, koska lukuisat kollegat ja kuuluisat taiteilijat, heidän joukossaan Hans Pfitzner, Artur Schnabel ja Robert Kajanus, vetosivat hänen vapauttamisensa puolesta.[975] Kymmenen vuotta

https://doi.org/10.21435/tl.285

myöhemmin Yrjö oli järjestänyt Nedille mahdollisuuden levyttää Musorgskin *Näyttelykuvat* Lontoossa, ja tämä pyysi Yrjöä lähettämään hänelle *Pastoraalisarjan* nuotit, jotta hän voisi opiskella sitä kesällä.[976] Seuraavana vuonna hän pyysi kuudennen pianosonaatin nuotteja.[977] Yrjö ei näytä olleen kovin nopea toimittamaan nuottiaineistoja. On epävarmaa esittikö Erdmann koskaan näitä sävellyksiä.

Yrjö ja Ned olivat hyvin erilaisia suhtautumisessaan uuteen musiikkiin. Ned oli nuorena pianistina ollut suuri radikaali ja tuonut konsertteihinsa kaikkein uusinta modernismia ja avantgardismia. Hän luopui niistä vain natsivuosien ajaksi. Säveltäjänä hän ei ollut yhtä seikkailuhenkinen, mutta sekä esittäjänä että säveltäjänä hän pyrki pois romantiikan ylenpalttisen tunteen painolastista; kaikessa musiikissa intensiivisimmänkin ilmaisun oli oltava analyyttisesti perusteltavissa.[978] Krenek kertoo myös jazzin ja ajan hienoimpien *Schlagereiden* kiehtoneen Erdmannia.[979] Silti Yrjö toivoi Erdmannin tutustuvan hänen sävellyksiinsä. Hän näyttää arvostaneen Nedin mielipiteitä ja kommentteja omista sävellyksistään, mutta en ole löytänyt tietoja siitä, osoittiko Yrjö mielenkiintoa Nedin sävellyksiä kohtaan. Kahden kesken niitä olisi toki voitu tarkastella, vaikka niiden julkinen esittäminen olikin kiellettyä natsien valtaannousun jälkeen. Yrjön ystävyyssuhde Eduard Erdmanniin näyttäytyy joka tapauksessa hyvin erilaisena kuin hänen tiivis suhteensa "herzlieber Bruder" Gerhard Hüschiin. Nediä ja Yrjöä näyttävät yhdistäneen musiikki ja älylliset keskusteluaiheet, Gerhardia ja Yrjöä yhdistivät nimenomaan Yrjön musiikki, ammatilliset päämäärät ja poliittiset vakaumukset.

Yhteys Erdmanneihin tarjosi Margaretille jotain sellaista, mitä hän ei saanut mistään muualta. Eduard Erdmann oli Margaretin ihailema pianisti ja opettaja, kunnioitettu ihminen ja ystävä, josta Margaret sai elämäänsä pitkäaikaisen mentorin. Tutustumisvaiheessa Yrjö oli ollut hänelle tärkeä rohkaisija, mutta maineen kasvaessa kotona ja maailmalla Yrjön asiat asettuivat etualalle. Mally Behler viittasi kirjeessään Margaretille oman persoonallisuuden säilyttämisen vaikeuteen voimakkaan aviomiehen rinnalla. Erdmannien seurassa Margaret saattoi peilata ja toteuttaa omaa suhdettaan mu-

https://doi.org/10.21435/tl.285

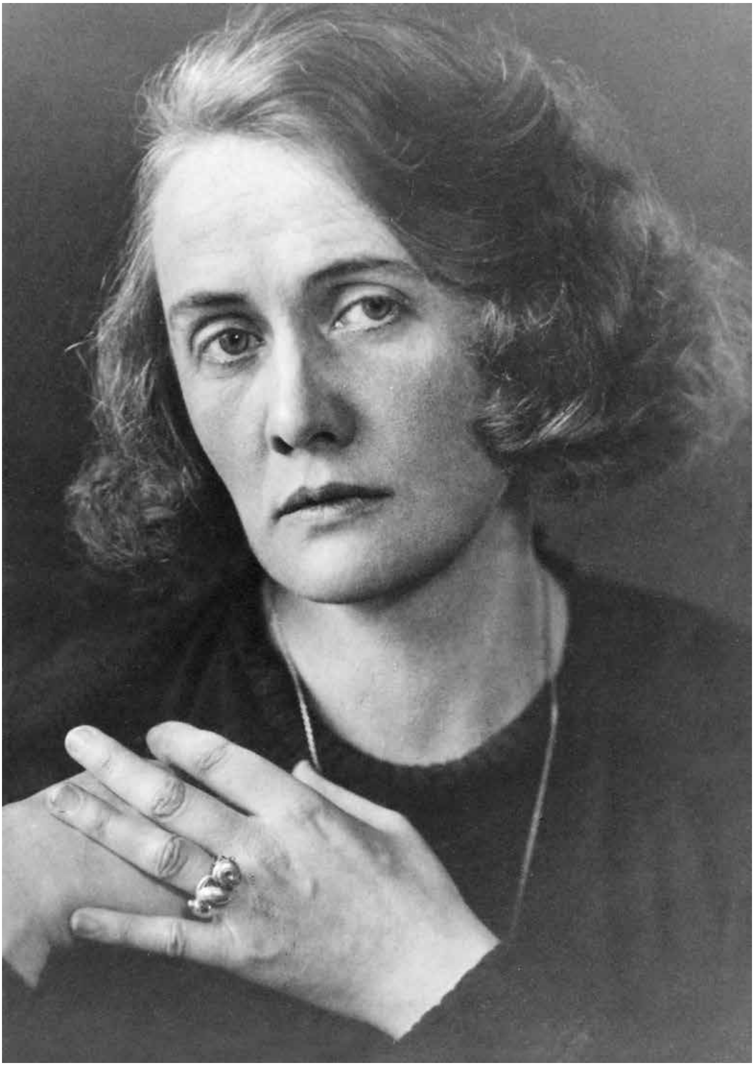
siikkiin. Se oli hänelle tärkeää, mitä todistaa myös hänen periksiantamaton suhtautumisensa Potsdamin kurssille 1939 lähtemiseen.

Omien sisarten lisäksi yksi kaikkein pitkäaikaisimmista ja läheisimmistä ystävistä Margaretille saattoi lopulta olla Irene Erdmann. Margaret ja Irene tunsivat toisensa viiden vuosikymmenen ajan ja kokivat kumpikin monenlaisia elämänvaiheita. Vaikka he asuivat eri maissa ja fyysisten tapaamisten välillä oli vuosia, yhteys ja luottamus heidän välillään säilyi loppuun asti. Aluksi Margaret luultavasti kunnioitti Ireneä erityisesti pianistina ja opettajana. Ajan kuluessa kehittyi molemminpuolinen ymmärrys, joka perustui epäilemättä monille samankaltaisuuksille heidän elämäntilanteissaan. Kummatkin olivat pianisteja ja ylimittaisilla, "überdimensional" – kuten Irene kirjoitti – persoonallisuuksilla varustettujen miesten puolisoita. Irene oli opiskellut pianonsoittoa ensin kotimaassaan ja sitten Berliinissä Sternin konservatoriossa. Aikalaisten mukaan hän oli virtuoositason pianisti. Hän myös sävelsi lauluja ja pianokappaleita ja oli kaiken lisäksi lahjakas kuvataiteilija ja kirjoittaja.

Päin vastoin kuin Margaret, Irene ei enää avioiduttuaan konsertoinut. Sekä Irene että Margaret vastasivat kodin hoidosta ja miehensä käytännön asioita. Kummatkin opettivat, Irene tosin vain yksityisesti. Kummankin miehet olivat paljon poissa kotoa. Margaretilla oli yhden lapsen ohella vastuullaan vaihteleva määrä sukulaisia, mukaan lukien Yrjön äiti tämän viimeisinä vuosikymmeninä. Irenen huollettavina oli neljä lasta ja pitkään myös Eduardin voimakastahtoinen äiti, josta Eduardin opettaja Carl Ansorge oli sanonut: Neddyn kanssa tulee oikein hyvin toimeen, mutta olkaa varuillanne äidin kanssa ("Neddy ist sehr gut zu leiden, aber von der Mutter nehmen Sie sich in Acht"). Äiti oli vahva ja vaikuttava hahmo, joka otti intohimoisesti kantaa kaikkeen – "eine übermachtige, willensgeladene persönlichkeit".[980]

Irene osoitti kirjeensä usein kummallekin Kilpiselle, varsinkin kirjoittaessaan Nedin puolesta. Irenen ensimmäinen säilynyt henkilökohtainen kirje Margaretille on vuodelta 1931 Langballigausta. Margaretin kirjeitä Irenelle ei ole löytynyt, joten hänen kirjoittamiaan asioita voi vain päätellä joistakin Irenen vastauksista. Natsi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

Pianotaiteilija, pedagogi ja Margaretin läheinen ystävä Irene Erdmann. Sibelius-museon arkisto. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.285

vallan aikana Erdmannit pyysivät Yrjöltä apua joissakin käytännön asioissa, usein Margaretin kautta. Irene ei kuulunut kirkkoon, mutta pariskunta oli päättänyt kastaa poikansa Jobstin vuonna 1934. Jo kahdeksan vuotta aikaisemmin oli ollut puhetta siitä, että Yrjöstä tulisi pojan kummisetä. Nyt Erdmannit lopulta pyysivät häntä tähän tehtävään, mihin hän suostuikin.[981] Mahtoiko kysymyksessä olla pyrkimys saada lisäturvaa yhä epävarmemmiksi käyvissä oloissa? Nedin matkustaessa Suomeen pitämään mestarikurssia Irene toivoi voivansa lähteä mukaan, mutta toive ei toteutunut. Hän kertoi alkaneensa soittaa triossa kahden lääkärin kanssa, vaikkei hänellä oikeastaan olisi ollut siihen aikaa. ”Koska en sitä paitsi ole harjoitellut yhdeksääntoista vuoteen päätös aloittaa oli todella vaikea.”[982] ”[Soittaminen] on tietenkin kovin hauskaa ja yllättävästi lääkärimme on osoittautunut erinomaiseksi sellistiksi. Kaikki paikkaamattomat sukat, joille iltani muuten kuuluvat, painavat omaatuntoani, kun nyt vietän aikaa pianon ääressä. Mutta koska osaan parsia sukkia varsin nopeasti (tällä määrällä lasten jalkoja saa paljon harjoitusta), kaikki kuitenkin onnistuu.”[983] Loppusyksystä Jolathelle piti saada tehdyksi puku koulujuhliin, ja käytännön vaatimukset työnsivät uudelleen heränneen musiikin palon taka-alalle.

Margaret lähetti jo ennen sotaa Saksaan Erdmanneille avustuspaketteja, jotka sisälsivät ruokaa, lääkkeitä, tai mitä milloinkin tarvittiin, ja avustustoiminta jatkui pitkään vielä sodan loputtuakin. Yrjön mainitsi sodan jälkeen ainakin muutamaan otteeseen lähettäneensä Hüscheille vastaavanlaisia hyödykepaketteja.[984] Sodan aikana kirjeyhteys Erdmanneihin katkesi joksikin aikaa, mutta syntyi uudelleen sodan loputtua, lähinnä naisten ansiosta. Sodan jälkeen Erdmannit ja Kilpiset eivät enää näytä tavanneen toisiaan pariskuntina. Yrjön kuoltua Irene tunsi Margaretin menetyksen koskettavan häntä hyvin läheisesti. Hän kirjoitti Margaretille olevansa onnellinen, että oli saanut kutsun Göta Blombergin ja Margaretin pitämään Kilpinen-iltaan Hampurissa edellisen vuoden marraskuussa:

https://doi.org/10.21435/tl.285

> Te kuuluitte meidän läheisimpään ja vanhimpaan ystäväpiirimme ja ääretön määrä muistoja reunustaa tätä pitkää ystävyyden tietä. Haluan myös kertoa, miten suurta myötätuntoa tunnen sinua kohtaan kun nyt olet kokenut saman kuin minä. Ajattelen, että jos ystävyytemme olisi mahdollista vielä entisestään voimistua ja syventyä, tämä yhteinen kohtalomme toisi meidät vielä lähemmäs toisiamme. Ylimittaisen persoonan rinnalla eletty pitkä elämä, päivittäin vastassa suuren taiteilijan rikas monisärmäisyys ja kaikki sen sisältämät kontrastit, ja nyt yhtäkkiä: ei enää yhdessäoloa, yksin omassa piirissä, ympärillämme vain valojen ja varjojen heijastuksia menneisyydestä.[985]

Yhdistystoimintaa

Margaret Kilpinen ei varsinkaan nuoruusvuosinaan ollut mikään yhdistysihminen. Hänellä oli kuitenkin halua vaikuttaa yhteisiin asioihin ja tehdä työtä yhteiseksi hyväksi. Käytännön syistä hän oli tottunut huolehtimaan myös talousasioista, mutta mikään innokas oman edun ajaja hän ei ollut. Erilaiset hyväntekeväisyysluonteiset piirit ja yhdistystoiminnat kuuluivat vanhastaan sivistyneistönaisten toimenkuvaan ja suorastaan velvollisuuksiin. Näistä poikkesi selkeästi edunvalvontajärjestö Suomen musiikinopettajien liitto (SMOL, aiemmalta nimeltään Suomen musiikkipedagogien liitto), jonka jäsen Margaret oli 36 vuoden ajan, 1928–1964. Myös Yrjö oli aktiivinen säveltäjien yhteisiä etuja ja tekijänoikeusasioita ajavissa elimissä. Musiikinopettajien liiton hallitus jakaantui musiikkioppilaitosten, seminaarien musiikinopettajien, koulujen musiikinopettajien ja yksityisten musiikinopettajien jaostoihin. Margaret kuului liittoon sekä musiikkioppilaitoksen (Sibelius-Akatemian) opettajana että yksityisopettajana. Vuonna 1939 hänet valittiin yksityisopettajien jaostoon ja neljä vuotta myöhemmin hallituksen varajäseneksi.[986] Muut samaan jaostoon kuuluvat hallituksen jäsenet olivat ”rouva Helvi Mäkinen, neiti Nora Mielck” ja (eivät siis herrat, vaan) ”pianistit Timo Mikkilä, Martti Paavola, ja Gunnar

https://doi.org/10.21435/tl.285

Sundén".[987] Margaret oli liittynyt myös Sibelius-Akatemian opettajayhdistykseen, joka toimii edelleenkin nimellä Sibelius-Akatemian opettajat ja virkailijat ry.

Aikansa eläneeltä kuulostaa yhdistys Säveltäjien rouvat ry, johon Margaret näyttää liittyneen. Nimi kertoo selkeästi, että säveltäjien oletettiin tuohon aikaan olevan miehiä. Margaretin arkistossa on lisäksi Helsingin Kokoomuksen Naisten Eduskuntakuulumisia -lehtinen vuodelta 1951, sukuyhdistys Alftan–Alfthan–von Alfthanin kutsu kokoukseen vuodelta 1961 sekä kutsuja Suomalais-hollantilaisen yhdistyksen ja Helsingfors Lyceumklubbin tapaamisiin.[988] Kaksikielisellä klubilla oli musiikkikerho, joka toimi myös sodan aikana muun toiminnan ollessa keskeytyneenä. Musiikkitilaisuuksissa esiintyi jäsenten lisäksi ulkopuolisia, kuten Minna ja Selim Palmgren ja Martha Wasastjerna. Musisoivia klubin jäseniä olivat muun muassa Katarina Ilves, Terttu Paatela ja Heidi Lilius, ja heidän seuraansa liittyi vuonna 1941 Margaret Kilpinen.[989]

Siitä kuuluiko Margaret Yrjön tavoin Suomalais–Saksalaiseen Seuraan, ei ole tietoa, mutta ainakin hän soitti sen järjestämissä tilaisuuksissa. Muun muassa vuosina 1933 ja 1934 hän esiintyi Gertrudin kanssa Suomalais-liettualaisen yhdistyksen ja Finnish-British Societyn kokouksissa sekä laulajatar Helga Sailon kanssa Suomalais-unkarilaisen seuran syyskokouksessa, jossa hän soitti myös Sibeliuksen ja Lisztin pianokappaleita. Brittiyhteyksiin vaikuttivat varmaankin henkilösuhteet. Selma Alfthan oli opettanut englantia tyttökoulussa, ja sekä Margaret että Gertrud olivat vierailleet Englannissa. Lisäksi yhdistyksen yhteyshenkilön Vera Birsen tytär Vivien oli Margaretin oppilas. Alfthanin sisarukset esittivät Shakespeare-luentotilaisuudessa Helsingissä englanninkielisiä lauluja ja pianosooloja lokakuussa 1934.[990]

Kalevalaiset Naiset ry:een Margaret kuului ainakin vuodesta 1957, mutta hän on saattanut liikkua sen piirissä jo aikaisemmin. Helsingin jaosto oli toiminut vasta kahden vuoden ajan. Kalevalaseuran kanssa yhdessä järjestetyssä Kalevalajuhlassa Kestikartanossa Margaret esiintyi vielä 1964. Itäkarjalaiseen tyyliin sisutettu,

https://doi.org/10.21435/tl.285

mutta samalla moderni ja herkullista ruokaa tarjoava Kestikartano oli perustettu kaksi vuotta sodan päättymisen jälkeen. Se oli tuttu paikka, jota Margaret mielellään esitteli vierailleen.

Margaret toimi aktiivisesti ainakin Musiikinopettajien liitossa ja Sibelius-Akatemian opettajayhdistyksessä. Muissakin yhteisöissä hänen osallistumisensa näyttää aina liittyneen tavalla tai toisella musiikkiin. Oma lukunsa yhdistysten joukossa oli tietysti Yrjön 1948 perustama Yksinlaulun ystävät ry, jonka toiminnassa Margaret oli kiinteästi mukana.

https://doi.org/10.21435/tl.285

X Uudessa ajassa: 1960–1965

Maailma avartuu

Margaret Kilpisen ainoa vakituinen, mutta varsin pitkäaikainen työpaikka, Sibelius-Akatemia, kävi hänen työvuosinaan läpi monia muutoksia. Kulloisenkin rehtorin asema laitoksen johtajana oli huomattavasti määräävämpi kuin myöhempinä vuosikymmeninä. Jokainen rehtoreista pyrki kehittämään laitosta eteenpäin oman näkemyksensä mukaisesti, ja jokainen heistä joutui painimaan oman aikansa taloudellisten ja muiden ongelmien kanssa. Rehtorit olivat opettajien ja opiskelijoiden tavoitettavissa ja hoitivat sekä laajan mittaluokan että ruohonjuuritason tehtäviä.

Margaretilla oli tiettävästi hyvä suhde kaikkiin kolmeen oman aikansa rehtoriin. Hänen opetusuransa, jolla ylenemismahdollisuuksia ei oikeastaan ollut, eteni suotuisasti ja yllätyksettömästi. Opiskeluvuosien ja opetustyön alkuaikojen rehtori, Erkki Melartin, oli herkkävireinen säveltäjä, joka seuraavien rehtoreiden tavoin hoiti tehtäväänsä yli kahdenkymmenen vuoden ajan, vaikka opetus- ja johtajantyö entisestäänkin rasittivat hänen jo lähtökohtaisesti heikohkoa terveyttään. Hänen johtajakautensa (1911–1936) suuriin ja myös toteutuneisiin päämääriin kuuluivat oman rakennuksen hankkiminen ja musiikkiopiston laajentaminen keskieurooppalaisten mallien mukaiseksi ”täydelliseksi” konservatorioksi, kotimaisin voimin toimivaksi oppilaitokseksi, jonka tähtäimessä oli ammattilaisten kouluttaminen musiikin eri aloille.[991]

Säveltäjä ja pianisti Ernst Lingon rehtorikauden (1936–1959) raskainta aikaa oli varmaankin laitoksen luotsaaminen läpi sota-

https://doi.org/10.21435/tl.285

vuosien ja selviäminen niitä seuranneista niukoista ajoista. Hänen rehtoriaikanaan pidettiin ensimmäiset Maj Lind -kilpailut, perustettiin Kirkko- ja Koulumusiikkiosastot ja valittiin uusia professoreita, esimerkiksi Joonas Kokkonen, Timo Mikkilä ja Anja Ignatius. Lingon aikana laitoksen nimeksi tuli Sibelius-Akatemia ja siitä tuli omavastuinen korkeakoulu (1939).[992]

Linko suhtautui ihmisiin ja musiikkiin mutkattomasti, mitä kuvastaa sekin, että hänen kerrotaan soittaneen jazzia oppilaskunnan illoissa. Linko soitti niin Chopin-resitaaleja, Pingoudin pianokonserton kuin kantaesityksen Uuno Klamin konsertosta *Yö Montmartrella*, mutta eniten kotonaan hän oli Bachin ja Beethovenin parissa. Taneli Kuusisto kuvaa Linkoa taiteilijaksi ”jolla oli poikkeuksellisia kykyjä, sydän paikallaan ja selkeä käsitys omasta asemastaan ja tehtävästään musiikkielämässämme”:

> Pianon ääressä Linko oli atleettimainen ilmestys, omaa luonnettansa edustava musiikkimies – – Hän oli vaatimaton – iso, mutta suorastaan ujo mies – – ja harjoitteli päivät pääksytysten vieläpä virkahuoneessaankin, milloin vain aikaa oli. Nuotteja nähtiin hänen edessään harvoin, sillä ennen kuin uskoikaan, hän jo osasi kappaleen ulkoa ja jatkoi harjoitteluaan nuoteitta. Puheenparren mukaan hän ei kyennyt unohtamaan mitään, ja kun häneltä kysyttiin, montako pianokonserttoa hän samanaikaisesti piti ohjelmistossaan, liikkui vastaus parinkymmenen nurkilla.[993]

Lingon voi katsoa kuuluneen myös Margaretin kollega–ystäväpiiriin. Lingot ja Kilpiset vierailivat toistensa luona, vaikka eivät ehkä seurustelleet keskenään kovin tiheästi.

Filosofian maisteri Taneli Kuusisto oli kirkkomuusikko, urkuri, kuoromies, säveltäjä ja monipuolinen musiikin alan toimija. Hänen rehtorikautensa (1959–1971) on kuvattu osuneen ”ajanjaksoon, jolloin musiikkielämämme koki yhden merkittävimmistä jäänlähtövaiheistaan.”[994] Tällä kirjoittaja on tarkoittanut laadullista nousua, johon vaikuttivat muun muassa suomalaisen kulttuurielämän desentralisaatio, aineellisen hyvinvoinnin kasvu, kansainvälisen kanssakäymisen vilkastuminen ja sodanjälkeisen sukupolven

https://doi.org/10.21435/tl.285

vapautuminen vanhoillisista sovinnaisuuskäsityksistä. Tämä ei tietenkään tarkoittanut sitä, että vanhoillisuuden saarekkeet olisi yhtäkkiä pyyhkäisty pois sen kummemmin Sibelius-Akatemiasta kuin muualtakaan yhteiskunnasta. Tämä näkyi esimerkiksi opettajakunnan ja hallinnon virkahierarkiassa, jossa miehet pysyivät tiukasti ruorinkääntelyasemissa. Tai vaikkapa siinä luettelossa, johon Dahlström on kirjannut Sibelius-Akatemian oppilasnäytteissä ja konserteissa 1959–1966 esitettyjen säveltäjien (eli sävellyksen opiskelijoiden) ja heidän opettajiensa nimet: opiskelijoita oli 13 ja opettajia kolme ("JK", "EE" ja "EB"), kaikki 16 miehiä.[995]

Kuusiston rehtorikaudella koulutustasoa pyrittiin edelleen nostamaan. Kanttorikoulutusta ja kurssitutkintojärjestelmää kehitettiin ja tutkintojen suorittamista ryhdyttiin painottamaan entistä enemmän. Sibelius-Akatemia pääsi vihdoinkin säännöllisen valtionavun piiriin (1966).[996] Suomalaisille musiikin opiskelijoille aukeni vähitellen uusia mahdollisuuksia tuettuihin vierailuihin ulkomaille ja opintoihin eri maissa. "Verrattain uusi, mutta jo olennaiseksi osoittautunut ja laajat mittasuhteet saavuttanut työmuoto" – kuten rehtori asian muotoili lukuvuoden 1964–1965 päättäjäispuheessa – olivat kesäkurssit, joita Suomen Kulttuurirahaston tuella järjestettiin peräti viidesti kesän 1965 aikana: pianopedagiikkaa opetti Gunnar Hallhagen Ruotsista, sellonsoittoa Enrico Mainardi Italiasta, viulunsoittoa Gabriel Bouillon Ranskasta ja pianonsoittoa Jan Hoffman Puolasta.[997] Jo aikaisemmin olivat kesäisiä mestarikursseja Sibelius-Akatemiassa pitäneet muun muassa wieniläinen Richard Hauser (piano) ja saksalainen Jürgen Klodt (piano) sekä argentiinalaissyntyinen, itävaltalaistunut Ricardo Odnoposoff (viulu).[998] Neuvostoliitosta vieraili Suomessa monia loistavia taiteilijoita ja opettajia, mutta ovia availtiin myös eri puolille Eurooppaa ja Yhdysvaltoja. Opiskelijavierailujen verkostoja kehitettiin. Kuusikymmentäluvulla suomalaisia musiikin opiskelijoita alkoi enenevästi suuntautua myös Neuvostoliittoon, ensin esiintymään oppilasvaihtokonserteissa, sitten pitempikestoisiin opintoihin.

Yrjön, pitkäaikaisen puolison, poismeno vaikutti varmasti Margaretiin monin tavoin, mutta muutokset eivät juurikaan näkyneet

https://doi.org/10.21435/tl.285

ulospäin. Hän asui edelleen Meilahdessa, hoiti Yrjöltä kesken jääneitä asioita, puhui aina tilaisuuden tullen tämän tuotannon puolesta, seurusteli sukulaisten ja ystävien kanssa ja vietti kesät Kamsholmenissa. Eläkeikä täyttyi, mutta Margaret jatkoi edelleen opettamista ja laulajien kanssa työskentelyä.

Amerikkalainen, Kilpisen musiikista kiinnostunut laulaja ja kuoronjohtaja George Buckbee (1931–2012) vietti Finlandia Foundationin apurahan turvin Suomessa vajaan vuoden, marraskuusta 1959 seuraavan vuoden heinäkuuhun. Hän opiskeli Margaretin pianooppilaana, tutustui Kilpisen lauluihin ja suomen kieleen Margaretin avustuksella ja opiskeli laulua Aune Antin johdolla.[999] Pari vuotta myöhemmin Margaret kirjoitti hänelle Yhdysvaltoihin lämpimän suosituksen, jossa hän kertoi Buckbeen antaneen konsertin Helsingissä keväällä 1960. Ohjelmassa oli ollut amerikkalaisten säveltäjien ja Kilpisen lauluja, viimemainitut esitettynä ”in perfect Finnish”.[1000] Buckbee palasi ensin Yhdysvaltoihin, missä hän konsertoi laulajana ja työskenteli oopperan parissa, mutta päätyi takaisin Suomeen ja sai sittemmin Suomen kansalaisuuden. Hän työskenteli muun muassa Kansallisoopperassa ja Savonlinnan oopperajuhlilla, ohjasi kamarioopperoita ja käänsi englanniksi Leevi Madetojan *Pohjalaisia*- ja Aarre Merikannon *Juha*-oopperoiden tekstit.

Jo ennen sotaa esille nousi monia Margaretia nuoremman sukupolven pianisteja, jotka sekä esiintyivät paljon että opettivat, muiden muassa Rolf Bergroth (s. 1909), Timo Mikkilä (s. 1912) ja Tapani Valsta (s. 1921). Margaretin sukupolven edustaja Martti Paavola (s. 1898), jonka pianistin ura ei vetänyt vertoja edellä mainituille, nousi merkittäväksi opettajaksi erityisesti pedagogisen perehtyneisyytensä vuoksi. Suosituiksi opettajiksi 1950-luvulta eteenpäin osoittautuivat myös esimerkiksi Jaakko Somero (s. 1920), Sirkka Harjunmaa (s. 1926), Kauko Kuosma (s. 1926) ja Inkeri Siukonen (s. 1927).[1001] Margaret oli hyvän ja rakastetun opettajan maineessa, mutta hän ei ollut konsertoiva solistinen pianisti ja lähestyi vuosikymmenen vaihteen jälkeen eläkeikää. Sodan jälkeen hän esiintyi lähes pelkästään laulajien kanssa, eikä liedpianismia ollut vielä mahdollista opiskella Sibelius-Akatemiassa. Solistisen pianistin

https://doi.org/10.21435/tl.285

urasta haaveilevat aikuisikäiset opiskelijat sijoitettiin lähinnä professoreille ja satunnaisesti muille opettajille.

Margaretin entiset ja jotkut hänellä parhaillaankin opiskelevat oppilaat liikkuivat Euroopassa, osallistuivat mestarikursseille ja lähettivät kirjeitä. Margaret kirjoitti omille ystävilleen ja tuttavilleen Euroopassa ja kysyi neuvoja mestarikurssien ja opettajien valitsemisessa. Wilhelm Kempff, joka oli jälleen syyskuussa tulossa Suomeen konsertoimaan, kirjoitti Positanosta 1962. Maj Lind -kilpailussakin menestynyt Arja Forsman (-Charbonnet), joka ei ollut Margaretin oppilas, mutta Meilahdesta tutun pappisperheen tytär, oli avioitunut Sveitsiin ja piti yhteyttä sieltä käsin. Aino ja Marja Eskola kirjoittivat Wienistä. Marja osallistui laulukurssille ja kävi äitinsä kanssa kuuntelemassa oopperoita. Margit Rahkonen ja 15-vuotiaan esiliinaksi joutunut Meri Louhos raportoivat Wienistä, Ritva-Hillevi Rissanen (sittemmin Rissanen-Jantsch) Salzburgista. Rissanen oli Margaretin oppilaana koulunuoriso-osastolla 1960–1965. Hän opiskeli 1968–1972 Juilliard Schoolissa New Yorkissa, sai sieltä diplomitodistuksen pianonsoitossa ja avioitui sittemmin Saksaan, missä hän on näihin päiviin asti konsertoinut ja opettanut tiiviisti.

Irene Erdmann, jota Margaret oli usean otteeseen pyytänyt vieraakseen Suomeen, oli joutunut kieltäytymään kutsuista huonon terveydentilansa vuoksi. Eduard Erdmannin laaja ja arvokas kirjasto inventoitiin ja myytiin huutokaupassa keväällä 1959:

> Syntymäpäivänäsi nousin vuoteesta mennäkseni suoraan autoon, joka vei minut Hampuriin meidän kirjastomme huutokauppaan. En ole vielä oikein toipunut (fyysisestä ja psyykkisestä) rasituksesta – – Kesäkuun lopussa tulevat Jobst ja Karin [Erdmannien poika vaimoineen] ja heinäkuun puolivälissä rva Astrid Schmidt-Neuhaus Kölnistä (Nedin oppilas ja myös minun silloisilta korkeakouluajoilta) kahden lapsensa kanssa.[1002]

Kesä- ja heinäkuun ajan Irenen luona asui suomalainen opiskelija, hämeenlinnalainen Leena Hylli, joka auttoi häntä kotitöissä. Hyllin perhe piti täysihoitolaa viitisenkymmentä kilometriä

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hämeenlinnasta koilliseen sijaitsevassa Puutikkalassa ja kutsui Irenen vieraakseen seuraavana kesänä. Hän saapuikin kesäkuuksi Suomeen.[1003] Osan ajasta Irene vietti Margaretin kanssa Kamsholmenissa. Parin vuoden kuluttua Irene muutti pois Langballigaun talosta. Viimeinen häneltä Margaretille tullut viesti on päivätty toukokuussa 1963, ja siinä hän kertoi, ettei uudessa asunnossa edelleenkään ollut puhelinta. Puhelimen saavuttua yhteyttä ehkä pidettiin yllä sen kautta, ja kirjeenvaihto loppui. Irene oli suunnilleen Margaretin ikäinen, mutta huolimatta ajoittain varsin huonosta terveydestään eli tätä paljon pitempään.

Kim Borg, joka esitti ja myös levytti Kilpisen lauluja, revisoi kesällä 1960 kolme laulua käsittävää *Spelmannen*-sarjaa. Borg asui Kööpenhaminassa, mutta vietti lomaa perheensä kanssa Parolassa ja kertoi lasten olevan ”ihanan kesälikaisia ja ruskeita”. Margaret vastasi Kamsholmenista Siipin tyttären olevan hänen ilonaan koko kesän.[1004] Käydessään läpi käsikirjoitusta Borg kysyi Margaretilta, kuka oli tehnyt alkuperäisen orkestroinnin ja veikkasi Pingoudin ja Funtekin välillä Pingoudia, koska tekotapa osoitti ”hyvää orkesterin tuntemusta, mutta täyttä tietämättömyyttä orkesterin ja lauluäänen välisestä balanssista”.[1005] Taurula merkitsee sarjan kohdalla sen orkesterisovituksen tekijästä olevan ristiriitaisia tietoja, ja että Borgin mukaan sovitus olisi jonkun saksalaisen kapellimestarin tekemä.[1006] Oliko tämä tieto peräisi Margaretilta? Yksi mahdollinen sovittaja olisi saattanut olla kapellimestari ja Gerhard Hüschinkin pianistina toiminut Hanns Udo Müller.[1007] Borg lähetti oman sovituksensa *Spelmannen*-lauluista Margaretille Meilahteen 26.8. Kööpenhaminasta.

Vuonna 1962 Margaretille myönnettiin Pro Finlandia -mitali, Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkki, jota on myönnetty ansioituneille taiteilijoille vuodesta 1945 alkaen. Suomalaisessa tunnustustenjakokäytännössä kunniamerkkejä saa melko laaja joukko kansalaisia, mutta yksittäisen saajan kohdalla ehtojen täyttyminen tarkastetaan huolellisesti. ”Ensisijaisena lähtökohtana on ao. henkilön henkilökohtaiset ansiot, joiden tulee olla keskitason yläpuolella, ja jotka asianomainen on osoittanut omalla ammattitaidollaan tai

https://doi.org/10.21435/tl.285

huomattavissa yhteiskunnallisissa tehtävissä. Edellytyksenä on lisäksi hyvämaineisuus."[1008] Pro Finlandia -mitalin saajien määrä on vaihdellut vuosittain, enimmillään saajia lienee yhdellä kertaa ollut kolmisenkymmentä. Joukossa on ollut myös ulkomaalaisia. Vuonna 1962 mitalin sai seitsemäntoista kulttuurialan vaikuttajaa, Margaretin lisäksi kolme muuta musiikkialan toimijaa: laulajat Margareta Aaltonen ja Kim Borg sekä säveltäjä Helvi Leiviskä.

Yksi Margaretin viimeisistä yhteistyökumppaneista liedin parissa oli laulajatar Margit Tuure (sittemmin Tuure-Laurila, 1917–2001). Yhteiset esiintymiset alkoivat viimeistään 1963, jonka lokakuussa pidettiin kaksi osittain *Kanteletar*-lauluja sisältänyttä iltaa. Margit Tuure opiskeli Sibelius-Akatemiassa 1942–1945 Lea Piltin oppilaana ja syksyllä 1963 Ruotsissa oopperalaulaja Nanny Larsén-Todsenin johdolla. Hän valmisti tulevia konsertteja ja järjesteli samalla tulevaa Ruotsin-kiertuetta. "Rva Todsen on aina enemmän ja enemmän ihastunut ohjelmaamme. Harjoitukset ovat onnistuneet hyvin."[1009] Vuoden alussa Margit Tuure ja Margaretin entinen oppilas Sinikka Kuula-Marttinen olivat tehneet pitkän kiertueen Ruotsissa. Joulukuussa heillä oli konsertit Nyköpingissä ja itsenäisyyspäivän juhlassa Oslossa. Kortissa Margaretille Tuure viittasi Helvi Juvosen *Pikarijäkälä*-runoon ("Malja elämämme rikkaudelle!") ja kirjoitti: "Paljosta kiitollisena rutistan Sinua!"[1010] Seuraavan kesän lopulla Tuure oli jälleen Tukholmassa. Larsén-Todsen täytti 80 vuotta elokuussa 1964, ja Margit Tuure joutui keskelle juhlahumua. Juhlien jälkeen työskentely opettajan kanssa jatkui.

Kestikartanossa 1964 järjestetyssä Kalevalajuhlassa Margaret soitti Kilpisen *Runoelman* ja yhdessä Margit Tuuren kanssa neljä Kilpisen laulua, jotka he esittivät myös Teosofisen seuran juhlassa helmikuussa. Syyskuussa he koe-esittivät *Kanteletar*-lauluja ja Sibeliusta ainakin Simpeleellä, Parikkalassa ja Joutsenossa. Margaret kirjoitti Kajaaniin ja tiedusteli mahdollisuutta koululaiskonsertin pitämiseen siellä esimerkiksi lokakuun puolivälissä, koska hänellä ja Margit Tuurella olisi noihin aikoihin esiintymisiä Rovaniemellä ja Kemijärvellä. Kaikki nämä olivat varmaankin valmistautumista konserttiesiintymiseen pääkaupungissa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Marraskuun alussa Margit ja Margaret antoivat Helsingissä 16 laulua sisältäneen *Kanteletar*-konsertin. Hankkeen rohkeutta ihailtiin, mutta jotkut lehtikirjoittajat pitivät kokonaisuutta liian raskaana materiaalin samankaltaisuuden vuoksi. Margit Tuuren osuus sai pääosin kiitosta, vaikkakin joitakin varauksia tulkintojen ja äänellisten voimavarojen suhteen esitettiin. *Hufvudstadsbladetin* kirjoittaja katsoi Margaretin ”arvovaltaisen suorituksen ansaitsevan korkeimmat kiitokset”.[1011]

Myöhemmin marraskuussa taiteilijat lähtivät Norden-yhdistyksen järjestämälle kiertueelle Ruotsiin. 22.–27.11.1964 oli järjestetty kuusi konserttia. Konserttipaikat olivat Hässelbyn linna, Katrineholm, Eskilstuna, Köping, Nyköping ja Sigtuna. Ohjelma oli kaikilla paikkakunnilla sama: kymmenen Kilpisen *Kanteletar*-laulua ja kahdeksan Sibeliuksen laulua. Eskilstunan konsertin kunniavieraana oli kirjailija Harry Martinson. Ennen konserttia esiintyjät ja Martinson vierailivat Eskilstunan uudessa kirjastossa, jossa erityisesti kerrottiin nyt olevan mahdollista myös kuunnella äänilevyjä.[1012] *Suomen Sosialidemokraatti* -lehdessä kirjoitettiin taiteilijoiden matkanneen ”pitkin ja poikin Ruotsin valtakuntaa” ja arvostelujen olleen ylitsevuotavan kiittäviä. *Stockholms Tidningenin* arvostelija, säveltäjä Maurice Karkoff seurasi konserttia Hässelbyn linnan juhlasalissa. Suomalaisen lehden mukaan Karkoff oli kirjoittanut Margit Tuuresta ylistävästi, mutta Margaret Kilpisen ”arvokas osa sivuutetaan sanonnalla ’arvovaltainen’”.[1013]

Maaliskuussa 1965 Margaret säesti saksalaista baritonia Hermann Firchowia Helsingissä Konservatorion salissa 9.3. pidetyssä konsertissa ja Savonlinnassa noin viikkoa myöhemmin. Kummassakin konsertissa kuultiin Kilpisen viimeinen laulusarja *Hochgebirgswinter* ja Loewen balladeja, Helsingissä lisäksi Kilpisen *Spielmannslieder*-sarja ja Savonlinnassa *Tunturilaulut*. Ohjelmaesittelyssä Firchowin kerrottiin olevan suomalaisille uusi tuttavuus. Saksassa hänet tunnettiin konsertti-, oratorio- ja oopperalaulajana. Hän oli opiskellut Hampurissa ja Berliinissä, ja lauloi ennen sotaa Stettinin oopperassa. Sodan jälkeen hän esiintyi useissa saksalaisissa

https://doi.org/10.21435/tl.285

oopperataloissa ja 1963 Milanon La Scalassa. Hän oli äskettäin levyttänyt Loewen balladeja ja esittänyt Saksassa sekä niitä että Kilpistä.

Arviot laulajasta vaihtelivat. Savonlinnassa Firchowista pidettiin, sekä *Savonmaa*- että *Itä-Savo*-lehdissä suhtauduttiin laulajan esityksiin hyvin myönteisesti. Margaretin kerrotaan eläneen mukana ja tulkinneen ”virtuoosin tavoin” sen sijaan, että hän olisi vain ottanut perinteisen säestäjän roolin. Hänen osuutensa oli ”saumatonta laulajan aivoituksien kanssa”.[1014] Helsingissä oltiin ankarampia. *Kansan Uutisten* kirjoittaja kerrassaan lyttäsi laulajan. Hänen mielestään tätä ”vaivasi taiteellinen voimattomuus, joka heijastui myös säestäjän, rva Margaret Kilpisen suorituksiin.”[1015] *Hufvudstadsbladetissa* oltiin myönteisiä, pienin varauksin.[1016] *Uuden Suomen* Seppo Nummi piti Firchowia ”raskasliikkeisenä laulajana” joka Loewen balladeissa oli vakuuttavampi kuin Kilpisen lauluissa. Margaret säesti ”osin virtuoosisuutta vaatineen ohjelman sillä tyylillisellä pieteetillä, jota olemme aina tottuneet häneltä odottamaan. Rva Kilpisen musisointi oli joskus dynaamisesti kenties turhankin varovaista: balladeissa voidaan viljellä sellaisiakin efektejä, jotka taas ovat liedin – kamarimusiikin – hengelle vieraita.”[1017] Paavo Helistölle Firchow osoittautui pettymykseksi. Laulajaan hän suhtautui varsin nuivasti, mutta Margaretista usein kovin kriittinen Helistö kirjoitti varauksettoman lämpimästi: ”Pianistimme grand ladyn, Margaret Kilpisen säestys on jatkuvasti ihmeellinen osoitus musiikillisesta hengestä, hänen soittonsa musikaalisuudessa ja tyylikkyydessä olisi monella säestäjällämme miettimisen aihetta.”[1018]

Toukokuussa 1965 Margaret ja Margit Tuure lähtivät jälleen kiertueelle, tällä kertaa Islantiin. Matkalla oltiin vajaat kaksi viikkoa, 17.–29.5. Reykjavikissa oli kaksi konserttia, Akureyrissa, Hlosvöllurissa ja Akranesissa yksi jokaisessa. Selfossiin suunniteltu konsertti jouduttiin peruuttamaan. Lisäksi oli järjestetty radioesiintyminen. *Morgunblađiđ*-lehdessä julkaistiin kiertueen päätyttyä 29.5. pitkä haastattelu kuvineen. Lukemattomien laulajien kanssa työskennellyt pianotaiteilija Meri Louhos konsertoi sittemmin Margit Tuuren kanssa ja vieraili hänen kanssaan Islannissakin helmikuussa 1974.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hän oli jossakin ”myöhäisessä vaiheessa” tavannut Margaret Kilpisen, paitsi lautakuntatyön, myös liedpianismin merkeissä. ”Hyvin lempeästi hän ohjasi minua säestäjänä – –. Margit Tuure oli tehnyt Margaret Kilpisen kanssa suuria Kilpisen laulusarjoja. Sillä tavalla sain jotain perintöä rouva Kilpisen kautta.”[1019]

Katse taaksepäin: Pohdintoja

Kirjan alussa esitän kysymyksiä siitä, minkälainen persoona Margaret Kilpinen oli, minkälainen oli hänen uransa musiikin parissa ja minkälaisen paikan hän raivasi itselleen suomalaisessa aikansa musiikkielämässä. Mitkä tekijät auttoivat häntä selviämään läpi maailmanhistorian käänteiden ja pitämään kiinni omasta musiikkisuhteestaan vahvatahtoisen säveltäjän puolisona? Seuraavassa tiivistän niitä käsityksiä, joita minulle syntyi kirjaa kirjoittaessani, ja joita olen pohjustanut laajemmin edeltävissä luvuissa.

Ihminen – puoliso

Täyttäessään 50 vuotta vuonna 1961 Margaretin hyvä ystävä, pianisti Maire Halava, kiitti häntä saamastaan lahjasta: ”Mutta aivan erikoisesti haluan kiittää Sinua suuresta ystävyydestä, rohkaisusta ja tuesta, mitä olet usein antanut minulle ja kaikille meidän perheen jäsenille. Sinulla on erikoinen kyky nähdä asiat aina parhain [sic] ja saada toinenkin näkemään ja uskomaan valoisammat puolet.”[1020]

Margaretilla ei näytä olleen taipumusta pessimismiin tai synkistelyyn. Nuoruudessaan hän oli hyvin ujo ja poti joskus nuoruudelle tyypillisiä eksistentiaalisen tuskan oireita, mutta lähtökohtaisesti hän oli positiivinen ja sosiaalinen ihminen. Hän viihtyi ihmisten parissa, mutta nautti myös rauhasta ja hiljaisuudesta. Kesäpaikkaansa Kamsholmeniin hän kutsui jatkuvasti sukulaisia, ystäviä ja tuttavia ja iloitsi heidän viihtymisestään siellä. Yksin hänen ei tarvinnut olla, ellei hän sitä itse halunnut.

Margaretissa oli paljon piirteitä, jotka yhdistivät hänet muihin oman aikansa sivistyneistönaisiin. Auttavaisuus, uskonnollisuus,

https://doi.org/10.21435/tl.285

musiikin harrastus tai miehen ja perheen asettaminen etusijalle eivät olleet mitenkään poikkeuksellisia hänen piireissään. Aina nämä ominaisuudet eivät silti välttämättä olleet yhtä olennaisia persoonallisuuden osia kuin Margaretilla. Useat kirjoittavat mainitsevat hänen ”aitoutensa”, joka näyttää koskeneen yhtä hyvin hänen musiikillisia tulkintojaan kuin hänen suhtautumistaan kanssaihmisiin.

Margaret kasvoi siihen yleiseen ajatteluun, jossa tytöt ”asettivat muiden palvelemisen ja hyvinvoinnin päämääräkseen. Tytöiltä odotettiin uhrautuvaisuutta, hoivaamista ja huolehtimista.”[1021] Heidän kouluttamisensa ei ollut itsetarkoitus, vaan päämääränä oli omaksua tietoja ja taitoja, joiden avulla he hyödyttäisivät muita. Uskonto oli läsnä yhteiskunnassa paljon suuremmassa määrässä kuin nykyisin, ja Margaretin se oli ympäröinyt jo lapsuuden kodissa. Vaatimattomuus, josta Margaretin äitikin kiitti tytärtään, oli sivistyneisyyden osoitus ja uskontoon sisältyvän nöyryyden osatekijä. Hoivaaminen, huolehtiminen ja vieraanvaraisuus olivat Margaretille luonteenomaisia, ja kasvatus ja ympäristö vahvistivat näitä piirteitä.

Margaretin kotoa saama luterilaisuuden malli oli kuitenkin huomattavasti vähemmän patriarkaalista valtajärjestelmää ja tottelevaisuutta korostava kuin esimerkiksi se, jossa Ollilan kuvaamat piirilääkäri Henrik Hällströmin 1850- ja 1860- luvulla syntyneet tyttäret kasvoivat, tai se, jonka asettamia vaatimuksia 1871 syntynyt Helmi Krohn ei tuntenut pystyvänsä täyttämään.[1022] Uhmatessaan vanhempiaan aviomiehen valinnassa Margaret kääntyikin suoraan ylemmän tahon, Jumalan puoleen: ”Meitä ei määrää kukaan ihminen, me vastaamme teoistamme vain Jumalan edessä.”[1023] Yrjö oli hänelle paitsi aviomies, myös jumalallista alkuperää olevan musiikin maailmaan tuoja.

Yrjö oli tunnistanut Margaretin luonteenlujuuden jo hyvin varhaisessa vaiheessa: ”Voin sanoa, etten koskaan ole tavannut yhtä vahvaa ja kertakaikkiaan kaikesta maailman pikkumaisuuksista ja matalamielisyyksistä vapaata naista”.[1024] Margaret etsi aktiivisesti elämänohjeita lukemalla erilaisia opaskirjoja, joita hän mielellään antoi ystävilleenkin. Häntä kiinnostivat ainakin jossakin määrin myös muiden uskontojen ja esoteeristen liikkeiden tarjoamat

https://doi.org/10.21435/tl.285

ajattelumallit ja filosofiat, jotka toivat uusia lähestymistapoja ja näkökulmia omaan uskoon. Kristillisyys korostaa anteeksiantoa ja luottavaisuutta, ja näitä ominaisuuksia Margaret osoitti runsaassa määrin avioliittonsa ja elämänsä eri vaiheissa.

Työ oli Margaretille tärkeää. Hän tunsi itsensä onnekkaaksi, koska saattoi työskennellä alalla, joka oli hänelle itselleen syvästi merkityksellinen. Yrjölle vaimon musiikkiammatti oli tervetullut, sillä se ei pelkästään lisännyt pariskunnan keskinäistä ymmärrystä, vaan myös edisti miehen ammatinharjoittamista ja toi taloudellista hyötyä. Vaikuttaa kuitenkin itsestään selvältä, että jos jommankumman olisi ollut pakko luopua työstään, luopuja ei olisi ollut Yrjö. Onneksi tällaista valintaa ei koskaan ollut tarpeen tehdä. Yrjön tapaaminen antoi Margaretin elämälle tarkoituksen: oikeutuksen musiikin harjoittamiselle ja elämänkumppanin, jonka vierellä kulkea. Opinnot ja työnteko eivät itsekkäästi hyödyttäneet vain itseä, vaan koituivat toisen ihmisen, ja myöhemmin myös lapsen, hyväksi.

Margaret seisoi horjumatta miehensä rinnalla läpi yhteisen elämän kaikkien vaiheiden. Kuten olen todennut, on ilmeistä, että puolisoilla oli toisistaan eroava suhde Saksaan, eikä Margaretin tiedetä milloinkaan osoittaneen sympatiaa kansallissosialistista aatetta kohtaan. Hän ei myöskään Erdmanneilla viihtymisen lisäksi osoittanut erityistä mielenkiintoa oleskeluun Saksassa. Osallistuttuaan Erdmannin kurssille vuonna 1939 hän kirjoitti Yrjölle: ”Minä katson, mitä itseeni tulee, että en tahdo jäädä pidempään kuin mitä velvollisuus, tässä tapauksessa lähinnä kurssit, vaatii.”[1025] Toisaalta hän ei myöskään vetäytynyt pois niistä tuttavapiireistä, joissa aatetta suosittiin tai voimakasta oikeistolaisuutta kannatettiin, eikä hänen tiedetä vastustaneen Yrjön menemisiä tai tekemisiä missään vaiheessa. Usein kuulostaa siltä, kuin hän olisi tehnyt tietoisen päätöksen siitä, että jokaisen tuli päättää omasta puolestaan: ”En tahdo pyytää sinua, mutta – –.” Margaret saattoi toivoa asioita, mutta hän ei vaatinut niitä. Olojen muututtua ja Yrjön saadessa kutsun Moskovaan 1957 Margaret suhtautui asiaan positiivisesti ja piti mielenkiintoisena kaikenlaisen musiikin ja nuorison läsnäoloa festivaalilla. Hän jopa harkitsi Yrjön mukaan lähtemistä.[1026] Mitään

https://doi.org/10.21435/tl.285

poliittisesti opportunistista Margaretin tätä matkaa koskevista tai aikaisempienkaan vuosien kirjeistä on vaikea löytää. Sitä, minkälaisia keskusteluja puolisot ovat keskenään käyneet, emme voi tietää.

Pianisti

Margaret sai parhaan musiikkikoulutuksen, joka Suomessa hänen aikanaan oli saatavissa. Helsingin Musiikkiopiston silloisen vaikean tilanteen vuoksi opettajat kuitenkin vaihtuivat tiheästi, ja opiskelu kullakin yksittäisellä opettajalla oli lyhytaikaista. Sigrid Schnéevoigtin johdolla Margaret opiskeli 12–14-vuotiaana yksityisoppilaana ja sittemmin kaksi vuotta varsinaisena opiskelijana. Schnéevoigt matkusti ja esiintyi näinä vuosina paljon, ja Margaret olisi varmasti hyötynyt pitkäjänteisemmästä ja päämäärätietoisemmasta opetuksesta. Viimeisen opiskeluvuoden uusi opettaja ei myöskään näytä olleen paras mahdollinen vaihtoehto hänelle.

Teoria-aineissa Margaret kuitenkin sai hyvän pohjan, sillä hän suoritti hyvin arvosanoin kaikki valmistumiseen tarvittavat aineopinnot, mikä ei tuon ajan Musiikkiopistossa ollut lainkaan itsestään selvää. Tästä osoituksena ovat myös muutamat nuottikirjoitussivut arkistoissa: *Postludium Kesävirrestä* ja kuusi kadenssia Mozartin ja Beethovenin konserttoihin. Varsinaista säveltämistä Margaret ei kokeillut, eikä hänellä luultavasti olisi ollut siihen aikaakaan. Neljään wieniläisklassiseen konserttoon kirjoitetut kadenssit kertovat paneutumisesta teoriaopintoihin ja kyvystä soveltaa niitä käytäntöön. Pianistin ja pedagogin työssä tarvittavasta ammattitaidosta todistaa myös kolmesivuinen *Postludium Kesävirrestä*, joka on saattanut syntyä jotakin yhteistä juhannusjuhlaa varten tai liittyä Margaretin satunnaiseen kanttorinsijaisuuteen Karunan kirkossa 1935. Lisäksi on olemassa päiväyksellä ”Juhannuksena 1943” varustettu käsikirjoitusluonnos virrestä *Maa on niin kaunis* ja muutaman tahdin mittaisia nuotinnettuja muistiinpanoja.[1027]

Schnéevoigtin kaksi muuta usein mainittua oppilasta olivat Ernst Linko ja Kosti Vehanen. Edellinen opiskeli hänen luokallaan vuoden (ja sitten vuoden Karl Ekmanin johdolla) ja jälkimmäinen kolme, kumpikin hieman Margaretia aikaisemmin. Opintojen päätyttyä

https://doi.org/10.21435/tl.285

Postludium Kesävirrestä (Jo joutui armas aika), ensimmäinen kolmesta sivusta. Laulumusiikin ystävien arkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Musiikkiopistossa näiden kolmen, Ernstin, Kostin ja Margaretin, opintopolut eroavat toisistaan. Linko lähti 21-vuotiaana Berliiniin, jossa hän vietti kaksi vuotta Sternin konservatoriossa Lisztin oppilaan Martin Krausen luokalla opiskellen samalla myös sävellystä. Pian sen jälkeen hän vietti vuoden Pietarin konservatoriossa, ja teki myöhemmin vielä kaksi opintomatkaa Pariisiin. Vehanenkin päätyi 23-vuotiaana Krausen oppilaaksi Sternin konservatorioon kahden vuoden ajaksi ja sen jälkeen vuodeksi Italiaan Lisztin oppilaan Giovanni Sgambatin ohjaukseen. Margaret sen sijaan avioitui pian valmistuttuaan ja sai tämän jälkeen mahdollisuuden vain hyvin lyhytaikaisiin, Yrjön matkustamiseen niveltyviin opintoihin kolmen eri opettajan johdolla.

Eduard ja Irene Erdmannin opetuksesta Margaret pääsi osalliseksi vasta 32-vuotiaana, kymmenisen vuotta Musiikkiopistosta valmistumisensa jälkeen. Sittemmin hän sai Erdmannilta ohjausta muutamaan kertaan visiiteillä Saksaan sekä osallistui kahdelle mestarikurssille aktiivioppilaana (1936 ja 1939) ja yhdelle kuuntelijana (1957) ollessaan itse jo pitkän päivätyön tehnyt pedagogi. Opinnot ja yleensä kanssakäyminen Erdmannin kanssa olivat hänelle äärimmäisen tärkeitä musiikillisen ajattelun ja tulkitsijuuden kannalta, mutta pianonsoiton tekniikan opiskeluun ja vahvistamiseen ne olivat aivan liian myöhäisiä. Tässä suhteessa pohjatyö Musiikkiopistossa ja yksityisten opettajien tunneilla on voinut olla riittämätön solistisen uran luomiseen. On myös hyvin mahdollista, etteivät Margaretin tausta ja luonne ohjanneet häntä siihen suuntaan eivätkä opiston opettajat rohkaisseet häntä sitä tavoittelemaankaan. Ehkäpä hänen musiikillinen lahjakkuutensa pääsi parhaiten esiin juuri yhteismusisoinnissa. Naiselle ensisijaisesti tarjotun roolin rajojen rajumpi ylittäminen olisi joka tapauksessa lahjakkuuden lisäksi vaatinut paljon voimia, voimakkaan motivaation ja itsetunnon, ulkopuolista tukea – ja tervettä itsekkyyttä.

Margaret Kilpisen hienovarainen pianismi on suurimmaksi osaksi uponnut historian kaukaiseen huminaan, mikä ennen pitkää onkin aina äänittämättömien esitysten kohtalo. Soitosta on jäljellä

https://doi.org/10.21435/tl.285

joitakin vaihtelevan laatuisia äänitteitä 1930- ja 1950-luvulta. Margaretilla ei ollut varsinaista uraa ulkomailla. Hän esiintyi Saksassa liedpianistina 1920, 1929 ja 1934. Kahteen jälkimmäiseen matkaan liittyi Yrjön yksittäisten pianoteosten esityksiä konserttilavoilla ja radiossa. Margaret konsertoi Lontoossa Gerhard Hüschin kanssa vuonna 1935 ja soitti *Totentanz*-sarjan BBC:n lähetyksessä. Samalla matkalla Hüschin kanssa levytettiin Yrjön lauluja Lontoossa, levyttäminen jatkui Berliinissä. Vuonna 1937 Margaret soitti Yrjön sellosonaattia Saksassa useilla paikkakunnilla kiertueella Paul Grümmerin kanssa ja antoi *Totentanz*-sarjan konserttiensiesityksen. Lisäksi Margaret soitti Ruotsin radiossa ja esiintyi pienimuotoisissa tilaisuuksissa Saksassa, Sveitsissä ja Pariisissa 1930- ja 1950-luvulla.

Margaretin varsinaiset soolo- ja solistiesiintymiset rajoittuivat kotimaahan. Ne olivat melko harvalukuisia, mutta tapahtuivat ammatillisesti tasokkaissa ympäristöissä. Ensikonserttinsa lisäksi hän antoi tietojeni mukaan vain yhden täysimittaisen soolokonsertin, pienimuotoisemmissa tilaisuuksissa hän sen sijaan esiintyi varsin usein. Suomalaisten orkesterien solistina Margaret soitti useita kertoja (Helsingin Kaupunginorkesteri, Radio-orkesteri, Tampereen orkesteri, Viipurin Musiikin Ystävien orkesteri) esittäen neljää eri konserttoa. Lisäksi hänellä olisi ollut tilaisuus soittaa ainakin kahdesti solistina Saksassa 1930-luvulla. Hanns Udo Müller suunnitteli yhteistä esiintymistä 1936, ja myös itävaltalainen kapellimestari Carl Bamberger tarjosi mahdollisuutta soittaa solistina Wienissä tai Helsingissä samana vuonna.[1028] Bamberger vierailikin Helsingissä, mutta ohjelmassa ei ollut konserttoa. Margaretin vastauksia näihin tarjouksiin ei ole tiedossa, ja syyt tilaisuuksien peruuntumiseen tai käyttämättä jäämiseen voivat tietenkin olla moninaiset. Margaret esiintyi joka tapauksessa riittävästi soolopianistina ja orkestereiden solistina tietääkseen, mitä ne tarkoittivat ja mitä vaativat esittäjältä, ja pystyi myös käyttämään tätä tietoa hyväkseen opettajan työssään.

Soolo- ja solistiesiintymisten kritiikeistä välittyy kuva huoliteltuja tulkintoja esittäneestä ammattitaitoisesta pianistista, joka parhaimmillaan sai esille erityisesti musiikin hienostuneita sävyjä ja kauneutta. Silloin kun toiveita esitettiin, ne koskivat useimmi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

ten soiton intensiteettiä, ytimekkyyttä tai voimaa. Jo ensikonsertin arviossa joku kirjoittajista toivoi ”lisää tunnehehkutusta”. Julkinen tunnehehkutus ei kuulunut Margaretin tyyliin, ja tulkitsijana hän pikemminkin oli klassisen tasapainon etsijä – eikä hän juuri romanttista ohjelmistoa esittänytkään, joitakin pikkukappaleita lukuun ottamatta. Tämän kaltaisena soittajatyyppinä kiinnostus cembalomusiikkiin vaikuttaa hänen kohdallaan luontevalta. Sulho Rannan maininta ”oikealla tavalla naisellinen” johtaa ajatukset Rannan mahdollisesti hyvin rajalliseen naiseuskäsitykseen, vaikka maininta on epäilemättä tarkoitettu kohteliaisuudeksi. Siitä vaikuttiko cembalon soittaminen jollakin tavoin Margaretin pianismiin, on vaikea sanoa mitään.

Cembalon soittaja

Margaretin osuus vanhan musiikin ja vanhojen soittimien ”uuteen tulemiseen” Suomessa 1900-luvun aikana on jäänyt laajalti tunnistamatta. Hänen pioneerintyönsä siinä on ollut merkityksellistä. Hän rakennutti itselleen cembalon ensimmäisenä yksityisenä henkilönä 1900-luvun Suomessa, piti vanhan musiikin ja vanhojen soittimien arvostusta tärkeänä, esitteli, esitelmöi ja näki vaivaa tuodakseen niitä yleisön tietoon Suomessa yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Margaretin cembaloesiintymiset vastaanotettiin yleensä ihastuksella, vaikkakin cembalon käytöstä konserttisoittimena esitettiin vielä hänen aikanaan vaihtelevia mielipiteitä. Ei ole tietoa siitä, saiko Margaret jossakin ohjausta cembalon soitossa, mutta se ei vaikuta todennäköiseltä. Margaretin cembalon soittoa voitaisiin luultavasti kuvata vakavaksi harrastukseksi. Suomalaisten cembalonsoittajien joukossa hän silti näyttää pitkään olleen johtavassa asemassa, sillä ammattilaisia ei ennen 1950-luvun puoliväliä ollut Suomessa lainkaan.

Huomion arvoista on, että Margaret kiinnitti jo 1930-luvulla huomiota nuottieditioiden tekstin ”alkuperäisyyteen”. Margaretilla oli tässä oma esikuvansa, Eduard Erdmann. Yleisemmin suomalaisten pianistien huomio alkoi kohdistua alkuperäispainoksiin 1960-luvulla, ehkä kansainvälistymisen myötä, mutta myös

https://doi.org/10.21435/tl.285

yksinkertaisesti siksi, että *Urtext*-painoksia (erityisesti Henlen) tuli saataville. On myös mahdollista, että niin sanotun vanhan musiikin esittäjien ajattelu on tässä toiminut esimerkkinä muiden aikakausien musiikin tulkitsijoille; ensimmäinen vanhan musiikin uusi tuleminen 1900-luvulla tapahtui Suomessa juuri 1930-luvulla. Laajasti aiheesta alettiin kuitenkin keskustella Suomessa vasta vanhan musiikin myöhäisemmän ja voimakkaan renessanssin yhteydessä nelisen vuosikymmentä myöhemmin. ”Esittämiskäytännön kannalta kyse oli tärkeästä asiasta: mitä säveltäjä tai kopioija oli halunnut sanoa, mutta myös siitä, että esittäjä halusi tehdä oman tulkintansa – eikä jonkun mestaroiman – tiedoksi tulleen historiallisen esittämiskäytännön valossa.”[1029]

Liedpianisti

Tilapäinen laulajien kanssa työskentely oli arkipäivää useimmille Margaretin ajan pianisteille. Laulajat tarvitsivat säestäjänsä, ja pianisti saattoi laulajan partnerina saada lisäansioita, vaikkakaan mainetta ja kunniaa ei ehkä liiemmälti herunut. Jotkut vanhemman polven pianisti–säveltäjät kuten Oskar Merikanto, Karl Ekman ja Selim Palmgren jäivät muiden ansioidensa ohella historiaan merkittävinä suomalaisina laulajien partnereina. He olivat monipuolisia musiikkimiehiä ja vaikuttivat monella tavoin suomalaiseen musiikkielämään. Margaretin nuoruusvuosina suosittuja pianistipartnereita olivat muun muassa Leo Funtek ja Ernst Linko, mutta he eivät varsinaisesti erikoistuneet laulajien kanssa työskentelyyn. George de Godzinsky muistetaan nykyään lähinnä kevyen musiikin alalta, mutta hän oli myös erittäin taitava klassinen pianisti, säesti laulajia ja työskenteli oopperassakin. Hän teki legendaarisen bassolaulajan Fjodor Šaljapinin kanssa kahdeksan kuukauden mittaisen kiertueen Kaukoidässä.

Koska piano sosiaalisista ja kulttuurisista syistä valikoitui aikojen kuluessa naisille erityisesti sopivaksi soittimeksi, naispuolisia pianisteja on koko soittimen historian ajan ollut paljon.[1030] Yhteissoitto ja säestäminen olivat 1800-luvun sukupuoliajattelun mukaan naisille erityisen soveliaita musisoimisen muotoja, sillä näissä teh-

https://doi.org/10.21435/tl.285

tävissä nainen ei ollut pääosassa. Menneiden aikojen säestäjistä ja pianistipartnereista onkin usein hankalaa saada tietoa muun muassa siksi, että heitä ei aina edes mainittu nimeltä arvosteluissa tai muissa lehtijutuissa. Tämä merkitsee tietysti myös sitä, että niistä lukemattomista naispuolisista pianisteista, jotka hoitivat säestystehtäviä erilaisissa pienemmissä ja suuremmissa tilaisuuksissa, tietoa on tarjolla vain satunnaisesti. Heidän tekemänsä työ on kartoittamatta, vaikka sekä Margaretia vanhemmista että nuoremmista pianistipolvista tiedetäänkin yksittäisiä nimiä ja esiintymisiä. Margaretin sukupolvesta hänen opiskelutoverinsa Gerda Weneskosken (os. Braxén, 1892–1984) nimi tuli yleisölle tutuksi erityisesti radiosta, jonka pitkäaikaiseksi säestäjäksi hänet kiinnitettiin 1928. Kolmenkymmenenyhden vuoden työuransa aikana hän soitti monenlaisten laulajien ja instrumentalistien pianistina – usein ilman juuri minkäänlaista harjoitusaikaa.[1031]

Kansainvälisesti tunnetuiksi tulleet ulkomaalaiset 1900-luvun laulajien kanssa työskennelleet pianistit olivat jokseenkin poikkeuksetta miehiä.[1032] Margaretin kotimaisista aikalaisista merkittävimmän kansainvälisen uran säestäjänä (joksi hän itse itseään ylpeästi kutsui) teki Kosti Vehanen (1887–1957). Vehasesta ja hänen työstään tiedetään melko paljon siksikin, että hän kirjoitti useita kirjoja, joissa muistelee matkojaan ja eri maiden musiikkielämää. Seuraavan sukupolven pianisteista 1910-luvulla syntyneet Timo Mikkilä (1912), George de Godzinsky (1914) ja Cyril Szalkiewicz (1914) esiintyivät paljon laulajien pianisteina, mutta tulivat tunnetummiksi muista tehtävistään. Vehasen jälkeen seuraava esille noussut, selkeästi liedspesialistiksi profiloitunut pianisti oli Pentti Koskimies (1922–1990).

Liedpianismi oli mitä ilmeisimmin Margaretin vahvin alue, ja hänestä tulikin yksi tämän alan edistäjistä Suomessa. Lähes puoleen vuosisataan mahtui suuri joukko laulajia, joiden kanssa hän paneutui syvällisesti ohjelmistoon – ei pelkästään miehensä, vaan myös muiden tunnettujen liedsäveltäjien tuotantoon. Hän esiintyi toistuvasti oman aikansa suomalaisten laulajahuippujen, muun muassa Alma Kuulan, Eino Rautavaaran, Oiva Soinin ja Aune

https://doi.org/10.21435/tl.285

Antin pianistina. Yrjö Kilpisen laulut kuuluivat vuosikymmenien ajan suomalaisten laulajien kantaohjelmistoon, ja Margaretin suuri merkitys Kilpisen tuotannon tunnetuksi tekemisessä on kiistaton. Hänen esityksiään Kilpisen lauluista pidettiin kolmen vuosikymmenen ajan autenttisena mallina siitä, miten niiden joskus karuiksikin luonnehdittuja piano-osuuksia tuli tulkita. Niissä pianisti ei juuri koskaan astu etualalle, mutta ei myöskään pelkästään säestä, täydennä tai tue laulajaa, vaan osallistuu kunkin laulun luomiseen tasa-arvoisena partnerina.

Kuuluisan oman aikansa brittiläisen säestäjäsankarin Gerald Mooren (1899–1987) muistelmien nimi *Am I too loud?* vuodelta 1962 viittaa hauskasti yleiseen käsitykseen laulajan partnerina työskentelevän pianistin roolista. Työskentelyllään Margaret vaikutti laulajien ja yleisön ymmärrykseen siitä, mikä on pianistin tehtävä yhteisen musiikin ja tekstin tulkinnassa. Ensimmäisten vuosikymmenten äänityksissä pianisti sijoitettiin yleensä teknisistäkin syistä akustisesti kauas laulajan taakse eräänlaisena täydentävänä elementtinä pikemmin kuin täysivaltaisena partnerina. Tämä ajattelu, samoin kuin pianistin luonnehtiminen pelkkänä säestäjänä on 2000-luvulle tultaessa muuttunut, suurelta osin liedille ja laulajien kanssa työskentelylle omistautuneiden pianistien ansiosta. 2000-luvun alussa liedpianismiin erikoistuminen tuli mahdolliseksi Sibelius-Akatemian opiskelijoille.

Margaretista kirjoitetut kritiikit olivat lähes aina positiivisia, liedesiintymisten osalta useinkin suorastaan ylistäviä. Kriitikkojen vuosikymmenten mittainen lempeys herättää jopa hieman huomiota, sillä monet heistä osasivat kyllä halutessaan vuodattaa kynistään armotonta ja myrkyllistä tekstiä. Yksi syy tähän yleiseen asenteeseen Margaretia kohtaan saattaa olla juuri hänen syvällinen paneutumisensa laulajien kanssa työskentelyyn. Tavallistahan oli, että jos kaikki laulukonsertissa sujui asianmukaisesti, piano-osuudesta kiitettiin kauniisti, mutta soittoa ei sen kummemmin analysoitu. Ensimmäisen nimenomaan liedsäveltäjäksi asemoituvan suomalaisen säveltäjän, Yrjö Kilpisen, tuotannon kasvaessa asiantuntevat kriitikot kiinnittivät enenevässä määrin huomiota myös

https://doi.org/10.21435/tl.285

piano-osuuksiin – ja tunnistivat hyvän pianistipartnerin, kun sellaista kuulivat. Kiinnostava esimerkki tästä on Heikki Klemetti: hän suhtautui Yrjön lauluihin varsin karsaasti, mutta ylisti poikkeuksetta Margaretin pianismia.

Voidaan toki myös ajatella, että Margaret, joka oli hyvin tunnettu pienissä suomalaisissa kulttuuripiireissä, tiedettiin sivistyneeksi ja muut huomioon ottavaksi ihmiseksi, eikä hänen kaltaistaan persoonaa haluttu turhaan loukata. Kaiken lisäksi hän oli monessa mukana olevan ja varsin vaikutusvaltaisen säveltäjän puoliso. Onneksi vielä yksi mahdollisuus on olemassa: että Margaret todellakin oli erinomainen liedpartneri. Hänen liedpianismistaan on säilynyt riittävästi soivia esimerkkejä sen toteamiseksi, että positiivisessa asennoitumisessa ei ollut kysymys ulkomusiikillisista tekijöistä. Margaretin äänitteitä kuunnelleet nykypäivän liedpianistit ovat olleet vaikuttuneita hänen soitostaan. Heidän luonnehdinnoissaan mainittiin erinomainen ja ilmeisen inspiroitunut yhteistyö laulajan kanssa, joustavuus, musiikin luonteva hengitys sekä soiton tarkkuus ja nyansointi, josta tarvittaessa löytyi myös voimaa ja briljanssia. Yhteistyö laulajien kanssa selvästi inspiroi Margaretia ja toi hänen tulkintoihinsa intensiivisyyttä, joka puuttuu jäljelle jääneiden hyvin harvalukuisten sooloesitysten äänitteiltä.

Opettaja

Vuoden 1961 elokuussa voimaan tullut työeläkelaki määritteli vanhuuseläkkeelle pääsyn iäksi 65 vuotta. Margaret oli saavuttanut tuon iän samaisen vuoden toukokuussa ja olisi siis voinut halutessaan jättää opetuksen Sibelius-Akatemiassa. Hän jatkoi kuitenkin opetustyössä kevääseen 1965 asti. Silloinen rehtori Taneli Kuusisto, joka muiden ansioidensa lisäksi tunnettiin mielenkiintoisista ja usein hauskoistakin lukuvuosien avajais- ja päättäjäispuheistaan, mainitsi eläkkeelle jäävät henkilöstön jäsenet virkaikäjärjestyksessä. Tällä kertaa ykköseksi tuli Margaret Kilpinen, joka oli ”palvellut Sibelius-Akatemiaa ennätysmäisen ajan, 44 vuotta. Rouva Kilpinen on alansa korkeaa tasoa edustavana taiteilijana ja pedagogina sekä tämän lisäksi hienostuneena, lämminsydämisenä ihmisenä

https://doi.org/10.21435/tl.285

suorittanut keskuudessamme kauniin päivätyön, jonka tuloksina on ollut mm. hänen ohjauksessaan annettuja menestyksekkäitä ensikonsertteja. Hänen hoidossaan on moni oppilas vielä aivan viime aikoinakin pystynyt ylittämään alun perin voittamattomilta näyttäneitä vaikeuksia."[1033]

Suuri osa Margaretin uransa aikana opettamista oppilaista päätyi musiikkiammattiin. Joistakin, erityisesti 1930-luvulla ja 1950-luvulla hänen johdollaan opiskelleista pianisteista tuli konsertoivia taiteilijoita. Merkittävä osa oppilaista näyttää löytäneen paikkansa opettajina suomalaisissa musiikkioppilaitoksissa, muutama Sibelius-Akatemiassakin. Joitakin päätyi opettamaan ulkomaille yksityisesti tai musiikkioppilaitoksissa. Oppilaita sijoittui kirkon palvelukseen ja koulujen musiikinopettajiksi, jotkut löysivät ammatin muulta musiikkiin liittyvältä alalta. Niillekin oppilaille, joiden taidot tai motivaatio eivät riittäneet ammatilliselle uralle pianon parissa, Margaret pyrki avaamaan musiikin rakastajan maailmaa omalla esimerkillään. Parhaimmillaan Sibelius-Akatemian opettajan työn tulos on varmasti useinkin tämän kaltainen, ja silloin se todistaa menestyksekkäästä työstä musiikin hyväksi.

Eläkkeelle samaan aikaan Margaretin kanssa jäivät hänen opiskeluaikojensa toverit ja opettajakollegat, pianopedagogiikan professori Martti Paavola ja harpunsoiton opettaja Ilona Juutilainen. Rehtori Kuusisto mainitsi myös lukuvuoden aikana menehtyneet henkilöstön jäsenet. Heidän joukossaan olivat Yrjö Kilpistäkin ohjannut säveltäjä Erik Furuhjelm, Margaretia hetken Helsingin Musiikkiopistossa opettanut Leo Funtek ja tutut kamarimusiikkipartnerit, sellotaiteilija Pentti Rautawaara ja sellonsoiton professori Yrjö Selin. Opettajasukupolvi oli vaihtumassa, ja uudet, nämäkin pitkäaikaisiksi osoittautuvat opettajavoimat ottamassa vastuuvuoroa: sellonsoiton professoriksi valittiin Erkki Rautio ja pianonsoiton opettajaksi Liisa Pohjola, josta seuraavalla vuosikymmenellä tuli pianonsoiton professori.

Margaret Kilpisen opetusmetodi, mikäli hänellä varsinaisesti oli sellaista, pohjautui hänen laajaan musiikintuntemukseensa, syvälliseen sivistyneisyyteensä ja elämänkatsomukseensa. Opiskelutoveri-

https://doi.org/10.21435/tl.285

ni lähetti pyynnöstäni minulle ajatuksia siitä, mitä hänen mieleensä oli jäänyt Margaretin opetuksesta. Hän totesi ensin vuosikymmenten takaisen opettaja–oppilassuhteen luonnehtimisen vaikeaksi:

> Nyt jo itsekin ikääntyneenä voin todeta vain, mikä on ollut nämä kaikki vuosikymmenet kestänyttä henkistä antia. Olin noin kahdentoista – Backfisch kuten Margaret Kilpinen ikäistäni kutsui – tullessani hänen luokalleen Sibelius-Akatemiassa. Todennäköisesti en keskenkasvuisena täysin käsittänyt, kuinka ymmärtäväisen pedagogin huomaan olin joutunut. Ihannetapauksessa opettaja hyväksyy ja kunnioittaa oppilaansa persoonallisuutta ja lahjakkuutta osoittaen suuntaviivoja jatkuvalle kehitykselle. Tämän voisi lyhyesti todeta sanalla agape. Tätä oppilaisiin kohdistuvaa pyyteetöntä rakkautta oli Margaret Kilpisellä runsaasti.
>
> Kulttuurikodissa kasvaneena ja huomattavan säveltäjän puolisona Margaret Kilpisellä oli suvereenit näkemykset musiikista ja musiikkielämästä eikä hän kaihtanut tuoda niitä julki. Kuitenkin hän oli myös joustava: muistan, kuinka toin joitakin vähemmän tunnettuja moderneja sävellyksiä tunnille ja opettajani käytti koko sunnuntain soittamalla ja tutkimalla teoksia todetakseen lopuksi soittotunnilla, ettei hän niitä ymmärtänyt, mutta mikäli haluan, voin soittaa ne.
>
> Saksalainen korkeakulttuuri oli hyvin läsnä opetuksessa: Bach, Beethoven, Schubert, Schumann, Brahms – eikä vain musiikki. Albert Schweitzerin Bach kirja, Schenkerin Beethoven-analyysit, Furtwänglerin filosofointi ja tietenkin Goethe. Kaikki tämä tuli puheeksi. Näistä edellä mainituista on minulle jäänyt vain Bach, jonka ilmiömäinen sävellystekniikka on hyvin suuressa osassa nykypäivänkin ohjelmistoa kantavana tekijänä.
>
> Kotikonsertit Meilahdessa olivat mieleenpainuvia kuten myös luokan kevätretki Kilpisten kesämökille Kamsholmenille. Näitä kotikonsertteja olen itse vuosikymmenet järjestänyt omille oppilailleni ja tiedän siis kokemuksesta, että niitä varten opettajan täytyy nähdä paljon ylimääräistä vaivaa.
>
> Lopuksi – last but not least – Margaret Kilpinen on antanut minulle yhden elämäni suurimmista lahjoista: Oswald Chambersin kirjan ”Parhaani hänelle”. Se oli rippilahja. Näin Margaret Kilpinen on viitoittanut

https://doi.org/10.21435/tl.285

> tietäni ei vain pianistina vaan myös ihmisenä, mistä olen kiitollinen ja toivon, että oma toimintani olisi ollut yhtä rakentavaa.[1034]

Ylhäinen vieras, kuolema, saapui Margaretin luo elokuussa 1965.[1035] Margaret oli jatkanut opetustyötä ja liedin parissa työskentelyä aivan loppuun asti. Tässä mielessä sanonta ”kuoli saappaat jalassa” piti paikkansa hänen kohdallaan, ehkä lähes kirjaimellisestikin, sillä Margaret sai sydänkohtauksen loppukesällä omassa kesäparatiisissaan Kamsholmenilla. Hänet tuotiin saarelta mantereelle ja Diakonissalaitokselle, missä hän menehtyi 24.8.1965. Pienimuotoinen siunaustilaisuus pidettiin Hietaniemen hautausmaan vanhassa kappelissa pastori Viljo Lindbohmin suorittaessa siunauksen. Tilaisuuden musiikki koostui kokonaan Yrjön sävellyksistä: Psalmi 103, kaksi laulua, jotka esitti Tii Niemelä (*Dödens vila* ja *Tuuti, tuuti tummaistani*), *Rukousvirsi rauhasta* ja *Surumarssi I*. Vili Pullinen soitti Adagion sellosarjasta op. 91. Haudalla laulettiin V. A. Koskenniemen sanoihin sävelletty *Isänmaan kasvot*.

Margaret Kilpisen hautajaiset olivat ensimmäiset, joihin elämässäni osallistuin. Olin saanut kotoa ohjeistuksen ostaa kukkia, mutta koska hautajaisten protokolla oli teini-ikäiselle minulle tuntematon, olin todennäköisesti esittänyt asian jotenkin epäselvästi Hietaniemen hautausmaan kukkakioskilla. Niinpä viimeinen tervehdykseni opettajalleni oli kourallinen keltaisia juurineen haudalle istutettavaksi tarkoitettuja krysanteemeja. Margaret, Darling-täti, olisi varmaan naurahtanut tälle lapselliselle kömmähdykselle lempeästi. Hän olisi kyllä arvostanut hyvää tarkoitusta, vaikka toteutuksessa olikin puutteita.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Liitteet

Liite 1. Margaret Kilpisen kantaesitykset Yrjö Kilpisen soitinteoksista

Yrjö Kilpisellä on kahdeksan opusnumerolla merkittyä pianosävellystä: kuusi pianosonaattia vuosilta 1931 (I), 1933 (II ja III), 1935, (IV ja V) ja 1936 (VI) sekä Pastoraalisarja (1932) ja *Totentanz*-sarja (1932). Sarjoihin on tehty huomattavia muutoksia vuonna 1936. Breitkopf & Härtel julkaisi vuonna 1943 kolmannen ja kuudennen sonaatin sekä kummatkin sarjat.

Sonaatin sellolle ja pianolle op. 90 (1936) samoin kuin sarjan sellolle/viola da gamballe ja pianolle/cembalolle op. 91 (1937) Breitkopf & Härtel julkaisi vuonna 1939. Käsikirjoitukset ovat Kansalliskirjastossa. Viulu- ja pianosonaatin op. 87 (1935) keskeneräisen käsikirjoituksen täydensi Walter Wolff, ja sen julkaisi Fennica Gehrman 2022. Yksinlauluja on lähes 800.

Yrjö Kilpisen sävellysten käsikirjoitukset ovat Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa (arkistoluettelo 104).
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/99012/Coll.768.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Useiden Margaret Kilpisen kantaesittämien pianosävellysten käsikirjoitukset ovat kadonneet tai tallella on vain osia niistä. Joitakin sävellyksiä Margaret Kilpinen on myöhemmin nuotintanut ulkomuistista, muun muassa kolme preludia. *Aufschwung*-nimistä pianoteosta ei ole Taurulan sävellysluettelossa, mutta kopio sen nimisestä, Margaretin ulkomuistista paperille kirjoittamasta sävellyksestä on Kansalliskirjastossa. Myös *Meditation*-nimisen pianokappaleen käsikirjoitus on merkitty kadonneeksi, mutta kirjastossa on tällä nimellä esiintyvä sävellys, sekin ilmeisesti Margaretin muistiin

https://doi.org/10.21435/tl.285

merkitsemä, joka myös näyttäisi kantavan nimeä *Solitude*. *Runoelman* Margaret on kirjannut nauhoittaneensa radiolle 19.12.1961. Nauhaa ei kuitenkaan enää ole löytynyt.

Aufschwung radiossa 25.6.1933
Kevätsarja radiossa 1933
Kolme preludia; c, h ja b ensikonsertissa Helsingissä 9.4.1927
Runoelma nro 1 e ensikonsertissa Helsingissä 9.4.1927
Sarja nro 1 radiossa 2.3.1934
Sarja nro 2 (ensikonsertissa Helsingissä 9.4.1927)
Syyssarja (*Syysmielteitä/-mietteitä*) Kalevalajuhlassa Helsingissä 28.2.1933
Sävel hiljaisuudesta radiossa 25.6.1933
Pastoraalisarja op. 82 Kalevalajuhlassa Helsingissä 28.2.1933
Totentanz-sarja op. 84 radiossa 3.2.1935; BBC, Lontoo
Pianosonaatti III op. 85 Kilpinen-illassa Sibelius-Akatemiassa 22.2.1945
Pianosonaatti IV op. 86 Baden-Badenin kansainvälisillä nykymusiikkijuhlilla 21.3.1937. Joissakin lähteissä mainitaan Margaretin esittäneen samaisilla juhlilla myös Yrjön kuudennen pianosonaatin op. 89, mutta juhlien painetussa ohjelmassa sitä ei mainita.
Sonaatti sellolle ja pianolle op. 90 Berliinin Singakademien salissa Paul Grümmerin kanssa 22.3.1937
Sarja sellolle ja pianolle (tai viola da gamballe ja cembalolle) op. 91 Saksan lähetystössä Helsingissä Paul Grümmerin kanssa 18.1.1938

https://doi.org/10.21435/tl.285

Liite 2. Margaret Kilpinen kantaesittäjänä Yrjö Kilpisen lauluissa

Tiedot perustuvat Tarja Taurulan 1998 laatimaan sävellysluetteloon. Siitä puuttuvat kantaesitykset on varustettu merkinnällä EI TT. Uusia tietoja ja tarkennuksia on löytynyt sanomalehdistä. Tiedot saattavat edelleen olla puutteellisia.

Bo Bergmanin runoihin sävelletyt laulut (EI TT):
Klockan op. 30/1 Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 21.1.1926 (Eino Rautavaara)
Lillebarn op. 30/4 (samoin)
Adagio op. 31/6 (samoin)
Hjärtat op. 31/10 (samoin)

Erik Blombergin runoihin sävelletyt laulut (EI TT):
Människans hem op. 48/5. Pohjoismaiset musiikkijuhlat, Helsinki 1932 (Oiva Soini)
Visa op. 50/5 (samoin)
Stjärnorna äro så stilla op. 48/3 Suomen säveltaiteen viikko, Helsinki 4.12.1944 (Aune Antti)
Vem är du? op. 48/4 (samoin)

Huugo Jalkasen runoihin sävelletyt laulut:
Nocturnus op. 16/13. Berliini, Singakademie 11.12.1920 (mahdollisesti ke) (Alma Kuula)
Hiljaisuus op. 17/25. (samoin)
Yli hohtavan hangen op. 18/31. (samoin)
Prologi op. 15/1.Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 17.11.1923 (Alma Kuula)
Lemmenlaulu op. 15 no 2. (samoin)
Tytön laulu op. 15/4. (samoin)
Aamulaulu op. 15/5. (samoin)
Erotessa op. 15/7. (samoin)

https://doi.org/10.21435/tl.285

Odotus op. 16/10. (samoin)
Syyslaulu op. 16/14. (samoin)
Koditon op. 17/19. (samoin)
Per aspera op. 17/21. (samoin)
Joulukirkoon op. 17/22. (samoin)
Kuutamo-oodi op. 17/24. (samoin)
Uusi Aladdin op. 18/28. (samoin)
Yli hohtavan hangen op. 18/31. (samoin)

Ernst Josephsonin runoihin sävelletyt laulut:
TT mainitsee, että osa lauluista esitettiin ko. sävellyskonsertissa, mutta ei yksilöi lauluja.
Vaggvisa op. 27/2. Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 21.1.1926 (Eino Rautavaara). [TT ei mainitse esittäjää.]
Blomman op. 27/4. (samoin)
Älvan och kardinalen op. 27/5. (samoin)
Näcken op. 29/15. (samoin)

V. A. Koskenniemen runoihin sävelletyt laulut:
Elegia yölle op. 20/5. Säveltaiteilijain liiton vuosikonsertti, Helsinki 29.10. 1921 (Eino Rautavaara)
Elegia satakielelle op. 21/1. (samoin)
Lehdokki op. 21/3. Kalevalan päivän juhla, Helsingin yliopiston juhlasali, 28.2.1922 (Helga Sailo)
Kesäyö op. 23/3. Pohjoismaiset musiikkijuhlat, Helsinki 1932 (Oiva Soini)
Vanha laulu op. 23/5. Säveltaiteilijain liiton vuosikonsertti, Helsinki 29.10. 1921 (Eino Rautavaara)
Hyökyaalto op. 23/6. (samoin)

Elegia kauneudelle op. 20/1. Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 16.11.1925 (Eino Rautavaara)
Endymion op. 20/2. (samoin)
Kuutamolla op. 21/2. (samoin)

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kesäyössä op. 21/4. (samoin)
Syyskuun sonetti op. 21/5. (samoin)
Ihme op. 21/6. (samoin)
Lakeus op. 22/1–2(?). (samoin)
Rannalta op. 23/1–5(?). (samoin)
Ikarus op. 24/5. (samoin)
Olit tuskasta väristen herännyt op. 26/1. (samoin)
Valkeat kaupungit op. 26/3. (samoin)

Sun tuskin huomasin op. 26/2. Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 21.1.1926 (Eino Rautavaara)
Leivonen op. 26/4. (samoin)
Auringon nousu op. 26/5. (samoin)

Pär Lagerkvistin runoihin sävelletyt laulut (EI TT):
Yrjö Kilpisen sävellyskonsertti, Helsinki 21.1.1926 (Eino Rautavaara)
Vad är den djupa glädje op. 33/2
Som ett blommande mandelträd op. 33/3 (samoin) [orkesteriversion ke Hilversum 1965]
Din mun är ljusare en min op. 33/4. (samoin)
Om tiotusen år op. 33/7. (samoin)
Så gamla äro alla moln op. 33/14. (samoin)
O vinternatt op. 34/13. (samoin)

Hermann Lönsin runoihin sävelletyt laulut (ei opusnumeroa):
Mainittu Taurulan luettelossa, mutta lauluja ei ole yksilöity.
Suomen säveltaiteen viikko, Helsinki 4.12.1944 (Aune Antti)
Das bittersüsse Lied
Schäferlied
Die Nachtigall
Erwartung
Der schönste Platz
Liebessuche
Küssekraut

https://doi.org/10.21435/tl.285

Der Vollmond scheint
Der Spuk
Rosenbüsche
Der Kuckuck

Eino Leinon runoihin sävelletyt laulut (EI TT):
12 laulua op. 19. Oili Siikaniemen konsertti Helsingin yliopiston juhlasalissa 4.10.1924 (mahd. ke; EI TT). Laulut 1, 3 ja 12 (*Kuusi ja lintunen*, *Rakastunut* ja *Aamulla*) esitetty jo Eini Stenfeldtin ensikonsertissa 11.12.1922, pianistina Leo Funtek

Väinö Siikaniemen runoihin sävelletyt laulut:
Syyskuva op. 74 no 5. Oili ja Väinö Siikaniemen muistojuhla, Taiteilijakoti Lallukan juhlasali, Helsinki 2.12.1934 (Alma Kuula)

Christian Morgensternin runoihin sävelletyt laulut:
Die Fusswaschung op. 59/1. Pohjoismaiset musiikkijuhlat, Helsinki 1932 (Oiva Soini) [mahd. ke]
(*Thalatta* op. 59/6?, samoin)
Anmutiger Vertrag op. 61/5. (samoin)
Lieder um den Tod op. 62. Wigmore Hall, Lontoo 6.2.1935 (Gerhard Hüsch)

Fritz von Zwehlin runoihin sävelletyt laulut (EI TT):
Grabstein-sarja op. 80. Yrjö Kilpinen -seuran konsertti, Sibelius-Akatemia 19.10.1959 (Matti Lehtinen)

Eila Kivikk'ahon runoihin sävelletyt laulut:
Joitakin lauluja WSOY:n vuosijuhlassa Helsingissä syksyllä 1945 (Aune Antti)

Aleksis Kiven runoihin sävelletyt laulut:
Onnelliset. Suomen Akatemian vuosikokous, Helsinki 3.10.1949 (Aune Antti)

https://doi.org/10.21435/tl.285

Tornin kello [pianosäestyksellä], Hämeenlinnan Raatihuone 11.(?)12.1952 (EI TT). (Aune Antti). Orkesterisovitus e.k. Helsingin Kaupunginorkesteri / R. Kajanus (Annikki Uimonen) 25.11.1915

Kansanruno *Itkevä* (1921), ei opusnumeroa. Kalevalan päivän juhla 28.2.1922 Helsingin Yliopistossa (Helga Sailo)

Kolme virolaisten kansanrunojen teksteihin sävellettyä laulua, suomentanut A. O. Väisänen (ei opusnumeroa):
Heläjä, heläjä ilma, kumaja, kumaja, korpi
Tule mulle neito nuori
Laulun voima
Radiossa 1929 (Alma Kuula) – EI TT. [Orkestroidut versiot e.k. 1923 ja 1935, ks. TT 201 ja 202.]

Kanteletar op.100
Kuusitoista laulua, Kalevalan päivän juhla, Helsinki, Sibelius-Akatemia 28.2.1950 (Aune Antti ja Kim Borg).

Margit Tuure esitti kuusitoista *Kanteletar*-laulua konsertissa Sibelius-Akatemiassa Margaret Kilpisen kanssa 7.11.1963. Ainakin kahdeksan näistä oli esitetty jo aikaisemmin. Ei ole tietoa olivatko muut kahdeksan Tuuren esittämää laulua (*On kumpiaki, Ohoh kullaista kotia, Otettiin minusta outo, Kummaistako kuuleminen, Köyhän lapset, Oi Ukko, ylinen Herra, Millä maksan maammon maion, Omat on virret oppimani*) kantaesityksiä.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Liite 3. Margaret Kilpinen LP- ja CD-äänitteillä

HMV DB 2594-98 (2EA 1251-52, 1258, 2RA 441-43, 446-49)
"The songs of Yrjö Kilpinen"
Gerhard Hüsch, baritoni, Margaret Kilpinen, piano
Äänitetty 8.2.1935 Studio 3, Abbey Road, Lontoo ja 7.–9.3.1935 Electrola Studios, Berliini

Elegie an die Nachtigall Op. 21, No. 1 (V. A. Koskenniemi); *Mondschein* Op. 17, No. 24; *Der Skiläufer* Op. 18. No 31 (Huugo Jalkanen); *Lieder um den Tod* Op. 62: *Vöglein Schwermut, Auf einem verfallenen Kirchhof, Der Tod und der einsame Trinker, Winternacht, Der Säemann, Unverlierbare Gewähr* (Christian Morgenstern); *Lieder der Liebe* Op. 61: *Heimat, Kleines Lied, Über die tausend Berge, Anmutiger Vertrag* (Christian Morgenstern); *Spielmannslieder* Op. 77: *Spielmannssehnen, Tanzlied, Ich sang mich durch das Deutsche Land* (Albert Sergel); *Vergissmeinnicht* Op. 39 No 3 (Anders Österling); *Venezianisches Intermezzo* Op. 79, No 4; *Marienkirche zu Danzig im Gerüst* Op. 79, No.7 (Hans Fritz von Zwehl)

VAK-CD001-2011. "Keskellä V. A. Koskenniemi. Runoilija säveltäjien ja laulujen innoittajana" Julkaissut V. A. Koskenniemen seura 2011

Historiallisista esityksistä koottu äänite, joka sisältää Koskenniemen sanoihin sävellettyjä lauluja. Margaret Kilpinen on pianistina viidessä laulussa: Aune Antin (1901–1983) esittämissä Yrjö Kilpisen lauluissa *Kesäyö*, *Kuutamolla* ja *Sonetti sadun linnusta* sekä Lea Piltin (1904–1983) esittämissä Heino Kasken lauluissa *Katson virran kalvohon* ja *Syyssonetti*.

Tuomas Kalevan kirjoittamien levytekstien mukaan Lea Piltti esitti neljä Heino Kasken säveltämää laulua Kasken 70-vuotisjuhlakonsertissa 2.9.1955 pianistinaan Tapani Valsta ja nauhoitti laulut saman vuoden marraskuussa radiolle Margaret Kilpisen kanssa. Kaleva kertoo, että levylle on poimittu lauluista kaksi ja että Aune Antin ja Margaret Kilpisen tallenteet kuultiin radiossa

https://doi.org/10.21435/tl.285

ensimmäisen kerran 4.2.1957. Yleisradion arkistossa on kuitenkin 2023 vain nuo edellä mainitut kaksi laulua. http://koskenniemenseura.fi/userassets/uploads/2015/11/Keskella_CD_low.pdf

FINCLA 18 (Finlandia Classics 2015). ”Yrjö Kilpinen. Lauluja / Songs”
Kim Borg, Aune Antti, Göta Blomberg, Matti Lehtinen, Tii Niemelä ja Maria Heidi.
Margaret Kilpinen on pianistina Aune Antin esittämissä lauluissa *Ah, missä lienet nyt, Nocturnus* ja *Aamulaulu.*

https://doi.org/10.21435/tl.285

Liite 4. Margaret Kilpisen äänitteet Yleisradion arkistossa

Soolopianoesitykset

W. A. Mozart: Pianosonaatti Es-duuri KV 282 (1957)
C. L. Lithander: Muunnelmia Goësin teemasta (1958)
Yrjö Kilpinen: Sarja pianolle a-molli (1957); Sonaatti no. 3 op. 85 (1957)

Yrjö Kilpisen laulut

Aune Antti (1950)
Kanteletar
Maassa marjani makaavi op. 3/3
Paimenlaulu op. 100/1
Tule tänne op. 100/4
Aina laulan op. 100/9
Niin on meitä piikasia op.100/10
Ikävä omia maita op. 100/26
Onpa tietty tietyssäni op. 100/28
Jo tulenki op. 100/37
Kaks oli meitä kaunokaista op.100/49
Törmänen
Laululle op. 52/3
Tunturille op. 52/4
Tunturilaulu op. 54/4
Koskenniemi
Kuutamolla op. 21/2
Kesäyö op. 23/3
Sonetti sadun linnusta op. 20/4
Jalkanen
Aamulaulu op. 15/5
Ah missä lienet nyt op.16/9
Nocturnus op. 16/13

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kim Borg (1950)
Kanteletar
Soitapas soria likka op. 100/4
Silloin laulan op. 100/5
Ohoh kullaista kotia op. 100/38
Laulan ilman lainehilta op. 100/48
Kuusen juuret kuivettuvat op. 100/53
Pah' on orjana eleä op.100/54
Kiitos emännästä op. 100/62
Siitä sinne tie menevi op.100/64

Gerhard Hüsch
Gerhard Hüsch ja Margaret Kilpinen levyttivät 19 laulua His Master's Voice -yhtiölle Lontoossa ja Berliinissä 1935. Yleisradion äänitteet koostuvat tästä levystä myöhemmin julkaistuista historiallisista äänitteistä. Ylen arkistossa ovat kaikki laulut, jotka ovat myös alkuperäisillä LP-levyillä. On epäselvää, äänittivätkö he jotakin myös erikseen Yleisradiolle.

Heino Kasken lauluja

Lea Piltti (1955)
Koskenniemi
Katson virran kalvohon op. 36 no 3
Syyssonetti op. 24 no 3

Yleisradion intiimikonsertti 9.6.1957
Erik Cronvall (viulu), Eevi Cronvall (piano), Antti Koskinen (laulu) ja Margaret Kilpinen (taffelipiano, fortepiano)
Byström, Lithander, Neefe, Reichardt, Tulindberg

https://doi.org/10.21435/tl.285

Viitteet

Kirjelähteitä merkitessäni olen käyttänyt merkintätapaa MK > YK, eli esimerkiksi tässä tapauksessa kyseessä on kirje Margaret Kilpiseltä Yrjö Kilpiselle.

Kirjeiden kirjoittajista käytetyt lyhenteet
AA = Anton Edvard Alfthan, Margaret Kilpisen isä
GA = Gertrud Alfthan (Alfthan-Beers), Margaret Kilpisen sisar
SA = Selma Alfthan (os. Tavaststjerna), Margaret Kilpisen äiti
EE = Eduard Erdmann
IE = Irene Erdmann (os. von Willisch)
GH = Gerhard Hüsch
MK = Margaret Kilpinen (os. Alfthan)
YK = Yrjö Kilpinen

Lukijalle

1 Horst Jordt mainitsee (Jordt & Scherliess (toim.) 2018, 24) Irene Erdmannin kertoneen käynnistä Suomessa ”ystäviensä Kilpisten luona” vuonna 1962. Yrjö Kilpinen ei tuolloin enää ollut elossa, ja tieto vuodestakin on luultavasti virheellinen.

I Johdanto

2 Laki suhtautui avioituneeseen naiseen hyvin eri tavoin kuin avioitumattomaan naiseen tai leskeen. Aviopuolisoista tuli oikeudellisesti tasa-arvoisia vasta 1930, kun avioliittolaki uusittiin ja miehen edusmiesasema vaimoon nähden lakkautettiin. Eräät varallisuutta koskevat säädökset, jotka koskivat ennen uuden lain voimaan tuloa solmittuja avioliittoja, jäivät voimaan vielä sen jälkeenkin.

3 Leskelä-Kärki 2017, 18–19.

4 Mts. 2017, 9.

5 Mts. 2017, 10.

6 Pianonsoittoa Sibelius-Akatemiassa opetti sen ensimmäisten sadan vuoden aikana 78 miestä ja 185 naista. Alkeisopetus oli lähes kokonaan naisten alaa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

(Dahlström, Fabian 1982: *Sibelius-Akatemia 1882–1982*: Helsingin musiikkiopiston 1882–1924, Helsingin konservatorion 1924–1939 ja Sibelius-Akatemian 1939– opettajat. Katso myös: Pajamo, Reijo 2007b: *Sibelius-Akatemian opettajat, opiskelijat ja hallintohenkilökunta 1980–2006. Sibelius-Akatemia 125 vuotta*.) Pianonsoiton ylin virkataso, eli niin sanottu ensimmäisten opettajien ja myöhempien professoreiden työ, on laitoksen koko historian ajan ollut lähes kokonaan miesten hallussa. Miehiä on näissä pianomusiikin ylimmissä viroissa vuoteen 2023 mennessä toiminut 22, naisia neljä.

7 Bick & Kreutziger-Herr 2010, 197.

8 Myös musiikin opettajan työ on parhaimmillaan luovuuden kotikenttää. Ei pelkästään, mutta erityisesti silloin, kun ”mestari” ja ”kisälli” ovat taidoiltaan jokseenkin tasaveroisia, voidaan puhua kahden ihmisen yhteisestä luovasta työstä.

9 Thébaud (toim.) 1994, 4.

10 Flisbäck & Lindström 2013.

11 Myös veljekset Arno ja Artto Granroth sekä Tapani ja Esko Valsta ovat saaneet yhteiset esittelyt. Esiteltäviksi valittujen joukko kertonee miesylivoimasta 1950-luvun lopun suomalaisessa soitintaiteilijamaailmassa. Ainoastaan laulutaiteilijoita-kategoriassa naisia on enemmän kuin miehiä: 55 naista ja 22 miestä. Muut taiteilijakategoriat ovat: piano (12 naista / 14 miestä), viulu (2/8), sello (0/6), urut (0/4), harppu (1/1), huilu (0/1), orkesterinjohtajat (0/15) ja kuoronjohtajat (0 /3).

12 Ollila 1998, 83–85.

13 Jallinoja 2000, 10–12.

14 Mts. 21–37.

15 Konttinen 2019, 15.

16 Talas 2003, 252; Aino Sibelius > Jean Sibelius 13.7.1902.

17 Konttinen 2019, 436.

18 Konttinen 1991, 183.

19 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. Kilpisten omistamien soittimien historia on jäänyt hieman epäselväksi. Mikäli alakerrassa oli toinen flyygeli Margaret ei kuitenkaan olisi pystynyt käyttämään sitä Yrjön säveltäessä, jos Yrjön työhuone sijaitsi salin vieressä kuten ainakin myöhemmin oli asian laita. Margaret kirjoittaakin myöhemmin avioliiton alkuaikoja muistellessaan, ettei hän voinut harjoitella juuri lainkaan ensimmäisenä viitenä avioliittovuotenaan.

20 Db II, 17.11.1916.

21 Paavolainen 1961, 209.

22 Mts. 222.

23 Bick & Kreutziger-Herr 2010, 104.

24 Aiheesta muun muassa Helén 1997, 144–153 ja Ollila 1998, 170–189; myös Konttinen 2019 ja Vares 2005.

https://doi.org/10.21435/tl.285

25 Vares 2005.
26 Vares 2005, 23.
27 Muun muassa Lehto 2001, 108–109.
28 Avioeron historiasta Suomessa ks. esimerkiksi Castrén, Forsberg & Ritala-Koskinen 2019. Vuoteen 1930 asti avioeron myöntämisen perusteet olivat joitakin erityistilanteita lukuun ottamatta ainoastaan huorinteko ja hylkääminen. Eroa hakevan oli todistettava puolisonsa syyllisyys. Vuodesta 1987 avioeron edellytyksenä ei enää ole ollut puolison syyllistyminen rikkomukseen, vaan kumpi tahansa puoliso on voinut hakea eroa ilman erityisperusteita.
29 Lehto 2001, 264.
30 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
31 MK > Sigrid Schnéevoigt 24.3.1950.
32 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
33 Konttinen 2019, 443.
34 Hentilä & Hentilä 2016, 205, 246, 371; Jokisipilä & Könönen 2013, 36.
35 Jokisipilä & Könönen 2013, 32.
36 Esimerkiksi Mäkelä 2007, Jokisipilä & Könönen 2013; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016; Carlberg 2016; Vares 2018; Waldén-Antikainen 2022.
37 Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016; Ahonen, Muir & Silvennoinen 2020.
38 Ks. Ahonen, Muir & Silvennoinen 2020; Hanski 2006.
39 Konttori-Gustafsson, käsikirjoitus.
40 Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 175–176.
41 Muun muassa Mäkelä 2007, 130.
42 Kunnas 2013, 631.
43 Vares 2018, 394. Myös Vesa Vareksen sähköpostiviesti kirjoittajalle 16.6.2022.
44 Vesa Vareksen sähköpostiviesti kirjoittajalle 16.6.2022.
45 Jokisipilä & Könönen 2013, 23.
46 Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 22.
47 Vehkalahti 2011, 235.
48 Talasniemi 2021, 21.
49 Esimerkiksi Jokisipilä & Könönen 2013, Kunnas 2013, Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, Carlberg 2016, Hentilä & Hentilä 2016 ja 2022, Vares 2018, Hett 2019.
50 Leskelä-Kärki 2017, 13.
51 Leskelä-Kärki 2006, 40–41.

II Hyvän perheen tytär

52 Alfthan-sukua koskevat tiedot: Alfthan & Alfthan & Alfthan & Alfthan 2017.

https://doi.org/10.21435/tl.285

53 Määttä 2001; Cronström (toim.) 1970, 9–17, 30–37.
54 Nimestä on käytössä sekä v:llä että w:llä varustettu kirjoitustapa.
55 Tavaststjerna-sukua koskevat tiedot: Ättartavlor: För de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna 5: T–Ö. Johanna Aminoff-Winberg, toim. Helsinki: Suomen Ritarihuone. 2022.
56 Ajan tavan mukaan lapsella oli monta kummia: Josephine Laurell, Josephine Tavaststjerna, Hanna Cederholm, Ester Adele Alfthan, Hjalmar Lagerborg, Georg Federley, Max Alfthan ja Alexander Laurell. Kasteen toimittajaksi 5.8.1896 on merkitty E. Bergroth. Luultavasti kysymyksessä on Elis Bergroth (1854–1906), 1800-luvun lopun kirkon tärkeä saarnamies ja vaikuttaja, kirjailija ja Suomen ensimmäinen merimiespappi. Kastetodistus: Helsingin seurakuntayhtymän keskusrekisteri.
57 Ättartavlor 2017, 492; Hakosalo 2015, 203, 206.
58 Karila 1964, 50.
59 Töölön Sokeritehdas lopetti toimintansa vuonna 1965, jolloin Suomen Sokerin uusi sokeritehdas aloitti toimintansa Kantvikissa Kirkkonummella. Alue siirtyi kaupungin haltuun, ja jo samana vuonna sieltä purettiin kaikki muut rakennukset paitsi vuonna 1952 valmistunut tiilirakenteinen pääkonttori. Merja Aartolahden sähköpostiviesti kirjoittajalle 28.2.2019.
60 Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin tiedot alkavat vuodesta 1907.
61 Villa Vårvik sijaitsee saaren pohjoisrannalla. Se lienee saaren vanhin huvila, rakennuttaja oli tohtori Karl Holm vuonna 1891.
62 AA > MK 20.6.1904
63 AA > MK Aix les Bains 23.5.1910. Min egen älskade lilla Darling – – Sköt nu väl om Mamma, att hon ej alltför mycket brådskar med baden och förr sök komma till Brumsen. Med varmaste hälsningar till Mamma från Pappa."
64 AA > MK 4.6.1914.
65 AA > MK 17.5.1924.
66 AA > MK 8.5.1926 ja 20.5.1926.
67 Hernberg & Zetterberg 1989, 32–33.
68 Helsingin ajoneuvorekisterissä oli vuonna 1924 400 autoa, joista numero 88 on rekisteröity Anton Alfthanille. Auton merkkiä ei mainita.
69 AA > MK, Grankulla 19.7.1931. Kaikki kolme olivat olleet Helsingin kaupunginvaltuuston jäseniä vuoteen 1918 asti, johtaja A. E. Alfthan vuodesta 1909, lakitieteen tohtori A. F. Charpentier vuodesta 1914 ja pankinjohtaja J. A. Norrmén vuodesta 1890 (puheenjohtaja 1904–1918). Charpentier oli itsenäisen Suomen ensimmäinen oikeuskansleri. Hahkialan kartano Hauholla oli ollut Charpentierin suvun hallussa 1600-luvun lopulta lähtien. Kuusanmäki & Piilonen 1987.
70 Kyseessä voisi olla Saksassa opiskellut ruotsalainen säveltäjä, muusikko ja musiikin opettaja Julius Bendix (1818–1871), joka asui ja työskenteli Tuk-

https://doi.org/10.21435/tl.285

holmassa. Hänen tuotantonsa koostuu pääasiassa lukuisista salonkikappaleista. Niitä on myös painettu, mutta niiden luettelossa ei ole edellä mainitulla nimellä varustettua sävellystä. Rabe 1922.

71 Karilan (1964, 51) mukaan Selma oli ollut Busonin oppilaana, mutta tästä ei näy todisteita Helsingin Musiikkiopiston vuosikertomuksissa eikä oppilas- tai opettajatiedoissa. On tietysti mahdollista, että hän on saanut joitakin yksityistunteja Busonilta.

72 Sibelius-Akatemian arkisto, oppilasluettelo ja matrikkeli; HD 31.5.1888.

73 Db II, 9.12.1915. Sibelius oli jo tällöin tutustunut Aino Järnefeltiin, mutta vielä keväällä hän oli ihastunut Betsy Lercheen ja syksyllä hän lähti opiskelemaan Berliiniin. Aino ja Janne kihlautuivat seuraavana syksynä.

74 Sävellys (JS 21) on julkaistu Sibeliuksen koottujen teosten osassa V/4 2014.

75 Kotelo 50, Biografica, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. ”Härmed intygas att Fröken Selma Tavaststjerna som 1887-89 och 1891 varit inskrifen såsom extraelev, 1892-95 såsom lärarepraktikant vid Helsingfors Musikinstitut, därstedes genomgått en pedagogisk kurs i pianoundervisning och under de senaste tre åren under inspektion af Fröken I. Hymander praktiserat såsom lärarinna vid en af förskolans pianoklasser, samt att hon för pianoundervisningen eger synnerlig begafning och däri uppnåts berömlig färdighet.”

76 Mary Gallén-Kallela antoi pianotunteja, Helmi Krohn käänsi kaunokirjallisuutta ja ennen avioitumistaan Aino Sibeliuskin teki käännöstehtäviä. Hän olisi mielellään jatkanut sitä avioiduttuaankin, mutta perheen kasvaessa aika ei enää antanut myöten.

77 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 167–170.

78 AA > MK 17.10.1929.

79 Perhesuhteiden, sukulaisten ja sisaruuden merkityksestä esimerkiksi Ollila 1998, Leskelä-Kärki 2006 ja Ilmakunnas & Lahtinen 2021, 23.

80 Annie och Berta Edelfelts förberedande skola toimi 1887–1934. Annie Edelfelt oli saanut opettajakoulutusta Ruotsalaisessa tyttökoulussa (Svenska fruntimmerskolan) ja suorittanut useita kursseja sen yhteyteen perustetussa kolmivuotisessa oppilaitoksessa (Svenska fortbildnungsläroverket). Hänellä oli taiteellisia ja kirjallisia intressejä, hän opetti myös Brobergin koulussa historiaa ja kuului Marttayhdistyksen perustajajäseniin. Berta Edelfelt kuului Uusfilologiseen yhdistykseen (Nyfilologiska föreningen, per. 1887) ja kirjoitti muun muassa Mannerheimin elämäkerran. Hän sai Officier d'Académie -kunniamerkin 1896. Kyseessä on Ranskan valtion *Palmes académiques* -ritarikunnan kunniamerkki, joka myönnetään opetus- ja akateemisten alojen edustajille. Söderhjelm-Zilliacus 2001. Nämäkään opettamiselle, yhdistystoiminnalle ja kirjoittamiselle omistautuneet lahjakkaat naiset eivät koskaan avioituneet. Taiteilija Albert Edelfelt oli Annien ja Bertan veli.

https://doi.org/10.21435/tl.285

81 Carl Frans Blom (1820–1865), porvoolainen ”sånglärare, musiklärare, musikdirektör”. Alexandra harjoitteli joka aamu tunnin verran ennen kello kahdeksan alkavaa koulua ja soitti muun muassa Mozartia ja oopperatranskriptioita sekä opetteli musiikin teoriaa, *prima vista* -soittoa ja transponointia. Kaikista näistä taidoista oli suurta hyötyä myöhemmin seuraelämässä. Ilmeisesti Blom arvosti oppilastaan, sillä hän järjesti Alexandralle yllätykseksi erääseen soiréehen esityksen polkkamasurkasta, jonka tämä oli säveltänyt 13-vuotiaana. Edelfelt 1922, 12.

82 Berta Edelfeltin (Edelfelt 1922, 216) mukaan 11–13, mutta kahden tunnin päivät saattoivat koskea vain kaikkein nuorimpia oppilaita.

83 Söderhjelm-Zilliacus & Ahlström 2001. Bilboké oli peli, jossa pyydystettiin kuppiin siihen narulla kiinnitettyä palloa.

84 Koulu aloitti toimintansa 1883, jolloin lukukausimaksu oli 100 mk (noin 540 € vuonna 2022), ja toimi vuosikymmeniä nykyisessä Designmuseon talossa osoitteessa Korkeavuorenkatu 23. Siihen yhdistyivät 1973 Laguska skolan ja kaksi vuotta myöhemmin Tölö Svenska samskola. Koulut ottivat yhteiseksi nimekseen Minerva skolan. Toiminta yksityisenä kouluna päättyi 1977. Salminen 2005.

85 Salminen 2002, 307.

86 Mts. 226.

87 Mts. 154.

88 Mts. 144–145.

89 Mts. 190, 198, 235, 238, 771.

90 Mts. 190.

91 M. Heikel > MK 4.12.1907.

92 Db II 16.10.1916.

93 ”Det var underbart med vår samhörighet – – jag förstår alldeles att Marita ej upskattar aristokrati och detta medfödda något som förädlar den och som verkar så tilltalande. En bra flicka är hon och en ädel kvinna blir hon. Hon sätter mera värde på det självförvärvade och det förefaller som om hon ej alltid förstod min sympati för sådana, som äro födda på ett högre plan. – – Visste du, min lilla flicka, då så säkert, hvilka som voro födda på ett högre – hvilka på ett lägre plan?”

94 Allardt 1995, 25.

III Musiikin opiskelua Helsingissä

95 Opiskelijoiden määrä on suuntaa-antava. Lukumäärä vaihteli lukukausittain ja kokonaisluvut saattavat hieman vaihdella lähteissä käytetyn laskutavan mukaan.

96 Dahlström 1982, 34.

97 Esimerkiksi Dahlström 1982, 92.

98 Kuha 2017, 324.

https://doi.org/10.21435/tl.285

99 Kuha lainaa sanomalehtiartikkelissa esiintynyttä ilmausta ”varit och farit”, tuli ja meni, jolla viitattiin pianonsoiton pääopettajien nopeaan vaihtuvuuteen oppilaitoksen ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Hän arvelee, että tämä ei olisi ollut ”pedagogisesti kovinkaan merkittävää, koska kyseiset opettajat Ferruccio Busonia (1866–1924) lukuun ottamatta olivat saaneet koulutuksensa samalta opettajalta, Franz [Ferenc] Lisztiltä” (Kuha 2017, 336). Busonin opetusaika oli kuitenkin faktisesti vain kolme lukukautta eli puolisentoista vuotta. Lisztin oppilaista kaksi malttoi pysyä Helsingissä neljä vuotta (Dingeldey ja Dayas), kaksi muuta vain yhden vuoden (Pohlig) ja hieman yli yhden lukukauden (Schuler). Opintojen suoritusajaksi oli suunniteltu kolme vuotta, mikä ei useimmille opiskelijoille likimainkaan riittänyt. Vaikka kyseisillä. Lisztin oppilailla hyvin luultavasti oli tiettyjä yhteisiä häneltä omaksuttuja opetuksen tapaan ja musiikilliseen ajatteluun liittyviä piirteitä, näyttää selvältä, että opettajan vaihtumisen useaankin kertaan opintojen aikana on täytynyt olla oppimisen kannalta ongelmallista, varsinkin kun ”ensimmäisten” eli pääopettajienkin oppilasjoukko oli tuohon aikaan tasoltaan melko kirjavaa.

100 William Dayasin nelivuotiskauden jälkeen jälkeen pääopettajana toimi ensin Kurt Müller syyslukukauden 1894 ajan, sitten Henryk de Melcer 1895–1896, Walter Petzet 1896–1898 ja Karl Ekman 1898–1911. Lyhytaikaisten opetussuhteiden ongelma jatkui vielä Karl Ekmanin jälkeenkin. Elli Rängman kieltäytyi tarjotusta pääopettajan paikasta ja opetti ainoastaan kahta oppilasta, joista toinen oli Ilmari Hannikainen. Paikalle kiinnitettiin Godowskyn johdolla opiskellut Paul van Katwyk, joka kuitenkin jätti Musiikkiopiston jo seuraavana vuonna ja siirtyi Yhdysvaltoihin (Dahlström 1982, 76–86). Sigrid Schnéevoigt hoiti pääopettajan tointa 1912–1916, Helene Trohimowsky von Wenzell 1916–1917, Ilmari Hannikainen 1917–1919, Valdemar Alme 1919–1921, Artur Lemba 1921–1922, Hannikainen 1922–1923, Egbert Grape 1923–1925 ja Hannikainen jälleen 1925–1932. Sen jälkeen siirryttiin uuteen vakinaisten ja tuntiopettajien järjestelmään. Hannikainen opetti edelleen, nyt vakinaisena opettajana, ja 1939 hänestä tuli pianonsoiton professori, jona hän toimi aina vuoteen 1955 asti. Schnéevoigtin ja Trohimowsky von Wenzellin jälkeen seuraavaa naispuolista johtavaa pianonopettajaa saatiin odottaa lähes 60 vuotta, vuoteen 1975, jolloin professoriksi valittiin Liisa Pohjola.

101 Aluksi naisia oli noin 85% kaikista opiskelijoista. Vähitellen tilanne asettui sellaiseksi, että oppilaista noin kaksi kolmasosaa oli naispuolisia (Kuha 2017, 325). Vuosikertomusten perusteella pianonsoitto oli edelleen Margaretin opiskeluaikaan ylivoimaisesti suosituin pääaine.

102 Ylemmillä osastoilla tarkoitettiin varsinaista musiikkiopistoa ja sen jatko-osastoa, jossa oli pienehkö (1910-luvulle asti noin 10), mutta vuosien mittaan kasvava määrä pitkälle edistyneitä oppilaita – sekä myös ylimääräisi-

https://doi.org/10.21435/tl.285

nä opiskelevien pientä joukkoa. Aluksi Musiikkiopiston osastoja kutsuttiin nimillä Valmistava koulu, Musiikkikoulu ja Jatko-osasto. Viimemainittua kuvataan vuoden 1894 säännöissä osastoksi, jossa opinnot on ”sovitettu oppilaan omituisten luonnonlahjojen mukaan, ja jossa ne oppilaat, jotka ovat suorittaneet musiikkikoulun pakolliset kurssit, ovat tilaisuudessa saada korkeampaa taiteellista tahi pedagoogista opetusta”. Muun muassa Yrjö Kilpinen ja Margaretin ystävä Ann-Marie Mechelin olivat lukuvuoden 1916–1917 kirjoilla jatko-osastolla.

103 HS 7.6.1906, nimimerkki D. K.

104 Tanskalainen, Busonin johdolla opiskellut Olaf Jensen opetti Helsingin Musiikkiopistossa Karl Ekmanin sijaisena lukuvuonna 1900–1901.

105 MK > SA 20. ja 25.3.1908. Lisää Eva von Knorringista edempänä tässä luvussa.

106 Margaretin päiväämättömät muistiinpanot lehtorin viran hakua varten. Kotelo 40, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

107 Db I 28.9.1908.

108 Db I 25.6.1908.

109 Db I 28.9.1908 ja 29.9.1908 sekä 25.10.1908.

110 Dahlström 1982, 79. Hbl 11.3.1910, nimimerkki Bis; US-r 31.3.1911.

111 Haeflingerin saatua lähtöpassit tilanne muuttui entistä hankalammaksi. Sigrid Schnéevoigtin ottaessa pääopettajan roolin 1912 toisen opettajan pestiin kiinnitettiin uusi nuorimies, vain hieman yli 20-vuotias Eino Lindholm. Hänen pitkä ja kunnioitettava opettajan uransa Musiikkiopistossa ja Konservatoriossa kestikin sitten kolmekymmentä vuotta.

112 Lokakuussa 1911 Merowitsch soitti Lisztin Es-duuri-konserton Kajanuksen johtamassa sinfoniakonsertissa (HS 22.10.1911) ja antoi marraskuussa soolokonsertin, jonka ohjelma koostui säveltäjänimistä Bach, Mozart, Rameau, Scarlatti, Skrjabin, Chopin ja Liszt (Hbl 16.11.1911). Samoihin aikoihin hän soitti konsertin viulisti Sulo Hurstisen kanssa. Hbl:n nimimerkki Bis kritisoi Hurstisen soittoa, mutta piti Merowitschia hienona taiteilijana (Hbl 30.11.1911). Seuraavan vuoden syksyllä hän antoi kaksi konserttia, joista toinen sisälsi laajat Chopin- ja Liszt-osastot (f-molli-fantasia, neljä etydiä ja b-molli-sonaatti; *Funérailles,* Petrarca-sonetti, *Au bord d'une source* ja *Unkarilainen rapsodia* nro 6) sekä lisäksi kaksi Merowitschin omaa sävellystä ja Paul Juonin *Najaden in Quell.* Hbl 4.10.1912.

113 HS 28.1.1913; US-r 5.11.1911; *Kotka Nyheter* 29.3.1911; *Pernausche Zeitung* 25.2.1914.

114 Muun muassa Hbl 31.3.1911, 2.4.1911 ja 27.4.1911.

115 Hbl 14.11.1912.

116 Katsokaas, kappaleen esitys kertoo jotakin sekä teistä että minusta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

117 Rudolf Maria Breithaupt (1873–1945) oli yksi niistä merkittävistä pedagogeista, jotka korostivat käsivarren luontaisen painon ja joustavuuden merkitystä pianonsoitossa. Hän julkaisi kolmeosaisen metodinsa *Die natürliche Klaviertechnik* 1905. Parikymmentä vuotta myöhemmin Margaret kävi Berliinissä ottamassa joitakin tunteja Breithauptilta.

118 MK > SA 5.3.1912. Signe-täti, Margitin äiti Signe Boldt, os. Granstedt, oli Paloniemen kartanon omistajan tytär, ja lienee suorittanut musiikinopintoja Pietarissa.

119 MK > SA 27.4.1912, 6.5.1912 ja 13.5.1912. Pianotaiteilija Kirill Kozlovski etsi ystävällisesti minulle venäjänkielisestä kirjallisuudesta tietoja Merowitschista. Hänen mukaansa Merowitsch mainitaan symbolisti Vladimir Pjastin muistelmissa kuvauksessa illasta, jolloin Aleksandr Blok luki ensimmäistä kertaa *Balagantshik*-näytelmänsä kuulijoille. Tilaisuudessa soitti kaksi pianistia, joista toinen soitti aluksi Wagneria. Lukemisen jälkeen ”Merowitsch hyppäsi pianon ääreen, julisti ’Bach’ ja rupesi soittamaan jotakin Bachia.” Pjastin muistelmat on toimittanut Roman Timentšik, joka kommentoi Merowitschia elämäkerrallisessa viitteessä. Sen mukaan Merowitsch lähti vuonna 1914 laajalle, useita vuosia kestäneelle konserttikiertueelle, jolla hän soitti yhdessä viulisti Mihel (Michel) Piastron kanssa. Kiertue ylsi muun muassa Tshitan ja Irkutskin kaupunkeihin ja Japaniin, missä Sergei Prokofjev oli läsnä Keisarillisessa teatterissa pidetyssä konsertissa. Prokofjev kirjoitti päiväkirjaansa: ”Soittavat hyvin ja ohjelma on vakava (serioznaja). Merowitsch on hyvä, muttei ykkösluokan pianisti. Piastro on erinomainen viulisti. Idea: täytyy säveltää viulusonaatti.” Myöhemmin Merowitsch konsertoi Leningradissa vuonna 1925, opetti siellä konservatoriossa 1930-luvulla muun muassa korrepetitiota ja vietti viimeiset 20 elinvuottaan opettajana Yhdysvalloissa. Kiitän Kirill Kozlovskia lämpimästi näitä tiedoista. Sähköpostiviestit Kirill Kozlovskilta 3.2.2021 ja 27.12.2021.

120 Dahlström (1982) mainitsee Schnéevoigtin varhaisimmaksi opetuskaudeksi syyslukukauden 1899, mutta Musiikkiopiston ko. vuosikertomuksesta ei löydy hänen nimeään. Syyslukukaudella 1904 Schnéevoigt toimi Karl Ekmanin sijaisena, samoin kuin koko lukuvuoden 1906–1907. Syksystä 1908 kevääseen 1910 hän työskenteli niin sanottuna toisena pianonsoiton opettajana Ekmanin palattua ykkös- eli pääopettajan työhönsä.

121 Vuosikertomus 1915–1916.

122 MK > SS 24.3.1950. Margaretin kirje Sissi Schnéevoigtille ks. luku Kollegaystäviä.

123 HS 18.12.1913, nimimerkki W.

124 HS 30.1.1914, nimimerkki W.

125 Sittemmin Funtek toimi muun muassa Suomalaisen Oopperan kapellimestarina ja tuli tunnetuksi myös lukuisten kapellimestarien, esimerkiksi Paavo Berglundin ja Jorma Panulan, kouluttajana ja Sibelius-Akatemian orkes-

https://doi.org/10.21435/tl.285

terinjohdon professorina 1950–1955. Hän vaikutti myös monien maamme säveltäjien kehitykseen opettaessaan heille soitinnusta.

126 MK > SA 30.5.1914.

127 HS 2.6.1914, nimimerkki W.

128 US-r 31.5.1914, nimimerkki E. K.

129 Uusi Säveletär 1.6.1914.

130 MK > SA 5.6.1914.

131 Isä Richard Faltin opetti monien muiden tärkeiden musiikkitoimiensa ohella urkujen soittoa Helsingin Musiikkiopistossa ja toimi Nikolainkirkon urkurina yli 40 vuoden ajan.

132 Krohn 1967, 233–241.

133 Nyström 2013, 39–52.

134 AA > SA 3.8.1914.

135 AA > MK 8.7.1914. 100 ccms = 100 kuutiosenttimetriä = 100 ml = 1 dl.

136 Vuosikertomus 1914–1915.

137 Nyström 2013, 65 ja 42.

138 US-r 20.3.1916, nimimerkki H.

139 Hbl 20.3.1916.

140 MA > SA 7.6.1916. Saint-Saënsin c-molli-konsertto jakaantuu kahteen noin viidentoista minuutin mittaiseen osaan, joista varsinkin jälkimmäisessä on paljon pianistisesti briljeeraavaa soitettavaa.

141 MK > SA 7.6.1916.

142 HS 30.5.1916, nimimerkki O. K.

143 DP 29.5.1916.

144 Hbl 29.5.1916.

145 US-r 31.5.1916; nimimerkki E. K.

146 DP 31.5.1916.

147 Konttinen 2019, 319.

148 Hbl 1.6.1972: Helene Trohimowsky von Wenzellin muistokirjoitus.

149 Lappalainen 1994, 265; Hbl 7.11.1893.

150 Db II 1.7.1916.

151 Db II 18.8.1916.

152 Db II 1.7.1916.

153 US-r 20.1.1905; Hbl 19.1.1905. Alexander Glazunovin Impromptu Des-duuri op. 54 nro 1 (1895) on omistettu ”Mlle Hélène Trohimowskylle”.

154 Db II 31.10.1916.

155 Hbl 12.12.1916, nimimerkki Bis.

156 Viiniravintola ja kahvila Gradin sijaitsi Helsingissä osoitteessa Bulevardi 2.

157 Db II 24.12.1916.

158 Margaretin päiväämättömät muistiinpanot.

159 Sittemmin hän opetti Helsingissä yksityisesti (Hbl 1.6.1972).

160 MK > SA 26.5.1914.

https://doi.org/10.21435/tl.285

161 DP 31.5.1917.
162 Kiitän Annikka Konttori-Gustafssonia varhaisen tutkinnon tuomisesta tietooni.
163 *The New York Times* 6.7.1974.
164 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. Margaret Kilpinen kirjoitti muistiin Yrjön tapaamisen vaiheita muutaman kuukauden ajalta 1916–1917. Kirjaaminen vaikuttaa jääneen kesken, eikä muistiinpanojen kirjoittamisen ajankohta ole tiedossa. Saattaa olla, että ne on kirjoitettu useita vuosikymmeniä myöhemmin, ehkä jopa vasta Yrjön kuoleman jälkeen.
165 YK > MK 9.4.1917.

IV Aikuistuminen

166 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
167 Margaretin muistiinpanojen mukaan Yrjön isovanhemmat palvelivat Ylitalossa, ja Jussista tuli sittemmin Hausjärvellä asuneen Vuolteen Jalmarin isä. Ylitalo, jonka senaattori Tudeer sittemmin osti, sijaitsi lähellä Herralaa. Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
168 Emt.
169 *Vanhat Norssit*. Myös Einarin kirjeet Yrjölle.
170 Karila 1964, 19.
171 Vuosi alkeiskoulussa, viisi lukukautta vakinaisena opiskelijana musiikkikoulussa ja vuosi jatko-osastolla.
172 Yrjö Kilpisen opinnoista Melartinin johdolla vallitsee epätietoisuus (Ranta-Meyer 2008, 24).
173 Itävaltalainen pianisti ja säveltäjä Josef Hofmann (1865–1927; ei siis puolalais–amerikkalainen saman niminen, mutta nuorempi pianistilegenda) opiskeli muun muassa Suomessakin vierailleen Anton Doorin johdolla ja opetti sekä yksityisesti että vuodesta 1901 Wienin musiikkiakatemiassa (laitoksen nimi vaihteli eri aikoina). Hofmannin kirjoittama todistus Yrjön opiskelusta hänen johdollaan yksityisesti on päivätty 29.4.1911.
174 Toivola 1987. Kuvia ja tietoa Mattilasta ja Kivelästä myös Aki Rannan verkkosivuilla https://www.akiranta.com.
175 MK > YK 7.4.1917.
176 Db II 30.12.1916.
177 Ks. Kajanti 1999.
178 Auer soitti 16.1.1917 Helsingissä kolme Griegin sonaattia pianistinaan rva Bogutzka-Stein. HS 17.1.1917.
179 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

https://doi.org/10.21435/tl.285

180 Emt.
181 Db II, yöllä 15–16.2.1917.
182 Leskelä-Kärki lainaa Helmi Krohnia, joka ihmetteli kesällä 1907, kuinka kirje Mikkelin Kallioniemestä Nummelan Röykkään Erkki Melartinille saattoi kestää kahdeksan päivää, "kauemmin kuin Roomaan" (Leskelä-Kärki 2011, 256). 1930-luvun lopulla kirjeet saapuivat jo jokseenkin kaikkialle maassa kolmessa päivässä (Leino-Kaukiainen 2011, 239).
183 YK > MK 4.4.1917.
184 MK > YK 17.6.1917. Me olemme mies ja vaimo – jospa tietäisit kuinka minä rakastan sanoa niin.
185 MK > YK pääsiäisiltana 7.4.1917.
186 MK > YK 5.4.1917.
187 YK > MK 7.4.1917.
188 Nyström 2013, 57–192.
189 YK > MK 8.4.1917 ja 9.4.1917.
190 YK > MK 11.4.1917.
191 MK > YK 9.5.1917.
192 Pergamentien perheessä oli kahdeksan lasta, eikä ole tiedossa kuka heistä Eliaksen (kutsumanimeltään Pelle) lisäksi oli tuolloin Mattilassa. Kyseessä on saattanut olla esimerkiksi Pellen vanhempi veli Simon, joka sittemmin tuli tunnetuksi kapellimestarina ja säveltäjänä nimellä Simon Parmet (1987–1969). Yrjön arkistossa on 61 kirjettä Moses Pergamentilta vuosilta 1908–1938. Nuoruudenaikainen ystävyys on saattanut kariutua Yrjön Saksan-ihailuun.
193 YK > MK 10/11.5.1917. "God morgon, älskade. Förbli helst obekant för herrar P:nt, av hvilka den s.k. 'komponisten' är en av de hvilka jag tackserar mycket lågt. Så att undvik helt och hället det sällskapet. Förresten torde det ha varit av dig rätt att skriva "den f.d."vän" [sic] M.P.s bröder. – Nå – ja – huvudsaken är således att jag sagt det jag ansett vara min skyldighet, trots det jag även vet, att hvarken du eller din familj också utan min varning icke bryr sig om dessa, som här är frågan om. (Förresten är den ena, den yngre 'Pelle', för att vara en jude nog ganska litet judisk.) – Allt måste jag skriva till dig – huh-huh – Nå – ja – den saken är klar–".
194 MK > YK 10.–11.5.1917.
195 MK > YK 14.6.1917.
196 YK > MK 14.6.1917.
197 YK> MK 17.6.1917.
198 YK > MK 18/19.6.1917.
199 YK > MK 13.6.1917.
200 MK > YK 14.6.1917.
201 YK > MK 14.6.1917.
202 MK > YK 13.8.1917.

https://doi.org/10.21435/tl.285

203 YK > MK 19.8.1917.
204 YK > MK 12.8.1917.
205 MK > YK 14.8.1917.
206 YK > MK 11.8.1917.
207 MK > YK 16.–17.8.1917 ja 18.8.1917.
208 YK > MK 16.8.1917, 17.8.1917 ja 18.8.1917.
209 MK > YK 19.8.1917. Lindebergit asuivat Pikkalan kartanossa Siuntiossa ja omistivat sen lisäksi myös Sjundbyn kartanon. Märta Lindeberg (sittemmin Nordensvan) oli ollut Margaretin koulutoveri.
210 MK > YK 2.9.1917.
211 MK > YK 8.12.1917.
212 Itsenäistymisprosessin loppuvaiheista esimerkiksi Hentilä & Hentilä 2022.
213 YK > MK 25.12.1917.
214 Vares 2005, 110.
215 YK > MK 9.1.1918.
216 Musiikin kevät 1918.
217 Hoppu 2018 (158, 160) kertoo punaisten vastarinnan Taka-Töölössä kolmen taistelupäivän aikana olleen hajanaista. Hän lainaa suojeluskuntaan liittyneen Elon Enrothin kertomusta teoksessa *Naiset Suomen vapaussodassa* (1933) siitä, kuinka tämä Töölössä liikkuessaan ”havaitsi ikkunassa tuomari Björlinin, joka kysyi ’Mitä sinne oikein kuuluu?’. Enroth lupasi kertoa, mikäli pääsisi sisään. Tuomari laskikin hänet sisään.” Tuomari on hyvinkin saattanut olla pianotaiteilija Elli Rängman-Björlinin aviomies, mikäli tämä omisti Museokatu 34:n asunnon jo tuolloin. Pariskunnan osoite oli Bulevardikatu 6, Elli muutti Museokadulle 1927.
218 Hentilä & Hentilä 2016, 146; ks. myös Hoppu 2018. ”Tehtaan johtaja, vuorineuvos Anton Alfthan oli komentanut väkensä tehtaan muurien suojaan jo paria päivää aikaisemmin, ja hämmästys oli suuri ulaanien [ratsuväen] tunkeutuessa ikkunoista sisään. Valkoiset pääsivät koteihinsa, mutta punaiset työntekijät vangittiin tehtaan varastoon.” (Hackzell & Torppari 1997, 83). En ole pystynyt selvittämään, mihin edellä kerrottu tieto perustuu. Monet tehtaiden patruunat ja kartanoiden omistajat kyllä suojelivat ainakin osaa työntekijöistään, varmasti usein inhimillisistäkin syistä, mutta myös siksi, että hyvät työntekijät olivat välttämättömiä tilojen ja tehtaiden toiminnalle.
219 Hentilä & Hentilä 2016, 223.
220 Nyström 2013, 245–248.
221 Tant Vicky oli Margaretin äidinäidin sisar, Sofia Viktoria Fredrika Laurell (1852–1928). Hänen isänsä Axel Adolf Laurell toimi kahden vuoden ajan, 1836–1838 Siuntion seurakunnan kirkkoherrana. Gåsarfin (Gårsarvin) tila on saattanut olla perua noilta ajoilta.
222 Karila 1964, 50.

https://doi.org/10.21435/tl.285

223 Kotelo 45, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
224 MK > YK 26.6.1918.
225 MK > SA 20.7.1918.
226 MK > YK 10.4.1918.
227 YK > MK 12.6.1918.
228 Seuraavalla vuosikymmenellä Margaret sai vastaanottaa lisää omistuskirjoituksia lauluihin (Koskenniemen *Elegia kauneudelle*, *Endymion*, *Kuutamolla* ja *Kesäyö* 1921, Lagerkvistin *Reflexer* 1922, Koskenniemen *Fiat nox* 1923 sekä Törmäsen *Tunturilauluja* ja Cnattingiuksen *Rosa lill'* 1926); 1930-luvun pianosävellyksistä *Pastoraalisarja* ja kolmas pianosonaatti on omistettu hänelle.
229 YK > MK 11.6.1918.
230 MK > YK 28.6.1918.
231 MK > YK 10.5.1918.
232 MK > YK, Siuntio 11.6.1918, 29.6.1918. Kolme Yrjö Kilpisen laulua, kaksi niistä vielä opiskeluaikana sävellettyjä, on saanut nimekseen *Ilta*: *Långsamt sjunker solen* (Pergament 1915, ei opusnumeroa), *Päivä laskee metsän taa* (Onerva op.10, 1917) ja *Pois painuu päivä* (Jalkanen op. 17, 1920). Kirjeen ajankohta viittaa L. Onervan tekstiin sävellettyyn lauluun.
233 Karila 1964, 55.
234 MK > YK, Siuntio 26.6.1918.
235 Jos kirje on tuolta ajalta, kysymyksessä on varhainen ja numeroimaton ”Kaikkein ensimmäinen sonaatti”.
236 Karila 1964, 50.
237 SA > MK 17.11.1918.

V Yhteiselämää 1920-luvulla

238 Tiedot Meilahden ja Furunäsin historiasta: Meilahden huvila-alue 1977 ja 2014; Hackzell & Torppari 1997, 308–311.
239 Rautiainen 2008.
240 Selma ja Anton Alfthanin asenteet käyvät ilmi nuoren parin avioitumista edeltävästä keskinäisestä kirjeenvaihdosta. Vanhempien toimenpiteistä seuraavan muutaman vuoden aikana en juuri ole löytänyt kirjallista aineistoa, joten tätä asiaa koskevat tiedot perustuvat suurimmaksi osaksi Karilan Kilpinen-elämäkertaan (1964).
241 Wihurin rahastosta Yrjö sai apurahat vielä vuosina 1933, 1939 ja 1942, jolloin hänelle myönnettiin Kalevalan riemuvuoden erikoisstipendi, 40000 markkaa. Yrjön lisäksi rahasto tuki vuosien 1920–1942 aikana 21 muutakin säveltäjää: Väinö Raitio sai apurahan 10, Aarre Merikanto 7, Leevi Madetoja ja Uuno Klami 6, Selim Palmgren ja Sulho Ranta 5 kertaa. Jean Sibeliuskin sai Wihurin rahaston apurahan vuosina 1920 ja 1921 sekä viimeiseksi 100 000 markan kunniapalkinnon 1923.

https://doi.org/10.21435/tl.285

242 Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

243 Konttinen 2019, 139. Karila (1964, 64) mainitsee myös ”aivan lyhyen vaiheen, jolloin hän toimi pianonsoiton opettajana Sivistysjärjestöjen kansankonservatoriossa”.

244 Hbl 6.3.1920, nimimerkki Bis.

245 DP 28.6.1920. *Ah, missä lienet, Prologi, Muistelma, Oi jos viikot vierisi* ja *Keinulaulu*.

246 Hbl 30.6.1920; US 30.6.1920; *Iltalehti* 30.6.1920.

247 Kotelo 36, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.

248 *Iltalehti* 20.12.1920: ”Ilmari Hannikainen jälleen kotona”, nimimerkki Boy.

249 *Uusi Aura* 17.12.1920.

250 Rudolf Maria Breithaupt (1873–1945) opiskeli taide- ja musiikkitiedettä Hugo Riemannin ja Hermann Kretschmarin johdolla. Hän opetti Sternin konservatoriossa Berliinissä vuodesta 1929, kirja *Die natürliche Klaviertechnik* ilmestyi 1907.

251 Elsa Hellstén > MK & YK 23.6.1920. Elsa Hellstén (1872–1947), tyttönimeltään Törnudd, opiskeli Helsingin Musiikkiopistossa 1895–1896 ja 1913–1916 (Dahlström 1982). Hellstén opetti Sibelius-Akatemiassa 1917–1947 ja toimi myös Martin Wegeliuksen Vikan-huvilan emäntänä parin vuoden ajan Olga Tavaststjernan jälkeen.

252 Otto Taubmann (1859–1929), musiikkikriitikko, säveltäjä, sävellyksen opettaja ja julkaisija toimi ensin Dresdenissä ja Wiesbadenissa, sitten vuodesta 1895 Berliinissä. Käynti Taubmannin luona, mikäli se olisi toteutunut, olisi saattanut koskea Yrjöä.

253 Elsa Hellstén > MK 16.6.1920.

254 Elsa Hellstén > MK 23.6.1920.

255 Elsa Hellstén > MK 18.7.1920. Sally Westerdahl oli saanut päästötodistuksen Helsingin Musiikkiopistosta vuonna 1918. Hänestä tuli sittemmin merkittävä ja pitkäaikainen opettaja Viipurin–Lahden Musiikkiopistossa.

256 SA > MK 24.10.1920. Eino Lindholm (1890–1941) oli Breithauptin oppilaana 1911–1912 ja opiskeli myös usean muun aikansa tunnetun pianistin johdolla. Hän opetti kolmenkymmenen vuoden ajan Sibelius-Akatemiassa, suurimman osan tuosta ajasta sen nimen vielä ollessa Helsingin Konservatorio. Eva von Knorring opiskeli pianonsoittoa Helsingin Musiikkiopistossa, suoritti diplomin ensimmäisenä pianistina opistossa 1910 ja muutti sitten miehensä kanssa Yhdysvaltoihin, missä hän toimi pedagogina.

257 GA > MK 21.4.1922. Gertrudin maininta ”platonisesta” opetuksesta on paljonpuhuva. Esimerkkejä opettajien lähentelystä ei luultavasti tuohonkaan aikaan ollut vaikea löytää.

258 Karila 1964, 68.

259 YK > Ida Kilpinen 1.10.1920.

https://doi.org/10.21435/tl.285

260 Siltanen 1999, 233.
261 HS 18.12.1920, E. Katila.
262 *Deutsch-finnische Brücke* -lehden ensimmäisessä numerossa 1921 lainattiin edellä mainittuja berliiniläisiä sanomalehtiä. *Deutsch-finnische Brücke* julistautui epäpoliittiseksi sillaksi ja kulttuurin edistäjäksi Suomen ja Saksan välillä. Sitä julkaisi Saksalais-suomalainen yhdistys (Die Deutsch–finnische Vereinigung) Berliinissä vuodesta 1918. Lehden päätoimittaja Johannes Öhquist (1861–1949) oli älykäs ja monipuolinen hahmo, joka 1930-luvulla ryhtyi levittämään kansallissosialismin aatetta.
263 HS 17.12.1920.
264 MK:n kirjekonsepti Alfthanin perheelle 30.11.1920.
265 1923 Salzburg. Muut säveltäjät konsertissa 3.8.1923 olivat Florent Schmitt, Othmar Schoeck ja Ernst Krenek. Festivaalikonsertteja oli yhteensä kuusi.
266 Aktiivisesti toiminut ja vaikutusvaltainen Kalevalaseura perustettiin 1911 ja virallistettiin 1919.
267 Hbl 1.3.1922; *Aamulehti* 1.3.1922; *Iltalehti* ja SvPr 27.2.1922.
268 Karila 1964, 72.
269 MK > GA 7.5.1927.
270 Kilpisen lauluista Soini lauloi ainakin *Var är den djupa glädje* ja *O vinternatt* (Lagerkvist), *Svanevit* (t) ja *Äppelträd och päronträd* (Blomberg). HS 12.5.1927, nimimerkki E. K. Musiikkijuhlista myös muun muassa US 4.5.1927, HS 7.5.1927, *Turun Sanomat* 6.5.1927, *Vaasa* 10.5.1927.
271 HS 23.6.1921.
272 Madetoja, Melartin, Ikonen, Kilpinen, Palmgren, Pohjanmies, Kotilainen ja Kuula.
273 *Elegia yölle, Hyökyaalto, Vanha laulu* ja *Elegia satakielelle.*
274 US 2.11.1921, nimimerkki H. K. Konsertissa esitettiin Raition, Ikosen, Lingon, Carlsonin, Madetojan ja Kilpisen sävellyksiä.
275 HS 2.11.1921, nimimerkki E. K.
276 HS 18.11.1923.
277 SvPr 19.11.1923, nimimerkki L. F.
278 US 18.11.1923, nimimerkki H. K.
279 Hbl 18.11.1923, nimimerkki N. P.
280 *Iltalehti* 19.11.1923, nimimerkki T. H.
281 *Iltalehti* 12.12.1923.
282 Hbl 5.10.1924; HS 14.10.1924.
283 *Ylioppilaslehti* nro 23, 21.11.1925, nimimerkki T. K.
284 US 17.11.1925, nimimerkki L.
285 Hbl 17.11.1925, nimimerkki K. E-n.
286 US 22.1.1926, nimimerkki H. K.
287 Karila 1964, 81–82. Martti Paavola (1898–1990) opiskeli Helsingin Musiikkiopistossa Eino Lindholmin sekä yksityisesti Elli Rängmanin ja myöhemmin

https://doi.org/10.21435/tl.285

usean ulkomaisen opettajan johdolla. Hän opetti tulevassa Sibelius-Akatemiassa pianonsoittoa vuodesta 1927 ja toimi pianopedagogiikan professorina 1960–1965.

288 Margaret kirjoitti muistiin kustannussopimuksen solmimisen vaiheet. (Kotelo 36, Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.)

289 Margaretille Tukholmasta tulleessa kirjeessä viitataan Kilpisten aikaisemmin Saksan-matkalla hankkimaan flyygeliin ja kerrotaan hintojen Saksassa sittemmin kallistuneen kovasti (Gerda > MK 21.1.1926). Pianonvirittäjä Unto Huttunen oli vuonna 1982 huoltanut kaksi Kilpisten tyttären talouteen siirtynyttä soitinta, joista toinen oli Bechstein vuodelta 1923, mutta Huttunen mainitsee Bechstein-pianon, ei flyygeliä (Kotelo 36, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto). Grotrian–Steinwegin myöhemmästä kohtalosta ei ole tietoa.

290 YK > Ida Kilpinen 14.3.1923.

291 Ida Kilpinen > YK 18.5.1923.

292 MK > SA 25.3.1923.

293 MK > SA 5.5.1923.

294 Hymanderin merkittävästä roolista Helsingin Musiikkiopistossa sen ensimmäisinä vuosikymmeninä ks. Konttori-Gustafsson 2019.

295 Vuosikertomus 1919–1920.

296 Pääopettajat vaihtuivat tiheästi. Syksyllä 1917 pääopettajan velvollisuudet jaettiin Ilmari Hannikaisen ja Eino Lindholmin kesken, syksyllä 1920 pääopettajana aloitti norjalainen Waldemar Alme. Seuraavana syksynä hänen tilalleen tuli Artur Lemba. Syksyllä 1922 tointa hoiti jälleen Ilmari Hannikainen. Lukuvuoden 1923–1924 Hannikainen oli konserttimatkoilla, ja hänen sijaisenaan toimi Egbert Grape.

297 Kotilainen 2009, 38.

298 Eino Lindholm > MK 31.5.1927. Tämä korkein Musiikkiopistossa maksettava tuntipalkka, 18 markkaa, olisi vuonna 2021 vastannut 6,13 euroa. Suomen tilastollisen vuosikirjan 1927 (278, 251) mukaan sillä sai tuolloin hankituksi kilon verran tuoretta sianlihaa tai hieman alle puoli kiloa paahtamatonta kahvia. Uudellamaalla kesätöitä tekevän maanviljelystyömiehen keskipalkka päivän työstä vuonna 1926 ilman työnantajan tarjoamia aterioita oli noin 36 markkaa, naisen 20 markkaa. On tietysti muistettava, että eri aikakausien välinen hintavertailu on erittäin vaikeaa, koska elinolot ja tarpeet ovat eri aikoina olleet erilaiset.

299 Kotilainen 2009, 55. Pianoresitaaleista puhuttaessa tämä varmaankin piti paikkansa. Merete Söderhjelm soitti Bartókin 3. pianokonserton ensiesityksen Suomessa 1958. Ilkka Kuusisto opiskeli nuorisokoulutuksessa 1940- ja 1950-lukujen taitteessa ja yleisellä osastolla 1952–1959.

https://doi.org/10.21435/tl.285

300 MK > YK 28.5.1934. Oppilasnäytteessä 7.5.1928 Tuulikki Tiusanen soitti Bartókin kappaleen *Moquerie*, seuraavana vuonna 17.5. *Rumänische Weihnachtslieder* ja Inkeri Jaakkola *6 Rumänische Volkstänze*.

301 Helsingin Musiikkiopiston julkisissa oppilaskonserteissa esitettiin toukokuun 1912 ja toukokuun 1930 välisenä aikana vain yhdeksän ranskalaisen säveltäjän teosta, lähinnä pianokappaleita (Tyrväinen 2000, 155).

302 Vera Birse > MK, päiväämätön kirje Nizzasta, luultavasti 1930-luvulta. Margaretin kiinnostus ranskalaiseen musiikkiin on saattanut lisääntyä edeltävän vuosikymmenen vaihteen tienoilla tehdyn Pariisin-matkan seurauksena.

303 Osoitteessa Vuorikatu 17 sijaitseva Hospitzin talo ja sen kaunis juhlasali on edelleen käytössä. Nykyään Hospitz on yhdistetty viereisen rakennuksen hotelli Arthuriin.

304 HS 25.5.1927. Greta Labus (1905–1990) sai päästötodistuksen 1929.

305 *Syn* (Mörne), *Lumikide kuutamossa* (Törmänen), *Murheen loppu* (Törmänen) *Sörjer du för kärleks skull* (Mörne).

306 US 28.9.1929: "Helsingin Konservatorion julkinen näyte V", nimimerkki V. I. P.

307 Dahlström 1982, 121. Kaikkiaan oppilaita, joiden sävellyksiä esitettiin, oli 25.

308 KB > MK 14.12.1929. Vivian (s. 1909) ja Elisabeth (s. 1915) Birse on kirjattu Konservatorion oppilaiksi vasta 1932. Kumpikin oli syntynyt Moskovassa, missä heidän isänsä, skotlantilaistaustainen liikemies Edward Birse työskenteli. Peggy opiskeli Margaretin johdolla kahden vuoden ajan, Vivian yhteensä kuusi lukukautta (sl 1932 – sl 1936). Hänen varsinainen taiteenalansa oli tanssi, jota hän pianonsoiton ohella opiskeli muun muassa Genevessä 1920-luvulla ja jota harjoitti myös Maggie Gripenbergin ryhmässä Suomessa. Vivian avioitui 1931 Björn "Nisse" Soldanin, Juhani Ahon ja Tilly Soldanin pojan kanssa.

309 KB > MK 8.1.1930.

310 KB > MK 1.2.1930.

311 MK > SA 27.11.1929.

312 MK > GA 2.10.1923.

313 Ohjelmat sisälsivät Chopinin, Lisztin, Brahmsin ja Musorgskin sävellysten ohella Johann Eckartin sonaatin, Mendelssohnin B-duuri-sonaatin, Tiessenin *Drei Klavierstücke* op. 31 ja Krenekin *Kleine Suite* op.13a.

314 US 5.10.1923, nimimerkki L. I-nen.

315 *Iltalehti* 13.10.1923, nimimerkki A. L-nen.

316 US 10.10.1923, nimimerkki H. K.

317 HS 9.10.1923, nimimerkki E. K.

318 SvPr. 10.10.1923, nimimerkki L. F.

https://doi.org/10.21435/tl.285

319 E. T. A. Hoffmanin ja Wagnerin sonaatit, Lisztin *Weihnachtsbaum*-sarjan, Chopinin Nokturnon cis-molli ja Konsertti-Allegron, Nielsenin Sarjan, Beethovenin sonaatin op. 101, Smetanan *Hääkohtauksia*-sarjan, Krenekin Sarjan op. 26 no 2 ja Tiessenin sarjan *Natur-Trilogie* op. 18.

320 SvPr 13.10.1923, nimimerkki B. B–t.

321 Huttunen 2015, 151.

322 Fraenzke (2022, 48) kertoo Erdmannin listanneen kaikki teokset, jotka hän esitti talvikauden 1919–1920 ja toukokuun 1925 välisenä aikana Berliinissä. Listassa mainitut säveltäjät ovat: Scheidt, Kerll, Kuhnau, J. S. Bach, Eckardt, Hoffmann, Beethoven, Mendelssohn, Schumann, Chopin, Alkan, Smetana, Goetz, Brahms, Musorgski, Rachmaninov, Nielsen, Rottenberg, Skrjabin, Willner, Busoni, Bartók, Debussy, Beck [=Schnabel!], Schnabel, Tiessen, Krenek, Wense, Erdmann, Jarnach, Vycpálek. Onko ohjelma ”väärennös” vai onko kysymys Berliinin ensiesityksistä? Artur Rubinstein, jolle *Les Promenades* on omistettu, esitti sen ensi kerran 7.5.1923 Pariisissa, *Rag-time* sai ensiesityksensä jo 1919 José Iturbin käsissä, vaikka sekin on omistettu Rubinsteinille.

323 Huttunen (2015, 144) lainaa Pingoudin uutta saksalaista musiikkia käsittelevää kirjoitusta.

324 *Nya Tidningen* 13.10.1924: ”Konsertrevy”, nimimerkki P.

325 US 11.10.1924, nimimerkki L. I:nen.

326 Schulze-Wellinghausen 1998, 95–97.

327 Lapsia syntyi myöhemmin vielä toiset kaksi, Jobst 1924 ja Judith 1927. Syväranta, jonka vanha päärakennus oli rakennettu 1869, oli aluksi yksityisomistuksessa, mutta muutettiin 1923 sanomalehtimiesten ja -naisten lepokodiksi, jossa oleskeli muitakin lomanviettäjiä. Uudelleen rakennetussa päärakennuksessa on nykyään Lottamuseo.

328 *Aamulehti* 27.10.1923.

329 Eduard Erdmannin 3.10. ja 13.10.1923 päivätyt kirjeet Irenelle on julkaistu teoksessa *Aus Klimbams Garten.* (Jordt & Scherliess (toim.) 2018). Kirja sisältää myös muun muassa kaksi Irenen pitkähköä ja herkullista tekstiä, toinen kuvaus muutosta Langballigauhun Irenen hankittua talon keväällä 1923, toinen Eduardin erikoislaatuisesta äidistä ja hänen kuolemastaan. Teoksen nimi viittaa Irenen kirjaamaan naapurin reaktioon tämän kuunneltua Eduardin työskentelyä modernin ohjelmiston parissa: ”Klim-bam klim-bam, ohne Melodie darin” (Pim pom pim pom, eikä mitään säveltä). Nimitys Klimbam tarttui Erdmanniin kotipiirissä.

330 EE > MK 5.11.1923.

331 IE > MK 9.4.1924. ”habe. – – einen – – starken und warmen eindruck von Land und Menschen bei Euch bekommen”.

332 IE > MK & YK 7.9.1924. ”Aber es hat sich in uns der Wunsch immer mehr befertigt, dass wir doch eines Tages in Finnland ein kleines Haus kaufen

https://doi.org/10.21435/tl.285

und dass einen Teil des Jahres dort verbringen. Es ist ein herrliches, unvergesslich herzliches Land!"

333 EE > YK 10.11.1924. Ko. rouva Ekroos oli luultavasti laulajatar, kulttuurihenkilö ja salongin pitäjä Ilta Ekroos.

334 Erdmannin vuosista ja sävellystyöstä Kölnissä katso myös Schwarze 2021.

335 IE > MK ja YK 19.9.1926.

336 IE > MK ja YK 4.10.1926.

337 Krenek 1998, 70, 76.

338 Ornstein 1998, 90. Wieniläissyntyinen Hans Ornstein (1892–1972) palveli toisessa maailmansodassa brittiläisissä joukoissa. Hän perusti 1950-luvun alussa Hampuriin kulttuurikeskuksen.

339 IE > MK ja YK 5.4.1928. Gustav Mahlerin tytär Anna (1904–1988) oli kuvanveistäjä. Hän avioitui viidesti. Aviomies nro 2 oli Ernst Krenek, josta Anna oli eronnut 1925.

340 YK > EE 26.6.1928. "Die 'reinen Toren' werden immer seltener; die kleineren werden 'klug', die grossen sterben oder kommen der Welt abhanden. Darum ist es eine so grosse Freude zu wissen, dass irgendwo noch einer oder ein paar reine Toren leben und wirken. Denke oft an Dich, Du grosser, reiner, wachter Tor und möchte recht bald Dich wiedersehen! Dein treuer Freund Yr. Kilpinen." Wolfram von Eschenbach kuvaa Parsifalia puhtaana, viattomana houkkana,"reiner Tor", samoin Richard Wagner omaa Parsifaliaan, joka myötätunnon ja kärsimyksen kautta saa valaistuksen.

341 Emil von Sauer > MK 11.9.1929.

342 Lappalainen 1994, 94–96, 282.

343 Karila 1964, 96. Emil Sauer, vuodesta 1917 von Sauer (1862–1942); Stella Wang (1895–1974).

344 Mueller & Mueller 1954; Kornberger, Monika teoksessa Oesterreichisches Musiklexikon online.

345 Kiitän Leenä Heikkilää Wang-tietojeni täydentämisestä ja kontaktin saamisesta Rapottnigiin.

346 Filip Forstén (1852–1932) oli kansainvälisesti tunnettu suomalainen baritoni. Hän opetti Wienissä yli 30 vuoden ajan, mutta palasi Suomeen 1929. Hellerau–Laxenburgin koulu toimi 1919–1938 ja sillä oli merkittävä rooli wieniläisen ja kansainvälisen modernin tanssin kehityksessä. *Körperbildung* – joka kääntyisi suomeksi melko hupaisasti kehonrakennukseksi – oli suomalaisen Maggie Gripenbergin johdolla opiskelleen Marianne Pontanin ja tämän tšekkiläisen kollegan Rosalia Chladekin kehittämä uusi voimistelumetodi. Wienin Hellerau-koulu jouduttiin lopettamaan kansallissosialistisen vallan aikana. Laakkonen 2014 ja 2018.

347 GA > MK 1.1.1927, 7.1.1927, 13.2.1927 ja 19.2.1927.

348 MK > GA 16.10.1926.

349 MK > AA 24.11.1926.

https://doi.org/10.21435/tl.285

350 MK > GA 18.2.1927.
351 GA > MK 21.3.1927.
352 *Uusi Suomi* (M. V.), *Helsingin Sanomat* (L. M.), *Hufvudstadsbladet* (N. P.) 10.4.1927, *Iltalehti* (E. R.), *Suomen Sosialidemokraatti* (L. H.) 11.4.1927 ja *Svenska Pressen* (P.) 12.4.1927.
353 Kotelo 36, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. Vaikka puolisot yleensä kirjoittivat toisilleen suomeksi, Yrjö on tässä turvautunut ruotsin kieleen.
354 MK > GA 5.12.1929.
355 MK > SA 27.11.1929.
356 MK > SA 13.12.1929.
357 Klodt 1998, 220–222.
358 Lenzen 1998, 194.
359 Puhelinkeskustelu 31.8.2018.
360 Hjördis [Lindén] > MK 17.6.1938.
361 Elmgren-Heinonen 1958, 608.
362 MK > SA 15.10. ja 1.11.1929. Erdmannien osoite oli Pantaleonstrasse 15. Vuokra-asunnon osoite Johannisstrasse 75 (bei Weingarten) näkyy kortissa Toivo ja Anna Haapaselta 22.12.1929.
363 MK > SA 10.11.1929.
364 MK > Maila Talvio 30.11.1929.
365 MK > SA 27.11.1929.
366 MK > SA 27.11.1929.
367 YK > Ida Kilpinen 26.12.1929.
368 AA > MK 28.12.1929.
369 MK > SA 3.1.1930.
370 *Naamio* 3–4/1932, 6.
371 GA > MK 16.5.1928.
372 Alexander Borowsky (1889–1968), Annette Essipovan oppilas, soitti Carnegie Hallin debyyttinsä 1923. Borowsky vieraili Helsingissä ensimmäisen kerran 1926, jolloin hän soitti neljä loppuunmyytyä konserttia, ohjelmassa etupäässä venäläistä musiikkia, Prokofievia, Skrjabinia ja Stravinskya. Hän palasi Suomeen 1930- ja vielä 1950-luvulla (Lappalainen 167, 188, 219). Myöhemmällä iällään hän keskittyi J. S. Bachin musiikkiin.
373 Henri (Henry) Prunières (1886–1942) oli musiikin tutkija, eri taiteenlajien ja myös vanhan musiikin (Lully ja edeltäjät) tunnettuuden edistäjä. Hän perusti 1920 klassikoksi alallaan tulleen musiikkilehden *La Revue Musicale*. Sen ensimmäinen numero oli omistettu Claude Debussylle.
374 GA > MK 16.4.1928. Mutta mitä Yrjö sanoo siitä, että hän on – Juutalainen!
375 Juutalaisvastaisuudesta suomalaisessa lehdistössä 1918–1944, katso Hanski 2006. Hanskin tutkimusaineistoon ei sisälly musiikkilehtiä. Muun muassa Heikki Klemetin antisemitismi on monesti todettu. Antisemitististen

https://doi.org/10.21435/tl.285

ilmaisujen lisäksi lehtikirjoituksissa juutalaisuutta saatettiin tuoda esiin myös positiivisissa ja ihailevissa maininnoissa. Seuraavat esimerkit Tampereella ilmestyneestä *Työväen Musiikkilehdestä* 1936–1939: Mahleria käsittelevässä artikkelissa nimimerkki -la (Väinö Pesola) korostaa juutalaisuutta positiivisessa mielessä; toisessa konserttikatsauksessa (1936), hän pahoittelee, ettei "lahjakkaalle juutalaiselle kapellimestarille Simon Parmetille" löydy vakituista työpaikkaa (1937). "Viulisteista viime aikoina ovat maailman valiotkin maassamme konsertoineet: Kreisler, Thibaud, Prihoda, Hubermann, Zimbalist, Elman, 3/6 slaaveja, 5/6 juutalaisia." (anon. 1936/11 ja 1937/10); "Sveitsin juutalainen Bloch"; "Kuoronjohtaja Josephson, – – juutalainen jonka rotu on ihmiskunnalle juuri säveltaiteen alalla antanut useita perin nuorena pitkälle kehittyneitä kykyjä" (Jussi Kuoromies, 1939, 5–6). Viimemainitussa lehden numerossa pakinoitsija "Dissonanssi" kertoo paheksuvasti Sibelius-Akatemian saksalaissyntyisen professorin väheksyneen 13-vuotiaan Heimo Haiton voittoa Lontoossa kansainvälisessä nuorten viulukilpailussa "juutalaisten puuhana".

376 GA > MK 29[?].10.1929. Karsten opiskeli Pariisissa vuoden verran Jean Batallan johdolla. Hän osallistui Erdmannin kurssille Helsingissä 1936.

377 GA > MK 6.11.1929. Lukija jää pohtimaan mitä Gertrud tarkoittaa oikean koulutuksen tai koulukunnan puutteella. Schnéevoigt oli kuitenkin saanut useiden vuosien aikana opetusta sekä William Dayasilta että Ferruccio Busonilta. Viittaako hän ehkä tyylikysymyksiin?
Sigrid Schnéevoigt soitti Pariisin konserteissaan Salle Gaveaussa seuraavat ohjelmat:
14.10.1929 Bach-Liszt: Fantasia ja fuuga g-molli, Bach-Busoni: Preludi ja koraali uruille, Beethoven: 32 muunnelmaa, sonaatit op. 110 ja op. 53.
25.10.1929 Schumann: Fantasia, kolme osaa sarjasta Fantasiestücke, Brahms: kaksi valssia op 39, rapsodia op. 79, sonaatti f-molli.
13.11.1929 Chopin: Fantasia, kaksi valssia, preludi b-molli, sonaatti op. 35, kaksi etydiä, poloneesi op. 44, impromptu op. 44, kolme masurkkaa, kaksi ecoissaisea, balladi As-duuri.

378 MA > GA 13.12.1929.

VI Kohtalokas 1930-luku: Menestysten ja myrskyjen vuosikymmen

379 MK > SA 28.12.1929 ja 3.1.1930.

380 MK > GA 5.12.1929.

381 Denise Molié tunnettiin muun muassa Debussy-esityksistään. Hän oli säestänyt Helge Lindbergiä Helsingissä ja muissa Suomen kaupungeissa syksyllä 1926 ja Tukholmassa viiden *Tunturilaulun* kantaesityksessä 17.11.1927. Karila (1964, 130) kertoo Margaretin soittaneen Yrjön pianokappaleita Pariisissa Molién äidin salongissa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

382 Vuosien 1928–1930 aikana hän levytti Debussyn tuotannon Pleyel-flyygelillä: 27 kappaletta 16:lle 78 kierroksen levylle (Disques Odéon).
383 Rae 2018, 562–580.
384 KB > MK 30.7.1930.
385 GA > MK 12.2.1930.
386 MK > GA 25.1.1930.
387 GA > MK 12.2.1930.
388 MK > GA 30.1.1930.
389 Karila 1964, 12 ja 127. Hermann Unger (1886–1958) oli säveltäjä, musiikin tutkija ja sanomalehtimies, joka toimi Kölnissä vuodesta 1927. Unger työskenteli merkittävissä opetus- ja muissa musiikkielämän tehtävissä ennen natsivaltaa ja sen aikana. Konsertin muut laulajat olivat basso Wilhelm Strienz ja sopraano Hildegard Hennike.
390 Gerhard Hüsch > YK 21.1.1930. Radio Paris tuli myöhemmin tunnetuksi Vichyn hallituksen propagandakanavana.
391 MK > GA 25.1. ja 9.2.1930.
392 ”Eine überlegene Pianistin sowohl im Vortrag der Klavierwerke wie in der Begleitung der Sänger” (*Der Mittag* 1.2.1930); ”Ein besonderes Lob verdient die Gattin […] die als Pianistin von Rang mit delikater Anschlagskultur und tief empfundenem Nachgestalten den Erfolg der Wiedergabe aller Werke w. Lieder von Kilpinen mitbestimmte.” (*Kölner Lokal-Anzeiger* 3.2.1930, nimimerkki H. L.); ”eine zu schönen Hoffnungen berechtigende Pianistin” (*Kölnische Zeitung*, Morgenausgabe 6.2.1930, Dr. Willi Kahl); ”eine Pianistin von hohem Rang” (*Rheinische Zeitung* 7.2.1930, Friedrich Stichtenoth).
393 Gerhard Hüsch > YK 19.5.1930.
394 MK > GA 9.2.1930.
395 MK > GA 4.3.1930.
396 Apurahan suuruus oli 17 000 markkaa vuodessa (US 2.2.1930).
397 MK > GA 6.4.1930.
398 YK > Maila Talvio 16.1.1930.
399 *Iltalehti* 27.3.1930, nimimerkki M. P.
400 US 19.3.1930: ”Yrjö Kilpinen jälleen kotona”, nimimerkki Fermaatti.
401 MK > GA 6.9.1931. Marie Jaëll (1846–1925, os. Trautmann) oli maineikas ja arvostettu ranskalainen pianisti, säveltäjä ja pedagogi. Hän kirjoitti useita pianonsoiton eri aspekteihin liittyviä teoksia ja tutustui muun muassa psykologiaan ja neurotieteisiin kehittäessään omaa opetusmetodiaan.
402 YK > MK 9.6.1933; MK > YK 11.6.1933.
403 Karila 1964, 132.
404 Kotelo 46, Margaret Kilpisen muistiinpanot 2.5.1933, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto.
405 Hbl 6.5.1933.

https://doi.org/10.21435/tl.285

406 *Wiborgs Nyheter* 9.5.1933.
407 Muun muassa MK > YK 13.5.1938. Kuolinilmoitukset: Einar Amos Hbl 16.10.1926, Juho Sakari Hbl 18.8.1934. Klaus Jalmari, *Vanhat Norssit* 700.
408 MK > SA 17.6.1931.
409 HS 12.5.1931.
410 Muut esitetyt teokset olivat Natanael Bergin *Engelbrekt*, W.A. Mozartin *Don Giovanni*, Riccardo Zandonain *Ekebyn kavaljeerit* ja Georges Bizet'n *Carmen*.
411 Lindfors 2006.
412 Toivo Haapanen toimi radion musiikkipäällikkönä vuoteen 1946 ja orkesterin kapellimestarina vuoteen 1950. Hän oli tohtoroitunut musiikin tutkija, Helsingin yliopiston dosentti ja neljän vuoden ajan ylimääräinen professori. Haapanen oli tunnettu musiikkinimi Saksassa ja vieraili siellä useasti. Kirjailija ja kääntäjä Tyyni Tuulio oli hänen sisarensa.
413 Kuusisto 1965, 282.
414 Lehden myöhemmässä lehden numerossa julkaistiin lisää lausuntoja.
415 Orkesteria perustettaessa siinä oli 12 soittajaa. Vuoteen 1938 mennessä Toivo Haapanen oli sinnikkään työn tuloksena saanut orkesterin laajennetuksi 33-miehiseksi (Maasalo 1980, 53).
416 Maasalo 1980, 46–47.
417 HS 26.4.1935.
418 Luettelo on todennäköisesti puutteellinen. Monet yllä mainituista esityksistä toistettiin joka tapauksessa radiossa useaan kertaan. Digitaalinen sanomalehtiarkisto, radio-ohjelmat.
419 Mozart 6.1.1931 ja 25.9.1934, Beethoven B-duuri 10.2.1937 ja Es-duuri 23.3.1939.
420 Taurula (1998, 242) antaa *Syyssarjan* esityspäiväksi 28.1.1933 ja nimeksi *Syysmietteitä*. Kalevalajuhla oli kuitenkin helmikuussa, ja kaikissa radio-ohjelmissa nimi on muodossa *Syysmielteitä*. Sarjat osat ovat: 1. Mieliange, 2. Tuulenväre, 3. Päivänsäde, 4. Halla ja 5. Kekri. Teoksen käsikirjoitus on kadonnut.
421 *Suomenmaa* 1.3.1933.
422 Hbl 11.2.1937: "Konstrevyn", nimimerkki S. P–n.
423 *Ilta-Sanomat* 11.2.1937: "Musiikkimaailmasta. Wieniläisklassikot", nimimerkki Särrä.
424 *Radiokuuntelija* 2.4.1939: "Tauon aikana", nimimerkki O. K. Taavi.
425 *Karjala* 24.2.1938, nimimerkki B.
426 *Wiborgs Nyheter* 26.2.1938, nimimerkki A. R.
427 A*amulehti* 18.2.1939, nimimerkki –rk–; *Kansan lehti* 18.2.1939, nimimerkki J. S.; *Tammerfors Aftonblad* 22.2.1939, nimimerkki A. A.
428 Karvonen 1957, 183, 259–260.

https://doi.org/10.21435/tl.285

429 Vuoden 1935 1250 markkaa vastasi 514,40 euroa vuonna 2021 (Tilastokeskuksen rahanarvonmuunnin).

430 Pajamo 2007a, 47.

431 Vuosikertomus 1935–1936. ”Nti I. Durchman [alkeiskoulun tarkastaja], R. Forsten, rva A. Furuhjelm, hra I. Hannikainen, rva E. Hellsten, ndit A. Holm, I. Hymander, rva M. Kilpinen, rva A. Kivirikko, hra E. Lindholm, nti E. Lindroos, hrat E. Linko, M. Paavola, S. Palmgren, rva E. Runsten, hra K.Virtanen. Tuntiopettaja hra V. Lahti.”

432 Dahlström 1982, 139–140.

433 Kotilainen 2009, 57. Alkeiskoulu nimettiin vuonna 1959 koulunuoriso-osastoksi ja vuonna 1964 nuoriso-osastoksi.

434 HS 23.5.1935, nimimerkki U. K–i.

435 Brita Olofsson sai päästötodistuksen 1936. Päästötodistukseen vaadittiin IIb-tutkinnon ja pakollisten aineiden suoritus.

436 Sinikka Kuulan esittämä teos oli Mozartin Konsertto c-molli, osa 1, Vivien Soldanin J. S. Bachin Toccata ja Courante. Alice Pacius soitti piano-osuuden Schubertin B-duuri-trion ensimmäisessä osassa.

437 Marthan isä oli Helsingissä, Düsseldorfissa ja Pariisissa opiskellut kuvataiteilija Torsten Wasastjerna (1863–1924).

438 US 20.9.1936, nimimerkki Mi-ka-el.

439 Hbl 22.9.1936; *Ilta-Sanomat* 22.9.1936, nimimerkki Särrä.

440 Tarkemmin pianonsoiton kurssitutkintojärjestelmän muotoutumisesta vuoteen 1936 asti katso Konttori-Gustafsson 2022.

441 HS 28.5.1939. Alice Pacius (1914–1997) opiskeli Margaretin luokalla 1932–1939. Hän kuului Fredrik Paciuksen veljen Augustin sukuhaaraan.

442 MK > YK 13.5.1938.

443 Chopinin etydi F-duuri op. 10 ja Lisztin konserttietydi *Waldesrauschen*, Bachin preludi ja fuuga f (WTK I), Brahmsin sonaatti fis-molli op. 2, Lisztin *Rigoletto-parafraasi* sekä Beethovenin G-duuri-konserton osat 2 ja 3.

444 Sinikka Kuula > Lasse Marttinen 19.6.1937.

445 IKL, Isänmaallinen kansanliike, oli äärioikeistolainen ja fasistinen puolue. Sinimustat-järjestö kasvoi nopeasti. Enimmillään osastoja oli toiminnassa seitsemisenkymmentä.

446 *Luo lippujen!* nro 5, 4.3.1938. Kulttuuririntamalta. Merjan Kaiun osasto. *Luo lippujen!* -lehti ilmestyi 1936–1939, sen päätoimittaja oli Viljo Lius, ja sitä julkaisi Sinimustat-järjestö. Järjestöllä oli muun ohella myös kulttuuritoimintaa, muun muassa Merjan Kaiku -niminen kuoro. Sanoilla ”Luo lippujen! Näin rinta rinnan kulkee nyt mustapaidat tahtiin vakavaan” alkaa Otto Al’Antilan suomennos *Horst Wessel Liedistä*, joka oli natsi-Saksan epävirallinen kansallislaulu.

447 Sinikka Kuula > Lasse Marttinen 22.8.1943.

448 Hbl ja SvPr 1.12.1943.

https://doi.org/10.21435/tl.285

449 On epäselvää, mitä Margaret tarkoittaa *Kielflügelillä,* ehkä fortepianon varhaista muotoa.

450 Schweitzer, teologi, filosofi, musiikkitieteilijä, kirjailija ja urkuri perusti 1920-luvulla Ranskan Kongoon Lambarénéen sairaalan, jossa ryhtyi toimimaan lääkärinä. Hän julkaisi muun muassa Bachin elämäkerran ja kirjan urkujen rakenteesta.

451 MK > YK 15.6.1936.

452 Gunnar Sundén soitti konserton Tauno Hannikaisen johtamassa populaarikonsertissa 26.2.1935. Konsertin arvostelija, nimimerkki A. A–n., kuuli teoksen silloin ensimmäistä kertaa. Margaret todennäköisesti kyllä tunsi Sundénin, joka kuului myös Suomen Musiikinopettajien liittoon.

453 *Suomen Sosialidemokraatti* 25.3.1928, nimimerkki R. J.

454 *Ilta-Sanomat* 4.12.1934, nimimerkki Särrä.

455 Tarkemmin 1940-luvun opettajakonserteista katso luku Helsingin musiikkielämää sodan aikana.

456 Edellisessä luvussa mainittujen vuosien 1924–1926 Margaretin kanssa konsertoineiden ja esiintyneiden laulajien lisäksi 1920-luvun lopulta ja seuraavan vuosikymmenen alusta voidaan mainita ainakin Oiva Soini 1927 ja 1932, Anna Hagelstam ja Hannes Kettunen 1929, Ester Hukari 1930, Meri Saarinen 1931 ja Inga Werner 1932.

457 SvPr 21.1.1934 ja US 9.2.1938, nimimerkki Y. S.

458 *Människans hem* ja *Visa* (Blomberg), *Anmutiger Vertrag* ja *Die Fusswaschung* (Morgenstern) sekä *Kesäyö* ja *Ihme* (Koskenniemi).

459 *Musiikkitieto* 1934 no 7. Konserteissa esitettiin Mozartin ja Haydnin kvartettoja sekä Sibeliuksen *Voces intimae.*

460 MK > YK 24.9.1934. Sanomalehtien lisäksi musiikkijuhlista kirjoitettiin myös aikakauslehdissä *Musiikkitieto* nrot 6 ja 7 (nimimerkki T. K.), *Suomen Musiikkilehti* nro 7 ja *Suomalainen Suomi* nro 4 (Sulho Ranta).

461 Gerhard Hüsch > YK 17.8.1932.

462 Raschista oli tullut Reichsmusikkammerin säveltäjien osaston (Komponisten-Kammer) puheenjohtaja Straussin jälkeen.

463 Gerhard Hüsch > YK 19.2.1934.

464 YK > MK 21.2.1934.

465 YK > MK 24.2.1934.

466 YK > MK 1.3.1934.

467 YK > MK 2.3.1934.

468 MK > YK 4.3.1934.

469 YK > MK 8.3.1934.

470 YK > MK 27.3.1934.

471 MK > YK 23.3.1934.

472 MK > GA 4.4.1934. Bachnerista ei ole löytynyt muita mainintoja kirjeissä. Kysymyksessä on luultavasti ollut amerikkalainen laulupedagogi Louis

https://doi.org/10.21435/tl.285

Bachner (1882–1945), joka nuoruudessaan esiintyi myös pianistina. Hän opetti Berliinin Musiikkikorkeakoulussa (Hochschule für Musik) 1921–1930. Vuodesta 1935 hän asui New Yorkissa ja julkaisi oppaan *Dynamic Singing: A New Approach to Free Voice Production* (1944). Riemann 1959, 82.

473 YK > MK 23.5.1934 ja 1.6.1934.

474 Talasniemi 2021, 30.

475 Katso muun muassa Mäkelä 2007, 161. Yhdistyksen perustamisesta kertoi muun muassa Hbl 13.6.1934. ISCM:n festivaaleilla esitettävät teokset valitsi kansainvälinen raati. *Ständiger Ratin* festivaaleille sen sijaan lähetettiin eri maista ehdotuksia teoksista, joiden esittämisestä lopulliset päätökset teki Emil Reznicek kansallisesti hyväksyttyjen kriteerien ja luetteloiden mukaisesti.

476 YK > MK 13.6.1934.

477 MK > YK 1.6.1934.

478 Siltanen 2002, 75.

479 Yrjö oli tutustunut säveltäjä Paul Graeneriin (1872–1944) Kööpenhaminassa kesällä 1933, minkä jälkeen Graener kirjoitti hänestä pitkän esittelyn *Deutsche Kulturwacht* -lehteen. Graener toimi jonkin aikaa Sternin konservatorion johtajana Berliinissä ja oli 1935–1942 Furtwänglerin seuraaja Reichsmusikkammerin varajohtajana. Hän oli liittynyt kansallissosialistiseen puolueeseen 1933 ja toimi aktiivisesti sen musiikkipiireissä.

480 MK > YK 3.6.1934. Hans Emge (1879–1962) kuului Yrjön ystäviin vielä sodan jälkeenkin.

481 MK > YK 5.6.1934.

482 MK > YK 26.2.1933.

483 MK > YK 10.6.1934.

484 YK > MK 18.6.1934.

485 Muun muassa HS, SSdem, *Ilta-Sanomat*, *Ajan Suunta*.

486 IS 20.11.1934, nimimerkki Särrä.

487 US 20.11.1934. Konsertti koostui Morgensternin, Koskenniemen, Sergelin, von Zwehlin ja Jalkasen runoihin sävelletyistä lauluista.

488 MK > YK 3.6.1934.

489 Hüsch > YK 14.2.1939.

490 US 20.4.1939, nimimerkki -el.

491 HS 17.11.1933. Mahdollisesti myös Gerhard Hüsch. Ks. Howell 2014, 14.

492 HS 30.11.1934.

493 Kohvakka 2008, 42.

494 Lucy Schuster > MK 13.7.1934. ”Er war so reizend und so hat uns eine grosse Freude gemacht. Viel ‘Whisky’ wurde getrunken! Unser Chauffeur in taxi hat sich verirrt und wir kamen erst eine Stunde spät an! Mein Mann war ganz ausser sich, und sprang hin und her in der Taxi wie eine Floh! Aber G.S.D. war der Professor nicht darüber wütend.”

https://doi.org/10.21435/tl.285

495 Karila 1964, 158.
496 MK > GA 7.2.1935.
497 Michel-Dimitri Calvocoressi (1877–1944) oli musiikkikirjoittaja ja kriitikko. Hän julkaisi 1900-luvun alkupuolella useita säveltäjäelämäkertoja (Liszt, Schumann, Glinka, Mussorgsky). Ravelin *Alborada del grazioso* on omistettu hänelle.
498 Eduard Erdmann ja Alma Moodie (1898–1943) esiintyivät yhdessä suurella menestyksellä 1920- ja 1930-luvulla. Leopold Auerin oppilas Moodie, yksi aikansa huippuviulisteista, oli esiintynyt Lontoossa jo useita kertoja, muun muassa BBC:n orkesterin solistina 19.11.1933 Busonin viulukonsertossa, jonka hän soitti uudelleen 12.4.1934 Lontoon Filharmonisen orkesterin solistina. Erdmannin kanssa hänellä oli konsertti Wigmore Hallissa 19.4.1934. Silloin ohjelmassa oli muun muassa Busonin viulusonaatti. (*The Fractured Self.* Endnotes 23, 28, 34 ja 35 to Letters, Part Four.) Tämä jäi ilmeisesti Moodien viimeiseksi esiintymiseksi Lontoossa. Erdmann palasi heti syksyllä esittämään Beethovenin B-duuri-konserton.
499 MK > GA 10.2.1935.
500 *The Musical Times*, March 1935, 260–261, nimimerkkiW. McN.: "Kilpinen's Songs. Kilpinen's entry into London has been gradual and, quite fortuitously, well staged. – – The first experience of Kilpinen's songs has left recollections of striking felicity and craft, while at the second recital the natural impulse seemed, by comparition, to have weakened – – outstanding composer of the day."
501 Äänityspaikat, -ajat ja levytetyt laulut, katso liite 3.
502 MK > GA 20.3.1935.
503 Lisa Hüsch > MK 20.2.1935.
504 Muun muassa HS 21.1.1935 ja 27.3.1935, *Ilta-Sanomat* 26.3.1935, *Uusi Aura* 27.3.1935.
505 Astra 1935, nro 7.
506 YK > MK 19.9.1936.
507 Yleisradion käytössä oli jo vuoden tai parin ajan ollut Eero Selinin rakentama cembalo. Margaret Kilpiselle rakennettu cembalo siirtyi sittemmin laulajatar Irma Rannan perikunnan omistukseen.
508 MK > GA 4.1.1931.
509 Merowitschin mainitaan soittaneen 1930-luvun alkupuolella G. Seifertin cembaloa Leningradissa Eremitaasissa järjestetyssä museokonserttisarjassa. Muut artikkelissa mainitut cembalistit ovat N[adezda] I. Golubovskaja, A. D. Kamenski ja I. A. Braudo. Näistä Golubovskajan kerrotaan paneutuneen cembalon soittoon syvällisesti. Šekalov 2008, 242.
510 GA > MK 10.12.1929.
511 *Suomen Musiikkilehti*, syyskuu 1929.
512 *Suomen Musiikkilehti* 1930, nro 4, 98–99.

https://doi.org/10.21435/tl.285

513 *Naisten ääni* 1930, nro 6, nimimerkki E. S.
514 HS 22.6.1931.
515 Knut Ole Höckert (1898–1960) sai päästötodistuksen Helsingin Musiikkiopistosta 1921.
516 Yleisradiolla oli vuoteen 1931 mennessä myös Selinin rakentama cembalo. Ei ole tiedossa, soittiko Höckert Yleisradion vai Margaretin cembaloa.
517 Hbl (Karl Ekman), SvPr (nimimerkki P.), US (Heikki Klemetti) ja HS (nimimerkki V.) 19.11.1931, *Karjala* (nimimerkki Fiss) 24.11.1931.
518 Musiikin tutkija Georg Schünemann (1884–1945) oli vuodesta 1920 Berliinin Musiikkikorkeakoulun professori ja sen johtaja parin vuoden ajan vuodesta 1932. Kilpisten Berliinin-vierailun aikaan hän vastasi Saksan kansallisesta soitinkokoelmasta.
519 MK > Maila Talvio 15.4.1934.
520 Soitinluettelon numero 316. Thea-Olivia Bergerin sähköpostiviesti kirjoittajalle 6.1.2022.
521 *Suomen Musiikkilehti* 1932, nro 9, 120 (Sulho Ranta).
522 Maaliskuussa 1935 Selin kirjoitti Margaretille Viipurista saaneensa valmiiksi cembalon, jolla Torsten Starckjohann soitti solistina kansankonsertissa Bachin f-molli-konserton. Eero Selin perusti Länsi-Helsingin Musiikkiopiston 1945.
523 *Suomen Musiikkilehti* 1.6.1937 no. 6.
524 Sellotaiteilija Yrjö Selin (1894–1965) oli Eero Selinin veli, jonka kanssa Margaret esiintyi useita kertoja. Yrjökin oli jossakin vaiheessa ”soitellut gambaa”, mutta siirtynyt sitten pysyvästi sellon pariin (*Ilta-Sanomat* 24.11.1939, nimimerkki Särrä). Hänet nimitettiin Sibelius-Akatemian sellonsoiton professoriksi 1943.
525 SvPr 26.5.1940.
526 HS 8.10.1911. Yhtyeen soittimet olivat quinton (viisikielinen diskanttiviulu), viola d’amore – jota soitti yhtyeen perustaja, Eero Seliniäkin Pariisissa opettanut Henri Casadesus, viola da gamba, ”kontrabasso” (bassogamba) ja cembalo. Henri Casadesus (1879–1947) soitti alttoviulua Capet-kvartetissa 1910–1917. Hän oli pianisti Robert Casadesus’n setä.
527 Talas 2007, 224.
528 Hbl 4.9.1913. Kiitän MuT Päivi Järviötä Schnedler-Petersenin tuomisesta tietooni.
529 Konsertot olivat Josef Haydnin ja portugalilaisen 1700-luvun säveltäjän Carlos Seixasin, jälkimmäinen sanomalehtien mukaan ensiesitys. Soolokonsertissa 27. maaliskuuta säveltäjänimet olivat Cabezon, Byrd, Farnaby, Froberger, Fr. Couperin, Seixas, Carvalho, Händel ja J. S. Bach.
530 *Musiikkitieto* 1935, nro 4; SvPr 22.3.1935 ja 28.3.1935; US 23.3.1935 ja 28.3.1935; HS 28.3.1935. Viimemainitun arvion kirjoittaja oli Uuno Klami. Hän piti cembaloa omalaatuisen viehättävänä ja vaikuttui erityisesti Couperinin

https://doi.org/10.21435/tl.285

mielikuvituksesta ja keksintäkyvystä, joka toi hänelle aina mieleen Musorgskin!

531 US 23.3.1935.

532 MK > YK 29.9.1938. Von Benda oli avioitunut suomalaisen, Berliinissä neljän vuoden ajan 1920-luvulla opiskelleen viulisti Karin Rossanderin kanssa.

533 *Suomen Musiikkilehti* (nimimerkki H. K.) ja *Musiikkitieto* nro 7, lokakuu 1938 (nimimerkki M. T.).

534 US 27.9.1938; Hbl 23.9.1938; *Musiikkitieto* nro 6, syyskuu 1938.

535 *Karjala* 28.9.1938.

536 Hbl 6.2.1930. FT Erich Fischer (1877–1977) oli Berliinissä opiskellut saksalainen säveltäjä, musiikkitieteilijä ja taidehistorioitsija. Tällainen etäyhteissoittojärjestely ei ilmeisesti kuitenkaan ollut aivan tavatonta, koska helmikuussa vuonna 1938 Suomen radiossa esitettiin Boris Sirpon järjestämä harvinainen ohjelma, jossa Viipurilaisen trion jäsenet soittivat kukin samanaikaisesti kolmella eri paikkakunnalla sijaitsevassa studiossa: Olavi Tilli viulua Turussa, Georg Harpf selloa Viipurissa ja Cyril Szalkiewicz pianoa Helsingissä. Tilli 1996.

537 NP 9.4.1948.

538 HS 18.1.1938: "Saksalaisia taiteilijoita Helsingissä".

539 Baker 1958.

540 "Evighetsmusik, i gammal 'klassisk' stil, den har en utpräglat Kilpiniansk stil och är det oaktat icke tidsbetonad. […] utförandet var förstklassigt." *Wiborgs Nyheter* 26.2.1938.

541 HS 26.1.1938. Säveltäjänimet J. S. Bach, Ph. E. Bach, J. C. Bach, Leclair ja Zipoli.

542 MK > YK 26.2.1933.

543 MK > YK 10.6.1933

544 MK > YK 14.6.1933.

545 MK > YK 26.2.1933.

546 YK > MK 20.3.1934.

547 YK > MK 3.6. ja 5.6.1935.

548 Aiheesta on kirjoitettu runsaasti. Katso esimerkiksi Levi 1994, Gleissner 2001, Jokisipilä & Könönen 2013, Carlberg 2016, Waldén-Antikainen 2022.

549 MK > YK 7.6.1935.

550 Gerhard Hüsch > YK 25.2.1936. "Da ich genau weiss, wie sehr du Graener verbunden bist, glaube ich bestimmt, dass dir unser Vorschlag Freude machen will."

551 Graener oli säveltänyt pianokonserttonsa jo 1925. Sellokonserton kantaesitti Paul Grümmer Kölnissä kymmenen vuotta myöhemmin. Erdmannin kamarimusiikkipartneri Alma Moodie oli kuullut sellokonserton esityksen ja kirjoitti tukijalleen Walter Reinhartille siitä julmin sanankääntein (17.1.1935). Hän piti konserttoa "kamalana" ja varoitti kaikkia uteliaita

https://doi.org/10.21435/tl.285

pysymään kaukana siitä. Lokakuussa 1936 hän tiedotti opettajalleen Carl Fleschille, että hänen oli määrä soittaa Graenerin viulukonserton ensiesitys. Ilmeisesti hän oli tutustunut partituuriin, sillä hän mainitsi ymmärtävänsä, miksei ollut soittanut Graeneria aikaisemmin, ja ettei tämä ollut tullut vähääkään paremmaksi ajan kuluessa. Konserton esitys oli määrätty tapahtuvaksi Kölnissä 9.3.1937, mutta Moodie perui sen viime hetkessä sairastumisen vuoksi. (Dreyfus 2021, 356, 583). Kater kuvaa Graeneria kiihkeäksi modernismin vihamieheksi ja hänen tyyliään ”kuolettavan vakavaksi synkretismiksi”, joka muistutti joskus Bruckneria ja Regeriä, joskus Straussia tai Brahmsia. Kater 1997, 25.

552 YK > MK 9.9. ja 13.9.1936.

553 Hbl 25.1.1936: ”En komplett intevju”, nimimerkki Dame-pique. Erdmannin isoisän veli oli Hegel-tutkija Johann Eduard Erdmann (1804–1892).

554 Gesetz zur Wiederherstellung Berufsbeamtentums 7.4.1933. Aiheesta lisää Levi 1994, 41.

555 *Ajan Suunta* 1.2.1936.

556 SSd, SvPr ja Hbl 27.1.1936.

557 US 27.1.1936.

558 YK > MK 6.6.1936.

559 YK > MK 4.6.1936.

560 YK > MK 6.6.1936

561 Ks. Mertanen 2012.

562 YK > MK 25.6.1936.

563 EE > MK ja YK 12.8.1936. Vaikka Yrjö kirjoitti ulkomailta omalle äidilleen melko säännöllisesti, yhtään kirjettä vuodelta 1936 ei ole päätynyt Kansallisarkiston kokoelmaan.

564 Erdmannin Helsingissä 1936 pitämästä kurssista, sen taustoista ja osallistujista tarkemmin artikkelissa Rahkonen 2022.

565 YK > MK 18.9.1936.

566 Vanhassa pasaasissa, KOP:n talon ylimmässä kerroksessa sijaitsivat myös Yleisradion studiot, jotka muuttivat sinne Unioninkadulta kesäkuussa 1927. Käytössä oli yhdeksän huonetta ja keittiö. Lyytinen & Vihavainen 1996, 37.

567 HS 25.9.1936: ”Professori Eduard Erdmann kertoo”, nimimerkki Kitty.

568 US 24.10.1936: ”Musiikkipalsta”, nimimerkki Mi-Ka-El.

569 YK > Lisa ja Gerhard Hüsch, ei päivämäärää, todennäköisesti 1936. Thilo von Trotha (1904–1938) oli Alfred Rosenbergin yksityissihteeri 1930-luvun alkuvuosista lähtien. Hän toimi eräänlaisena natsipuolueen kulttuuriasiamiehenä, kirjoitti lehtiin ja oli ulkoministeriön (Aussenpolitisches Amt) yhteyshenkilö Nordische Gesellschaftiin.

570 MK > YK 9.9.1936

571 MK > YK 10.9.1936.

https://doi.org/10.21435/tl.285

572 Yrjö sai Saksasta 1930-luvulla kaksi mitalia, Rautaristin ja Saksan Kotkan Ansioritarikunnan mitalin.

573 Fazerin konserttitoimiston johtajana 1939–1963 toimi Elsa Salminen, ”Salmiska”. Hän oli jo sitä aikaisemmin mukana järjestämässä kotimaisia konsertteja. Ernst Pingoud oli johtajana 1925–1933. Välikausi ennen Salmisen aikaa oli sekava. Pingoud on saattanut joutua tilapäisesti ”remmiin” ja saanut näin Margaretin vihat päälleen.

574 MK > YK 22.9.1936.

575 US ja HS 26.9.1936.

576 MK > YL 17.9.1936.

577 MK > YK 20.9.1936.

578 MK > YK 22.9.1936.

579 En ole pystynyt selvittämään varmuudella keitä tässä mainitut Spiesit olivat. Irene ja Eduard Erdmann olivat nuorena avioparina Berliinissä tutustuneet Walter Spiesiin (1895–1942), taidemaalariin, jolla oli laajalti yhteyksiä avantgardemusiikin ja filmin maailmaan. Hänestä tai hänen säveltäjäveljestään Leosta tuskin kuitenkaan oli kysymys. Todennäköisempi vaihtoehto on pietarilaissyntyinen, Suomeen 1918 muuttanut ja 1933 kansalaisuuden saanut insinööritoimisto A. Reuterin omistaja insinööri Bruno Spies. Westerlund (2011, 145) kertoo, että Valpon merkinnän mukaan hän oli NSDAP:n toimihenkilö Suomessa ja todennäköisesti Saksan tiedustelun yhteysmies. Spies kuului Saksalaisen koulun kannatusyhdistyksen johtokuntaan vuosina 1933–1944, joten vierailu on saattanut liittyä jonkin konsertin suunnitteluunkin.

580 Epäselvä päiväys; 18.9. olisi ollut perjantai.

581 Sanomalehdissä ja aikalaisten muistelmissa on useassa eri yhteydessä kerrottu Erdmannin osanneen koko Danten *Infernon* ulkoa alkukielellä (esimerkiksi US 25.9.1936, nimimerkki Mi-Ka-El). Onko tässä luettu yhdessä Dantea – melko romanttiselta kuulostavasti ja suorastaan Lisztiä ja Marie d'Agoultia muistuttavasti – vai olisiko Erdmann voinut kävellessään lausua ulkoa osia siitä?

582 Trude Jalowetz (Jalowitz, sittemmin Guermonprez, 1910–1976) oli saksalais-amerikkalainen tekstiilitaiteilija. Hän suoritti tekstiilialan ammattitutkinnon Saksassa ja opiskeli sitten stipendin turvin kudontaa Ruotsissa ja Suomessa. Hänen isänsä oli musiikkitieteilijä ja kapellimestari Heinrich Jalowetz, yksi Arnold Schönbergin läheisistä oppilaista. Truden vanhemmat olivat Erdmannien nuoruudenystäviä ja myös Trude varmaankin tunsi Eduardin jo lapsuudestaan. Hän kysyi Margaretilta kirjeessä 4.9.1933, oliko Erdmann tulossa Suomeen konsertoimaan, joten nähtävästi halusi tavata tämän. Natsien tullessa valtaan Trude Jalowetzin vanhemmat muuttivat Yhdysvaltoihin ja hän itse miehensä Paulin kanssa Hollantiin. Paul Guermonprez ammuttiin vastarintaliikkeen jäsenenä 1944.

https://doi.org/10.21435/tl.285

583 Erdmannin mielessä on vanha saksalainen sanonta ”geschmückt wie ein Pfingstochse” – koreana kuin helluntaihärkä. Karja päästettiin helluntaina talven jälkeen ulos laitumelle, ja silloin vahvin eläin johti joukkoa monenlaisin kukin ja nauhoin koristeltuna.
584 MK > YK 22.9.1936.
585 Maire Halava > MK 30.9.1957. Näyttelyä järjestettiin useina vuosina Hampurin messujen yhteydessä.
586 *Musiikkitieto* nro 7, 1938.
587 *Musiikkitieto* nro 4, 1939.
588 *Totentanz*-sarja oli kuultu BBC:n kautta radiossa jo Lontoon konserttimatkalla helmikuussa 1935, mutta säveltäjä teki siihen huomattavia muutoksia seuraavana vuonna (Taurula 1998, 235). Joissakin lähteissä mainitaan, että Margaret olisi soittanut myös kuudennen pianosonaatin Baden-Badenissa. Sitä ei kuitenkaan ole 21.3. konsertin ohjelmassa.
589 *Rheinisch-Westfälische Zeitung* ja *Dortmunder Zeitung Helsingin Sanomien* 25.5.1937 mukaan.
590 US 25.5.1937. Aiheesta myös muun muassa *Deutsche Warte* 15.4.1937. *Deutsche Warte: Nachrichtenblatt der ”Deutschen Kolonie” in Finnland* oli vahvasti kansallissosialistismielinen Suomen saksalaisen yhteisön aikakauslehti, joka ilmestyi 1935–1944.
591 YK > Ida Kilpinen 28.4.1937.
592 MK > SA 23.3.1937.
593 US 8.6.1937, nimimerkki Mi-Ka-El.
594 HS 22.1.1938: ”Yrjö Kilpisen uusi sellosarja”, nimimerkki E. K.
595 Muiden muassa *Ajan Suunta* 20.1.1938, nimimerkki v. t., ja *Suomen Sosialidemokraatti* 23.1.1938, nimimerkki –la. *Ajan Suunta* oli äärioikeistolaisen Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) äänenkannattaja. Ainakin Martti Paavola ja Heikki Aaltoila kirjoittivat lehteen konserttiarvosteluja.
596 Helsinkiin oli jo 1881 perustettu saksalainen koulu, joka suljettiin kesällä 1914. Malminkadulle 1933 rakennettu uusi talo, ”Hindenburghaus”, joka suunniteltiin jo ennen Hitlerin valtaan nousua, oli tarkoitettu sekä suomensaksalaisten kulttuurikeskukseksi että kouluksi. Sitä pidettiin aikansa modernina luksuskouluna. (Westerlund 2011, 140–141.)
597 HS 20.1.1938, nimimerkki U. K-i.
598 16.3.1938. *Deutsche Warte: Nachrichtenblatt der ”Deutschen Kolonie” in Finnland* oli vahvasti kansallissosialistismielinen Suomen saksalaisen yhteisön aikakauslehti, joka ilmestyi 1935–1944.
599 YK > MK 25.5.1938.
600 YK > MK 15.5.1938. Jean Sibeliuksen esityskorvauksista ja STAGMA:sta 1933–1944 katso Gleissner 2002, 124–125.
601 MK > YK 19.5.1938.

https://doi.org/10.21435/tl.285

602 Näyttely koostui säveltäjien kuvista ja heidän etnistä alkuperäänsä ja musiikillista arvoaan halventavista teksteistä. Näiden rappiomusiikin edustajien (Schönberg, Stravinsky, Hindemith, Webern, Krenek jne.) musiikkia saattoi myös kuunnella äänilevyiltä. Osoittaakseen solidaarisuutta säveltäjille ärsyyntynyt Bartók lähetti Saksan propagandaministeriöön valituksen siitä, että häntä – todennäköisesti Unkarin, Saksan liittolaismaan kansalaisena – ei ollut esitelty rappiotaiteen edustajana. Levi 1994, 95, 101–102.

603 YK > MK 23.5.1938. Viittaako Yrjö tässä Margaretin (myöhemmin perumiin) suunnitelmiin lähteä osallistumaan Erdmannin mestarikurssille Potsdamissa hieman myöhemmin?

604 YK > MK 25.5.1938.

605 MK > YK 2.5. – 17.6.1938.

606 Puolustusvoimain lippujuhlan päivää vietettiin 16.5. (sisällissodan valkoisten joukkojen voitonpäivä 1918) vuoteen 1942 asti. Viimeinen paraati järjestettiin kuitenkin 1938. Sittemmin päivää on vietetty 4.6.

607 Tässä saatetaan tarkoittaa radiolle tehtäviä vain rajallisen käyttömäärän sietäviä niin sanottuja pikalevyjä.

608 MK > YK 1.5.1938–17.6.1938.

609 HS 8.9.1938.

610 *Suomen Musiikkilehti* nro 7, lokakuu 1938. ”Musiikkikirje Kööpenhaminasta” (W. Talvi). Musiikkijuhlista lisäksi muun muassa Hbl 10.5.1938 ja *Musiikkitieto* nro 5, toukokuu 1938.

611 YK > Ida Kilpinen 8.9.1938 (postikortti); MK > Ida Kilpinen 11.9.1938 (postikortti).

612 YK > MK 1.6.1939.

613 MK > SA 6. ja 9.6.1939.

614 YK > MK 10.6.1939.

615 YK > MK 12.6.1939.

616 YK > MK 16.6.1939.

617 YK > MK 21.6.1939.

618 MK > YK Langballigausta 18.6.1939.

619 MK > YK Potsdamista 21.6.1939.

620 YK > MK 22.6.1939 ja 24.6.1939.

621 Bulgarialaissyntyinen Sava Savov (1909–1985) oli Erdmannin mestariluokan oppilas 1930-luvulla. Sodan jälkeen hän muutti Sveitsiin ja opetti Luzernissa, Bernissä ja Zürichissä sekä toimi 1971–1976 Zürichin konservatorion johtajana. Toinen tunnetuksi tullut Erdmannin oppilas Kölnistä, Paul Baumgartner (1903–1976) oli syntyperältäänkin sveitsiläinen ja palasi sinne natsihallinnon päästyä valtaan.

622 MK > YK, Babelsberg-Potsdam, Kaiser Wilhelmstr. 15 bei Rosin Stolta 24.6.1939.

623 MK > YK 26.6.1939.

https://doi.org/10.21435/tl.285

624 YK > MK 28.6.1939.
625 MK > YK 29.6.1939.
626 MK > YK 9/10.7.1939.
627 YK > MK 8.7.1939.
628 MK > YK 7.10.1938.
629 MK > YK 23.9.1938.
630 YK > MK 23.9.1938.
631 Dagmar Tavaststjerna, Daggi (1875–1957), oli yksi Margaretin äidin sisarista. Hänen aviomiehensä, ruotsalaissyntyinen Carl Oskar Carlsson (1880–1953) vaikutti Ruotsissa adventistina ja aviopari työskenteli yhdessä muun muassa Nyhyttanin lähetyskoulussa. Avioituessaan 1917 pariskunta yhdisti molemmat sukunimet yhteiseksi nimeksi Carlstjerna.
632 MK > YK 13.9.1938.
633 MK > YK 23.9.1938.
634 MK > YK 29.9.1938.
635 YK > MK 29.9.1938.
636 MK > YK 4.10.1938.
637 YK > MK 21.11.1939.
638 MK > YK 28.11.1939.
639 MK > YK 3.12.1939.
640 YK > MK 1.12.1939.

VII Sodan aika

641 Sylvia Grümmer > MK 8.12.1939. ”Olen äärettömän surullinen siitä mitä on tapahtunut, se, ettei pystytä auttamaan on traagista. Toivottavasti löydetään vielä ratkaisu, jotta ei vuodateta aivan liian paljon verta.”
642 Jokisipilä & Könönen 2013, 179.
643 Meri Louhos 1.
644 Päiväämätön kortti Suomesta Saksaan MK > YK. Aune Antti oli laajalla kiertueella Saksassa ainakin vuonna 1943, jolloin hän myös koki Berliinin pommitukset (Carlberg 2016, 181). Heinäkuussa 1943 Suomen radiossa kuultiin Aune Antin ja Margaret Kilpisen esittämiä Yrjö Kilpisen lauluja, jotka Tauno Karila esitteli (ÅU 3.7.1943).
645 Todistus on kirjoitettu vasta 24.4.1944, mutta Margaretilla on varmaankin ollut lupa apulaiseen jo aikaisemminkin. Apulaisia oli joka tapauksessa, heitä tuli ja meni. He olivat välttämättömiä, mutta heistä aiheutui myös huolta. Mauno Vannas (1891–1964) oli kansainvälisestikin tunnettu silmälääketieteen professori. Sodan aikana hän toimi sotilassairaalan ylilääkärinä. Vannas oli alansa ehdoton auktoriteetti Suomessa, paljon käytetty, Sibeliustakin hoitanut lääkäri. Hän johti äärioikeistolaista Suomen Valtakunnan Liittoa (SVL), jonka jäsenistöön kuului muiden muassa noin neljäsosa koko maan professoreista.

https://doi.org/10.21435/tl.285

646 YK > MK 10.6.1936.

647 Puhelinkeskustelu Tauno Keiramon kanssa 5.3.2022.

648 Paavilainen 2020, 57.

649 Taina 1998.

650 Luontola toimi kylpylänä ja luonnonhoitolana 1931–1992. Sen perusti aiemmin Helsingissä Kirvun luonnonparantolassa työskennellyt Wolzenburgin pariskunta. Hoitoihin kuuluivat Kuhne-vesikylvyt, savikylvyt, erilaiset sähköhoidot ja kasvisruokavalio; kahvin, tupakan ja alkoholin käyttö oli kiellettyä. Myös Kirvu oli Margaretille tuttu paikka.

651 Kamsholmen sijaitsee noin neljän kilometrin etäisyydellä Vuosaaren satamasta.

652 Margaret kertoo kirjeessä 27.2.1933 Yrjölle, että eräs nuoripari oli kiinnostunut ostamaan Yrjön ”huoneuston”, osoitetta hän ei mainitse. ”Totta kai sinä myyt?”, hän kysyy.

653 MK > YK 23.7.1941.

654 Kurt Atterberg (1887–1974) oli ruotsalainen kapellimestari ja säveltäjä. Hän oli keskeinen henkilö Ruotsin musiikkielämässä ja vaikutusvaltainen myös sen kansainvälisissä musiikkisuhteissa. Hän toimi Saksassa Ständiger Ratin sihteerinä. 1920-luvulla Atterberg kritisoi Ruotsiin asettunutta säveltäjä Moses Pergamentia antisemitistisin sanankääntein. Atterbergin yhteyksistä kansallissosialisteihin katso Garberding 2009.

655 YK > MK 1.12.1941.

656 MK > YK 28.11.1941.

657 Haapanen johti Berliinissä Saksan radion kutsumana. Solistina oli Aulikki Rautavaara, joka lauloi viisi Kilpisen laulua. Hän oli vieraillut Saksassa useasti. Muu ohjelma koostui Sibeliuksen, Klamin ja Järnefeltin musiikista. Lehdessä kerrottiin suomalaisten viime aikoina konsertoineen usein Saksassa, viimeisimpinä Anja Ignatius ja Timo Mikkilä (Hbl 1.12.1941).

658 YK > MK 26.11.1941.

659 MK > YK 28.11.1941.

660 MK > YK 16.12.1941.

661 MK > YK. Päiväämätön kirje, joka näyttää ajoittuvan vuodelle 1942.

662 MK > GA 11.9.1942.

663 MK > GA 23.9.1942.

664 YK > MK 2.12.1940.

665 YK > MK 10.3.1942.

666 MK > YK 19.3.1942.

667 YK > MK 1.4.1942.

668 YK > MK 29.–30.9.1942. Pianosävellykset, jotka Breitkopf & Härtel julkaisi seuraavana vuonna, olivat *Pastoraalisarja*, *Totentanz*-sarja ja pianosonaatit nro 3 ja nro 6.

669 MK > YK 12.10.1942.

https://doi.org/10.21435/tl.285

670 MK > YK 12.10.1942.
671 MK > YK 29.10.1942.
672 YK > MK 18.11.1942.
673 MK > YK 5.10.1943. Olof Seger (1880–1973) oli ruotsalainen opettaja ja kirjailija.
674 Karila 1964, 183.
675 YK > GH 22.2.1944; YK > Emmi Kalla-Heger 22.2.1944.
676 YK > MK 24.4.1944. Hauptamtsleiter Hans-Wilhelm Scheidt toimi Alfred Rosenbergin alaisuudessa. Mainittu rouva Scheidt on saattanut olla hänen vaimonsa.
677 YK > MK 17.19.5.1944.
678 *Der Norden* 6/1944. Lehti kertoo Nordische Gesellschaftin tilanneen konsertit. Kirjeessä Margaretille 17.4. Yrjö kertoo sopineensa lisäksi neljästi suuresta Kraft durch Freude -konsertista.
679 MK > YK 10.5.1944.
680 YK > MK 9.6.1944.
681 YK > GH 17.6.1944.
682 Nordische Gesellschaftin sähke Yrjö Kilpiselle 16.7.1944.
683 YK > MK 26.8.1944.
684 Lehtinen 2020, 100.
685 Lehtinen 2020. Kansan- tai Sotateatterin Ylioppilastalolla esittämän Franz Lehárin *Iloisen lesken* tiedettiin yleisesti kuuluvan Hitlerin suosimiin kevyen klassisen musiikin teoksiin. Yksi operetin sävelmistä, ”Da geh ich zu Maxim”, on päätynyt Šostakovitšin Leningrad-sinfoniaan (1941) säveltäjälle tyypillisenä ironisena viittauksena. Sama sävelmä esiintyy myös Bartókin Konsertossa orkesterille (1943), neljännen osan Lehár-sävelmäparodiassa.
686 Mts. 8–10.
687 Mts. 38, 42–43.
688 Mts. 53, 60.
689 Saksasta Edvard Weiss, sittemmin New Yorkiin asettunut Busonin oppilas 1941, Eduard Erdmann 1943, Erdmann ja Günter Weinert 1944, Unkarista Annie Fischer 1941 ja Julian von Károlyi 1943, Tanskasta Suomeen sittemmin avioitunut France Ellegaard 1940 ja 1944 ja Kroatiasta Melita Lorković 1942 ja 1943. Lorković esitti myös Kilpisen *Totentanz*-sarjaa. Lehtinen 2020.
690 Muut viulistit olivat Ruotsista saapunut Guila Bustabo, joka konsertoi Timo Mikkilän avustamana 1940 samoin kuin italialainen Lilia d’Arbore 1943. Samana vuonna antoi konsertin Ruotsissa asuva yhdysvaltalainen Beatrice Griffin. Pianon ääressä oli silloin Leo Funtek, joka soitti myös romanialaisen Virgil Popin konsertissa 1944. (Lehtinen 2020.)
691 Raivio 1997, 437.
692 Lehtinen 2020, 89–91.
693 HS 19.5.1941, nimimerkki U. K-i.

https://doi.org/10.21435/tl.285

694 Orkesteri oli konsertoinut Helsingissä jo neljä vuotta aikaisemmin, 22.1.1937 Eugen Jochumin johtamana. Silloin ohjelman säveltäjänimet olivat Beethoven, Weber, Strauss ja Sibelius, ylimääräisenä Wagnerin *Tannhäuser*-alkusoitto. Muun muassa US ja SvPr 21.1.1937.

695 YK > GH 19.2.1942.

696 Carlberg 2016, 176.

697 MK >YK 29.10.1942.

698 Hbl 2.10.1943.

699 MK > YK 10.12.1940.

700 Lehtinen 2020, 53.

701 Hbl 21.2.1941, nimimerkki F-dt.

702 Hbl 11.2.1941, nimimerkki Ehr.

703 Vuoden 1941 konsertissa muusikot olivat Margaret Kilpinen (cembalo), Kaj Kajanus (viulu), Ilmo Ranta (alttoviulu), Pentti Rautawaara (sello) ja Asser Sipilä (oboe).

704 Hbl 10.5.1941, nimimerkki Ehr.

705 Hbl 30.1.1942.

706 Aune Antin Kilpinen-ohjelma: *Lieder der Liebe* op. 60 (Morgenstern) sekä *Solstrålen*, *Stämningsvisa*, *Lilla Olles visa* ja *Så dansa* (Cnattingius), *Kerran*, *Pitkä on tuskan tie* ja *Oh päivät* (Jalkanen), Vocalise-etude.

707 Vaikka Helsingin Konservatoriosta oli jo 1939 tullut Sibelius-Akatemia, salin nimeksi jäi edelleen Konservatorion Sali. Nimi Helsingin konservatorio sen sijaan siirtyi entiselle Kansankonservatoriolle.

708 Hbl 3.4.1943; *Tammerfors Aftonblad* 6.4.1943; ÅU 7.4.1943. Hüschin ohjelma Helsingissä sisälsi 19 laulua: *Elegie an die Nachtigall*, *Sommernacht* ja *Wunder* (Koskenniemi), *Liebeslied*, *Notturno* ja *Mondschein-Ode* (Jalkanen), *Es ist Nacht*, *Heimat* ja *Anmutiger Vertrag* (Morgenstern), *Nachts auf Posten* ja *Marienkirche zu Danzig* (von Zwehl), *An meinen Feind* (Streil), *Vergissmeinnicht* (Österling), *Erinnerung* ja *Es war zur holden Lenzenzeit* (Cnattingius) sekä *Unter Blüten, Tausend stille weisse, blaue Blumen*, *Spielmannssehnen* ja *Ich sang mich durch das deutsche Land* (Sergel) (Hbl 4.4.1943). Hüsch esiintyi Suomessa kymmenisen kertaa vuosien 1934 ja 1959 välisenä aikana. Hänen lauluaan välitettiin suomalaisille varsin useasti myös radion kautta aina sodan päättymiseen asti ja vielä sen jälkeenkin. Viimeisen kerran hän esiintyi Suomessa Yrjön kuoleman jälkeen järjestetyssä muistokonsertissa vuonna 1959.

709 Hbl 14.10.1944, nimimerkki B. B–t.

710 SvPr 17.11.1944 ja 2.12.1944. *Das bittersüsse Lied*, *Schäferlied*, *die Nachtigall*, *Erwartung*, *Missä valkokyyhky lentää*, *Armasta etsiessä*, *Lemmen laulu*, *Kuutamolla*, *Kummitus*, *Ruusupensas*, *Käki* (Löns); *Vem är du*, *Stjärnorna äro så stilla* (Blomberg); *Minnen* ja *Så dansa* (Cnattingius); *Ilta*, *Nokturnus* ja

https://doi.org/10.21435/tl.285

Aamulaulu (Jalkanen); *Maassa marjani makaavi* ja *Käköä kuullessa* (Kanteletar); *Tarhassa kiipii hienohelma* (Larin-Kyösti).

711 SvPr 5.12.1944, nimimerkki N-E. R.; Hbl 5.12.1944, nimimerkki F–dt.

712 MK > YK 18.11.1939.

713 Lehtinen 2020, 51; Dahlström 1982,149–153.

714 Dahlström 1982, 149–156.

715 Mts. 155.

716 MK > YK 10.5.1944.

717 Tage Forsman, Mirja Paloheimo, Inkeri Rantasalo, Aune Haapanen (Toivo Haapasen tytär), Margaretha von Schantz, Sinikka Kuula (sittemmin Marttinen), Taimi Kuusi ja Kirsti Nousiainen (sittemmin Partanen). Lukuvuoden 1941–1942 tiedot puuttuvat Sibelius-Akatemian arkistosta.

718 Katso luku Opetustyötä, tutkintoja ja kurssitutkintoja.

719 Puhelinkeskustelu Johan von Schantzin kanssa 27.5.2023.

720 HS 17.5.1944. Nimimerkki Merja.

721 Karvonen 1957, 233–234.

722 SvPr 8.4.1943, nimimerkki N-E. R.

723 HS 18.5.1944, nimimerkki U. K–i.

724 Englund 1997, 107.

VIII Elämä jatkuu: 1945–1959

725 Esimerkiksi Suomen Säveltäjät 1945, Suomen Akatemia 1948, Sibelius-viikot (sittemmin Helsingin Juhlaviikot), Suomen Solistiyhdistys ja Suomen Muusikoiden liitto 1951, Klemetti-opisto, Cantores minores -kuoro ja Fennica-levymerkki 1953. (Dahlström 1982, 158; https:/muhi.uniarts.fi/uusia-rakenteita/)

726 IE > MK 25.11.1946.

727 IE > MK 22.9.1947. Monet sodanjälkeisen ajan Suomessa asuneet muistavat tänne lähetetyt amerikkalaiset avustuspaketit, joissa oli tarpeellisia ruokatavaroita, joskus tosin myös suomalaisesta näkökulmasta hyvin outoja hepeneitä.

728 Tiitta 2004.

729 Englund 1997, 210.

730 Lehto 2001, 209–211.

731 Kuusisto 1964, 282.

732 Gubert v. Salis > Yrjö Kilpinen 15.3.1952 ja 8.5.1952.

733 Sukkien parsiminen näyttää menneinä vuosikymmeninä kuuluneen perheenäitien vakiotöihin. Irene Erdmannkin mainitsee saman ”harrastuksen” kirjeessä Margaretille 1936. Ompelemisen taito oli muutenkin naisille varsin hyödyllinen ennen valmisvaateteollisuuden kehittymistä. Myös Margaret harjoitteli ompelemista Mattilassa ennen avioitumistaan.

734 *Eeva* touko-kesäkuu 1948.

https://doi.org/10.21435/tl.285

735 Rekisteröintipäivä oli 11.8.1959. Seuran uuden hallituksen jäsenet olivat Tauno Hannikainen (pj.), Aune Antti (vpj.), Göta Blomberg, Juho Hämäläinen, Tauno Karila, Roger Lindberg, Rolf Nevanlinna, Einari Marvia, Olavi Pesonen, Marjatta Myrberg (seuraavan vuoden hallituksessa hänen tilallaan on Martti Ruutu), Oiva Soini ja A. O. Väisänen. Maire Pulkkinen oli seuran sihteeri ja rahastonhoitaja.

736 MK > YK 7.11.1956.

737 Tiedot Laulumusiikin ystävät ry:n leikearkistosta.

738 HS 20.10.1959, nimimerkki M-i V-i.

739 *Päivän Sanomat* 24.10.1959, nimimerkki M. P. (Matti Piipponen). Myös Martti Paavola kirjoitti kritiikkejä tällä nimimerkillä, mutta luultavasti hän ei kirjoittanut vasemmistolaiseen *Päivän Sanomat* -lehteen.

740 *Ylioppilaslehti* 30.10.1959, Erkki Salmenhaara.

741 Väisänen kirjoitti kaksitoista vuotta myöhemmin kuvauksen perustamisajatuksen syntymisestä ja kuvaili sen saaneen alkunsa ”sattumasta”. A. O. Väisänen: ”Savonlinnan musiikkipäivistä” (US 3.8.1966).

742 YK > MK 18.7.[1954] Savonlinnasta.

743 Savolainen 1995, 69–73.

744 Hbl 25.(28?)8.1955: “Liedprofessor efterlyser musikalisk sommarakademi”, nimimerkki M. R–m.

745 MK > YK 18.2.1956.

746 Bruno Seidlhofer > YK 6.4. ja 8.11.1955.

747 MK > YK 3.3.1956.

748 MK > YK 22.3.1956.

749 MK > YK 3.3.1956.

750 Tauno Keiramo, joka ensin työskenteli Alvar Aallon arkkitehtitoimistossa, perusti oman toimiston Turkuun 1963.

751 Puhelinkeskustelu Tauno Keiramon kanssa talvella 2020.

752 MK > YK 22.3.1956.

753 MK > YK 21.10.1956.

754 Säveltäjä Sulho Ranta (1901–1960) toimi Sibelius-Akatemiassa teorianopettajana, taloudenhoitajana ja vararehtorina. Hän kirjoitti paljon musiikista ja vaikutti kriitikkona (nimimerkillä Särrä) *Ylioppilaslehdessä*, *Suomen Sosialidemokraatti* -lehdessä ja pisimpään *Ilta-Sanomissa*.

755 Anna-Maija Angervo, Sointu Angervo, Ritva Antila(-Seppä), Anneli Asp, Irmeli Mattila, Kirsti Nousiainen (Partanen), Seija-Sisko Parviainen, Margit Rahkonen, Anja Suomi, Marja-Liisa Vahervuo, Ebba Ålander.

756 MK > YK 21.4.1951.

757 MK > YK 1.10.1953.

758 Alkeiskoulun nimi muuttui Koulunuoriso-osastoksi vasta vuosikymmenen vaihteessa.

https://doi.org/10.21435/tl.285

759 Ålander opiskeli Sibelius-Akatemiassa 1949–1960, päästötodistus 1955, diplomi 1961; Antila-Seppä opiskeli 1950–1955, diplomi 1955.

760 Puhelinkeskustelu Ritva Antila-Sepän kanssa 2019.

761 MK > YK 22.3.1956.

762 Kilpailu perustettiin heti sodan jälkeen 1945, ensin jokavuotisena. Vuodesta 1951 lähtien se järjestettiin joka toinen ja vuodesta 1970 joka kolmas vuosi. Vuonna 2002 kilpailu muuttui kansainväliseksi ja järjestetään joka viides vuosi.

763 Myös Liisa Sointeen nimi vilahtaa ohimennen Margaretin ja Eduardin kirjeenvaihdossa samoihin aikoihin, mutta jää epäselväksi, suunnitteliko hän ehkä lähtöä Erdmannin kursseille tai oppilaaksi Hampuriin, vai etsikö vain ylipäänsä opettajaa Euroopasta.

764 Kirsti Partanen > MK 12.11.1962 ja 21.11.1962.

765 Ritva Antila-Seppä > MK 18.9.1960. Yksi Margaretin parhaista 1930-luvun oppilaista, Alice Pacius, oli päätynyt 1942 Berliiniin, missä hän opiskeli lukukauden verran Wladimir Horbowskyn (1905–1989) oppilaana. Hän kirjoitti sieltä Margaretille, että tunteja oli kahdesti viikossa, ja tunneilla soitettiin aina ulkoa. Alice kertoo Horbowskyn olleen hyvin ystävällinen, mutta äärimmäisen tarkka. Hänellä oli oma metodinsa ja omat sormijärjestyksensä, joita oli noudatettava, jotta tekninen osaaminen saataisiin vankaksi. Kaikki oli ikään kuin alettava uudestaan alusta, mikä oli tehdä Alicen epätoivoiseksi.

766 Puhelinkeskustelu Pekka Laakkosen kanssa 15.9.2019.

767 Anna-Liisa Elovaara > MK 27.2.1964 ja 6.2.1965.

768 Meri Louhos 3.

769 Tältä ajalta on vain Yrjön kirje Tukholmasta 16.8.1944 ja muutamia viestejä kummaltakin samasta kaupungista vuosilta 1949 ja 1950.

770 Arkistossa on muitakin Margaretin kirjoittamia runomuotoisia huomionosoituksia.

771 NP 23.2.1945, nimimerkki N-E. R.

772 Kerttu (1911–1989) kuului Siukosten musikaaliseen sukuun. Sibelius-Akatemiassa toimineet muusikkosisarukset Leena, Inkeri ja Varpu olivat Kertun serkkuja. Sodan jälkeen Kerttu muutti takaisin Yhdysvaltoihin, missä hän menestyi pianistina, laulajana ja musiikinopettajana.

773 Marketta Valve (sittemmin Kosonen, s. 1939) tuli myöhemmin tunnetuksi sekä pianon että cembalon soittajana ja opettajana. Aivan viime aikoina pianisti Kirill Kozlovski (s. 1981) on profiloitunut myös cembalon soittajana.

774 NP 18.12.1945, nimimerkki E. B.; Hbl 18.12.1945, nimimerkki S. P.

775 NP 21.4.1947.

776 Muun muassa NP 8.10.1953. Soolokappaleiden säveltäjät olivat Lully, J. S. Bach, Couperin, Rameau, Daquin.

https://doi.org/10.21435/tl.285

777 Hbl 4.1.1949; MK > YK 3.1.1949.
778 H. A. Peter. Performing the Jewish Archive.
779 Borg 1992, 91.
780 NP 24.1.1949. Nimimerkki B. B-t.; Hbl 24.1.1949. nimimerkki S. P–n.
781 *Tammerfors Aftonblad* 24.1.1949.
782 MK > YK 24.10.1950.
783 MK > YK 30.10.1950.
784 Konsertin arvioinut nimimerkki H. M. (*Hämeen Kansa* 11.12.1952) kertoo laulun edustaneen Kilpisen ”viimeistä tuotantoa”, vaikka laulu kuuluu säveltäjän varhaiseen tuotantoon. Taurula (1998, 178) mainitsee kuitenkin Kilpisen säveltäneen lauluun uuden keskitaitteen, jonka Kim Borg sittemmin orkestroi (1960-luvulla?) revisoidessaan Kilpisen varhaista orkesteriversiota. Esitettiinkö Hämeenlinnassa siis varhainen laulu, mutta uudella keskitaitteella varustettuna?
785 Sibelius-viikot -tapahtuma järjestettiin ensimmäisen kerran 1951. Nimi muuttui Helsingin Juhlaviikoiksi 1968.
786 Säveltäjät olivat Reichardt, Gottlob, Neefe, Byström, Zelter, Ahlström.
787 MK > YK 14.6.1957.
788 MK > YK 9.3.1951.
789 MK > YK 13.3.1951.
790 Sukunimi Hinkel on tuttu, sillä Hans Hinkel (1901–1960) oli liittynyt puolueeseen jo varhain, toimi Reichskulturkammerin johtotehtävissä ja oli vastuussa lukuisista antisemitistisistä toimista. Hinkel solmi uuden avioliiton vuoden 1956 keväällä. Mikäli kyseessä olevan kirjeen osoitteen ja Hans Hinkelin perheen välillä on yhteys, kysymyksessä voisi olla esimerkiksi hänen ensimmäinen vaimonsa.
791 MK > YK 28.2.1956.
792 YK > MK 27.2.1956.
793 Hermann Küster, sahateollisuusmies ja hyvä amatöörilaulaja, oli Gladbeckin kaupungin musiikkielämän tärkeä tukija.
794 YK > MK 27.2.1956.
795 YK > MK 30.10.1956. Derrick Olsen (s. 1923) on sveitsiläinen bassobaritoni, joka lauloi useissa tärkeissä rooleissa eri puolilla maailmaa.
796 YK > MK 12.11.1956.
797 YK > MK marraskuu 1956, ei päivämäärää. Marie-Louise Kleinista tuli Gerhardin pysyvä elämänkumppani, vaikkakaan he eivät avioituneet. 1950-luvun lopulla heille syntyi poika, André. GH > MK 21.6.1964.
798 GH > MK 24.5.1959.
799 MK > YK Åled 21.11.1956.
800 YK > MK 1.12.1956.
801 Ks. luku Erdmannin mestarikurssi Helsingissä 1936.
802 IE > MK 25.11.1946.

https://doi.org/10.21435/tl.285

803 Viime vuosina on jälleen noussut kiinnostusta unohdettuja säveltäjiä kohtaan, ja Erdmannin teoksista on ilmestynyt joitakin levytyksiä, esimerkiksi sinfoniat 1–4 ja viulusonaatti.
804 Dümling 2014.
805 Pace 2018, 88.
806 Krenek 1998, 82.
807 Tiessen 1998, 56.
808 Pace 2018, 88, 91, 103.
809 Mendelssohn, Alkan, Dukas, Schönberg, Berg, Krenek, E. Schulhoff, Toch, Willner, Hindemith, Schnabel, Milhaud, Castelnuovo-Tedesco, Stravinsky.
810 IE > MK 19.3.1948.
811 IE > MK 9.8.1950.
812 MK > IE 8. ja 11.7.1953.
813 IE > MK 26.1.1955.
814 MK > YK Hampuri 1957, ei päivämäärää. Kurssista myös luvussa Erdmannin mestarikurssi Helsingissä 1936.
815 IE > MK 8.3.1958.
816 YK > MK 7.4.1951.
817 GA > MK 31.5.1951.
818 MK > YK 7.4.1951.
819 MK > YK 21.4.1951.
820 MK > YK 2.5.1951.
821 MK > YK 20.6.1951.
822 MK > YK 25.6.1951.
823 Grümmer [1963], 118–119.
824 YK > MK 20.6.1951. Tiikkaja (2014, 198) mainitsee Yrjön ”huomanneen nuoren laulajattaren” viimeistään 60-vuotiskonserttinsa yhteydessä talvella 1952. Tutustuminen on kuitenkin todennäköisesti tapahtunut jo aikaisemmin.
825 YK > MK 25.–27.6.1951.
826 YK > MK 2.7.1951
827 Karila 1964, 198.
828 YK > GH 1.1.1948 ja 22.11.1948.
829 GA > MK 14.5.1950.
830 IE > MK 9.8.1950.
831 IE > MK 8.3.1951.
832 YK > MK 13.3.1951.
833 MK > YK 9.3.1951.
834 YK > MK 7.4.1951.
835 YK > MK ja Siipi 1.4.1951.
836 Margot Ruedolf oli avioitunut vuonna 1936 Paulin pojan Hansin kanssa. Heille syntyi 1938 poika Peter, josta myös tuli tunnettu sellisti. Avioliitto

https://doi.org/10.21435/tl.285

päättyi pian toisen maailmansodan alettua. Vuodesta 1944 Margot asui Peter-poikansa kanssa Paul Grümmerin luona. Hän julkaisi vuonna 1954 harjoituskokoelman *Neue tägliche harmonische Übungen für Violine* vastaavasti kuin Paul Grümmer omat harjoitteensa sellolle.

837 YK > MK 7.7.1953.

838 Karila 1964, 205; YK > MK 15.7.1953.

839 YK > MK 11.8.1953.

840 YK > MK 17.9.1953. Margaret Weberin esiintymisiin liittyvä maininta on International Music Calendarissa vuodelta 1961, jolloin hän soitti Ernst Krenekin musiikista koostuneessa konsertissa 25.1. Winterthurissa säveltäjän johtaessa.

841 MK > YK 24.8.1953.

842 MK > YK 24.8.1953.

843 Vuonna 1955 vahvistetussa asemakaavassa Meilahden huvila-alue määriteltiin puistoksi, jonka osalle voidaan rakentaa julkisia rakennuksia. Kaavalla oli vaikutuksia vuokrasopimuksiin. 1957 päättyneitä vuokrasopimuksia jatkettiin vain vuoteen 1965, jolloin Meilahden vuokralaiset yhtä lukuun ottamatta anoivat jatkoa sopimuksille. Epävarmuuden jatkuessa huvilarakennukset saivat rapistua ja kaupunki lunasti 16 huvilaa. Julkisen rakentamisen suunnitelmista luovuttiin, mutta kaupunki pohti edelleen alueen kehitysvaihtoehtoja. Siipi asui huvilassa vanhempiensa jälkeen vuoteen 1967, jolloin Helsingin kaupunki osti sen ja vuokrasi sen viisi huoneistoa kuvataiteilijoille. (Meilahden huvila-alue 1977.)

844 Herätysliikkeen johtaja ja unissasaarnaaja Maria Åkerblom (1898–1991) asui Villa Toivolassa osoitteessa Seurasaarentie 1 1920-luvulta elämänsä loppuun asti.

845 MK > YK 25.9.1953.

846 MK > YK 11.7.1953.

847 MK > YK 11.9.1953.

848 10 000 mk vuonna 1953 = noin 360 € vuonna 2022.

849 MK > YK 17.8.1953. Elsa Ignatius (os. Snellman, 1892–1980), jonka nimi vilahtaa joissakin Margaretin kirjeissä, oli yksi hänen serkuistaan ja viulutaiteilija Jouko Ignatiuksen äiti.

850 MK > YK 8.7.1953.

851 MK > YK 20.7.1953.

852 MK > YK 11.9.1953. Renée Schwarzenbach-Wille (1883–1959) oli sveitsiläisen kenraalin tytär ja merkittävän silkkiteollisuusmiehen vaimo. Hän harrasti vakavasti hevosurheilua, osallistui niissä merkeissä Berliinin kisoihin vuonna 1936 ja oli myös taitava amatöörivalokuvaaja. Hän kuului kansallissosialismin ihailijoihin.

853 MK > YK 3.8.1953.

854 MK > YK 12.2.1956.

https://doi.org/10.21435/tl.285

855 Tii Niemelä > MK 30.3.1954. Tempo oli Helsingissä Mannerheimintiellä sijainnut kauppa, jossa myytiin halpoja ulkomaisia sisustustuotteita ja muuta pientavaraa.
856 MK > YK 25.6.1957.
857 MK > YK 18.9.1953 ja 1.10.1953.
858 YK > MK 10.6.1957.
859 YK > MK 17.6.1957. Hans-Joachim Moser (1889–1961) oli musiikkitieteilijä, säveltäjä ja laulaja. Natsiaikana hän työskenteli propagandaministeriössä (1938–1945). Yrjön tämänkertaisen vierailun aikaan hän toimi Länsi-Berliinin valtiollisen konservatorion johtajana.
860 MK > YK 25.6.1957. Osallistuvia maita oli ilmeisesti enemmänkin.
861 MK > YK 24.10.1950.
862 Karila 1964, 217.
863 Ensimmäiset Tšaikovski-kilpailut järjestettiin seuraavana vuonna 1958, silloin vielä ainoastaan pianisteille ja viulisteille. Šostakovitš oli paikalla, mutta ei puheenjohtajan ominaisuudessa. Pianokilpailu muistetaan hyvin muun muassa siksi, että sen voitti yllättäen amerikkalainen osanottaja Van Cliburn (1934–2013). Kilpailun tuomaristossa oli silloin yksi suomalainen, viulukilpailua arvioinut kapellimestari Tauno Hannikainen.
864 Tiedot tunnistamattomista sanomalehtileikkeistä (Yrjö Kilpisen kokoelma, Kansalliskirjasto). Leikkeiden lopussa lähteinä esiintyvät lyhenteen SIB (Neuvostoliiton tiedotustoimisto) lisäksi lyhenteet KU–LK, eli Kansan Uutiset ja kirjoittaja Lauri Kantola, joka toimi kirjeenvaihtajana Moskovassa vuonna 1957. Nuorisofestivaalilla hänen päätehtävänään oli raportointi kulttuuritapahtumista. Uskali 2001, 94–102.
865 Leonie (os. Debüser, 1894–1970) oli säveltäjä Hermann Ungerin vaimo.
866 MK > YK 6.11.1957.
867 YK > MK 25.8.1958.
868 Karila 1964, 226–230.

IX Ihmiset ympärillä: Läheisiä, ystäviä ja yhteisöitä

869 Konttinen 2019, 198.
870 Kotelo 46, Margaret Kilpisen muistiinpanot, Margaret Kilpisen arkisto, Yrjö Kilpisen arkisto, Kansallisarkisto. Kuvaus on kirjoitettu 21.–24.9.1924.
871 Leskelä-Kärki 2006, 40.
872 MK > YK 4.3.1934.
873 Danielsbacka & Tanskanen 2021, 293.
874 Eiranen 2021, 216.
875 Kartanon edellinen omistaja oli Karl Alfred Wasastjerna, jonka vaimo Bertha oli omaa sukua Alfthan.
876 Kiitokset Niklas Holstille tästä tiedosta ja mitoiltaan vaikuttavan Alftan–Alfthan–von Alfthan-sukukirjan lainasta. Laajan sukupiirin hahmottami-

https://doi.org/10.21435/tl.285

nen ilman kirjaa olisi ollut vaikeaa. Tiedot Margaretin sisaruksista perustuvat osin sukukirjan teksteihin.

877 Ethelin, Gertrudin ja Gunnelin musiikinopintoja koskevat tiedot: Helsingin Musiikkiopiston oppilasmatrikkeli.

878 HS 28.5.1916, nimimerkki –n.

879 US 1.6.1915, nimimerkki Y.

880 Puhelinkeskustelu Yrsa von Herzenin kanssa 2021.

881 SvPr ja US 27.3.1926.

882 Arvioita ensimmäisestä konsertista 23.11.: US 24.11.1927, nimimerkki H. E. L.; *Iltalehti* 24.11.1927; Ernst Linko suositteli lisäopintoja. Hbl 25.11.1927; Karl Ekman kuuli Gertrudia ensimmäisen kerran ja kirjoitti varsin myönteiseen sävyyn. Arvioita toisesta konsertista 2.12.: SvPr 3.12.1927, nimimerkki B. B-t.

883 GA > MK 27.1.1929.

884 GA > MK 13.6.1928.

885 Muziekencyclopedie.nl: Jacques Beers.

886 GA > MK 20.5.1930.

887 GA > MK 10.10.1930.

888 MK > GA 5.10.1930.

889 SA > MK 10.10.1930.

890 Berliinissä Gertrud otti pianotunteja Rudolf Breithauptilta 1922 ja laulutunteja Franz Henri von Dulongilta, sitten laulutunteja Wienissä (1926–1927 Filip Forstén), Pariisissa (1928 Adolphe Bérard?) ja Roomassa (1937 Mrs Ghibaud ja Alice Ribbecover) sekä osallistui laulukurssille Sveitsin St. Gallenissa 1955.

891 Kendall 1976, 42. Cuénod debytoi Pariisissa 1928, joten tutustuminen on saattanut tapahtua jo aikaisemminkin.

892 Tuomi Elmgren-Heinonen kuunteli erään Boulangerin kantaattitunnin syksyllä 1936 ja kirjoitti siitä *Suomen Musiikkilehdessä* (nro 7, lokakuu 1936). Hän kertoo neljän suomalaisen pianistin opiskelleen Boulangerin johdolla: Kerttu Bernhardin, Maire Halavan, Timo Mikkilän ja Kurt Walldénin.

893 GA > MK 25.10.1932.

894 *Suomen Kuvalehti* 7.1.1933: ”Meikeläisten joulu Parisissa”, SK:n Parisin-kirjeenvaihtajalta; kuvitukset K. E. Portin.

895 Hbl 10.3.1933, nimimerkki Dame-pique.

896 MK > YK 8.3.1933.

897 MK > YK 19.3.1933.

898 Hbl 27.11.1943.

899 Puhelinkeskustelu Yrsa von Hertzenin kanssa 2021. Gertrud mainitsee Bach-studion myös useissa kirjeissä Margaretille.

900 Hbl 15.10.1949.

https://doi.org/10.21435/tl.285

901 Gertrud opiskeli Wienissä laulua Filip Forsténin johdolla loppuvuodesta 1926 ja jatkoi tunteja Laxenburgissa asuessaan. GA > MK 6.11.1926 ja 13.2.1927.

902 Dalcrozen koulu perustettiin 1910 Dresdenin lähelle Hellerauhun, mistä se muutti Itävaltaan Laxenburgiin 1925. Myös suomalaisen vapaan tanssin uranuurtaja, tanssija, koreografi ja opettaja Maggie Gripenberg – Mary Hougbergin opettaja – oli opiskellut Helleraussa.

903 Hbl 16.10.1935.

904 Gertrud Alfthanin julkaisuja:
Negro spirituals. Lasten hengellisiä neekerilauluja. Helsinki/Pieksämäki: Sisälähetysseura 1970.
Heittäkää kaikki murheenne. 18 liikuntalaulua Raamatun teksteihin. Musiikki ja liikunnan suunnittelu Gertrud Alfthan, piirrokset Sinikka Rossi, valokuvat Fred Runeberg. Helsinki: Uusi tie 1971.
John Bunyanin Kristityn vaellus *nuorten esittämänä laulaen ja liikkuen.* Musiikki, liikunnan sommittelu ja hengellisten neekerilaulujen pianosovitukset Gertrud Alfthan, lausuntateksti ja sanat lauluihin 11, 16, 19, 22 Marja-Terttu Tolamo, valokuvat Fred Runeberg. Helsinki: Kirjaneliö 1972.
Raamatussa tapahtuu. Kolme musiikkikuvaelmaa. Musiikki ja liikunnan suunnittelu Gertrud Alfthan, teksti Marja-Terttu Tolamo, kuvitus Jollaksen lapsikuoro. Helsinki: Kirjaneliö 1976.
Lisäksi Gertrud suunnitteli musiikin Anne Kämäräisen Helsingin evankelis-luterilaisille seurakunnille tuottamaan lyhytfilmiin *Sirpale elämää* 1971.

905 *Borgåbladet* 11.12.1944.

906 Hbl 22.10.1947: ”Oxfordmöte i Caux”, G. Alfthan.

907 GA > MK 14.6.1959. ”Har sedan många år, egentligen sedan Kerttu B:s död haft på mitt hjärta vår musikvärld med alla dess mänskliga problem, konstnärernas sönderrivenhet och brist på orientering i trons väsentligaste sanningar – – först o andra hand kommer konstnärliga och musikaliska synpunkter. I alla svaghet och ofullkomlighet har jag försökt att i Bach studion hålla denna rangordning människan och hennes innersta behov först och konsten sedan. Jag tror helt enkelt att musikerna måste få ett direkt budskap om frälsningen genom Jesus och det ger Bach. All stor konst Liedkonsten eller vilken som helst är just som Goethe säger ‘Manifestation geheimer Naturgesetze’.”

908 Skinnarilaa koskevat tiedot: Siltanen 1999, 260, 264, 293 ja Siltanen 2002, 53, 54. Ks. myös Kohvakka 2008.

909 Siltanen ja Kohvakka mainitsevat kirjoissaan Kilpisten lisäksi nimet Ilmari Krohn, Olavi Ingman, Vilho Setälä, Otto Kotilainen, Lauri Ikonen, Arvo Laitinen, Ossian Fohström, Eino Lindholm, Ernst Linko, Lepo Laurila, Eino Raitio, Heikki ja Armi Klemetti, Evert Katila, Taneli ja Kyllikki Kuusisto, Leevi Madetoja ja L. Onerva sekä Väinö Forssman. Myös Siltasten

https://doi.org/10.21435/tl.285

kodissa pidettiin vastaavankaltaisia musisointia sisältäneitä kokoontumisia. Siltanen 2002, 53.

910 *Ilta-Sanomat* 3.2.1934. Kirjoittaja mainitsee "kymmenkunta" laulua esitetyn; luultavasti siis kuultiin kaikki opukseen 74 kuuluvat kuusi laulua. Niistä *Syyskuva* oli kantaesitys.)

911 Veistos valmistui 1942. Se on nykyään Satakunnan museossa Porissa Satakunta-salissa (esine nro 18385:25). Pään kullattu versio on arkkitehti Tauno Keiramon hallussa. Kallio teki vastaavanlaisen graniittiveistoksen myös baritoni Gerhard Hüschistä.

912 Jokisipilä & Könönen 2013, 34.

913 Italiasta, Ranskasta, Virosta, Liettuasta, Unkarista, Puolasta, Kroatiasta, Espanjasta ja Japanista. Venäjältä vieraili kirjailija Maxim Gorki, monesta maasta pistäytyi *Kalevalan* kääntäjiä. (Erämetsä 1952).

914 Tuulio 1965, 198, 207. Nimitys saattoi myös olla peräisin Margaretilta. Hänen esitteli ja soitti jossakin Laaksolan tilaisuudessa tämän sonaatin, johon Maila viittaa tällä nimityksellä päiväämättömässä kirjeessään.

915 *Maila Talvion kootut teokset*, osa X. Porvoo ja Helsinki: WSOY. Ensimmäinen painos ilmestyi 1924. Otsikon *Sydämet* alla on yhdeksän kertomusta, joista ensimmäisellä on sama nimi. Erdmann konsertoi Suomessa ensimmäisen kerran syksyllä 1923.

916 Jokisipilä & Könönen 2013, 47.

917 Hentilä & Hentilä 2016, 81, 84.

918 Jokisipilä & Könönen 2013, 40, 45.

919 Leskelä-Kärki 2017, 137.

920 Tuulio 1965, 382.

921 Mts. 407.

922 Tyynin veli oli kapellimestari Toivo Haapanen, jonka pojasta Tuomaksesta tuli Sibelius-Akatemian viulunsoiton professori. Tyyni avioitui romaanisiin kieliin erikoistuneen tutkijan Oiva Tallgrenin kanssa, ja aviopari otti myöhemmin yhteiseksi sukunimekseen Tuulio.

923 Leskelä-Kärki 2017, 147.

924 Mts., 134, 136, 144.

925 *Itämeren tytär* sai Suomen valtionpalkinnon 1936. Samana vuonna Talviolle myönnettiin Puolan Akatemian kultainen seppele, 1940 Aleksis Kiven kirjallisuuspalkinto ja Hampurin yliopiston Steffens-palkinto, 1942 Kordelinin säätiön kunniapalkinto ja 1950 hänestä tuli Helsingin yliopiston kunniatohtori. Heinrich Steffens -palkinto annetaan Saksassa vuosittain merkittäville skandinaavisille henkilöille Pohjoismaisen kulttuurin edistämisestä. Suomalaisista musiikin harjoittajista sen on saanut säveltäjä Kalevi Aho 1990 (Lehto 2001, 292). Maila Talvio sai aikaan syntymäpaikkakunnallaan Hartolassa sijaitsevan Itä-Hämeen Kansanopiston perustamisen jo 1908

https://doi.org/10.21435/tl.285

ja Hartolan Koskipään kartanon muuttamisen museoksi 1929. Lisäksi hän teki merkittävää työtä tuberkuloosin voittamiseksi.

926 Kirjailijoista esimerkiksi Aho, Kallas, Kianto, Koskenniemi, Leino, Manninen ja Sillanpää.

927 Horila 1954, 201 ja 257.

928 Antero 1993, 18, 21.

929 Tätä kirjaa kirjoitettaessa ei ollut mahdollista perehtyä kirjeenvaihtoon syvällisesti.

930 Tuulio 1965, 416.

931 Maila Talvio > MK, päiväämätön kirje.

932 MK > Maila Talvio 19.7.1945.

933 Horila 1954, 208.

934 Tuulio 1965, 549. Edwin Linkomies (1896–1963) oli Rooman kirjallisuuden professori, Helsingin yliopiston vararehtori, kansanedustaja ja sodan loppuvuosien pääministeri, joka tuomittiin sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä. Myöhemmin hänet valittiin Helsingin yliopiston rehtoriksi ja kansleriksi.

935 Raivio 1997, 344. Emil Nestor Setälä (1864–1935) oli suomen kielen ja kirjallisuuden professori Helsingin yliopistossa. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli Helmi Krohn. Alpo Sailo (1877–1955) oli Kirstin isän Akseli Gallen-Kallelan oppilas, kuvanveistäjä ja taidemaalari.

936 Mts. 368.

937 Raivio 1997, 462.

938 Sigrid Schnéevoigt > MK 7.3.1950.

939 Karvonen 1957, 264–270; Dahlström 1982, 165–167.

940 MK > Sigrid Schnéevoigt 24.3.1950.

941 Ilmari Hannikainen, Kaivopuisto 15 > MK 12.6.1941. Yrjö Niemi -niminen pianisti on valokuvattu kahden laulajan ja kahden jousisoittajan kanssa viihdytyskiertueella marraskuussa 1941. Hyvärinen 1941.

942 Ilmari Hannikainen > MK 21.2.1950, 1.4.1950.

943 Ilmari Hannikainen > MK 29–30.12.1950. Hannikaistakin siis jossakin määrin kiehtoi esoteerisuus, vaikka häntä ei tietääkseni yleensä ole mainittu tässä yhteydessä.

944 Ilmari Hannikainen > MK 6.2.1951.

945 Salatieteiden ja okkultismin historiasta Suomessa katso Leskelä-Kärki & Harmainen (toim.) 2021.

946 Ilmari Hannikainen > YK 6.1.1912.

947 Ilmari Hannikainen > YK 16.7.(?)1912. Hannikainen viittaa Melartinin *Aino*-oopperaan, pääosassa Aino Ackté.

948 Ilmari Hannikainen > YK 20.7.1934.

949 Puhelinkeskustelu Tauno Keiramon kanssa talvella 2019.

950 Mahdollisesti Christa Slezak-Schindler, jonka työ liittyi Steinerin kehittelemään antroposofiseen lääketieteeseen.

https://doi.org/10.21435/tl.285

951 MK > YK 15.11.1956.
952 Ks. *Musiikkitieto* 1939, nro 9.
953 Äänitteet ovat vuosilta 1951–1966. Yleisradio tuhosi 1970-luvulla säästösyistä suuret määrät sitä ennen tehtyjä suomalaisia äänitteitä. Korvaamatonta aineistoa katosi tässä operaatiossa, mutta joitakin osia siitä on voitu tallentaa uudelleen kotiäänitteiden pohjalta. Äänitteiden laatu on ymmärrettävästi vaihteleva.
954 Keskustelu Leena Kantolan kanssa 2020.
955 Segerstråle kertoo kirjassaan *Varför Moralisk upprustning* (1967) kuuluvansa Moral Re-Armament -liikkeeseen, joka syntyi jatkoksi Oxford-liikkeelle. 2020-luvulla liike on edelleen olemassa, nyt nimellä Initiatives of Change.
956 Hbl 22.10.1947.
957 *Taiteen maailma* 1947, nro 9.
958 Keskustelu Leena Kantolan kanssa 2020.
959 MK > YK 24.8.1953. Elsa Larcén (1902–1985) oli ruotsalainen näyttelijä ja dramaattinen sopraano. Saatuaan kiinnityksen oopperaan Saksassa 1933 hän esiintyi siellä muun muassa Wagnerin oopperoissa aina sodan päättymiseen asti. Sen jälkeen hän palasi Ruotsiin, mutta muutti sieltä pian Suomeen, jossa hän toimi laulun opettajana.
960 MK > YK 21.2.1956.Viipurilaistaustaisen monipuolisen musiikkimiehen, pianonvirittäjä Oiva Kumpusen tytär Taru tuli sittemmin tunnetuksi oopperalaulajana nimellä Taru Valjakka. Kumpuset olivat Kilpisten perheystäviä, ja Oiva Kumpunen kävi säännöllisesti kaupungissa ja Kamsholmenissa virittämässä Margaretin pianoja.
961 Keskustelut Tuulikki Närhinsalon (os. Kuusisto) kanssa 2022.
962 Esimerkiksi Vares 2005 ja Ollila 1998.
963 MK > Sigrid Schnéevoigt 24.3.1950.
964 MK > YK, Päiväämätön kirje.
965 MK > YK 10.6.1936.
966 Egbert Grape opetti Sibelius-Akatemiassa 1923–1925 Ilmari Hannikaisen sijaisena. Margaret oli maininnut Gertrudille tämän Westdeutscher Rundfunkin pianistin, joka puhui sujuvasti ruotsia, ja kysyi häneltä neuvoa pariisilaisten hotellien suhteen (MK > GA 10.2.1930).
967 Sekä Heinrich Jessen että Günther Thaer järjestivät kontakteja Nordische Gesellschaftiin.
968 MK > Maila Talvio 9.8.1937.
969 Mally Behler > MK 7.2.1938.
970 Muun muassa SvT 8.1.1920, Bengt Carlson; US 8.1.1920, nimimerkki H. K.
971 Pulkkinen 1957. Musiikkisuhteen ”korkeus ja puhtaus” kuulostaa nykypäivänä merkilliseltä. Näitä luonnehdintoja käytettiin runsaasti neljännesvuosisataa aikaisemmin 1930-luvulla.
972 Konttinen 2019, 358; Tavaststjerna 1988, 100, 143–144.

https://doi.org/10.21435/tl.285

973 Wilhelm Kempff > MK 17.3.1959.
974 EE > IE 3.10.1923.
975 Fraenzke 2022, 48.
976 EE > YK 30.6.1935.
977 EE > YK 30 10.1936.
978 Scherliess 2018, 14.
979 Krenek 1998, 77.
980 Tiessen 1998, 27.
981 IE > MK 7.2.1934. Jobst vieraili Suomessa 1951 ja ilmeisesti tapasi silloin myös kummisetänsä.
982 IE > MK 8.6.1936.
983 IE > MK 7.11.1936.
984 Muun muassa YK > GH 12.9.1946, 10.5.1947 ja 11.11.1947.
985 IE > MK 31.3.1959.
986 Anna Kemppisen sähköpostiviesti kirjoittajalle 31.1.1922. SMOL:n hallituksen ja vuosikokousten pöytäkirjoja ja vuosikertomuksia puuttuu lukuisilta vuosilta ennen vuotta 1950, joten varmoja tietoja esimerkiksi Margaretin hallituksessa toimimisesta muilta vuosilta ei ole.
987 *Musiikkitieto* 1939, nro 1, tammikuu.
988 Edelleen toimiva Helsingfors Lyceumklubb (Helsingin Lyceumklubi) perustettiin 1932. Esitteessään Lyceumklubb kertoo perustajien olleen aikansa vaikuttajanaisia. Klubi järjestää esitelmätilaisuuksia, vierailukäyntejä ja keskustelutilaisuuksia, ja se kuuluu kansainväliseen Lyceumklubien liittoon.
989 Sauramo & Nyström 2010, 138–141. Jäsenistössä oli jo mainittujen lisäksi monia Margaretin yhteydestä tuttuja nimiä, esimerkiksi laulajattaret Aune Antti, Lea Piltti ja Göta Blomberg sekä pianistit Maire Halava ja Arja Sohlberg.
990 SvPr 22.10.1934; US 23.10.1934 ja 26.10.1934.

X Uudessa ajassa: 1960–1965

991 Pajamo 2007a, 41–49.
992 Pajamo 2007a, 57–59. Valtion tukea oli siis erikseen haettava.
993 Kuusisto 1965, 218–221.
994 Dahlström 1982, 202.
995 Mts. 219.
996 Pajamo 2007a, 85.
997 Sibelius-Akatemian vuosikertomus 1964–1965.
998 Hauser 1959 ja 1962, Klodt 1961 ja 1963, Odnoposoff 1962 ja 1968. Sibelius-Akatemian vuosikertomukset.
999 MK > Himmel 9.8.1960. Amerikkalainen Mr. Himmel oli myös kiinnostunut Suomeen tulemisesta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

1000 Suositus on päivätty 17.10.1963. George Buckbeelle ja hänen suomalaiselle vaimolleen Liisalle syntyi 1961 poika, joka sai nimekseen Yrjö – sekä isänsä että Kilpisen mukaan.

1001 Bernhard ja Valsta olivat Ilmari Hannikaisen oppilaita, Mikkilä, Somero, Kuosma ja Siukonen Martti Paavolan oppilaita.

1002 IE > MK 3.6.1959.

1003 IE > MK 28.2.1960.

1004 Kim Borg > MK 12.8.1960 ja MK > Kim Borg 17.8.1960.

1005 Kim Borg > MK 12.8.1960. *Spelmannen/Der Spielmann* (Dan Andersson) 1927 op. 55 (Karilan numerointi).

1006 Taurula 1998, 128.

1007 Kirjeessä 25.2.1936 Yrjölle Gerhard Hüsch mainitsee Müllerin *Spielmannslieder*-sarjan (op. 77) mahdollisen instrumentoinnin yhteydessä: ”En usko, että Udo päättää soitintaa Spielmannslieder-sarjaa ilman syvällistä konsultaatiota sinun kanssasi.” *Spielmannslieder*-lauluista, jotka julkaistiin 1934, tunnetaan H. A. Peterin sovitus lauluäänelle ja orkesterille, johon Kilpinen ei antanut lupaa omien suunnitelmiensa takia (Taurula 1998, 151). Olisiko Udo Müller voinut jo aikaisemmin laatia sovituksen *Spelmannen*-lauluista op. 55?

1008 Ehdottaminen Suomen kansalaiselle. Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikunnat.

1009 Margit Tuure > MK 22.9.1963. Larsén-Todsen oli vieraillut Suomalaisessa Oopperassa ensimmäisen kerran 1933 laulamassa Brünnhilden roolin (US 21.4.1933).

1010 Margit Tuure > MK 7.11.1963.

1011 Hbl 9.11.1964. Esitetyt laulut olivat *Silloin laulan, Paimenlaulu, On kumpiaki, Tule tänne, Aina laulan, Ohoh kullaista kotia, Kaks' oli meitä kaunokaista, Ikävä omia maita, Niin on meitä piikasia, Otettiin minusta outo, Kummaistako kuuleminen, Köyhät lapset, Oi Ukko, ylinen Herra, Millä maksan maammon maion, Omat on virret oppimani* ja *Siitä sinne tie menevi.*

1012 Yksi Yrjö Kilpisen edistämä kohde Suomessa 1950-luvulla oli musiikkikirjastojen aikaansaaminen.

1013 SSdem 30.12.1964: ”Suomalainen romanssitaide”, nimimerkki K.

1014 *Savonmaa* (nimimerkki P. M.) ja *Itä-Savo* 18.3.1965.

1015 *Kansan Uutiset* 12.3.1965, nimimerkki iso.

1016 Hbl 11.3.1965, nimimerkki Ehr.

1017 US 12.3.1965.

1018 *Kauppalehti* 11.3.1965.

1019 Meri Louhos 2.

1020 Maire Halava > MK 5.4.1961.

1021 Ollila 1998, 24, 19.

1022 Ollila 1998, Vares 2006.

https://doi.org/10.21435/tl.285

1023 MK > YK 11.5.1917.
1024 YK > MK 6.4.1917.
1025 MK > YK 24.6.1939.
1026 MK > YK 25.6.1957.
1027 Kadenssit Mozartin c-molli-konserton ensimmäiseen, toiseen ja kolmanteen osaan ja D-duuri-Konserttirondoon sekä Beethovenin B-duuri- ja C-duuri-konserttojen ensimmäisiin osiin (Sibelius-Akatemian kirjasto), hyvin lyhyt kadenssi Mozartin D-duuri-Konserttirondoon (Coll. 768.29, Yrjö Kilpisen kokoelma, Kansalliskirjasto), *Postludium Kesävirrestä* ja joukko katkelmia (Laulumusiikin ystävien arkisto).
1028 GH > YK 25.2.1936; Carl Bamberger > MK 10.6.1936. Carl Bamberger (1902–1987) avusti (pianistina) nuoren amerikansuomalaisen baritonin Walfrid Lehdon konserteissa Helsingissä lokakuussa 1923 (muun muassa US 26.10.1923 ja HS 27.10.1923). Huhtikuussa 1937 hän pistäytyi johtamassa Helsingin Kaupunginorkesteria kansankonsertin wieniläisohjelmassa (muun muassa HS 23.4.1937 ja US 24.4.1937). Hän emigroitui Yhdysvaltoihin 1937.
1029 Kati Hämäläisen sähköpostiviesti kirjoittajalle 17.7.2023.
1030 Pianon historiasta Suomessa katso esimerkiksi Mantere 2022.
1031 Yle Areena: ”Työtä ja taiteilijoita: Gerda Weneskoski muistelee” (1959); ”Gerda Weneskoski 80 vuotta” (1972).
1032 Myös esimerkiksi Aulikki Rautawaaran säestäjät näyttävät olleen miehiä (Talasniemi 2021).
1033 Sibelius-Akatemian vuosikertomus 1964–1965: Rehtorin puhe Sibelius-Akatemian päättäjäisissä 22.5.1965.
1034 Ritva-Hillevi Rissanen-Jantschin sähköpostiviesti kirjoittajalle Nürnbergistä 29.9.2018.
1035 Tyyni Tuulio käyttää tätä runollista ilmaisua kertoessaan Maila Talvion miehen kuolemasta (Tuulio 1965, 473). Ilmaisu saattaa olla peräisin Irene Mendelinin (1864–1944) runosta, joka ilmestyi kokoelmassa *Koivikossa* 1893. Runossa ylhäinen vieras tarkoittaa sekä kuolemaa että Kristusta.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Akademie der Künste Berlin Musikarchiv
- Eduard-Erdmann-Archiv
  - Korrespondenz Eduard & Irene Erdmann und Margaret & Yrjö Kilpinen

Kansallisarkisto
- Yrjö Kilpisen arkisto
  - Eduard Erdmannin kirjeet Yrjö Kilpiselle
  - Gertrud Alfthanin kirjeet Yrjö Kilpiselle
  - Gerhard Hüschin kirjeet Yrjö Kilpiselle
  - Margaret Kilpisen kirjeet Yrjö Kilpiselle
  - Sukulaisten ja ystävien kirjeet Yrjö Kilpiselle
  - Margaret Kilpisen arkisto
    - Eduard ja Irene Erdmannin kirjeet Margaret Kilpiselle
    - Eduard Erdmannin mestarikurssi 1936
    - Käsikirjoitus *Souvenir de Näfveqvarn*
    - Margaret Kilpisen muistikalenterit 1922–1964
    - Margaret Kilpisen opetusta koskeva aineisto
    - Margaret Kilpisen päiväkirjat 1907–1908 ja 1915–1917
    - Margaret Kilpisen päiväämättömät muistiinpanot
    - Margaret Kilpisen vanhemmille, sisarille ja muille sukulaisille saapuneet kirjeet
    - Selma Alfthan biografica
    - Valokuvat
    - Vanhempien kirjeet Margaret Kilpiselle
    - Yrjö Kilpisen kirjeet Margaret Kilpiselle
    - Ystävien ja sukulaisten kirjeet Margaret Kilpiselle
- Maila Mikkolan (Talvio) arkisto
  - Margaret Kilpisen kirjeet Maila Talviolle
  - Yrjö Kilpisen kirjeet Maila Talviolle

Kansalliskirjasto
- Yrjö Kilpisen kokoelma
  - Yrjö ja Margaret Kilpisen nuottikäsikirjoitukset, Coll. 768.29
  - Yrjö Kilpisen pianosävellysten käsikirjoitukset, Coll. 768.23–25
  - Järjestämättömät leikkeet, Coll. 418.11

Sibelius-Akatemian arkisto
- Vuosikertomukset 1882–1968

https://doi.org/10.21435/tl.285

Luokkaluettelot ja oppilasluettelot 1922–1965
Helsingin Musiikkiopiston nimikirjat
Sibelius-museon arkisto
Margaret Kilpisen leikekokoelma
Sibelius-Akatemian kirjasto
Margaret Kilpisen säveltämien kadenssien käsikirjoitukset
Helsingin kaupunginarkisto
Läroverket för gossar och flickor i Helsingfors, oppilastiedot
Laulumusiikin ystävät ry:n arkisto
Leikearkisto
Gerhard Hüschin ja Yrjö Kilpisen kirjeenvaihto
Museovirasto
Yrjö ja Margaret Kilpisen valokuvakokoelma
Leena Kantolan yksityisarkisto
Markku Marttisen yksityisarkisto
Marjaana Purasen yksityisarkisto, valokuvat
Margit Rahkosen yksityisarkisto
Pia Tavaststjernan yksityisarkisto

Äänitteet

”Työtä ja taiteilijoita: Gerda Weneskoski muistelee”. 1959. Yle Areena. https://areena.yle.fi/podcastit/1-1560584. Viitattu 31.10.2023.
”Margaret Kilpinen kertoo miehestään Yrjö Kilpisestä” 7.12.1962. Toimittanut Jorma Pukkila. Yleisradion arkisto.
Margaret Kilpisen äänitteet Yleisradion arkistossa (ks. liite 4).

Verkkolähteet

1923 Salzburg: Aug 2, 1923 – Aug 10, 1923 Salzburg, Austria. https://iscm.org/wnmd/1923-salzburg/. Viitattu 31.10.2023.
Ehdottaminen Suomen kansalaiselle. Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikunnat. https://ritarikunnat.fi/ehdottaminen-ja-antaminen/ehdottaminen-suomen-kansalaiselle/. Viitattu 31.10.2023.
Lindfors, Jukka 2006 (2021): Ylen ensimmäinen äänityslaite oli mullistava uutuus. Yle Elävä arkisto. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/ylen-ensimmainen-aanityslaite-oli-mullistava-uutuus. Viitattu 31.10.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Meri Louhos 1: *Rakastetun pianistin värikäs elämä: Sotilaskotisisar pianistina Sibeliuksen tyttären viihdytysjoukoissa*. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/12/03/sotilaskotisisar-pianistina-sibeliuksen-tyttaren-viihdytysjoukoissa-pianisti. Viitattu 16.7.2023.

Meri Louhos 2: *Rakastetun pianistin värikäs elämä: Nimetön pianisti säestää vuosikaudet Sibelius-Akatemiassa*. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/12/03/nimeton-pianisti-saestaa-vuosikaudet-sibelius-akatemiassa-pianisti-meri-louhos. Viitattu 16.7.2023.

Meri Louhos 3: *Rakastetun pianistin värikäs elämä: Arvostettu pianoleidi Margaret Kilpinen nukahteli tutkinnoissa*. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/12/03/arvostettu-pianoleidi-margaret-kilpinen-uinahteli-tutkinnoissa-pianisti-meri. Viitattu 16.7.2023.

Musiikin kevät 1918: Kohtaloita sisällissodan Suomessa: Koulutyttö Katarina Sibeliuksen päiväkirjat. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/06/07/minulla-oli-jalassa-eerikin-tennistossut-koulutytto-katarina-sibeliuksen. Viitattu 11.8.2022.

Oramo, Ilkka 2017 (2021): Kehittyvä infrastruktuuri. Teoksessa *Muhi – Musiikinhistoriaa verkossa*. Taideyliopiston Sibelius-Akatamia. https://muhi.uniarts.fi/uusia-rakenteita/. Viitattu 25.10.2023.

Salminen, Jari 2005: Helsingfors läroverk för gossar och flickor 1883–1912. *Suomen yksityisten oppikoulujen digitaalinen matrikkeli 1872–1977*. https://www.yksityiskoulut.fi/yksityiskoulujenmatrikkeli/hellaroverk.htm. Viitattu 25.7.2023.

Taina, Anneli 1998: Puolustusministeri Anneli Taina Puolustusministeriön 80-vuotisjuhlassa Helsingin yliopistolla 11.6.1998. https://www.eilen.fi/en/2495/. Viitattu 13.4.2023.

Vanhat Norssit: 700. Kilpinen, Jalmari; 786. Kilpinen, Yrjö; 997. Kilpinen, Einar. http://www.norssit.fi/semweb/#!/tiedot/http:~2F~2Fldf.fi~2Fnorssit~2Fnorssi_700. Viitattu 2.3.2021.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kansalliskirjaston digitaalinen sanoma- ja aikakauslehtiarkisto

Aamulehti
Ajan Suunta
Borgåbladet
Deutsch–finnische Brücke
Deutsche Wache
DP – Dagens Press
Eeva
Hbl – Hufvudstadsbladet
HD – Helsingfors Dagblad

https://doi.org/10.21435/tl.285

HS – Helsingin Sanomat
Hämeen Kansa
Iltalehti
Ilta-Sanomat
Kansan Uutiset
Karjala
Kauppalehti
Kotka Nyheter
Luo lippujen!
The Musical Times
Musiikkitieto
Naamio
Naisten ääni
The New York Times
Der Norden
NP – Nya Pressen
Nya Tidningen
Pernausche Zeitung
Päivän Sanomat
Radiokuuntelija
Savonmaa
SSdem – Suomen Sosialidemokraatti
Suomalainen Suomi
Suomen Musiikkilehti
Suomen Suunta
ST – Svenska Tidningen
SvPr – Svenska Pressen
Taiteen maailma
Tammerfors Aftonblad
Turun Sanomat
US – Uusi Suomi
US-r – Uusi Suometar
Uusi Aura
Uusi Säveletär
Vaasa
Wiborgs Tidning
Ylioppilaslehti
ÅT – Åbo Tidningen
ÅU – Åbo Underrättelser

https://doi.org/10.21435/tl.285

Suulliset lähteet

Antila-Seppä, Ritva 2019
Hertzen, Yrsa von 2021
Kantola (os. Hämäläinen), Leena 2020
Keiramo, Tauno 2019, 2022
Laakkonen, Pekka 2019
Mattinen-Snellman, Sanna 2018
Närhinsalo (os. Kuusisto), Tuulikki 2018, 2020
Puranen (os. Keiramo), Marjaana 2019–2022
Rapottnig (os. Finskas), Doris 2021
Schantz, Johan von 2023

Sähköpostiviestit

Aartolahti, Merja, Helsingin kaupunginarkisto 28.2.2019 ja 28.5.2019
Berger, Thea-Olivia, Musikinstrumenten-Museum Berlin 6.1.2022
Hämäläinen, Kati 17.7.2023
Kemppinen, Anna, SMOL 31.1.2022
Kozlovski, Kirill 3.2.1921 ja 27.12.2021
Rissanen-Jantsch, Ritva-Hillevi 30.9. 2018 ja 28.4.2022
Vares, Vesa 16.6.2022

Kirjallisuus

Ahonen, Paavo & Muir, Simo & Silvennoinen, Oula 2020: The Study of Antisemitism in Finland. Past, Present and Future. Teoksessa *Antisemitism in the North: History and State of Research*. Toim. J. Adams & C Hess. Religious Minorities in the North, no. 1. De Gruyter: Berlin. https://doi.org/10.1515/9783110634822-009.

Alfthan, Henrik & Alfthan, Liisa & Alfthan, Camilla & Alfthan, Georg (red.) 2017: *Alftan, Alfthan och von Alfthan*. Helsingfors, Tammerfors och Kgs Lyngby: Släktföreningen Alftan, Alfthan och von Alfthan r.f. Saatavissa sukuyhdistykseltä.

Allardt, Erik 1995: *Suunnistuksia ja kulttuurishokkeja*. Ei suomentajaa. Helsinki: Otava. Ruotsinkielinen alkuteos 1995.

Anero, Eeva 1993: *Retki Vihermeilahdessa*. Tampere.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Baker, Theodor 1958: Grümmer, Paul. Teoksessa *Baker's biographical dictionary of musicians.* 5th edition, revised by Nicholas Slonimsky & Laura Kuhn. New York: Schirmer. https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/grummer-paul. Viitattu 26.7.2023.

Bitter, Christof & Schlösser, Manfred (toim.) 1998: *Begegnungen mit Eduard Erdmann*. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Bick, Martina & Kreutziger-Herr, Annette 2010: Ehe. Teoksessa *Lexikon Musik und Gender.* Stuttgart: J. B. Metzler/Bärenreiter.

Bobéth, Marek 2009: *Eduard Erdmann (1896–1958): Leben und Wirken eines deutschbaltischen Künstlers*. Wiedergabe des Artikels aus der Erstveröffentlichung im: Muzikas akademijas raksti, 6. Riga: Jazepa Vitola Latvijas Muzikas akadèmija. https://www.eduard-erdmann-gesellschaft.de/fileadmin/user_upload/Literatur/JO2-Bobeth.pdf. Viitattu 13.4.2023.

Borg, Kim 1992: *Muistelmia.* Helsinki: WSOY.

Carlberg, Anders 2016: *Hitlers lojala musiker. Hur musiken blev ett vapen i tredje rikets propaganda*. Stockholm: Santérus.

Carpelan, Tor 1965: Tawaststjerna. Teoksessa *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna IV, S–Ö.* Helsingfors: Frenckellska Tryckerie.

Castrén, Anna-Maija & Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2019: Harvinaisesta ja kielletystä tavanomaiseksi ja hyväksytyksi: Muuttuva kulttuurinen ymmärrys av(i)oerosta suomalaisessa yhteiskunnassa. – *Janus* 27 (4). https://journal.fi/janus/article/view/87977/47180. Viitattu 15.7.2023.

Cronström, Eige (toim.) 1970: *Finska Socker Aktiebolaget 1918–1968*. Helsingfors: Holger Schildts Förlag. Finska Socker Ab.

Dahlberg, Julia 2021: Naimattomat ja yksineläjät tilastoissa. Teoksessa *Perheen jäljillä: Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000*. Toim. Johanna Ilmakunnas ja Anu Lahtinen. Tampere: Vastapaino.

Dahlström, Fabian 1982: *Sibelius-Akatemia 1882–1982*. Suomentanut Rauno Ekholm. Helsinki: Sibelius-Akatemia. Ruotsinkielinen alkuteos 1982.

Danielsbacka, Mirkka & Tanskanen, Antti O. 2021: Ylisukupolviset suhteet 2000-luvun Suomessa. Teoksessa *Perheen jäljillä: Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000.* Toim. Johanna Ilmakunnas ja Anu Lahtinen. Tampere: Vastapaino.

Dreyfus, Kay (toim.) 2021: *The Fractured Self: Selected German Letters of the Australian-born Violinist Alma Moodie, 1918–1943.* Transl. Diana K. Weekes. Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, New York, Wien: Peter Lang.

Dümling, Albrecht 2014: What is Internal Exile in Music? The cases of Walter Baunfels, Heinz Tiessen, Eduard Erdmann and Philipp Jarnach. Teoksessa *The Impact of Nazism on Twentieth-Century Music*. Toim. Erik Levi. Wien, Köln, Weimar: Böhlau.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Edelfelt, Berta 1922: *Alexandra Edelfelt: En levnadsteckning byggd på traditioner, minnen och brev.* Helsingfors: Holger Schildts.
Eiranen, Reetta 2021: Saumattomat tunnesiteet 1800-luvun sivistyneistöperheissä. Teoksessa *Perheen jäljillä: perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000.* Toim. Anu Lahtinen ja Johanna Ilmakunnas. Helsinki: Vastapaino.
Elmgren-Heinonen, Tuomi 1958: Margaret Kilpinen. Teoksessa *Suomalaisia musiikin taitajia*. Toim. Maire Pulkkinen. Helsinki: Oy Fazerin musiikkikauppa.
Elmgren-Heinonen, Tuomi 1983 (1938): *Toivo Kuula.* Helsinki: WSOY.
Englund, Einar 1997: *Sibeliuksen varjossa: Katkelmia säveltäjän elämästä.* Suomentanut Riitta Kauko. Helsinki: Otava. Ruotsinkielinen alkuteos 1996.
Erämetsä, Erik 1952: Laaksolan kulttuurikoti 1919–1950 – *Satakunta: Kotiseutututkimuksia XV* s. 24–55. https://julkaisut.satakuntalainenosakunta.fi/satakuntasarja/pdf/Satakuntasarja_XV.pdf. Viitattu 15.7.2023.
Flisbäck, Marita & Lindström, Sofia 2013: Work-family Conflict among Professional Visual Artists in Sweden: Gender Differences in the Influence of Parenting and Household Responsibilities. – *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift* 16, 02/2013. Work-family Conflict among Professional Visual Artists in Sweden: Gender Differences in the Influence of Parenting and Household Responsibilities | Nordisk kulturpolitisk tidsskrift (idunn.no). Viitattu 15.7.2023.
Fraenzke, Oliver 2022: *Eduard Erdmann: Philosoph des Klaviers.* München: Richard Boorberg.
Garberding, Petra 2009: "We Take Care of the Artist": The German Composers' Meeting in Berlin, 1934. Saksantanut Per F. Broman – *Music & Politics* III/2. Ruotsinkielinen alkuteos.
Gleißner, Ruth-Maria 2002: *Das unpolitische Komponist als Politicum: Die Rezeption von Jean Sibelius im NS-Staat.* Europäische Hochschulschriften. Frankfurt am Main: Peter Lang.
Grümmer, Paul [1963]: *Begegnungen: Aus dem Leben eines Violoncellisten.* München: Bong & Co.
Grünzweig, Werner und Gensch, Gerhard (toim.) 2018: *Eduard Erdmann.* Im Auftrag des Archivs der Akademie der Künste. Neumünster: von Bockel.
Haapanen, Toivo 1940: *Suomen säveltaide.* Helsinki: Otava.
Hackzell, Kaija & Torppari, Kirsi 1997: *Töölöntorin molemmin puolin: Helsingin vanhoja kortteleita 5*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
Hakosalo, Heini 2015: Tohtori Karolina Eskelin: Kirurgiaa ja kansanvalistusta. Teoksessa *Naisten aika: Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Toim. Riitta Mäkinen ja Marja Engman. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
Hanski, Jari 2006: *Juutalaisvastaisuus suomalaisissa aikakauslehdissä ja kirjallisuudessa 1918–1944.* Helsinki: Kirja kerrallaan.
Helén, Ilpo 1997: *Äidin elämän politiikka: Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde 1880-luvulta 1960-luvulle.* Helsinki: Yliopistokustannus – University Press Finland.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo 2016: *Saksalainen Suomi 1918.* Helsinki: Siltala.

Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo 2022: *Tasavallan ensimmäiset: Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925.* Helsinki: Siltala.

Hernberg, Gunnar & Zetterberg, Seppo 1989: *Sokerimiehen muistelmat.* Helsinki: Suomen Sokeri.

Hett, Benjamin Carter 2019: *Demokratian kuolema: Kuinka Hitler nousi valtaan*. Suomentanut Tommi Uschanov. Helsinki: WSOY. Englanninkielinen alkuteos 2018.

Hoppu, Tuomas 2018: *Vallatkaa Helsinki: Saksan hyökkäys punaiseen pääkaupunkiin 1918*. Helsinki: Gummerus.

Horila, Tauno 1954: *Satakuntalainen osakunta 1929–1954: 25-vuotiskatsaus*. Satakuntalainen osakunta.

Howell, Lisa-Marie 2014: *Yrjö Kilpinen's Kanteletar-lauluja, Opus 100: A Performance Guide*. Student Research, Creative Activity, and Performance – School of Music. 73. University of Nebraska – Lincoln. https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1073&context=musicstudent. Viitattu 26.10.2023.

Huttunen, Matti 2015: Kansainvälisen uuden musiikin kuva suomalaisessa musiikkikirjoittelussa ennen toista maailmansotaa. Teoksessa *"Ijäisen nuoruuden musiikkia": Kirjoituksia 1920-luvun modernismista.* Toim. Matti Huttunen ja Annikka Konttori-Gustafsson. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia. DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 7.

Ilmakunnas, Johanna & Lahtinen, Anu 2021: Perheen jäljillä keskiajalta nykypäivään. Teoksessa *Perheen jäljillä: Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000.* Toim. Johanna Ilmakunnas ja Anu Lahtinen. Tampere: Vastapaino.

Ilmakunnas, Johanna & Lahtinen, Anu (toim.) 2021: *Perheen jäljillä: Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000.* Tampere: Vastapaino.

Jallinoja, Riitta 2000: *Perheen aika.* Helsinki: Otava.

Jokisipilä, Markku & Könönen, Janne 2013: *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin vaikutuspiirissä 1933–1944.* Helsinki: Otava.

Jordt, Horst & Scherliess, Volker (toim.) 2018: *Aus Klimbams Garten: Irene und Eduard Erdmann in persönlichen Erinnerungen.* Kiel: Eduard-Erdmann-Gesellschaft, Wachholz.

Kajanti, Caius 1999: *Kiehtovia naiskohtaloita Suomesta.* Hämeenlinna: Karisto.

Karila, Tauno 1964: *Yrjö Kilpinen: Säveltäjäkuvan ääriviivoja.* Helsinki: WSOY.

Karvonen, Arvi 1957: *Sibelius-Akatemia 75 vuotta: Helsingin musiikkiopisto 1882–1924, Helsingin konservatorion 1924–1939 ja Sibelius-Akatemian 1939–*. Helsinki: Otava.

Kater, Michael H. 1997: *The Twisted Muse: Musicians and Their Music in the Third Reich.* New York: Oxford University Press.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kater, Michael H. 2019: *Culture in Nazi Germany.* New Haven: Yale University Press.

Kendall, Alan 1976: *The Tender Tyrant: Nadia Boulanger: A Life Devoted to Music.* London: MacDonald and Jane's.

Keskitalo, Oiva 1964: *Hausjärven historia.* Hausjärvi: Hausjärven kunta ja Hausjärven seurakunta.

Klodt, Jürgen 1998: Klavierkurs 1957. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmann***.** Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Kohvakka, Mikko 2008: *Skinnarilan hovi.* Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto. https://www.lut.fi/documents/10633/29979/1210-SkinnarilanHovi-kirja.pdf. Viitattu 15.7.2023.

Koivisto, Nuppu 2017: "Tämä paikka on minulle paratiisi": Pianisti Selma Kajanuksen opintomatkat Eurooppaan. Teoksessa *Leivoksia, kaupunkilaisia ja sivistysaatteita: Kävelyretkiä Euroopan historiaan.* Toim. Sari Aalto, Samu Nyström ja Rose-Marie Peake. Helsinki: Kirjapaja.

Kokkonen, Joonas 1947: Eduard Erdmann. Teoksessa *Sävelten taitureita*. Toim. Sulho Ranta. Helsinki: WSOY.

Konttinen, Riitta 1991: *Taiteilijapareja*. Helsinki: Otava.

Konttinen, Riitta 2019: *Aino Sibelius.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Konttori-Gustafsson, Annikka 2019: Ingeborg Hymander – suomalaisen pianopedagogiikan uranuurtaja. Teoksessa *Kartanoista kaikkien soittimeksi II: Pianonsoiton historiaa Suomessa*. Toim. Annikka Konttori-Gustafsson, Margit Rahkonen ja Markus Kuikka. DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 13. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

Konttori-Gustafsson, Annikka: *Ulkomaisten pianonsoiton opettajien työsuhteet ja vaihtuvuus Helsingin Musiikkiopistossa 1890-luvun jälkipuoliskolla Martin Wegeliuksen ja Ferruccio Busonin välisen kirjeenvaihdon valossa.* Käsikirjoitus.

Kornberger, Monika: Wang (verh. Tindl) Stella. Teoksessa Oesterreichisches Musiklexikon online. https://dx.doi.org/10.1553/0x003745db.

Kortelainen, Anna & Honkaniemi, Marika & Koskinen, Maija & Selkokari, Hanne & Tepora, Tuomas 2019: *Mieliala: Helsinki 1939–1945*. Helsinki: Tammi.

Kotilainen, Tuula 2009: *Portaat Parnassolle*: *Nuorisokoulutusta Sibelius-Akatemiassa 125 vuotta.* Helsinki: Classicus.

Krenek, Ernst 1998: Erinnerungen an einen Freund. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmann.* Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Kreutziger-Herr, Annette & Unseld, Melanie (toim.) 2010. *Lexikon Musik und Gender.* Stuttgart: J. B. Metzler/Bärenreiter.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Krohn, Greta 1967: *Isoäiti kertoo*. Hamina.

Kuha, Jukka 2017: *Suomen musiikkioppilaitoshistoriaa: Toiminta ulkomaisten esikuvien pohjalta vuoteen 1969.* Helsinki: Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/handle/10138/185259.

Kunnas, Tarmo 2013: *Fasismin lumous: Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana*. Jyväskylä: Atena.

Kuusanmäki, Jussi & Piilonen, Juhani 1987: *Helsingin kaupunginvaltuuston historia, osa I 1875–1918.* Helsingin kaupungin julkaisuja no 37. Helsinki. Helsingin kaupunki.

Kuusisto, Taneli 1965: *Musiikkimme eilispäivää.* Helsinki: WSOY.

Laakkonen, Johanna 2014: Rajoja ylittämässä: Marianne Pontan ja Hellerau–Laxemburgin metodi. – *Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2013–2014* s. 90–112.

Laakkonen, Johanna 2018*: Tanssia yli rajojen: Modernin tanssin transnationaaliset verkostot.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lappalainen, Seija 1994: *Tänä iltana yliopiston juhlasalissa: Musiikin tähtihetkiä Helsingissä 1832–1971.* Helsinki: Yliopistopaino.

Lappalainen, Seija 2000: Linko, Ernst. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001498.

Lehtinen, Susanna 2020: *Konserttielämä Helsingissä sotavuosina 1939–1944: Musiikkielämän tarjonta, haasteet ja merkitys poikkeusoloissa.* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/322198/Lehtinen_Susanna_Progradu_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 13.9.2022.

Lehto, Olli 2001: *Korkeat maailmat: Rolf Nevanlinnan elämä*. Helsinki: Otava.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011: Postin kulku Suomessa. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus.*Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lehtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lenzen, Karl 1998: Mein Lehrer: Eduard Erdmann. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmannzz.* Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Leskelä-Kärki, Maarit 2006: *Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leskelä-Kärki, Maarit 2011: Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus.* Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lehtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Leskelä-Kärki, Maarit 2017: *Toisten elämät: Kirjoituksia elämäkerroista*. Helsinki: Avain.

Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (toim.) 2021:*Uuden etsijät: Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1990*. Helsinki: Teos.

Leskelä-Kärki, Maarit & Sjö, Karoliina 2022: Yksilö, elämänkerronta ja kulttuurihistoria. Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen. Turku: Kulttuurihistorian seura.

Levi, Erik 1994: *Music in the Third Reich*. London: MacMillan.

Levi, Erik 2014 (toim.): *The Impact of Nazism on Twentieth-Century Music*. Wien: Böhlau.

Lyytinen, Eino & Vihavainen, Timo 1996: *Yleisradion historia 1926–1996*. Helsinki: WSOY.

Maasalo, Kai 1980: *Radion sinfoniaorkesterin viisi vuosikymmentä 1927–1977*. Jyväskylä: Oy Yleisradio Ab.

Macleod, Beth Abelson 2001: *Women Performing Music: Emergence of American Women as Classical Instrumentalists and Conductors*. London: McFarland.

Mantere, Markus 2022: Pianon historia Suomessa: kulttuurisia, institutionaalisia ja musiikillisia näkökohtia. Teoksessa *Kartanoista kaikkien soittimeksi: Pianon historia Suomessa III*. Toim. Markus Mantere, Elisa Järvi ja Markus Kuikka. DocMus -tohtorikoulun julkaisuja 18. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

Mertanen, Tomi 2012: Maila Talvio ja suomalainen maalaisateria Lyypekissä – *Tieteessä tapahtuu* 6/2012 s. 25–32. https://journal.fi/tt/article/view/7316/5690. Viitattu 15.7.2023.

Mueller & Mueller (toim.) 1954: Wang, Stella. Teoksessa *Kürschners Deutscher Musiker-Kalender*. Toim. Hedwig Mueller von Asow & E. H. Mueller von Asow. Berlin: Walter de Gruyter & Co. http://www.mdw.ac.at/spielmachtraum/bio/Stella_Wang. Viitattu 25.7.2023.

Muziekencyclopedie.nl: Jacques Beers. *Muziekencyclopedie.nl*. https://www.muziekencyclopedie.nl/action/entry/Jacques+Beers. Viitattu 2.11.2023.

Mäkelä, Tomi 2007: *Sibelius, me ja muut*. Helsinki: Teos.

Määttä, Vesa 2001: Alfthan, Anton. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004225.

Nyberg, Olavi 1947: Maire Halava tuo terveisiä Cauxin konferenssista. – *Taiteen maailma* 9/1947.

Nyström, Samu 2013: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta: Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ollila, Anne 1998: *Jalo velvollisuus: Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Ornstein, Hans 1998: Die Kölner Jahre 1925–1934. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmann*. Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Paavilainen, Ulla-Maija 2020: *Suurin kaikista on rakkaus: Kirsti Paakkasen tarina*. Helsinki: Otava.

Paavolainen, Olavi 1961: *Kolmannen valtakunnan vieraana: rapsodia*. 5. painos. Helsinki: Otava.

Pace, Ian 2018: *The Reconstruction of Post-War West German New Music during the Early Allied Occupation (1945–1946) and Its Roots in the Weimar Republic and Third Reich (1918–1945).* PhD Submission, Cardiff University. https://orca.cardiff.ac.uk/111692/30/Ian%20Pace%20-%20The%20Reconstruction%20of%20Post-War%20West%20German%20New%20Music.pdf. Viitattu 15.7.2023.

Pajamo, Reijo 2007a: *Musiikkiopistosta musiikkiyliopistoksi: Sibelius-Akatemia 125 vuotta.* Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Pajamo, Reijo 2007b: *Sibelius-Akatemian opettajat, opiskelijat ja hallintohenkilökunta 1980–2006: Sibelius-Akatemia 125 vuotta.* Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Petropoulos, Jonathan 2014: *Artists under Hitler: Collaboration and survival in Nazi Germany.* New Haven: Yale University Press.

Pulkkinen, Maire 1957: Wilhelm Kempff. – *Uusi Kuvalehti* 24.5.1957 nro 21.

Pulkkinen, Maire 1958. Maire Halava. Teoksessa *Suomalaisia musiikin taitajia: esittävien säveltaiteilijoiden elämäkertoja*. Toim. Maire Pulkkinen. Helsinki: Fazerin musiikkikauppa.

Rabe, Julius 1922: Julius Bendix. *Svenskt biografiskt lexicon.* Riksarkivet. https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18456. Viitattu 12.7.2023.

Rae, Caroline 2018: Marius-François Gaillard's Debussy: Controversies and Pianistic Legacy. Teoksessa *Debussy's Resonance*. Toim. François de Médicis & Steven Huebner. Rochester, NY: University of Rochester Press.

Rahkonen, Margit 2022: Eduard Erdmannin mestarikurssi suomalaisille pianisteille 1936. Teoksessa *Kartanoista kaikkien soittimeksi: Pianonsoiton historiaa Suomessa III*. Toim. Markus Mantere, Elisa Järvi ja Markus Kuikka. DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 18. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

Raivio, Kaari 1997: *Suuren isän varjossa: Kirsti Gallen-Kallelan elämä.* Helsinki: Otava.

Rautiainen, Pauli 2008: *Suomalainen taiteilijatuki: Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoimikuntien perustamisesta tähän päivään*. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.

Ranta-Meyer, Tuire 2008: *Nähdä hyvää kaikissa: Erkki Melartin opettajana ja musiikkielämän kehittäjänä.* Suomen musiikkikirjastoyhdistyksen julkaisusarja 128. Helsinki: Suomen musiikkikirjastoyhdistys.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Riemann, Hugo 1959: Bachner, Louis. *Riemann Musiklexikon: Personenteil: A–K*. Zwölfte völlig neubearbeitete Auflage. Toim. Wilibald Gurlitt. Mainz: B. Schott's Söhne.

Ruuska, Helena 2021: *Mary Gallen-Kallela: Olisit villiä villimpi*. Helsinki: WSOY.

Saerchinger, César 1957: *Artur Schnabel: A Biography*. London: Cassell & Company.

Sajakorpi, Elina 1989: *Ernst Linko: 14.7.1889–28.1.1960: Taiteilijaprofiili*. Tampere.

Salminen, Jari 2002: *Alamainen sivistysprojekti, tasa-arvo ja edistys Suomen yksityisten oppikoulujen rakenteellinen kehitys 1872-1920*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sauramo, Aulikki & Nyström, Ingegerd 2010: *Virkistystä, sivistystä, ystävyyttä: Helsingin Lyceumklubi ry historiikki – Rekreation, bildning, vänskap: Helsingfors Lyceumklubb rf historik*. Helsinki: Helsingin Lyceumklubi.

Savolainen, Pentti 1995: *Balladi Olavinlinnan oopperajuhlista*. Helsinki: WSOY.

Schaefer, Hans Joachim 2007: *Du hast vielleicht noch nicht alles versucht: Erinnerungen*. Kassel: Kassel University Press.

Schoultz, Solveig von 1935: Hos Margaret och Yrjö Kilpinen. – *Astra* 7.4.1935.

Schulze-Wellinghausen, Albert 1998: Nachruf eines Verkäufers an einen Kunden. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmann*. Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt.

Schwarze, Yves C. 2021. *Ein Neutöner in Köln – Eduard Erdmanns Leben und Schaffen in seiner Kölner Zeit (1925–1935)*. Seminaarityö. Hochschule für Musik und Tanz Köln. https://www.academia.edu/45656008/Ein_Neut%C3%B6ner_in_K%C3%B6ln_Eduard_Erdmanns_Leben_und_Schaffen_in_seiner_K%C3%B6lner_Zeit_1925_35. Viitattu 26.6.2022.

Šekalov, Vladimir Aleksandovitš 2008. Klavesin v SSSR (1920–1930-e gody) [Cembalo Neuvostoliitossa (1920- ja 1930-luvuilla)]. – *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstva* [Moskovan valtionyliopiston kulttuurin ja taiteen tiedotuslehti]. 2008, no 1. 239–244. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=12835787. Viitattu 20.7.2023.

Siltanen, Pentti 1999: *Hopeaa ja säveliä: Pietarinsuomalaisen perheen kronikka*. Helsinki: Otava.

Siltanen, Pentti 2002: *Sydänlääkäri: Kirjokuvia taipaleeltani*. Helsinki: Otava.

Silvennoinen, Oula & Tikka, Marko & Roselius, Aapo 2016: *Suomalaiset fasistit: Mustan sarastuksen airueet*. Helsinki: WSOY.

Söderhjelm-Zilliacus, Mary & Ahlström, Marita 2001: *Annie och Berta Edelfelts förberedande skola 1887–1934*. Helsingfors: Svenska Folkskolans vänner.

Talas, Suvisirkku 2003: *Tulen synty: Aino ja Jean Sibeliuksen kirjeenvaihtoa 1892–1904*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Talas, Suvisirkku 2007: *Syysilta: Aino ja Jean Sibeliuksen kirjeenvaihtoa 1905–1931*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Talasniemi, Johanna 2021: Aus banger Brust: Aulikki Rautawaaran sota-ajan konserttitoiminta 1939–1944. – *Musiikki* 3/2021.

Taurula, Tarja (toim.) 1998: *Yrjö Kilpinen: Sävellykset – Kompositioner – Kompositionen – Compositions.* Helsinki: Suomalaisen musiikin tiedotuskeskus.

Tawaststjerna, Erik 1988: *Jean Sibelius V*. Helsinki: Otava.

Tepora, Tuomas 2019: Pelkoa, surua ja sotaintoa: Helsingin henki 1939–1940. Teoksessa Anna Kortelainen, Marika Honkaniemi, Maija Koskinen, Hanne Selkokari ja Tuomas Tepora, *Mieliala – Helsinki 1939–1945*. Helsinki: Tammi.

Thébaud, François (toim.) 1994: *A History of Women in the West V: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century.* Toim. Georges Duby & Michelle Perrot. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Tiessen, Heinz 1998: Eduard Erdmann in seiner Zeit. Teoksessa *Begegnungen mit Eduard Erdmann*. Toim. Christof Bitter & Manfred Schlösser. Nach der verbesserten Ausgabe des 4. Druckes der Erato-Presse Darmstadt 1968. 26. Band der Schriftenreihe Agora. Darmstadt. 25–29.

Tiikkaja, Samuli 2014: *Tulisaarna: Einojuhani Rautavaaran elämä ja teokset*. Helsinki: Teos.

Tiitta, Allan 2004: *Suomen Akatemian historia 1: 1948–1969*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tilli, Kalevi 1996: Boris Sirpo Viipurin musiikkielämässä – *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 11 s. 28–44. https://wiipuri.fi/app/uploads/2018/08/Toimite-11.pdf. Viitattu 31.10.2023.

Toivola, Lasse 1987: *Hausjärvi, kotiseutu 2: Torhola–Haminankylä–Rutajärvi.* Hausjärvi: Lasse Toivola.

Tuulio, Tyyni 1965: *Maila Talvion vuosikymmenet 2 (1911–1951)*. Helsinki: WSOY.

Tuulio, Tyyni 1969: *Keskipäivän maa 1916–1941.* Helsinki: WSOY.

Tuulio, Tyyni 2008: *Nuoruusajan kirjeenvaihtoa.* Toim. Irma Koskinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1153. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tyrväinen, Helena 2000: Debussyn musiikin varhainen vastaanotto Suomessa. Teoksessa *Hundra vägar har min tanke*: *Festskrift till Fabian Dahlström: Juhlakirja Fabian Dahlströmille*. Helsinki: WSOY.

Uskali, Turo 2001: *Moskovan tarkkailijat: Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuudet 1957–1975.* Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/8580/turouska.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 18.7.2023.

Vares, Vesa 2005: *Helmi Krohn 1871–1913: Naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu.* Helsinki: Yliopistopaino.

Vares, Vesa 2018: *Viileää veljeyttä: Suomi ja Saksa 1918–1939*. Helsinki: Otava.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Vehkalahti, Kaisa 2011: Opitut tunteet, kerronnan kaavat. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virtanen, Timo 2014: HIP, Carpelan ja Sibelius. – *Trio* 2/2014.

Välimäki, Susanna & Koivisto-Kaasik, Nuppu 2023: *Sävelten tyttäret: Säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Waldén-Antikainen, Susanna 1922: ”Yhteinen henkinen tila”: Kansallissosialistinen kulttuuripropaganda Yrjö Kilpistä koskevissa lehtiartikkeleissa 1934–1944. – *Musiikki* 3/2022.

Westerlund, Lars 2011: *Itsetehostuksesta nöyryyteen: Suomensaksalaiset 1933–46.* Helsinki: Kansallisarkisto.

Ättartavlor 2017: *Ättartavlor: för de på Finlands Riddarhus inskrivan ätterna 1: A–D*. Toim. Johanna Aminoff-Winberg. Helsinki: Suomen Ritarihuone.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Kirjoittaja

Margit Rahkonen on pitänyt konsertteja, toiminut kamarimuusikkona ja soittanut orkestereiden solistina kotimaassa ja ulkomailla. Opetustyö Sibelius-Akatemiassa alkoi 1980, ensin pianonsoiton lehtorina ja sitten tohtorikoulutusyksikkö DocMusissa yliopistonlehtorina (ma. professorina 2015–2016). Lisäksi Rahkonen on opettanut Kölnissä, Wienissä ja mestarikurssilla Seoulissa. Hän opiskeli pianonsoittoa Sibelius-Akatemiassa (MuT), Wienissä, Leningradissa, Bostonissa (BM, New England Conservatory) ja New Yorkissa (MM, Juilliard School).

Margit Rahkonen on tehnyt tutkimustyötä suomalaisen esittävän säveltaiteen historian parissa, pitänyt esitelmiä ja julkaissut artikkeleita. Vuonna 2004 ilmestyi monografia pianisti Alie Lindbergistä (1849–1933), ruotsinkielinen revisoitu painos 2011. Hänen kirjoittamiensa artikkeleiden aiheita ovat olleet Sibelius-Akatemian pianonsoiton opettajien ulkomaiset opinnot, Lisztin h-molli-sonaatin varhaiset esitykset maassamme ja Eduard Erdmannin mestarikurssi suomalaisille pianisteille 1936. Muut kirjoitukset ovat käsitelleet muun muassa Debussyn pianoetydeitä ja Franz Lisztin opetuksen jälkien kulkeutumista Suomeen.

https://orcid.org/0009-0001-6048-3302

https://doi.org/10.21435/tl.285

Abstract

Margaret Kilpinen. Pianist, pedagogue, spouse.

The biography of Margaret Darling Kilpinen (1896–1965) represents the fields of music history and women's studies. It brings forth a woman who is of pliable but also strong character. She was active for over four decades in the musical life of Finland. What kind of professional role, combining performing and pedagogical work, was she able to build for herself? She was the wife of a well-known, strong-willed composer who had many ties to Germany, and also the mother of a daughter. How was she able to keep up her own artistry?

The book deals with Margaret's role as a solo and lied pianist, her long career as a pedagogue in the Sibelius Academy and as a harpsichord player with a part in the rise of old music in Finland in the 1930s. There is also the microhistorical angle: While looking at Margaret as a person and her life, general tendencies and attitudes among the cultural circles of Finland of her time are revealed. The main source material for the book, which is available for use for the very first time, has been the correspondence between Yrjö and Margaret Kilpinen.

https://doi.org/10.21435/tl.285

Henkilöhakemisto

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285

https://doi.org/10.21435/tl.285